Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica

VII

Ročenka
Právnickej fakulty
Trnavskej univerzity
v Trnave

2010

Editori
prof. JUDr. Dr.h. c. Peter Blaho, CSc.
JUDr. et Mgr. Adriana Švecová, PhD.

Redakčná rada
prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
prof. JUDr. Dr.h. c. Peter Blaho, CSc.
prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.
prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.
prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc.
prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

Recenzenti
doc. JUDr. Blažena Antalová, CSc.
prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Blaho, CSc.
prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.
JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M, MA
doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.
JUDr. PhDr. Branisla Kadlečík
doc. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.
JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.
JUDr. Peter Lyšiak, PhD.
prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.
doc. JUDr. Matúš Nemec, PhD.
doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.
JUDr. Peter Polák, PhD.
JUDr. Natália Štefanková, PhD.
prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.
JUDr. Vojtech Vladár, PhD.

© Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010
© Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010

ISBN 978-80-8082-415-0

Obsah

I. TEÓRIA A HISTÓRIA PRÁVA 7

Peter Blaho
Právna grécistika a jej význam pre rímske právo 9

Józéf Ciagwa
Kościół Krakowski a prawa językowe mniejszości słowackiej
na Spiszu w latach 1920 – 2005 25

Marian Dzuroška
Pramene súdnej kontroly ústavnosti v ranom vývoji ústavného
systému USA 57

Martin Gazdík
Niektoré romanistické teórie o požívaní a užívaní veci veriteľom
pri *pignus* 77

Jozef Horňáček
Vývoj konfesného práva na Slovensku po roku 1990 a jeho vplyv
na právne postavenie katolíckej cirkvi v SR 93

Veronika Kleňová
Causa Curiana a jej prínos pre dedičskú substitúciu 119

Marián Kropaj – Patrícia Pastrnáková
Historická cesta k francúzskej kodifikácii súkromného práva – sekulárne
právo ako vhodná inšpirácia pre slovenské súkromné právo?
Historicko-právna a filozofická štúdia 145

Peter Mosný
Náčrt medzinárodných štátoprávnych rezíduí podkarpatskoruského
územia v rokoch 1918 – 1938 181

Matúš Nemec
Teória dvoch mečov – významný prameň vzťahu cirkvi a svetskej
moci v stredoveku 191

Andrej Poruban
Právno-teoretická interakcia práva a športu – problematika stále živá 201

Adriana Švecová
Fideikomis podľa zákonného a obyčajového uhorského práva až do jeho zániku v I. ČSR 215

Vojtech Vladár
Pramene cirkevného práva ovplyvnené nábožensko-politickým systémom západného cézaropapizmu 229

II. VEREJNÉ PRÁVO 257

Juraj Jankuv
Vydržanie ako spôsob nadobudnutia štátneho územia vo svetle judikatúry medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov 259

Pavol Kádek
Trestnoprávna zodpovednosť zdravotníckeho pracovníka 283

Jana Koprlová
Boj proti hospodárskej kriminalite: štandardné právne nástroje makroregulačného rámca ako základňa pre sofistikovanú komunikačnú stratégiu podnikateľského subjektu 313

Soňa Košičiarová
Ústavnoprávne aspekty princípov dobrej verejnej správy a odporúčanie výboru ministrov Rady Európy členským štátom CM/REC (2007) 325

Jozef Kušlita
Special Court for Sierra Leone 341

Patrik Príbelský
Ústavná realita pod vplyvom postmodernej situácie 355

Wojciech Radecki
Právna úprava ochrany prírody v Poľskej republike, v Českej republike a v Slovenskej republike 367

Marcel Vysocký
Problematika výkladu pojmu „ozbrojený útok“ z pohľadu judikatúry Medzinárodného súdneho dvora 381

III. SÚKROMNÉ PRÁVO 393

Helena Barancová
Aktuálna judikatúra Súdneho dvora EÚ a zákaz diskriminácie podľa pohlavia 395

Ivana Klorusová
Modernizácia záväzkového práva v Nemecku z pohľadu ochrany spotrebiteľa 409

Marianna Novotná
Kolízna úprava záväzkového vzťahu z bezdôvodného obohatenia v nariadení Rím II 423

Marek Švec
Zásada podnikovej príslušnosti – odmena za lojalitu zamestnanca 439

Zoznam autorov 459

Pokyny pre autorov 461

I. TEÓRIA A HISTÓRIA PRÁVA

Právna grécistika a jej význam pre rímske právo

Peter Blaho

Synopsa: Príspevok sa zaoberá otázkou skoncovania výlučne romanistického postoja k antickým prameňom práva v štátoch okolo Stredozemného mora počnúc 19. storočím. Hlavne nemecká právna romanistika rozšírila záujem o štúdium gréckym vplyvov na rímske právo. Autor analyzuje problém tohto vplyvu na Zákon XII tabúľ (vyslanie decemevirov do Grécka), na rímsku rétoriku a na rímsku jurisprudenciu.

Kľúčové slová: grécke právo, právna papyrológia, papyrusy, grécke vplyvy, Zákon XII tabúľ a vyslanie decemvirov do Grécka, grécka a rímska rétorika, grécky vplyv na rímsku jurisprudenciu.

1. Až do konca predchádzajúceho storočia považovalo sa rímske právo v podstate za produkt rímskeho národného ducha, ktorý si podmanil svet okolo Stredozemného mora bez toho, aby bol ovplyvňovaný právnymi poriadkami záväznými pred ním v tomto priestore. Výsledky vykopávok v piesku Egypta ale spochybnili takýto názor. Archeologické nálezy odhalili totiž okrem iného veľmi významné historicko-kultúrne nálezy papyrusov so správami zo všetkých období tejto niekoľko tisícročnej ríše. V obzvlášť veľkom množstve sa objavili správy z doby ptolemaiovskej a rímskej nadvlády nad údolím rieky Níl. Tieto papyrusy spolu s množstvom *inscriptiones*, ktoré sa našli a boli prečítané a publikované, poskytujú dnes celkom iný obraz o vláde rímskeho práva v týchto častiach rímskeho impéria, aký sme predtým poznali. Postupne sa prišlo k poznatku, že popri oficiálnom „ríšskom práve" (nemecká romanistika používa výraz „das Reichsrecht") sa vyskytovali ešte mnohé miestne „národné práva", ktoré mali sčasti nie celkom zanedbateľný vplyv na prax rímskeho práva v provinciách. *Ludwig Mitteis*, profesor rímskeho práva na univerzite v Lipsku, ako prvý venoval tomuto problému pozornosť v dnes už klasickej knihe o ríšskom a národnom práve. Kniha vyšla v Lipsku, ktoré sa stalo Mitteisovou zásluhou v tom čase strediskom papyrologických právnických výskumov a možno bez zveličenia povedať, že máloktoré dielo právno-historickej literatúry po viac než 80-ročnej existencii stratilo tak málo na epochálnom význame ako práve jeho kniha.[1] Jednotlivé Mitteisove názory sa pochopiteľne v dôsledku

[1] MITTEIS, L.: Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provnizen des römischen Kaieserreiches. Leipzig 1891.

ďalšieho výskumu a nálezov revidovali, ale jeho koncepcia zostala základom pre budúci vedecký výskum na tomto poli.[2]

Od Mitteisovho vystúpenia sa stále viacej prejavoval záujem o štúdium gréckych papyrusov. Inštitucionalizoval sa samostatný vedný odbor nazvaný právna papyrológia, ktorá má dnes už za sebou pozoruhodné výsledky vlastnej literárnej činnosti. O jej rozvoj sa zaslúžili predovšetkým právni romanisti, ktorí sa vyznávali zo svojej náklonnosti k obidvom právam – rímskemu aj gréckemu. Popri drobnejších analytických štúdiách a väčších monografiách sa prikročilo k vydaniu základných príručiek, ktoré spracovali a utriedili do určitého systému grécke papyrusy.[3]

2. Aj po organizačnej stránke sa právna grécistika a právna papyrológia v 20. storočí silne aktivizovala. Mitteisov žiak, *Leopold Wenger*, ktorý ako 25-ročný absolvent právnického štúdia na univerzite v Grazi začal v roku 1899 v Lipsku študovať právnu papyrológiu, sa najviac zaslúžil o rozvoj tejto mladej vednej disciplíny. V roku 1901 habilitoval na univerzite v Grazi, v roku 1904 bol ako 30-ročný poverený vedením ordinariátu na univerzite vo Viedni. V roku 1909 odišiel na ďalšie nové a významné pôsobisko do Mníchova, kde krátko po svojom príchode založil Seminar für Papyrusforschung, ktorý neskôr rozšíril na Institut für Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte.[4] *L. Wenger* neúnavne ďalej pracoval na papyrologických štúdiách a v roku 1915 pristúpil k ďalšiemu významnému kroku: založil tlačový orgán pre monografické práce svojho Inšti-

---

[2] Na margo: U L. Mitteisa študoval aj český právny romanista Otakar Sommer, ktorý bol okrem iného prvým profesorom rímskeho práva na Univerzite Komenského v Bratislave (1921 – 1929).

[3] Tak najprv MITTEIS, L. – WILCKEN, U.: Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde I–II. Leipzig–Berlin 1912. Potom chronologicky vyšli, ak máme vymenovať iba najdôležitejšie vydania, PREISIGKE – BILABE – KIESSLING – RUPPRECHT: Sammelbuch giechischer Urkunden aus Ägypten v 12. zväzkoch. Strassburg–Berlin–Leipzig–Wiesbaden 1915 – 1976; ďalej PREISIGKE, F.: Berichtungsliste der griechischen Papyruskunden aus Ägypten. Leipzig 1912, od roku 1958 pokračuje v Leidene; potom MEYER, P.: Juristische Papyri. Erklärung von Urkunden zur Einführung in die juristische Papyruskunde. Berlin 1920. V Anglicku vyšlo od autorov HUNT – EDGAR: Select Papyri in Five Volumes. London–Cambridge 1961 – 1963 a DAVID – van GRONINGEN: Papyrological Primer. London 1965. Veľmi cenným je viaczväzkový slovník PREISIGKE – KIESSLING: Wörterbuch der griechischen Papyruskunden. Berlin–Marburg 1925 – 1971. Vydané zbierky papyrusov obsahujú cenné informácie o rímskom, gréckom, helenistickom, egyptskom práve a sú, pochopiteľne, nevyhnutnou orientáciou pre porovnávacie štúdium.

[4] Za zmienku vari stojí pripomenúť, že u L. Wengera na tomto inštitúte, ktorý dodnes nesie názov Leopold-Wenger-Institut für Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte, študoval v rokoch 1932 – 1933 i Václav Budil, neskoršie profesor rímskeho práva na Univerzite Komenského v Bratislave, problém vnikania gréckych právnych elementov do práva rímskeho v reskriptovom procese. Výsledkom jeho štipendijného pobytu potom bola štúdia nazvaná „Hypografé jako předchůdce císařského reskriptu římského práva". Bratislava 1936, 80 strán.

túru Münchener Beiträge zur Papyrusforschung, ktorý potom rozšíril na Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antike Rechtsgeschichte.[5] Podrobné papyrologické štúdium priviedlo *L. Wengera* k nevyhnutnosti traktovať dejiny práva ako univerzálne právne dejiny. Existencia viacerých práv pôsobiacich vedľa seba v rímskych provinciách a predovšetkým príkry rozdiel medzi právom grécko-egyptským a oficiálnym rímskym ho stále viacej privádzali k myšlienke pestovať právne dejiny starovekých národov ako tzv. antické právne dejiny. *L. Wenger* ich sám nazval ako „antike Rechtsgeschichte" ešte vo svojej prvej nástupnej prednáške vo Viedni v roku 1904.[6] Téza o univerzálnych antických právnych dejinách, označená nie práve najšťastnejším názvom, bola vystavená mnohým nedorozumeniam a *L. Wenger* bol nútený niekoľko ráz svoju teóriu obhajovať, naposledy v grandióznom diele o prameňoch rímskeho práva.[7]

Obhajoba uvedenej koncepcie sa upínala na Mitteisove zásluhy o papyrologické štúdium, ktoré otvorilo rozsiahlu pramennú oblasť antickej kultúry a preto sa *L. Wenger* pokúšal rôznorodé smery výskumu, vychádzajúce z týchto prameňov, skĺbiť do jedného rámca s rímskymi právnymi dejinami, ktoré by mali tvoriť jadro antických právnych dejín. Wengerov program ale na druhej strane prinášal hrozbu pre postavenie rímskeho práva na právnických fakultách, pretože jeho ťažisko spočívalo na historickom aspekte priberajúc ešte ďalšie práva, ktoré na dnešné právne myslenie vôbec nepôsobili. Preto si myslíme, že Wengerova myšlienka univerzálnych právnych dejín má v prvom rade slúžiť ako ústredný motív pre výskumný program, a iba sekundárne ako určitý postulát pre pedagogické ciele. Dnes vari niet pochybností o tom, že pre mladých právnikov – ak z nich nechceme vychovať znalcov starožitností – má ako základ pre ich vzdelanie slúžiť majstrovstvo klasickej kazuistiky rímskych právnikov.

3. Je nevyhnutné poukázať ešte na dve skutočnosti, ktoré podľa nášho názoru vytvorili alebo prispeli k vytvoreniu vhodných subjektívnych predpokladov pre náležitý rozvoj právnej grécistiky či právnej papyrológie. Okrem už spomínaných dvoch veľkých osobností európskeho formátu, *L. Mitteis* a *L. Wenger*, v prvej polovici 20. storočia zaznamenalo štúdium nerímskych antických práv-

---

[5] Medzi prvými vydavateľmi tohto monografického radu patril aj Mariano San Nicolò, ktorý istý čas pôsobil na univerzite v Prahe.

[6] WENGER, L.: Römische und antike Rechtsgeschichte. Wien 1904.

[7] WENGER, L.: Die Quellen des römischen Rechts. Wien 1953, 973 strán, 4°. Na koncepcii tejto knihy pracoval zhruba od roku 1913 a záverečnú redakciu urobil po odchode do dôchodku v roku 1939. Rukopis ukončil v roku 1947. Trvalo ďalších päť rokov, kým dielo vyšlo tlačou. K univerzalistickej koncepcii L. Wengera kriticky aj KURYLOWICZ, M.: Zagadnienia komparatystyczne w naukach historycznoprawnych, Folia Societatis Scientiarum Lublinensis. Lublin 26, 1984, Hum. 2, s. 10; aj ARCHI, G. G.: Storia del diritto romano e storia dei diritto antichi da Wenger a noi. SDHI 37, 1971, s. 289 – 305.

nych systémov nebývalý rozmach. Dôkazom je množstvo literárnej produkcie väčšieho či menšieho rozsahu a vedeckého výskumu, ale predovšetkým napríklad prezentácia právnej grécistiky na dôležitom fóre, akým bola medzinárodná konferencia usporiadaná 17. až 27. apríla 1933 v Bologni a v Ríme.[8]

Druhý nemenej rozhodujúci faktor, zasahujúci závažnou mierou do rozvoja nerímskych antických štúdií, bolo vedecké vystúpenie popredného poľského právneho romanistu európskej úrovne, *Raphaela Taubenschlaga*, ktorý sa ako zasvätený znalec helenistického práva venoval aj prácam organizačného charakteru. Z tohto hľadiska prvoradý význam mal jeho vydavateľský počin, keď v roku 1946 v New Yorku začal vydávať odborný časopis.[9] Zaujímavý je Taubenschlagov prínos aj v tom, že na základe porovnávacej metódy napísal učebnicu o rímskom práve.[10] Každá kapitola začína rozborom daného inštitútu podľa antických práv a potom analýza toho istého rímskoprávneho inštitútu, napríklad držba v antických právach, držba v rímskom práve a pod. Okrem práva gréckeho stretneme sa s právom sumerským, akkadským, asýrskym, chetitským, egyptským, izraelským. Knihu uzatvára kapitola o rímskom práve provinčnom v Egypte a v Sýrii. Teda koncepcia, ktorú by *L. Wenger* istotne považoval za realizáciu svojich „antike Rechtsgeschichte", t. j. koncepcia, ktorej sa značne obáva väčšina právnych romanistov.

Ak sme sa zmienili iba o zahraničných autoroch, považujeme za nevyhnutné stručne pripomenúť práce československých právnych historikov. Okrem už spomenutého *V. Budila*, ktorý publikoval ešte tri drobnejšie príspevky,[11] zaoberali sa gréckym právom iba starší autori z prvej polovice 20. storočia: *L. Heyrovský,*[12] *O. Sommer,*[13] *J. Vančura,*[14] *J. Klíma*[15] *a J. Cvetler.*[16] Ostatní právni romanisti

[8] Príspevky z tejto konferencie vydal Istituto di studi romani v roku 1934 v Pavii a v prvom zväzku zborníka nazvanom „Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano" sa nachádza osem referátov k problematike gréckych vplyvov na právo rímske (Bernhard Kübler, Félix Senn, Johannes Stroux, Ernst Rabel, Egon Weiss, Mariano San Nicolò, Raphael Taubenschlag, Aristide Calderini).

[9] The Journal of Juristic Papyrology. Od druhého ročníka vychádza s prestávkami vo Varšave.

[10] TAUBENSCHLAG, R.: Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych. Warszawa 1955, 363 strán.

[11] BUDIL, V.: Arrha sponsalicia. Bratislava 1928, 20 strán; TEN ISTÝ: Povaha státního občanství (občanského práva) v starém Řecku. Bratislava 1936, s. 33 – 40; TEN ISTÝ: Antické názory na vyhnání plodu. Bratislava 1937, s. 21 – 23.

[12] HEYROVSKÝ, L.: O řeckých a latinských listinách papyrusových z Egypta. Sborník věd právních a státních (SVPS), Praha 1 1901, s. 71 – 83.

[13] SOMMER, O.: Kartografé. SVPS 22, 1922, s. 268 – 314.

[14] VANČURA, J.: Papyri znějící majiteli a na řád. SVPS 4, 1904, s. 77 – 95; TEN ISTÝ: Knihy pozemkové v římském Egyptě. SVPS 13, 1913, s. 268 – 314; TEN ISTÝ: Exekuční listiny dle práva papyrů. Praha 1915, 57 strán.

[15] KLÍMA, J.: Lex Rhodia de iactu. Všehrd. List českých právníků, Praha 13, 1932.

[16] CVETLER, J.: Daneion und Chresis. ZSS 55, 1935, s. 275 – 277.

nesiahli k spracovaniu témy s nerímskym námetom, okrem dvoch z druhej polovice 20. storočia.[17]

Uvedeným prehľadom sme mali v úmysle ukázať, ako sa koncom 19. a začiatkom 20. storočia vytvorili predpoklady na to, aby sa opustilo tradičné myslenie zamerané prevažne na štúdium rímskeho práva. V ďalšom sa sústredíme na vzťah rímskeho a gréckeho súkromného práva v horizontálnom porovnávaní.[18]

4. Grécke vplyvy na rímske súkromné právo sú relatívne staré. Ich začiatok siaha do čias ranej rímskej republiky a vyvrcholili za principátu, hlavne za Konštantína, neskôr za Justiniána, teda v poklasickom rímskom súkromnom práve.[19] Celkom oprávnene sa tu vynára otázka, z akých dôvodov práve grécke myslenie dlhý čas pôsobilo na rímske právo a ďalej ho rozvíjalo. Rozhodujúcu úlohu zohrala predovšetkým duchovná príbuznosť Grékov s Rimanmi; zo všetkých antických národov stáli totiž Gréci Rimanom etnicky veľmi blízko, popravde najbližšie.[20]

Rozširovanie gréckych právnych myšlienok, ako je všeobecne známe a uznávané, bolo priamo a nepriamo podporované aj inými faktormi. Tak napríklad grécki obchodníci exportovali do cudzích štátov nielen grécku obchodnú reč a grécke peniaze, ale aj grécke obchodné formuláre, obsahujúce právne pravidlá a právne obyčaje.[21] Intenzívne sa presadzovala grécka filozofia a hlavne Aristotelova logika v čase, keď sa v Ríme zavádzal grécky vzdelávací systém, ku ktorému patrili s právom úzko spojené disciplíny ako rétorika, logika a etika.[22] V podstate možno grécke vplyvy na rímske súkromné právo rozdeliť do štyroch oblastí: vplyv na Zákon XII tabúľ, na rímsku rétoriku, na rímsku jurisprudenciu a tým na utváranie rímskoprávnych inštitútov.

---

17 MOZOLÍK, P.: Lex Rhodia de iactu (nem.), s. 155 – 160 a BLAHO, P.: Das roemische und griechische Privatrecht. Eine Rechtsvergleichung zweier antiken Rechtssysteme, s. 137 – 142, obaja [in:] P. Oliva /A. Frolíková (eds.): Concilium Eirene XVI. Proceedings of the 16th International Eirene Conference, Vol. 1, Prague 1983; TEN ISTÝ: Básnik Homéros a pramene rímskeho práva, [in:] R. Veselá – K. Schelle (eds.): Římské právo a neprávnické pramene. Acta Univ. Brunensis Iuridica, No. 278, Brno 2004, s. 9 – 20; TEN ISTÝ: Abgrenzung zwischen Kauf und Tausch in der Dichtung des Homer, [in:] E. Jakab /W. Ernst (eds.): Kaufen nach Römischem Recht. Springer. Berlin–Heidelberg 2008, s. 53 – 60.

18 Podobne v staršom príspevku BLAHO, P.: Cit. v pozn.17. Na tomto mieste ide o podstatne rozšírenú verziu tejto témy.

19 KASER, M.: Das römische Privatrecht. 2. Absch., 2. Aufl., München 1975, s. 7.

20 MITTEIS, L.: Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians I. Leipzig 1908, s. 10.

21 PRINGSHEIM, F.: Ausbreitung und Einflüsse des griechischen Rechts, In E. Berneker (ed.): Zur griechischen Rechtsgeschichte. Darmstadt 1968, s. 66 a nasl.

22 COING, H.: Zum Einfluss der Philosophie des Aristoteles auf die Entwicklung des römischen Rechts. ZSS 69, 1952, s. 29.

a) Vplyv na Zákon XII tabúľ

Historici staroveku, *Titus Livius* aj *Dionysios z Halikarnassu* informovali o tom, že traja decemvirovia boli vyslaní do Atén študovať tam Solónove zákony a tie potom ako vzor použili pre *lex duodecim tabularum*. Livius doslovne uviedol: „[...] boli vyslaní Sputius Postumius Albus, Aulus Manlius a Publius Sulpicius Camerinus do Atén a boli poverení opísať známe zákony Solónove a zoznámiť sa s politickým zriadením, obyčajami a právami iných gréckych obcí".[23] Podobne písal aj Dionýzios z Halikarnassu (10, 57). Toľko rímska tradícia.

O pôvode, jazyku a cudzích vplyvoch na Zákon XII tabúľ nepanovala vždy medzi právnymi romanistami jednotná mienka. Isté pochybnosti spôsobovala reč tohto zákonníka, ktorá je skvelou ukážkou koncentrácie a pojmového zovšeobecňovania. Na rozdiel od slovnej kazuistiky neskoršieho rímskeho práva sú pravidlá Zákona XII tabúľ zložené z jasných formulácií a relatívne vysokej abstraktnej úrovne, ktorá kotvila, podobne ako aj dnešná moderná legislatíva, vo vystihnutí skutkového stavu a právneho následku v hypotetickej forme. Napríklad tab. VIII, 4: *Si iniuriam faxsit, viginti quinque poenae sunto*.[24]

Táto vysoko rozvinutá jazyková a myšlienková výrazová sila Zákona XII tabúľ viedla niektorých autorov k pochybnostiam o ich vzniku už v 5. storočí pred Kr. Taliansky historik *Ettore Pais* vo viacerých spisoch[25] považoval Zákon XII tabúľ za zbierku jednotlivých zákonov z doby kráľovstva a republiky redigovaných pisárom Flaviom okolo roku 300 pred Kr., ktorú neskoršia rímska historiografia vrátila do doby 5. storočia pred Kr. Určité pochybnosti vyslovil aj francúzsky právnik *Edouard Lambert*,[26] ktorý sa domnieval, že ide o súkromnú zbierku právnika Sexta Aelia pôsobiaceho na rozhraní 3. a 2. storočia pred Kr. Kritické stanovisko zaujal v prvej polovici 20. storočia aj taliansky právny romanista *G. Baviera*[27] tvrdiac, že úlohou decemvirov nebola kodifikácia práva, ale vyrovnanie politických rozporov medzi patricijmi a plebejcami. Vo výpočte kritikov by sme mohli ešte ďalej pokračovať.

Na druhej strane ale tieto názory fakt decemvirálneho zákonodarstva z polovice 5. storočia pred Kr. nevyvrátili a dnes už niet v literatúre pochybnosti

---

[23] Titus Livius: Ab Urbe condita libri 3, 31, 8: [...] *misi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A.. Manlius, P. Sulpicius Camerinus iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae civitatium instituta, mores iraque noscere*. Podľa WEISSENBORN – M. MÜLLER (eds.): Titi Livi Ab Urbe condita libri. Leipzig, Teubner 1936, ed. ster.

[24] „Ak sa (niekto) dopustí (osobnej) urážky, má zaplatiť (ako) pokutu (*poena*) 25 asov."

[25] PAIS, E.: Storia di Roma I, 1, 1989, s. 592 a nasl.; TEN ISTÝ: Storia critica di Roma II, 1915; TEN ISTÝ: Ricerche sulla storia e sul diritto pubblico di Roma I, 1915 a potom súhrnne TEN ISTÝ: Histoire romaine, 1926.

[26] LAMBERT, E.: La Question de l´authenticité des XII Tables, 1902.

[27] BAVIERA, G.: Contributo critico alla storia della lex XII Tabularum. Studi S. Perozzi, Palermo 1925, s. 1 a nasl.

o pravosti a správnom datovaní tohto zákona. Celý rad renomovaných historikov a právnikov uznáva za dokázané a prameňmi spoľahlivo preukázané, že v 5. storočí bol prijatý Zákon XII tabúľ (*P. de Francisci, G. Rotondi, P. Bonfante, E. Täubler, Beloch, P. F. Girard, A. Berger, O. Lenel*, ak máme menovať len niektorých).

Iná je otázka, či a v akom rozsahu je Zákon XII tabúľ možné považovať za samostatný rímsky výtvor, alebo či Rimania siahli k cudzím vzorom. V tomto smere sú pramene veľmi skúpe. Situácia sa ešte viacej komplikuje vtedy, keď sa sem-tam nájde obsahová zhoda rímskeho právneho pravidla s pravidlom gréckym. Tým, pravda, nie je ešte sama osebe dokázaná recepcia alebo vplyv cudzieho práva, keďže ako prijateľná alternatíva sa tu núka pôvod daného právneho pravidla zo spoločnej indogermánskej minulosti, alebo aj paralelný právny vývin v podobných kultúrnych a hospodárskych pomeroch.

Rím sa v 5. storočí pred Kr. nachádzal v živom obchodnom kontakte s gréckymi kolóniami v južnej Itálii. Prostredníctvom nich pôsobila v Ríme na umenie a náboženstvo trvalo grécka kultúra a možno sa preto domnievať, že priam takto sa v Ríme stali známymi aj právne poriadky materských miest Sparty[28] a Atén[29] a že si príležitostne z nich Rimania niektoré ustanovenia „vypožičiavali". Tak je napríklad slovo „poena" (peňažná pokuta), nachádzajúce sa v Zákone XII tabúľ[30], gréckeho pôvodu.[31]

V tejto spojitosti aj dnes niektorí právni romanisti spochybňujú výpoveď rímskych prameňov a pripúšťajú nepravosť a falšovanie rímskej histórie. Napríklad rumunský právny romanista *Gheorghe Ciulei*, vtedy profesor na univerzite Cluj-Sibiu, poprel správnosť rímskej návštevy v Aténach.[32] Na zdôvodnenie svojho stanoviska uviedol tieto argumenty: 1) Ako Titus Livius, tak aj Dionýzios z Halikarnassu informujú o tom, že traja decemvirovia boli vyslaní do Atén študovať Solónove zákony, čím obaja historici pripisujú rímskemu zákonu grécky pôvod. Ale ani Cicero ani Diodóros Sicílsky, ktorí sa dejinami Zákona XII tabúľ zaoberali a stáli časovo k nemu bližšie, sa o tejto návšteve v Aténach nezmienili. Toto konštatovanie je silnou indíciou pre názor, že inkriminovaná časť rímskych dejín je neskorším výmyslom; 2) Titus Livius aj Dionýzios z Halikarnassu ďalej uviedli, že zákon bol vypracovaný pod vedením patricijov, ale tí by sa boli istotne kvôli novému zákonodarstvu obrátili niekam inam než na

---

[28] Lykurgos okolo roku 750 pred Kr.

[29] Drakón 621 pred Kr., Solón 594 pred Kr., prípadne zákonodarstvo mesta Gortyn na Kréte z roku 500 pred Kr.

[30] Tab. II, 1 b (Gaius); tab. VI, 2 (Cicero); tab. VIII, 3; tab. VIII, 15 a (Gaius); tab. XII, 4 (Gaius).

[31] HAUSMANINGER, H. – SELB,W. – GAMAUF, R.: Römisches Privatrecht. 9. Aufl. Wien–Köln–Weimar 2001, s. 18.

[32] CIULEI, G.: Die XII Tafeln und die römische Gesandschaft nach Griechenland. ZSS 64, 1944, s. 350 – 354.

demokratické Atény; 3) Grécki historici by túto udalosť istotne spomenuli vo svojich spisoch, ale ani u Hérodota ako ani u Thukydita, a podobne ani u antických komikov, nenájdeme o tomto vyslaní žiadnu zmienku; a po 4) Posledný argument proti tomuto vyslaniu do Atén sa nachádza u Polybia.[33] Polybios totiž vraj uvádza, že oveľa neskôr, ako je doba vzniku Zákona XII tabúľ, prišli do Grécka traja vyslanci z Ríma a že toto bol prvý kontakt Rimanov s Grékmi. Polybios zrejme teda nevedel nič o tom, že Rimania vyslali v spojitosti s decemvirálnym zákonodarstvom vyslancov do Grécka, a preto my môžeme dnes s istotou tvrdiť, že tento dodatok v dejinách Zákona XII tabúľ bol výmyslom doby po Polybiovi (zomrel asi v roku 12 pred Kr.). Preto rímsky právnik Pomponius neskôr, t. j. v 2. storočí po Kr., napísal *G. Ciulei*, sa iba všeobecne vyjadril o gréckom vplyve na decemvirálne zákonodarstvo.

Môžeme porovnať výpoveď Pomponia s konštatovaním rumunského právneho romanistu. Pomponius doslovne písal vo svojej *libro singulari enchiridii*: „[...] Aby sa skoncovalo s týmto stavom, bolo neskoršie rozhodnuté ustanoviť z verejnej moci desať mužov, ktorí by si vyžiadali zákony od gréckych obcí [...].“[34] Nič viac Pomponius nepovedal.[35]

Podobne ako *G. Ciulei* sa vyjadrili aj *Maria a Jan Zabłoccy*.[36] *Rudolf Düll* sa vyslovil komplikovane a priznal názorom na vyslanie decemvirov do Atén, že „zodpovedajú v podstate pravde“.[37] Nemecký historik staroveku *Dieter Flach* pripustil, že pramene nedávajú jasnú odpoveď na otázku o vplyve gréckeho práva na Zákon XII tabúľ, ale výpoveď T. Lívia (3, 31, 8) považuje za nepochybnú.[38]

Názory literatúry na sporný problém nie sú jednotné. *Ulrich Manthe* o vyslaní mužov do Atén použil slovo „údajne“ (angeblich),[39] *Alfréd Söllner* uviedol názor, že k návšteve Atén došlo podľa rímskej tradície („nach der römischen

---

33 Polybios 2, 12.

34 Pomp D 1, 2, 2, 4.

35 Podobne ako Pomponius sa vyjadril právnik Gaius: ten sa o vyslaní do Atén nezmienil. Pozri Gai D 10, 1, 13 (tab. VII, 2) v spojitosti s *actione finium regundorum* treba dávať pozor na to, čo v istom zmysle je napísané v Zákone XII tabúľ podľa vzoru zákona, *quam Athenis Solonem dicitur tulisse* („ktorý mal dať v Aténach Solón), alebo Gai D 47, 22, 4 (tab. VIII, 27) v súvislosti s členstvom v spolku (sodalitas?) dáva Zákon XII tabúľ právo uzavrieť ľubovoľnú dohodu, ak neodporuje verejnému právu; *sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse* („ale táto úprava sa očividne prevzala zo Solónovho zákona“).

36 ZABŁOCCY, M. i J.: Ustava XII tablic. Warszawa 2000, s. 5.

37 DÜLL, R.: Das Zwölftafelgesetz. 4. Aufl. München 1971, s. 8 – 9.

38 FLACH, D. – FLACH, A.: Das Zwölftafelgesetz. Leges XII tabularum. Darmstadt 2004, s. 15. Ak majú byť vyjadrenia starovekých historikov Lívia a Dionýzia výstižné („druchweg zutreffen“), vyslal senát decemvirov do Atén a tiež do gréckych miest dolnej Itálie. Takto D. Flach v roku 1994. Pozri FLACH, D. – LAHR, S. von der: Die Gesetze der frühen römischen Republik. Darmstadt 1994, s. 109.

39 MANTHE, U.: Geschichte des römischen Rechts. München 2000, s. 40.

Überlieferung“) a komisia navštívila pravdepodobne iba grécke obce v južnej Itálii.[40] Zvláštnu pozornosť zasluhuje stanovisko, ktorého autorom je *Franz Wieacker*. V široko koncipovanom dvojzväzkovom manuáli o rímskych dejinách práva spochybnil návštevu decemvirov v Grécku: „[...] rozprávanie o vyslaní decemvirov do južnej Itálie a gréckej materskej vlasti sú skôr etiologickými vynálezmi než výstižnou spomienkou na vedomé a zachované vzory piateho storočia“ a ďalej uviedol, že znalosť gréckych zákonov sa mohla dosiahnuť bez vyslania decemvirov priamo gréckymi sprostredkovateľmi.[41]

Zaujímavé je, aké názory sa udomácnili v slovenskej a českej literatúre. Základné príručky sa ani slovom nezmieňujú o vyslaní decemvirov do Atén a jednoducho obišli túto skutočnosť mlčaním.[42] Opačne právnická literatúra. *Otakar Sommer* najprv potvrdil, že podľa rímskej tradície bola vyslaná trojčlenná komisia do Atén a vrátila sa v roku 452 (s. 46), aby vzápätí vyslovil všeobecný a kritický úsudok podľa ktorého „tradice o vzniku zákona XII tabulí ve svých podrobnostech (myslel tým aj rozprávanie o vyslaní decemvirov?) nemůže spočívati na pravdě“ (s. 48), a preto ide o výmysly neskorších antických dejepiscov (s. 50).[43] *Josef Vančura* sa dovolával informácie od Tita Livia (3, 33, 5), takže bolo „dle souhlasných zpráv vysláno zvláštní poselstvo do Řecka, aby se seznámilo se zákony Solonovými a i jinými“.[44] Napokon *Jaromír Kincl* tvrdil, že patricijovia a plebejci sa dohodli na vyslaní zvláštnej komisie do gréckych obcí, ktorá podrobne preskúma tamojšie zákonodarstvo,[45] neskôr poznámku o vyslancoch

---

40 SÖLLNER, A.: Einführung in die römische Rechtsgeschichte. 2. Aufl. München 1980, s. 36.

41 WIEACKER, F.: Römische Rechtsgeschichte. Quellenkunde, Rechtsbildung, Jurisprudenz und Rechtsliteratur. 1. Absch.: Einleitung, Quellenkunde, Frühzeit und Republik. München 1988, s. 302 – 303. Podobne odmietavý názor vyslovil aj WENGER, L.: op. cit. v pozn. 7, s. 365 – 366. Právna romanistka *Marie Theres Fögen*, ktorá dôkladne a detailne spracovala problematiku pôvodu Zákona XII tabúľ (s. 61 – 124), takisto nesúhlasí s rímskou tradíciou. Predovšetkým samotná rímska historiografia pripustila, tvrdí *Fögen*, že nie Rimania niekam cestovali, ale v Ríme žijúci grécky exulant redigoval rímske zákony (takto: Strabo, geogr. 14, 1, 25; Plinius, nat. hist. 34, 21). Ďalej Livius si mnohé jednotlivosti vypožičal a aj jeho súčasníci boli grékofili a všetko, čo malo grécky pôvod, nachádzalo v ich očiach vysoké uznanie, a prečo by akurát právo, veľký výkon rímskej kultúry, mal mať začiatok v cudzine a rímske právo by tak bolo importovaným a nie originálnym právom (s. 76)? K tomu FÖGEN M. Th.: Römische Rechtsgeschichten. Über Ursprung und Evolution eines sozialen Systems. Vanderhoeck u. Ruprecht, Göttingen 2002, s. 74 – 76.

42 SVOBODA, L. et al.: Encyklopedie antiky, s. v. leges XII (duodecim) tabularum. Praha 1973, s. 334; BAHNÍK, V. et alii: Slovník antické kultury, s. v. ZÁKONY DVANÁSTICH DESEK. Praha 1974, s. 677; PEČÍRKA, J. et al.: Dějiny pravěku a starověku II. Praha 1979, s. 672; MAREK, V. – OLIVA, P. – CHARVÁT, P.: Encyklopedie dějin starověku, s. v. Zákony XII desek. Praha 2008, s. 498.

43 SOMMER, O.: Prameny soukromého práva římského. Praha 1932, s. 46 a nasl.

44 VANČURA, J.: Úvod do studia sokromého práva římského I. Praha 1923, s. 5.

45 KINCL, J.: Všeobecné dějiny státu a práva. Praha 1983, s. 44.

do Atén vynechal.[46] Slovenská právnická literatúra problému návštevy Grécka nevenovala doteraz pozornosť.

Z pestrosti uvedených názorov je zrejmé, ako sa história neľahko zbavuje tradovaných nepresností a ukazuje sa i na príklade rímskych legátov do Grécka, že čo považuje historická veda za pravdu, môže byť niekedy polovičná pravda alebo nemusí byť pravda vôbec. Bola teda návšteva rímskych decemvirov v južnej Itálii a v Grécku výplod domnienok a špekulácií, či dôvtipnej literárnej fantázie, alebo ide o pravdivú skutočnosť?

Dnes nemôžeme starostlivo prešetriť všetky fakty prípadnej návštevy decemvirov v Grécku. Príležitosť, kým boli tieto skutočnosti dosiahnuteľné, je dávno preč (tak je to s mnohými historickými udalosťami). Keďže máme k dispozícii iba literárne výpovede starovekých historikov, nie sú poruke spoľahlivé dôkazy, ktoré by potvrdili pravdivosť rímskej návštevy. Preto sa prikláňame na stranu autorov pochybujúcich o skutočnej prítomnosti decemvirov v Aténach. Oprávňujú nás k takémuto postoju i ťažkopádnosť uvedeného podujatia, zdĺhavosť v cestovaní po mori (napríklad nepriaznivé obdobie pre morskú plavbu – z Ríma do Atén viedla aj cesta po mori – trvalo v čase od 11. novembra do 10. marca) alebo po suchej ceste, riziká spojené s cestovaním v antike vôbec a podobne.[47]

Hoci sme už vyriekli záverečné stanovisko o nevyslaní decemvirov do Grécka, považujeme ešte za nevyhnutné upriamiť pozornosť na výrok právnika Pompónia, ktorý nemožno kvalifikovať ako jednoznačný, navzdory tomu, ako vyššie v spojitosti s Pompóniom argumentoval romanista *G. Ciulei*. Pomponius sa totiž nevyjadril jednozmyselne, ale všeobecne a nejasne.[48] Je preto potrebné, aby sme jeho slová podrobili analýze.

---

[46] KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo. 2. dopl. a přeprac. vyd. C. H. Beck, Praha 1995.

[47] K otázke rímskej návštevy v Grécku ešte FERENCZY, E.: Gesandschaft im Perikleischen Athen. Oikumene 4, 1983, s. 37 – 41; RUSCHENBUSCH, E.: Die Zwölftafeln und die römischen Gesandschaft nach Athen. Historia 12, 1963, s. 250 – 253; TÄUBLER, E.: Untersuchungen zur Geschichte des Decemvirats und der Zwölftafeln. Historische Studien, Berlin, Heft 148, 1921; WIEACKER, F.: Solon und die XII Tafeln. Studi E. Volterra III, Milano 1971, s. 757 – 784; SIBER, H.: ZSS 42, s. 413; LOMBARDI, G.: Lo sviluppo costituzionale dalle origini alla fine della repubblica. Roma 1939, s. 30. Kriticky k návšteve v Grécku BOESCH; De XII tabularum lege a Graecis petita quaestiones philologicae. Göttingen 1893.

[48] Nejde vôbec o prvý a jediný opatrný názor vyslovený rímskym právnikom. Podobne hmlisto a nejasne sa vyjadril napríklad Javolenus v známej rozvodovej kauze Maecenata s Terentiou. Namiesto aby Javolenus zaujal vo veci jasné právne stanovisko a rozhodol buď v prospech jednej, alebo druhej strany, dal prednosť všeobecnej úvahe: ak rozvod skutočne nastal, je darovanie účinné, ak sa rozvod iba predstieral, je darovanie neúčinné. Ani slovo o háklivom probléme, či došlo k rozvodu medzi Maecanatom a Terentiou (Iav D 24, 1, 64. Slovenský preklad pozri BLAHO, P. – VAŇKOVÁ, J.: Digesta. Liber XXIV, Titulus I: De donationibus inter virum et uxorem (reliqua pars). Justičná revue, Bratislava 61, 2009, s. 1311).

Pomp D 1, 2, 2, 4: Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a Graecis civitatibus et civitas fundaretur legibus.

Všetko záleží od toho, ako budeme interpretovať Pompóniov text. Za kľúčový treba považovať výraz *peterentur*, odvodený od slovesa *peto, petere*, v ktorom možno nájsť, žiaľ, dva odlišné a k tomu protichodné významy. *Peto* znamená ísť, uberať sa, blížiť sa; spieť, ponáhľať sa, hnať sa, utekať; ísť, plaviť sa; vznášať sa, teda význam, ktorý by zodpovedal názoru starovekých historikov. Alebo výraz *peto* možno chápať aj v inom zmysle ako hľadať, žiadať si, stáť o niečo, túžiť, bažiť, dychtiť, priať si; žiadať niečo od niekoho, vyžadovať, požadovať; prosiť; uchádzať sa o niečo; vyžadovať, vymáhať,[49] ktorý by zodpovedal názoru Pompónia? Myslel Pomponius pod slovom *peterentur* na prvý význam, a teda sa vyjadril v prospech návštevy do Grécka alebo si podľa Pompónia decemviri vyžiadali zákony, a teda sa Pomponius rozhodol pre druhý význam? Šli alebo nešli decemviri do Grécka?

K dispozícii máme niektoré preklady. Starší nemecký preklad Digest uprednostnil druhý význam v podobe „zu erhalten" (dostať),[50] modernejší nemecký preklad sa priklonil takisto k druhému významu v slove „erbitten" (vyžiadať),[51] slovenský preklad sa stotožnil s prvým významom („aby išli pre zákony").[52]

Vzhľadom na naše stanovisko interpretujeme Pompóniov text v druhom význame ako snahu decemvirov vyžiadať si zákony od gréckych obcí, a to navzdory na vlastný preklad.

b) Vplyv na rímsku rétoriku

Vzťah gréckej a rímskej rétoriky nie je natoľko sporný ako otázka, do akej miery môžeme hovoriť o vzájomnom pôsobení rétoriky a práva. O tom existuje rozsiahla kontroverzná literatúra. Nebudeme sa o nej zmieňovať, to by prekročilo rámec nášho príspevku.

V rečníckom umení mali Gréci nad Rimanmi prevahu, podobne ako Rimania nad Grékmi v jurisprudencii. Aj slovo „rétorika" je gréckeho pôvodu. Pre právneho historika prichádzajú do úvahy predovšetkým politické reči v senáte a v ľudovom zhromaždení a, samozrejme, súdne reči. Každý mladý právnik

[49] Oba významy pozri PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J: Latinsko-český slovník. II, přepr. vydání F. Novotný, s. v. peto. Praha 1955, s. 245 – 246.

[50] Das Corpus iuris civilis, hrsgb. von OTTO, K. E. – SCHILLING, B. – SINTENIS, K. F. F., Leipzig 1839, reprint Aalen 1984, s. 225.

[51] Corpus Iuris Civilis, Text und Übersetzung II. Digesten 1 – 10, hrsgb. von BEHRENDS, O. – KNÜTEL, R. – KUPISCH, B. – SEILER, H . H, Heidelberg 1955, s. 96.

[52] BLAHO, P. – VAŇKOVÁ, J.: Corpus iuris civilis. Digesta. Tomus I. Bratislava 2008, s. 59.

v Ríme, to je všeobecne známe, skôr než sa začal venovať právu, musel najprv absolvovať, tak ako všetci vzdelaní ľudia, filozofické a rétorické štúdium.

Že grécka rétorika zohrala v Ríme významnú úlohu, dokazuje odpor populárov voči gréckemu vyučovaniu rečníctva v roku 92 pred Kr. Napokon sa grécke rečníctvo predsa presadilo, čoho dôkazom bol sám Cicero, ktorého rečník Molon z Rodosu priviedol k miernemu a jednoduchému rečníckemu štýlu.

Ovplyvňovanie rímskej rétoriky gréckou je, pravda, iba časťou starovekých historicko-právnych dejín, časťou, ktorú nemožno prehliadnuť, podobne ako nemožno prezrieť grécke kultúrne pôsobenie na rímsku kultúru vôbec. Ak chceme túto problematiku s celou vážnosťou vysvetliť, nevyhnutne by sme museli obrátiť pozornosť i na gréckych rečníkov a poukázať na súvislosti s gréckou filozofiou. Tento postup však presahuje hranice dané naším príspevkom; okrem toho vyžaduje nielen juristický, ale aj filologický rozbor.

Približne v 2. storočí pred Kr. „dostala sa" grécka rétorika prostredníctvom filozofov a učiteľov rečníctva do Ríma.[53] Rím prevzal predovšetkým formu a obsah rétorickej výučby, osvojoval si v praxi postupne výdobytky gréckej rečníckej kultúry. Niet pochybností o vplyve gréckych rétorov ani o recepcii gréckej racionality a gréckeho myšlienkového bohatstva. Hlavne v osobe M. T. Ciceróna našlo grécke rečníctvo v Ríme veľké uplatnenie, ktoré sa z hľadiska našej témy konkrétne prejavovalo v oblasti forézneho rečníctva. Máme po ruke napríklad dôkaz v podobe dedičského súdneho sporu medzi žalobcom M. Copóniom (zastupoval ho vynikajúci rečník Lucius Licinius Crassus) a žalovaným M. Curiom (zastupoval ho republikánsky právnik Quintus Mucius Scaevoal pontifex). Dedičský spor, známy pod názvom *causa Curiana* (92 pred Kr.), vyhral rečník, prehral právnik. Z tohto prípadu usúdila romanistická literatúra, že procesní rečníci presadili výklad práva orientovaný na *voluntas* (vôľa poručiteľa) navzdory právnikom, ktorí bazírovali viacej na *verba* (objektívny význam slova).[54] Na základe podrobného štúdia vyjadril nemecký klasický filológ *Johannes Stroux* názor, že vplyv gréckej rétoriky na rímske právo v čase republiky sa prejavil aj prostredníctvom tohto slávneho súdneho sporu.[55]

---

[53] FUHRMANN, M.: Die antike Rhetorik. Düsseldorf 2008, s. 42

[54] O rozsiahlej literatúre k tejto kauze pozri HAUSMANINGER, H. – BLAHO, P.: Praktické prípady z rímskeho práva. 3. vyd. Bratislava – Viedeň rok?, s. 21. K tomuto sporu z iného aspektu ešte pozri KLEŇOVÁ, V.: Causa Curiana a jej prínos pre dedičskú substitúciu v tomto zborníku.

[55] STROUX, J.: Summum ius, summa iniuria. Ein Kapitel aus der Geschichte der interpretatio iuris. Leipzig – Berlin 1926, reprint: Römische Rechtswissenschaft und Rhetorik. Potsdam 1947. K tomu VAUGHN, J. W.: Law and Rhetoric in the Causa Curiana, Classical Antiquity. California (USA), Vol. 4, 1985, No. 2, s. 208 – 222 a tam uvádzaná literatúra v pozn. 1, ktorý nazval Strouxa „eminentný filológ". Na jeho spis bezprostredne a kriticky reagovala právna veda množstvom recenzných príspevkov publikovaných vo všetkých romanistických časopisoch.

Pri Cicerónovi môžeme ešte ostať. On a jeho súčasník Servius Sulpicius Rufus, právnik za republiky, spoločne študovali rétoriku v Grécku v roku 78 pred Kr.[56] a hľadali tam impulzy a príslušné vzdelanie jeden pre svoje budúce súdne rečníctvo, druhý pre svoje budúce právnictvo. Vhodnejší príklad spojitosti gréckej rétoriky a rímskej jurisprudencie by sme zrejme nenašli.

c) Vplyv na rímsku jurisprudenciu

Koncom druhej púnskej vojny (218 – 201 pred Kr.) vstúpila rímska právna veda do novej fázy, ktorú nemecký romanista *Fritz Schulz* nazval „helenistickým obdobím" vývinu rímskej právovedy.[57] Toto obdobie trvalo podľa jeho názoru do nástupu Augusta k moci, ktorý znamenal koniec helenizmu vôbec. Nemožno, pravda, povedať, že by rímske právo bolo v ďalších obdobiach celkom oslobodené od gréckeho vplyvu, ale predsa vyrovnanie sa s helenizmom, t. j. s duchovným prúdením gréckeho sveta od Alexandra do Augusta, patrí predovšetkým posledným dvom storočiam republiky. Táto helenistická vlna zasiahla Rím vo veľmi vhodnom čase. Rímska jurisprudencia bola totiž vtedy už natoľko rozvinutá, že ju grécke vplyvy nemohli pohltiť. Na druhej strane bola ešte natoľko mladá a životaschopná, že sa mohla dať gréckym duchom formovať a rozvíjať. Postupne takto vznikala nová právna veda, ktorá v žiadnom prípade nebola zmiešaninou gréckych a rímskych elementov, ale tvorila ako samostatný celok organickú jednotu.

Za rozhodujúce treba považovať, ako to vo viacerých prácach zdôraznil taliansky právny romanista *La Pira*,[58] prijatie dialektickej metódy rímskou právnou vedou, ktorú Platón krátko nazval ako štúdium druhov (*genera* a *species*). Druhy sa majú na jednej strane spoznávať prostredníctvom rozlišovania (*differentia,* grécky: *diaíresis*) a na druhej strane prostredníctvom „syntézy rozličností" (*synagógé, sýnthesis*).[59]

Vedúcim osobnostiam rímskej jurisprudencie tohto obdobia bola táto metóda, pochopiteľne, známa. K nim patrili Manius Manilius, Q. M. Scaevola augur, P. Rutilius Rufus, Q. Aelius Tubero, Q. M. Scaevola pontifex (tí všetci patrili do kruhu Scipiona ml.). Ale aj iní veľkí právnici druhej polovice 2. storočia pred Kr. poznali túto metódu. Keď nie pri štúdiu filozofickom, tak istotne pri štúdiu matematiky, rétoriky alebo gramatiky, pretože vo všetkých týchto disciplínach bolo možné stretnúť sa s dialektickou metódou.

---

56 BLAHO, P.: Oratores a iuris consulti v ranom rímskom principáte podľa Marca Fábia Quintiliána. Pocta K. Rebrovi. Acta Fac. Iur., T. 15, 1983, Bratislava 1994, s. 45[12].

57 SCHULZ, F.: Geschichte der römischen Rechtswissenschaft. Weimar 1961, s. 44 (?)

58 LA PIRA: La genesi del sistema nella giurisprudenza Romana; alebo L´arte sistematrice; alebo Il metodo; alebo Il concetto di scienza, všetko v rokoch 1934 – 1936.

59 PLATON, Sophistes 253 D.

A práve vďaka obrodným účinkom gréckej dialektickej metódy možno konštatovať, že až teraz sa začala v Ríme utvárať jurisprudencia ako skutočná veda v pravom zmysle slova. Jej zakladateľom a prvým výrazným predstaviteľom už spomenutý Quintus Mucius Scaevola pontifex. Pomponius o ňom napísal: *„Po nich pontifex maximus QUINTUS MUCIUS, syn Publiov, ako prvý usporiadal právo civilné, rozvrhnúc systematicky látku do 18 kníh"* (§ 41). Pomponius síce ešte predtým, v § 39 uviedol, že vedecké základy civilného práva postavili Publius Mucius, Junius Brutus a Manius Manilius, ale z nášho hľadiska považujeme za rozhodujúci výrok Pomponia uvedený v § 41, v ktorom sa zmieňuje o systémovom prístupe právnika Scaevolu.[60]

Facit

Staršia romanistická literatúra sa zameriavala prevažne na štúdium dejín a inštitútov rímskeho práva a gréckemu právnemu mysleniu a jeho vzťahu k právu rímskemu nevenovala primeranú pozornosť. Radikálnu zmenu a obrat v tomto ohľade priniesol koniec 19. storočia, ale predovšetkým prvá polovica 20. storočia (*L. Mitteis, L. Wenger, R. Taubenschlag* a iní).

Grécka inšpirácia oplodnila rímskoprávne myslenie, hoci o priamej recepcii nemožno hovoriť. Rímske právo si totiž zachovalo po celý čas národnú originálnosť a nepodľahlo úplne cudziemu vplyvu. Ani napríklad rímske posolstvo do Atén alebo aspoň na juh Itálie, nie je doteraz pre právnu romanistiku uspokojivo vysvetlené a potvrdené.[61]

[60] Pomp D 1, 2, 2, 39 a Pomp D 1, 2, 2, 41.

[61] Aj *Mario Bretone* si okrem iného položil otázku: In quale contesto culturale si formarono le XII Tavole? („V akom kultúrnom kontexte vznikol Zákon XII tabúľ?"), keď skúmal inšpiráciu gréckym vzorom (l´inspirazione greca). Ani on neprišiel k jednoznačnému záveru pri hodnotení analystickej a antikvárnej tradície, ale považoval vzťah medzi Zákonom XII tabúľ a gréckymi zákonmi za trvajúci motív až do neskorej antiky (resta un motivo costante fino all´ età tardo-antica). K tomu BRETONE, M.: Storia del diritto romano. 8. ed. Bari, Editori Laterza 2001, s. 76 – 79 a aj jeho reakcia na WIEACKER, F.: Solon und die XII Tafeln. Studi E. Volterra III, Milano 1971, s. 767 – 768 v spojitosti s Wieackerovou snahou pripísať „aténsko-solónsky rodokmeň" Zákona Fabiovi Pictorovi.

DIE JURISTISCHE GRÄZISTIK UND IHRE BEDEUTUNG FÜR DAS RÖMISCHE RECHT

Zusammenfassung

Die ältere romanistische Literatur hat sich überwiegend auf das Studium römischrechtlicher Institute konzentriert und dem griechischen Rechtsdenken und ihrem Verhältnis zum römischen Recht hat sie keine rechtmässige Beachtung gewidmet. Eine radikale Änderung hat erst das 19. Jahrhundert gebracht, besonders die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts (L. Mitteis, L. Wenger, R. Taubenschlag und andere).

Die griechische Inspiration hat das römischrechtliche Denken fruchtbar beinflusst, aber von einer direkten Rezeption kann man überhaupt nicht sprechen. Das römische Recht hat die ganze Zeit nämlich die eigene nazionale Originalität sich behalten und war dem fremdem Einfluss nicht unterworfen. Der Autor hat einige Probleme des griechischen Einflusses kurz besprochen: die Einflussnahme auf dem Zwölftafeln Gesetz, auf die römische Rhetorik und auf die römische Jurisprudenz. Besonders hat er der Gesandschaft nach Athen gewisse Aufmerksamkeit gewidmet. Trotz der römischen Tradition und literarischer Quellen (T. Livius, Dionysios aus Halikarnass, etc.) hat er sich die Ansicht zu eigen gemacht, die die Gesandschaft der dezemviren nach Athen bezweifelt (Pomponius D 1, 2, 24 und manche Romanisten).

Kościół Krakowski a prawa językowe mniejszości słowackiej na Spiszu w latach 1920 – 2005

Józef Ciągwa

UWAGI WSTĘPNE

Polsko – czechosłowacki spór graniczny dobiegł końca 28 lipca 1920 roku, kiedy Konferencja Ambasadorów wydała w Spa, w Belgii, decyzję o granicy na odcinku Spisza i Orawy. Z byłej żupy spiskiej przyłączono wówczas do Polski 14 wsi, zaś z żupy orawskiej weszło w granice II Rzeczypospolitej 13 wsi. Obie enklawy liczyły łącznie 583 km², co stanowiło 0,176 % Królestwa Węgierskiego.[1] Przyłączone do Polski małe fragmenty Królestwa Uherskiego stanowiły 4,63 % historycznego terytorium Spisza (cały Spisz: 3,668 km²) i 20,46 % obszaru historycznej Orawy (cała Orawa: 2,018 km²). Na obu enklawach, tworzących w latach 1920 – 1925 powiat spisko – orawski, wyjątkową w granicach Polski jednostkę podziału administracyjno – terytorialnego, gdyż złożoną z dwóch enklaw przedzielonych powiatem nowotarskim, na obszarze którego, w Nowym Targu, mieściło się starostwo spisko – orawskie, mieszkało w jesieni 1921 roku 22,684 ludzi.[2] Ludność Spisza w granicach Polski wynosiła – zgodnie z danymi słowackimi – około 9,000, Orawy – około 14, 000 osób.

Posłowie *Slovenského snemu* określali, w grudniu 1939 roku, granice przed jej zmianą w lecie 1920 roku jako *vôbec najstaršie hranice v Európe,* czy *najpevnejšie hranice v dejinách Európy*.[3]

Przed zmianą granic politycznych, tj. przed rokiem 1920, dziewięć parafii północno – zachodniego Spisza należało do dystryktu dunajeckiego, jednego z wielu dystryktów diecezji spiskiej, utworzonej przez cesarzową Marię Teresę w roku 1776. Diecezja ta została w roku 1804 wyłączona z metropolii ostrzy-

---

1 Obszar Węgier świętostefańskich (zwanych też po ugodzie austro – węgierskiej Zalitawią) liczył 325,411 km², stąd przyłączone do Polski terytorium stanowiło niecałe dwie dziesiąte procenta. Według H. Batowskiego: całe 0,2 %. (H. Batowski: Rozpad Austro – Węgier 1914 – 1918. (Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne). Wydanie 2. Kraków 1982, s. 280).

2 Spis ludności i zwierząt gospodarskich z dnia 30 września 19221 roku. Wyniki tymczasowe. Warszawa 1923, s. 67; E. Maliszewski, B. Olszewicz: Podręczny słownik geograficzny – ze szczególnym uwzględnieniem Polski, jej spraw i interesów. T. II: M – Ż. Warszawa 1921, s. 483.

3 Tesnopisecká správa o 22. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky, s. 5, 7.

homskiej i weszła wraz z dwiema wschodniosłowackimi diecezjami: koszycką i rożniawską, jako sufraganie, do metropolii egerskiej.[4]

Przyłączenie 14 wsi spiskich, tworzących dziewięć parafii, do Polski oznaczało, że 9 tysięcy mieszkających w nich Słowaków stało się na początku sierpnia 1920 roku, tj. w chwili wejścia w życie decyzji Konferencji Ambasadorów, słowacką mniejszością narodową, chronioną teoretycznie przepisami Małego Traktatu Wersalskiego,[5] a później polsko – czechosłowacką umową z 23 kwietnia 1925 roku o sprawach prawnych i finansowych.[6] Ze względu jednak na autonomiczny status Kościoła Katolickiego postanowienia tych umów międznarodowych nie chroniły praw językowych Słowaków w kościele. Z drugiej strony problem używania języka słowackiego w inkorporowanych przez Polskę dziewięciu parafiach spiskich nie doczekał się pozytywnej regulacji prawnej – w latach 1920 – 1939 – przez kompetentne organy Krakowskiego Kościoła.

OKRES OD LATA 1920 ROKU DO WEJŚCIA W ŻYCIE KONKORDATU Z 1925 ROKU

Linia graniczna z roku 1920 nie oznaczała natychmiastowego pozbawienia jurysdykcji biskupa spiskiego. Biskup ordynariusz spiski sprawował ją aż do czasu wejścia w życie polsko – watykańskiego konkordatu z 10 lutego 1925 roku, oznaczającego równocześnie oficjalne włączenie spiskiego dekanatu do metropolii krakowskiej.[7] Decydujące znaczenie miał w tym względzie art. IX konkordatu, stanowiący, iż: *Żadna część Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie należała do biskupa, którego siedziba znajdowałaby się poza granicami Państwa Polskiego,* jak i postanowienia Bulli Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas,* zgodnie z którą: *Ad Cracoviensem archidioecesim (...) spectabunt decanatus: (...) Oraviensis, Scepusiensis. (...) Fines australes dioecesis patebunt usque ad fines politicos inter Rempublicam Poloniae et Rempublicam Cecoslovachiae*.[8]

Bezpośrednio po włączeniu dziewięciu parafii spiskich do metropolii krakowskiej język słowacki używany był w kościołach niemal w pełnym zakresie, gdyż w parafiach prowadzili działalność duszpasterską nadal słowaccy księża. Zgodnie z diecezjalnym schematyzmem z roku 1920 słowacka obsada perso-

[4] J. Rupp: Magyarország helyrajzi története. II. Kötet: Az egri érsekegyháztartomány. Pest 1872, s. 165, 166; A. Bagin: Cirkevné dejiny. Novovek. Trnava 1982, s. 122; P. Zubko, M. Švárny: Spišskí biskupi. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1996, s. 17.

[5] Polski tekst: Dz.U.R.P. z 1920 roku, Nr 110, poz. 728.

[6] Dz.U.R.P. z 1926 roku, Nr 41, poz. 256.

[7] Dz.U.R.P. Nr 72, poz. 501.

[8] J. Wiślicki: Konkordat. Studium prawne. Lublin 1926, s. 179.

nalna administratorów, względnie proboszczów parafii wyglądała następująco: Frydman – Stephanus Andraššovsky, Jurgów – Antonius Kubasák, Kacwin – Joannes Pataky, Krempachy – Paulus Drbják, Łapsze Niżne – Franciscus Urvay, Łapsze Wyżne – Adalbertus Pataky, Niedzica – Julius Rácz, Nowa Biała – Franciscus Rajtšán, Trybsz – Michael Nyulászi.[9] W parafiach tych język słowacki funkcjonował w kościołach nie tylko w postaci śpiewu kościelnego, lecz także modlitw wiernych i słowackich kazań, a w przypadku Františka Móša także w latach 1925 – 1939[10] nawet nauczania po słowacku religii w szkole w Krempachach i w Nowej Białej, na co zezwolił mu kardynał Adam Sapieha.[11] Z biegiem czasu przychodzili na wakujące probostwa polscy księża. Tak było np. w Jurgowie, kiedy po zmarłym w kwietniu 1921 roku słowackim księdzu Antonim Kubasáku, rodaku z orawskiej wsi Zubrohlava, seminaryjnym koledze Andreja Hlinki, nastał Antoni Sikora, współpracownik Ferdynanda Machaya w dziele polonizacji Spisza.[12] W maju 1922 roku zmarł w Niedzicy proboszcz Julius Rácz. 1 czerwca 1923 roku Kuria zdecydowała – przejściowo powierzyć administrację osieroconej parafii Słowakowi Jánowi Pataky, dziekanowi i proboszczowi w Kacwinie, *uchwalając Mu władzę binowania*,[13] natomiast 1 sierpnia 1923 roku księdzu Franciszkowi Łasakowi, dotychczasowemu wikariuszowi w Maniowach. W piśmie do Wysokiego Województwa – z 4 września 1923 roku – czytamy: *Brak dostatecznej ilości kapłanów djecezjalnych skłonił Nas do powierzenia dwóch tych sąsiednich parafji* (tj. Niedzicy i Kacwina – J.C.) *jednemu silnemu, zdrowemu i ochoczemu Kapłanowi Polakowi*.[14]

W 1926 roku, a więc rok po zawarciu konkordatu, w dziewięciu parafiach spiskich pracowało czterech księży słowackich (Štefan Andrašovský – we Frydmanie; Andrej Hryc – w Łapszach Wyżnych i Trybszu; František Móš – w Nowej Białej i Krempachach; František Urvay – w Łapszach Niżnych) i dwóch księży

---

[9] Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXX. Ab erecta Sede Episcopali 144. Trnava, Typis "Leo" 1920, s. 49 – 53.

[10] Ksiądz Móš był w latach 1920 – 1925 administratorem w parafii Trybsz, a w latach 1925 – 1939 administratorem parafii w Nowej Białej i Krempachach. (Elenchus venerabilis cleri Dioeceseos Cracoviensis S. Sedi Apostolicae immediate subjectae nec non territorii Sepusiae et Oravae Reipublicae Poloniae adnexi. Pro anno Domini 1925. Cracoviae 1925, s. 191; Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno Christo nato MCMXX ..., s. 161; Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXL. Ab erecta Sede Episcopali 164, s. 198).

[11] F. Móš: Roky 1918 – 1939 na severnom Spiši. Bratislava 1944, s. 13.

[12] Przewodniczący ceremoniom pogrzebowym księdza Kubaššáka, dziekan i proboszcz z Białki Tatrzańskiej, Jan Madej, niemal nie doprowadził do groźnych rozruchów przez jedno, wypowiedziane w mowie pożegnalnej, zdanie: *že nebohý narodil sa v krajine slovenskej, ale odpočívať, hoci to nechcel, bude v zemi poľskej.* (F.Móš: Roky ..., s. 9).

[13] AKKM, APA 211 (Niedzica).

[14] AKKM, APA 211 (Niedzica).

polskich (Franciszek Łasak – w Niedzicy i Kacwinie; Antoni Sikora – w Jurgowie). Na stosunkowo wolny proces zastępowania księży słowackich polskimi duchownymi wpływały być może dwie okoliczności: brak dostatecznej ilości księży diecezjalnych, co akcentowano w cytowanym wyżej piśmie; ewentualna konieczność uzgadniania nominacji z biskupem spiskim, sprawującym – w latach 1920 – 1925 – jurysdykcję nad włączonym do Polski dekanatem spiskim.

Z biegiem czasu proporcje ulegały odwróceniu: odchodzili księża słowaccy, przybywali polscy. W 1928 roku miejsce trybskiego proboszcza Andreja Hrica, który wrócił do macierzystej, spiskiej diecezji, zajął polski ksiądz Adam Duszyk.[15] Słowacki ksiądz František Urvay został w 1928 roku przełożony z Łapsz Wyżnych do Bukowiny – Podszkla na Orawę, więc opuszczone miejsce zajął na krótko Słowak Andrej Hric, a w 1930 roku ksiądz Adam Duszyk.[16] Miejsce tytularnego kanonika i proboszcza parafii we Frydmanie – Štefana Andrašovskiego – zajął po jego śmierci w roku 1937, polski duchowny Józef Pitorak, rodak z Bukowiny Tatrzańskiej.[17] Najdłużej utrzymał się w Polsce słowacki ksiądz, rodak z Trybsza, wspomniany już František Móš, administrator parafii w Krempachach i w Nowej Białej, skąd definitywnie odszedł w roku 1946, wyjeżdżając do Słowacji. Schematyzm diecezji krakowskiej z 1938 roku pokazuje, że w ostatnim roku międzywojnia ostał się tylko jeden słowacki ksiądz, w osobie księdza Móša.[18]

Równocześnie kardynał Sapieha zadbał o polską obsadę w Spiskiej Jaworzynie, będącej przez długi czas kościołem filialnym parafii jurgowskiej, posyłając na zobytą w jesieni 1938 roku placówkę księdza Jana Tobolaka, a później księdza Stanisława Kudelskiego.[19]

Niezwykle aktywnie działający na niwie polonizacji Spisza prof. Władysław Semkowicz uważał, iż obsadzenie spiskich parafii, oddanymi sprawie polskości, polskimi księżmi jest problem o kapitalnym znaczeniu. Dlatego też z zaniepokojeniem przyjął wiadomość, że zamierzającego opuścić na kilka miesięcy jurgowską parafię, dla poratowania zdrowia, księdza Antoniego Sikorę ma zastępować słowacki ksiądz František Móš. Profesor Semkowicz tak o tym

---

15 AKKM, APA 314 (Trybsz).

16 AKKM, APA 187 (Łapsze Wyżne).

17 AKKM, APA 45 (Frydman).

18 Elenchus venerabilis cleri dioeceseos s. Sedi Apostolicae immediate subjectae pro anno Domini 1938. Cracoviae 1938.

19 AKKM, Pers. A. 1347. Ksiądz Stanisław Kudelski był administratorem Jaworzyny w lipcu i sierpniu 1939 roku. Od jesieni 1938 roku do lipca 1939 roku administrację Jaworzyny sprawował ksiądz Jan Tobolak: *później* (tj. po dwutygodniowej wizycie prezydenta Mościckiego w Jaworzynie, na Boże Narodzenie 1938 roku – J.C.) *administrację kościelną Jaworzyny objął Ks. Tobolak, dziekan i proboszcz w Zakopanem.* (Wspomnienia księdza Antoniego Sikory. W: Pamiętnik komitetu budowy kościoła parafialnego w Jurgowie. Archiwum Urzędu Parafialnego w Jurgowie).

pisał do rektora krakowskiego seminarium duchownego: *ks. Sikora lada dzień może parafję opuścić (...) a administrację w Jurgowie obejmie ksiądz Mosz z sąsiedniego Trybsza, Słowak – Czechofil zdecydowany, który nam tu wiele może poszkodzić, jak szkodzi w Trybsiu, gdzie trzeba było posłać wojsko i aresztować 11 ludzi. Rzecz cała nabiera szczególnej wagi politycznej w obecnym momencie z tego względu, że właśnie rozstrzyga się sprawa przynależności Jurgowa ewentualnie przyłączenia doń Jaworzyny i na dobrym nastroju ludności ogromnie nam zależy.*

Z powyższych względów ośmielam się zwrócić do Przewielebnego Księdza Rektora, (...), z gorącą prośbą, by raczył jeszcze raz interwenjować w tej sprawie w Konsystorzu biskupim ewentualnie u ks. Biskupa, gdyż Jurgów obecnie ani dnia nie może pozostawać pod opieką księdza – Słowaka i to jeszcze człowieka nam nieżyczliwego.[20]

Konieczność objęcia parafii niedzickiej przez polskiego duchownego – po śmierci słowackiego proboszcza Juliusa Rácza – widział też starosta spisko – orawski. W piśmie do Prezydium Województwa, z 24 maja 1922 roku, pisał: *Powierzenie administracji osieroconej, kapłanowi polakowi byłoby tak ze względów narodowych jak i politycznych bardzo wskazanem – niemniej byłoby pożądanem, ażeby Książęco – Biskupi Konsystorz w tej sprawie <u>bezzwłocznie</u> interweniował i obsadził tę tak bardzo ważną placówkę, jednostką należycie ukwalifikowaną do pracy kresowej. (...) Zaznaczam przytem, że z powodu niedocenienia spraw przez Konsystorz, straciliśmy już jedną placówkę na Orawie – a mianowicie parafję w Głodówce,*[21] *do której Ks. Biskup spiski przysłał na administratora księdza ze swego ramienia, rzekomo za zgodą Konsystorza krakowskiego, wskutek tego powstała ta anomalialja, że w miejscowości należącej do Rzeczypospolitej polskiej i diecezji polskiej administratorem parafji jest ksiądz obcy poddany i przysłany przez obcego biskupa.*[22]

Objęcie spiskich parafii przez polskich duchownych oznaczało znaczne zwężenie zakresu używania języka słowackiego w kościele. Odtąd miał on postać jedynie śpiewów kościelnych, oczywiście tylko tam, gdzie wierni nie poddali się próbom polskich duchownych, zmierzającym do zupełnej eliminacji słowackiego śpiewu w kościele. Z archiwaliów krakowskich wynika, że do wyeliminowania języka słowackiego dążył, sprawujący urząd administratora parafii w Jurgowie, ksiądz Antoni Sikora, zresztą alumn seminarium duchownego w Spiskiej Kapi-

---

[20] List profesora Władysława Semkowicza – pisany w Jurgowie 4 sierpnia 1921 roku – do księdza rektora seminarium duchownego w Krakowie. (AKKM, APA 79, Jurgów).

[21] Decyzja Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 roku pozostawiała w Polsce dwie wsie słowackie Górnej Orawy, tj. Głodówkę (*Hladovka*) i Suchą Górę (*Suchá Hora*), natomiast przyznawała Polsce tylko część wsi Lipnica Wielka. Zmiany granicy w rejonie Orawy nastąpiły jeszcze w roku 1924: Głodówka i Sucha Góra wróciły do Słowacji; cała Lipnica Wielka znalazła się w Polsce; i w jesieni 1938 roku: Głodówka i Sucha Góra zostały włączone do Rzeczypospolitej Polskiej.

[22] Pismo starosty spisko – orawskiego (L. 3387/22), z 24 maja 1922 roku, do Prezydium Województwa. (AKKM, APA 211 (Niedzica).

tule, nadto swego czasu wikary samego Andreja Hlinki w parafii w Rużomberku. Realizacja zamierzeń księdza Sikory, polonizującego miejscowych Słowaków także poprzez prowadzoną przez duchownego polską czytelnię parafialną,[23] nie powiodła się, w związku z protestem wójtów Jurgowa, Czarnej Góry i Rzepisk. W piśmie do Krakowskiej Kurii Metropolitalnej z 26 marca 1932 roku samorządowa reprezentacja trzech gmin spiskich żądała przywrócenia śpiewów w języku słowackim: *Dokąd nie wyrośnie młodzież wyuczona fizycznie i duchowo po polsku, aby na ten czasokres były śpiewy kościelne w języku słowackim w naszej parafii*.[24] W odpowiedzi na zarzuty jurgowski administrator pisał, że polskie pieśni śpiewano w Jurgowie od dawna; że protest wójtów powstał z inspiracji słowackich księży, jurgowskich rodaków;[25] że wójtowie nie mogą zapomnieć straty pieniędzy wpłaconych na ubezpieczenie jurgowskiego kościoła; względnie, że inicjator skargi nie chodzi do kościoła i do spowiedzi.[26] Stanowisko Kurii było iście salomonowe, nie uwzględniało bowiem w całej pełni ani żądań wójtów, ani argumentów pochodzącego z Jabłonki na Orawie księdza Sikory. Na odwrociu pisma Antoniego Sikory pisane ręcznie polecenie samego kardynała Adama Sapiehy: *Odpisać, aby od czasu do czasu śpiewano pieśni słowackie*.[27] Jurgowskiemu administratorowi przyszło zapewne słuchać się głosu kardynała Sapiehy, i dlatego przyjąć można jako pewnik, że – w skromnym wymiarze – słowackie pieśni przetrwały w jurgowskim kościele do końca międzywojnia.

Inaczej sprawa przedstawiała się zapewne w Jaworzynie, będącej od czasu powstania odrębnej parafii w Jurgowie, tj. od roku 1740,[28] aż do zmiany granic w 1920 roku, kościołem filialnym Jurgowa. Do Jaworzyny, położonej 10 km od Jurgowa, dojeżdżał ksiądz Sikora z posługą duszpasterską także krótko po zmianie granic. Można założyć, że językiem tej posługi był – obok języka łacińskiego – język słowacki. Stan taki trwałby zapewne dalej, gdyż w podlegającej biskupowi słowackiemu Jánowi Vojtaššákowi Jaworzynie ksiądz Sikora nie miałby i podstawy prawnej i odwagi, by wprowadzić język polski do obrzędów religijnych jaworzyńskiego kościoła. Stało się jednak inaczej. Otóż w związku ze zmianą granicy łączność parafii jurgowskiej z jaworzyńską filią została zerwana, a jaworzyński kościół świętej Anny stał się kościołem filialnym

[23] T. M. Trajdos: Ksiądz Antoni Sikora i czytelnia parafialna w Jurgowie. W: Prace Pienińskie. Tom 10. Szczawnica 1998, s. 93 – 113.

[24] AKKM, APA 79 (Jurgów).

[25] W piśmie księdza Sikory nie pojawiają się wprawdzie nazwiska, ale można z całą pewnością stwierdzić, że jurgowski administrator miał na myśli księdza Alojza Miškoviča (1902 – 1967) i księdza Jozefa Vojtasa (1906 – 1977).

[26] Pismo księdza Antoniego Sikory, z 6 lipca 1932 roku, do Kurii Metropolitalnej w Krakowie. (AKKM, APA 79 (Jurgów).

[27] Pod tekstem data notatki i wysyłki pisma: *11/7 exp. 13/7 32.* (AKKM, APA 79 (Jurgów).

[28] Do roku 1740 Jurgów stanowił kościół filialny Łapsz Wyżnych.

parafii w Żdziarze. Kiedy więc biskup spiski posłał do Jaworzyny – przy okazji odbywającego się tam bierzmowania słowackiego księdza Martina Galloviča, a samą Jaworzynę uczynił filią Żdziaru, jurgowski administrator zaprzestał w 1921 roku przyjazdów do Jaworzyny.[29]

W Kacwinie słowackie pieśni religijne przetrwały również do wybuchu II wojny światowej, paradoksalnie za sprawą polskiego księdza, rodaka z Małopolskiego Makowa nad Skawą, Józefa Świstka, administratora parafii w Niedzicy (1930 – 1934) i w Kacwinie (1929 – 1930 i 1932 – 1939). Ksiądz Świstek, cieszący się ogromną sympatią słowackiego polityka Pavla Čarnogurskiego, tak się zachwycił treścią i melodyką słowackich pieśni religijnych, w tym słowackich kolend, że sam zachęcał wiernych do ich śpiewania. Nie sposób jednak założyć, by w Kacwinie śpiewano wyłącznie po słowacku. Zakres używania języka słowackiego w Kacwinie i w Niedzicy przekraczał ramy pieśni. Przeciwnicy księdza Świstka twierdzili, że *wprowadza język słowacki do nabożeństw*,[30] czy że *wprowadza słowackie kazania wśród Polaków i w ogólności propaguje wśród nich słowaczyznę. Trzebaby koniecznie pomyśleć o jakiejś interwencji w tej sprawie*.[31] Ta neutralna, czy prosłowacka postawa polskiego duchownego, wydarzenie zresztą niezwykle rzadkie na polsko – słowackim pograniczu, nie zjednywała mu sympatii i zwolenników. Uczestnicy konferencji spisko – orawskich, odbywający posiedzenia tak w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w Warszawie, jak i w Śląskim Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach, szykujący – w latach trzydziestych – akcje irredentystyczne w północnej Słowacji, spoglądali nad wyraz krytycznie na postępowanie niedzickiego proboszcza. W czasie konferencji, odbytej 25 maja 1934 roku, prof. Semkowicz nazwał go *szkodnikiem: P. Semkowicz zwraca uwagę na szkodnika, ks. Świstka w Niedzicy.*[32]

---

[29] AKKM, APA 79 (Jurgów). Sam ksiądz Sikora tak o tym pisał we wspomnieniach z 1947 roku: *Jaworzyna w tym czasie (1921 r.) jeszcze należała do parafii jurgowskiej. Śp. Kubasák administrował ją tak jak dawniej za czasów węgierskich. (...). Taki stan rzeczy zastałem i dalej go utrzymywałem. Pogrzeby się tam odbywały, na które, jak również do chorych mogłem jeździć za przepustką graniczną bez żadnych przeszkód. Dopiero latem r. 1921 przyjechał biskup spiski Ks. Wojtašak do Jaworzyny bierzmować i wtedy na skutek prośby jaworzyńczan przydzielił Jaworzynę do parafji w Żdziarze*. W: Pamiętnik komitetu budowy kościoła parafialnego w Jurgowie. (Archiwum Urzędu Parafialnego w Jurgowie).

[30] Protokół konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowaczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu 25 maja 1934 r.; wypowiedź prof. Władysława Semkowicza. (Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Wojewódzki Śląski 338, s. 308).

[31] Protokół konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowaczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu 27 czerwca 1935 r.; wypowiedź prof. Władysława Semkowicza. (Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Wojewódzki Śląski 338, s. 326).

[32] Protokół konferencji w sprawie Spisza, Orawy, Czadeckiego i Słowaczyzny, odbytej u Wojewody Śląskiego w dniu 25 maja 1934 r.; wypowiedź prof. Władysława Semkowicza. (Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Wojewódzki Śląski, 338, s. 308).

Słowacka ludność dziewięciu parafii Spisza używała w kościele w dalszym ciągu słowackich książeczek do nabożeństwa i śpiewników, ignorując starania polskich organów kościelnych i nowotarskiego starostwa, by zastąpić je polskimi wydaniami, rozdawanymi bezpłatnie w dużych ilościach.[33] Słowacy z północno – zachodniego Spisza otrzymywali każdego roku – jako tzw. *podielové knihy* – literaturę katolicką z Towarzystwa Świętego Wojciecha (*Spolok svätého Vojtecha*) w Trnawie,[34] na co bardzo alergicznie reagowały nowotarskie organy administracji rządowej. I tak starosta nowotarski zwrócił się – 20 grudnia 1926 roku – do proboszcza Móša z żądaniem, by duchowny zakazywał ludności przyjmowania słowackich kalendarzy i innej słowackiej literatury przysyłanej z Trnawy. Starosta zalecał, by słowackie wydawnictwa zwracać nadawcy, co go zmusi do zaprzestania wysyłki.[35] *Pre urýchlenú a násilnú polonizáciu Spiša v roku 1926 poľskí žandári habali po domoch kalendáre Spolku sv. Vojtecha*,[36] zaś w roku 1930 – na dziesięciolecie przyłączenia Spisza i Orawy do Polski – nowotarskie władze podjęły decyzję o skonfiskowaniu w Kacwinie – przy asystencji policji – wielkiej ilości słowackiej literatury religijnej.[37]

Ze wspomnień Františka Móša wynika, że w roku 1933 nawet jeden procent wiernych w krempaskiej parafii nie chciało w kościele polskich pieśni.[38] W Krempachach i w Nowej Białej, w dwóch spiskich parafiach, w których administratorem był wielokrotnie cytowany František Móš, język słowacki przetrwał w kościele aż do końca II Rzeczypospolitej, i to mimo wysiłków nowotarskiej administracji rządowej, zmierzających do jego likwidacji. Starostwo nowotarskie prosiło Móša – w piśmie z 15 maja 1933 roku – o osobiste zaangażowanie, by nabożeństwa i pieśni odbywały się tylko w języku polskim: *Ze względu na czysto polski charakter Spisza, proszę uprzejmie Wielebnego Księdza Proboszcza o łaskawe użycie swego osobistego wpływu w tym kierunku, aby w kościołach w Nowej Białej i Krempachach odbywały się nabożeństwa i śpiewy jedynie w języku polskim.*[39] Autor pisma obiecywał pomóc w razie potrzeby dostarczenia polskiej literatury religijnej.[40] Inspektor szkolny w Nowym Targu wielokrotnie domagał się zorganizowania odrębnych mszy świętych dla młodzieży, na których modliłaby się i śpiewała po polsku. Kuria Krakowska, do której zwrócił się o pomoc nowotarski inspektorat szkolny, wyraziła – w

33 F. Móš: Roky ..., s. 13.
34 A. Bielovodský: Severné hranice Slovenska. Bratislava (1946), s. 155.
35 F. Móš: Roky ..., s. 13.
36 F. Móš: Roky ..., s. 12.
37 E. Orlof: Polska działalność polityczna, dyplomatyczna i kulturalna w Słowacji w latach 1919 – 1937. Rzeszów 1984, s. 191.
38 F. Móš: Roky ..., s. 14.
39 F. Móš: Roky ..., s. 14.
40 F. Móš: Roky ..., s. 14.

piśmie do administratora Móša – stanowcze przekonanie, że *po 10 latach przynależności do Polski należy pomyśleć poważnie o wychowaniu młodzieży w duchu polskim*.[41]

Jeszcze 22 sierpnia 1939 roku nowotarski starosta zwracał uwagę słowackiemu duchownemu na potrzebę stosowania – w prowadzonych przez niego księgach metrykalnych – polskiej ortografii, a więc na konieczność wyeliminowania z pisowni nie znanych językowi polskiemu takich liter jak: *š, č, ž, ř*.[42]

Generalnie można stwierdzić, że w latach 1920 – 1939 przestrzeganie praw językowych Słowaków na Spiszu wyglądało inaczej w piewszym okresie, tj. w latach 1920 – 1925, niż w okresie drugim, a więc w latach 1925 – 1939. W pierwszym okresie, kiedy jurysdykcja kościelna nad dziewięcioma spiskimi parafiami przysługiwała jeszcze spiskiemu biskupowi – Jánowi Vojtaššákowi – i kiedy w dekanacie spiskim działalność duszpasterską prowadzili nadal słowaccy duchowni, mianowani tam jeszcze przed zmianą granic politycznych przez władze Kapituły Spiskiej,[43] liturgia była wprawdzie w języku łacińskim, ale kazania, obrzędy religijne (chrzty, śluby, pogrzeby itp.), modlitwy, czy pieśni były zapewne w języku słowackim. Powody tolerancyjnej postawy kardynała Sapiehy mogły być dwa. Pierwszy: księciu Sapiesze nie wypadało wprowadzać odgórnie języka polskiego (o ile w ogóle mógł to uczynić), skoro parafie obsadzone były nadal słowackimi duchownymi a zarazem nie wypadało mu – przez otwartą polonizację – sprowadzać do fikcji jurysdykcji biskupa Vojtaššáka. Drugi: słowaccy duchowni – zapewne z wyjątkiem bilingwisty, bo człowieka pogranicza Františka Móša – nie władali biegle językiem polskim.[44] Jeśli więc posługa kapłańska miała być na pewnym, choćby średnim, nie wywołującym zgorszenia, poziomie językowym, to można ją było realizować jedynie w języku słowackim.

Niekorzystne dla Słowaków zmiany nastały, i to jeszcze przed zawarciem konkordatu, w wyniku zmian personalnych w parafiach. Wakujące po słowackich księżach (wskutek śmierci, wyjazdu na Słowację, przełożenia księdza ze

---

41 F. Móš: Roky ..., s. 18.

42 F. Móš: Roky ..., s. 18.

43 To jest przez biskupa Alexandra Párvy (1904 – 1919), względnie przez administrujących diecezją spiską (Martin Kheberich, Štefan Mišík, Marián Blaha) w okresie wakansu, a więc między początkiem 1919 roku (wyjazd biskupa Párvy do Budapesztu) a 27 lutego 1921 roku (intronizacja biskupa Vojtaššáka). (P.Zubko, M. Švárny: *op. cit.*, s. 35 – 37).

44 Trudno, w braku nagrań magnetofonowych, ocenić ich znajomość polskiego w mowie. Natomiast pisane po polsku pisma do Krakowskiej Kurii świadczą o słabej znajomości polskiego, nawet na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych. Pochodzący z Preszowa Štefan Andrašovský (1866 – 1937), proboszcz we Frydmanie i dziekan spiski korespondował z Kurią w języku łacińskim, co powoduje, że nie mamy podstaw do oceny jego pisanej polszczyzny; inni słowaccy księża tak po łacinie, jak i po polsku.

Spisza na Orawę[45]) urzędy proboszczów, czy administratorów parafii, były natychmiast obsadzane przez polskich duchownych. Tych zaś – w ich działaniach polonizacyjnych – mogły powstrzymywać jedynie słowackie protesty i skargi, posyłane do Krakowskiej Kurii. Nie da się – w tym stanie badań – określić realnego zakresu jurysdykcji spiskiego biskupa nad parafiami znajdującymi się w Polsce. W szczególności nie wiemy, czy przed 10 lutym 1925 roku metropolita krakowski konsultował z biskupem Vojtaššákiem kwestie obsady opróżnionych probostw.

Zawarty 10 lutego 1925 roku polsko – watykański konkordat nie zawierał – inaczej niż obowiązujący obecnie konkordat z 28 lipca 1993 roku – przepisu odnośnie do językowych praw mniejszości narodowych w kościele. Nie ma – a przynajmniej nie są nam znane – kościelne regulacje prawne, tyczące się tej kwestii w okresie międzywojnia. Sprawa językowych praw Słowaków w Kościele Krakowskim – tak w latach 1925 – 1939, jak i zresztą w okresie niemal całego okresu międzywojennego – ma więc bardziej aspekt faktyczny niż prawny.

Drugi z podokresów międzywojnia był dla Słowaków zdecydowanie mniej przyjazny. Art. IX Konkordatu odebrał spiskiemu biskupowi jurysdykcję nad parafiami dekanatu spiskiego, a mianowani przez krakowskiego hierarchę polscy księża starali się zapełnić polszczyzną całą przestrzeń życia religijnego parafii. Nie mając poleceń krakowskiego kardynała do szanowania językowych praw Słowaków, odpowiedniego przygotowania językowego, a przede wszystkim dobrej woli, polscy duchowni stosowali w praktyce kurs twardej polonizacji. Powodowani zapewne przekonaniem, że o narodowości decyduje język, a nie świadomość narodowa, około 10 tysięcy słowackich parafian traktowali po prostu jako niekwestionowanych Polaków. A skoro tak, to fakt, że Kościół Katolicki ma charakter powszechny nie miał żadnego znaczenia. W referowanej sytuacji gęstniała atmosfera wzajemnej nieufności, po słowackiej stronie manifestowanie poczucie doznanej krzywdy. W opisanym kontekście nie dziwi zbokotowanie przez Jurgowian wizyty kanonicznej kardynała Sapiehy,[46] czy reakcja polskich księży w czasie prymicji, pochodzącego z Czarnej

[45] To przypadek słowackiego proboszcza w Františka Urvaya, przełożonego w 1928 roku z Łapsz Wyżnych do Bukowiny – Podszkla na Orawie. (AKKM, APA 187 (Łapsze Wyżne).

[46] Leon Szkocki, wielce zasłużony dla Jurgowa Krakowianin, pisał w kronice parafialnej: *Niedługo potym witano w Jurgowie uroczyście prezydenta Słowacji ks. Tiso. Ks. Sikora, który wówczas był jeszcze w Jurgowie (...) w kronice swej zupełnie o nich* (tj. o uroczystościach – J. C.) *nie wspomniał, podobnie jak w czasach przedwojennych przemilczał bojkot przez Jurgowian kard. Sapiehy, który przyjechał tam na wizytację kanoniczną.*. (J. Szkocki: Krótka notatka kronikarska z dziejów parafii. W: Pamiętnik komitetu budowy kościoła parafialnego w Jurgowie. Archiwum Urzędu Parafialnego w Jurgowie).

Góry, jezuickiego księdza Jana Sarny, późniejszego wieloletniego prowincjała jezuitów na Słowacji.[47]

Na szarym tle niedostrzegania przez polski kler narodowych praw Słowaków widniały dwa chwalebne wyjątki: ksiądz Józef Świstek, proboszcz w Niedzicy i w Kacwinie i Słowak z Trybsza – František Móš – administrator w Krempachach i w Nowej Białej, nazywany w literaturze polskiej niekiedy, ze względu na trwanie przy słowackości, *polakożercą*.[48]

OKRES PRZYNALEŻNOŚCI PÓŁNOCNEGO SPISZA I GÓRNEJ ORAWY DO REPUBLIKI SŁOWACKIEJ (1 września 1939 – 20 maja 1945)

1 września 1939 roku oddziały słowackiego wojska weszły na terytorium północnego Spisza i Górnej Orawy, przyłączonego do Polski w lecie 1920 roku.[49] O zmianie granic na tym obszarze postanowiono nieco później, tj. w listopadzie i w grudniu 1939 roku. Słowacko – niemiecka umowa z 21 listopada 1939 roku, zawarta w Berlinie przez ministra spraw zagranicznych III Rzeszy Joachima von Ribbentropa i ambasadora Słowacji Matúša Černáka,[50] przewidywała rewindykację przez Republikę Słowacką północnych rejonów Spisza i Orawy oraz małych fragmentów Ziemi Czadeckiej (słow. *Kysúce*) i pozostałych drobniejszych obszarów, przyłączonych do Polski w jesieni 1938 roku.[51] Rewin-

---

47 Ksiądz Jan Sarna miał prymicje w kościele parafialnym w Jurgowie. Obecny na prymicjach mons. Viktor Trstenský wygłosił w czasie obiadu krótkie przemówienie, w którym powiedział – między innymi – że słowacka ziemia przekazuje polskiemu Kościołowi młodego księdza. Po tych słowach polscy duchowni obrazili się i traktowali go jak powietrze. (Wiadomość od mons. Viktora Trstenskiego (ur. 1908), z Trsteny na Orawie).

48 Tak np. w książce E.Orlof: Polska działalność polityczna, dyplomatyczna i kulturalna w Słowacji w latach 1919 – 1937. Rzeszów 1984.

49 O przyczynach i konsekwencji udziału Słowacji w kampanii wrześniowej pisał m. in. A. Hrnko. Zob. A. Hrnko: Príčiny a spoločensko-politické dôsledky účasti Slovenského štátu vo vojne proti Poľsku. *Historický časopis,* roč. 31, 1983, č. 3, s. 394 – 414.

50 Matúš Černák (1903 – 1955), dyplomata słowacki. Zginął w Monachium, podejmując przesyłkę pocztową, zawierającą ładunek wybuchowy.

51 Zob. dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzecząpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych. (Dz.U.R.P. Nr 87, poz. 585) i Protokół delimitacyjny granicy państwowej, pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką, podpisany w Zakopanem w dniu 30 listopada 1938 r. Dokładny przebieg nowej granicy, przewidziany tym Protokołem – niepublikowanym w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – patrz w: W.Kulski, M.Potulicki: Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919 – 1939. Warszawa – Kraków 1939, s. 311 – 329. Zob. także: E. Orlof:, J. M. Roszkowski: Regulacje granicy państwowej na Spiszu w okresie

dykacja oznaczała przyłączenie do Republiki Słowackiej 809 km², z czego 583 km² stanowił obszar włączony do Polski w roku 1920, a 226 km² w jesieni 1938 roku, z ludnością przekraczającą 35 000 osób.[52]

Inkorporację faktyczną zalegalizowała ustawa konstytucyjna Słowackiego Sejmu nr 325/39 Sl. z. z 22 grudnia 1939 roku o inkorporacji terytorium, które po roku 1918 zostało przyłączone do byłej Republiki Polskiej.[53]

Zmiana granicy politycznej nie oznaczała włączenia przedmiotowych parafii północno – zachodniego Spisza do diecezji spiskiej. Formalnie więc cały dekanat spiski był nadal integralną częścią krakowskiego arcybiskupstwa, a biskupowi Vojtaššákowi została przyznana przez berlinskiego nuncjusza – 25 września 1939 roku – jedynie tymczasowa jurysdykcja nad dziewięcioma, leżącymi już na terenie Republiki Słowackiej, parafiami.[54] Obsada far słowackimi duchownymi nastąpiła po pewnym czasie. Biskup Vojtaššák pozostawił w nich dotychczasowych polskich administratorów, czy proboszczów, zarządzających parafiami na podstawie decyzji kardynała Adama Sapiehy. Przypomnijmy zatem, że chodziło o następujących siedmiu duchownych narodowości polskiej,[55] sprawujących jurysdykcję w roku 1939, tuż przed wybuchem wojny: Josephus Pitorak (Frydman), Antonius Sikora (Jurgów), Josephus Świstek (Kacwin), Franciscus Mos (Krempachy), Stanislaus Wciślak (Łapsze Niżne), Stanislaus Wciślak (Łapsze Niżne), Antonius Haczek (Niedzica), Franciscus Mos (Nowa Biała), Jan Gullielmus (Trybsz).[56]

Niemal wyłącznie polska była administracja kościelna w 1940 roku: Jo-

międzywojennym (1920 – 1938). W: Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wrocław 2003, s. 900 – 903.

O granicy z jesieni1939 roku pisali m. in.: A. Mišković: Napravená krivda. Vrátené kraje vo Spiši, Orave a Čadčianskom okrese, vyd. 2. Turčiansky Svätý Martin 1940, s. 12 – 13, 200 – 203 (słowacki i niemiecki tekst umowy); K. O. Rabl: Verfassungsrecht und Verfassungsleben in der neuen Slowakei. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.* Berlin 1940, s. 144. W artykule O.K.Rabla krótkie fragmenty ustawy konstytucyjnej nr 325/39 Sl. z. z 22 grudnia 1939 roku o inkorporacji terytorium, które po roku 1918 było przyłączone do byłej Republiki Polskiej, i uchwał słowackiego rządu, wykonujących przepisy wymienionej ustawy konstytucyjnej o inkorporacji.

52 I. Baka: Naprávanie krivdy na ľudácky spôsob. *História,* roč. II., 2001, č. 6, s. 15.

53 Krytyczne uwagi na temat tytułu tej ustawy zob. w: J.Ciągwa: Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. W: Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wrocław 2003, s. 928 – 929.

54 Dziesiątą parafią spiskiego dekanatu, zwanego oficjalnie *Districtus Nedecensis,* była – należąca zawsze do diecezji spiskiej – Veľká Franková, z kościołami filialnymi w Malej Frankovej i w Osturni. (Schematismus almae dioecesis scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXLIV. Ab erecta sede episcopali 168. Tipis Lev Ružomberokensis. B.d.w., s. 94 – 95.

55 Parafii było na polskiej części Spiskiego Zamagurza wprawdzie dziewięć, ale słowacki duchowny rodem z Trybsza – František Móš – sprawował dwie parafie, tj. Krempachy i Nową Białą.

56 Elenchus venerabilis cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939. Cracoviae 1939, s. 125 – 130.

sephus Dlugopolski (Fridman), Antonius Sykora (Jurgov), Alexander Romer (Kacvin), Franciscus Móš (Krempachy), Josephus Švistek (Nedeca) Stanislaus Wcislak (Nižné Lapše), Franciscus Móš (Nová Belá), Josephus Gonsorčik (Tribš), Josephus Pitorak (Vyšné Lapše).[57]

Warunek pozostawienia polskich duchownych na słowackich parafiach był jeden: złożenie przysięgi wierności Republice Słowackiej, w związku z tym, że słowaccy księża – prowadząc akta stanu cywilnego – byli funkcjonariuszami państwa. Trwający jeszcze na Spiszu polscy duchowni zastosowali bierny opór.[58] Odmawiali składania przysięgi, tłumacząc, że już raz przysięgali Polsce.[59]

Z *Osvedčenia* kanonika Jozefa Vojtasa,[60] dziekana dunajeckiego dystryktu, wyłania się – jak o tym będzie mowa niżej – zupełnie inny obraz. Otóż dwaj księża autochtoni (František Móš z Trybsza; Antoni Sikora z Jabłonki Orawskiej) otrzymali po 1. września 1939 r. – automatycznie słowackie obywatelstwo, natomiast księża spoza Spisza i Orawy zostali z czasem pozbawieni jurysdykcji w swoich dotychczasowych parafiach.

W listopadzie 1940 r. został na krótko internowany v Ilavie administrator Jurgowa – ks. Antoni Sikora,[61] po czym objął probostwo w bogatej parafii Vikartovce koło Popradu.[62] Do Polski wrócił 14 października 1947 r., po siedmiu latach kierowania vikartovską parafią.

---

57 Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXL. Ab erecta Sede Episcopali 164, s. 50 – 54.

58 J. Zieliński: Spisz i Orawa w latach 1918 – 1945. W: Podhale w czasie okupacji 1939 – 1945. Pod redakcją J.Berghauzena. Wyd. II poprawione i rozszerzone. Warszawa 1977, s. 117; S. Dobrzanowski: Archidiecezja krakowska podczas okupacji niemieckiej 1939 – 1945. W: Księga Sapieżyńska. Tom pierwszy: Archidiecezja krakowska za pasterzowania Adama Stefana Sapiehy. Kraków 1982, s. 457.

59 J. Zieliński: Spisz i Orawa ..., s. 117.

60 Oryginał siedmiostronicowego *Osvedčenia,* sporządzonego przez kanonika Jozefa Vojtasa w Lubicy, 14 października 1966 r., jest w posiadaniu byłego administratora parafii Liesek (na Orawie) – ks. Štefana Komy. Cały dokument opublikował ostatnio – jako załącznik w swojej rozprawie – młody słowacki historyk – Martin Garek. Zob. M. Garek, Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947. W: Almanach Słowacy w Polsce. Slováci v Poľsku. Zv. XI. Kraków 2007 Krakov, s. 234 – 240.

61 Nie jest wykluczone, że skrócenie okresu internowania zawdzięczał prof. Alojzemu Miškovičowi, którego o interwencję w tej sprawie prosiła kobieta o nie znanej nam tożsamości (Janka do prof. Alojza Miškoviča. List z 3 grudnia 1940 r. W: Národný archív Slovenskej republiky. Fond: Alojz Miškovič, kartón 1, inv. číslo 56). Ks. Sikora swojego pobytu w Ilavie ni nazywa internowaniem. We wspomnieniach z 1947 r. napisał: „dnia 14. października 1947 r. wróciłem do Jurgowa ze Słowacji, dokąd mię władze słowackie wysiedliły w roku 1940 dnia 14. listopada". (w: *Pamiętnik komitetu*).

62 Jako proboszcza Vikartoviec wymienia go jeszcze schematyzm diecezji spiskiej z 1944 r. *Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXLIV. Ab erecta Sede Episcopali 168. Typis Lev Ružomberokensis,* s. 66.

Przyczyny internowania ks. Sikory nie są znane do dziś. Nie sądzę, by powodem internowania było – jak w niektórych polskich publikacjach – odśpiewanie w jurgowskim kościele *Boże coś Polskę*, czy zarzut, że *pán farár Sýkora vraj pripravuje deti na prvú svätú spoveď a modlitby, ktoré pri spovedi odriekame, učí ich po poľsky*, co wywoływało krytyczne uwagi Słowaków z Jurgowa.[63] Uzasadnieniem takiego poglądu może być okoliczność, że polscy księża – nie znając słowackiego – prowadzili nabożeństwa z pewnością w języku polskim, a przecież nie dotknęły ich z tego powodu żadne przykrości.

Administrator parafii w Trybszu – polski ksiądz Jan Wilhelm (Gullielmus) uskarżał się – na początku 1940 r. – kardynałowi Sapiesze na panujące tam stosunki: *Jestem zmuszony stosunkami panującemi tutaj w Trybszu przez Słowaków tak duchownych jako też i świeckich że muszę usunąć się z Trybsza do Załucznego lub też jeżeli byłoby to możliwe abym zajął miejsce Ks. Wikarego w Odrowążu na co Ks. Łasak proboszcz z Odrowąża bardzo chętnie się zgadza. Dalsze życie dla polskiego księdza w Trybszu jest absolutnie niemożliwe. Jeżeliby jednakże Najdostojniejszy Nasz Arcypasterz uważał że muszę nadal pozostać to pozostanę. Proszę pokornie odpisać przez Ks. Kanonika Karabutę z Nowego Targu*.[64]

Pozostałych sześciu polskich księży prowadziło dalej bez przeszkód administrację kościelną swoich parafii prawie do końca 1940 r. Zmiana nastała w połowie 1940 r., kiedy „Ministerstvo vnútra v Bratislave zaslalo Biskupskému úradu v Spišskej Kapitule prípis, v ktorom oznamovalo, že manželstvá uzavierané pred poľskými kňazmi na tomto území zo štátneho ohľadu nie sú platné a to na základe platného manželského zákona, ktorý medzi iným má jasné ustanovenie, že manželstvá uzavierané pred duchovnými, ktorí sú cudzími štátnymi občanmi, nie sú platné. (...). V dôsledku toho Ministerstvo vnútra v spomínanom prípise žiadalo, aby kňazi na tomto území, ktorí nemajú tunajšie občianstvo, urýchlene si podali žiadosti oň. Ich žiadosti bude vyhovené.[65] W konsekwencji pisma słowackiego MSW, biskup spiski skierował do polskich księży okólnik, zawierający cztery pytania: 1.czy chcą pozostać na Słowacji, czy odejść do polskiej administracji kościelnej; 2.jeśli chcą pozostać na Słowacji, to czy są skłonni wystąpić o nadanie im słowackiego obywatelstwa; 3.czy chcą się podporządkować jurysdykcji spiskiego biskupstwa; 4.czy chcą się uczyć słowackiego, tak by mogli nauczać religii w szkołach słowackich i prowadzić urzędową agendę parafialną.[66] Po konsultacji z kardynałem Sapiehą wszyscy

---

63 List Michala Griegera, z 7 maja 1940 roku, do prof. Alojza Miškoviča. (W: Národný archív Slovenskej republiky v Bratislave. Fond: Alojz Miškovič, kartón 1, inv. číslo 56).

64 Sporządzone w Trybszu pismo księdza Jana Wilhelma – z 7 lutego 1940 roku – *Do Najprzewielebniejszej Książęco – Metropolitalnej Kurji w Krakowie.* (AKKM, APA 314/II; Trybsz).

65 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 3 – 4.

66 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 4.

polscy księża – na wszystkie pytania okólnika – odpowiedzieli negatywnie.[67] Z sześciu polskich księży ogółem, dwóch (Józef Pitorak i Aleksander Romer) powróciło do polskiej administracji krakowskiej metropolii, zaś ks. Jan Wilhelm został duchownym u sióstr zakonnych w Trenczynie.[68]

W konsekwencji odmowy podporządkowania się legalnej spiskiej zwierzchności kościelnej urząd biskupi w Spiskiej Kapitule musiał pozbawić pozostałych trzech polskich księży jurysdykcji i na ich miejsce mianować swoich słowackich księży. W międzyczasie, cała trójka – inaczej niż w odpowiedzi na pierwsze pytanie okólnika – poprosiła biskupa Jána Vojtaššáka, o pozwolenie pozostania na Słowacji. Prośby zainteresowanych zakończyły się pomyślnie, gdyż w wyniku korespondencji spiskiego biskupa z szeregiem słowackich klasztorów, ks. Józefa Świstka przyjął klasztor minorytów w Bardejovie, a ks. Józefa Długopolskiego i ks. Stanisława Wciślaka klasztor franciszkanów w Sabinovie.

W tej sytuacji nie odpowiada prawdzie informacja polskich historyków o tym, że polscy księża zostali zamknięci w słowackich klasztorach z powodu odmowy złożenia przysięgi Słowackiemu Państwu. „Spomínaní traja poľskí kňazi mohli v týchto kláštoroch spokojne žiť až do skončenia druhej svetovej vojny. Bolo postarané o ich celé zaopatrenie, dostávali omšové štipendiá a so svojím majetkom mohli slobodne disponovať.“[69] Idylla trwała prawie dwa lata. W lecie 1942 r. słowackie MSW wydaliło wszystkich trzech księży z terytorium Republiki Słowackiej, a to z tej przyczyny, że w czasie ich dość częstych odwiedzin spiskich parafii, którymi przedtem administrowali „si často dovoľovali verejne viesť protištátne štvavé reči. Nakoniec sa to dostalo do uší štátnych úradov. Vtedy im Ministerstvo vnútra dalo vyhotoviť cestovné pasy a určilo im aj presný termín, kedy musia odísť zo Slovenska“.[70]

Zmiana granicy politycznej w 1939 roku, oraz przyznanie spiskiemu biskupowi tymczasowej jurysdykcji nad dziewięcioma parafiami spiskimi, należącymi do krakowskiej metropolii, były źródłem – pisanych dawniej i współcześnie – agresywnych i antysłowackich publikacji, oskarżających władze Republiki Słowackiej o czyny, które nie miały miejsca. Nie można np. zgodzić się z J. M. Roszkowskim, który twierdzi, że księża z terenów Spisza i Orawy byli w okresie wojny *oddawani w ręce hitlerowców, z rąk których ginęli w obozach zagłady*.[71] Z podanych przez autora pięciu kapłanów, żaden nie został wydany Niemcom przez słowackie organy, nie mówiąc o tym, że pracujący na Spiszu duchowni Antoni Sikora i Józef Świstek

---

67 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 4.

68 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 5.

69 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 5.

70 J. Vojtas, *Osvedčenie*, s. 5.

71 J. M. Roszkowski: O zagadnieniu polsko – słowackiego pogranicza. *Orawa.* Rocznik 1995, nr 33, s. 61.

nie byli osadzeni w obozach zagłady, zaś księża Józef Głuszek, Jan Góralik i Józef Sosin nigdy nie byli duszpasterzami ani na Spiszu ani na Orawie.[72]

Ośmiu słowackich księży, w tym jeden autochton (František Móš), objęło administrację dziewięciu słowackich parafii na początku października 1940 roku.[73] W dwóch parafiach nie nastały zmiany personalne. W Nowej Białej i Krempachach administratorem był nadal – pracujący tu i przed wojną – słowacki ksiądz – František Móš. Dziekanem dystryktu dunajeckiego został, urodzony w Jurgowie, słowacki ksiądz: Jozef Vojtas, będący zarazem proboszczem w Veľkej Frankovej. On właśnie przyszedł na miejsce ostatniego przedwojennego wicedziekana spiskiego dekanatu – Albina Marszałka.[74]

Nowi proboszczowie, względnie administratorzy parafii, poza pracą ściśle duszpasterską wykonywali także obowiązki urzędników stanu cywilnego (prowadzenie metryk ochrzczonych, małżeństw i zmarłych), oraz pracowali w szkołach jako nauczyciele religii (*náboženstvo*). Trzech spośród słowackich księży, pracujących na Zamagurzu Spiskim w latach 1939 – 1945, okazało się znaczącymi ludźmi pióra. To kanonik i dziekan Jozef Vojtas, liczący się historyk Spisza, i działacz powojennego Komitetu Wyzwolenia Spisza i Orawy (*Liberation Committee of Spis and Orava*); pilny dokumentalista wydarzeń na Spiszu i Orawie okresu międzywojnia – František Móš; i administrujący jurgowską parafią w 1943 roku ksiądz Ján Ďurka, wybitny słowacki poeta nurtu zwanego *slovenská katolícka moderna,* pochodzący z miejscowości Sila koło Nitry (stąd pseudonim literacki: Janko Silan).

Przyznanie biskupowi spiskiemu – Jánowi Vojtaššákowi – jurysdykcji w należących do Słowacji – w latach 1939 – 1945 – kilku parafiach północno – zachodniego Spisza oznaczało pełne *restitutio in integrum* w zakresie języka słowackiego jako języka posługi religijnej w kościele. W tym czasie – poza językiem łacińskim, jako językiem liturgii mszy świętej – używano języka słowackiego, jako jedynego języka wszystkich obrzędów religijnych, kazań i śpiewu kościelnego.

W 1944 roku proboszczami, względnie administratorami słowackimi dziewięciu parafii północno – zachodniego Spisza byli następujący duchowni: Josephus Farbarík (administrator we Frydmanie), Antonius Bakes (administrator w Jurgowie) i jego wikary Franciscus Gese, Ignatius Lihosit (administrator w Kacwinie), Franciscus Móš (administrator w Krempachach), Michael Kubičiar (proboszcz w Niedzicy), Simon Zahora (proboszcz w Łapszach Niżnych),

---

72 L. Molitoris: Społeczne uwarunkowania powstania Towarzystwa Czechów i Słowaków na Spiszu i Orawie. W: Almanach Słowacy w Polsce. Slováci v Poľsku. VIII. Kraków 2001, s. 187 – 188.

73 Jedynie w Jurgowie słowacki duchowny objął parafię w połowie listopada 1940 roku.

74 Elenchus venerabilis cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939. Cracoviae 1939, s. 125.

Franciscus Móš (administrator w Nowej Białej), Joannes Kubičár (administrator w Trybszu), Joannes Ovšonka (administrator w Łapszach Wyżnych).[75]

OKRES OD ZMIANY GRANIC W 1945 ROKU DO KOŃCA 1991 ROKU

Nową granicę polsko – czechosłowacką wykreśliły po II wojnie światowej protokoły praskie z 20 maja 1945 roku. Fizyczne przekazanie stronie polskiej północnego Spisza i Górnej Orawy – przez wiceprzewodniczącego *Slovenskej národnej rady,* mjr. Milana Poláka – w Trstenie – nastąpiło w tym samym czasie. Stało się tak, mimo że w zorganizowanych na wiosnę spontanicznych plebiscytach na Spiszu i Orawie niemal 100 % ludności żądało pozostawienia tych ziem w Czechosłowacji. Na decyzję o przebiegu granicy, zgodnym z linią graniczną z roku 1920, nie miało więc żadnego wpływu stanowisko zainteresowanej ludności, wyrażone w plebiscycie, którego wyniki przekazano osobiście w rezydującemu w Koszycach rządowi czechosłowackiemu. Na nic zdały się też protesty słowackich związków i organizacji emigracyjnych dosłownie z całego świata, zebrane potem i opublikowane w książce *Slovo ľudu hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti*.[76] Nie pomogły akcje Partii Demokratcznej (*Demokratická strana*), zdecydowanej zwycięzczyni wyborów parlamentarnych z 1946 roku na Słowacji, starania *Výboru pre oslobodenie Spiša a Oravy* (potem: *Komitét utečencov zo Spiša a Oravy*), czy list biskupa spiskiego Jána Vojtaššáka prymasowi Augustowi Hlondowi i krakowskiemu metropolicie – księciu Adamowi Sapiesze, pisany 29 grudnia 1945 roku w Spiskiej Kapitule.

Wytyczona bezpośrednio po wojnie granica miała charakter tymczasowy. Zawarty 10 marca 1947 roku polsko – czechosłowacki Układ o przyjaźni i pomocy wzajemnej stanowił w swym Protokole dodatkowym, że zawarcie umowy o granicy nastąpi w ciągu dwóch lat od ratyfikacji Układu. Tymczasem na taki akt przyszło czekać znacznie dłużej, bo do lata 1958 roku. Polsko – czechosłowacka umowa z 13 czerwca 1958 roku o ostatecznym ustaleniu granicy między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką uznawała dotychczasową granicę, a więc granicę z 1920 roku, za granicę ostateczną.

Małe zmiany graniczne przeprowadzono na Spiszu w 1974 roku w związku z budową w Niedzicy zapory na Dunajcu. Dokonano wówczas zamiany małych, nie zamieszkałych obszarów o tej samej powierzchni (34 ha).

Dziewięć parafii spiskich, będących przedmiotem naszego zainteresowa-

---

[75] Schematismus almae Dioecesis Scepusiensis pro anno a Christo nato MCMXLIV. Ab erecta Sede Episcopali 168. Tipis Lev Ružomberokensis, s. 88 – 95.

[76] Vydal Komitét utečencov zo Spiša a Oravy v Bratislave 1947.

nia, a także tyleż parafii Górnej Orawy, zostały od 1 listopada 1945 roku podporządkowane zwyczajnej jurysdykcji krakowskiego arcybiskupa i wyłączone z administracji biskupa spiskiego. Podstawą nowej regulacji prawnej był dekret prymasa Augusta Hlonda z 21 października 1945 roku, doręczony spiskiemu biskupowi 24 października tego samego roku.[77] Niedługo potem – 29 grudnia 1945 roku – ordynariusz spiski przesłał polskiemu prymasowi, a w odpisie także kardynałowi Sapiesze, obszerny list, w którym przedstawił swoje stanowisko względem wspomnianego dekretu, niesprawiedliwej zmiany granic, i prześladowań słowackiej ludności, w konsekwencji których *tisíce týchto obyvateľov radšej opúšťa svoje rodné krby, (...) a radšej sa vysťahujú, ako by – ako sa všeobecne vyslovuje – boli nútení znášať poľské jarmo. Od toho času – pod stálym tlakom poľskej polície – čo aj slovenskí dušpastieri museli opustiť svoje farnosti, položenie veriacich je na zaplakanie.*[78] Pod koniec listu biskup spiski prosi prymasa o interwencję w polskim rządzie, zmierzającą do zachowania historycznych granic w północnej Słowacji: *Nech vráti Slovensku historické hranice od stáročí rešpektované na hornej Orave a Spiši.*[79] Ordynariusz spiski wierzył naiwnie, że polscy hierarchowie podejmą się interwencji w sprawiedliwej sprawie, przekonani siłą argumentów, przedłożonych w liście. Ci jednak nie tylko, że prośbę biskupa zignorowali, to jeszcze bratu w Chrystusie nie raczyli nawet udzielić odpowiedzi.[80]

Krakowska Kuria Metropolitalna nie wydała schematyzmu archidiecezji za rok 1945, nie dysponujemy więc danymi, pokazującymi ruch personalny w obsadzie spiskich parafii. Badania J.Kwieka pokazują, że niemal do końca listopada 1945 roku pozostali na Spiszu księża słowaccy. *W dniu 13 października 1945 r. funkcjonariusze UB dokonali objazdu wiosek: Niedzica, Kacwin, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne i Trybsz. Celem rekonesansu było zmuszenie księży do opuszczenia Polski. (...) Funkcjonariusze UB „widząc takie przywiązanie do księży słowackich i słowacczyzny, polecili „w grzecznym tonie" wszystkim księżom wyżej wymienionych wsi – by w terminie 2 – 3 dni byli łaskawi opuścić terytorium polskie".*[81] Należy założyć,

---

77 List biskupa spiskiego Jána Vojtaššáka – z 29 grudnia 1945 roku – prymasowi Polski Augustowi Hlondowi. W: A. Bielovodský Severné hranice Slovenska. Bratislava (1946), s. 142. Pisany po łacinie list przetłumaczył na słowacki prof. Alojz Mišković (*ibidem,* s. 141 – 144) a na angielski I. Matuschak (The abandoned ones. *Jednota,* Wednesday August 22, 1984, p. 12).

78 A. Bielovodský: Severné ..., s. 143.

79 A. Bielovodský: Severné ..., s. 144.

80 Odpis listu znajduje się w Archiwum Prymasa w Warszawie (w Lądzie), w zespole *Korespondencja kardynała Augusta Hlonda 1946 – 1948,* s. 240 – 244. Odpisu skierowanego do kardynała Sapiehy nie udało się dotychczas znaleźć, choć zapewne dotarł on do Krakowskiej Książęcej Kurii Metropolitalnej.

81 J. Kwiek: Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie krakowskim w latach 1945 – 1949/50. Kraków 1998, s. 174 ; *idem*: Z dziejów mniejszości słowackiej na Spiszu i Orawie w latach 1945 – 1957. Kraków 2002, s. 19.

że wobec takiej groźby pięciu słowackich duchownych wyjechało na Słowację jeszcze w październiku 1945 roku, a więc nieco wcześniej od – ustalonego wcześniej – terminu poddania parafii spiskich władzy krakowskiego arcybiskupa. Być może biskup spiski właśnie ich miał na myśli, pisząc 29 grudnia 1945 roku o zmuszaniu słowackich księży do wyjazdu. Nie wiadomo, kiedy opuścił Polskę Karol Kubala, słowacki proboszcz w Jurgowie. Być może było to tak, jak w przypadku pozostałych księży słowackich, a więc do końca listopada 1945 roku.[82] W każdym razie ksiądz Kubala był w końcu września w Jurgowie, gdyż 26 września 1945 roku składał zeznania przed Komisją do zbadania zajść i sytuacji narodowościowej na Spiszu.[83] Na ostatniego słowackiego proboszcza w Jurgowie *ešte pred vypovedaním robila poľská milícia nátlak, aby z Jurgova odišiel (napr. streľbou pod oblokmi fary). Keď si po vypovedaní išiel vykonať do Nového Targu povolenie k prevezeniu svojho majetku do Československej republiky, bol uvrhnutý do väzenia*.[84] Do połowy listopada 1945 roku administrował kościołem w Nowej Białej i Krempachach František Móš, ostatni obrońca praw językowych Słowaków na północnym Spiszu. *Jego jawna agitacja za przyłączeniem Spisza do Słowacji stała się powodem aresztowania przez UB w dniu 16 listopada 1945 r.*[85] Zwolniony wkrótce wrócił do opuszczonych parafii, ale w lecie 1946 roku został aresztowany ponownie. *Postawiony przed sądem w Krakowie, został uniewinniony. W tym samym roku wyjechał z Polski*.[86] Trudno ustalić, jaki wpływ na decyzję krakowskiego sądu miało postępowanie dowodowe, a jaki – jeśli w ogóle – interwencja w sprawie uwolnienia słowackiego kapłana, której podjął się sam kardynał Sapieha. Metropolita krakowski tak pisał w tej sprawie – w czerwcu 1946 roku[87] – do ministra administracji Władysława Kiernika: *Na Spiszu przyłączonym do Polski aresztowano X. Franciszka Mosza prob. w Białej spiskiej z powodu jego antypolskiego usposobienia. Ludność tamtejsza ciągle udaje się z prośbą o zwolnienie go. Jest to ksiądz zresztą nienaganny ale uparty Słowak. Uwięzienie jego na całym Spiszu jest powodem rozdrażnienia i podsyca antypolskie usposobienie. Doniesiono mi że sąd zgodziłby się na wypuszczenie z więzienia ale pod warunkiem, że będzie zaraz odstawiony za granicę. Uważam, że to załatwienie byłoby najodpowiedniejsze. Wniosek taki ma być przeslany do ministerstwa. Otóż moja prośba by Pan Minister zechciał wydać rozporządzenie, by władze administracyjne zastosowały się do tego wniosku. Dla*

---

82 J. Kwiek: Z dziejów mniejszości …, s. 19.

83 Protokół Komisji do zbadania zajść i sytuacji narodowościowej na Spiszu. W: J. Kwiek: Z dziejów mniejszości ..., s. 88.

84 Verbálna nóta č. 69.326 I-2 46 zo dňa 6. mája 1946 Vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. W: M. Andráš: Ako sme začínali. Most, ročník XLIII 1998, dvojčíslo 1 2, s. 81.

85 J. Kwiek: Żydzi …, s. 175; *idem*: Z dziejów mniejszości ..., s. 20.

86 J. Kwiek: Żydzi …, s. 175; *idem*: Z dziejów mniejszości ..., s. 20.

87 Na rękopiśmie nie ma daty powstania pisma; jest natomiast data jego wysyłki: *exp. 6/6 1946.* (AKKM, Pers. B 1814).

uspokojenia tamtejszej ludności i pozyskania jej dla Polski będzie to bardzo pożądanem a jest ona ciągle wystawiona na agitację przeciw Polsce i należy unikać tego rodzaju podniet.[88] Po powrocie z Krakowa do Nowej Białej słowacki duchowny został brutalnie wyrzucony z konfesjonału przez zakonnika Benedykta Kwaśnego.[89]

6 maja 1946 roku wojewoda krakowski wystosował do krakowskiej Kurii Metropolitalnej pismo z prośbą o obsadzenie parafii spisko – orawskich proboszczami względnie administratorami „o patriotycznym nastawieniu, których zadaniem byłoby zwalczanie separatyzmu słowackiego oraz szowinizmu". Do końca 1945 roku na Spiszu udało się obsadzić probostwo jedynie w Nowej Białej.[90]

W roku następnym (1946) jurysdykcję na Spiszu sprawowali następujący polscy duchowni: Josephus Długopolski (we Frydmanie), Josephus Węgrzyn (w Jurgowie), Stanislaus Leja (w Kacwinie), Mauritius Przybyłowski (w Krempachach), Josephus Reczyński (w Łapszach Niżnych), Alfredus Sakiewicz (w Łapszach Wyżnych), Stanislaus Leja (w Niedzicy), Mauritius Przybyłowski (w Nowej Białej), Joannes Wyrostek (w Trybszu). Natomiast funkcję dziekana (*decanus – vicesgerens*) sprawował Joannes Tobolak, zresztą proboszcz w Zakopanem.[91]

Ojciec Wiktor, *alias* Józef Reczyński, będący proboszczem w Łapszach Niżnych, wyrażał wielkie zaniepokojenie możliwością nauczania religii w języku słowackim, w uruchomionej w jesieni 1947 roku w Łapszach Niżnych szkole podstawowej ze słowackim językiem nauczania. W pisanym w Zakopanem 19 września 1947 roku liście do kardynała Sapiehy, referował wyniki swojej podróży do stolicy: *Po audiencji u Waszej Eminencji 10 – go IX. br. jeszcze w tym samym dniu 8.40 wieczorem wyjechałem do Warszawy (...) i byliśmy u pełnomocnika Rządu, P. Ministra Mijali na audiencji. Przedstawiłem Panu Ministrowi sprawę Spisza Polskiego wyczerpująco i zapytałem go, czy to jest możliwe nauczanie polskich dzieci religii w języku słowackim? Pan Minister odpowiedział na to przecząco i tym samym przekreślił rozporządzenie Ministra Oświaty w sprawie nauczania religii w języku słowackim w szkole tzw. Słowackiej*.[92] W krótkim, ale bardzo treściwym liście proboszcz informuje księcia Sapiehę, że pełnomocnik rządu zajmie się

[88] Pismo kardynała Adama Sapiehy (L. 3775/46, bez daty) do ministra Kiernika. (AKKM, Pers. B 1814).

[89] Zápisnica z 11. augusta 1968. W: Archiwum Towarzystwa Kulturalnego Czechów i Słowaków w Polsce.

[90] J. Kwiek: Z dziejów mniejszości ..., s. 20. Obsadzenie probostwa w Nowej Białej ułatwił faktyczny *vacat*, będący następstwem aresztowania 16 listopada 1945 roku słowackiego księdza Františka Móša.

[91] Elenchus venerabilis cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1946. Cracoviae 1946, s. 51.

[92] AKKM, APA 186 (Łapsze Niżne).

sprawą bezpieczeństwa Spisza *przez Wojsko, Bezpiekę i Milicję;* że prośba *o zwolnienie drogą ułaskawienia tych dwóch parafian, o których opowiadałem Księciu Kardynałowi w czasie mojej audiencji (...) będzie pomyślnie załatwiona;* że *Pełnomocnik Rządu obiecał wyłapać wszystkich prowodyrów na terenie Spisza*[93]. Niemal na samym końcu znów powraca do kwestii szkół słowackich: *W świetle mego przedstawienia sprawa szkół słowackich, jak trzeba się spodziewać, będzie dla nas pomyślnie rozstrzygnięta.*[94] Wydaje się niemal pewne, że ksiądz Józef Reczyński nie działał *sua sponte* – kontakty z organami centralnymi państwa – i to w tak ważnych sprawach –zapewne nie mieściły się w zakresie uprawnień zwykłego *parochusa* – stąd rozmowy, jakie przeprowadził w Warszawie były wykonaniem zlecenia, otrzymanego w Krakowie. Tak więc sam kardynał traktował nauczanie religii w języku słowackim – do czego zresztą nigdy nie doszło, i to bynajmniej nie w wyniku interwencji ojca Wiktora – jako próbę słowakizacji Spisza – mimo że w polskich szkołach nauczanie religii miało być w języku polskim.

Historyczny kontekst sprawy był jak najbardziej czytelny, gdyż w jesieni 1947 roku rozpoczęła się realizacja postanowień Protokołu Dodatkowego do Układu polsko – czechosłowackiego z 10 marca 1947 roku, przewidującego tworzenie szkolnictwa słowackiego na Spiszu i Orawie. Nie od rzeczy będzie zresztą wspomnieć, że pierwsza słowacka szkoła – przewidziana dla całego Spisza – powstała w 1947 roku właśnie w Łapszach Niżnych.[95]

Dr Matej Andráš, w latach 1947 – 1950 konsul generalny Republiki Czechosłowackiej w Katowicach, pisał w nocie dyplomatycznej do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Pradze o szowinistycznej postawie takich polskich duchownych, jak: Józef Długopolski we Frydmanie, Tadeusz Czerwień w Trybszu, Ryszard Sakiewicz w Łapszach Wyżnych, Józef Węgrzyn w Jurgowie, czy ksiądz Leja w Niedzicy.[96] Księża ci *vo svojom bezprostrednom obvode pôsobnosti, t. j. v kostoloch, bránia zaťato slovenskému občianstvu užívať pri pobožnostiach slovenčiny. V otázke slovenského spevu v kostoloch vedie obyvateľstvo boj od r. 1945 a často dochádza i k bojkotu bohoslužieb, čo najlepšie svedčí o váhe, akú tejto veci prikladá ináč veľmi pobožné obyvateľstvo.*[97]

Nieprzestrzeganie praw językowych Słowaków w Kościele potwierdzały dokumenty Komitetu Uciekinierów ze Spisza i Orawy (Committee for refu-

93 AKKM, APA 186 (Łapsze Niżne).

94 AKKM, APA 186 (Łapsze Niżne).

95 W końcowym etapie tworzenia szkolnictwa słowackiego powstały – na Spiszu i Orawie – łącznie 33 szkoły podstawowe ze słowackim językiem nauczania, do których uczęszczało w sumie przeszło 2 tysiące słowackich dzieci.

96 J. Andráš: Politická zpráva č. 9, z 19. novembra 1948, na Ministerstvo zahraničných veci. Situácia Slovákov v Poľsku. (Horná Orava a Spiš), s. 13 maszynopisu. (Archiwum dr. M. Andráša).

97 J. Andráš: Politická zpráva .., s. 14 maszynopisu. (Archiwum dr. M. Andráša).

gees from Spis and Orava). W jednej z rezolucji Komitetu, wysłanej m.in. do prezydenta Republiki Czeskosłowackiej i na Konferencję Pokojową w Paryżu, przestawiciele Słowaków zaprotestowali – między innymi – przeciwko: *násilnému zavedeniu poľského jazyka v našich kostoloch, ktoré vždy boli a budú slovenské*.[98] W dniu 21 lipca 1947 roku mieszkańcy północnego Spisza stwierdzają w proteście: *naša Kalvária sa ešte neskončila*, żądając, by *Poliaci dodržiavali menšinové práva na Spiši a na Orave. A keby s tým Poliaci nesúhlasili, žiadame, (...) aby boli zakázané kostolné spevy Poliakov v Tešíne, ako sú zakázané slovenské na Spiši a na Orave*.[99]

Władze polityczne prezentowały różny stosunek do problemu języka słowackiego w kościołach Spisza. Pochwalając polonizacyjną postawę poskiego kleru z jednej strony, uczestniczyły w akcji wysiedlania słowackich księży i tolerowały, skierowane przeciwko nim działania represyjne; z drugiej strony traktowały taką postawę polskich duchownych – po zawarciu układu z 10 marca 1947 roku – jako przeszkodę dla normalizacji stosunków na pograniczu polsko – słowackim. Wyrazem takiej oceny miejscowych księży było pismo Ministerstwa Administracji Publicznej, zalecające starostwu w Nowym Targu – w jesieni 1947 roku – powoli „rugować polskość z kościołów na terenach Spisza i Orawy".[100]

Nie mamy dowodów na to, by twierdzić, że antysłowacka postawa polskich proboszczów, pracujących w dziewięciu parafiach Spisza, była wynikiem narzuconego, czy może zalecanego, im przez kardynała Sapiehę sposobu postępowania wobec spiskich Słowaków. Nie mamy zresztą żadnych śladów przekazywania – przez Kurię Metropolitalną w Krakowie – polskim duchownym takich wzorców.

Sam metropolita krakowski niechętnie widział słowacki w życiu spiskich parafii. Wydaje się, że źródła takiej niechęci tkwiły w jego głębokim przekonaniu, że o istnieniu odrębnej narodowości decyduje język. A wierni ze Spisza nie mówią po słowacku, tylko „po magórsku", a narodowość słowacka jest tworem sztucznym: *pod wpływem niemieckim i przez przyłączenie do Słowaczyzny, stworzono tam odrębną narodowość słowacką*.[101] Słowaków więc na Spiszu po prostu nie ma. Nadto wszyscy spiscy parafianie znają dobrze język polski.[102] Takie stanowisko zaprezentował krakowski hierarcha również w czasie spotkania z – interweniującymi w sprawie językowych praw Słowaków – dyplomatami czechosłowackimi. 20 marca 1948 roku, w czasie audiencji, jakiej udzielił ambasadorowi Hejretowi i konsulowi generalnemu Andrášowi: *rozhovor však ukázal*,

98 J. Čongva: Slovenčina v kostoloch na Spiši a na Orave. *Život*, č. 4, s. 9.

99 J. Čongva: Slovenčina …, s. 9.

100 J. Kwiek: Żydzi ..., s. 187; *idem*: Z dziejów mniejszości ..., s. 27.

101 Tak w piśmie Krakowskiej Kurii Metropolitalnej, z 14 marca 1948 roku, do wojewody krakowskiego. (J. Kwiek: Żydzi ..., s. 187).

102 M. Andráš: Politická zpráva ..., s. 15.

že je príliš shovievavý k činnosti oravských a spišských duchovných. Ľutoval, že sa z tejto veci robí politika, ktorá vraj rozoštváva ľud. Miestne horské obyvateľstvo vraj rozumie poľštine, takže by vôbec nemuselo byť ťažkosti, nebyť politického vlivu a hlavne „nemeckých zásahov" v čase vojny.[103] Zaistniałe problemy narodowościowe były – zdaniem kardynała wynikiem słowackiej agitacji, przy czym za agentów uważał również urzędników Konsulatu Czechosłowackiego w Katowicach bez asysty polskich władz.[104] W lecie 1948 roku książę Adam Stefan Sapieha pytał wojewodę krakowskiego: *czy te ziemie jeszcze należą do Polski, czy taka agitacja zgadza się z interesem Państwa Polskiego – oraz jaką ochronę bezpieczeństwa władze rządowe gwarantują zamieszkałym tamże Polakom.*[105]

Po jakimś czasie dwie parafie (Frydman, Łapsze Niżne) zaprzestały dochodzenia swych praw do słowackiego śpiewu w kościele, a w siedmiu pozostałych (Jurgów, Kacwin, Krempachy, Łapsze Wyżne, Niedzica, Nowa Biała,Trybsz) przyjęto – w porozumieniu z miejscowym proboszczem – mieszany, polsko – słowacki, porządek śpiewów. Modele były dwa. W czasie dwóch niedzielnych mszy świętych, gdyż o te głównie chodziło, śpiewano po słowacku na jednej mszy, po polsku zaś na drugiej; względnie na obu mszach po połowie, tj. w jednym języku do podniesienia, w drugim po podniesieniu. Taki układ utrzymywał się dość długo. Osiągnięty na zasadzie kompromisu spokój przerywały czasem nieoczekiwane spięcia. Tak było np. w Nowej Białej 8 września 1963 roku, kiedy nowy proboszcz stwierdził w kazaniu, że *prichádza do poľských rodín, hoci sme očakávali a predvídali, že ako kňaz prichádza do katolíckych rodín bez rozdielu národnosti. (...) Prišiel k nám prinútiť nás spievať poľské piesne, ktoré sme v priebehu vyše 600 rokov v našom kostole vôbec nikdy nespievali, a prekáža*

---

[103] M. Andráš: Politická zpráva ... s. 14; *idem:* Ako sme začínali. *Most,* ročník XLIII, 1998, dvojčíslo 1 – 2, s. 79 – 80.

[104] Pismo Krakowskiej Kurii Metropolitalnej, z 14 marca 1948 roku, do wojewody krakowskiego. (J. Kwiek: Żydzi ..., s. 187.

[105] Pismo Krakowskiej Kurii Metropolitalnej, z 5 lipca 1948 roku, do wojewody krakowskiego. (J. Kwiek: Żydzi ..., s. 187).
Forma i treść korespondencji metropolity krakowskiego do wojewody wskazuje na ewidentne błędy i nieporozumienia: po pierwsze: gwara czy dialekt *magórski* nie istnieje; po drugie: kardynał Sapieha myli się twierdząc, że narodowość słowacka jest pojęciem sztucznym. Miał przecież możliwość – jeszcze w okresie międzywojennym – dostrzeżenia licznych przejawów słowackiej świadomości narodowej u wiernych dziewięciu parafii spiskiego dekanatu; po trzecie: fakty dowodzą, że ruch słowacki miał charakter spontaniczny i oddolny, nie powstał więc z ispiracji agitatorów słowackich; po czwarte: trąci faryzejstwem nazywanie agitatorami pracowników Czechosłowackiego Konsulatu Generalnego w Katowicach, czy wysłanników Komitetu Wyzwolenia Spisza i Orawy, występujących w obronie podstawowych praw Słowaków w Polsce, w sytuacji, gdy ludność polska korzystała z wszechstronnej pomocy Kościoła, administracji, wojska, Urzędu Bezpieczeństwa itp.; po piąte: kardynał Sapieha nie ujawnił faktów prześladowań Polaków na Spiszu, które by uzasadniały przyznanie im gwarancji bezpieczeństwa.

nám spievať slovenské piesne, ako to bolo v nedeľu 20. oktobra 1963 (...). Začal vykrikovať že: ja som pánom kostola, ja budem rozkazovať, a ty Slovák nauč sa spievať po poľsky atď'.[106]

Nadzieje na stosowanie języka słowackiego w kościele w najpełniejszym zakresie przyniosły Słowakom uchwały Drugiego Soboru Watykańskiego, wprowadzające do liturgii – zamiast łaciny – języki narodowe. Słowacy ze Spisza, bogaci doświadczeniem trudnych kontaktów z Kurią Metropolitalną, przewidywali realistycznie, że wprowadzenie języka słowackiego jako języka kościoła nie będzie sprawą prostą, a w każdym razie, że nie nastąpi to *ex officio.* Nie jest więc przypadkiem to, że w latach 1963 – 1964 Słowacy ze Spisza kierują do Krakowskiej Kurii wnioski o wprowadzenie w spiskich parafiach języka słowackiego jako *bohoslužobného jazyka.* Każdej prośbie towarzyszy długa lista podpisów poparcia.[107] Stanowisko Krakowa nie uległo jednak żadnej zmianie.

Paradoksalnie właśnie wtedy, kiedy po *Vaticanum secundum* można się było spodziewać większego zrozumienia dla praw mniejszości narodowych w Kościele, zaczyna nabrzmiewać konflikt między proboszczem Nowej Białej – księdzem Zdzisławem Bączkiewiczem, a potem jego następcą – księdzem Stanisławem Adamskim – a miejscową społecznością słowacką, wywołany ich jednoznacznie antysłowacką postawą. W informacji na temat pastoracji w parafii Nowa Biała, napisanej w 1966 roku, czytamy: *Smutnie zakończyły się rekolekcje wielkopostne (1964 r.). Tym, którzy najwięcej śpiewali po słowacku (ksiądz) odmawiał absolucji, przez co wierni zostali zrażeni do spowiedzi i dziś już wielu parafianom upływa drugi rok od ostatniej spowiedzi.*[108]

Ciągnący się latami spór o słowackie śpiewy w nowobielskim kościele, angażujący mocno kardynała Karola Wojtyłę, o czym świadczy szereg listów pasterskich, skierowanych do wiernych w parafii Nowa Biała i Krempachy,[109] zaczął przybierać takie kształty, że krakowski metropolita – w liście pasterskim z 12 grudnia 1964 roku – groził karami kościelnymi: *dowiadujemy się, że pewne jednostki nie przestały przeszkadzać w odprawianiu Mszy św. o godz. 13 i uczestniczeniu w niej. Ostatnio jednostki te posunęły się do zamknięcia zakrystii, a zabierając klucz od niej, uniemożliwiły kapłanowi odprawianie Mszy św. i udzielanie Sakramentów św., czego skutki ogół parafian w Nowej Białej bardzo boleśnie odczuwa. (...) Jednostki te raz*

[106] J. Čongva: Slovenčina …, s. 9.

[107] Kopie listów znajdują się w Archiwum Towarzystwa Słowaków w Polsce (w Krakowie) oraz w Archiwum Kurii Diecezjalnej w Spiskiej Kapitule.

[108] J. Čongva: Slovenčina v kostoloch na Spiši a na Orave. *Život,* 1990, č. 6, s. 8.

[109] Kardynał Karol Wojtyła. Arcybiskup Metropolita Krakowski. Nauczyciel i Pasterz. Listy pasterskie – Komunikaty – Zarządzenia. 1959 – 1978. Zebrał i opracował ks. Michał Jagosz. Tom 1. Rzym 1987, s. 96, 101, 107, 125 – 129, 131 – 132, 136 – 137, 139 – 140, 158, 247, 264 – 265. Zob. także tom 2: Memoriały i pisma do rządu i władz administracyjnych. 1959 – 1978. Kraków 1998, s. 152, 162 – 163.

jeszcze wzywamy do opamiętania się.(...) W przeciwnym razie niech wiedzą, że zgodnie z przepisami prawa kościelnego będą uznani za opornych, (...). Jako tacy zaś zostaną dotknięci karami kościelnymi, których następstwem jest pozbawienie Sakramentów świętych i pogrzebu chrześcijańskiego.[110] Zapowiedź nałożenia kar kościelnych metropolita krakowski powtórzył w liście pasterskim – z 28 sierpnia 1965 roku – do parafian w Nowej Białej: *Z wielką boleścią też powiadamiamy, że gdyby nasze wezwanie nie miało odnieść skutku, będziemy zmuszeni zastosować kary kościelne dla zakłócających spokój nabożeństw.*[111]

Groźby zastosowania wobec opornych kar kościelnych zmaterializowały się w liście pasterskim – z 22 czerwca 1968 roku – do wiernych w Nowej Białej i Krempachach. Na początku listu opis wydarzenia, skutkujący karą ekskomuniki: *W dniu 13 czerwca br., w uroczystość Bożego Ciała, zaszły w Nowej Białej nad wyraz gorszące i bolesne wydarzenia. Oto grupa parafian, złożona ze 162 osób,*[112] *z Nowej Białej i Krempachów, udaremniła odbycie uroczystej procesji eucharystycznej, zatrzymując idących w procesji na wyznaczonej drodze. (...) Ludzie ci udaremnili oddanie czci Bogu w Najświętszym Sakramencie, odepchnęli Go, (...) zelżyli Go, szarpiąc kapłana niosącego monstrancję do tego stopnia, że o mało nie wypadla mu z rąk. (...).*

Karą dla 162 Słowaków była ekskomunika: *Zgodnie z kanonem 2343 § 4 Kodeksu Prawa Kanonicznego ci wszyscy, którzy agresywną postawą wobec kapłana (...) spowodowali jego potrącenia, (...) popadają w ekskomunikę zastrzeżoną ordynariuszowi. Ekskomunikowany zaś nie ma prawa do udziału w obrzędach religijnych; ekskomunikowanemu nie wolno przyjmować Sakramentów św.; jest pozbawiony pogrzebu katolickiego i nie ma udzialu w odpustach, we wstawiennictwie i publicznych modłach Kościoła.*[113]

W korespondencji z reprezentującym Słowaków biskupem Dominikiem Kalatą, zresztą rodakiem z Nowej Białej, rezydującym w tym czasie w Innsbrucku, kardynał Wojtyła zaprzeczył, że nałożył karę ekskomuniki: *K interdiktu a k „exkomunikácii" dal mi také vysvetlenie: v Belej nie je žiaden interdikt, veriaci sa vraj zmocnili kostola a držia i kľúč, preto vraj kňaz nemôže pre nich nič odbavovať ... a po nepodarenej procesii Božieho Tela v 1968 sú „ipso facto" exkomunikovaní tí, čo zamedzili procesiu, a tak prispeli k zneucteniu Eucharistie ... A to sú Slováci.*[114] Jak jednak

---

110 Kardynał Karol Wojtyła. ... . Tom 1, s. 126.

111 Kardynał Karol Wojtyła. ... . Tom 1, s. 158.

112 Kardynał Wojtyła przyjął bezkrytycznie – podaną mu przez miejscowego proboszcza – liczbę ludzi przeszkadzających w procesji. Realnie rzecz biorąc, nie jest możliwe tak precyzyjne określenie liczby osób, tworzących stosunkowo dużą grupę, będącą w dodatku w ruchu. Krakowski metropolita nie przedstawił też całego kontekstu zdarzenia, w tym prowokacyjnego zachowania księdza.

113 Kardynał Karol Wojtyła. ... Tom 1, s. 247.

114 List biskupa Dominika Kalaty, (Rím, 24.10.1969), do kanonika Jozefa Vojtasa. (Odpis w posiadaniu autora).

wytłumaczyć dwukrotne ostrzeżenia kardynała, poprzedzające jego reakcję na wydarzenia z 13 czerwca 1968 roku, oraz informację, że zwlekał z nałożeniem kar kościelnych, mimo że miejscowi księża go do tego zachęcali.

Twarde stanowisko krakowskiego hierarchy w sprawie języka słowackiego spowodowało, że spór o język obrzędów w Nowej Białej i w Krempachach znalazł swój finał w Watykanie. W jesieni 1969 roku papież Paweł VI powierzył zbadanie sprawy Sekretariatowi Stanu, a nadto rozmawiał osobiście z kardynałem Wojtyłą, który obiecał papieżowi załatwienie sporu. 21 października 1969 roku – przy okazji uczestnictwa w synodzie biskupów – doszło w Rzymie, za pośrednictwem biskupa Wesołego – do spotkania krakowskiego metropolity z biskupem Kalatą, który jeszcze raz przedstawił racje swoich rodaków. Trwająca półtorej godziny rozmowa nie przyniosła Słowakom dobrych wyników. W liście – z 23 października 1969 roku – do biskupa Kalaty metropolita krakowski tak uzasadniał swoje stanowisko: *bardzo proszę, aby Ksiądz Biskup zechciał wpłynąć na swoich ziomków w celu zmiany ich nastawienia. Ja staram się to nastawienie rozumieć i chociaż cała sprawa jest dla mnie nad wyraz bolesna, nie przestaję się modlić za te parafie. (...) Żądanie wprowadzenia całej liturgii słowackiej w jednej parafii jest wyłomem, który ze względu na ład duszpasterski trudno dopuścić, gdy ta parafia ma taką samą strukturę ludnościową jak szereg innych.*[115]

Porównując postawę dwóch krakowskich kardynałów w kwestii słowackiej możemy dojść do wniosku, że to postawy z jednej strony różne: kardynał Sapieha sądził, że na Spiszu mieszkają wyłącznie Polacy, gdy tymczasem kardynał Wojtyła widział tam dwie grupy narodowe; z drugiej strony niemal tożsame: nieuznający Słowaków książę pozwolił im od czasu do czasu śpiewać w kościele po słowacku, natomiast metropolita Wojtyła dał im możliwość śpiewania po słowacku w nieco szerszym zakresie.

OKRES OD POCZĄTKU 1992 ROKU DO KOŃCA 2005 ROKU

Szersze możliwości używania języka słowackiego nastały od początku 1992 roku. Nowa sytuacja, tj. wprowadzenie słowackiego w całej liturgii w sześciu parafiach Spisza, tj. w Jurgowie, Kacwinie, Krempachach, Łapszach Wyżnych, Niedzicy i Nowej Białej, były wynikiem – podjętej w marcu 1991 roku – przez słowackiego premiera, Jána Čarnogurskiego – interwencji u kardynała Franciszka Macharskiego.[116] Słowackie msze święte rozpoczęły się na wiosnę nie

[115] List kardynała Karola Wojtyły, z 23 października 1969 roku, do biskupa Dominika Kalaty. (Odpis w posiadaniu autora).

[116] O zgodzie kardynała Franciszka Macharskiego dowiedzieli się Słowacy od samego premiera Jána Čarnogurskiego – 30 czerwca 1991 roku – w czasie spotkania z nim w Czarnej Górze na Spiszu.

bez manifestowanej przez niektórych proboszczów niechęci.[117] W Nowej Białej i Krempachach przestrzeń słowackiego była i jest znacznie szersza, niż w pozostałych czterech, dotyczy bowiem nie tylko mszy niedzielnej, lecz i dwóch czy trzech mszy w tygodniu, oraz – na życzenie słowackich parafian – wszystkich obrzędów kościelnych. Słabością przyjętych rozwiązań jest słaba znajomość słowackiego u polskich księży, odprawiających msze święte w języku słowackim. Tylko jeden z księży zna biegle język słowacki, ale jest to Słowak ze Spisza, i dlatego tylko on może wygłosić kazanie po słowacku. Lepszym rozwiązaniem byłaby posługa pełniona przez księży ze Słowacji, ale Kraków nie chce o tym nawet słyszeć.

Jeszcze przed decyzją kardynała Macharskiego wystąpiło do Krakowskiej Kurii kilka spiskich parafii z prośbą o zgodę na liturgię w języku słowackim. Wnioskodawcy nie otrzymali odpowiedzi z Krakowa mimo upływu kilkunastu lat, i zapewne już jej nie otrzymają. A wydaje się, że nie powinno to stanowić problemu, skoro, żeby przywołać słowa metropolity Wojtyły, *ta parafia ma taką samą strukturę ludnościową, jak szereg innych.*

28 lipca 1993 roku Stolica Apostolska i Rzeczpospolita Polska zawarły konkordat, ratyfikowany przez Polskę 23 lutego 1998 roku. Art. 18 konkordatu otwiera możliwości używania języków mniejszości narodowych w posłudze duszpasterskiej i w katechizacji: *Stosownie do potrzeby zapewnienia opieki duszpasterskiej nad członkami mniejszości narodowych biskupi diecezjalni decydują o organizowaniu posługi duszpasterskiej i katechizacji w języku właściwej mniejszości.*

Źródła tej normy prawnej tkwiły zapewne w decyzji *Vaticanum secundum*, umożliwiającej stosowanie w liturgii języków narodowych zamiast łaciny, oraz w art. 94 – 96 encykliki Jana XXIII *Pacem in terris*.[118] Art. 18 konkordatu wyrósł także z ducha czwartej części Protokołu Kopenhaskiego KBWE z 29 czerwca 1990 roku o ludzkim wymiarze, podkreślającego, między innymi, prawo mniejszości do używania ich języków w życiu religijnym[119].

---

[117] Dwóch proboszczów traktowało przywożonych ze Słowacji księży – w okresie przejściowym – jako intruzów, mówiąc, że oni są gospodarzami parafii, i że o wprowadzeniu słowackich mszy nie wiedzą.

[118] *Często mniej liczne grupy narodowościowe, żyją na terytorium państwa należącego do innego narodu, co stwarza bardzo poważne problemy. W związku z tym trzeba stwierdzić otwarcie, że wszelka działalność skierowana przeciwko tym grupom narodowościowym, a mająca na celu ograniczenie ich sił i rozwoju, jest poważnym pogwałceniem obowiązków sprawiedliwości. Pogwałcenie to jest jeszcze poważniejsze, jeśli tego rodzaju nikczemne poczynania mają na celu wytępienie jakiejś narodowości.* (Punkty 94 – 95 Encykliki Jana XXIII o pokoju między wszystkimi narodami opartymi na prawdzie, sprawiedliwości i wolności (Pacem in terris). *Znak,* Kraków. Rok XXXIV. Nr 332 – 334 (7 – 9), lipiec – wrzesień 1982, s. 851).

[119] Genetyczny związek art. 18 konkordatu z Dokumentem Spotkania Kopenhaskiego Konferencji w Sprawie Ludzkiego Wymiaru podkreśla J.Krukowski (Konkordat Polski. Znaczenie i realizacja. Lublin 1999, s. 157).

Użyta w art. 18 konkordatu klauzula *stosownie do potrzeby* oznacza niestety, że o wprowadzeniu języka słowackiego do liturgii decyduje biskup diecezjalny wyłącznie na podstawie własnej oceny *potrzeby.* Cytowany artykuł nie daje więc Słowakom żadnej możliwości prawnej dla ich wpływu na rozstrzygnięcie ordynariusza. W praktyce może to oznaczać, że wprowadzenie słowackiego uzna biskup za niepotrzebne np. z tego powodu, że słowaccy wierni znają język polski. Klauzula *stosownie do potrzeby* jawi się więc w konsekwencji jako istotna słabość tej regulacji prawnej. Już bowiem samo istnienie mniejszości narodowej miałoby automatycznie zobowiązywać właściwego biskupa do zorganizowania posługi religijnej w jej języku. Prawo do używania języka narodowego jest przecież stałym i naturalnym prawem każdej mniejszości. Jego stosowanie nie miałoby więc zależeć od kwalifikacji właściwych biskupów, skoro prawo do języka służy mniejszości w każdym czasie. Niestety tej wady art. 18 nie zauważa autor monografii o polskim konkordacie[120].

Spiscy Słowacy doświadczyli już praktycznych konsekwencji formuły *stosownie do potrzeby.* Krakowska Kuria Metropolitalna nie dostrzega i dziś próśb słowackich wiernych o zorganizowanie posługi w ich języku. Tak, jakby art. 18 konkordatu nie istniał.

Konkordat, a w szczególności jego art. 18, nie przyniósł dotąd Słowakom ze Spisza żadnych pozytywnych zmian.

UWAGI KOŃCOWE

Słowaccy katolicy dziewięciu parafii północno – zachodniego Spisza stali się mniejszością narodową w konsekwencji zmiany polsko – czechosłowackiej granicy, dokonanej w lecie 1920 roku uchwałą Konferencji Ambasadorów. Obowiązujące w tym czasie przepisy międzynarodowego prawa publicznego (Mały Traktat Wersalski z 28 czerwca 1919 roku; polsko – czechosłowacka umowa z 23 kwietnia 1925 roku o sprawach finansowych i prawnych) zobowiązywały Polskę do przestrzegania praw każdej mniejszości (w Małym Traktacie Wersalskim), względnie mniejszości „czechosłowackiej" (w umowie z 23 kwietnia 1925 roku) także w kwestiach językowych. Powołane dopiero co dokumenty międzynarodowe nie odnosiły się jednak do – posiadającego status autonomiczny – Kościoła katolickiego.

---

120 J. Krukowski (Konkordat Polski..., s. 158) uwagi do art. 18 konkordatu ogranicza do trzech zdań: *Postanowienie to nie ma odpowiednika w dotychczasowym ustawodawstwie polskim. Jest to zobowiązanie skierowane do biskupów diecezjalnych, aby zatroszczyli się o zorganizowanie opieki duszpasterskiej nad osobami należącymi do mniejszości narodowych i katechizacji w ich języku. Zobowiązanie to dotyczy wiernych należących do wszystkich obrządków, a nie tylko obrządku łacińskiego.*

Sformułowany w tytule tego przyczynku obszar badawczy zakładał przedstawienie tak norm prawa kościelnego, jak i praktyki, pokazujących, jak Kościół Krakowski odnosił się do praw językowych mieszkającej w powiecie spisko – orawskim (w latach 1920 – 1925), nowotarskim (w latach 1925 – 1939; 1945 – 2005), czy tatrzańskim[121] mniejszości słowackiej.

Normy prawa kościelnego w przedmiotowej sprawie nie istniały. Dopiero art. 18 konkordatu z 28 lipca1993 roku przyniósł nad wyraz ostrożnie sformułowane powinności biskupów ordynariuszy do zorganizowania posługi duszpasterskiej i katechizacji w języku mniejszości narodowej.

Z konieczności więc o stosunku Kościoła Krakowskiego do praw językowych zamieszkałych na Spiszu Słowaków da się powiedzieć na podstawie zachowań tak arcybiskupów i biskupów krakowskich, jak i proboszczów i administratorów rzeczonych dziewięciu parafii Spisza.

Zebrany i przedstawiony w pracy materiał nie naprawa optymizmem. Nie potwierdza prawdy o odwiecznej polskiej toleracji. A wręcz przeciwnie: pokazuje, że duchowni Krakowskiego Kościoła prezentowali, chwała rzadkim wyjątkom, postawę nietoleracji wobec naturalnych praw mniejszości słowackiej. Czynili tak, dowodząc werbalnie, że Kościół katolicki jest kościołem powszechnym. Małe ustępstwa Krakowskiej Kurii na rzecz mniejszości (np. prawa do kilku pieśni słowackich w kościele) były konsekwencją dziesiątków petycji, wniosków, licznych słowackich delegacji w Krakowie, związanych niekiedy z oczywistym upokorzeniem.[122]

Nie znajdujemy racjonalnego uzasadnienia dla takiej postawy polskiego kleru. Przyznanie Słowakom praw językowych w kościele nie oznacza przecież w żadnym przypadku ukrócenia praw mieszkającym na Spiszu Polakom. Chyba że chodzi o realizację, nigdzie przecież wyraźnie nie zapisanej, misji polonizacji Słowaków na południowej rubieży Polski. Ludności przez niektórych uważanej za pierwotnie polską, ale zesłowaczczoną.

W kilku fragmentach przyczynku, wydzielonych na podstawie kryterium chronologicznego, sprawa praw językowych Słowaków przedstawia się różnie. Różnice dotyczą jednak tylko szczegółów. Natomiast generalna zasada postępowania jest zawsze taka sama: nie dawać, jeśli tylko nie zmuszą do dawania. Martwy dotąd, bo nierealizowany w praktyce, art. 18 konkordatu jest potwierdzeniem tego *principium* W całym osiemdziesięcioletnim okresie przynależności Spisza do Polski tylko dwa jaśniejsze punkty: to lata 1920 – 1925, kiedy jurysdykcję nad spiskimi parafiami w Polsce sprawował biskup ordynariusz spiski – Ján Vojtaššák; i okres najnowszy (od 1992 roku do teraz),

---

[121] Aktualnie gmina Bukowina Tatrzańska, obejmująca spiską parafię Jurgów, należy do powiatu tatrzańskiego.

[122] Czasem odmawiano przyjęcia delegacji. Członkom jednej delegacji kazano w Kurii klękać i przysięgać, że będą już posłuszni. Ale Słowacy odmówili klękania i przysięgania.

w którym wprowadzono liturgię w języku słowackim w sześciu spiskich parafiach.

KRAKOVSKÉ ARCIBISKUPSTVO A JAZYKOVÉ PRÁVA SLOVENSKEJ MENŠINY NA SPIŠI V ROKOCH 1920 – 2005

(záverečný súhrn)

Slovenskí katolíci deviatich farností na severozápadnom Spiši sa stali v roku 1920 po arbitrážnom rozhodnutí ministrov zahraničných vecí národnostnou menšinou. Naplnili sa tak zmeny hraníc na spornej poľsko-slovenskej hranici. Na uvedenú zmenu nadväzujúce záväzné právne predpisy medzinárodného práva verejného (malá versailleská zmluva z 28. júna 1919, poľsko-československá zmluva z 23. mája 1925 o finančných a právnych otázkach) zaväzovali Poľsko, aby dodržiavalo práva každej národnosti (malá versailleská zmluva), osobitne československej národnosti (zmluva z 23. mája 1925) v jazykových otázkach. Tieto medzinárodné zmluvy sa však netýkali autonómneho postavenia poľskej katolíckej cirkvi.

Výskumné pole tejto štúdie vytvorilo rámec na štúdium nielen právnych noriem katolíckej cirkvi, ale aj jej praxe, poukazujúcich, že katolícka cirkev zaujímala nanajvýš problematický postoj k jazykovým otázkam slovenskej národnosti v okresoch spišsko-oravskom (v rokoch 1920 – 1925), novotargskom (v rokoch 1925 – 1939, 1945 – 2005) a tatranskom.

Normy katolíckej cirkvi v tejto veci pôvodne neexistovali. Až článok 18 konkordátu z 28. júla 1993 priniesol nadmieru jasne formulované povinnosti biskupov a ordinárov v organizácii dušpastierskej služby a katechézy v jazyku národnostnej menšiny.

V práci zozbieraný a predstavený materiál nedáva veľa dôvodov na optimizmus. Nepotvrdzuje názor o tradičnej poľskej tolerancii, ba práve naopak: poukazuje, že duchovní krakovskej diecézy prezentovali, našťastie len veľmi zriedkavo, obraz netolerancie voči prirodzeným právam slovenskej národnosti. Robili tak na tom základe, aspoň podľa verbálneho vyjadrenia, že cirkev je všeobecnou cirkvou. Malé ústupky krakovskej kúrie v národnostných záležitostiach (napríklad právo na niekoľko slovenských cirkevných piesní) boli výsledkom desiatok petícií, návrhov a početných slovenských delegácií v Krakove, ktoré neraz museli zažiť očividné pokorujúce správanie.

Nenachádzame racionálny podklad na takú reakciu zo strany poľského kléru. Priznanie jazykovým práv Slovákom v cirkvi predsa neznačí v žiadnom prípade zmenšenie práv Poliakov žijúcich na Spiši. Iba ak by išlo o názor, ktorý však nikdy nebol objektívne dokázaný, o akte polonizácie Slovákov v južnom

Poľsku, t. j. obyvateľstva, ktoré pre niektorých bolo prvotne poľské, ale neskôr reslovakizované.

Vo vymedzených prameňoch, odlišných časom svojho vzniku, sa právny problém jazykových práv Slovákov skúma rôzne. Rozdiely sa týkajú však len detailov. Na druhej strane všeobecná zásada procesnoprávna v tejto veci je a bola vždy tá istá: nepriznávať, ak nás do priznania nenútia. Táto zásada nebola potvrdená skoršou praxou, ale až článkom 18 konkordátu. V celej skúmanej 80-ročnej etape príslušnosti Spiša do Poľska sú svetlejšie len dve etapy: roky 1920 – 1925, keď vykonával jurisdikciu nad spornými spišskými farnosťami spišský biskup – ordinár Ján Vojtaššák, a najnovšie obdobie (od roku 1992 dodnes), v ktorej sa praktizuje slovenský jazyk v šiestich spišských farnostiach.

(preklad A. Švecová)

Pramene súdnej kontroly ústavnosti v ranom vývoji ústavného systému Spojených štátov amerických

Marian Dzuroška

Synopsa: V tomto článku sa autor zaoberá vývojom právneho inštitútu súdnej kontroly ústavnosti Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických[1] pred vydaním prelomového rozhodnutia súdu vo veci *Marbury v. Madison*.[2] Autor analyzuje pramene britskej jurisprudencie, názory členov ústavného Konventu, Listov federalistov, gramatického znenia Ústavy Spojených štátov amerických a napokon, raných rozhodnutí federálneho Najvyššieho súdu. Všetky z uvedených prameňov pomohli federálnej súdnej kontrole ústavnosti vyformovať sa do podoby konzistentne sformulovanej v rozhodnutí *Marbury v. Madison*. Súdna kontrola ústavnosti bola bezpochyby predmetom úvah politických a právnických elít už pred prijatím tohto rozhodnutia. Najmä rané rozhodnutia najvyššieho súdu naznačujú tendenciu preskumávať a vyhlasovať zákony kongresu za neplatné v prípadoch veľmi jasného rozporu zákona s textom ústavy.

Kľúčové slová: súdna kontrola ústavnosti, Najvyšší súd Spojených štátov, kongres, Sir Edward Coke, *Bonham's Case*, Doubtful Case Principle, oddelenosť mocí, Listy federalistov, *Calder v. Bull*, *Hylton v. United States*

ÚVOD

Predmetom tohto článku sú historické východiská inštitútu súdnej kontroly ústavnosti v ústavnom systéme Spojených štátov amerických pred prijatím zlomového rozhodnutia Najvyššieho federálneho súdu vo veci *Marbury v. Madison*.[3] Súdna kontrola ústavnosti už v ranom období vývoja ústavného systému Spojených štátov nebola neznámym právnym inštitútom, naopak, vychádzala z dobových politických teórií, textu ústavy, ako aj rozhodovacej činnosti súdov. Profilovala sa ako účinný nástroj ochrany individuálnych práv proti svojvôli panovníka, prípadne, v neskoršom období, voči aktom orgánov zákonodarnej moci. Tento právny inštitút už od počiatku stál na predpoklade, že vyššie prin-

[1] V ďalšom texte len „súd" v príslušnom gramatickom tvare. Pokiaľ sa v práci objavuje odkaz na iný orgán súdnej moci Spojených štátov alebo štátov Únie, je taký súd označený ako federálny, resp. štátny súd.

[2] 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison*.

[3] 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison*.

cípy prirodzeného práva, prípadne základné nepísané alebo písané ústavné zásady musia byť nadradené a musia mať vždy prednosť pred aktmi zákonodarných zborov. Vzhľadom na tendenciu zákonodarcu porušovať tieto superiórne prirodzenoprávne princípy, bolo z hľadiska oddelenosti mocí v štáte potrebné dohľad nad ich dodržiavaním zveriť inému než zákonodarnému orgánu.

1. BONHAM'S CASE A ČINNOSŤ KOLONIÁLNYCH SÚDOV

Jedným z prvých dokumentovaných prípadov, v ktorom v angloamerickej jurisprudencii súd konštatoval neplatnosť aktu legislatívy, bol spor vo veci Dr. Bonhama z roku 1610, zaznamenaný Sirom Edwardom Cokeom, v tom čase predsedom *Court of the Commom Pleas*. Predmetom sporu bolo rozhodnutie Kráľovskej lekárskej rady (*Royal College of Physicians*),[4] ktorým rada zakázala Dr. Bonhamovi, absolventovi medicíny na Cambridgeskej univerzite, vykonávať lekársku prax v Londýne dovtedy, kým nezloží zábezpeku za svoju lekársku licenciu. Dr. Bonham odmietol zábezpeku zložiť a vykonával svoju prax bez licencie. Rada, konajúca na základe kráľovského výnosu potvrdeného zákonom parlamentu, uložila Dr. Bonhamovi pokutu a neskôr nariadila jeho uväznenie. Dr. Bonham sa v konaní proti rade domáhal vyslovenia nezákonnosti svojho uväznenia, ktorú odôvodnil neplatnosťou zákona, na základe ktorého rada konala. *The Court of the Common Pleas* vyhovel návrhu Dr. Bonhama. Súd uviedol, že vzhľadom na to, že polovica pokút, ktoré rada ukladala (vrátane pokuty uloženej Dr. Bonhamovi), tvorila príjem rady, konala rada ako sudca vo svojej vlastnej veci, a to navzdory tomu, že na také konanie bola oprávnená na základe zákona parlamentu. Sir Coke dospel k záveru, že zákony parlamentu podliehajú kontrole všeobecného práva a spravodlivosti, a v prípade, ak sú v rozpore s nimi, odporujú im alebo ich nemožno vykonať, je potrebné ich považovať za neplatné.[5]

Podľa uvedeného, zákony nesmú odporovať všeobecnému právu, v opačnom prípade boli podľa Coka neplatné. Ako poukazuje Helmholtz,[6] Coke považoval autoritu parlamentu za transcendentnú a absolútnu, ktorú nemohol človek ani situácia akokoľvek obmedziť. Podľa Helmholtza boli súdy povinné

[4] Ďalej len „rada" v príslušnom gramatickom tvare.

[5] *„...the common law will control Acts of Parliament, and sometimes adjudge them to be utterly void; for then an Act of Parliament is against common right and reason, or repugnant, or impossible to be performed, the common law will control it and adjudge such Act to be void."* Cit. podľa HELMHOLTZ, R. H.: Bonham's Case, Judicial Review, and the Law of Nature. Journal of Legal Analysis, Harvard 2009.

[6] HELMHOLTZ, R. H.: Bonham's Case, Judicial Review, and the Law of Nature. Journal of Legal Analysis, Harvard 2009.

neaplikovať tie zákony, ktoré odporovali princípom prirodzeného práva. Týmito princípmi treba rozumieť určité všeobecné princípy spravodlivosti, tvoriace súčasť ľudskej povahy, ktorej zdrojom je Boh. Hoci ľudia ich nie sú schopní úplne uchopiť, základné princípy sú prístupné v ľudskej prirodzenosti a sú pozorovateľné. Často sú tieto princípy vyjadrené v starodávnych právnych maximách.[7]

V anglickej ústavnej tradícii ovplyvnenej Lockovou teóriou prirodzených práv, bola zakotvená nadradenosť prirodzených práv nad aktmi parlamentu, hoci to bol orgán disponujúci absolútnou autoritou v oblasti normotvorby. Rozpor zákonov parlamentu s princípmi prirodzeného práva spôsobil neplatnosť týchto aktov. Táto tradícia bola importovaná aj na americké územie a podstatne ovplyvnila americký ústavný systém. Ako uvádza Abraham, koloniálne britské súdy na americkej pôde odmietli v ôsmich až deviatich prípadoch aplikovať akty legislatívy pre ich rozpor so „zákonmi prírody" či „zákonmi prirodzenej spravodlivosti" (*The Laws of Natural Equity*) v zmysle latentnej, v tom čase ešte neexistujúcej písanej ústavy.[8] Odkaz na prastaré občianske práva, vyjadrené v písanej Ústave Spojených štátov, a skutočnosť, že rozpor s nimi spôsoboval neplatnosť aktu kongresu, použil senát Najvyššieho súdu Spojených štátov pod predsedníctvom Johna Marhsalla v zásadnom rozhodnutí *Marbury v. Madison*.[9] Na rozdiel od anglickej tradície sa Marshall v danom rozsudku mohol okrem nepísaných princípov prirodzeného práva oprieť aj o kódex večných a nemeniteľných ústavných princípov, vyjadrených v písanej Ústave Spojených štátov amerických.[10]

2. OBDOBIE PO VYHLÁSENÍ NEZÁVISLOSTI A ÚSTAVNÉ ZHROMAŽDENIE

Autori Yoo a Prakash[11] poukazujú vo svojej práci na skutočnosť, že do 80. rokov 18. storočia bolo americké súdnictvo vnímané ako mocenský nástroj britskej koruny, ako garant útlaku koruny konajúci vždy na úkor amerických záuj-

---

7 Helmholtz ich z Cokovho diela vymenúva niekoľko, napr. povinnosť otca nájsť dcére vhodného manžela a vybaviť ju primeraným venom, zákaz súbojov, zákaz upadnutia do otroctva bez zákonného dôvodu. V prejednávanej veci bolo porušené pravidlo, že konanie pred súdom je konaním troch osôb, žalobcu, žalovaného a sudcu. Bez účasti týchto troch strán je rozhodnutie neplatné. Vo veci pána Bonhama rada vystupovala ako jeho žalobca, aj ako jeho sudca.

8 ABRAHAM, H. J.: The Judicial Process. Sixth Edition. Oxford University Press. Oxford 1993, s. 300.

9 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison.*

10 Ďalej aj ako „ústava" v príslušnom gramatickom tvare.

11 PRAKASH, S., YOO, J.: The Origins of Judicial Review, s. 43 n.

mov. Počas bojov o nezávislosť získavala súdna moc postavenie agentov ľudu, ktorí konali v jeho mene a hájili jeho záujmy. Súdy tým nadobúdali postavenie ochrancu práv ľudu pred svojvôľou štátnej moci. Pred prijatím novej ústavy uskutočnili súdy viacerých štátov preskúmanie aktov legislatívy konštatujúc ich protiústavnosť.[12] Ako autori dodávajú, uvedené rozhodnutia boli vydané bez výslovného splnomocnenia, vychádzali len z ducha písanej, obmedzenej ústavy zakladajúcej oddelenosť mocí. V prípade štátov Rhode Island a Virginia preskúmali súdy ústavnosť aktov legislatívy dokonca bez existencie písanej ústavy; v týchto prípadoch súdy konštatovali rozpor aktov legislatív s inými zdrojmi vyššieho práva.[13]

Filadelfské ústavodarné zhromaždenie z roku 1787 sa takmer nezaoberalo otázkou federálnej súdnej kontroly ústavnosti, tento právny inštitút zanikol popri diskusiách o povahe štátneho zriadenia (národné alebo federálne), oddelenosti moci a obmedzeniach jednotlivých mocí, primárne moci zákonodarnej. Ako uvádza Corwin, počas rokovaní o podobe Ústavy sa zhromaždenie uznieslo na troch základných východiskách, a to, že i) budúca ústava bude mať povahu zákona vynútiteľného súdnou mocou; ii) budúca ústava bude nadradená právu jednotlivých štátov a rozpor s jej ustanoveniami bude mať za následok neplatnosť zákona; a nakoniec iii) výklad práva, zahŕňajúceho text ústavy, bude prislúchať súdnej moci.[14] Je potrebné dodať, že aj v prípade, ak sa rozhovory zaoberali postavením súdnej moci, nerozlišovali zúčastnení medzi právnym inštitútom súdnej kontroly ústavnosti na federálnej úrovni a štátnej úrovni. Argumenty platné pre súdny prieskum vykonávaný federálnymi súdmi je však možné aplikovať nielen na federálnu legislatívu (prijímanú kongresom), ale aj na zákony štátnych legislatív (prijímané štátnymi zákonodarnými orgánmi).

---

[12] Autori zdokumentovali osem prípadov v siedmich štátoch, v ktorých štátne súdy konštatovali rozpor zákona štátu so základnou chartou, prípadne inými zdrojmi vyššieho práva.

[13] Štátne súdy rozoznávali inštitút súdneho preskúmania aj na základe prijatých písaných ústav, neobsahujúcich právnu úpravu súdneho preskúmania ústavnosti. Túto skutočnosť potvrdzuje činnosť odvolacieho súdu štátu Virginia. V roku 1788 tento súd doručil zákonodarnému zboru sťažnosť proti novému zákonu o reorganizácii súdneho systému. Nový zákon ukladal sudcom ďalšie povinnosti bez súčasného zvýšenia ich odmien, čím podľa sudcu Pendletona podkopával princíp sudcovskej nezávislosti zakotvený v štátnej ústave. Sudcovia dospeli k záveru, že „ústava a zákon sú v rozpore a nemôžu spolu koexistovať, a preto ústava musí dohliadať nad úpravou zákona". Vo veciach *Commonwealth v. Caton*, 4 Call 8 (Va. Ct. of App. 1782) a *Kamper v. Hawkins*, 1 Virginia Cases 20 (Va. Gen. Ct., 1793) odvolací súd vyhlásil zákony Virginskeho zákonodarného zboru za odporujúce ústave štátu Virginia, a preto neplatné. Každý z preskúmaných zákonov upravoval postavenie súdnej moci. Podľa HOBSON, Ch. F.: The Great Chief Justice. John Marshall and the Rule of Law. Lawrence 1996, s. 44 a 45.

[14] CORWIN, E.S.: John Marshall and the Constitution. Volume 16. Washington 2003, s. 8 a 9.

Rozhovory o podobe federálneho súdnictva sa viedli v dvoch rovinách, rozlišujúc dva aspekty súdneho prieskumu ústavnosti, a to právomocí súdov: a) neaplikovať protiústavné akty legislatívy; b) vyhlásiť také akty za neplatné (právo veta). V prvom z uvedených prípadov boli súdy oprávnené rozhodnúť o tom, či budú pri svojej rozhodovacej činnosti zákon aplikovať, alebo jeho použitie odmietnu pre jeho protiústavnosť. V druhom prípade disponovali súdy právomocou autoritatívne vyhlásiť neplatnosť takého právneho aktu. Toto rozdelenie má svoj význam. Pokým v prvom prípade slúžil súdny prieskum ako vodidlo pre súdne orgány na to, či a za akých podmienok aplikovať zákon, súdne veto naopak predpokladalo vydanie všeobecne záväzného výroku o ústavnosti, resp. protiústavnosti zákona, ktorý museli rešpektovať aj ostatné zložky moci. Počas rozhovorov o podobe budúcej ústavy prevládali diskusie o prvom z uvedených aspektov súdneho prieskumu.

Mechanizmus kontroly ústavnosti aktov federálnej legislatívy, navrhnutý v procese schvaľovania federálnej ústavy, bol obsiahnutý už v Madisonovom Virginskom pláne.[15] Plán predvídal existenciu Revíznej rady (*Council of Revision*), zloženej z predstaviteľov výkonnej moci a potrebného počtu národného súdnictva, ktorá by pred nadobudnutím účinnosti každého zákona preskúmala každý akt národného zákonodarného zboru. Jej nesúhlas by mal za následok neplatnosť takého zákona. Podľa plánu však touto právomocou nemali disponovať štátne súdy samy, právo veta malo byť zverené kombinovanému orgánu výkonnej a súdnej moci. Tento návrh tiež staval súdnictvo do pozície normotvorcu, keďže súdy by sa vyjadrovali k súladu návrhov zákonov *ex ante*, ešte pred nadobudnutím účinnosti. Nakoniec sa tento návrh politicky nepresadil.

Ako poukazujú Yoo a Prakash,[16] počas rozhovorov o podobe budúcej ústavy nevzniesli zúčastnení, a to ani z tábora antifederalistov, žiadne zásadné výhrady voči právomoci súdov neaplikovať pri svojej rozhodovacej činnosti protiústavné akty legislatívy. Výhrady sa však objavili vo vzťahu k druhej zložke súdneho preskúmania ústavnosti, právomoci súdneho veta. Guvernér Morris z Pensylvánie argumentoval, že právo súdneho veta nebolo nevyhnutné, keďže zákon, ktorý by mal byť vetovaný, by bol postavený mimo súdnu moc.[17] To značilo, že súd mohol odmietnuť aplikovať podľa jeho mienky protiústavný akt, nemal však disponovať právomocou autoritatívne túto neplatnosť skonštatovať. Proti existencii súdneho veta vznášal námietky aj John Mercer z Marylandu, nesúhlasiac s doktrínou, podľa ktorej by sudcovia mali disponovať právomocou súdneho veta, keďže *„zákony by mali byť dobre a starostlivo tvorené,*

[15] Nazývaný aj Randolphov plán či plán Veľkého štátu, ktorý pred konaním filadelfského zhromaždenia v roku 1787 pripravil James Madison.

[16] PRAKASH, S., YOO, J.: The Origins of Judicial Review, s. 52 n.

[17] Cit. podľa BARNETT, R.: The Original Meaning of the Judicial Power. Boston, 2003, s. 6.

a potom byť nekontrolovateľné".[18] Námietky Luthera Kinga z Marylandu tiež potvrdzujú záver, že sporná bola len otázka, či federálne súdy mali disponovať dvojakou právomocou, teda právom odmietnuť aplikovať protiústavný zákon, ako aj právomocou vyhlásiť taký akt za neplatný.[19] Ani zarytí oponenti federácie však nenamietali voči právomoci federálneho súdnictva odmietnuť aplikovať tie akty, ktoré by boli v rozpore s ústavou.

Azda najzásadnejšie v rámci ústavodarného zhromaždenia podporoval nezávislosť súdnictva a jeho právomoc neaplikovať protiústavné akty alebo im nepriznať účinky, člen konventu James Wilson.[20] Podľa Wilsona *„zákony môžu byť nespravodlivé, môžu byť nemúdre, môžu byť nebezpečné, môžu byť zničujúce; nemusia však byť také protiústavné, aby oprávňovali sudcov nepriznať im účinky"*.[21] *A contrario,* to znamenalo, že sudcovi prislúchalo právo nepriznať aktom legislatívy účinky v prípade, ak nad istú akceptovateľnú mieru odporovali ústave. Rozpor s ústavou musel byť flagrantný, aby súd výkon tejto právomoci dostatočne ospravedlnil. V súlade s princípom oddelenosti moci však Wilson preferoval, aby absolútnu právomoc veta voči svojim aktom vykonával samotný kongres.[22]

James Madison,[23] jeden z otcov ústavného návrhu, považoval súdnu kontrolu ústavnosti za výhodný nástroj ochrany súdnej moci, ktorý by tiež napomohol kontrole nespravodlivých a nemúdrych opatrení na celospoločenskej úrovni. Zákon porušujúci ústavu prijatú samotným ľudom by mali sudcovia považovať za neplatný a ničotný. Federálnemu súdnictvu však priznával právo veta voči aktom legislatívy jednotlivých štátov, ktoré ju malo udržať v primeraných medziach.[24] Súčasne však Madisonove návrhy do veľkej miery kopírovali existenciu revízneho orgánu, ktorý by nad súdnictvom vykonával kontrolu ústavnosti aktov legislatívy. Keďže revízny orgán sa mal skladať tak zo zástupcov exekutívy, ako aj súdnictva, nemožno dôvodiť, že by podľa Madisona mal byť súdny prieskum zverený výlučne súdnej moci.

---

18 Tamže, s. 7.

19 Cit. podľa Prakash, S., Yoo, J.: The Origins of Judicial Review, s. 56 a 57.

20 James Wilson (14. september 1742 – 21. august 1798), jeden z Otcov zakladateľov, signatár Vyhlásenia nezávislosti a počas rokov 1789 – 1798 sudca najvyššieho súdu.

21 „Laws may be unjust, may be unwise, may be dangerous, may be destructive; and yet not be so unconstitutional as to justify the Judges to give them effect." WILSON, J.: Collected Works of James Wilson. Volume I. Indianapolis 2007, s. 121.

22 „If the Legislative, Exetv & Judiciary ought to be distinct & independent. The executive ought to have an absolute negative." WILSON, J.: Collected Works of James Wilson. Volume I. Indianapolis 2007, s. 88.

23 James Madison (16. marec 1751 – 28. jún 1836), jeden z Otcov zakladateľov a štvrtý prezident Spojených štátov v rokoch 1809 až 1817.

24 List Thomasovi Jeffersonovi z 24. októbra 1787, In MADISON, J.: Writings. New York 1999, s. 148.

Podobne ako federálne zhromaždenie, pristúpili k inštitútu súdnej kontroly ústavnosti aj štátne ratifikačné konventy. Ako sumarizujú Prakash a Yoo,[25] najmenej v siedmich štátoch v približne tridsiatich rôznych debatách sa tento inštitút prerokoval, pričom ani jeden z národných konventov nenamietal postavenie federálneho súdnictva vynucujúceho ústavné limity federálnej moci. Je však potrebné zopakovať, že konventy sa vyjadrovali k právu súdov neaplikovať protiústavné akty legislatívy, nie k právomoci súdov také akty vetovať.

3. FEDERALISTI

Listy federalistov, jedno zo základných diel americkej konštitucionalistiky, vydávali vo forme novinových článkov od októbra 1787 do júla 1788 traja propagátori nového ústavného zriadenia: Alexander Hamilton,[26] James Madison a John Jay. Vzhľadom na podrobnosť ich poznámok k textu novej ústavy ocenil ich význam aj prvý z veľkých predsedov najvyššieho súdu, John Marshall, ktorý Listy považoval za komentár k ústave a vzácny zdroj informácií o úmysloch jej tvorcov.[27]

Ako federalisti nazerali na vzťah moci štátnej a moci federálnej? Nadradenosť federálnych záujmov nad záujmami štátov podrobne vyjadril Madison v liste č. 39 tvrdiac, že tribunál, rozhodujúci s konečnou platnosťou v sporoch o hranice medzi federálnou vládou a vládami štátov, by mal byť zriadený pri ústrednej (t. j. federálnej) vláde. Madison ďalej v liste č. 44 uviedol, že ochrana pred zneužitím právomoci zákonodarnej moci prislúchala výkonnej a súdnej moci; je však potrebné dodať, že väčšie riziko porušovania ústavnosti Madison predvídal na úrovni štátnych legislatív, a nie na úrovni kongresu.[28]

Princíp oddelenosti mocí v štáte podrobne analyzoval Madison v liste č. 48. V tejto súvislosti uviedol, že *„všetky strany sa zhodujú na tom, že právomoci správne patriace do jednej z týchto zložiek nemajú byť priamo a úplne vykonávané žiadnou z ďalších dvoch zložiek. Je rovnako zrejmé, že ani jedna zložka by nemala pri výkone*

---

[25] PRAKASH, S., YOO, J.: The Origins of Judicial Review, University of Chicago Law Review, Vol. 69/2003, s. 73.

[26] Alexander Hamilton (11. január 1755 – 12. júl 1804), jeden z Otcov zakladateľov, prvý minister financií Spojených štátov amerických.

[27] *„The opinion of the Federalist has always been considered as of great authority. It is a complete commentary on our constitution; and is appealed to by all parties in the questions to which that instrument has given birth. Its intrinsic merit entitles it to this high rank;...“* 19 U.S. 264 (1821), *Cohens v. Virginia,* s. 201.

[28] Z tejto dikcie možno usúdiť, že uvedené kontrolné mechanizmy mali skôr referovať na zavedenie zmiešaného orgánu na spôsob Revíznej rady (Virginský plán), tvoreného zástupcami výkonnej a súdnej moci, ktorí by vykonávali najvyšší dohľad nad dodržiavaním ústavnosti.

svojich právomocí prevládať nad ostatnými dvoma zložkami".[29] Inými slovami, ani jedna z troch zložiek mocí nesmela protiprávne zasahovať do výkonu právomocí ostatných z nich, ani získať nad nimi rozhodujúcu prevahu. Ďalej v liste Madison uviedol: *„Jednotlivé zložky sú vďaka spoločnému poslaniu tak absolútne rovnocenné, až je zrejmé, že ani jedna z nich si nemôže nárokovať výlučné či nadradené právo na stanovenie hraníc medzi ich právomocami."*[30] Je nepochybné, že tvorcovia ústavy kládli veľký dôraz na to, aby každá z mocí fungovala v rámci okruhu právomocí presne vymedzených v texte ústavy a aby ich výkon neviedol k porušeniu rovnováhy v prospech jednej (ktorejkoľvek) z mocí. Navyše právomoc rozhodnúť o tom, či k porušeniu rovnováhy došlo, neprislúchala výlučne žiadnej z týchto troch mocí.

Princíp oddelenosti mocí zdanlivo obsahuje viacero dôvodov proti súdnemu prieskumu ústavnosti federálnymi súdmi. Po prvé, právomoc súdneho prieskumu nie je explicitne v texte ústavy zverená najvyššiemu súdu ani nižším federálnym súdom, čo môže znamenať, že federálne súdnictvo nesmie túto právomoc, negarantovanú ústavou, v žiadnom prípade realizovať. Po druhé, skutočnosť, že konštatovaný rozpor zákona s textom ústavy spôsobuje jeho neplatnosť, môže indikovať, že súdnictvo preberá na seba úlohu normotvorcu a tým realizuje právomoci, ktoré ústava zverila úplne inému orgánu štátnej moci. Veľmi háklivá preto bola otázka súdnej kontroly ústavnosti vo vzťahu k zákonodarnej moci.

V Listoch federalistov zreteľne badať dve protichodné názorové tendencie. Na jednej strane sa autori netajili obavami zo svojvôle zákonodarnej moci a všemožne sa snažili o jej obmedzenie. Na druhej strane sa autori snažili zabezpečiť, aby každá zo zložiek moci mohla autonómne a nezávisle rozhodovať o otázkach patriacich do jej právomoci, bez narušenia ich rovnoprávneho postavenia. Autori, najmä Alexander Hamilton, sa prikláňali k tomu, aby nad zákonodarným zborom bdel ešte ďalší kontrolný orgán, a to orgán súdnej moci. Federálnemu súdnictvu sa venoval Hamilton v listoch č. 78 až 83. Súdnu moc považoval za najslabšiu z troch moci, za moc, ktorá neovládala silu ani bohatstvo spoločnosti, a nemohla preto prijímať nijaké účinné rozhodnutia. Disponovala jedine úsudkom a účinnosť jej rozhodnutí závisela od podpory výkonnej moci. Oblasťou, ktorá patrila jedine súdom, bol výklad zákonov, pri ktorom mal, v súlade s článkom VI Ústavy, prednosť ústavný text, obsahujúci základné princípy, na základe ktorých mali byť zákony vykladané.

Napriek svojej slabosti bola nezávislá súdna moc podstatným a nenahraditeľným prvkom obmedzeného ústavného systému. Obmedzeným ústavným systémom Hamilton chápal systém obsahujúci „špecifické výnimky", limity vy-

[29] List č. 48, IN: HAMILTON, A. – MADISON, J. – JAY, J.: Listy federalistom. Bratislava 2002, s. 386.

[30] List č. 49, tamže, s. 393.

plývajúce zo zákonodarnej moci, na základe ktorých kongres nemohol schváliť zákon, ktorého obsahom by bol súdny rozsudok, prípadne zákon so spätnou účinnosťou. Ako uviedol Hamilton, *„takéto obmedzenia v praxi nemožno udržiavať inak ako prostredníctvom súdov, ktorých povinnosťou musí byť vyhlásiť všetky zákony odporujúce zjavnému úmyslu ústavy za neplatné. Inak by všetky ustanovenia o zvláštnych právach a výsadách nemali žiadnu váhu"*.[31] Podľa týchto slov bol Hamilton presvedčený o tom, že súdnictvo by malo voči kongresu vykonávať kontrolnú funkciu. Ústavné obmedzenia právomoci kongresu oprávňovali súdy interpretovať akty kongresu, a v prípade ich rozporu s ústavou ich vyhlásiť za neplatné. Hamilton mal v tejto súvislosti zrejme na mysli najmä súdy jednotlivých štátov Únie, ktorým ústava výslovne priznávala právomoc dohliadať na ústavnosť aktov kongresu. Napriek tomu Hamiltonove slová slúžili ako zásadný argument v prospech kontroly ústavnosti, realizovanej aj na federálnej úrovni.

Treba zdôrazniť, že Hamilton sa neprikláňal k obmedzeniu právomoci súdov len v prípadoch, v ktorých by kongres prijal zákon patriaci do „špeciálnych výnimiek", napríklad v prípade schválenia retroaktívneho zákona. Súdna kontrola ústavnosti sa vzťahovala na všetky akty, t. j. na akýkoľvek zákon schválený kongresom.[32] Pokiaľ by zákon kongresu odporoval zjavnému úmyslu ústavy, bol by neplatný. Hamilton ďalej neobjasnil slovné spojenie „zjavný úmysel ústavy", ktorý v tomto kontexte použil, nespresnil tiež, z ktorých článkov ústavy by bolo možné tento úmysel vyčítať. Tento zjavný úmysel sa dal odvodiť z cieľov vymedzených v preambule ústavy a ďalších nosných princípov (napr. imperatív zachovania republikánskeho zriadenia či posvätnosť vlastníctva), ktoré nebolo možné pri výklade ústavy v žiadnom prípade obísť.

V ďalšej časti Hamilton uviedol, že *„každý úkon delegovanej moci, ktorý by protirečil povereniu, na základe ktorého sa uplatňuje, je neplatný"*.[33] Inými slovami, neplatný by mal byť každý úkon, ktorý by bol v rozpore s právomocami zverenými kongresu na základe ústavy. Takéto vymedzenie súdneho preskúmania bolo presnejšie, keďže povinnosť súdov hľadať zjavný úmysel ústavného textu bola spresnená tým, že súdy boli povinné skúmať, či kongres nekonal nad rámec právomocí, zverených mu ústavou. Samotné limity právomocí kongresu odôvodnili potom výkon súdneho preskúmania ústavnosti aktov kongresu federálnymi súdmi bez toho, aby im ju ústava výslovne zverila. Skutočnosť,

---

31 List č. 78, tamže, s. 574.

32 A. Hamilton konštatoval: *„...pod obmedzeným ústavným systémom chápem systém obsahujúci isté špecifické výnimky zo zákonodarnej moci – napríklad, že nemôže schváliť nijaký zákon, ktorého obsahom by bol súdny rozsudok, nemôže schvaľovať zákony so spätnou účinnosťou a pod. Takéto obmedzenia v praxi nemožno udržiavať inak, ako prostredníctvom súdov, ktorých povinnosťou musí byť vyhlásiť všetky zákony odporujúce zjavnému úmyslu ústavy za neplatné."* (*Listy Federalistom, list č. 78*).

33 List č. 78, In HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J.: Listy federalistom, s. 574.

že právomoci kongresu boli obmedzené, implikovala právomoc federálneho súdnictva preskúmavať ústavnosť jeho zákonov.

Z hľadiska pozitívneho vymedzenia súdnej moci sa v súlade s článkom III, druhý oddiel, odsek prvý[34] ústavy mala súdna moc vzťahovať na všetky prípady vyplývajúce zo zákonov Spojených štátov. Za takú právomoc považoval Hamilton právo federálnych súdov zrušiť zákony členských štátov, ktoré zjavne protirečili článkom Únie. O tejto preskúmavanej právomoci písal v súvislosti s preskúmaním ústavnosti zákonov schválených zákonodarnými zbormi jednotlivých štátov, a nie tých, schválených kongresom. Tým jednoznačne vyjadril preferenciu federálnej moci nad záujmami jednotlivých štátov. Je potrebné zdôrazniť, že pokiaľ Hamilton súhlasil s tým, aby federálne súdy vykonávali kontrolu nad ústavnosťou zákonov národných štátov, čím chránili záujmy federácie, bol to dobrý východiskový bod k záveru, že tie isté (federálne) súdy boli oprávnené dohliadať na dodržiavanie ústavnosti aj vo vzťahu k orgánom federálnej moci (kongresu). Práve i) ústavné limity právomocí kongresu a ii) postavenie federálnych súdov, ako ultimatívnych ochrancov článkov Únie, slúžili ako argument v prospech federálneho súdneho prieskumu ústavnosti.

4. ÚSTAVA SPOJENÝCH ŠTÁTOV AMERICKÝCH

Pri hodnotení ustanovení ústavy Spojených štátov amerických sa odborná diskusia vedie o jej povahe, a to, či ústava je politicko-právnym dokumentom, ktorého jednotlivé ustanovenia presahujú súdnu interpretáciu, alebo je právnym predpisom, podliehajúcim súdnej interpretácii. Na jednej strane Bickel[35] uviedol, že tvorcovia ústavy zamýšľali upraviť isté formy vlády pre budúcnosť a na tento účel priznali rôznym inštitúciám všeobecné kompetencie, ktoré mali zabezpečiť rozvoj spoločnosti. Pri úprave špecifickejších otázok moci však uprednostňovali permisívne ustanovenia pred imperatívnymi. Ústava nebola písaná ako katalóg odpovedí na špecifické vzťahy medzi orgánmi moci, naopak

[34] „Súdna moc sa vzťahuje na všetky prípady podľa práva a spravodlivosti (in Law and Equity), ktoré patria pod ustanovenia tejto ústavy, zákonov Spojených štátov a medzinárodných zmlúv, či už existujúcich alebo tých, ktoré sa uzatvoria v mene Spojených štátov; na všetky prípady, ktoré sa týkajú záležitostí vyslancov, iných zástupcov únie a konzulov; – na všetky prípady, ktoré patria pod admiralitnú a námornú jurisdikciu; na spory, v ktorých jednou stranou sú Spojené štáty, a na spory medzi dvoma alebo viacerými štátmi; – na spory medzi štátom a občanom druhého štátu; na spory medzi občanmi rôznych štátov únie; na spory medzi občanmi toho istého štátu, ktorí si robia nárok na pozemky ležiace v rôznych štátoch únie; – na spory medzi štátom alebo jeho občanmi s cudzími štátmi, alebo ich občanmi či poddanými.“ Článok III, oddiel 2, prvý odsek ústavy.

[35] BICKEL, A.: The Least Dangerous Branch. Second edition. Yale University Press. New Haven and London 1986, s. 103 – 104.

výlučne konštatovala základné princípy, na ktorých bol postavený celý ústavný systém Spojených štátov. Podobná úvaha viedla viacerých autorov k záveru, že ústava, ako katalóg základných ústavných princípov, nie je preskúmateľná ani interpretovateľná súdom. Opačný názor zastávajú Prakash a Yoo[36], ktorí s poukazom na nadradenosť federálneho práva nad právom štátnym argumentujú, že štátne súdy musia interpretovať aj ústavu, v opačnom prípade by prijatie tohto základného predpisu nemalo význam. Je nepochybné, že okrem ustanovení čisto politickej povahy ústava obsahuje množstvo detailných ustanovení,[37] ktorým nemožno pripísať len deklaratórny význam. Napokon ústava vo viacerých prípadoch upravuje špecifické podmienky konania ústredných orgánov moci.[38] Preto je potrebné vnímať ústavu ako právny predpis, ktorého ustanovenia podliehajú súdnemu výkladu. K podobnému záveru dospel John Marshall v rozhodnutí *Marbury v. Madison*[39] tvrdiac, že súdna moc je nepochybne oprávnená a povinná povedať, čo je zákon, a tí, ktorí ho aplikujú v jednotlivých prípadoch, musia nevyhnutne toto pravidlo vykladať a objasňovať. Ústava, ako zdroj práva, podliehala podľa Marshalla súdnej interpretácii.

V texte ústavy nenájdeme žiadne nasledujúce ustanovenie „Najvyšší súd je oprávnený vyhlásiť zákon kongresu, alebo akt prezidenta za neplatný v prípade, ak sú v rozpore s ústavou". Práve neexistencia takého alebo obsahovo podobného ustanovenia môže pri striktnom pohľade na obmedzenú suverenitu federálnej vlády a dôraze na oddelenosť mocí na federálnej úrovni viesť k záveru, že nebolo úmyslom tvorcov ústavy tento právny inštitút do ústavného poriadku zaviesť. Ako tvrdí Kramer, nedostatok podobne zreteľnej a konkrétnej úpravy federálnej súdnej kontroly federálneho zákonodarstva signalizuje, že taký súdny prieskum nebol nikdy autorizovaný.[40]

Výkladom textu ústavy z roku 1789 však možno dospieť k záveru, že viacero ustanovení implicitne predpokladá existenciu právneho inštitútu kontroly ústavnosti. Postavenie federálnej súdnej moci upravuje článok III, oddiel 2 ústavy, podľa ktorého *„Súdna moc sa vzťahuje na všetky prípady podľa práva a spravodlivosti (in Law and Equity), ktoré vznikajú na základe tejto ústavy, zákonov Spojených štátov a medzinárodných zmlúv, či už existujúcich alebo tých, ktoré sa uza-*

---

36 PRAKASH, S., YOO, J.: The Origins of Judicial Review, s. 18.

37 Napr. konanie volieb do senátu, volieb prezidenta, proces tvorby zákonov či úprava prvostupňovej a odvolacej príslušnosti najvyššieho súdu.

38 Medzi špecifické podmienky možno medzi inými zaradiť obmedzenia kongresu prijať zákon so spätnou účinnosťou alebo vydať zákon, ktorého obsah by zodpovedal súdnemu rozsudku, upravené v článku I. Ústavy.

39 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison.*

40 KRAMER, L.D.: Putting the Politics Back into the Political Safeguards of Federalism. 100 Colum L Rev 215 (2002), podľa PRAKASH, S. B., YOO, J. C.: The Origins of Judicial Review, s. 3.

tvoria v mene Spojených štátov...“. Slovné spojenie „ktoré vznikajú na základe tejto ústavy“[41] vymedzuje okruh právnych vzťahov, o ktorých sú federálne súdy oprávnené rozhodovať. Federálne súdy môžu preto rozhodovať o všetkých ústavných otázkach, t. j. otázkach majúcich základ v Ústave Spojených štátov. Ako legitímny sa javí záver, že pokiaľ súdy majú rozhodovať o otázkach vznikajúcich na základe ústavy, mali by byť oprávnené a spôsobilé vykladať aj ústavné normy. Súdna moc však tiež rozhoduje o všetkých prípadoch vznikajúcich na základe federálnych zákonov. Toto ustanovenie jednoznačne rozlišuje medzi ústavou, ako právnym predpisom najvyššej právnej sily, a zákonom, ako predpisom nižšej právnej sily. O ich hierarchii svedčí aj poradie, v akom ústavodarca jednotlivé pramene práva vymenoval. Pokiaľ sú teda federálne súdy oprávnené vykladať normy federálneho práva a zákony kongresu majú nižšiu právnu silu ako ústava, proces výkladu právnych predpisov musí bezpochyby zahŕňať aj oprávnenie súdov urobiť si záver o tom, či a ktoré akty sú v súlade s prameňom práva vyššej právnej sily, v tomto prípade s ústavou.

Článok VI, druhý oddiel Ústavy upravuje: *„Táto ústava, zákony Spojených štátov vydané na jej základe, ako aj všetky zmluvy, ktoré sú alebo budú uzavreté v mene Spojených štátov, sú najvyšším právom krajiny; sudcovia všetkých štátov sú nimi viazaní aj v tom prípade, ak by sa v ústave či v zákonoch niektorého zo štátov vyskytli protichodné ustanovenia.“* Ústava v tomto článku výslovne deklaruje, že federálne právo je nadradené právu štátov a zaväzuje súdy štátov uprednostniť ho pred štátnym právnym poriadkom. Ak by napríklad členský štát prijal zákon, ktorým by v rozpore s článkom I, oddiel 10 federálnej ústavy budoval bez súhlasu kongresu v čase mieru vojsko alebo vojnové loďstvo, štátne súdy by taký zákon museli považovať za protirečiaci ústave a nesmeli by ho aplikovať. Ako súvisí povinnosť uprednostniť federálne právo s rozhodovacou činnosťou federálnych súdov? Článok VI, druhý odsek veta za bodkočiarkou sa výslovne zmieňuje o sudcoch štátov, federálne súdy nie sú v tejto súvislosti spomenuté. Gramatickým výkladom preto možno dospieť k záveru, že len sudcovia štátov sú pri výklade práva viazaní federálnym právom. Tento výklad by však bol zavádzajúci, keďže by na jednej strane zveril štátnemu súdnictvu právomoc súdneho preskúmania a na druhej strane by aplikáciu tohto inštitútu znemožnil štrukturálne nadradeným orgánom súdnej moci, t. j. federálnemu súdnictvu.[42]

---

[41] V anglickom znení slovné spojenie *„arising under this Constitution“*, t. j. *„vznikajúcich na základe ústavy“* zahŕňa širší okruh právnych vzťahov v porovnaní s jeho slovenským prekladom Ľubice Hábovej z roku 2002, ktorá túto pasáž preložila ako *„patriaci pod Ústavu“*.

[42] Bickel považuje toto ustanovenie za najvýraznejší argument v texte ústavy hovoriaci v prospech súdneho preskúmania ústavnosti. Ako tvrdí, toto ustanovenie nemožno čítať v zmysle, že len štátne súdy sú oprávnené potvrdiť alebo zrušiť federálny zákon odporujúci ústave. Taký inštitút, stojaci osamote, by bol výnimočným a sebazničujúcim ústavným inštitútom. BICKEL, A.: The Least Dangerous Branch, s. 9.

Napriek presvedčivosti tohto ustanovenia sa naň najvyšší súd neodvolal v prvom svojom rozhodnutí, v ktorom deklaroval právomoc súdneho preskúmania na federálnej úrovni vo veci *Marbury v Madison*[43], a odkaz na tento článok nevyužil dokonca ani ako podporný argument.

Nepriamo je možné základ federálneho súdneho prieskumu v ústavnom systéme Spojených štátov odvodiť z limitov zákonodarnej činnosti kongresu. Možno ho ilustrovať na prípade skutkovej podstaty trestného činu vlastizrady, upraveného priamo článkom III, oddiel 3, druhá veta Ústavy, podľa ktorého *„Nikto nemôže byť odsúdený za vlastizradu, pokiaľ spáchanie tohto trestného činu nepotvrdia dvaja svedkovia, alebo ak sa obžalovaný z vlastizrady neprizná na verejnom súdnom konaní"*. Zo skutkovej podstaty vyplýva, že vinu v prípade trestného činu vlastizrady nemožno preukázať iným spôsobom, než predvída daný článok. Ani kongres nie je oprávnený prijať zákon ustanovujúci, že odsúdenie za vlastizradu postačuje výpoveď jedného svedka. Taká úprava by nepochybne bola v priamom rozpore s ústavou. Podľa Yoo a Prakash,[44] ak len postup pred súdom môže viesť k obvineniu z trestného činu vlastizrady, súd by musel v takom prípade aplikovať federálne právo. Ktorý z právnych predpisov by bol súd povinný uprednostniť, ústavu, vyžadujúcu svedectvo dvoch svedkov, alebo zákon, podľa ktorého postačuje výpoveď jediného svedka? V tomto prípade by súdy bezpochyby museli, vzhľadom na nadradenosť federálneho práva, preskúmať súlad zákona kongresu s ústavou. Ak by ústava implicitne nepredvídala súdne preskúmanie federálnych zákonov, ustanovenie o dvoch svedkoch by nemalo zmysel, keďže systémovo by súdy boli povinné aplikovať zákon bez ohľadu na jeho rozpor s ústavou. Tento následok však zrejme tvorcovia ústavy nezamýšľali. Aj uvedený príklad demonštruje, že obmedzenie právomoci kongresu legitimizuje súdny výklad jeho aktov z hľadiska ich súladu s ústavou. V opačnom prípade by federálne súdy museli aplikovať vo svojej rozhodovacej činnosti protiústavný zákon, a to bez ohľadu na ich uváženie, výlučne na základe zákonnej úpravy prijatej kongresom. Taká povinnosť by nepochybne znamenala potenciálne vážne ohrozenie individuálnych práv a slobôd, garantovaných samotnou ústavou.

5. ZÁKON O SÚDNICTVE 1789[45]

Relevantné argumenty v prospech federálneho súdneho prieskumu ústavnosti poskytol jeho zástancom federálny Zákon o súdnictve 1789. V článku 25

---

43 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison.*

44 PRAKASH, S. B., YOO, J. C.: The Origins of Judicial Review, s. 15.

45 Pôvodným názvom Zákon o zriadení súdnych dvorov Spojených štátov (An Act to establish the Judicial Courts of the United States) zo dňa 24. septembra 1789, ďalej len „Zákon o súdnictve 1789".

tohto zákona kongres zveril najvyššiemu súdu právomoc rozhodovať o platnosti federálnych zákonov v konaniach odvolaniach proti rozhodnutiam štátnych súdov. Do príslušnosti najvyššieho súdu taký súdny prieskum patril v prípade, ak:

a) bola spochybnená platnosť zákona Spojených štátov alebo výkon federálnej moci,
b) jeho platnosť, alebo výkon federálnej moci boli spochybnené pre ich rozpor s ústavou, medzinárodnými zmluvami a zákonmi Spojených štátov a
c) *štátne súdy* rozhodli o ich platnosti.

Kongres týmto zákonom bezpochyby uznal právomoc najvyššieho súdu preskúmavať akty federálnej moci a tým dohliadať na výkon federálnej moci, ktorý by neodporoval textu ústavy. Výkon tejto právomoci mal viacero špecifík:

i) Jej výkon zákon priznal z federálnych súdov len najvyššiemu súdu, a to výlučne v rámci jeho odvolacej kompetencie, keďže o platnosti zákona kongresu museli v prvom stupni rozhodnúť štátne súdy. Zákon teda limitoval výkon súdneho prieskumu ústavnosti len v prípade odvolacej jurisdikcie najvyššieho súdu. Problematiku konania najvyššieho súdu v rámci svojej prvostupňovej jurisdikcie zákon neupravoval.
ii) Právomoc súdneho preskúmania ústavnosti smerovala výslovne voči zákonom kongresu, v príslušnom zákone sa nedotýkala zákonov jednotlivých štátov Únie.
iii) Najvyšší súd bol oprávnený rozhodnúť o platnosti takto napadnutého zákona. Nad rámec pôvodných úvah o súdnom vete súd smel nielen odmietnuť aplikovať zákon kongresu, o ústavnosti ktorého mal pochyby, ale bola mu tiež explicitne zverená právomoc rozhodnúť o jeho platnosti a tým o jeho ďalšej existencii.
iv) Právo súdneho veta mohol najvyšší súd realizovať v prípadoch rozporu aktu kongresu alebo jeho postupu s ústavou, medzinárodnými zmluvami alebo federálnymi zákonmi. Zákon o súdnictve 1789 sa nezaoberal stupňom protiprávnosti aktu kongresu. Uspokojil sa s konštatovaním, že akt musí byť v rozpore s ústavou, čím potenciálne vytvoril súdu omnoho širší priestor konať o neplatnosti aktov kongresu a tým zasahovať do jeho normotvornej činnosti. To, že sa tak nestalo, možno vo veľkej miere pripísať ranej judikatúre súdu, v ktorej prevažne sebe obmedzil právomoci vo vzťahu k prieskumu ústavnosti aktov kongresu.

V súvislosti s uvedeným treba podotknúť, že takto explicitne formulovaný inštitút federálnej súdnej kontroly ústavnosti, ako aj súlad ustanovenia článku 25 Zákona o súdnictve 1789 s ústavou, akceptovali nielen súdy, ale i samotný kongres počas celej platnosti a účinnosti tohto zákona.

6. ROZHODOVACIA ČINNOSŤ NAJVYŠŠIEHO SÚDU SPOJENÝCH ŠTÁTOV

Až do vydania rozhodnutia vo veci *Marbury v. Madison* v roku 1803[46] sa federálne súdy v praxi vyhýbali aplikácii inštitútu súdnej kontroly ústavnosti na federálnej úrovni. Navzdory tomu myšlienka ochrancov ústavnosti nebola súdom úplne neznáma, sudcovia najvyššieho súdu opakovane deklarovali svoju právomoc vyhlasovať akty legislatív štátov Únie, ale aj zákony kongresu za protiústavné.

Vo veci *Hayburn's case*[47] sa najvyšší súd vyjadril k súladu penzijného zákona kongresu z 5. apríla 1791[48] s ústavou. Tento zákon poveroval sudcov obvodných federálnych súdov posudzovať oprávnenosť nárokov dôstojníkov, vojakov a námorníkov z vojny o nezávislosť na dôchodky a dávky v invalidite a rozhodovať o ich výške. Stanoviská obvodných súdov v druhom stupni potvrdzoval minister vojny, ktorý mohol v prípade pochybností pozastaviť výplatu dávok priznaných súdom a vec postúpiť na konečné rozhodnutie kongresu. Penzijný zákon zveroval obvodným súdom právomoci, ktoré však neboli považované za právomoci súdov, keďže v poslednom stupni podliehali preskúmaniu orgánu výkonnej moci. Preto vznikli pochybnosti o tom, či súdy môžu tieto právomoci vykonávať bez toho, aby bola narušená nezávislosť súdnej moci.

K zákonu sa vyjadrila väčšina sudcov obvodných súdov a najvyššieho súdu. Senát obvodného súdu New York uviedol, že zákonodarná ani výkonná moc neboli podľa ústavy oprávnené ukladať súdnej moci žiadne povinnosti, ktoré by mali charakter súdnictva. Všetky obvodné súdy sa vyjadrili v tom zmysle, že ak zákon obvodným súdom zveril súdne právomoci, bol taký zákon v rozpore s ústavou; naopak, ak poveroval funkciou komisárov sudcov obvodných súdov ako fyzické osoby, takú právomoc by mohli vykonávať, avšak nie z titulu výkonu funkcie obvodných sudcov. Vzhľadom na to, že v tejto veci nebol podaný žiadny návrh vo veci samej, malo toto rozhodnutie povahu odporúčania kongresu. Na ďalšom zasadnutí zrušil kongres penzijný zákon. Rozhodnutie vo veci *Hayburn's case* jasne ukázalo, že najvyšší súd sa považoval za kompetentný vyjadriť sa k problematike ústavnosti aktov kongresu. Kongres sa v tomto konkrétnom prípade zachoval konformne a názor súdu rešpektoval. Tento prípad tiež svedčí o tom, že v prípade, ak by si na základe takto neústavného zákona fyzické osoby uplatňovali svoje subjektívne práva, bol súd pripravený vyjadriť sa k otázke jeho rozporu s ústavou.

---

[46] 5 U.S. 137 (1803), *Marbury v. Madison.*

[47] 2 U.S. 409 (1792), *Hayburn's case.*

[48] Zákon Kongresu z 5. apríla 1791 mal názov „An Act to provide for settlement of the claims of widows and orphans barred by the limitations heretofore established, and to regular the claims to invalid pensions" (ďalej len ako „penzijný zákon").

O štyri roky neskôr, vo veci *Hylton v. The United States*,[49] bola predmetom sporu otázka ústavnosti ďalšieho zákona kongresu,[50] v ktorom už súd rozhodoval o subjektívnom práve navrhovateľa. Súd v prejednávanej veci nedospel k záveru, že medzi zákonom a ústavou bol rozpor, a preto nemusel ustáliť, či bol oprávnený taký zákon zrušiť. V odôvodnení sa súd po prvýkrát vyjadril k otázke, ako by postupoval v prípade, ak by nesúlad medzi zákonom a ústavou identifikoval. Ako vyplýva z odôvodnenia, súd mal pochybnosti o tom, či mu prislúchala právomoc vyhlásiť protiústavný zákon za neplatný. V prípade, ak by odpoveď na túto otázku bola kladná, súd bol pripravený zrušiť protiústavný zákon kongresu, avšak len „vo veľmi jasnom prípade".[51] Súd sa ďalej nezaoberal otázkou, aké prípady by považoval za jasný rozpor s ústavou. Hoci súd priznal možný nedostatok právomoci vykonávať súdny dohľad nad aktmi kongresu, pripustil možnosť, že by touto právomocou disponoval, a v určitých prípadoch by ju mohol realizovať.

V ďalšej veci *Ware v. Hylton*[52] súd posúdil zákon zákonodarného zboru štátu Virginia ako odporujúci medzinárodnej zmluve. S odkazom na článok VI Ústavy deklaroval, že federálne súdy boli oprávnené vykonávať dohľad nad ústavnosťou rovnako, ako táto právomoc prislúchala štátnym súdom.[53] V tomto prípade nekonštatoval najvyšší súd neplatnosť aktu orgánu federálnej moci, ale neplatnosť zákona štátu. Bolo by preto možné namietať, že tento rozsudok nebol relevantný na účely objasňovania zdrojom federálnej súdnej kontroly ústavnosti. Bez ohľadu na predmet súdneho preskúmania (v tomto prípade zákona štátu) je potrebné zdôrazniť, že tak, ako ústava Spojených štátov výslovne nezverovala federálnym súdom právomoc preskúmavať federálne zákony, nezverovala im túto právomoc voči zákonom prijatým členskými štátmi. Ako sa teda mohol najvyšší súd relevantne vyjadriť k otázke nesúladu štátneho zákona s medzinárodnou zmluvou? Článok VI, druhý oddiel ústavy upravuje, že sudcovia všetkých štátov sú federálnym právom viazaní aj v prípade, ak bolo v rozpore s právom štátu. Táto klauzula nadradenosti federálneho práva (*Sup-*

---

49 3 U.S. 171 (1796), *Hylton v. The United States.*

50 Zákon Kongresu z 5. júna 1794, nazvaný *„An act to lay duties upon carriages, for the conveyance of persons"*.

51 *„As I do not think the tax on carriages is a direct tax, it is unnecessary, at this time, for me to determine, whether this court, constitutionally possesses the power to declare an act of Congress void, on the ground of its being made contrary to, and in violation of, the Constitution; but if the court have such power, I am free to declare, that I will never exercise it, but in a very clear case."* 3 U.S. 171 (1796), *Hylton v. The United States* , s. *10.

52 3 U.S. 199 (1796), *Ware v. Hylton et. al.*

53 *„That is the declared duty of the State Judges to determine any Constitution, or laws of any State, contrary to the treaty (or any other) made under the authority of the United States, null and void. National or Federal Judges are bound by the duty and oath to the same conduct." Ware v. Hylton et. al.*, s. *90 a 91.

remacy Clause) sa výslovne vzťahuje len na sudcov jednotlivých štátov. Najvyšší súd však prijal širší výklad a ustálil, že ak boli štátne súdy povinné vykonávať dohľad nad ústavnosťou voči štátnej legislatíve a exekutíve, túto povinnosť bolo potrebné rozšíriť aj na súdy federálne. Záver najvyššieho súdu implicitne vyplýval z textu ústavy, neopieral sa teda o jej výslovné znenie. Tento poznatok čiastočne vyvracia námietku, že pokiaľ by tvorcovia ústavy zamýšľali zveriť federálnym súdom právomoc súdneho preskúmania ústavnosti, zverili by im ju priamo v jej texte. Ak najvyšší súd bez výslovnej ústavnej delegácie vykonal prieskum ústavného súladu zákona štátu, oslabil tým argument o chýbajúcej právnej úprave pre prípady kontrol zákonov prijatých kongresom. Z uvedeného nepochybne vyplýva, že už rané federálne súdnictvo vnímalo inštitút súdneho prieskumu širšie než len v rámci doslovného znenia textu ústavy a prikláňalo sa ku hľadaniu implicitných garancií svojich právomocí.

Otázkou prieskumu aktov kongresu sa najvyšší súd tiež zaoberal v rozhodnutí *Calder v. Bull*[54], v rámci ktorého posúdil nedostatok právomoci zákonodarného zboru prijať zákon so spätnou účinnosťou. Potvrdil, že zákonodarná moc podliehala ústavným obmedzeniam, prekročenie ktorých bolo zneužitím zákonodarnej moci. Hranice boli vymedzené základnými, životne dôležitými princípmi republikánskej vlády. Konaním v rozpore s týmito princípmi bolo napríklad schválenie zrejmej nespravodlivosti pozitívnym právom alebo nezákonné odňatie osobnej slobody či súkromného vlastníctva, na ochranu ktorých bola vláda ustanovená. Ak zákon porušil niektoré z uvedených obmedzení, nebolo možné ho nazývať zákonom ani oprávneným výkonom zákonodarných právomocí. Hoci najvyšší súd nakoniec nepovažoval zákon kongresu, preskúmavaný v tejto veci, za zákon *ex post facto*, súd v poslednej vete výroku uviedol, že by pri výkone svojej jurisdikcie v princípe nevyhlásil zákon za neplatný, s výnimkou „veľmi jasného prípadu".[55] Je potrebné zdôrazniť, že najvyšší súd *de facto* realizoval súdny prieskum ústavnosti zákona kongresu, avšak dospel k záveru, že tento zákon nebol v rozpore s ústavou. Tým potvrdil platnosť a účinnosť daného zákona a aplikoval ho v prejednávanej veci.

Z uvedených zdrojov vyplýva, že prieskum súladu aktov kongresu s ústavou nebol novým právnym inštitútom a jeho použitie najvyšší súd zvažoval, prípadne účinne využil vo vzťahu k aktom legislatívy štátov Únie, už pred rokom 1803. Je tiež zrejmé, že na federálnej úrovni najvyšší súd posúdil ústavný súlad zákona kongresu s ústavou. Nedospel však k záveru o jeho rozpore, naopak, pozitívne potvrdil, že zákon ústave neodporuje. Ako súd opakovane

---

54 3 U.S. 386 (1798), *Calder v. Bull.*

55 *„I am under a necessity to give a construction, or explanation of the words „ex post facto law"*, because they have not any certain meaning attached to them. But I will not go farther than I feel myself bound to do; and if I ever excercise the jurisdiction I will not decide any law to be void, *but in a very clear case*." *Calder v. Bull*, s. 21.

ustálil, právomoc súdneho veta nemienil využívať v bežných prípadoch, naopak uložil si povinnosť obmedziť súdne preskúmavanie na veľmi jasné prípady porušenia ústavnosti. Až v prípade, ak nemohlo byť o porušení ústavnosti zo strany kongresu pochýb, mohol najvyšší súd tento akt vyhlásiť za neplatný. Podľa výkladových pravidiel načrtnutých v rozhodnutí *Calder v. Bull* bolo možné za jasný prípad narušenia princípu ústavnosti považovať porušenie zásad republikánskeho zriadenia a základných slobôd, na ktorých toto zriadenie stálo. Podľa súdu ústave odporovalo aj porušenie formálnych ústavných obmedzení zákonodarnej moci, ako by bolo napríklad prijatie zákona so spätnou účinnosťou, prípadne prijatie zákona, ktorého obsahom by bol súdny rozsudok. Z uvedeného vyplýva, že inštitút súdnej kontroly ústavnosti na federálnej úrovni rozpoznával najvyšší súd vo svojej rozhodovacej činnosti, hoci až do roku 1803 v skutočnosti nijaký zákon kongresu nevyhlásil za neplatný.

ZÁVER

Z uvedenej analýzy vyplýva, že právny inštitút súdnej kontroly ústavnosti nadobudol svoje korene už v ranom období vývoja americkej jurisprudencie. Jeho vznik a existenciu si vyžiadala potreba zabezpečenia ochrany základných ústavných princípov pred svojvôľou zákonodarcu, a to prostredníctvom súdnych konaní o ochrane individuálnych subjektívnych práv. Už prvé senáty Najvyššieho súdu Spojených štátov pripúšťali možnosť preskúmania tých aktov kongresu, ktoré boli v zjavnom rozpore s textom federálnej ústavy. Túto doktrínu však naplno a explicitne Najvyšší súd Spojených štátov vyjadril až v prelomovom rozhodnutí *Marbury v. Madison*.

SUMMARY

The subject matter of this article is development of federal judicial review in the jurisprudence of the U.S. Supreme Court before the landmark decision Marbury v. Madison was adopted. The following sources of judicial review are being analyzed: jurisprudence of the British courts, views of the Founding Fathers, The Federalists, the U.S. Constitution and early decisions of the U.S. Supreme Court. In the Bonham's Case for the first time the British Court of the Common Pleas determined that, if the basic principles of natural law are at stake, it is the judiciary, which shall protect the individual rights against such encroachments. Further, the Federalists elaborated at length the principles of separation of powers, judicial independence and the federal supremacy, which altogether supported the idea of implicit powers of federal judicial review, the federal courts were granted with. Even though during the Constitutional Con-

vent, judicial review was not understood extensively as a judicial veto, the early decisions of the Supreme Court obviously tend to admit to have the power to declare acts of the Congress null and void in the clear case of contradiction between such an act and the Constitution. Such right is based upon the fact that should the Constitution provides for several limits of the Congress's power, it can not be denied that even actions of the Congress shall be subject to certain control, which may apparently be carried out by the judiciary *ex post*.

Niektoré romanistické teórie o požívaní a užívaní veci veriteľom pri *pignus*

Martin Gazdík

Synopsa: Zaoberáme sa problémom, či mal záložný veriteľ ako držiaci nevlastník na požívanie a užívanie založenej veci zákonné oprávnenie alebo bolo potrebné také užívanie výslovne dohodnúť so záložným dlžníkom ako vlastníkom danej veci. Začíname problematikou poberania plodov zo založenej veci, pokračujeme jej užívaním veriteľom a nakoniec hodnotíme užívanie založenej veci (v širšom zmysle) a skúmame, či je to riadny spôsob uspokojenia veriteľa. Dospeli sme k záveru, že hoci sa tento jav v antickom Ríme vyskytoval, nešlo vo všeobecnosti o bežný spôsob uspokojenia, a tak klasická koncepcia záložného predaja ostala vo väčšine prípadov v platnosti.

Kľúčové slová: *pignus*, ručný záloh, veriteľ, dlžník, užívanie, poberanie plodov, založená vec, antichréza.

ÚVOD

V starovekom Ríme sa inštitút *pignus* vyznačoval jednou osobitosťou. Veriteľ, ktorému bola založená vec, nadobúdal k nej naturálnu držbu, stával sa detentorom, a teda počas trvania záložného práva držal vec ako nevlastník. Dlžník naopak zostával jej vlastníkom, aj keď ju nemal vo svojej moci. Vynára sa otázka, kto z nich bol oprávnený založenú vec užívať, poprípade poberať jej plody, ak bola svojou povahou plodonosná. Zdá sa, že dlžníkovi ako vlastníkovi malo patriť toto oprávnenie. Na duhej strane práve veriteľ, ktorý mal vec u seba, bol fakticky spôsobilý toto oprávnenie vykonávať. Predmetom nášho príspevku je problém, kto bol pri inštitúte *pignu* oprávnený užívať či požívať založenú vec, ak sa na tom veriteľ s dlžníkom sami nedohodli. Budeme pritom vychádzať z názorov viacerých právnych vedcov 19. i 20. storočia opierajúc sa o pramene klasického a justiniánskeho rímskeho práva.

I. POBERANIE PLODOV ZO ZALOŽENEJ PLODONOSNEJ VECI

Na úvod chceme povedať, že pod plodmi veci budeme v tejto časti rozumieť iba prirodzené plody veci, napríklad ovocie stromu, úroda na poli či mláďatá zvierat. Má to význam pre odlíšenie týchto plodov od úžitkov vo všeobecnosti (plodov v širšom zmysle), ktoré môže vec poskytovať tomu, kto ju užíva.

V tomto zmysle budeme rozlišovať *fruere* (požívanie veci – poberanie prirodzených plodov) a *utere* (užívanie veci – poberanie úžitkov). Avšak v poslednej časti už budeme používať výraz užívanie veci rovnoznačne pre obe situácie, teda všeobecne.

Pozrime sa na situáciu, ktorá je predmetom nášho záujmu. Veriteľ vzal od svojho dlžníka do zálohu nejakú plodonosnú vec, napríklad vinohrad. V období neskorého leta na ňom začalo dozrievať hrozno. Kým hrozno ešte viselo na výhonkoch vínnej révy, rímske právo ho považovalo za nesamostatnú súčasť hlavnej veci – vínnej révy. Keď však strapec hrozna dozrel a spadol na zem, stal sa samostatnou vecou. Praktická otázka znie, či záložný veriteľ, ktorý mal vinohrad v naturálnej držbe, nadobudol vlastnícke právo k tomuto strapcu a či ho smel spotrebovať. Bolo jeho záložné právo dostatočným titulom pre nadobudnutie vlastníckeho práva k strapcu alebo nie?

1. *Bachofen* sa domnieva, že záložný veriteľ, pokiaľ je *bona fide*, dostával sa v záložnom vzťahu do postavenia ako *bonae fidei possessor*.[1] Ako vieme, dobromyseľný držiteľ veci nadobúdal jej plody ich separáciou. Takže veriteľ by podľa neho nadobudol vlastnícke právo k strapcu hrozna hneď, ako sa oddelil z viniča. Opora pre tento názor sa dá nájsť v Digestách (Pap D 20, 1, 1, 2), v ktorých Papinián na jednom mieste rozoberá prípad založenia plodov. Ak dlžník založil pozemok aj s plodmi veriteľovi a ten ho predal kupujúcemu, ktorý plody spotreboval, kupujúci nemal povinnosť ich nahradiť veriteľovi. Najdôležitejším je spojenie *quod in fructibus dissimile est, qui numquam debitoris fuerunt*. Ak sa teda v tomto vzťahu vyskytovali plody založenej veci, ktoré nepatrili dlžníkovi, dalo by sa špekulovať a usudzovať, že patrili veriteľovi. Ten, pokiaľ predal pozemok, previedol vlastnícke právo k plodom na kupujúceho, ktorý ich preto nemusel nahradiť, na rozdiel od pozemku, pretože vlastnícke právo k nemu veriteľ nemohol počas trvania záložného práva účinne previesť na tretieho. Zásadu nezávislosti záložného práva od vlastníckeho práva v tomto fragmente vyjadril i Papinián: *...quaestio pignoris ab intentione dominii separatur*. Okrem *Bachofena* nachádzame argumentáciu pomocou *bona fides* aj u *J. Kohlera.* Ten poukazuje na iný fragment Digest (Ulp D 13, 7, 22, 2). Ulpián uvádza prípad, keď zlomyseľný držiteľ založil plodonosnú vec, pričom ten nenadobudne vlastnícke právo k plodom. Veriteľ ako dobromyseľný držiteľ mal právo od neho spotrebované plody kondikovať a nespotrebované vindikovať. Z toho *J. Kohler* usudzuje, že veriteľ poberal plody zo založenej veci do svojho vlastníctva, ak bol *bona fide*. Ako však pripomína, v tomto prípade veriteľ nenadobudol vlastnícke oprávnenie z moci ručného zálohu, keďže vec mu odovzdal nevlastník, ktorý bol *mala fide*, ale z moci *bona fides*, ktorá nahrádzala tento právny

[1] BACHOFEN, J. J.: *Römisches Pfandrecht*. Basel 1847; Goldbach, 1997, s. 141.

nedostatok. Veriteľ vystupoval ako *bonae fidei possessor*, ktorý nadobúdal plody držanej veci separáciou. Chceli by sme však poukázať na to, že J. Kohler tento špecifický prípad (založenie veci zlomyseľným držiteľom) generalizuje tvrdiac, že plody založenej veci patrili veriteľovi v každom užívacom zálohu (nem. *das Nutzpfand*).[2] Navyše, nie je nám jasné, či tým myslel, že každý ručný záloh bol v tomto zmysle užívací alebo uvedené platilo, len ak sa strany dohodli na požívaní veci.

2. Proti *Bachofenovej* a *Kohlerovej* koncepcii (veriteľ nadobúdal vlastníctvo k plodom založenej veci) treba poznamenať, že ide o pomerne vyhranený a kontroverzný názor. Uvedomme si, že vlastníkom založenej veci zostával stále dlžník, ktorý disponoval najúplnejším právom k danej veci, kým veriteľovo oprávnenie ho iba obmedzovalo, bolo teda len limitujúcim faktorom, niečím vedľajším. Zásadne plody, ktoré priniesla plodonosná vec, ako i jej prírastky, nadobúdal vlastník tej veci. Pre oblasť záložného práva túto zásadu artikuloval Ulpián: *quidquid pignori commodi sive incommodi fortuito accesit, id ad debitorem pertinet*.[3] Je tu síce priestor pre námietku, že plody veci neboli *stricto sensu* niečím, čo náhodne pripadlo k veci, že Ulpián mal na mysli niečo iné, ale podľa nášho názoru analogicky môžeme jeho výrok vzťahovať i na plody veci. Významný je Marciánov výrok, podľa ktorého, ak sa založila črieda dobytka, založené boli aj mláďatá tohto dobytka, ktoré sa narodia neskôr („*Grege pignori obligato quae postea nascuntur tenentur, sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur*").[4] Z toho vyvodzujeme pravidlo, že plody, ktoré sa urodili na založenej plodonosnej veci, patrili dlžníkovi, ale budú sa považovať za založené veriteľovi. Je napokon prirodzené, že plody nasledujú právny osud materskej veci.

Uvedené pravidlo nájdeme aj u Paula, ktorý rozoberá status detí otrokýň: „*Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt, eodem iure habenda sunt*".[5] *Bachofen* sa domnieval, že deti otrokyne boli iba výnimkou z pravidla (plody založenej veci patria veriteľovi), ale my si myslíme, že išlo o potvrdenie všeobecného pravidla. Iní romanisti zhodne potvrdzujú náš názor. Napríklad *Westphal* píše, že plody založenej veci nepatrili veriteľovi „vlastnícky", ale že na ne mohol veriteľ vztiahnuť svoju zábezpeku (záložné právo).[6]

Poľský romanista *W. Bojarski* nám tiež dáva za pravdu. Poukazuje najmä na nariadenia cisára Alexandra Severa (C 8, 14, 3 a C 8, 24, 1). Druhé zo spomí-

---

2 KOHLER, J.: *Pfandrechtliche Forschungen*. Jena 1882, s. 76 – 77.

3 Ulp D 20, 1, 21, 2.

4 Marci D 20, 1, 1 pr.

5 Paul D 20, 1, 29, 1.

6 WESTPHAL, E. CH.: *Ernst Christian Westphals Versuch einer systematischen Erläuterung der sämtlichen römischen Gesetze vom Pfandrechte*. Leipzig 1800, s. 50 – 51.

naných nariadení znie: „*Partus pigneratae ancillae in pari causa esse qua mater est, olim placuit*“. To jasne dokazuje, že deti založenej otrokyne tiež patrili do záložného práva. Prvé nariadenie zasa aplikovalo onú zásadu na plody založených pozemkov („*Quamvis fructus pignori datorum praediorum, etsi id aperte non sit expressum, et ipsi pignori credantur tacita pactione esse*...“). Avšak táto zásada platila podľa *Bojarského* len v klasickom a justiniánskom období. V poklasickom práve došlo k zmene a na vztiahnutie záložného práva aj na plody hlavnej veci bola potrebná dohoda strán.[7] Podobne píše aj *F. M. de Robertis*.[8] My sa v našej práci sústredíme na klasické a justiniánske obdobie rímskeho práva, a preto naše zistenia sú v súlade so záverom poľského autora. Môžeme teda vysloviť tézu, že plody založenej veci v klasickom a justiniánskom období patrili do záložného nexu, pokiaľ nebolo medzi stranami dohodnuté inak.

Vychádzame z toho, že keby plody pripadali bez ďalšieho do vlastníctva veriteľa, nebolo by potrebné zakotviť jeho právo k plodom dohodou s dlžníkom. Avšak rímske pramene poskytujú príklady takej dohody. Papinián dal odporúčanie: „*Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimae usuruae*“.[9] Ak by plody pozemku skutočne patrili veriteľovi, nemohol nimi uspokojiť svoju pohľadávku voči dlžníkovi, taká právna konštrukcia nemá zmysel. Ešte jasnejšie to preukazuje výrok Modestína, ktorý spomína dohodu o poberaní plodov veriteľom: „*sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet*“.[10] Túto koncepciu potvrdzuje tiež nariadenie cisárov Diokleciána a Maximiána zachytené v Justiniánovom kódexe.[11] Taktiež romanista *V. Arangio-Ruiz* sa prikláňa k názoru, že oprávnenie veriteľa zbierať plody založenej veci nebolo samozrejmé, naopak, jeho existencia bola závislá od vzájomnej dohody strán („*e col possesso può passare, quando la cosa sia fruttifera, il diritto di percepirne i frutti, col patto*“).[12]

Naše skúmanie môžeme uzavrieť tvrdením, že v antickom Ríme klasického i justiniánskeho obdobia veriteľ, ktorému bola založená plodonosná vec, plody urodené počas trvania ručného zálohu zásadne nenadobúdal do vlastníctva, lež stávali sa objektom záložného práva rovnako ako plodonosná vec.

3. Táto zásada však mala určité výnimky. Najvýznamnejšou je pravdepodobne Paulov kontroverzný výrok: „*Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest*

---

7 BOJARSKI, W.: *Pożitki naturalne w prawie rzymskim*. Toruń 1979, s. 84 – 88.

8 DE ROBERTIS, F. M.: *Sul problema della estensibilità del pegno ai prodotti della cosa nel Diritto Romano*. Bari 1948.

9 Pap D 20, 1, 1, 3.

10 Mod D 13, 7, 39.

11 C 8, 42, 20.

12 ARANGIO-RUIZ, V.: *Istituzioni di diritto romano*. Napoli 1998, s. 266.

creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum usuras retinere".[13] Podľa našej mienky má doslovný výklad tohto fragmentu ďalekosiahle dôsledky. Znamená totiž, že veriteľ sa mohol uspokojovať plodmi zo založenej veci aj bez dohody s dlžníkom. Túto teóriu obhajuje *Philip Thomas* z Belehradskej univerzity, ktorý interpretuje holandského právneho vedca 17. storočia, *Gerarda Noodta*. *Thomasov* príspevok je zameraný na úroky pri pôžičke, ich maximálnu zákonnú výšku, respektíve spôsoby, ako sa jej vyhnúť. Vychádza z predpokladu, že bolo prirodzené, aby príjemca pôžičky zaplatil za jej poskytnutie patričnú sumu, teda úroky. V antickom svete bolo vraj neslušné brať pôžičku zadarmo. Ďalšou premisou je skutočnosť, že pôžička a úrok sa mohli poskytovať v rozdielnych formách (peniaze vs. naturálie). V takom prípade nič nestálo v ceste tomu, aby veriteľ požičal dlžníkovi určitú sumu peňazí a ten mu „platil" úroky, napríklad obilím či olivovým olejom. Presne to sa dialo pri zálohu typu antichrézy. Ak dlžník využíval požičané peniaze a neplatil z nich úroky, pričom veriteľovi dal do zálohu nejakú plodonosnú vec, napríklad pole, nič vraj nebránilo tomu, aby veriteľ aj bez výslovnej dohody s dlžníkom (!) zbieral z neho plody, ktoré tak nahrádzali chýbajúci peňažný úrok.[14] Veriteľ sa podľa Thomasovej teórie mohol uspokojovať plodmi zo založenej veci už počas trvania zálohu.

Iný názor má *A. Manigk*, ktorý tvrdil, že veriteľ bol oprávnený poberať plody zo založenej veci až po márnom uplynutí lehoty na splnenie dlhu. Podľa neho má Paulus na mysli náhradu za úroky z omeškania. Túto teóriu zdôvodňuje podobnosťou tohto s iným Paulovým odporúčaním (Paul D 13, 7, 7), kde hovorí: „*Si autem tardius superfluum restituat creditor id quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est*". Ako mohol veriteľ platiť úroky, ak neskoro vydal dlžníkovi *superfluum*, tak ich mohol platiť aj dlžník, ak neskoro splnil dlh (tieto úroky veriteľ odobral z prirodzených výťažkov veci).[15]

Vyššie uvedené teórie spája skutočnosť, že veriteľ bol v určitom momente oprávnený poberať plody založenej veci aj bez výslovnej dohody s dlžníkom. Predpokladá sa (v duchu Paulovho výroku), že veriteľ nadobudol k oným plodom vlastnícke právo. Ako nevlastník by si ich totiž nemohol ponechať (*retinere*). Tento predpoklad však protirečí záveru, ktorý sme uviedli vyššie (že k plodom založenej veci nadobúda veriteľ „len" záložné právo, nie vlastnícke právo). Vzniknutý rozpor je potrebné nejako vyriešiť.

E. Weiß tvrdil, že tento rozpor je len zdanlivý, Paula treba interpretovať v celkovom kontexte. Rímsky právnik mal vraj na mysli prípad, keď si dlžník

---

[13] Paul D 20, 2, 8.

[14] THOMAS, PH.: *Antichresis, Hemiolia and the Statutory Limit on Interest in Gerard Noodt´s De Foenore et Usuris* [online]. Belgrade 2008, s. 8 – 10. Dostupné na internete: http://www.up.ac.za/dspace/bitstream/2263/5545/1/Thomas_Antichresis%282007%29.pdf

[15] MANIGK, A.: *Glubigerbefriedigung durch Nutzung*. Berlin 1910, s. 63.

požičal peniaze s určitým úrokom, ktorý však neplní (*pecunia gratuita utatur*). Otázkou nie je, či veriteľ bol oprávnený brať plody zo založenej veci, ale v akej miere tak mohol robiť. Paulova odpoveď znela: do výšky zákonných úrokov. Ak sa raz v záložnom vzťahu dohodli úroky, dôležité bolo, aby ich veriteľ naozaj dostal. Ich podoba potom nebola podstatná. *Weiβ* dodáva, že poberanie plodov namiesto úrokov bolo typické pre helénsku kultúru a aj v Ríme našlo svoje, hoci obmedzené uplatnenie.[16] Uvedená teória má ale slabé miesto v tom, že veriteľ bol oprávnený brať plody v maximálnej zákonnej výške, hoci sa s dlžníkom dohodol na inej výške úrokov. Nezdá sa nám legitímne, aby veriteľ bral viac, ako sa dohodol s dlžníkom. Preto odmietame túto *Weiβovu* interpretáciu Paulovho výroku a vykladáme ho v tom zmysle, že veriteľ poskytol dlžníkovi pôžičku bez úrokov.

Zamyslíme sa teraz nad zmyslom tohto výroku. Podľa nás z neho vystupuje na povrch akési *quid pro quo*: ja ti odpustím úroky a ty mi dovolíš brať plody z tvojej veci. Takéto myslenie je výrazom *Aristotelovej* korektívnej spravodlivosti či rovnosti (*aequitas*)[17]. Ak sa uplatňovala týmto spôsobom, prečo by ju nemohli rozšíriť aj na iné variácie záložného vzťahu? Napríklad, ak strany dohodli pôžičku s úrokmi, veriteľ by bral plody zo založenej veci, ale znižoval by nimi výšku úrokov, ktoré mu mal dlžník plniť. V prvom prípade platilo „plody namiesto úrokov" a v druhom „plody do úrokov". Princíp bol teda rovnaký. Týmito úvahami sa možno riadil aj *F.C. Gesterding*, keď sa odvážil priznať veriteľovi právo brať plody zo založenej veci do vlastníctva, ale s tým, že išli k dobru dlžníka.[18] Tak potom profitovali obidve strany: veriteľ mal úžitok z plodov, ktoré pozbieral (inak by zostali nepozbierané) a dlžník bez toho, aby niečo vykonal, mohol znížiť výšku dlhu. Myslíme si, že práve obojstranný profit bol motiváciou pre ustanovenie, že veriteľ mohol brať plody zo založenej veci aj bez dohody. Ak niečo vskutku bolo výhodné pre obe strany, je na mieste ticho predpokladať, že s tým súhlasia. V tom vidíme *ratio* Paulovho výroku.

Na druhej strane, obojstranný profit veriteľovho *fruere* nemusel byť vždy samozrejmosťou. Paulus sa totiž vyjadril, že veriteľ sa mohol plodmi uspokojiť *ad modum legitimum* čiže do výšky zákonných úrokov. Problematické mohlo byť ocenenie hodnoty vyťažených plodov, a teda aj množstvo plodov, ktoré bol veriteľ oprávnený vyťažiť. Navyše sa domnievame, že niektoré

---

[16] WEISS, E.: Pfandrechtliche Untersuchunge. In I. Abteilung, Beiträge zum römischen und hellenischen Pfandrecht enthalten. Weimar 1909, s. 39 – 45.

[17] Aj Thomas argumentuje podobne, odvoláva sa na princíp integrity a očakávania slušného správania od každého: *„since Roman law follows the precepts of integrity and expects good conduct from each and every person."* cit. op. v pozn. 14, s. 11.

[18] GESTERDING, F. C.: *Die Lehre vom Pfandrecht, nach Grundsätzen des römischen Rechts.* Greifswald 1831, s. 211 – 212.

plody bolo ťažké oceniť (napríklad dieťa otrokyne). Praktická otázka znie: koľko detí založenej otrokyne si mohol veriteľ ponechať, ak to malo byť *ad modum legitimum*? Zdá sa, že v niektorých prípadoch bolo efektívnejšie, ak nie nevyhnutné, výslovne kontrahovať, či a koľko plodov bol veriteľ oprávnený pozbierať. Preto hodnotíme aplikáciu Paulovho výroku ako obmedzenú. Kedy prichádzala do úvahy? Je možné, že v niektorých prípadoch, keď boli plody založenej veci ľahko oceniteľné a podliehali rýchlej skaze, bolo naopak prakticky vhodnejšie, aby pripadli veriteľovi. Ak sa dohody o braní plodov založenej veci často opakovali, mohlo sa právo veriteľa poberať plody pretaviť z *accidentale negotii* do *naturale negotii*. Možno, že práve túto skutočnosť reflektoval právnik Paulus.

Záver z nášho skúmania daného výroku teda znie, že veriteľ v určitých prípadoch bezúročnej pôžičky bol aj bez výslovnej dohody strán oprávnený poberať plody zo založenej veci. Tieto plody nadobúdal do svojho vlastníctva. Preto ide o výnimku zo zásady, že vlastnícke právo k plodom založenej veci nadobúdal dlžník, pričom veriteľ k nim nadobúdal len záložné právo.

II. UŽÍVANIE ZALOŽENEJ VECI

Potom, čo sme vysvetlili ako rímske právo upravovalo právne vzťahy z ručného zálohu, ktorého predmetom bola plodonosná vec a jej prirodzené plody, v tejto časti sa pokúsime objasniť, akým spôsobom sa regulovalo užívanie veci, presnejšie, či a v akej miere patrilo záložnému veriteľovi oprávnenie užívať vec, ktorú mu poskytol dlžník na zaistenie jeho pohľadávky.

Podobne ako v predchádzajúcej časti, môžeme náš problém plasticky znázorniť na konkrétnom príklade. Dlžník založil a odovzdal veriteľovi koňa. Otázka znie, či bol záložný veriteľ oprávnený bez ďalšieho užívať koňa, čiže jazdiť na ňom. Ako sme už naznačili v úvode, dlžník nemal faktickú možnosť užívať koňa, pretože ho nemal v reálnej držbe. Dalo by sa povedať, že *pignus* ho zbavoval držby založenej veci práve preto, aby ju nemohol užívať a pociťujúc tento nedostatok bol motivovaný k splneniu dlhu. Veriteľ naopak mal koňa v držbea, problémom však bolo, že kôň mu nepatril a nemohol s ním nakladať rovnako ako so svojimi vecami. Znova sa ale pýtame, či by prípadná možnosť užívania založeného koňa veriteľom nebola prirodzenejším a spravodlivejším riešením danej situácie ako jej striktný zákaz.

1. Naším cieľom nie je ukázať riešenie z hľadiska ekvity, ale zistiť, aké stanovisko k tejto problematike zastávali rímske pramene. Ako prvého uvedieme Marciána: „*Si antichresis facta sit et in fundum aut in aedes aliquis inducatur, eo usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, cum in usuras fructus percipiat aut locando aut ipse percipiendo habitandoque: itaque si amiserit*

possessionem, solet in factum actione uti.“[19] Zo slovného spojenia „ak sa dohodla antichréza“ (užívacie záložné právo) (*si antichresis facta sit*) vyplýva, že antichréza nebola samozrejmosťou. Keby bola podstatnou náležitosťou ručného zálohu, jej dohodnutie medzi stranami by bolo zbytočné. Z Marciánovho výroku naopak treba skôr usudzovať na potrebu dohody. Ak by jeho výrok skutočne odrážal univerzálnu právnu úpravu rímskeho štátu, potom by platilo, že záložný veriteľ zásadne nemal oprávnenie užívať založenú vec.

Tento záver prijímajú viacerí starší autori. *F.P. Bremer* písal, že čírému záložnému veriteľovi (*„der bloße Pfandgläubiger“*) neprináležalo právo užívať založenú vec, pretože okrem práva ju predať, mu nepatrili nijaké materiálne oprávnenia z titulu záložného práva. Akékoľvek pôsobenie veriteľa na vec bolo teda neprípustné, ibaže by sa veriteľ s dlžníkom na ňom dohodli.[20] Na *F. P. Bremera* reagoval *A. Exner*. V polemike týkajúcej sa povahy predmetu záložného práva (či to bola vec sama alebo len právo k veci) prijal jeho termín „číry veriteľ“. V poznámke pod čiarou vysvetlil, že je to veriteľ, ktorému nebola antichretickou dohodou alebo inak vyhradená ďalšia, rozsiahlejšia moc nad vecou.[21] V tomto zmysle sa vyjadrili i ďalší právni vedci 19. storočia (*F. C. Gesterding*,[22] *C. F. F. Sintenis*,[23] *J. Kohler*[24]).

2. Spomedzi moderných romanistov uvedenú tézu podporujú *M. Kaser*, *V. Arangio-Ruiz*, *G. Schlichting* a *A. Löffelmann*. Proti nim stojí vyhranená koncepcia *A. Manigka*. Samotný *A. Manigk* uznáva hlavný argument svojich odporcov, ktorým je pravidlo, že záložný veriteľ sa užívaním ručného zálohu dopúšťa krádeže.[25] Sformuloval ho Gaius v ôsmej knihe k provinčnému ediktu.[26] Podobne Papinián rozoberal prípad, v ktorom poručiteľ odkázal všetky predmety svojej domácnosti okrem strieborného taniera, ktorý predtým prijal ako záloh do držby.[27] Ak by aj ten zahrnul do odkazu, išlo by o neoprávnené použitie taniera, pretože ho mal mať veriteľ u seba ako vec určenú na zaistenie pohľadávky. Veriteľ mal byť teda v každom momente pripravený na vrátenie taniera dlžníkovi, keby ten splnil svoj dlh. *A. Löffelmann* na svoju obranu uviedol ešte fragment z Justiniánových Inštitúcií: „*Furtum autem fit non solum, cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet, sed generaliter cum quis alienam rem invito*

[19] Marci D 20, 1, 11, 1.
[20] BREMER, F. P.: *Das Pfandrecht und die Pfandobjecte*. Leipzig 1867, s. 48.
[21] EXNER, A.: *Kritik des Pfandrechtsbegriffes nach römischem Recht*. Leipzig 1873, s. 8.
[22] GESTERDING, F. C.: cit. op. v pozn. 18, s. 211.
[23] SINTENIS, C. F. F.: *Handbuch des gemeinen Pfandrechts*. Halle 1836, s. 233.
[24] KOHLER, J.: cit. op. v pozn. 2, s. 64.
[25] MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 52.
[26] Gai D 47, 2, 55.
[27] Pap D 33, 10, 9, 2.

domino contractat. Itaque sive creditor pignore, sive is apud quem res deposita est ea re utatur.**"**[28] Z uvedených prameňov jasne vyplýva, že veriteľ v zásade nemohol užívať vec, ktorú mu dlžník založil, pretože by sa tým dopustil *furtum usus*. *A. Löffelmann* svoju pozíciu oprel ešte o dva princípy rímskeho práva. Vyzdvihol, ako sme napokon už skôr naznačili, že vlastníkom založenej veci v prípade ručného zálohu ostával naďalej dlžník, čím sa *pignus* odlišoval od fidúcie, ktorá zabezpečovala veriteľovi vlastnícke právo k danej veci. Ďalej, vecné oprávnenie veriteľa stelesnené v jeho záložnom práve bolo obmedzené na prvky, ktoré veriteľ s dlžníkom dohodli v záložnej zmluve. Bolo to výrazom princípu zmluvnej slobody v rímskom súkromnom práve.[29]

3. Naše doterajšie skúmania ukazujú, zdá sa, na jednoznačný záver, avšak v rímskych prameňoch sme našli aj príklady úplne opačnej povahy. Pravdepodobne najvýznamnejším miestom v Digestách, prelamujúcim horeuvedenú zásadu, je Modestínov výrok: *„Creditor praedia sibi obligata ex causa pignoris locare recte poterit*."[30] Ak platilo, že prenajatie veci znamenalo jej užívanie, Modestinus potom svojím fragmentom dal veriteľovi oprávnenie užívať založený pozemok. Pokladáme za nepochybné, že prenajatie veci je formou jej (aj keď nepriameho) užívania, keďže *locator* dostal od *conductora* za prenechanie veci dohodnuté nájomné. O nejakej dohode medzi záložným veriteľom a dlžníkom tu nieto zmienky, preto treba usudzovať, že veriteľ ono právo nadobúdal i bez dohody. *A. Manigk* v ňom videl zákonné právo veriteľa dávať založené pozemky do árendy.[31]

Manigk uviedol ešte jeden výrok, ktorý vraj našej pôvodnej zásade (zákaz užívania zálohu bez dohody) zasadzuje ešte tvrdší úder.[32] Jeho autorom bol právnik Florentinus: *„Pignus manente proprietate debitoris solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti."* Dlžník teda zriadením ručného zálohu strácal držbu svojej veci, ktorú mohol znova nadobudnúť tak, že mu veriteľ vec dal ako výprosu alebo mu ju prenajal. *A. Manigk* dodáva, že veriteľ nemohol zabezpečiť dlžníkovi užívanie založenej veci bez toho, že by oprávnenie užívať vec nepatrilo najskôr jemu.[33] Bolo by to v rozpore so zásadou *nemo plus iuris*. Z tohto výroku teda plynie, že pri zriadení ručného zálohu dochádzalo okrem prevodu samotnej držby založenej veci

---

[28] Just Inst 4, 1, 6.

[29] LÖFFELMANN, A.: *Pfandrecht und Sicherungsübereignung an künftigen Sachen, Rechtsvergleich zwischen deutschem und römischem Recht.* Köln–Weimar–Wien 1996, s. 181 – 184.

[30] Mod D 20, 1, 23.

[31] *„Das gesetzliche Recht, die Pfandgrundstücke zu verpachten"*. MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 52.

[32] Flor D 13, 7, 35, 1.

[33] MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 52 – 53.

i k prechodu užívacieho oprávnenia z dlžníka na veriteľa minimálne v tomto zmysle (možnosť veriteľa prenechať dlžníkovi užívanie veci za odplatu). Citovaný Florentínov fragment má aj pri celkovom hľadisku, ak neprijmeme predchádzajúcu argumentáciu, závažné dôsledky pre našu problematiku. Ak totiž dlžníkovi užívanie jeho veci len bolo možné zabezpečiť, tak je zrejmé, že nešlo o bežný, regulárny stav; také užívanie bolo podmienené prejavom vôle veriteľa. Ak však neprináležalo užívanie založenej veci dlžníkovi, komu teda prináležalo? Jedinou konzistentnou odpoveďou je: veriteľovi. Tento záver dosiahnutý logickou metódou *a contrario* však nepokladáme za plnohodnotný dôkaz, ktorý by jedným ťahom rozriešil náš komplikovaný problém, kladieme ho ako domnienku, argument v prospech teórie, že v rímskom práve existovali určité výnimky z pravidla zákazu užívania založenej veci veriteľom.

4. Iné príklady výnimiek sa nachádzajú v Justiniánovom Kódexe. Od cisára Alexandra Severa pochádzali nasledujúce nariadenia: „*Quod ex operis ancillae vel ex pensionibus domus, quam pignori detineri dicis, perceptum est, debiti quantitatem relevabit*."[34] Fragment vypovedá, že pokiaľ veriteľ, ktorému bola založená otrokyňa alebo dom a užíval ich, výnos z prijatých úžitkov (práca otrokyne, nájomné za prenajatie domu) sa mal odzrkadliť na výške dlhu, ktorý bol záložným právom zaistený. Predpokladáme, že odzrkadlenie sa malo odohrať formou započítania prijatých výnosov do dlhu, čo je typickou ukážkou antichrézy v ručnom zálohu.

Nasleduje iný výrok z Digest: „*Creditor, qui praedium pignori sibi nexum detinuit, fructus quos percepit vel percipere debuit in rationem exonerandi debiti computare necesse habet*."[35] Tento fragment sa síce týka plodov založenej veci, avšak zo systematického hľadiska je vhodné analyzovať ho na tomto mieste. Zároveň uvedené nariadenia naznačujú, že deliaca čiara medzi *utere* a *fruere* je často príliš tenká až nebadateľná. Výrok objasňuje, že veriteľ, ktorému bol založený pozemok, plody, ktoré z neho vyťažil alebo mal vyťažiť, bol povinný započítať do dlhu. Pozoruhodné je najmä spojenie „mal vyťažiť" (*percipere debuit*), ktoré vyjadruje veriteľovu povinnosť brať plody zo založenej veci. Takže nielen oprávnenie užívať vec, ale dokonca povinnosť veriteľa tak konať, vyplýva z daného nariadenia. Na tento jav upozornil aj *A. Manigk*, ktorý písal o užívacej povinnosti veriteľa (*die Nutzungspflicht des Gläubigers*).[36] Spolu s posledným fragmentom daného titulu Kódexu[37], ktorý sa tiež týka možnosti veriteľa brať úžitky zo založenej veci, predstavujú podľa neho príklady antichrézy nastupu-

[34] C 4, 24, 2.
[35] C 4, 24, 3.
[36] *„Die Nutzungspflicht des Gläubigers."* MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 52.
[37] C 4, 24, 12.

júcej na základe dispozitívneho ustanovenia (*lex dispositiva*) rímskeho práva.[38] Rozumieme tomu tak, že v uvedených príkladoch, keďže sa nespomínalo dohodnutie užívania založenej veci medzi stranami, užívacie oprávnenie vznikalo *ex lege*.

Rovnaký princíp platil aj v ďalšom fragmente: „*Cum pignoris titulo mancipia vos obligasse pro mutua quam accepistis pecunia proponatis, horum mancipiorum operis, quas creditor accepit vel quas percipere potuit, in usuras computatis et post in sortem, extenuato debito residuum offerentibus vel, si non accipiat, consignatum deponentibus mancipia vobis praeses provinciae restitui iubebit*."[39] Ak dlžník veriteľovi založil otrokov, úžitky z ich práce, ktoré veriteľ zobral alebo zobrať mohol, sa mali započítať postupne do úrokov, do istiny dlhu a prebytok sa mal vrátiť. Znova vidíme spomenutý jav, keď veriteľ mal započítať nielen to, čo reálne vyťažil, ale aj to, čo mohol vyťažiť. Tým akoby rímske právo predpokladalo, že veriteľ bude týmto spôsobom užívať založenú vec.

Posledný fragment, ktorý v tejto súvislosti uvedieme je opäť z Digest: „*Et cum exemplum pignorum sequimur, id quod ex fructibus percipitur primum in usuras, mox, si quid superfluum est, in sortem debet imputari: quin immo et si amplius quam sibi debetur perceperit legatarius, exemplo pigneraticiae actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debebit*"[40] Ulpián na tomto mieste síce rozoberá primárne inú oblasť rímskeho práva, odkazy a fideikomisy, ale pre nás je zaujímavé, že si berie príklad z oblasti ručného zálohu. Pýta sa, či tak ako v prípade *pignus*, bolo možné vyťažené plody považovať za náhradu úrokov aj v prípade fideikomisu. Z toho plynie, akoby bolo pravidlom, že veriteľ sa mohol uspokojovať plodmi zo založenej veci a zdá sa, že nešlo o nič neobvyklé. *A. Manigk* tento fragment vykladal ako demonštráciu zákonného práva veriteľa, a nie zmluvnej možnosti strán. Na základe skúmaných prameňov uzatvára tvrdením, že rímsky ručný záloh bol užívacím zálohom.[41]

Všetky citované fragmenty o užívaní zálohu narúšajú predstavu ručného zálohu, ktorý nepripúšťa užívanie veci. Vidíme, že existovali viaceré možnosti užívania založenej veci aj bez výslovnej dohody veriteľa a dlžníka. Na jednej strane Modestinus povoľuje veriteľovi prenajať založenú vec, na druhej strane Gaius zakazuje veriteľovi užívať založenú vec. Ako však máme vyriešiť rozpor medzi týmito dvoma tendenciami v rímskom práve? Ktorá z nich bola dominantnejšia? Pozrime sa, ako sa s touto dilemou vyrovnali iní romanisti.

5. Ako sme písali, proti *Manigkovej* koncepcii stotožnenia ručného zálohu s užívacím zálohom vystúpili viacerí. Napríklad *V. Arangio-Ruiz*, ktorý pre bra-

[38] MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 52.
[39] C 8, 24, 2.
[40] Ulp D 36, 4, 5, 21.
[41] MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 53 – 54.

nie plodov zo založenej veci predpokladal osobitnú dohodu. Na adresu *A. Manigka* napísal, že antichréza bez takej dohody je diskutabilná, avšak neuvádza konkrétne protiargumenty, ktoré by vysvetlili *Manigkove* príklady tacitnej antichrézy.[42] *G. Schlichting* taktiež píše o potrebe dohody medzi veriteľom a dlžníkom. Okruh vecí, ktoré mohli byť týmto spôsobom užívané, je podľa neho obmedzený, patria tam vraj napríklad drahé kovy, koryto či plť.[43]

M. Kaser v časti venovanej antichréze svojich Štúdií k rímskemu záložnému právu nebol úplne jednoznačný v tom, čo tvrdil.[44] Na jednom mieste jasne deklaroval zásadu, že užívacie oprávnenie veriteľa muselo byť najskôr dohodnuté,[45] na nasledujúcej strane pripustil užívanie založenej veci veriteľom aj bez dohody, ak tá bola svojou povahou užívateľná.[46] Naznačený protiklad zmierňuje teóriou, podľa ktorej užívanie zálohu sa stalo *naturale negotii* záložného vzťahu. Naďalej sa uplatňuje pravidlo, že právne vzťahy veriteľa a dlžníka spočívajú na *conventio pignoris*, ale postupom času sa táto dohoda stala natoľko typickou, že sa s ňou vlastne počítalo pri zriadení zálohu a nebolo ju potrebné uvádzať v znení záložnej dohody. Stala sa tak konkludentným dohovorom (*stillschweigende Abrede, pactum tacitum*). *M. Kaser* by teda s *Manigkovou* tézou asi nesúhlasil, ale ich koncepcie nie sú od seba natoľko vzdialené, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať.

Kaserovu koncepciu prijal i *A. Löffelmann*. Kritizuje *A. Manigka* a jeho pojem „zákonného práva" veriteľa na užívanie veci. Podľa neho dôvodom veriteľovho oprávnenia nebolo nejaké ustanovenie rímskeho právneho poriadku, ale prezumpcia takého oprávnenia, ktorá sa vytvorila dlhodobou zmluvnou praxou.[47] Kladie dôraz na zmluvný charakter užívacieho oprávnenia, prezumpcia takého oprávnenia nevylučovala, ale skôr dávala priestor pre dohodu veriteľa s dlžníkom.

---

42 ARANGIO-RUIZ, V.: cit. op. v pozn. 12, s. 266.

43 SCHLICHTING, G.: Die *Verfügungsbeschränkung des Verpfänders im klassischen römischen Recht.* Karlsruhe 1973, s. 92 – 93.

44 KASER, M.: *Studien zum römischen Pfandrecht,* Neudrücke und Nachträge des Verfassers. Napoli 1982, 3. Teil – Besitzpfand und besitzloses Pfand, s. 81 – 82.

45 *„Die Nutzungsbefugnis des Gläubigers primär vereinbart werden muss."* KASER, M.: cit. op. v predch. pozn.

46 *„...dass, wenn eine ihrem Wesen nach nutzbare Sache verpfändet wurde, sobald der Gläubiger daran Besitz erhielt, ihm auch die Nutzung zustand und diese regelmässig mit der Schuld ausgeglichen wurde."* KASER, M.: cit op. v pozn. 44.

47 *„dass im Laufe der Zeit sich eine Vertragspraxis entwickelte, die grundsätzlich bei der Vereinbarung eines Faustpfandes die Nutzungsberechtigung vermutete."* LÖFFELMANN, A.: cit. op. v pozn. 29, s. 185.

III. UŽÍVANIE ZALOŽENEJ VECI AKO SPÔSOB USPOKOJENIA VERITEĽA

Doteraz sme sa v texte zaoberali hlavne otázkou, či bol veriteľ v ručnom zálohu *ex lege* oprávnený užívať (alebo požívať) založenú vec, ktorú mal u seba v detencii. V tejto časti sa napokon pokúsime zhodnotiť tento fenomén a porovnať ho s inými spôsobmi uspokojenia veriteľa v záložnom vzťahu.

Pignus ako nová forma záložného práva spočiatku poskytoval veriteľovi právo ponechať si založenú vec, ak dlžník nesplnil svoj dlh včas a riadne. Vec veriteľovi pôvodne prepadla do vlastníctva. V tom možno rozpoznať príbuznosť s fidúciou, ktorá však zabezpečovala veriteľovi vlastníctvo založenej veci už od momentu jej zriadenia. *M. Kaser* písal o „prepadnom zálohu" (*das Verfallpfand*). Po ňom mal nasledovať „ilátsky záloh" (*das Illatenpfand*), čím pravdepodobne rozumel tacitné založenie vecí prinesených (*invecta et illata*) nájomníkom do prenajatého bytu. Až v klasickom období sa formoval zmluvný záloh (*das Vertragspfand*) a klauzuly o predaji zálohu (*pactum de distrahendo*, *pactum de vendendo*), ktoré zatláčali prepadný záloh do úzadia. Avšak ten sa aj napriek tomu naďalej využíval.[48] To sa dialo až do jeho zákazu cisárom Konštantínom, ako píše *P. Blaho*.[49] Namiesto neho sa využíval záložný predaj, ktorý sa stal typickým pre ručný záloh. V čase Ulpiána sa totiž právo veriteľa predať založenú vec považovalo za mlčky dohodnuté. Opak bolo treba výslovne kontrahovať.[50]

Záložný prepadnutie a záložný predaj veci rozlišoval tiež *V. Arangio-Ruiz*. Aj on sa prikláňal k názoru, že podobne ako u Grékov, aj u Rimanov spočiatku prevládala prvá z nich. Postupom času však mali strany na výber, ktorú z nich si zvolia. Prvú reprezentovala *lex commissoria*, kým druhú *ius distrahendi*.[51] Ich spoločným znakom bolo, že uspokojenie veriteľa nastalo, až keď dlžník nesplnil dlh včas a riadne. Dá sa povedať, že tak v prípade záložného prepadu, ako aj záložného predaja išlo o podmienené uspokojenie, keďže nenastupovalo vždy, ale len keď dlžník dlh nesplnil včas a v celej výške.

Aké miesto malo užívanie založenej veci popri týchto dvoch spôsoboch satisfakcie veriteľa? Zdá sa, že záložný predaj nahradil záložný prepad a iný spôsob nebol potrebný. *A. Exner* rozvinul zaujímavú teóriu. Pozrel sa na realizáciu záložného práva cez prizmu hodnoty založenej veci. Rozlíšil úžitkovú hodnotu (*der Gebrauchswert*) a výmennú hodnotu (*der Tauschwert*). Druhá bola spojená so záložným predajom, ktorý sa však presadzoval len postupne pomocou zmluvných klauzúl (*pactum de vendendo*). Pri ňom možno skutočne hovoriť o výmennej hodnote, pretože veriteľ bral od dlžníka do zálohu vec, aby

---

48 KASER, M.: cit. op. v pozn. 44, s. 235 – 236.

49 REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo.* Bratislava – Trnava 2003, s. 300.

50 Ulp D 13, 7, 4.

51 ARANGIO-RUIZ, V.: cit. op. v pozn. 12, s. 265.

ju mohol eventuálne predať, a hľadel teda na jej oceniteľnosť, žiadanosť medzi spoluobčanmi. Jeho subjektívne preferencie k veci neboli relevantné. Veriteľ vec vzal do detencie, aby zabránil jej scudzeniu tretej osobe alebo jej zhoršeniu, jeho držba bola preto nepodstatná, druhoradá.[52]

Vráťme sa teraz k úžitkovej hodnote. Tá sa zohľadňovala v staršom období, keď dominovalo prepadnutie veci do veriteľovho vlastníctva. Veriteľ bral vec do zálohu s vedomím, že po nesplnení dlhu k nej nadobudne vlastníctvo, preto prirodzene uvažoval, ako by mu mohla vec poslúžiť, aký úžitok by mu priniesla. Treba však poznamenať, že mohol rovnako brať do úvahy jej výmennú hodnotu, keďže ako vlastník by bol oprávnený ju predať.

A. Exner pripustil aj alternatívu užívania založenej veci. Veriteľovi bolo možné vyhradiť právo pôsobiť na založenú vec vykonávaním určitých užívacích oprávnení. Autor sa odvolal na výrok Paula, v ktorom sa nachádzala zmienka o dohode o užívaní založených služobností veriteľom, pokiaľ sa mu nevyplatili peniaze.[53] Avšak z *Exnerovho* textu vyplýva, že užívanie založenej veci veriteľom nebolo v Ríme dostatočne významné. Ak sa zohľadňovala úžitková hodnota založenej veci, tak skôr zo stanoviska dlžníka. *Pignus* mu odoberal faktickú moc nad ňou, a teda aj všetky úžitky, ktoré mu mohla prinášať. Uzavrime, že *A. Exner* oproti úžitkovej hodnote vyzdvihol výmennú hodnotu založenej veci realizujúcej sa v záložnom predaji ako jadre veriteľových oprávnení a v zmysle ručného zálohu.

Podobne písal aj *J. Kohler*, ktorý dve základné formy ručného zálohu označil ako užívací záloh (*das Gebrauchspfand*) a scudzovací záloh (*das Distraktionspfand*). Aj on sa priklonil k druhej forme tvrdením, že rímsky ručný záloh bol zásadne scudzovací a úschovný (*das Depositalpfand*), nie užívací. Argumentoval sankciou, ktorá postihovala veriteľa za neoprávnné užívanie založenej veci. Nič však nebránilo tomu, aby strany užívanie dohodli, autor spomenul záloh s dohodou o zákaze scudzenia (*cum pacto ne distrahitur*). Predsa ale považoval antichrézu za neprirodzenú modifikáciu ručného zálohu, pretože k jeho základným princípom patril peňažný charakter zhodnotenia založenej veci.[54]

Opačnú mienku zastával *A. Manigk*, ktorý tvrdil, že *„rímsky ručný záloh bol užívacím zálohom“*.[55] Ako je možné, že tento autor prišiel k úplne odlišnému, ba dokonca protikladnému záveru? V našej práci sme uviedli viacero fragmentov z rímskych prameňov svedčiacich v prospech jeho tézy. Jedným z najpresvedčivejších je bezpochyby citovaný Paulov výrok o poberaní plodov pri bezplatnej pôžičke. A. Manigk sa pýtal, či by rímske právo mohlo umožňovať veriteľovi

---

52 EXNER, A.: cit. op. v pozn. 21, s. 25 – 29.

53 Paul D 20, 1, 1, 12: *„...ut talis pactio sit, ut, quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur...“*

54 KOHLER, J.: cit. op. v pozn. 2, s. 63 – 73.

55 MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 53 – 54.

brať úžitky zo založenej veci v prípade bezúročného dlhu a naopak nepovolilo tak robiť pri dlhu s úrokmi.[56] Znie to veľmi logicky. Ak k tomu prirátame výroky Modestína a Florentína[57] aj všetky cisárske nariadenia, ktoré dávali veriteľovi spomenuté oprávnenie,[58] v určitých prípadoch dokonca povinnosť zbierať plody,[59] sme nútení konštatovať, že tacitná antichréza bola v starovekom Ríme klasického i justiniánskeho obdobia realitou. Na základe uvedeného autor považoval túto formu nie za akési náhradné plnenie, ale za riadny spôsob uspokojenia veriteľa.[60]

Proti *Manigkovej* koncepcii však máme určité výhrady. Prvá z nich je, že oproti prípadom tacitnej antichrézy stáli príklady dohodnutia antichrézy medzi stranami a významný Gaiov výrok, ktorý neoprávnené užívanie zálohu veriteľom pokladal za krádež úžitku.[61] To znamená, že užívanie založenej veci veriteľom nebolo natoľko samozrejmé, ako ho tento autor predkladal. Pri skúmaní rímskych prameňov narážame na mnohé nejasnosti a rozpory. Domnievame sa, že rozhodnúť sa v danej situácii pre jednu z uvedených koncepcií (užívanie zálohu vždy *ex lege* povolené vs. vždy nevyhnutné výslovne ho dohodnúť) ako jedinú a úplne správnu, je neudržateľné. Riešenie treba hľadať kdesi uprostred.

Ďalšou výhradou je, že užívanie založenej veci nebolo klasickým spôsobom uspokojenia veriteľa. Ako nám ukázali *M. Kaser*, *A. Exner* a *J. Kohler*, vývoj ručného zálohu smeroval od prepadnutia veci do vlastníctva veriteľa k záložnému predaju. Štandardným spôsobom uspokojenia veriteľovej pohľadávky v prípade nesplnenia dlhu bolo teda peňažné zhodnotenie veci, a nie jej užívanie. Navyše prepadnutie a predaj zálohu mali spoločný ešte jeden znak oproti užívaniu zálohu. Nastupovali až po márnom uplynutí lehoty na splnenie dlhu. Ich realizácia tak bola podmienená nekonaním dlžníka. Práve podmienenosť realizácie záložného práva bola jeho esenciálnou črtou (hoci u fidúcie to tak úplne nebolo). Pri ručnom zálohu a hypotéke dlžník zaťažil svoju vec v prospech veriteľa, ktorý však až do momentu nesplnenia dlhu na ňu nemohol fyzicky pôsobiť, musel čakať. V ručnom zálohu sa jeho postavenie blížilo postaveniu depozitára, lebo založenú vec mal u seba opatrovať. Jej užívanie pred splatnosťou pohľadávky podľa nás predstavovalo predčasné a nepodmienené uspokojenie veriteľa, ktoré kontrastovalo s klasickou koncepciou záložného práva.

Na druhej strane súhlasíme s *A. Manigkom*, že užívanie zálohu veriteľom sa v Ríme dialo a nebolo pravdepodobne až také nezvyčajné, ako by sa z klasickej

---

56 MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 51.
57 Mod D 20, 1, 23 a Flor D 13, 7, 35, 1.
58 Napríklad C 4, 24, 2 a C 4, 24, 12.
59 Napríklad C 4, 24, 3 a C 8, 24, 2.
60 MANIGK, A.: cit. op. v pozn. 15, s. 61.
61 Gai D 47, 2, 55.

koncepcie mohlo zdať. Existovali viaceré výnimky z pravidla neužívania zálohu. Spomeňme možnosť veriteľa prenajať založený pozemok (dokonca i samotnému dlžníkovi), využívanie práce otroka, prenajatie domu či branie plodov z pozemku pri bezplatnej pôžičke.

ZÁVER

Trúfame si povedať, že sme do nejasnej problematiky užívania a požívania založenej veci veriteľom vniesli viac svetla. Ukázali sme konkrétne príklady, kedy bol veriteľ oprávnený užívať založenú vec, respektíve poberať z nej plody, a to aj bez výslovnej dohody s dlžníkom, ktorý bol jej vlastníkom. Domnievame sa, že to vyplynulo zo zmluvnej praxe strán, z pôvodného *accidentale negotii* sa stalo *naturale negotii*, avšak len pri istých špecifických prípadoch ručného zálohu. Antichréza sa využívala, pretože bola flexibilnejšia a obojstranne výhodná. Ak totiž veriteľ svoj výnos z užívania veci započítaval do úrokov alebo do základu dlhu, dlžník z toho tiež profitoval. Preto v určitých prípadoch mohla táto forma uspokojenia veriteľa zatláčať do úzadia záložný predaj. Avšak napriek tomu pre striktnosť klasického rímskeho práva všeobecným pravidlom vo väčšine prípadov podľa nás zostal predaj zálohu. To znamená, že pokiaľ sa antichréza nedohodla, nesmel veriteľ založenú vec užívať. V tomto zmysle považujeme antichrézu za mimoriadny, alternatívny spôsob uspokojenia veriteľa.

ZUSAMMENFASSUNG

Wir beschäftigen uns mit dem Problem, ob der Pfandgläbiger als der besitzende Nichteigentümer zum Gebrauch und Genuss der verpfändeten Sache gesetzlich berechtigt war oder bedurfte es einer ausdrücklichen Abrede mit dem Schuldner als dem Eigentümer der Sache. Wir sind dazu gekommen, dass es sich nicht im Allgemeinen, trotz des Vorkommens der Antichrese (die Nutzung der Pfandsache) im antiken Rom, um eine übliche Befriedigungsweise des Gläbigers handelte und so galt der klasische Konzept des Pfandverkaufs in den meisten Fällen als Regel.

Vývoj konfesného práva na Slovensku po roku 1990 a jeho vplyv na právne postavenie katolíckej cirkvi v SR

Jozef Horňáček

Synopsa: Príspevok analyzuje vývoj v oblasti konfesného práva na Slovensku po roku 1990 najmä z hľadiska jeho vplyvu na právne postavenie katolíckej cirkvi.[1] Spracovanie tejto problematiky si vyžaduje prepojenie poznatkov z viacerých odvetví práva v kontexte jeho vývoja vo vymedzenom období. Príspevok je rozdelený do kapitol obsahujúcich rozbor súvisiacich právnych predpisov v rámci vymedzených odvetví práva použitím kombinácie chronologického a problémového prístupu.[2] Použitie problémového prístupu sa prejavuje aj v absencii striktného rozdelenia posudzovania problematiky podľa odvetví práva v rámci práva tak verejného, ako aj súkromného.[3] V poslednej kapitole definujeme aktuálny model vzťahu štátu a katolíckej cirkvi abstrahovaním definičných znakov právnej teórie z analyzovaných právnych noriem a identifikujeme niektoré oblasti konfesného práva, v ktorých možno očakávať zmeny v blízkom čase.

Kľúčové slová: konfesné právo, vzťah štátu a cirkví, právne postavenie katolíckej cirkvi v SR, odluka cirkví od štátu, reštitúcia cirkevného majetku, Základná zmluva medzi SR a Svätou stolicou, Zmluva medzi SR a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami.

ÚVOD

Zmeny v konfesnom práve na Slovensku po roku 1990 boli prijímané s cieľom vylúčiť štátnu ingerenciu do záležitosti cirkví a náboženských spoločností a zabezpečiť právne záruky pre v slovenskom právnom prostredí novo zakot-

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu MŠ SR VEGA č. 1/0062/10: *Postavenie a uplatnenie prameňov práva v historicko-právnom vývoji na území Slovenska.*

[2] Problémový prístup umožňuje komplexne riešiť konkrétny právny problém v jeho súvislostiach, a to dôslednou analýzou formálnych aj materiálnych prameňov práva aplikovateľných na daný problém.

[3] Rozbor príslušných všeobecne záväzných právnych predpisov, upravujúcich postavenie katolíckej cirkvi sme rozdelili podľa odvetvia právneho poriadku, do ktorého bolo možné také predpisy zaradiť. Zaradenie občianskoprávnych otázok do rovnakej skupiny s odvetviami verejného práva je opodstatnené z hľadiska použitia problémového prístupu a tiež z hľadiska postavenia cirkví ako subjektov práva *sui generis*.

venú slobodu náboženského vyznania v jej kolektívnom chápaní.[4] Tento proces osamostatnenia sa cirkví a náboženských spoločností od štátu bol potvrdený aj umožnením reštitúcií hnuteľného a nehnuteľného majetku, ktorý cirkvám zabral štát v rozpore so zásadami demokratickej spoločnosti. Vzťah štátu a cirkví sa, aj vzhľadom na celospoločenské úlohy cirkví, menil z konfrontačného na kooperačný, čo sa v konfesnom práve prejavilo úpravou postavenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku aj na zmluvnom základe.

1. ÚSTAVNÉ, SPRÁVNE A OBČIANSKE PRÁVO

1.1. Listina základných práv a slobôd

Listina základných práv a slobôd (vyhlásená ústavným zákonom č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej federatívnej republiky) deklaruje rovnosť a neodňateľnosť základných práv a slobôd. Popri iných základných právach a slobodách je v Listine základných práv a slobôd upravená aj sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania. Úpravu obsiahnutú v tejto listine v článkoch 15 a 16 recipovala aj Ústava SR z roku 1993 do článku 24 (resp. do článku 25 vo vzťahu k výkonu vojenskej služby).[5] Ústavný zákon obsahoval derogačnú klauzulu vo vzťahu k zákonom a iným právnym predpisom, ktoré boli aj po 31. decembri 1991 v rozpore s ustanoveniami Listiny základných práv a slobôd. Zároveň stanovil, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ratifikované a vyhlásené Českou a Slovenskou federatívnou republikou, sú na jej území všeobecne záväzné a majú prednosť pred zákonom.

---

[4] Kolektívny aspekt slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery vo forme ochrany práv cirkví predstavuje právne záruky vnútornej cirkevnej autonómie. V našom právnom poriadku bol zakotvený až ústavným zákonom č. 23/1991 Zb. (Listina základných práv a slobôd). Medzinárodnoprávne dokumenty o ochrane základných ľudských práv a slobôd upravujú slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery v zásade ako individuálne právo a neupravujú právne postavenie náboženských organizácií. V zmysle ostatných rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva (ESĽP) je však zrejmá zmena doterajšieho postoja s tendenciou priznávať ochranu v zmysle článku 9 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd aj cirkvám a náboženským spoločnostiam, napr. Hasan and Chaush v. Bulgaria (sťažnosť č. 30985/96, rozsudok z 26. októbra 2000): *„Ak by organizačný život komunity nebol chránený článkom 9 dohovoru, všetky ostatné aspekty individuálnej slobody náboženstva by boli zraniteľné“* (bod 62 rozsudku), tiež Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova (sťažnosť č. 45701/99, rozsudok z 27. marca 2002).

[5] Pre túto úpravu pre jej totožnosť s úpravou v Ústave SR platí výklad k Ústave SR.

1.2. Ústava Slovenskej republiky

Základným právnym predpisom v oblasti konfesného práva je od 1. októbra 1992 ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. Ústava v druhom oddiele druhej hlavy popri iných základných právach a slobodách stanovila v článku 24 základný právny rámec pre oblasť úpravy konfesného práva, a to tak vo vzťahu k individuálnemu, ako aj kolektívnemu chápaniu slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery. Ústava SR, vychádzajúc z Listiny základných práv a slobôd prijatej dňa 9. januára 1991, v zásade reprodukuje medzinárodnoprávnu úpravu tejto slobody, zakotvenú vo Všeobecnej deklarácii práva a slobôd z 10. decembra 1948, v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach, prijatom na pôde Organizácie Spojených národov 19. decembra 1966[6] a v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, prijatom na pôde Rady Európy 4. novembra 1950.[7] Táto sloboda sa historicky radí k tzv. 1. generácii ľudských práv a slobôd. V zmysle článku 12 Ústavy SR sa na ňu vzťahujú základné atribúty (neodňateľné, neodcudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné) ľudských práv a slobôd v prirodzeno-právnom duchu. V porovnaní s úpravami tohto rámca v predchádzajúcich ústavách, platných na našom území pozorujeme v tomto článku prvýkrát explicitné vymedzenie kolektívneho[8] chápania slobody náboženského vyznania a viery, a to vo forme ústavnoprávnej garancie cirkevnej autonómie vymedzenej v článku 24 odseku 3 demonštratívnym výpočtom oblastí autonómneho pôsobenia cirkví.[9] Ďalšiu konkretizáciu a vlastnú náplň tohto rámca upravuje zákon č. 308/1991 Zb. v znení neskorších predpisov.

Základný právny rámec pre oblasť úpravy konfesného práva ďalej určuje ustanovenie článku 1 ods. 1 Ústavy SR, ktorý vymedzuje Slovenskú republiku ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, neviažuci sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Touto úpravou sa Slovenská republika jasne profiluje ako nekonfesionálny štát, ktorý svoj vzťah voči cirkvám zakladá na princípe neutrality, parity a vzájomnej kooperácie.

---

6 Vyhlásený v ČSSR pod č. 120/1976 Zb.

7 Vyhlásený v ČSFR pod č. 209/1992 Zb.

8 Popri vyznávaní náboženstva alebo viery ústava garantuje aj iné kolektívne práva: pri úprave postavenia politických strán a hnutí a iných združení; obdobne vo vzťahu k odborovým organizáciám a pri zaručení samosprávy územných samosprávnych celkov.

9 Ústava Slovenskej republiky, článok 24 odsek 3: *„Cirkvi a náboženské spoločnosti spravujú svoje záležitosti samy, najmä zriaďujú svoje orgány, ustanovujú svojich duchovných, zabezpečujú vyučovanie náboženstva a zakladajú rehoľné a iné cirkevné inštitúcie nezávisle od štátnych orgánov.“*

1.3. Zmena základných predpisov konfesného práva po roku 1990

Uvedenej ústavnoprávnej koncepcii základného rámca pre vzťah štátu a cirkví na našom území predchádzali opatrenia, ktorých účelom bolo nahradenie, resp. tam, kde to nebolo účelné, zmena a doplnenie základných predpisov konfesného práva platných pred novembrom 1989. Jedným z prvých zásahov do dovtedajšej úpravy konfesného práva bol zmenený zákon č. 218/1949 Zb., a to zákonom č. 16/1990 Zb., ktorý zrušil dozor štátu nad cirkvami majúci oporu v ustanoveniach § 2 (udeľovanie štátneho súhlasu k výkonu duchovenskej činnosti) a § 7 (ustanovenie a pôsobenie duchovných na základe predchádzajúceho štátneho súhlasu). Zrušenie ustanovenia § 7 je možné považovať za začiatok cesty k právnemu zabezpečeniu vnútornej autonómie cirkví v našom právnom poriadku. Ďalšou novelou, zákonom č. 165/1992 Zb. bol zrušený štátny dozor nad dispozíciou s cirkevným majetkom. Následne zákonom č. 522/1992 Zb.[10] nadobudlo hospodárske zabezpečenie cirkví štátom fakultatívny charakter pre cirkvi vznikom možnosti požadovať alebo odmietnuť úhradu osobných pôžitkov duchovných a nákladov na prevádzku cirkevných ústredí.[11] Obdobne sa novým podmienkam prispôsobila aj úprava vykonávacích právnych predpisov k tomuto zákonu. Nariadenie vlády č. 578/1990 Zb. o úprave osobných pôžitkov poskytovaných duchovným cirkví a náboženských spoločností upravilo nanovo otázku základného mesačného platu a hodnostného prídavku duchovných cirkví a náboženských spoločností. Prípadné odmeny sa mali vyplácať na ťarchu vlastných prostriedkov konkrétnej cirkvi. Platy duchovných teda zostali kategorizované a valorizované prostredníctvom nariadení vlády.[12] Citované nariadenie vlády bolo zrušené nariadením vlády č. 299/2007 Z. z. o úprave osobných požitkov poskytovaných duchovným cirkví a náboženských spoločností v znení Nariadenia vlády SR č. 610/2007 Z. z. z 12. decembra 2007 a Nariadenia vlády SR č. 611/2008 Z. z. zo 17. decembra 2008. Toto nariadenie vychádza z predošlej úpravy s tým rozdielom, že už neupravuje otázku prípadných odmien.

---

[10] Dôvodová správa k novele [online]. Dostupné na internete: <http://psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1374_00.htm (júl 2010)

[11] Z registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku takúto úhradu odmietli: Kresťanské zbory, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia v SR, Cirkev adventistov siedmeho dňa a Novoapoštolská cirkev v SR.

[12] Nariadenie vlády č. 578/1990 Zb. bolo novelizované nariadením vlády č. 187/1997 Z. z. a nariadením vlády č. 691/2004 Z. z.; vládne nariadenie č. 70/1968 Zb. o hospodárskom zabezpečení gréckokatolíckej cirkvi štátom a vládne nariadenia č. 219-223/1949 Zb. boli zrušené zákonom č. 522/1992 Zb.

1.4. Otázka reštitúcií cirkevného majetku a financovania činnosti cirkví a náboženských spoločností

Veľmi komplikovaná otázka reštitúcií sa otvorila prakticky hneď po Novembri 1989 v súvislosti so snahou štátu dištancovať sa od predošlej hospodárskej politiky vo vzťahu k cirkvám a nahradiť krivdy spôsobené na majetkových právach jednotlivých cirkví v rozhodujúcom období. Ďalšou motiváciou štátu bolo zabezpečiť finančné osamostatnenie sa cirkví a náboženských spoločností a odbremeniť tak štátny rozpočet. Priorita tejto otázky bola zdôraznená najmä pretrvávajúcim faktickým obmedzením pôsobenia rádov a kongregácií aj napriek oficiálne proklamovanej slobode svedomia a náboženského vyznania, keďže rády a kongregácie zostávali naďalej bez možnosti vrátiť sa do svojich pôvodných kláštorov. Preto zákonodarca už 19. júla 1990 rozhodol zákonom č. 298/1990 Zb. o úprave niektorých majetkových vzťahov rehoľných rádov a kongregácií a arcibiskupstva olomouckého. Zrejme aj časová tieseň, spojená s načrtnutými otázkami, a tiež politicky formulovaná koncepcia zmierňovania niektorých majetkových krívd,[13] viedli k tomu, že zákonodarca zvolil výpočtový prístup a namiesto stanovenia pravidiel zákon obsahoval už samotné individuálne riešenia, čo niektorí autori uvádzajú ako ukážku zásahu legislatívy do sféry výkonnej moci.[14] V prílohe zákona taxatívne vymedzený nehnuteľný majetok bol ku dňu účinnosti zákona vyhlásený za vlastníctvo tam uvedených rádov a kongregácií. Na základe tohto zákona bol ďalej prijatý zákon č. 402/1990 Zb., ktorý za orgán oprávnený udeliť súhlas na vypratanie nehnuteľného majetku určil pre Slovensko Ministerstvo kultúry SR. Zákonom č. 338/1991 Zb. bol rozšírený predmet reštitúcie podľa zákona č. 298/1990 Zb. o ďalší nehnuteľný majetok v prílohe č. 3 zákona a o hnuteľný majetok nachádzajúci sa k rozhodnému dňu v reštituovaných nehnuteľnostiach.[15] Federálne zhromaždenie sa zaoberalo v roku 1992 návrhom ďalšieho reštitučného zákona, formulovaného

---

[13] Václav Klaus tvrdí, že *„ak chceme cirkvám pomôcť a vrátiť im časť ich bývalého majetku, nezastierajme, že už týmto úmyslom navrhujeme veľký prielom do našej doterajšej filozofie nápravy majetkových krívd. Tá totiž vychádzala – podľa môjho názoru úplne rozumne – z princípu, že štát vracia majetok len osobám fyzickým, nie právnickým ... všetky nemajetkové krivdy nie je možné úplne nahradiť.. preto sme stanovili limity, za ktoré nie je možné ísť"*. PŘIBYL, S.: *Konfesněprávní studie*. Brno: L. Marek 2007, s. 199.

[14] Čo spôsobilo problémy predovšetkým v prípadoch chybného určenia reštituovanej nehnuteľnosti. Pozri bližšie tamže, s. 199. Tiež: BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A.: *Teorie práva*. Praha 2004, s. 47.

[15] Na základe zákona č. 298/1990 Zb. bolo rehoľným rádom a kongregáciám vrátených približne 70 nehnuteľností. Ďalšia časť (asi 200 nehnuteľností) z celkového počtu asi 900 budov bola vrátená v júli 1991 na základe zákona č. 338/1991 Zb. Porovnaj NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*. Bratislava: Manz a VO PF UK 1997, s. 115.

už normatívnym spôsobom, no takýto návrh nenašiel v tom čase podporu.[16] Bol však použitý ako koncept pre zákon č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam. Prijatie tohto zákona malo výrazným spôsobom napomôcť k finančnému osamostatneniu sa cirkví a náboženských spoločností. Podľa tohto zákona bol registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam so sídlom v SR vydaný hnuteľný a nehnuteľný majetok, ktorý im zabral štát prostredníctvom svojich orgánov v období od 8. mája 1945 do 1. januára 1990 (židovským náboženským obciam už od 2. novembra 1938) v rozpore so zásadami demokratickej spoločnosti, t. j. neboli splnené základné podmienky núteného vyvlastnenia – verejný záujem a náhrada.[17] K vráteniu majetku došlo len za predpokladu, že cirkev a náboženská spoločnosť ako oprávnené osoby vyzvali povinný subjekt (obec, štát, právnické osoby zriadené zákonom a disponujúce s majetkom štátu alebo obce a fyzické osoby, v prípade, ak daný majetok nadobudli protiprávne) na vydanie nárokovaných vecí do 12 mesiacov od účinnosti zákona, t. j. do 1. januára 1995 (táto lehota bola prekluzívna). Zákonom č. 97/2002 Z. z. bol predmet reštitúcií podľa zákona č. 282/1993 Z. z. rozšírený o pozemky, ktoré boli súčasťou lesného pôdneho fondu v národnom parku. Hospodárske budovy, nachádzajúce sa v rozhodujúcom období na týchto pozemkoch, sa za podmienok uvedených v zákone, vydávali spolu s nimi. Prekluzívna lehota na vyzvanie povinnej osoby na vrátenie majetku plynula odo dňa účinnosti novely až do 31. decembra 2002. Zákon č. 282/1993 Z. z. bol predlohou pre ďalší zákon č. 161/2005 Z. z. o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkvám a náboženským spoločnostiam a prechode vlastníctva k niektorým nehnuteľnostiam, ktorý rozširoval predmet reštitúcií o ďalší nehnuteľný majetok – pasienkový majetok bývalých urbárnikov a spoločne užívané lesy bývalých urbarialistov (nezahŕňal však hnuteľné veci), a tiež opätovne otvoril možnosť žiadať o navrátenie vlastníctva k nehnuteľným veciam, ktoré neboli vydané už na základe zákona č. 282/1993 Z. z. Prekluzívna lehota na vyzvanie povinnej osoby na vrátenie majetku plynula odo dňa účinnosti zákona až do 30. apríla 2006. V tomto zákone, podobne ako v zákone č. 298/1990 Zb., sa zvolil výpočtový prístup, ale len vo vzťahu k tretej časti zákona, ktorá upravila prechod vlastníctva k nehnuteľnostiam taxatívne vymedzeným v prílohe zákona na určené cirkvi.

Cirkvi a náboženské spoločnosti v SR finančne zabezpečujú svoju činnosť zo svojich vlastných zdrojov a prostredníctvom štátneho rozpočtu, ktorý kaž-

[16] PŘIBYL, S.: *Konfesněprávní studie*. L. Marek: Brno 2007, s. 199. Stanovisko federálnej vlády bolo negatívne; „uváděny jsou dva důvody. A to že zákonem jsou otevírány restituce právnických osob, které byly vždy odmítány a dále že církve mají být chudé.“ In *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Dostupné na internete: <http://psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/021schuz/s021073.htm (júl 2010)

[17] NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*. Bratislava: Manz a VO PF UK 1997, s. 115.

doročne vyčleňuje prostriedky na krytie ich potrieb. Napriek pomerne dlhému obdobiu, ktoré uplynulo od možnosti uplatniť si reštitúciou vrátenie majetku podľa uvedených predpisov, nemôžeme dnes tvrdiť, že reštitúcie na ich základe sú ukončené. Ministerstvo kultúry SR a cirkvi samotné potvrdzujú, že stále evidujú prebiehajúce spory na súdoch. Otázkou zostáva, či je možné očakávať po ich ukončení schopnosť cirkví samostatne sa financovať. Už v roku 1997 sa uvádzalo, že reštituovaný majetok nebude ani v budúcnosti schopný byť v slovenských podmienkach výlučným zdrojom finančného zabezpečenia činnosti cirkví.[18] Opodstatnenosť uvedeného výroku potvrdzujú náklady na údržbu a rekonštrukciu reštituovaných historických pamiatok a realizácia činností v oblasti zdravotníctva, školstva či sociálnych služieb, ktorá sa od cirkví tiež očakáva.[19] Účasť veriacich na financovaní činnosti cirkví prostredníctvom darov a zbierok (výrazného charakteru), cirkevných príspevkov či cirkevnej dane v krajine, kde je 150-ročná tradícia prispievania štátu na činnosť cirkví, asi nie je možné očakávať.[20] Ďalší bežný model finančnej účasti, tzv. daňová asignácia,[21] zostáva iste zaujímavou možnosťou, je morálne dobre odôvodniteľný, no ako každý model sprevádzajú ho aj isté výzvy:

a) pre štát – komplikácia daňového systému,
b) pre daňovníkov – zvýšené daňové zaťaženie a povinnosť neveriacich podieľať sa na financovaní v rovnakom rozsahu, aj keď v prospech iného, nimi preferovaného adresáta, a
c) pre cirkvi – keďže o prerozdelení prostriedkov rozhoduje štát, prerozdelenie nie je koordinované v súčinnosti s cirkvami a zostáva tu riziko štátu (riziko jednostrannej zmeny postoja štátnej moci).

Otázka finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností mala byť u nás upravená nanovo zákonom, pričom ale poslanci NR SR dňa 14. mája 2002 počas schvaľovania programu 60. schôdze rozhodli, že návrhom tohto zákona sa v danom volebnom období zaoberať nebudú. Prerokovanie návrhu

---

[18] MULÍK, P.: Perspektívy a možné riešenia finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností. In MULÍK, P. (ed.). *Modely ekonomického zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava: MK SR a ÚVŠC 1997, s. 24.

[19] V tejto súvislosti Tretera vylučuje v modernej spoločnosti financovanie platov duchovenstva a bežnú prevádzku zo štátnych dotácií. Pripúšťa však štátne subvencie na celospoločenské aktivity cirkví. Bližšie pozri: TRETERA, J. R.: *Stát a církve v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002, s. 132.

[20] Inšpiráciou by mohol byť tiež model financovania uplatnený v Maďarsku, ktorý spočíva vo vyplácaní 50-ročnej renty katolíckej cirkvi ako odškodnenia za odobratý cirkevný majetok a náhradu tzv. vnútorného dlhu na cirkevných nehnuteľnostiach. V medziobdobí sa cirkev preorientuje na systém samofinancovania. Bližšie pozri: PŘIBYL, S.: *Konfesněprávní studie*. Brno: L. Marek 2007, s. 202.

[21] Tento systém je zavedený v Taliansku, Španielsku, Maďarsku, uvažuje sa o ňom v Chorvátsku a v Rakúsku. TRETERA, J. R.: *Stát a církve v České republice*, s. 131.

zákona bolo teda odložené na neurčito. Odkladanie riešenia uvedenej otázky môže do budúcnosti byť potenciálnym zdrojom konfliktov.[22] Vládny návrh vychádzal z podstaty štátno-dotačného systému financovania cirkví, pričom stanovoval počet platených duchovných podľa počtu členov jednotlivých cirkví.[23] Rozdiel oproti súčasnému stavu by bol teda ten, že štát by limitoval poskytovanie príspevkov pre stanovený maximálny počet duchovných, zohľadňujúc počet členov jednotlivých cirkví a náboženských spoločností,[24] pričom cirkvi by náklady na prípadný vyšší počet duchovných hradili z vlastných zdrojov.[25] Vo vzťahu k finančnému zabezpečeniu zatiaľ nie je možné hovoriť o samofinancovaní v prostredí, kde cirkvi a náboženské spoločnosti plnia nezastupiteľnú úlohu v spoločnosti v oblastiach zdravotníckeho, sociálneho, vzdelávacieho, kultúrneho charakteru, pričom je pravdepodobné, že majetková masa, ktorú majú jednotlivé cirkvi k dispozícii, v podmienkach, kde je slabá moderná tradícia na hmotnej podpore sociálnej politiky zo strany súkromného kapitálu, by nepokryla v dostatočnej miere výpadok príjmov, čo by v konečnom dôsledku znamenalo stiahnutie cirkví z verejnoprospešných projektov a ujmu celej spoločnosti, a neprispelo by k zlepšeniu vzťahu medzi štátom a cirkvami ani k naplneniu činností cirkví v prospech spoločnosti. Z nášho stanoviska sa zdá ako dobre zdôvodniteľný model daňovej asignácie spojený s prispievaním prostriedkov zo štátneho rozpočtu na:

a) úhradu tzv. vnútorného dlhu cirkevných nehnuteľností[26] a
b) činnosti v oblastiach zdravotníckeho, sociálneho, vzdelávacieho a kultúrneho charakteru.

Cirkvi a náboženské spoločnosti štát (resp. obec v prípadoch, v ktorých je správcom dane) ekonomicky podporuje aj nepriamo, a to formou daňových, colných a iných úľav v rozsahu stanovenom osobitnými predpismi.[27] Na základe zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady je oprávnená obec ako správca dane všeobecným záväzným nariadením znížiť daň z pozemkov alebo oslobodiť od dane

---

22 ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*. Košice: UPJŠ 2005, s. 125.

23 Tento model sa v danom čase javil ako najpriechodnejší spomedzi troch možností: cirkevná daň, priama dotácia zo štátneho rozpočtu a daňová asignácia (tento model sa inšpiroval gréckou, belgickou a luxemburskou úpravou). Bližšie pozri tamže, s. 121.

24 Počet členov cirkví a NS sa odvodzuje od religiozity obyvateľstva určovanej podľa posledného sčítania obyvateľstva. Absolútne čísla sú ovplyvnené progresívnym výpočtom tak, aby menšie cirkvi a náboženské spoločnosti boli uchránené pred faktickou likvidáciou. Bližšie pozri: MORAVČÍKOVA, M., CIPÁR, M.: *Cisárovo cisárovi. Ekonomické zabezpečenie cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava 2001, s. 255.

25 ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 122.

26 Pozri maďarský model opísaný vyššie.

27 ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 116.

z pozemkov pozemky vo vlastníctve právnických osôb, ktoré nie sú založené alebo zriadené na podnikanie. Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov zaradil medzi príjmy oslobodené od dane aj výnosy z kostolných zbierok,[28] cirkevných úkonov a príspevky plynúce registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam. Tento zákon ďalej osobitne upravuje daňovú povinnosť daňovníkov, ktorí nie sú založení alebo zriadení na podnikanie, pričom za ich zdaniteľné príjmy považuje príjmy z činností, ktorými dosahujú zisk alebo ktorými sa dá zisk dosiahnuť, a to vrátane príjmov z predaja majetku, príjmov z nájomného, príjmov z reklám, príjmov z členských príspevkov a príjmov, z ktorých sa daň vyberá podľa § 43 (tzv. zrážková daň). V zmysle uvedeného vzniká cirkvám daňová povinnosť v podstate len vo vzťahu k dispozícii s ich majetkom, pričom nie je podmienkou, že príjem z takejto dispozície znamená pre cirkvi zisk. V prospech účelových zariadení cirkví taktiež môže podľa ustanovenia § 50 citovaného zákona akýkoľvek daňovník použiť podiel zaplatenej dane do výšky 2 %.

1.5. Zhromažďovacie právo

Začiatkom deväťdesiatych rokov bol prijatý aj ďalší právny predpis potvrdzujúci slobodu náboženského vyznania. Oznamovacia povinnosť vo vzťahu k zhromaždeniam usporadúvaným cirkvami alebo náboženskými spoločnosťami v kostole alebo v inej modlitebni, procesiám, púťam a iným sprievodom a zhromaždeniam slúžiacim na prejavy náboženského vyznania zanikla na základe zákona č. 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve.

1.6. Právny charakter cirkví a náboženských spoločností

Popri ústavnej úprave konfesného práva základný právny rámec v tejto oblasti tvorí zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov.[29] Recipoval niektoré ustanovenia ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd. Za veriaceho považuje každého, kto vyznáva náboženskú vieru. Súčasne stanovuje, že o náboženskej výchove detí do dovŕšenia 15 rokov ich veku rozhodujú ich zákonní zástupcovia.[30] V druhej časti citovaný

---

[28] Tento záväzok SR zakotvuje aj Základná zmluva medzi SR a Svätou stolicou v článku 20.

[29] Tento zákon zrušil zákon č. 217/1949 Zb., ktorým sa zriaďuje Štátny úrad pre cirkevné veci a vládne nariadenie č. 228/1949 Zb. o pôsobnosti a organizácii Štátneho úradu pre cirkevné veci v znení neskorších predpisov.

[30] Právo slobodne rozhodnúť o svojom vyznaní, resp. bezkonfesnosti bolo až do účinnosti zákona č. 96/1925 podmienené dovŕšením 14. roku veku života, účinnosťou tohto zákona

zákon upravuje postavenie registrovaných cirkví a náboženských spoločností. Na účely citovaného zákona sa za cirkev alebo náboženskú spoločnosť[31] považuje dobrovoľné združenie osôb rovnakej náboženskej viery v organizácii, utvorenej podľa príslušnosti k náboženskej viere na základe vnútorných predpisov príslušnej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Tento zákon teda cirkev chápe ako organizáciu založenú na troch predpokladoch, a to príslušnosť jej členov k rovnakej náboženskej viere, duchovný (náboženský) základ a právny základ vo vnútorných predpisoch cirkvi. Cirkvi, ktoré je možné subsumovať pod uvedenú definíciu a ktoré spĺňajú aj iné predpoklady registrácie podľa tohto zákona, je možné registrovať. Štát uznáva výlučne registrované cirkvi a náboženské spoločnosti, tieto považuje za právnické osoby – verejnoprávne korporácie a výlučne tým zveruje aj osobitné práva podľa osobitných predpisov.[32] Registrované cirkvi však v právnych vzťahoch vystupujú prostredníctvom právnických osôb, ktoré odvodzujú svoju právnu subjektivitu od príslušnej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti; za takú právnickú osobu sa považuje predovšetkým organizačná zložka cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, združenie cirkví alebo náboženských spoločností a komunita, rehoľa, spoločnosť a obdobné spoločenstvo, ak má právnu subjektivitu podľa vnútorných predpisov cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Každá cirkev a náboženská spoločnosť na území Slovenskej republiky, ktorá vyvíja svoju činnosť v zmysle zákona č. 308/1991 Zb. a je uvedená v prílohe tohto zákona (tzv. recipovaná registrácia), ako i registrovaná (novovytvorená) cirkev alebo náboženská spoločnosť v zmysle citovaného zákona, má svoj základný dokument (ústavu, štatút, stanovy, poriadok a pod.), ktorý obsahuje údaje uvedené v ustanovení § 13 zákona č. 308/1991 Zb. Podľa tohto ustanovenia cirkev a náboženská spoločnosť sama určí útvary, ktoré majú právnu subjektivitu a v akom rozsahu a kto je oprávnený v ich mene konať.[33] Evidenciu právnických osôb, ktoré odvodzujú svoju právnu subjektivitu od cirkví alebo náboženských spoločností, vedie cirkevný

bolo toto právo naviazané na dovŕšenie 16. roku veku života. V súčasnosti je toto právo naviazané na dovŕšenie 15. roku veku života – zák. č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov.

31 Obe organizácie, cirkvi aj náboženské spoločnosti, sú rovnocenné z hľadiska obsahu a rozsahu práv, ktoré im právny poriadok priznáva. Rozdiel je iba v ich vlastnom označení. ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 88.

32 Právo požadovať finančné zabezpečenie svojej činnosti, daňové, colné úľavy, možnosť uzatvárať manželstva pred ich orgánmi, možnosť uzatvárať zmluvy o vzájomnej spolupráci so štátom, možnosť vstupu do verejných zariadení sociálnych služieb, do vojenských ubikácií, do zariadení pre výkon väzby a pre výkon trestu odňatia slobody a pod. Nová česká právna úprava označuje súbor týchto práv ako „zvláštne (osobitné) práva".

33 Porovnaj *Informácia o právnej subjektivite cirkví* [online]. Dostupné na internete: <www.culture.gov.sk (júl 2010).

odbor Ministerstva kultúry SR.[34] Toto ministerstvo je podľa § 18 ods. 1, písm. h) zákona č. 575/2001 Z. z. ústredným orgánom štátnej správy pre vzťahy s cirkvami a náboženskými spoločnosťami, a je teda aj príslušným orgánom v konaní o registrácii cirkví a náboženských spoločností. Proces registrácie cirkví je rozdelený do troch etáp:

a) predloženie návrhu na registráciu,
b) preskúmanie návrhu na registráciu a
c) rozhodnutie.

Predpokladom podania návrhu na registráciu prípravným orgánom je preukázanie, že sa k cirkvi alebo náboženskej spoločnosti hlási najmenej 20 000 plnoletých členov,[35] ktorí majú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky a sú občanmi Slovenskej republiky. Pomerne vysoko stanovený cenzus, ktorý niektorí autori považujú za anachronizmus,[36] je kritizovaný ako nonkonformný s právom Európskej únie[37] a na argumentoch o jeho protiústavnosti bol po-

---

[34] Bližšie pozri Opatrenie Ministerstva kultúry SR číslo MK-33/2001-1 zo dňa 10. januára 2001.

[35] Do účinnosti zákona č. 201/2007 Z. z. podmienka členstva a občianstva absentovala, stačil sympatizujúci alebo otvorene tolerantný postoj ľudí „hlásiacich sa" k príslušnej cirkvi.

[36] PŘIBYL, S.: *Konfesněprávní studie*, s. 194. Fejko v tejto súvislosti uvádza, že ide o protiústavnú úpravu. Bližšie pozri FEJKO, I.: *Analýza riešenia otázky (proti?)ústavnosti zákonnej úpravy registrácie cirkví a náboženských spoločností*. [online]. Dostupné na internete: <http://alternativa.sk/uploads/tx_clanok/Fejko_PB.pdf. (marec 2009). Pozri tiež: *Odlišné stanovisko sudcu ÚS SR Lajosa Mészárosa k rozhodnutiu ÚS SR spis. zn. PL. ÚS 10/08* [online]. Dostupné na internete: <http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=347068 (august 2010).

[37] Smernice EÚ sú proti číselným počtom ako podmienke, ktorej nesplnenie môže zabrániť registrácii náboženských subjektov. Bližšie pozri: ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 96. Slovenská republika však nie je povinná zosúladiť svoju národnú legislatívu, keďže právne normy EÚ v Deklarácii č. 11 o postavení cirkví a náboženských spoločností a nenáboženských organizácií, tvoriacej prílohu Záverečného aktu Amsterdamskej zmluvy, zaručujú členským štátom EÚ zachovanie subsidiarity pri tvorbe a schvaľovaní predpisov upravujúcich postavenie cirkví a náboženských spoločností. Toto právo umožňuje Slovensku ponechať si autonómiu národného zákonodarstva v tejto oblasti a zachovať tak kontinuitu vo formujúcom sa konfesno-právnom priestore. Problém registračného cenzu by sa dal riešiť zavedením dvojstupňovej registrácie cirkví, kde by cirkvi v prvom stupni získali pri počte napr. 100 – 500 členov právnu subjektivitu na úrovni terajších občianskych združení a po uplynutí lehoty, napr. desiatich rokov, a po splnení niektorých ďalších podmienok by mohli dosiahnuť status dnešných registrovaných cirkví a náboženských spoločností. Úplná liberalizácia podmienok registrácie zrejme nie je v našich podmienkach v súčasnosti realizovateľná vzhľadom na fakt, že v SR sa v budúcnosti zatiaľ neuvažuje o úplnej finančnej odluke registrovaných cirkví od štátu, ako aj skutočnosti, že je potrebné zohľadniť kultúrne a historické špecifiká krajiny. Bližšie pozri: Správa o realizovaní cirkevnej politiky vlády SR a plnenie Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou a Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami [online]. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/pk/CIKE_22_04_04/material.htm (júl 2010).

ložený aj návrh Generálnej prokuratúry SR na začatie konania o jeho súlade s ústavou.[38] Ústavný súd SR (ÚS SR) však svojím rozhodnutím spis. zn. PL. ÚS 10/08 žiadnej časti návrhu generálneho prokurátora nevyhovel.[39] ÚS SR v tejto súvislosti argumentoval, že postavenie uznanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti má u nás právnu relevanciu najmä z hľadiska ekonomických aspektov fungovania cirkví a náboženských spoločností a odmietol úvahy o tom, že nemožnosť registrácie cirkvi ako právnickej osoby podľa slovenského práva kvôli neplneniu početného cenzu by zasahovala do výkonu základných práv a slobôd osôb hlásiacich sa k takej cirkvi. Sudca Mészáros však vo svojom disentnom stanovisku s poukazom na konštantnú judikatúru ESĽP v tejto oblasti[40] uviedol, že článok 9 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd chráni tak individuálnu náboženskú slobodu, ako aj kolektívnu náboženskú slobodu a autonómiu cirkví, resp. ich právo na právnu subjektivitu, a že ochrana verejných zdrojov nie je v tomto prípade legitímnym cieľom, ktorý by vyhovel testu proporcionality. Za riešenie považuje právnu úpravu s rozumne dlhou skúšobnou lehotou v základnom štandarde alebo dvojstupňovú registráciu, aká dnes existuje napr. v Českej republike.[41]

Združenie osôb hlásiacich sa k niektorej cirkvi, ktoré nespĺňa podmienky registrácie stanovené v zákone č. 308/1991 Zb., má tak v zmysle § 4 ods. 4 postavenie tzv. neuznanej cirkvi a môže pôsobiť ako právnická osoba len podľa iných predpisov a ako súkromnoprávna korporácia.[42] Právna úprava v tomto smere však nepôsobí úplne jednoznačne a môže vzbudzovať pochybnosti.[43]

---

38 *Návrh na začatie konania o súlade právnych predpisov* [online]. Dostupné na internete: <www.genpro.gov.sk/index/open_file.php?file=US/GUs_3_08.rtf (marec 2009).

39 Nález ÚS SR sp. zn. PL. ÚS 10/08 z 3. februára 2010.

40 Hasan and Chaush v. Bulgaria (sťažnosť č. 30985/96, rozsudok z 26. októbra 2000); Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova (sťažnosť č. 45701/99, rozsudok z 27. marca 2002); Kimlya and others v. Russia (sťažnosti č. 76836/01 a 32782/03, rozsudok z 1. októbra 2009) a Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and others v. Austria (sťažnosť č. 40825/98, rozsudok z 31. júla 2008). ESĽP v posledne citovanom rozhodnutí uviedol, že možnosť získať právnu subjektivitu na účely možnosti konať kolektívne v oblasti spoločných záujmov je jedným z hlavných prvkov združovacieho práva, bez ktorého by bolo dané právo pozbavené významu. Kde je v hre organizácia náboženskej komunity, odmietnutie jej uznania je zásahom do náboženskej slobody.

41 *Odlišné stanovisko sudcu ÚS SR Lajosa Mészárosa k rozhodnutiu ÚS SR spis. zn. PL. ÚS 10/08* [online]. Dostupné na internete: <http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=347068 (august 2010).

42 NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*, s. 118.

43 V SR pôsobí približne 200 neregistrovaných duchovných spoločenstiev. Bližšie pozri: JURAN, J.: Právna úprava postavenia cirkví a ich registrácie v Slovenskej republike. In LOJDA, M. (ed.). *Európa a nové náboženské hnutia*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2003, s. 12. Podľa ustanovenia § 1 ods. 3 sa zákon č. 83/1990 Zb. nevzťahuje na združovanie v cirkvách a náboženských spoločnostiach. Podľa ustanovenia § 8 ods. 1 písm. a) citova-

Zákon č. 308/1991 Zb. bol zmenený aj v súvislosti s uzavretím Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, a to kvôli ochrane parity a rovnoprávneho postavenia všetkých registrovaných cirkví a náboženských spoločností. Do § 4 ods. 2 citovaného zákona bolo vložené ustanovenie o rovnosti cirkví a náboženských spoločností pred zákonom, čo bolo prejavom rovnosti vyznaní v kolektívnom chápaní. V ustanovení § 4 pribudol aj ods. 5, ktorý vnáša do slovenského konfesného práva úplne nový prvok, a to možnosť štátu uzatvárať s cirkvami a náboženskými spoločnosťami zmluvy o vzájomnej spolupráci, čo bolo reflexiou medzinárodnoprávnej zmluvnej úpravy s cirkvou katolíckou. Uzatváraním osobitných vnútroštátnych dohôd s ostatnými registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami sa však podľa nášho názoru nikdy nedosiahne rovnaká právna sila záväzkov obsiahnutých v zmluvách so Svätou stolicou a vo vnútroštátnych dohodách, keďže záväzky zo zmlúv so Svätou stolicou sú považované za medzinárodnoprávne záväzky a ako také sú chránené medzinárodným právom (nie je možná ich zmena zmenou vnútroštátnej legislatívy – a to aj z hľadiska ustanovenia článku 11, resp. neskôr článku 7 ods. 5 Ústavy SR). V tejto súvislosti však prof. Krukowski zdôrazňuje, že uzavretie konkordátu nemá diskriminačný charakter ani voči ostatným cirkvám a náboženským spoločnostiam, ani voči neveriacim, ale naopak podporný, pretože zakotvuje širokú paletu garancií náboženskej slobody, ktoré sa zásadne vzťahujú na všetky konfesie; stimuluje následné uzatvorenie parakonkordátnych zmlúv i s ostatnými cirkvami a právnou a politickou stabilizáciou vzťahov medzi cirkvou a štátom posilňuje pluralistickú demokratickú spoločnosť.[44]

1.7. Cirkevné školstvo a vzdelávanie

Vyhláškou Ministerstva školstva, mládeže a športu SR a Ministerstva zdravotníctva SR č. 536/1990 Zb. o zriaďovaní a činnosti cirkevných škôl získali cirkvi a náboženské spoločnosti možnosť zriaďovať cirkevné základné školy,

---

ného zákona Ministerstvo vnútra SR odmietne registráciu v prípade, ak z predložených stanov združenia vyplýva, že ide o cirkev alebo náboženskú spoločnosť. Bližšie pozri FEJKO, I.: *Analýza riešenia otázky (proti?)ústavnosti zákonnej úpravy registrácie cirkví a náboženských spoločností*. [online]. Dostupné na internete: <http://alternativa.sk/uploads/tx_clanok/Fejko_PB.pdf. Zo stanov takého združenia teda nemôže vyplývať, že po registrácii dané združenie mieni pôsobiť ako cirkev alebo náboženská spoločnosť. V praxi sa však žiaden prípad odmietnutia registrácie občianskeho združenia v spojitosti s právom na slobodu náboženského vyznania nevyskytol. Bližšie pozri: *Stanovisko vlády k podaniu spis. zn. PL. ÚS 10/08* [online]. Dostupné na internete: <http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=347067 (august 2010).

[44] Bližšie pozri HRABOVCOVÁ, E:. *Životný princíp ľudskej spoločnosti* [online]. Dostupné na internete: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/15-3-7.htm. (júl 2010).

cirkevné špeciálne školy, cirkevné stredné školy, cirkevné strediská praktického vyučovania a cirkevné učilištia. Zákonom č. 279/1993 Z. z. o školských zariadeniach získali cirkvi a náboženské spoločnosti, okrem už uvedených cirkevných škôl, možnosť zriaďovať aj školské zariadenia, a to so súhlasom Ministerstva školstva SR po predložení koncepcie zariadenia a preukázaní kvalifikovanosti zriaďovateľa.

V zmysle ustanovenia § 3 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní v znení neskorších predpisov vzdelanie získané v súkromných školách a cirkevných školách je rovnocenné vzdelaniu získanému na ostatných školách podľa tohto zákona. V zmysle ustanovenia § 1 ods. 3 zákona č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení sa zo štátneho rozpočtu zabezpečuje financovanie súkromných škôl a cirkevných škôl rovnako ako pri štátnych školách, ak citovaný zákon neustanovuje inak (napr. štát prideľuje finančné prostriedky na kapitálové výdavky len na obstaranie hnuteľného majetku). Zákonom č. 163/1990 Zb. o bohosloveckých fakultách boli zrušené príslušné ustanovenia zákona č. 58/1950 Zb. a vládne nariadenie č. 112/1950 Zb. o bohosloveckých fakultách, ktorými boli zo zväzku univerzít vyňaté bohoslovecké fakulty. Taktiež bol zrušený tzv. numerus clausus, t. j. štátom stanovený maximálny počet prijatých uchádzačov o bohoslovecké štúdiá. V zmysle zákona č. 163/1990 Zb. boli zriadené Rímskokatolícka cyrilo-metodská bohoslovecká fakulta v Bratislave, ktorá sa začlenila do Univerzity Komenského v Bratislave a Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta, ktorá sa začlenila do Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach (po zriadení Prešovskej univerzity v Prešove sa stala jej súčasťou).

V roku 1993 vznikla myšlienka založiť na Slovensku katolícku univerzitu.[45] Rokovania o jej zriadení neustávali,[46] no ešte ani v roku 1999 nebolo rozhodnuté, kde bude sídlo novej univerzity. Rozhodovalo sa medzi Trnavou, Košicami a Ružomberkom. Napokon bol prijatý 10. mája 2000 zákon č. 167/2000 Z. z. o zriadení Katolíckej univerzity v Ružomberku. Katolícka univerzita v Ružomberku sa zriadila ako neštátna vysoká škola s dvoma fakultami (pedagogická fakulta, filozofická fakulta, neskôr aj teologická fakulta so sídlom v Košiciach). Jej zriaďovateľom je Konferencia biskupov Slovenska. V zmysle ustanovenia § 111 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov došlo k jej transformácii na konfesijnú verejnú vysokú školu, na

[45] Univerzita mala vzniknúť v súlade s apoštolskou konštitúciou Jána Pavla II. *Ex Corde Ecclesiae* o katolíckych univerzitách zo dňa 15. augusta 1990.

[46] Medzi iniciátorov tejto myšlienky patril aj Vladimír Mečiar, ktorý si želal jej zriadenie v Trnave, pričom začiatok jej pôsobnosti navrhoval od 1. septembra 1993. Biskupi však v danom čase odmietli tento návrh ako predčasný. Bližšie pozri OLEKŠÁK, P.: *Vzťah cirkvi a štátu na Slovensku v rokoch 1992 – 2000, ako ho prezentovali denníky Slovenská republika a Sme*. Ružomberok: KU 2000, s. 67.

ktorú sa vzťahujú primerane ustanovenia citovaného zákona taxatívne vymenované v ustanovení § 34 citovaného zákona.

2. TRESTNÉ PRÁVO

V súvislosti so zmenami po Novembri 1989, prebiehajúcou dekriminalizáciou v trestnom práve, naplnením slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery a ukončením dozoru štátu nad cirkvami, boli zákonom č. 159/1989 Zb. zrušené skutkové podstaty trestných činov zneužívania náboženskej funkcie (§ 101) a porušovania zákona o rodine (§ 211). Následne s účinnosťou od 1. februára 1990 bola zrušená skutková podstata trestného činu marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami (§ 178 zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon). Do Trestného zákona boli tiež zapracované ustanovenia upravujúce povahu spovedného tajomstva alebo tajomstva informácie, ktorá bola duchovnému zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou, a to zákonom č. 253/2001 Z. z. v skutkových podstatách neprekazenia trestného činu a neoznámenia trestného činu. Uvedené ustanovenia boli recipované aj do nového Trestného zákona č. 300/2005 Z. z., ktorým bol zákon č. 140/1961 Zb. zrušený. Obdobne boli tieto otázky zapracované aj v trestnoprocesnom predpise – zákone č. 141/1961 Zb. v súvislosti s právom odoprieť výpoveď. Taktiež aj toto právo bolo recipované do novokodifikovaného trestnoprocesného zákona č. 301/2005 Z. z.

Výkon práva vstupu duchovných v zmysle zákona č. 308/1991 Zb. do ústavov pre výkon väzby bližšie upravovala vyhláška Ministerstva spravodlivosti č. 114/1994 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu väzby. Táto vyhláška bola zrušená zákonom č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby, na základe ktorého má obvinený právo na poskytovanie duchovnej služby v rozsahu a za podmienok ustanovených v osobitných predpisoch a podľa pravidiel výkonu náboženských úkonov dohodnutých medzi cirkvami a náboženskými spoločnosťami a ústavom podľa osobitných predpisov, pričom podrobnosti upravuje vyhláška Ministerstva spravodlivosti č. 437/2006 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu väzby. Tá v ustanovení § 48 vymedzuje formy poskytovania duchovnej služby s osobitnými podmienkami pre obvinených v kolúznej väzbe. Poskytovanie duchovných služieb vo vzťahu k odsúdeným vo výkone trestu odňatia slobody upravovala vyhláška č. 125/1994 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody. Aj táto vyhláška bola zrušená, a to zákonom č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V zmysle tohto zákona má odsúdený právo na poskytovanie duchovnej služby v rozsahu a za podmienok podľa osobitného predpisu, pričom podrobnosti upravuje vyhláška Ministerstva spravodlivosti č. 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody. Tá v ustanovení § 69

vymedzuje formy poskytovania duchovnej služby. Pri poskytovaní duchovnej služby v ústave pre výkon väzby a v ústave pre výkon trestu odňatia slobody sú duchovní povinní dodržiavať právne predpisy upravujúce výkon väzby, resp. výkon trestu odňatia slobody.

3. RODINNÉ PRÁVO

Zákonom č. 234/1992 Zb. bola v českých krajinách a na Slovensku opätovne zavedená možnosť výberu formy uzavretia manželstva, tzv. fakultatívny civilný sobáš.[47] Táto novela zákona č. 94/1963 Zb. o rodine v znení zákona č. 132/1982 Zb. ustanovila, že manželstvo sa uzaviera súhlasným vyhlásením muža a ženy pred orgánom štátu (tzv. civilný sobáš), ktorým je orgán poverený vedením matriky pre obvod trvalého pobytu jedného zo snúbencov, alebo pred orgánom cirkvi alebo náboženskej spoločnosti (tzv. cirkevný sobáš), ktorým je príslušný duchovný registrovanej cirkvi. Pôsobnosť duchovného pri uzavieraní manželstva má od účinnosti tejto novely úradný a verejný charakter (prenesená pôsobnosť zo strany štátu).[48] Prirodzene, forma uzavretia manželstva nemá vplyv na povinnosť splniť podmienky uzavretia manželstva stanovené v zákone o rodine. Keďže manželstvo sa uzatvára pred orgánom cirkvi aj podľa vnútorných predpisov cirkvi, predpokladom uzavretia takého manželstva bude aj splnenie podmienok tam stanovených. Snúbenci majú povinnosť predložiť potrebné doklady (rovnako ako pri civilnej forme uzavretia manželstva) na príslušnom matričnom úrade, ktorý ich po preverení odošle miestne príslušnému orgánu cirkvi. Po uzavretí manželstva je orgán príslušnej cirkvi povinný do troch pracovných dní odo dňa uzavretia manželstva zaslať zápis o uzavretí manželstva príslušnému matričnému úradu. Uvedenú úpravu uzatvárania manželstiev recipoval aj zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

4. ZÁKLADNÁ ZMLUVA MEDZI SLOVENSKOU REPUBLIKOU A SVÄTOU STOLICOU

Vo Vatikáne bola 24. novembra 2000 podpísaná Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou.[49] Národná rada Slovenskej republiky

---

[47] Uzatváranie manželstva sa považuje vo vzťahu štátu a cirkvi za tzv. *res mixtae*, ktoré sú predmetom záujmu tak cirkvi, ako aj štátu. Bližšie pozri ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 96.

[48] NEMEC, M.: *Vybrané kapitoly z cirkevného práva*, s. 121.

[49] Vzťahy medzi právnym predchodcom Slovenskej republiky – ČSR a Svätou stolicou boli

s ňou vyslovila súhlas svojím uznesením č. 1159 z 30. novembra 2000 a prezident Slovenskej republiky ju ratifikoval 4. decembra 2000. Zmluva nadobudla platnosť dňom výmeny ratifikačných listín, t. j. 18. decembra 2000, na základe jej článku 24 ods. 2 a bola publikovaná v zbierke zákonov SR oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č. 326/2001 Z. z. (ďalej len „Základná zmluva"). Základná zmluva je medzinárodnou zmluvou prezidentského typu, ktorá pre svoju platnosť vyžaduje súhlas parlamentu a ratifikáciu prezidentom republiky. Bola ratifikovaná pred účinnosťou ústavného zákona č. 90/2001 Z. z., a keďže zabezpečuje väčší rozsah základných práv a slobôd a bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, má prednosť pred zákonmi SR. Základná zmluva bola pripravovaná pomerne dlhé obdobie zmiešanou komisiou zloženou zo siedmich zástupcov Konferencie biskupov Slovenska a apoštolského nuncia a z ôsmich členov vlády. História prípravy Základnej zmluvy presahuje pôsobenie jednej vlády.[50]

Článok 1 citovanej zmluvy zakotvuje dve základné zásady, na ktorých je Základná zmluva postavená:

a) zásada medzinárodnoprávnej subjektivity Svätej stolice a
b) zásada vzájomného uznávania právnej subjektivity osôb, pokiaľ právny poriadok druhej strany týmto osobám právnu subjektivitu priznáva.

Vo vzťahu k prvej zásade teória medzinárodného práva verejného hovorí o tzv. čiastočnej zmluvnej spôsobilosti Svätej stolice ako subjektu medzinárodného práva *sui generis*. Definíciu Svätej stolice obsahuje kánon 361 Kódexu kánonického práva, ktorý ju definuje ako *„rímskeho veľkňaza, ale ak z povahy veci alebo z kontextu nevyplýva niečo iné, aj Štátny sekretariát, Radu pre verejné záležitosti cirkvi a iné ustanovizne Rímskej kúrie"*, pričom medzinárodné právo plne uznáva túto definíciu.[51] Vo vzťahu k druhej zásade zmluva

upravené v *Modus vivendi* z roku 1928, hoci ten nikdy nebol formálne vypovedaný alebo zrušený, bol vo vzájomných vzťahoch strán prekonaný s poukazom na klauzulu *rebus sic stantibus*.

50 ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 125.

51 *„Mnohé štáty priznávajú aj v súčasnosti čiastočnú zmluvnú spôsobilosť niektorým subjektom, ktoré v priebehu dejín síce stratili pôvodný charakter suverénnych subjektov, avšak pre politickú vhodnosť im bola naďalej priznaná zmluvná spôsobilosť. Do tejto skupiny subjektov je potrebné zaradiť predovšetkým Svätú stolicu. Svätá stolica sa za výslovného alebo tichého súhlasu štátov na diplomatických konferenciách, na ktorých sa dojednávajú mnohostranné právotvorné zmluvy, najmä v oblasti zmluvného, diplomatického a humanitárneho práva, zúčastňuje na ich rokovaniach a stáva sa aj zmluvnou stranou týchto zmlúv (napr. Viedenská dohoda o diplomatických stykoch z roku 1961, Ženevských zmlúv o ochrane obetí vojny z roku 1949 a Dodatkov k nim z roku 1977). Štáty, s ktorými Svätá stolica uzaviera konkordáty o administratívnych veciach katolíckej cirkvi, považujú aj tieto zmluvy za medzinárodné."* Porovnaj: POTOČNÝ, M. – ONDREJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část*. Praha 2003, s. 182.

„Popri Svätej stolici možno za obmedzený subjekt medzinárodného práva považovať aj

nadväzuje na už ustálenú právnu úpravu v tejto oblasti platnú v Slovenskej republike.[52]

Slovenská republika v Základnej zmluve uznáva právo katolíckej cirkvi a jej členov na slobodné a nezávislé pôsobenie, ktoré zahŕňa najmä verejné vyznávanie, hlásanie a uskutočňovanie katolíckej viery, slobodu pri plnení poslania katolíckej cirkvi, vykonávanie jej kompetencií ustanovených kánonickým právom, vykonávanie vlastníckeho práva k jej finančným a materiálnym prostriedkom a spravovanie jej vnútorných vecí. Katolícka cirkev má výlučné právo stanovovať a meniť svoj právny poriadok. V zmysle uvedeného je zrejmé, že katolícka cirkev je oprávnená používať svoje vlastné vnútorné predpisy, ktoré nie sú v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi,[53] pri tvorbe svojich rozhodnutí, pričom Slovenská republika nebude do výkonu takéhoto práva zasahovať, čo je podstatné najmä vo vzťahu k ustanovovaniu duchovných či k ukončeniu ich pracovnému pomeru s katolíckou cirkvou (kde Zákonník práce je použiteľný len subsidiárne). Slovenská republika tým uznáva existenciu kánonického práva (prirodzene, ako práva bez všeobecnej záväznosti), právo katolíckej cirkvi regulovať ním určitý vymedzený okruh právnych vzťahov, pričom odmieta zodpovednosť za konanie subjektov katolíckej cirkvi pri uplatňovaní kánonického práva voči svojim príslušníkom.[54] Vo vzťahu k delimitácii cirkevného územnosprávneho členenia, Svätá stolica sa zaväzuje dôverným spôsobom vopred informovať o zamýšľanej zmene a zabezpečiť zhodu hraníc svojich rímskokatolíckych alebo gréckokatolíckych územnosprávnych celkov so štátnymi hranicami SR. Vo vzťahu k menovaniu biskupov sa Svätá stolica zaväzuje dôverným spôsobom vopred informovať o zamýšľanom menovaní, preložení alebo odvolaní biskupa,[55] pričom Slovenská republika sa zaväzuje

Vatikánsky štát, a to predovšetkým v oblasti medzinárodných zmlúv, pričom tieto zmluvy majú iné zameranie ako medzinárodné zmluvy uzavierané Svätou stolicou. Zatiaľ čo zmluvy Svätej stolice upravujú oblasti, v ktorých sa prekrývajú náboženské záujmy cirkvi so záujmami štátu, zmluvy uzavierané Vatikánom upravujú ‚materiálne' veci, akými sú napríklad telekomunikácie, konzulárne zastúpenie", či dohody o zavedení jednotnej európskej meny. Porovnaj KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava: Iura edition 2008, s. 91.

52 Uznávanie právnických osôb, ktoré odvodzujú svoju právnu subjektivitu od cirkvi podľa vnútorných predpisov takej cirkvi, potvrdil aj v ČR nález ÚS ČR z 26. novembra 2007, spis. zn. IV. ÚS 34/06 (k tzv. historickým právnickým osobám).

53 V zmysle článku 2 odsek 2 Základnej zmluvy Svätá stolica garantuje, že katolícka cirkev bude šíriť katolícku mravouku v súlade s právnym poriadkom SR.

54 Pozri aj uznesenie Ústavného súdu SR č. II.ÚS 128/95.

55 Obdobne ako v *Modus vivendi* na otázky spojené s menovaním (odvolaním) apoštolského administrátora sa osobitné postupy dohodnuté v zmluve neaplikujú. Na rozdiel od *Modus vivendi* štát stratil možnosť uplatniť námietky rázu politického. Táto, tzv. politická klauzula, v zmysle ustanovenia § 5, kánonu 377 CIC z roku 1983 už nemôže byť súčasťou obsahu konkordátov.

nevyjadrovať mienku o osobe kandidáta ani stanovisko k rozhodnutiam Svätej stolice. Slovenská republika v Základnej zmluve sa ďalej zaväzuje:

a) garantovať nedotknuteľnosť posvätných miest (pri existencii závažných dôvodov je potrebný súhlas katolíckej cirkvi na iné využitie posvätných miest; to neplatí, ak takýto súhlas nemožno vopred získať a dochádza k ohrozeniu života a zdravia, bezpečnosti alebo majetku) a spovedného tajomstva,
b) rešpektovať vybrané cirkevné sviatky ako dni pracovného pokoja,
c) priznávať manželstvu, uzavretému podľa kánonického práva rovnaké právne postavenie a účinky ako manželstvu uzavretému občianskou formou,
d) rešpektovať právo vykonávať vzdelávaciu, výchovnú, vedeckovýskumnú, misijnú, charitatívnu, zdravotnícku a sociálnu činnosť. Toto právo zahŕňa aj zriaďovanie, vlastníctvo a prevádzkovanie zariadení tohto charakteru, pričom náklady na prevádzkovanie týchto zariadení, tam, kde je to použiteľné, budú hradené z verejného zdravotného poistenia rovnakým spôsobom ako v štátnych zariadeniach obdobného typu,
e) rešpektovať právo katolíckej cirkvi zriaďovať, spravovať a využívať na výchovu a vzdelávanie základné a stredné školy, vysoké školy a školské zariadenia.

Základná zmluva, čo napokon vyplýva aj z jej samotného názvu, predstavuje základný právny rámec spolupráce medzi katolíckou cirkvou a Slovenskou republikou. Pre riešení partikulárnych otázok odkazuje na budúce zmluvy *(pactum de contrahendo)*, ktoré budú obsahovať bližšiu úpravu práv a záväzkov zmluvných strán. Konkrétne predpokladá uzavretie štyroch osobitných medzinárodných zmlúv v nasledujúcich oblastiach:

a) výkonu duchovnej služby v ozbrojených silách a policajných zboroch (článok 14 odsek 4),
b) vzdelávania, katolíckej výchovy detí, katolíckej univerzity, bohosloveckých fakúlt, kňazských seminárov a rehoľných formačných ustanovizní (článok 13 odsek 9),
c) uplatňovania výhrady vo svedomí podľa vieroučných a mravoučných zásad katolíckej cirkvi (článok 7) a
d) finančného zabezpečenia činnosti katolíckej cirkvi (článok 20).

Ad a) Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky bola podpísaná 21. augusta 2002 v Bratislave. Prezident Slovenskej republiky zmluvu ratifikoval 11. októbra 2002. Ratifikačné listiny boli vymenené vo Vatikáne 28. októbra 2002. Zmluva nadobudla platnosť 27. novembra 2002 na základe článku 14 ods. 1. a bola publikovaná v Zbierke zákonov SR oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č. 648/2002 Z. z. V zmysle tejto zmluvy bol zriadený Ordinariát ozbrojených síl v Slovenskej republike. Na čele ordinariátu stojí ordinár ozbrojených síl

a ozbrojených zborov, ktorý je členom Konferencie biskupov Slovenska, organizačne začleneným do ozbrojených síl Slovenskej republiky. Sídlo ordinariátu je v Bratislave. Podľa článku 10 tejto zmluvy Slovenská republika finančne a materiálne zabezpečí činnosť ordinariátu a finančné a materiálne potreby klerikov ordinariátu podľa právnych predpisov Slovenskej republiky. V zmysle uznesenia vlády č. 1115 z 26. novembra 2003 je ordinariát od 1. januára 2004 štátnou rozpočtovou organizáciou v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva obrany;

Ad b) Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní bola podpísaná 13. mája 2004 v Bratislave. Národná rada Slovenskej republiky vyslovila súhlas so zmluvou uznesením č. 719 z 20. januára 2004 a súčasne rozhodla, že ide o medzinárodnú zmluvu podľa článku 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky, ktorá má prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky.

Prezident Slovenskej republiky zmluvu ratifikoval 4. júna 2004. Zmluva nadobudla platnosť 9. júla 2004 na základe článku VI ods. 2 a bola publikovaná v Zbierke zákonov SR oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č. 394/2004 Z. z. Táto zmluva definuje katolícku školu ako cirkevnú školu alebo cirkevné školské zariadenie zriadené príslušnou vrchnosťou katolíckej cirkvi v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky. Vyučovanie na katolíckych školách sa uskutočňuje podľa učebných plánov, učebných osnov a školských výchovných programov schválených zriaďovateľom po dohode s Ministerstvom školstva Slovenskej republiky, avšak Slovenská republika sa zaväzuje nepožadovať, aby katolícke školy uskutočňovali také výchovné a vzdelávacie programy, ktoré nezodpovedajú katolíckej výchove a vzdelávaniu. Zmluva určuje katolícke náboženstvo za jeden z povinne voliteľných predmetov v základných školách a v stredných školách, v súlade s podmienkami ustanovenými právnym poriadkom Slovenskej republiky. Pred účinnosťou tejto zmluvy sa náboženská výchova vyučovala ako povinne voliteľný predmet len na druhom stupni základných škôl a v prvom a druhom ročníku stredných škôl.[56] Vo vzťahu k finančnému zabezpečeniu katolíckych škôl zmluva určuje, že sa poskytuje v rovnakom rozsahu, ako ho majú všetky ostatné školy, v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Text návrhu tejto zmluvy sa stretol s mnohými pripomienkami najmä zo strany NS SR a Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR.[57] NS SR kritizoval, že zmluva nadraďuje kánonické právo všeobecne záväznému právu, porušuje rovnosť cirkví pred zákonom, zakladá nerovnosť občanov a rozlišuje ich

[56] ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 131.

[57] Bolo k nej vznesených 82 pripomienok, z toho 16 zásadných.

práva podľa vierovyznania. Tiež možnosť odmietnutia učebných osnov uznaných štátom bola považovaná za neprijateľnú, lebo nemusí zaručovať vzdelanie, ktorého minimálnu úroveň požaduje štát. Ministerstvo školstva reagovalo uzavretím zmlúv rovnakého charakteru aj s ostatnými registrovanými cirkvami na Slovensku a zapracovaním väčšiny pripomienok do textu zmluvy.[58]

Ad c) Ministerstvo spravodlivosti SR pripravilo v priebehu roka 2003 aj návrh textu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrady svedomia,[59] pričom jeho prijatím by šlo o prvý zmluvný dokument v tejto oblasti v histórii konkordátov uzavretých medzi Svätou stolicou a inými štátmi.[60] Zmyslom zmluvy je umožniť každému (veriacemu) odmietnuť v zmluve taxatívne vymedzené konania,[61] ktoré nie sú v súlade s mravnými zásadami alebo vieroukou cirkvi. Návrh zmluvy posudzovali právnici Európskej siete nezávislých expertov na základné práva, zriadenej Európskou komisiou, a to z hľadiska jeho konformity najmä s ustanoveniami Charty základných práv.[62] Stanovisko komplexne rozoberá súlad návrhu tejto zmluvy s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenska v oblasti ochrany ľudských práv a základných slobôd a tiež s princípmi, na ktorých je založené európske spoločenstvo. Analyzuje judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, závery Komisie OSN pre

---

58 Tamže, s. 131. Napríklad učebné osnovy nie je možné schváliť zriaďovateľom bez dohody s MŠ SR. Bližšie pozri článok I bod 6 Zmluvy medzi SR a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní.

59 Pre kritické pripomienky k návrhu tejto zmluvy bližšie pozri LAJČÁKOVÁ, J.: *Analýza Zmluvy o výhrade svedomia medzi SR a Svätou stolicou* [online]. Toronto: University of Toronto 2005, 10 s. Dostupné na internete: <http://www.changenet.sk/index.stm?section=-spr&x=100112#sdendnote44anc#sdendnote44anc

60 Správa o realizovaní cirkevnej politiky vlády SR a plnenie Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou a Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami [online]. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk (marec 2009).

61 Článok 4 odsek 1 návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí: *„Právo uplatňovať výhrady vo svedomí sa týka: (i) činnosti v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch vrátane výkonu vojenskej služby, (ii) výkonov v oblasti zdravotníctva, najmä konania vo vzťahu k umelým ukončeniam tehotenstva, umelým alebo asistovaným oplodneniam, pokusom a nakladaniu s ľudskými orgánmi, ľudskými zárodkami a ľudskými pohlavnými bunkami, eutanázii, klonovaniu, sterilizácii a antikoncepcii, (iii) činnosti v oblasti výchovy a vzdelávania, najmä konania týkajúceho sa článku 12 a 13 základnej zmluvy, (iv) poskytovania právnych služieb a (v) pracovnoprávnych vzťahov a iných pracovných vzťahov, ktorých obsah sa týka predmetu úpravy tejto zmluvy."*

62 European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights, Opinion No. 4-2005: *The Right to Conscientious Objection and the Conclusion by EU Member States of Concordats with the Holy See*, 14 December 2005, CFR-CDF. [online]. Dostupné na internete: <http://158.109.131.198/catedra/images/experts/CONSCIENTIOUS%20OBJECTION%20(10).pdf (august 2010).

ľudské práva či odporúčania Komisie OSN pre vylúčenie diskriminácie žien. Poukazuje najmä na možné aplikačné dôsledky uplatnenia výhrady vo svedomí, v súlade s článkom IV. zmluvy na zabezpečenie prístupnosti zdravotnej starostlivosti v oblasti reprodukčného zdravia pri absencii právnych záruk povinnosti referencie na iného poskytovateľa právom aprobovaných zdravotníckych služieb, čo by mohlo viesť k praktickému znemožneniu uplatnenia práv žien a ich diskriminácii.[63] Zároveň záver ich jednotiaceho stanoviska poukazuje na viazanie výkladu pojmu výhrady vo svedomí na nesúlad s učením viery a morálky pociťovaným vo svedomí, pričom učenie viery a morálky sa v zmysle zmluvy odvodzuje od magistéria katolíckej cirkvi, čo môže viesť k diskriminácii veriacich iných cirkví a náboženských spoločností (kvôli medzinárodnoprávnemu postaveniu právnej úpravy obsiahnutej v zmluve medzi SR a Svätou stolicou) a neveriacich (pretože ich svedomie sa neriadi princípmi učenia viery a morálky katolíckej cirkvi ani inej registrovanej cirkvi, ktorá by bola signatárkou zmluvy medzi štátom a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami). Proces schvaľovania zmluvy nateraz nie je uzavretý a zrejme bude viesť k potrebe zapracovania pripomienok uvedených v citovanom stanovisku do zmluvy a národnej legislatívy. Ich zapracovanie by odstránilo pochybnosti o kontinuálnom uznávaní a dodržiavaní medzinárodnoprávnych záväzkov Slovenskej republiky, zachovalo by význam zmluvy a zároveň by viedlo k vyjasneniu praktických následkov jej prijatia, keďže uplatnenie výhrady vo svedomí sa už aj dnes v praktickom živote rešpektuje.

Ad d) termín ukončenia príprav medzinárodnej zmluvy o financovaní katolíckej cirkvi a vnútroštátnej dohody s ostatnými cirkvami ministerstvom kultúry v spolupráci s ministerstvom financií bude ešte dlho otvorený, keďže sa vychádza z tézy, že týmto zmluvám by mala predchádzať komplexná právna úprava financovania všetkých cirkví a náboženských spoločností prostredníctvom nového zákona o ich financovaní.[64]

---

[63] Členský štát musí zabezpečiť 1) účinné opravné prostriedky voči odmietnutiu vykonania požadovaných úkonov zdravotnej starostlivosti, 2) právne záruky (dôsledkom porušenia ktorých bude vyvodenie právnej zodpovednosti) na zabezpečenie referencie zo strany uplatňujúcej si výhradu vo svedomí k inému poskytovateľovi zdravotníckych služieb, ktorý si túto výhradu uplatňovať nebude a 3) že takýto iný poskytovateľ zdravotníckych služieb bude aj prakticky k dispozícii na vykonanie požadovaných úkonov zdravotnej starostlivosti. Bližšie pozri tamže, s. 20.

[64] Správa o realizovaní cirkevnej politiky vlády SR a plnenie Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou a Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami [online]. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk (marec 2009).

5. VZŤAH ŠTÁTU A KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU V SÚČASNOSTI

Pri abstrahovaní jednotlivých znakov vzťahu štátu a cirkví je slovenský model koexistencie štátu a cirkví možné charakterizovať ako neidentifikáciu s prvkami kooperácie. Žiadna cirkev nie je považovaná za štátnu cirkev a nepožíva zvláštne výsady, vzťah štátu k cirkvám je teda koordinačný a paritný.[65] Štát garantuje katolíckej cirkvi a iným cirkvám a náboženským spoločnostiam vnútornú cirkevnú autonómiu, nezasahuje teda do ich vnútorných záležitostí, čo reflektuje aj aktuálna právna úprava. Katolícka cirkev má v zmysle zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov postavenie právnickej osoby a je štátom fakticky považovaná za verejnoprávnu korporáciu osobitnej povahy.[66] Na druhej strane, aj vzhľadom na realizáciu činností v oblasti zdravotníctva, školstva či sociálnych služieb, štát katolíckej cirkvi (a ďalším registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam) poskytuje významnú podporu pri výkone jej činnosti.

O odluke cirkvi od štátu sa u nás diskutovalo prakticky pri každej zmene politického režimu v priebehu 20. storočia. Pri žiadnej z nich sa napokon nezrealizovala a November 1989 nebol výnimkou. Dnešnú právnu úpravu vzťahu štátu a cirkví určujú okrem ústavy predovšetkým Základná zmluva a zmluvy o vzájomnej spolupráci s cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Vzhľadom na ich obsah a obsah už uzavretých nadväzujúcich čiastkových zmlúv je zrejmé, že priestor na odluku sa zúžil len na možnú úpravu finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností od štátu. O finančnej forme odluky

---

[65] O situácii v ČR počas platnosti zákona č. 308/1991 Zb. (ktorý s niekoľkými obmenami, najmä vo vzťahu k registrácii, platí u nás aj dnes) sa vyjadril M. Matula takto: *„Súčasná česká situácia je charakterizovaná pokročilým stavom odluky cirkvi od štátu. Odluka je nepochybne vykonaná v oblasti slobody náboženského vyznania a občianskej rovnoprávnosti veriacich rôznych cirkví, existencie súvisiacich práv a slobôd dovoľujúcich slobodu náboženského vyznania realizovať bez ingerencie štátu, formálnej rovnoprávnosti cirkví a náboženských spoločností vrátane liberálnych podmienok pre uznávanie rôznych cirkví a náboženských spoločností, autonómie cirkví vrátane odstránenia štátnej ingerencie do obsadzovania cirkevných úradov a tiež v oblasti výchovy a vyučovania. Prakticky jedinou oblasťou, v ktorej ešte nebola v ČR dosiahnutá odluka je finančné a hospodárske zaistenie činnosti cirkví a náboženských spoločností.“* Porovnaj MATULA, M.: Odluka církve od státu z hlediska poměru státu a církví v ČR. In LAMPARTER, M. (ed.): *Církev a stát (Sborník příspěvků z konference)*, 1. ročník, Brno: Masarykova Univerzita, 1996, s. 53.

[66] Cirkvi požívajú viaceré právomoci a oprávnenia verejnoprávnej povahy – napr. uzatváranie manželstiev, finančná podpora od štátu, poskytovanie daňových, colných a iných úľav, možnosť uzatvárania zmlúv o vzájomnej spolupráci so štátom a pod. Bližšie pozri ČEPLÍKOVÁ, M.: *Štát, cirkvi a právo na Slovensku. História a súčasnosť*, s. 95.

sa teda diskutuje aj dnes. Podpredseda vlády Rudolf Chmel pripustil úvahy o tejto otázke, avšak *„kým k tomu dôjde, tak to je ešte pomerne dlhá cesta"*.[67] Minister kultúry a cestovného ruchu Daniel Krajcer v tejto súvislosti uviedol, že *„akékoľvek riešenie môže byť len za predpokladu diskusie s cirkvami. Musí to vyústiť do širšej dohody. Nebude sa to určite riešiť tak, že vláda prijme rozsiahlu legislatívu, ktorá cirkvám niečo nariadi. Bude celospoločenská diskusia"*.[68] Iba tí, ktorí chcú podporiť finančnými prostriedkami cirkev, by mali podľa neho odvádzať popri 18 percentách dane z príjmu jedno percento pre náboženské spoločenstvá.[69] Finančnú odluku cirkvi od štátu principiálne neodmietla ani katolícka cirkev, pričom zriadila na tento účel komisiu, ktorá vyhodnocuje jednotlivé varianty odluky cirkvi od štátu. Tlačová správa zverejnená na portáli dnes.sk[70] obsahuje vyjadrenia vybraných cirkví a náboženských spoločností registrovaných na Slovensku vo vzťahu k odluke. Z vyjadrení predstaviteľov jednotlivých cirkví je jasné, že predstavu odluky štátu a cirkvi nepokladajú za nereálnu avšak nie v najbližšom čase a bez širokej odbornej aj celospoločenskej diskusie. Jozef Kováčik (ako hovorca Konferencie biskupov Slovenska) sa vyjadril, že: *„z pohľadu katolíckej cirkvi odluka cirkvi od štátu vlastne už je, pretože bola prijatá Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou.. a v tomto dokumente je jasne zadefinované, aké sú kompetencie štátu a cirkví a odluka to je vlastne dohoda... a ekonomická otázka je zachytená v Základnej zmluve medzi SR a Vatikánom s tým, že bude naplnená v čiastkovej zmluve"*. Katolícka cirkev preto svoje aktivity smeruje práve k vytvoreniu pracovných komisií pre uzatvorenie čiastkovej zmluvy medzi SR a Svätou Stolicou o financovaní.

V budúcnosti je teda možné očakávať:

a) opätovné otvorenie otázky finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností štátom, pričom bude zaujímavé sledovať, či navrhovaná úprava bude vychádzať z návrhu pripraveného v roku 2001 a odloženého v roku 2002; z hľadiska možných právnych a ekonomických rizík spojených s ekonomickou závislosťou cirkví od štátu a aj vzhľadom na našu historickú skúsenosť (existujúci stav v tejto oblasti považujeme za jeden z najväčších nedostatkov súčasného stavu vzťahu medzi štátom a cirkvami) sa však naj-

---

67 Som za odluku cirkvi od štátu [online]. Dostupné na internete: <http://hnonline.sk/c1-45783910-chmel-vo-vseobecnosti-som-za-odluku-cirkvi-od-statu (august 2010).

68 Téma odluky cirkvi v SaS opäť ožíva. Minister kultúry, nominovaný SAS, D. Krajcer žiada model 18+1 % dane [online]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/tema-odluky-cirkvi-v-sas-opat-oziva-krajcer-ziada-model-18-1-dane-p6l-/sk_domace.asp?c=A100817_160605_sk_domace_p12 (august 2010).

69 Tamže.

70 Cirkev je pripravená rokovať o odluke od štátu [online]. Dostupné na internete: <http://dnes.atlas.sk/slovensko/172301/cirkev-je-pripravena-rokovat-o-odluke-od-statu (február 2008).

viac stotožňujeme vo vzťahu k financovaniu cirkví s modelom tzv. daňovej asignácie s obmenami opísanými v kapitole 1.4. tohto príspevku;

b) zmenu právnej úpravy vo vzťahu k prehodnoteniu doterajších zákonných podmienok registrácie cirkví a náboženských spoločností[71] a

c) otvorenie problematiky osobitných dohôd so Svätou stolicou i ostatnými registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami (zmluva o uplatňovaní výhrady vo svedomí, zmluva o finančnom zabezpečení).

SUMMARY

The article presents the development of the ecclesiastical law in Slovakia after 1990 and, particularly, the influence of such development on the legal position of the Catholic Church. Interconnection of knowledge from several fields of law and understanding of its development is necessary for study of such problems. The article is divided in chapters focused on analysis of legal regulations from relevant fields of law using a combination of chronological and problem-related attitudes. The domination of problem-related attitude leads to avoidance of using a standard division of law into a public law and a private law. The last chapter defines the current model of relation between the state and the Catholic Church with reference to analyzed legal regulations and defining criteria derived from a legal theory. The article also indicates several fields of ecclesiastical law changes of which should be expected within relatively short period of time.

[71] Táto zmena však nenastane v krátkom čase aj vzhľadom na spomínaný nález ÚS SR sp. zn. PL. ÚS 10/08 z 3. februára 2010, ktorý považuje aktuálnu právnu úpravu o podmienkach registrácie cirkví za ústavne konformnú.

Causa Curiana a jej prínos pre dedičskú substitúciu

Veronika Kleňová

Synopsa: Príspevok sa venuje kauze Curiana, prvému známemu dedičskoprávnemu procesu, v ktorom sa uprednostil výklad podľa vôľe poručiteľa pred doslovným znením testamentu. *Causa Curiana* sa uskutočnila v roku 93 pred Kr. pred Centumvirálnym súdom v antickom Ríme, pričom jej predmetom bol najmä vzťah vulgárnej a pupilárnej substitúcie. Jadrom práce, ako to naznačuje sám názov príspevku, je prínos kauzy pre ďalší vývoj dedičských substitúcií. V príspevku autorka poukazuje aj na význam Cicerónových správ o kauze Curiana v jeho dielach *De Oratore* a *De inventione* pre spoznanie pôvodnej funkcie pupilárnej substitúcie. Teórie interpretujúce kauzu Curiana, teórie o miere vplyvu gréckej filozofie na rímsku jurisprudenciu a o vzťahu medzi rétorikou a právom (rečníkmi a právnikmi) v republikánskom období, ktorými sa zaoberá väčšina vedeckých prác týkajúcich sa tejto kauzy, hoci sú veľmi zaujímavé, spomenieme iba okrajovo.

Kľúčové slová: *causa Curiana, substitutio vulgaris, substitutio pupillaris, substitutio duplex,* výklad testamentu, dedičské právo.

1. VÝCHODISKÁ TESTAMENTÁRNEHO DEDENIA V RÍMSKOM PRÁVE

Rímske dedičské právo charakterizovali viaceré úzko súvisiace princípy. Spomenúť možno najmä prednosť testamentárneho (testátneho) dedenia pred dedením intestátnym, s tým súvisiacu testamentárnu slobodu, *favor testamenti* a zásadu rešpektovania skutočnej vôle poručiteľa. Uvedené zásady neboli rovnako staré. Ich vznik sa viazal na rozdielne vývojové stupne rímskeho práva a v súhrne sa nimi vyznačovalo až právo justiniánske.

Prvé dve zásady sa sformovali už v starorímskom období. Je charakteristickou črtou rímskeho práva, že pomerne skoro uznalo prioritu testamentárneho dedenia pred dedením zo zákona. *Lex duodecim tabularum* v piatej tabuli obsahovala stručné pravidlo: nech je právom to, čo kto ustanovil o svojom majetku[1] a rovnako ustanovovala, kto má po poručiteľovi dediť, ak zomrie bez závetu.[2] Dedenie podľa testamentu však malo v Ríme skoro nielen prednosť, ale

[1] *Lex duodecim tabularum*, V, 3: *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto.*

[2] *Lex duodecim tabularum*, V, 4: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto.*

aj prevahu nad intestátnym dedením.[3] Najmä vyššia trieda rímskych občanov prikladala testamentárnej sukcesii nezvyčajný význam[4] a bolo obvyklé, že svedomitý Riman sa úzkostlivo staral o to, aby nezomrel *intestatus*, nie až keď sa blížila smrť, ale aj v čase mieru a v plnom zdraví.[5] Považovalo sa totiž za hanbu zomrieť bez zanechania testamentu.[6]

Tomu, ako v očiach Rimanov rástla vážnosť a úcta voči testamentu a testamentárnemu dedeniu, však nezodpovedala striktná formálnosť starého civilného práva, ktoré pre platnosť právnych úkonov vyžadovalo mnohokrát iba dodržanie predpísanej formy právneho úkonu a skutočná vôľa konajúcich bola nepodstatná. Takýto prístup mal neraz za následok, že platným bolo také konanie, ktoré síce nezodpovedalo skutočnej vôli konajúcich,[7] ale rešpektovalo formálne náležitosti daného právneho úkonu vyžadované civilným právom.

Rimania si tento rozpor medzi *verbum* a *voluntas* uvedomovali a mali príliš citlivo vyvinutý zmysel pre spravodlivosť, než aby mohla zvíťaziť zanovitá upiatosť na zachovávanie prísnych formálnych požiadaviek *ius civile.* Bolo preto otázkou času, kedy rímske právo prekoná striktný formalizmus a aj do oblasti dedičského práva naplno preniknú nehynúce zásady *ius est ars boni et aequi* („právo je umenie dobrého a spravodlivého")[8] a *iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* („spravodlivosť je nemenná a ustavičná vôľa poskytovať každému jeho vlastné právo").[9]

Najmä osobitný význam, ktorý prikladali Rimania testamentárnemu dedeniu, bol dušou *„favor testamenti"*, v súlade s ktorým začali rímski juristi vykla-

---

3 K tomu pozri REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava – Trnava: IURA EDITION 2003, s. 422.

4 K tomu pozri aj ZIMMERMANN, R.: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. New York: Oxford University Press 1996, s. 628.

5 K tomu TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: Law and Rhetoric in the causa Curiana. *Orbis Iuris Romani Journal of ancient Law Studies*, Brno – Bratislava, vol. VI, 2000, s. 194, uvádzajú: „It was quite common in Rome for well-to-do young men who had just reached adulthood and were *sui iuris* to draw up their will at the first opportunity."

6 K tomu pozri WIELING, H. J.: *Testamentsauslegung im römischen Recht*. München: Verlag C. H. Beck 1972, s. 9. SUMNER MAINE, H.: *Ancient Law: its connection with the early history of society, and its relation to modern ideas* with an introduction by Dwight, Th. W.. 1st American – from 2nd London Ed. New York: John F. Trow 1864, s. 212, k tomu dodáva: „No evil seems to have been considered a heavier visitation than the forfeiture of Testamentary privileges; no curse appears to have been bitterer than that which imprecated on an enemy that he might die without a Will." PLUTARCHOS: Cato maior 9.6: Cato maior povedal, že urobil v živote tri chyby a jednou z nich bolo, že zostal jeden celý deň bez testamentu.

7 K tomu rovnako aj SKŘEJPEK, M.: *Poodkryté tváře římského práva.* Praha: Havlíček Brain Team 2006, s. 101. Formálnosť archaického *ius civile* vyjadruje aj ustanovenie Zákona XII tabúľ (VI, 1): *Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto.*

8 Ulpianus D 1, 1, 1 pr.

9 Ulpianus D 1, 1, 10 pr. , a tiež Just. Inst. 1, 1 pr.

dať testamenty tak, aby, pokiaľ to bolo len trochu možné, zostali v platnosti a nedošlo k dedičskej postupnosti podľa zákona.[10] Túto snahu neskôr povýšila rímska jurisprudencia na jednu zo základných zásad rímskeho dedičského práva.[11] Centrom pozornosti a kritériom výkladu sa stala vôľa poručiteľa. Neskorý klasický právnik Paulus dokonca napísal, že je vo verejnom záujme, aby boli testamenty ľudí účinné,[12] a preto je potrebné v testamentoch vôľu ich zriaďovateľov vykladať voľnejším spôsobom.[13]

2. *CAUSA CURIANA*

Prvým známym dedičskoprávnym sporom, v ktorom sa uprednostnila skutočná vôľa poručiteľa pred jej slovným vyjadrením smerodajným pre *ius civile*, ktoré by v konkrétnom prípade malo za následok odpadnutie testamentu a nastúpenie intestátnej dedičskej postupnosti, bola *causa Curiana*,[14]

---

[10] K tomu porovnaj REBRO, K. – BLAHO, P.: ref. 3, s. 422, SKŘEJPEK, M.: ref. 7, s. 103.

[11] K tomu pozri aj KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck 1995, s. 282.

[12] Paulus D 29, 3, 5: *Vel negare se signasse: publicae enim expedit suprema hominum iudicia exitum habere.*

[13] Paulus D 50, 17, 12: *In testamentis plenius voluntates testantium interpretamur.*

[14] Kauze Curiana sa sa venuje relatívne veľa odbornej literatúry. Pozri najmä BLAHO, P.: Oratores a iuris consulti v ranom rímskom princípate podľa Marca Fábia Quintiliána. In BLAHO, P. (ed.): *Pocta prof. Dr. K. Rebrovi k jeho 80. narodeninám.* Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae 15. Bratislava 1993, s. 45 – 46; BLAHO, P.: Rímske súkromné právo. In NOVOTNÁ, M. (ed.): *Dejiny a kultúra antického Grécka a Ríma*. Bratislava 2006, s. 434 – 435; FALCHI, G. L.: Interpretazione ´tipica´nella ´causa Curiana´. *SDHI*, 46, 1980, s. 383 – 430; HAUSMANINGER, H. – BLAHO, P.: *Praktické prípady z rímskeho práva*. 3. dopl. a preprac. vyd. Bratislava – Viedeň: IURA EDITION 2008, s. 20 – 21; KÖNCZÖL, M.: Law, Fact and Narratives in Ancient Rhetoric: The Case of the causa Curiana. In *International Journal for the Semiotics of Law*, Vol. 21, No. 1, 2008, s. 21 – 34; MANTHE, U.: Ethische Argumente im Werk Papinians. In *Orbis Iuris Romani Journal of ancient Law Studies*, Brno – Trnava, 10, 2005, s. 146 a nasl.; MUNZINGER, W.: *Causa Curiana vor dem römischen Centumviralgericht und die testamentarische Substitution*. Bern 1855; PERRIN, B.: La substitution pupillaire á l´époque de Cicerón. In *RHDFE*, Vol. 27, 1949, s. 335 – 376, 518 – 542; REBRO, K. – BLAHO, P.: ref. 3; SCHULZ, F.: *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft.* Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger 1961, s. 95 – 96; SKŘEJPEK, M.: ref. 7, s. 102 – 103; STROUX, J.*: Summum ius summa iniuria. Ein Kapitel aus der Geschichte der interpretatio iuris*. Leipzig – Berlin 1926; TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 171 – 202; TELLEGEN, J. W.: Oratores, Iurisprudentes and the causa Curiana. In *RIDA*, 30, 1983, s. 293 – 311; TELLEGEN, J. W.: The Reliability of Quintilian for Roman Law: on the causa Curiana. In TELLEGEN-COUPERUS, O. (ed.). *Quintilian and the Law: The Art of Persuasion in Law and Politics*. Leuven: Leuven University Press 2003, s. 191 – 200; VAUGHN, J. W.: Law and Rhetoric in the Causa Curiana. In *Classical Antiquity*, Vol. 4, No. 2, 1985, s. 208

ktorou podľa H. J. Wielinga začína história výkladu testamentu.[15] Odohrala sa v roku 93 pred Kr.[16] pred centumvirálnym súdom. *Causa Curiana* bola pomenovaná, pre rímske právo trochu netradične, nie podľa zúčastnených právnikov, ale podľa osoby, ktorá v spore uspela. Súdny proces, o ktorom sa dozvedáme predovšetkým z rečníckych diel[17] Ciceróna[18] a Quintiliana,[19] je najznámejším procesom z oblasti rímskeho dedičského práva. Lesku a sláve tejto kauzy nie málo pomohli aj chýrne mená zástupcov procesných strán. Na strane žalobcu vystupoval Quintus Mucius Scaevola, Cicerónov súčasník a kolega, ktorého sám Cicero charakterizuje slovami *iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus*.[20] Scaevola bol autorom diela *De iure civili* v osemnástich knihách[21] a podľa R. Zimmermanna bol pravdepodobne najvýznamnejším právnikom (*the most outstanding jurist*) neskorej republiky.[22] Proti nemu stál a žalovaného zastupoval popredný rétor vtedajšej doby, Lucius Licinius Crassus, konzul z roku 95 pred Kr.[23] Predmetom Curiovho sporu

n.; WIEACKER, F.: The Causa Curiana and Contemporary Roman Jurisprudence. In *The Irish Jurist*, 2, 1967, s. 151 – 164; WIELING, H. J.: ref. 6, s. 7 n.; ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 628 – 632.

15 WIELING, H. J.: ref. 6, s. 9.

16 K roku pozri DAJCZAK, W. – GIARO, T. – LONGCHAMPS DE BÉRIER, F.: *Prawo rzymskie u podstaw prawa prywatnego*. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze PWN 2009, s. 257; HAUSMANINGER, H. – BLAHO, P.: ref. 14, s. 20; MANTHE, U.: ref. 14, s. 146; WIELING, H. J.: ref. 6, s. 9; VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 208 a ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 628 uvádzajú rok 92 pred Kr.

17 Rečnícke práce ako prameň poznania práva považuje mnoho právnych romanistov a historikov za nespoľahlivé. Myslíme si však, že je dôležité rečnícke práce skúmať, i keď v kontexte s prameňmi právnickými, lebo sú dôležitým zdrojom poznatkov. Ak by sme ich obišli, prišli by sme o množstvo cenných poznatkov o rímskom práve. Dôkazom je predsa samotná *causa Curiana*. Tak ako nie je možné študovať rímske právo bez ohľadu na jeho historické súvislosti, nie je ani možné o ňom získať úplný a správny obraz bez poznania diel veľkých rečníkov. K rečníckym prameňom a ich významu pre štúdium rímskeho práva pozri aj TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 185, 190.

18 Predovšetkým De Oratore 1, 39, 180; 1, 57, 242 – 244; 2, 32, 140 – 141; Brutus 144 – 145; 194 – 198; 256; Pro Caecina 53 a 69; De inventione 2, 122 (Na tomto mieste Cicero opisuje prípad veľmi podobný kauze Curiana, ale nespomína ani meno prípadu, ani osôb na ňom zúčastnených. Je veľmi pravdepodobné, že naozaj ide o kauzu Curiana, ale nie je to isté.); Topica 44.

19 Najmä Institutio oratoria VII, 6, 9 – 10.

20 CICERO, M. T.: De oratore 1, 39, 180.

21 K tomu pozri BLAHO, P.: Rímske súkromné právo, ref. 14, s. 434.

22 ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 628.

23 V tejto súvislosti považujeme za dôležité zmieniť sa o teórii, ktorú uviedol TELLEGEN, J. W.: ref. 14, s. 191 a nasl., ktorý popiera v právnej vede prevládajúci názor, v zmysle ktorého bola *causa Curiana* sporom medzi právnikom (Scaevola) a rečníkom (Crassus). Vychádza pritom predovšetkým z fragmentu Quintiliana v Institutio Oratoria (VII, 6, 1),

bola interpretačno-právna otázka priekopníckeho charakteru: je smerodajné doslovné znenie testamentu alebo vôľa testátora?[24] Moderne vyjadrené: má sa uprednostniť gramatický a reštriktívny výklad alebo výklad logický a vôľa poručiteľa oproti jej napísanému zneniu? [25]

Právnym a vecným jadrom procesu bol nasledovný problém: ženatý, bezdetný *pater familias*, rodovým menom Coponius,[26] túžiac po synovi (prípadne viacerých) zriadil testament,[27] v ktorom ich ustanovil za svojich dedi-

v ktorom Quintilianus píše, že medzi právnikmi (*inter consultos*) sa často vyskytuje spor medzi *scriptum* a *voluntas*. Základom Tellegenovej mienky je skutočnosť, že Quintilian vôbec nerozlišuje medzi právnikmi a rečníkmi, naopak používa všeobecný pojem *consultos*, čo úplne zodpovedá aj Cicerónom používanému termínu. J. W. Tellegen píše: „In Brutus (145 – 148; 194 and 198) Cicero praises both advocates for their juridical knowledge and for their rhetorical skill and also refers to both advocates as *oratores.*" Tellegen nepovažuje právo a rétoriku za dve oddelené disciplíny a nesúhlasí s názorom, podľa ktorého *causa Curiana* reprezentuje víťazstvo rétoriky nad právom. V TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 185 a nasl., Tellegenovci píšu, že hoci sa separácia práva a rétoriky objavila v romanistickej literatúre okolo roku 1930, nezrodila sa v tom čase. Bola síce priamym dôsledkom interpolačnej kritiky, ale jej základ siaha na začiatok 19. stor. a k založeniu historickej školy. Tellegenovci ďalej píšu, že separáciu práva a rétoriky treba pokladať za anachronizmus. V nadväznosti na uvedené pokladajú aj rozlišovanie medzi právnikmi a rečníkmi, ktoré vytvorilo základ pre moderné interpretácie kauzy Curiana, za výsledok anachronistického myslenia. Na záver danej časti Tellegenovci uvádzajú: „It should be clear from above that viewing the *causa Curiana* as a conflict between jurist and an orator is a typical 19th century interpretation and is therefore anachronistic." O vzťahu rímskych súdnych rečníkov a právnikov pozri aj BLAHO, P.: Oratores a iuris consulti v ranom rímskom principáte podľa Marca Fábia Quintiliána, ref. 14, s. 41 – 48.

24 K tomu rovnako aj WIELING, H. J.: ref. 6, s. 9.

25 K tomu pozri aj REBRO, K. – BLAHO, P.: ref. 3, s. 429.

26 Meno zriaďovateľa testamentu Cicero nespomína. Odvodzuje sa z priezviska osoby, ktorá prichádzala do úvahy ako dedič zo zákona – Coponius.

27 S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o testament mancipačný. K tomu pozri SKŘEJPEK, M.: ref. 7, s. 102. Nebol to však *testamentum per aes et libram* v jeho pôvodnej podobe, ktorá bola ústna a spočívala v tom, že testátor pre prípad smrti previedol svoj rodinný majetok prostredníctvom mancipácie na priateľa (*familiae emptor*) a zároveň ho požiadal, alebo mu prikázal, čo má komu po smrti poručiteľa odovzdať. K tomu porovnaj Gai. Inst. 2, 102 – 103. Bola to už novšia forma mancipačného testamentu, pretože až pri nej možno uvažovať o výklade testamentu (a o to v Curiovej kauze išlo). Spočívala v tom, že poručiteľ spísal svoju poslednú vôľu na tzv. testamentárne tabuľky, potom pred svedkami naoko previedol svoj majetok emptorovi *familiae* prostredníctvom mancipácie a na to predniesol *nuncupatio,* ktorou už len potvrdil to, čo bolo v testamentárnych tabuľkách napísané (pozri Gai. Inst. 2, 104). Interpretácia totiž predpokladá presne zapísané doslovné znenie, z ktorého sa bude pri výklade vychádzať. K tomu pozri WIELING, H. J.: ref. 6, s. 8.

čov.[28],[29] Ak by syn zomrel skôr, ako sa stane dospelým, ustanovil za náhradného dediča istého Mania Curia („*Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tum mihi, dicet, „heres esto“*[30] – *Si mihi filius genitur, isque prius moritur, et cetera, tum mihi ille sit heres*[31] – *Substitutus heres erat si postumus ante tutelae suae annos decessisset“*[32]). Keď poručiteľ zomrel a osoby uchádzajúce sa o dedičstvo otvorili testament, zistili, že *filius* sa nenarodil. Substitút M. Curius sa ujal dedičstva v domnienke, že nič nebráni tomu, aby sa stal dedičom testátora. Agnátsky príbuzný poručiteľa, M. Coponius, ktorý by v prípade neexistencie testamentu prichádzal do úvahy podľa Zákona XII tabúľ ako intestátny dedič v druhej triede (*proximus agnatus*),[33] mal ale opačný názor. Vychádzajúc z predpokladu, že podmienka, pod ktorou bol ustanovený za dediča Curius sa nesplnila, inicioval voči M. Curiovi spor o pozostalosť.[34]

---

[28] CICERO, M. T.: De inventione 2, 122: ...*Pater familias cum liberorum haberet nihil, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: „Si mihi filius genitur unus pluresve, is mihi heres esto“...* Vychádzame z predpokladu, že uvedená Cicerónova zmienka, v ktorej píše o bezdetnom ženatom testátorovi, sa vzťahuje na kauzu Curiana, a preto jediné, čo o poručiteľovi nevieme s istotou, je, či jeho manželka v čase, keď písal testament bola skutočne tehotná (ale dieťa sa nenarodilo), alebo sa Coponius iba domnieval, že je tehotná, alebo iba dúfal, že v blízkej budúcnosti otehotnie. TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 193 – 194, poznamenávajú, že z Cicerónových diel *De Oratore* ani *Brutus* nevyplýva, že Coponiova manželka bola tehotná, hoci sa to predpokladá. Taktiež podľa Tellegenovcov nie je zrejmé, že Coponius bol ženatý, keď zriaďoval testament. Jedinou nepochybnou okolnosťou je, že v čase smrti nemal deti.

[29] Vo väčšine prípadov sa v literatúre uvádza, že testátor zriadil testament krátko pred svojou smrťou. K tomu obdobne aj DAJCZAK, W. – GIARO, T. – LONGCHAMPS DE BÉRIER, F.: ref. 16, s. 257, SKŘEJPEK, M.: ref. 7, s. 103. S tvrdením, že Coponius zriadil testament krátko pred svojou smrťou nesúhlasí WIELING, H. J.: ref. 6, s. 9, uvádzajúc, že v rozpore s očakávaním blízkej srmrti je najmä vyššie uvedená Cicerónova zmienka o viacerých synoch („*Si mihi filius genitur unus pluresve*“). Wieling píše, že testátor sotva počítal s dvojčatami. Nesúhlasíme s Wielingom, pretože až *Lex Iunia Vellaea* z roku 26 alebo 28 po Kr. priznala pasívnu testamentárnu spôsobilosť aj tým vlastným priamym potomkom poručiteľa, ktorí sa narodili síce po zriadení testamentu, ale ešte za života poručiteľa. V Cicerónových časoch, pokiaľ ide o *personae incertae,* ktorým vo všeobecnosti nepatrila *testamenti factionem passivam*, bolo možné platne ustanoviť za dedičov len tzv. *postumi legitimi*, t. j. vlastných priamych potomkov poručiteľa, ktorí sa narodili až po smrti poručiteľa. Teda ak by Coponius nezriaďoval testament krátko pred svojou smrťou, riskoval by, že ak sa mu potomok narodí ešte za života, tak ním nariadená dedičská inštitúcia bude neplatná a v dôsledku toho bude neplatný celý testament.

[30] CICERO, M. T.: De inventione 2, 122.

[31] CICERO, M. T.: De Oratore 2, 32, 141.

[32] QUINTILIANUS, M. F.: Institutio oratoria VII, 6, 10.

[33] *Lex duodecim tabularum*, V, 4: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgantus proximus familiam habeto.*

[34] CICERO, M. T.: De inventione 2, 122: ...*Deinde quae assolent. Postea: „Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tum mihi“, dicet, „heres esto“. Filius natus non est. Ambigunt*

Na ochranu svojho práva použil dedičskú žalobu *hereditatis petitio* a vyzval Curia, aby sa dostavil pred centumvirálny súd.[35]

3. SUBSTITÚCIA A INŠTITÚCIA V COPONIOVOM TESTAMENTE

Coponius v testamente nariadil tzv. pupilárnu substitúciu (*substitutio pupillaris*).[36] Spočívala v tom, že *pater familias* ustanovil za dediča svojho nedospelého syna a pre prípad, že by tento syn zomrel síce po ňom, ale predtým než dosiahne dospelosť a nadobudne aktívnu testamentárnu spôsobilosť, ustanovil

adgnati cum eo, qui est heres, si filius ante, quam in tutelam veniat, mortuus sit. CICERO, M. T.: De Oratore 2, 32, 140 – 141: *...nisi forte existimatis a M. Curio causam didicisse L. Crassum et ea re multa attulisse, quam ob rem postumo non nato Curium tamen heredem Coponi esse oporteret: nihil ad copiam argumentorum neque ad causae vim ac naturam nomen Coponi aut Curi pertinuit; in genere erat universo rei negotique, non in tempore ac nominibus, omnis quaestio: cum scriptum ita sit SI MIHI FILIUS GENITUR, ISQUE PRIUS MORITUR, et cetera, TUM MIHI ILLE SIT HERES, si natus filius non sit videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse:...* K tomu pozri aj SUTTON, E. W. – RACKHAM, H.: *Cicero in twenty – eight volumes, III. De oratore in two volumes*, I, Books I, II with an english translation by E. W. Sutton completed with an introduction by H. Rackham. London: William Heinemann 1967.

35 K tomu pozri aj TELLEGEN, J. W.: ref. 14, s. 192.

36 O pupilárnej substitúcii pozri aj BOHÁČEK, M.: Několik poznámek k problému pupilární substituce. *Sborník věd právních a státních*, Praha, roč. 42, 1942, s. 114 – 143; BOHÁČEK, M.: Studie Jana Vážného o pupilární substituci v právu římském. *Naše věda,* Praha, 21, 1942, s. 4 – 6; COSTA, E.: Sopra la natura giuridica della sostituzione pupillare nel diritto romano. *BIDR*, 6, 1893, s. 245 – 332; FINAZZI, G.: „Heredem esse" ed „in tutelam suam venire": riflessioni sulla struttura della sostituzione pupillare. *BIDR*, 33 – 34, 1991 – 1992, s. 105 – 156; FINAZZI, G.: *La sostituzione pupillare*. Napoli 1997; LA PIRA, G. : La sostituzione pupillare. *Studi Bonfante*, Milano, 3, 1930, s. 271 – 347; LÓPEZ PEDREIRA, A.: *Pupillaris substitutio del derecho romano al artículo 775 del código español*. Madrid: Universidad Rey Juan Carlos 2006; MANNA, G.: *Carattere giuridico della sostituzione pupillare*. Napoli: Lanciano e d´ Ordia 1885; PADOVANI, A.: *Studi storici sulla dottrina delle sostituzioni*. Milano 1983; PERRIN, B.: ref. 14, s. 335 – 376, 518 – 542; SOLAZZI, S.: „Unum testamentum, duarum hereditatum". In *Labeo*, 1, 1955, s. 190 – 194; VÁŽNÝ, J.: K § 609 obč. zákona. *Časopis pro právní a státni vědu*, Brno, 23, 1940, s. 11 – 17; VÁŽNÝ, J.: K problému pupilární substituce. (Nesoulad mezi právním pojmem a praktickou funkcí). *Sborník prací k poctě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba 24.6.1939*, Praha 1939, s. 285 – 295; VÁŽNÝ, J.: La sostituzione pupillare nella giurisprudenza classica. In *BIDR*, 46, 1939, s. 68 – 118; VÁŽNÝ, J.: Note critiche ed esegetiche alla sostituzione pupillare. In *BIDR*, 47, 1940, s. 31 – 62; VÁŽNÝ, J.: *Pupilární substituce ve vývoji římského práva. K dějinnému vývoji dědického náhradnictví*. Praha: Nákladem české akademie věd a umění, 1940; VOCI, P.: La sostituzione pupillare nel diritto romano. *Archivio Giuridico*, 149, 1955, s. 3 – 60; WOLFF, H. J. : Die Pupillarsubstitution. Eine Untersuchung zur Geschichte des Heres – Begriffs und der römischen Rechtswissenschaft. In *Studi Riccobono*, Palermo, 3, 1936, s. 435 – 470.

za dediča iného (pupilárneho substitúta). Pupilárnu substitúciu vytvorilo obyčajové právo niekedy v priebehu republiky[37] odvodením zo staršej, vulgárnej substitúcie,[38] o čom svedčí predovšetkým rovnaký princíp, na ktorom sú obidve substitúcie vystavané.[39]

Substitutio vulgaris[40] je menovanie niekoho za náhradného dediča (*substitutus*) pre ten prípad, že prvý za dediča ustanovený sa univerzálnym sukcesorom poručiteľa nestane, či už preto, že nebude chcieť (tzv. *casus voluntatis*), alebo nebude môcť (tzv. *casus impotentiae*). Formula, ktorou bol ustanovený všeobecný náhradník, mohla znieť *„Si ille heres non erit, ille heres esto"*[41] alebo aj *„Lucius Titius heres esto: si mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres mihi esto"*.[42]

Pre obidva druhy substitúcie bolo spoločné, že vulgárny aj pupilárny substitút bol:

---

37 K tomu porovnaj DERNBURG, H.: *System des römischen Rechts*. Der Pandekten, 8., umgearb. Aufl., bearb. von P. Sokolowski. 2. Teil. Berlin: Verlag von W. Müller 1912, s. 961, ktorý píše: *„pupilárna substitúcia bola dielom obyčajového práva a vznikla v poslednom období republiky"*. S tým nesúhlasí KARLOWA, O.: *Römische Rechtsgeschichte in zwei Bänden.* 2. Band. Leipzig: Verlag von Veit and Comp. 1901, s. 876, ktorý tvrdí, že v Ciceránových časoch sa už uplatňovalo iné ponímanie pupilárnej substitúcie, ktoré bolo v rozpore s pôvodným. V každom prípade treba povedať, že údaje týkajúce sa pôvodu pupilárnej substitúcie sú veľmi vzácne. Z mladších prameňov je, zdá sa, hodnotnou správou iba Ulpianov text obsiahnutý v D 28, 6, 2 pr.: *Moribus introductum est, ut quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quattuordecim annos perveniant, feminae ad duodecim. Quod sic erit accipiendum, si sint in potestate: ceterum emancipatis non possumus.* a veľmi podobne aj Just. Inst. 2, 16 pr.: *Nam moribus institutum est, ut, cum eius aetatis sunt, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt parentes eis faciant.* Citované fragmenty, a ani vyššie uvedené Cicerónove texty, neposkytujú dostatočnú informáciu na určenie času, kedy pupilárna substitúcia vznikla a pohybujeme sa len v rovine hypotéz. K tomu rovnako aj LÓPEZ PEDREIRA, A.: ref. 36, s. 25. Na záver ale musíme podotknúť, že prvé dva citované texty podľa nášho názoru nezodpovedajú úplne povahe pôvodnej pupilárnej substitúcie a sú už silno ovplyvnené jej neskoroklasickým až justiniánskym ponímaním, predovšetkým pokiaľ ide o zmienku o zriadení testamentu dieťaťu. Domnievane sa, že v pôvodnej podobe bola pupilárna substitúcia ustanovením druhého dediča otcovi, pre prípad, že by jeho nedospelé dieťa zomrelo po ňom, pred dosiahnutím *pubertas.* Kontra VÁŽNY, J.: *K problému pupilární substituce. (Nesoulad mezi právním pojmem a praktickou funkcí*), ref. 36, s. 285 – 295.

38 K tomu porovnaj GIRARD, P. F.: *Manuel élémentaire de droit romain*. *Geschichte und System des römischen Rechtes*, II. Teil, Übersetzt und mit Zusätzen versehen von R. von Mayr. Berlin: Franz Vahlen 1908, s. 904. Pri derivovaní pupilárnej substitúcie zo substitúcie vulgárnej ide o problematiku, ku ktorej právna romanistika nezaujala jednotné stanovisko.

39 V oboch prípadoch poručiteľ povoláva niekoho k dedeniu, v druhom rade pod odkladacou podmienkou.

40 O vulgárnej substitúcii pozri aj ROBE, U.: *Il diritto di accrescimento e la sostituzione volgare nel diritto romano classico*. Milano 1953; SOLAZZI, S.: Vulgaris substitutio. In *SDHI,* vol. 16, 1950, s. 1 – 12.

41 Just. Inst. 2, 15, pr.

42 Modestinus D 28, 6, 1, 1.

a) osobou ustanovenou za dediča, ako aj
b) osobou ustanovenou za dediča pod podmienkou.

Keď povieme, že substitút bol ustanovený za dediča, máme tým na mysli, že bol síce povolaný k dedeniu, ale až v druhom, treťom, prípadne aj ďalšom rade, a preto museli byť v jeho osobe splnené predpoklady, ktoré sa vzťahovali na ustanovenie inštitúta, respektíve dediča povolaného dediť v prvom rade.[43] Substitút bol niekedy označovaný ako *heres secundus*,[44] pričom tento výraz nevypovedá o kvalite povolaného, ale označuje iba objektívnu skutočnosť – že ide o povolanie na druhom mieste.[45]

Substitút bol osobou povolanou k dedeniu pod podmienkou, ktorá ale pri spomínaných dvoch formách náhradníctva nebola rovnaká. Pri vulgárnej substitúcii išlo o jednoduchú suspenzívnu kondíciu, že primárne za dediča ustanovený sa dedičom nestane,[46] pričom sa delácia dedičstva v prospech substitúta odkladala až do okamihu, keď bolo zrejmé a isté, že inštitút (hlavný dedič) sa už dedičom poručiteľa nestane.[47] Až do splnenia podmienky (počas *condicio pendet*) sa na substitúta hľadelo, akoby nebol k dedeniu povolaný.[48]

Pupilárna substitúcia bola tiež podmieneným ustanovením za dediča, nariadeným s cieľom vyhnúť sa zákonnej dedičskej postupnosti,[49] ale podmienka bola vymedzená odlišne. Pupilárny substitút nastupoval za predpokladu, že *pupillus* – nedospelý syn, poručiteľa prežil, no zomrel pred dosiahnutím svojej dospelosti.[50] Niektorí autori vymedzujú kondíciu, pod ktorou bol povolaný pupilárny substitút aj tak, že substitút má nastúpiť, ak sa *pupillus* dedičom testátora stane, ale nedožije sa veku dospelosti. V súvislosti s Curiovou kauzou, je však dôležitá republikánska, teda pôvodná forma pupilárnej substitúcie, pri ktorej bol tento predpoklad chápaný odlišne. Pokiaľ by sa totiž *pupillus* musel

---

43 K tomu rovnako aj DERNBURG, H.: ref. 37, s. 960; BORKOWSKI, A. – PLESSIS, P.: *Textbook on Roman Law*. 3rd ed.. Hampshire: Ashford Colour Press 2005, s. 225; DAJCZAK, W. – GIARO, T. – LONGCHAMPS DE BÉRIER, F.: ref. 16, s. 297.

44 Takéto označenie v CICERO, M. T.: Pro Cluentio, XII, 33: *Itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus esset: ab secundo herede nihil legat.*

45 K tomu pozri aj VÁŽNÝ, J.: *Pupilární substituce ve vývoji římského práva*, ref. 36, s. 51.

46 Iba výnimočne mohol substitút nadobudnúť dedičstvo, hoci inštitút, ktorý bol *heres suus et necessarius* poručiteľa sa dedičom stal. Bolo to možné v prípade, ak ten využil *beneficium abstinendi. Institutus* tak síce *iure civili* zostal dedičom, ale iba ako *nudum nomen sui heredis*, pričom prétor odoprel proti nemu žaloby pozostalostných veriteľov a odkazovníkov a jeho podiel sa ponúkol substitútovi.

47 K tomu rovnako aj SERAFINI, F.: *Istituzioni di diritto romano comparato al diritto civile patrio*. Parte prima. Libro quinto. 2. ed.. Firenze: [s.n.], 1875, s. 189.

48 K tomu pozri aj DERNBURG, H.: ref. 37, s. 961.

49 K tomu rovnako aj GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 903.

50 Zhodne s nami aj KARLOWA, O.: ref. 37, s. 875: „...für den Fall, dass dieser *impubes* nach ihm vor erreichter *pubertas* sterben sollte, kann der Gewalthaber einen *secundus heres* ernennen".

dedičom poručiteľa stať, došlo by k porušeniu zásady *semel heres semper heres*,[51] pretože syn by prestal byť dedičom otca v okamihu svojej smrti (za predpokladu, že zomrel pred dosiahnutím dospelosti) a na jeho miesto by opäť ako dedič poručiteľa nastúpil niekto iný – pupilárny substitút.[52]

Myslíme si, že v období republiky mohol syn dedičstvo po otcovi so všetkými z toho vyplývajúcimi právnymi následkami nadobudnúť až v okamihu svojej dospelosti. Ak by zomrel po otcovi pred dosiahnutím *pubertas*, hľadelo sa na neho tak, akoby sa otcovým dedičom nestal,[53] a preto nedochádzalo k porušeniu uvedenej zásady, lebo pupilárny substitút sa stal prvým dedičom otca.[54]

Domnievame sa, že pokiaľ chceme vytvoriť všeobecnú definíciu pupilárnej substitúcie, tak definícia, ktorá zahŕňa všetky prípady a vzťahuje sa na všetky vývojové stupne pupilárnej substitúcie, je tá, podľa ktorej otec ustanovuje pupilárneho substitúta pre prípad, že jeho dieťa zomrie po ňom, ale pred dosiahnutím svojej dospelosti.

Vráťme sa teda k právnej podstate Curiovej kauzy. Z hľadiska pupilárnej substitúcie nariadenej Coponiom si treba všimnúť ešte jednu osobitosť. Z Cicerónových fragmentov: *„Si mihi filius genitur unus pluresve, is mihi heres esto ... Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tum mihi", dicet, „heres esto"*[55] a *„Si mihi filius genitur, isque prius moritur, et cetera, tum mihi ille sit heres"*[56] je zrejmé, že inštitúcia syna je podmienená. Ide o suspenzívnu kondíciu *„ak sa mi narodí syn (prípadne viacerí)"*. V období republiky bola obvyklá formula pupilárnej substitúcie nasledujúca: *„Titius filius meus heres mihi esto; si filius meus ... post me prius morietur, quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto."*[57] V klasickom období znela: *„Titius filius meus mihi heres esto. Si filius mihi ... heres erit et prius moriatur quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto,"*[58] *„Lucius*

---

51 K zásade pozri LONGCHAMPS DE BÉRIER, F.: Warunki, terminy i fideikomis uniwersalny w rzymskim prawie prywatnym. In *Studia Iuridica*, 37, 1999, s. 95.

52 K tomu porovnaj VÁŽNÝ, J.: K problému pupilární substituce, ref. 36, s. 289 – 290.

53 K tomu pozri KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876.

54 K tejto teórii pozri aj GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 905. Napríklad KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876 sa domnieval, že podľa chápania starých Rimanov, právna spôsobilosť pupila ešte nebola dokonale vyvinutá, a preto na pupila nemožno po smrti otca, počas jeho nedospelosti, hľadieť ako na plného pána otcom zanechaného dedičstva. Až do rozhodnutia, teda do dosiahnutia *pubertas* pupila alebo do jeho smrti pred dosiahnutím dospelosti, existoval „stav neistoty" o tom, kto bude otcovým dedičom. SEGRÉ, A.: *Ricerche di diritto ereditario romano*. Roma 1930, s. 70 tvrdil, že *pupillus* bol pod tutelou, a preto nemohol byť sám dedičom. Jeho náuka bolo východiskom pre LA PIRA, G.: ref. 36, s. 271 – 347 a po ňom aj WOLFF, H. J.: ref. 36, s. 435 – 470, ktorí učili, že *pupillus* vôbec nemal spôsobilosť na práva, a teda ani spôsobilosť dedičskú. K týmto teóriám pozri aj BOHÁČEK, M.: ref. 36, s. 117 n.

55 CICERO, M. T.: De inventione 2, 122.

56 CICERO, M. T.: De Oratore 2, 32, 141.

57 K formule pozri GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 904 a KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876.

58 Gai. Inst. 2, 179.

Titius heres esto ... si heres erit et intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto."[59]

Z uvedených formúl pupilárnej substitúcie vyplýva, že *pater familias* tak v predklasickom, ako aj neskoršom práve zvyčajne ustanovoval syna za dediča v imperatíve, nepodmienečne, a ak by syn zomrel pred dosiahnutím dospelosti, ustanovuje za substitúta iného. Spravidla bývala teda iba substitúcia podmienenou inštitúciou. Coponius však inštituoval syna pod podmienkou, že sa mu nejaký narodí. Syn sa nenarodil, ustanovenie syna za dediča sa nestalo právne účinným. Ak takto odpadla inštitúcia (ustanovenie hlavného dediča), aké dôsledky z toho vyplývajú pre substitúciu (t. j. druhú podmienenú inštitúciu)? Ak vychádzame z teórie, že právny úkon, ktorého účinky sú viazané na splnenie odkladacej podmienky, je od okamihu svojho vzniku platný, tak substitúcia zostane platnou tiež. Pupilárna substitúcia, ktorú zamýšľal Coponius zriadiť, je štandardná: ak syn zomrie skôr, ako dosiahne dospelosť, nech je dedičom Curius. Je ale naozaj po odpadnutí prvej inštitúcie (teda po tom, čo ustanovenie syna za dediča nenadobudlo právne účinky) substitúcia substitúciou? Nie je predpokladom substitúcie, aby existovala osoba, ktorá má byť substitúciou nahradená?[60]

Tieto úvahy indikujú, prečo podľa Quintiliana text (*scriptum*) Coponiovho testamentu nebol úplne zreteľný (hoci Coponiov úmysel – *voluntas* áno).[61] Budeme vychádzať z predpokladu, že ide o podmienenú inštitúciu kombinovanú so substitúciou,[62] ktorá ako vyplýva z Cicerónovej nie celkom zreteľnej správy

---

[59] Modestinus D 28, 6, 1, 1.

[60] K tomu TELLEGEN, J. W.: ref. 14, s. 196: *„If there is a substitution in a will it is assumed that there is someone who can be replaced, in other words that there is an heir. Thus a substitution is based on the assumption that the institution of the heir is unconditional."*

[61] QUINTILIANUS, M. F.: Institutio oratoria VII, 6, 9 – 10: *In testamentis et illa accidunt, ut voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi et Scaevolae fuit contentio. Quis dubitaret quin ea voluntas fuisset testantis ut is non nato filio heres esset qui mortuo? Sed hoc non scripserat.* TELLEGEN, J. W.: ref. 14, s. 196 k tomu dodáva, že ani nie je možné zriadiť jednoznačnú formuláciu, kombinujúcu podmienené ustanovenie za dediča so substitúciou. Coponius taký testament urobil, a preto bol nejasný. Pokiaľ ide o úmysel testátora, Tellegen dodáva, že Quintilian ho považoval za úplne jasný. Každý predsa vie, čo Coponius zamýšľal – dediť by mal substitút.

[62] TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, pokladajú za základný právny problém, ktorého sa *Causa Curiana* týkala, nie formuláciu substitúcií, ale fakt, že substitúcia bola pripojená k podmienenej *heredis institutio.* Teoreticky, píšu, takáto substitúcia nemôže nadobudnúť účinnosť, ak sa žiadny syn nenarodí, ale ako tvrdil Crassus, v praxi takáto klauzula bola vždy uznaná za platnú. Nesúhlasíme s Tellegenovcami v tom, že kombinácia podmienenej inštitúcie a substitúcie bola právnou podstatou kauzy Curiana. Ako neskôr ukážeme pri opise argumentácie sporových strán, tento problém si všimol iba Crassus. Scaevola kombináciu podmienenej inštitúcie so substitúciou úplne ignoroval. Právnym problémom v kauze Curiana bola nepochybne formulácia substitúcií a otázka, či môže

v Topica 44, bola v Ríme využívaná a považovaná za platnú.[63] A ako sa s tým vyrovnali strany v procese?

4. ARGUMENTÁCIA SPOROVÝCH STRÁN

Agnátski príbuzní zastupovaní Q. M. Scaevolom vychádzali z domnienky, že osoba ustanovená za dediča v druhom stupni ako substitút pre syna pohrobka, ktorý sa mal narodiť a zomrieť, môže dediť iba v prípade, ak sa *postumus* skutočne narodil a pred dosiahnutím dospelosti zomrel.[64] Scaevola pri svojej gramatickej reštriktívnej interpretácii testamentu apeloval na skutočnosť, že kondícia, pod ktorou bol k dedeniu povolaný Curius, sa nesplnila, pretože *postumus* nielenže nezomrel predtým, ako sa stal dospelým, ale sa ani nikdy nenarodil.[65] Podmienka preto nastúpiť nemôže, testament je neúčinný a musí sa uskutočniť intestátna dedičská postupnosť.[66] Je zaujímavé, že zástupca žalobcu upriamil svoju pozornosť na substitúciu a podmienenú inštitúciu vôbec nebral na vedomie.[67]

Scaevola v súdnej reči okrajovo spomenul aj analýzy dedičských substitúcií, formulácií nevyhnutných na zriadenie rôznych typov náhradníctva a toho, ako mal Coponius napísať svoj testament, ak chcel substitútovi dovoliť dediť aj v prípade neexistencie syna,[68] na čo mu Crassus pohotovo kontroval: *„Dobre, Scaevola, ak teda žiadny testament nie je náležite sformulovaný bez toho, aby si ho ty sám nenavrhol, my, občania Ríma, všetci prídeme k tebe aj s našimi tabuľkami a ty sám vypracuješ naše testamenty. Ale kedy potom budeš mať čas na štátne záležitosti, kedy na svojich priateľov, kedy sám na seba?"*[69]

---

byť v pupilárnej substitúcii (ak to zodpovedá úmyslu poručiteľa) obsiahnutá aj substitúcia vulgárna.

63 TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 194 – 195, poznamenávajú: *„Apparently it was quite normal to include in a will a conditional institution and a pupillary substitution because the testator could foresee the possibility that if he were to have a son the son might die before he reached adulthood. Evidently a vulgar substitution was less common because the testator failed to consider the possibility that the son might predecease him or would not accept the inheritance."*

64 CICERO, M. T.: De Oratore 1, 39, 180: *„ex scripto testamentorum iura defenderet negaretque, nisi postumus et natus et, ante quam in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem eum exxe posse, qui esset secundum postumum et natum et mortuum heres institutus"* CICERO, M. T.: Brutus 52, 195: *cum is hoc probare vellet, M. Curium, „cum ita heres institutus esset, „si pupillus ante mortuus esset quam in suam tutelam venisset", pupillo non nato heredem esse non posse"*

65 CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 243: *„nasci prius oportere, quam emori"*

66 K tomu rovnako aj MANTHE, U.: ref. 14, s. 146.

67 K tomu rovnako aj TELLEGEN, J. W.: ref. 14, s. 198.

68 CICERO, M. T.: Brutus 52, 195: *„Quem ad modum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur"*. K tomu pozri aj VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 215 – 216.

69 CICERO, M. T.: De Oratore 2, 6, 24.

Rímske právo umožňujúce pripojiť k ustanoveniu za dediča pupilárnu substitúciu do toho času skutočne nepočítalo s možnosťou, že by inštitút vôbec neexistoval. Zástupca agnátskych príbuzných poručiteľa chcel preto centumvirov presvedčiť, že testament bol správne a uvážlivo napísaný, slová (*scriptum*) zodpovedajú úmyslu testátora – povolať substitúta pre prípad, že jeho syn zomrie pred dosahnutím svojej dospelosti.[70] Pokiaľ by chcel Coponius vyjadriť opačný zámer, vybral by si inú formulu.[71] Konkrétne by mal poručiteľ použiť formulu určenú pre vulgárnu substitúciu. Ak by Coponius zahrnul do testamentu aj všeobecné náhradníctvo, situácia by bola nepochybná: keďže sa syn nenarodil, dedičstvo by sa ponúklo Curiovi.[72]

Zástupca agnátskych príbuzných vyzýval sudcov, aby si uvedomili svoju zodpovednosť a významnosť rozhodovacej funkcie a tiež povinnosť zachovať právnu bezpečnosť poskytnutím garancie testátorom, že ich testamenty budú zachované v súlade s tým, čo v nich napísali.[73] Pri svojej argumentácii rešpek-

---

70 K tomu KÖNCZÖL, M.: ref. 14, s. 30: *„Thus, he made use of two main narratives, the one of the (competent) testator who knows exactly what he is doing (bonus et diligens paterfamilias) and the one of on-going legal security."*

71 K tomu rovnako aj VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 216.

72 Pôvodne nebolo možné za dediča ustanoviť a ani vydediť pohrobkov (tzv. *postumi*), teda osoby, ktoré sa narodili po zriadení testamentu, či už počas života poručiteľa, alebo až po jeho smrti. Nemali pasívnu testamentárnu spôsobilosť, pretože patrili medzi tzv. *personae incertae.* Podľa starého *ius civile* preto, ak by poručiteľ ustanovil za dediča budúceho syna ako osobu, ktorú si nemohol individuálne predstaviť, bol by celý testament neplatný preto, že neplatnou bola dedičská inštitúcia ako hlava a základ celého testamentu (Gai. Inst. 2, 229). Bolo však nevyhnutné vlastným pohrobkom poručiteľa (*postumi sui*) priznať *testamenti factionem passivam*, keďže v dôsledku zásady *agnatione postumi rumpitur testamentum* sa testament zrušoval vždy, keď po jeho zriadení do agnátskej rodiny poručiteľa pribudol *suus postumus*, ktorého testátor v testamente obišiel, teda ho neustanovil za dediča ani nevydedil. V Cicerónovej dobe však už obyčajové právo priznávalo výnimku zo zákazu ustanovenia za dedičov pohrobkov pre tých z *postumi sui*, ktorí sa narodili po smrti poručiteľa (tzv. *postumi legitimi*). Právo pamätalo najskôr na túto skupinu pohrobkov preto, že pokiaľ sa *postumus suus* narodil po zriadení testamentu, ale za života poručiteľa, mohol poručiteľ odvrátiť zrušenie testamentu aspoň tým, že zriadil nový testament, ale ak sa mu narodilo, prípadne bolo adrogované dieťa až po jeho smrti, žiadnym spôsobom nemohol odvrátiť zrušenie testamentu a nastúpenie intestátnej dedičskej postupnosti. *Lex Iunia Vellaea* z roku 26 alebo 28 po Kr. rozšírila pasívnu testamentárnu spôsobilosť aj na tých vlastných pohrobkov, ktorí sa narodili ešte za života poručiteľa. K tomu pozri aj Gai. Inst. 2, 130 – 134; Just. Inst. 2, 13, 2. O pohrobkoch pozri aj BLAHO, P.: Rímske súkromné právo, ref. 14, s. 439 – 440.

73 K tomu výstižne píše VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 216: *„First Scaevola argued that the wishes of an individual, a simple man, were in danger of being disregarded for the benefit of an interpretation of the "wise"; second, that the legal traditions of the Romans were in stake since the auctoritas of his own father's opinion might in the present situation be set aside; and finally, that the institution of law itself was now in jeopardy of being severely compromised by an unjust decision."* K tomu

toval rady odporúčané rétorikou[74] a nepriamo dával centumvirom otázku: „Čo má súd sledovať, starostlivo zriadený dokument alebo prefíkane vymyslenú interpretáciu?“[75] Chcel presvedčiť sudcov, aby rozhodli v prospech precízne napísaného testamentu (a slov v ňom obsiahnutých) a nedali sa zmiasť obratnou interpretáciou ušitou na mieru záujmom protistrany.[76]

Scaevolov prístup reprezentoval dovtedajšie prísne chápanie testamentu a v ňom obsiahnutých dispozícií. Usiloval sa o obhájenie opodstatnenosti správne napísaného dokumentu[77] a zachovanie integrity civilného práva.[78] J. W. Vaughn na margo Scaevolovej argumentácie a jej východísk poznamenáva, že dôkazom Coponiovho zámeru bol text jeho testamentu (*voluntatis quasi imaginem*).[79] Odkedy ale text testamentu neuspel pre nesplnenie podmienky (*si mihi filius genitur, is mihi heres esto*), testament ako celok sa stal bezpredmetným a prestal spĺňať funkciu ako *imaginem voluntatis* (skutočný „obraz“ vôle testátora). Keďže Coponiove úmysly predpokladali existenciu syna, ktorý sa

aj CICERO, M. T.: Brutus 52, 197: *Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? Quam omnino multa de conservando iure civili?*

74 Je pozoruhodné, ako sa Scaevola pri svojej súdnej reči nechal viesť náukou rétoriky. Vychádzame predovšetkým z najstaršej existujúcej latinskej knihy rétoriky *„Rhetorica ad Herennium“*, datovanej okolo roku 90 pred Kr., ktorá hoci bola kedysi prisudzovaná Cicerónovi, má neznámeho autora. Používame ju vo vydaní *Rhetorica ad Herennium with an english translation by Harry Caplan.* London: William Heinemann 1964, ktorá v časti 2,9,13 (s. 80 – 81) rétorovi v prípade, ak úmysel pisateľa vyzerá byť odlišný od litery textu, v reči na podporu *scriptum* odporúča uviesť najmä: *„Which should the judge follow – a document carefully draughted, or an interpretation cunningly invented?... What risk would the writer have run by adding an entry of that kind had he really intended it, or was it impossible to write it out in full? Then we shall ascertain the writer's intention and present the reason why he had in mind what he wrote, and show that that text is clear, concise, apt, complete and planned with precision. There upon we shall cite examples of judgments rendered in favour of the text, although adversaries raised the issue of spirit and intention. Finally, we shall show the danger of departing from the letter of the text. “*

75 *Rhetorica ad Herennium,* ref. 74, s. 80 – 81 (2,9,13): *„Quid iudicem sequi conveniat, utrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum.“*

76 CICERO, M. T.: Brutus 52, 196: *„Quam captiosum esse populo quod scriptum esset neglegi et opinione quaeri voluntates et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum pervertere?“*

77 CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 244: *„Nempe eius omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet.“*

78 K tomu pozri aj KÖNCZÖL, M.: ref. 14, s. 30.

79 Je dôležité si všimnúť, že Scaevolova obhajoba nevychádzala striktne iba z gramatického výkladu, ako sa v literatúre obvykle uvádza. Scaevola argumentoval, že Coponius nechcel, aby sa substitút stal dedičom, ak nebude mať syna, ktorý pred dosiahnutím dospelosti zomrie, a preto do testamentu nezahrnul aj vulgárnu substitúciu. Totiž testátor presne vedel, čo robí, jeho vôľa je v absolútnej zhode s jeho prejavom (*scriptum*). Je preto zrejmé, že Scaevola interpretoval Coponiov testament aj podľa písma (*scriptum*), aj podľa zámeru poručiteľa (*voluntas*) v tom zmysle, že sa zhodujú.

však nenarodil, stali sa neoperovateľnými a nebolo ani potrebné ich obhajovať. Ak by tak bol Scaevola urobil, bolo by to v rozpore s poručiteľovým prianím.[80]

Odlišný prístup predstavil zástupca pupilárneho substitúta Mania Curia, L. Licinius Crassus. Jeho situácia nebola jednoduchá. Spočiatku všetko naznačovalo, že sudcovia rozhodnú v prospech agnátskych príbuzných, podporia *scriptum.* Crassus však bol vynikajúcim orátorom, jeho reč v tejto kauze bola pokladaná za majstrovské dielo súdneho rečníctva.[81] Uvedomoval si, že nemôže presadiť Curiove nároky bez protirečenia nielen analýze Scaevolu, ktorou chcel urobiť testament technicky nepoužiteľným, ale aj jeho vážne mienenej žiadosti o podporu litery testamentu a výzve, ktorou súdu pripomínal jeho justičnú zodpovednosť.[82]

Stratégia, ktorú si Crassus zvolil na obhajobu dedičského práva svojho mandanta, je skvelým obrazom jeho šikovnosti. S cieľom vyhnúť sa nerovnému boju s právnikom, stavil na ostrovtip a žartovnosť. Svoju reč otvoril tým, že prirovnal svojho protivníka ku chlapcovi, ktorý po tom, ako našiel na pobreží veslovú vidlicu, sa rozhodol, že postaví celú loď.[83] *Takouto veslovou vidlicou, na ktorej chcel Scaevola vystavať celý prípad, bol pre neho argument, že osoba sa musí najskôr narodiť predtým, ako umrie.*[84] *Uvedené poznanie bolo základom Scaevolovho vyhlásenia, že Coponiov testament je bezpredmetný. J. W. Vaughn dopĺňa, že Scaevola postavil celý prípad na svojom odhalení, že Coponius zabudol povedať niečo, čo hoci nevyslovené bolo všetkým také zrejmé, až by bolo celkom zbytočné to vyjadriť,*[85] *inak povedané, význam formule chýbajúcej v testamente bol taký badateľný, že Coponius nepovažoval za nevyhnutné ju pridať do textu.*[86] *Možno povedať, že v tomto smere Crassus urobil zadosťučinenie rečníckej teórii, ktorá pri prednese v prospech úmyslu odporúčala v úvode pochváliť pisateľa za jeho obratnú stručnosť, keďže napísal len to, čo bolo nevyhnutné, a naopak neuvádzal skutočnosti, ktorým každý rozumie aj bez ich explicitného vyjadrenia.*[87]

Crassus sa vybral cestou spravodlivosti a skutočného zámeru, vôle poru-

---

80 VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 216 – 217.

81 K tomu pozri aj ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 630.

82 K tomu pozri VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 218.

83 CICERO, M. T.: Brutus 52, 197: *...ut contra Crassus ab adulescente delicato, qui in litore ambulans scalmum repperisset ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis centumvirale iudicium hereditatis effecisse.*

84 CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 243: *Ac mea quidem sententia – frequens enim te audivi atque adfui – multo maiorem partem sententiarum sale tuo et lepore et politissimis facetiis pellexisti, cum et illud nimium acumen inluderes et admirarere ingenium Scaevolae qui excogitasset nasci prius oportere quam emori.*

85 VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 220.

86 KÖNCZÖL, M.: ref. 14, s. 30.

87 *Rhetorica ad Herennium,* ref. 74, s. 82 – 83 (2,10,14).

čiteľa.[88] Rečnil, že úmyslom Coponia bolo vylúčiť intestátnu dedičskú postupnosť a z toho dôvodu, keďže mal určité pochybnosti o tom, či sa mu syn narodí („*Si mihi filius genitur unus pluresve, is mihi heres esto*"), ustanovil za dediča aj Curia ako svoju druhú voľbu. Crassus si bystro všimol i ustanovenie za dediča podmienené tým, že sa syn narodí a v súvislosti s tým uviedol množstvo precedensov, v ktorých podmienená inštitúcia (*„qui testamento sic heredes instituti, ut si filius natus esset in decem mensibus isque mortuus prius quam in suam tutelam venisset, hereditatem obtinuissent")* spojená so substitúciou bola uznaná za platnú.[89] Z uvedeného je zrejmé, že tak ako Scaevola (pokladaný väčšinou romanistov za zástupcu právnikov) pri obhajobe svojho klienta čerpal aj z učebníc rétoriky, tak aj Crassus (podľa prevažujúceho názoru reprezentant rečníkov) používal aj právnické argumenty.[90] Crassus vychádzal z predpokladu, že Coponius povolal Curia k dedeniu síce iba prostredníctvom formule pupilárnej substitúcie, ale práve jeho spomínaná neistota v tom, či sa syn naozaj narodí, naznačuje jeho skutočnú vôľu, a to, ustanoviť Curia za substitúta pre obidva prípady, že sa syn narodí a v nedospelosti umrie, ako aj to, že syn vôbec nebude existovať.[91]

Crassus ďalej s dôvtipom rečnil o vzťahu medzi verbum a voluntas: slová sú určené na to, aby vyjadrili vôľu konajúceho, a nie aby ju utajili;[92] *právo nemá vyplývať zo slov, ale slová majú ľuďom slúžiť na to, aby spoznali vlastný úmysel človeka.*[93] Svoje vyhlásenie podložil množstvom príkladov vyplývajúcich zo zákonov, uznesení senátu, ako aj z každodenného života, z ktorých bolo zrejmé, že *pokiaľ sa budeme usilovať vyhovieť slovám namiesto duchu listiny, nedosiahneme žiaden výsledok*.[94]

---

88 MANTHE, U.: ref. 14, s. 146 – 147 vhodne dopĺňa: *„Licinius Crassus legte indessen das Testament ergänzend nach dem hypothetischen Willen des Erblassers aus. Der hypothetische Wille ist nicht der reale Wille, den der Erblasser wirklich gebildet und nur unvollkommen ausgedrückt hat und der aus Anzeichen als mutmasslicher erkannt werden kann, vielmehr ein irrealer Wille, den der Erblasser nie gebildet hat, weil er die Entwicklung nicht bedacht hat, den aber ein idealer vernünftiger Erblasser gebildet hätte, wenn er alle gegenwärtigen und künftigen Umstände gekannt hätte."*

89 CICERO, M. T.: Topica 44.

90 K tomu obdobne aj TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 202, uvádzajú: „In the *causa Curiana* the pleas of Scaevola and Crassus had both rhetorical and juridical characteristics."

91 K tomu ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 630: „Undoubtedly, therefore, it was in accordance with the testator's (unexpressed and hypothetical) intention, and generally in his interests to construe the *substitutio pupillaris* as containing a *substitutio vulgaris*."

92 CICERO, M. T.: Pro Caecina 18, 53: *Quae res igitur valuit? Voluntas, quae si tacitis nobis intellegi posset, verbis omnino non uteremur; quia non potest, verba reperta sunt, non quae impedirent sed quae indicarent voluntatem.*

93 CICERO, M. T.: Pro Caecina 18, 53: *... non ex verbis aptum pendere ius; sed verba servire hominum consiliis et auctoritatibus.*

94 CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 243: *cumque multa conligeres et ex legibus et ex senatus consultis et ex vita ac sermone communi non modo acute sed etiam ridicule ac facete, ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset.*

Rétor žiadal centumvirov, aby priznali účinnosť tomu, čo Coponius zamýšľal, hoci doslovne nevyjadril, a nezamietli testament iba preto, že jeho slová vyhovujú neopodstatnenej žiadosti protistrany.[95]

5. ROZHODNUTIE CENTUMVIROV A ICH VPLYV NA INTERPRETÁCIU TESTAMENTOV V NADCHÁDZAJÚCOM OBDOBÍ

Licinius Crassus zvládol svoju úlohu bravúrne. Sudcovia uznali jeho dôvody za presvedčivé i podstatné a rozhodli o víťazstve výkladu podľa vôľe poručiteľa nad doslovným znením testamentu.[96] Podľa rozsudku centumvirov sa dedičom Coponia stal M. Curius, v testamente ustanovený iba za pupilárneho substitúta.

Tento výrok bol však iba výrokom v tomto konkrétnom prípade. Nemožno ho generalizovať a tvrdiť, že *Causa Curiana* bola zlomovým bodom, okamihom, od ktorého sa pri výklade testamentov, prípadne aj iných právnych úkonov, striktne uprednostňovala vôľa pred jej slovným vyjadrením.[97] Svedčí o tom aj

---

[95] K tomu VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 221 píše: *„The justification for this directive was based on the premise that Scaevola had separated the form of the language from its function, had then determined on his own what the form had to be, and, finally, had used his conception of the form to defeat the testator's intentions."*

[96] STROUX, J.: ref. 14, sa domnieva, že v Crassovom víťazstve vidíme spravodlivé rozhodnutie, založené na súdnom akceptovaní filozofického konceptu *aequitas* a v Scaevolovom prehre odmietnutie právnickej interpretácie založenej na formalistickej exegéze písaného slova (*scriptum*). Stroux tvrdí, že na vývoj rímskej jurisprudencie a právnickej interpretácie v období republiky mala veľký vplyv grécka rečnícka teória. Práve ona prostredníctvom rímskych rétorov vniesla do archaického formalistického rímskeho práva aristotelovské idey *epieikes, aequitas.* K Strouxovej teórii pozri aj VAUGHN, J. W.: ref. 14, s. 208 a nasl.; TELLEGEN-COUPERUS, O.: Quintilian and Roman Law. *RIDA*, 3. série, Tome XLVII, 2000, s. 167 – 177. Treba podotknúť, že odpoveď na otázku o miere vplyvu gréckej rétoriky na rímsku právnu vedu v období republiky nie je v právnej romanistike jednoznačná. V tejto súvislosti možno spomenúť BLAHO, P.: Rímske súkromné právo, ref. 14, s. 434, ktorý veľmi vhodne píše, že v predklasickom období *„Napriek blahodarnému gréckemu vplyvu na právne myslenie podržali si rímski právnici tej doby aj naďalej príklon k rímskej tradícii a zostali teda v zajatí právneho formalizmu; v interpretácii zákonov a právnych úkonov bazírovali na vyjadrených slovách. Nie právnici, ale rečníci a advokáti vyvíjali v súdnych sporoch určitý tlak na sudcov na prekonanie tohto formalizmu. Výstižne dokumentuje túto snahu známa causa Curiana ...".*

[97] K tomu BLAHO, P.: Rímske súkromné právo, ref. 14, s. 435 píše: *„Navzdory prehratému sporu zostalo uvedené rozhodnutie súdu ešte dlho osamotené, rímska jurisprudencia bola na strane Q. Mucia a nedala sa tak ľahko od nastúpenej cesty odtlačiť."* Rovnako aj SCHULZ, F.: ref. 14, s. 95 – 96: „Kein republikanischer *iuris consultus* hat in ähnlichen Fällen so frei interpretiert. Die Entscheidung der Zentumvirn blieb ein kühner Husarenstreich, dem zu folgen die *iuris consulti* sich weigerten. Es ist möglich, dass sie ausserhalb des formalen Testamentsrechts

problém, ktorým sa zaoberá Javolenus. Poručiteľ v testamente ustanovil za poručníka Lucia Titia a pre prípad, že by nežil, ustanovil za tútora Gaia Plautia. Neskôr zomrel. Titius v čase jeho smrti žil a ujal sa poručníctva. Po nejakom čase zomrel tiež. Trebatius popieral, že poručníctvo patrí na druhom mieste povolanému Plautiovi. Labeo a Proculus mali opačný názor. Javolenus nakoniec spor definitívne rozhodol v prospech Trebatia, pretože slová testátora sa zmieňovali o čase smrti.[98] Ide o obdobný problém tutelárnej substitúcie, ktorý sa (podľa právnikov, ktorí sa ním zaoberali) odohral pravdepodobne v prvých rokoch principátu, teda po rozhodnutí centumvirov v Curiovej kauze. Taktiež v ňom rezonoval spor medzi tým, čo si poručiteľ skutočne prial a tým, čo v testamente napísal. Konečné rozhodnutie však znelo v prospech *verbum,* nie *voluntas.*

Myslíme si preto, že s veľkou pravdepodobnosťou bolo Crassovo víťazstvo len jedným z prvých krokov k tomu, aby starú, prísnu právnickú interpretáciu nahradila interpretácia založená na spravodlivých princípoch a subjektívnom prístupe,[99] ktorý skúma, aký význam svojim slovám prisudzoval sám poručiteľ,[100] a že modifikácia práva v zmysle *aequitas* sa uskutočňovala iba pozvoľna.

6. PRÍNOS KAUZY CURIANA PRE DEDIČSKÚ SUBSTITÚCIU

V rozsudku centumvirov však bola rozhodnutá nielen filozoficko-teoretická otázka, ale aj otázka právna, ktorej literatúra zaoberajúca sa Curiovou kauzou vo väčšine prípadov venuje iba minimálnu pozornosť. Jedným dychom však musíme dodať, že vychádzajúc z prameňov, predovšetkým správ Ciceró-

etwas freier interpretierten. Im ganzen werden sie auch da beim Wortlaut stehen geblieben sein." S uvedenými názormi ale nesúhlasia TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 199, uvádzajúc: *„Because Crassus argued that it was usual to include these kinds of institutions and substitutions in a will and that they were always regarded as valid, one can conclude that the verdict simply sanctioned current practice. The verdict did not constitute a legal breakthrough or innovation and the verdict was probably regarded as reasonable and fair even in those days."* Nesúhlasíme s názorom Tellegenovcov, pretože Cicero sa v Topica 44 nezmieňuje o tom, že v pupilárnej substitúcii môže byť mlčky zahrnutá aj substitúcia vulgárna, ale spomína prípady, v ktorých bola podmienená inštitúcia („ak sa mi do desiatich mesiacov od mojej smrti narodí syn a pred dosiahnutím dospelosti zomrie") spojená so substitúciou, uznaná za platnú.

98 Iavolenus D 26, 2, 33: *„Tutoribus ita datis: „Lucium Titium tutorem do. Si is non vivit, tum Gaium Plautium tutorem do". Titius vixerat et tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra, Proculus quod Labeo. Ego Trebatii sententiam probo, quia illa verba ad mortis tempus referuntur."*

99 K tomu podobne aj ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 630.

100 K tomu pozri aj SKŘEJPEK, M.: ref. 7, s. 103.

na a Quintiliana, ktoré opisujú argumentáciu sporových strán, máme dojem, že i v spore samotnom mal rozhodujúci význam vzťah medzi *verbum* a *voluntas* z hľadiska eticko-filozofického a právna podstata dedičských substitúcií a ich vzájomný pomer boli iba druhoradé[101].

V čom spočíval prínos kauzy Curiana pre dedičskú substitúciu? Predovšetkým v tom, že centumvirovia svojim rozhodnutím nepriamo stanovili, že pupilárna substitúcia zahŕňa v sebe aj substitúciu vulgárnu, skrátka rozhodli, že *secundus heres*, ktorého poručiteľ povolal iba pre prípad, že *filius familias* umrie po ňom *ante pubertatem* (*substitutio pupillaris*), nastupuje aj vtedy, ak syn poručiteľa nepreží je (*substitutio vulgaris*).[102] Centumvirovia pri svojom rozhodovaní pravdepodobne vychádzali aj zo skutočnosti, že už v Cicerónových časoch bolo pri zriaďovaní testamentov obvyklé obozretne kombinovať substitúciu vulgárnu so substitúciou pupilárnou a ustanoviť náhradníka takto: *„Titius filius meus heres mihi esto; si filius meus vivo me morietur, sive post me prius morietur, quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto.“*[103]

Skutočnosť, že sudcovia takto rozhodli, teda rozhodli o spojení vulgárnej a pupilárnej substitúcie, je podľa nášho názoru jedným z argumentov na podporu teórie, podľa ktorej pupilárna substitúcia vo svojej pôvodnej podobe bola iba rozšírením vulgárnej substitúcie aj na prípad, že za dediča ustanovený nedospelý syn poručiteľa zomrie po poručiteľovi pred dosiahnutím svojej do-

---

101 Nie všetci romanisti by s nami zrejme súhlasili. Opačný názor mal aj WIEACKER, F.: ref. 14, s. 151 a nasl. Z viacerých miest uvedených Cicerónových prác však skutočne vyplýva, že predmetom sporu bol vzťah medzi *verbum* a *voluntas.* Pozri napríklad CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 243: *„ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset.“*, CICERO, M. T.: De Oratore 1, 57, 244: *„at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eius modi causis alias scriptum, alias aequitatem defendere docentur“*, CICERO, M. T.: De Oratore 1, 39, 180: *...ex scripto testamentorum iura defenderet negaretque“ „ego autem defenderem eum hac tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in suam tutelam veniret, M. Curius esset heres“* K uvedenému pozri aj TELLEGEN, J. W. – TELLEGEN-COUPERUS, O. E.: ref. 5, s. 196.

102 K tomu rovnako aj GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 904. POSTE, E.: *Institutes of Roman law by Gaius*. Oxford: Clarendon Press 1904, s. 252 k tomu uvádza: „The centumviral court decided that the intention rather than the words of the testator should prevail, and that the heir appointed to succeed the son in case the son died before puberty should be deemed appointed to succeed the testator in case no son was born.“

103 Uvedenú formulu *„si filius meus vivo me morietur, sive post me prius morietur, quam in suam tutelam venerit“* uvádza GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 904 a aj KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876, odôvodňujúc, že formula spojenej vugárnej a pupilárnej substitúcie nachádzajúca sa v Digestách: *„Lucius Titius heres esto; si Lucius Titius heres non erit, sive heres erit et intra pubertatem decesserit, tunc Gaius Seius heres mihi esto“.* (Modestinus D 28, 6, 1, 1) pravdepodobne nie je pôvodná. Táto formula, prostredníctvom ktorej *pater familias* ustanovuje pupilárneho substitúta slovami *„ak syn zomrie po mne skôr, ako dosiahne dospelosť“* zodpovedá pôvodnej povahe pupilánej substitúcie, ktorou poručiteľ ustanovoval druhého dediča sebe.

spelosti. To by znamenalo, že pôvodne sa pupilárny substitút stával dedičom otca. Pokiaľ by to tak totiž nebolo, nedalo by sa zdôvodniť označenie pupilárnej substitúcie – „*substitutio*“, keďže by išlo o dedičskú inštitúciu otca synovi z titulu otcovej *patrie potestatis*. Ďalším dôkazom pôvodnej funkcie pupilárnej substitúcie, spočívajúcej v ustanovení náhradného dediča otcovi, je zaradenie pupilárnej substitúcie v prameňoch. V Gaiových Inštitúciách (2, 179 – 184), justiniánskych Digestách (28, 6 *De vulgari et pupillari substitutione*), justiniánskych Inštitúciách (2, 16 *De pupillari substitutione*) i v Codexe (6, 26 *De impuberum et de aliis substitutionibus*), tu všade sú ustanovenia o pupilárnej substitúcii obsiahnuté pri vulgárnej substitúcii.[104] Takéto umiestnenie ustanovení o pupilárnej substitúcii v prameňoch je podľa nášho názoru konzekvencia jej pôvodnej funkcie rovnako ako požiadavka (charakteristická pre klasické právo), podľa ktorej *pater familias* mohol ustanoviť niekoho za dediča svojmu synovi len za predpokladu, že ustanovil dediča aj sebe samému,[105] pričom záležalo dokonca i na poradí, v akom ustanovenie urobil (nemohol v testamente najskôr ustanoviť dediča pre syna a až potom pre seba[106]). Pre rímske právo bolo charakteristické, že testament bol testamentom iba vtedy, ak obsahoval platné ustanovenie za dediča.[107] Zo spomenutého postulátu je zrejmé, že pupilárna substitúcia, vo svojej pôvodnej podobe a tiež v práve justiniánskom,[108] musela byť chápaná ako súčasť otcovho testamentu, pričom bola viazaná na predchádzajúcu dedičskú inštitúciu otcovho dediča, od platnosti ktorej bola závislá platnosť všetkých ostatných ustanovení testamentu, teda i pupilárnej substitúcie. Je málo pravdepodobné, že pokiaľ by pupilárna substitúcia od svojho začiatku bola iba realizáciou otcovho práva inštituovať synovi, vyžadovalo by sa jej zriadenie v otcovom testamente, a to prísne až po ustanovení otcovho dediča, ktoré tvorilo *caput et fundamentum*[109] onoho testamentu.

---

[104] Ak by pupilárna substitúcia od okamihu svojho vzniku bola iba ustanovením dediča otcom synovi, je omnoho pravdepodobnejšie, že by sa jej úprava nachádzala v Digestách (a aj v ostaným zbierkach) na inom mieste. Či už pri dedičskej inštitúcii (napríklad D 28, 5 *De heredibus instituendis*) alebo pri rodinných právach.

[105] Modestinus D 28, 6, 1, 3: „*Substituere liberis pater non potest nisi si heredem sibi instituerit: nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.*“

[106] Ulpianus D 28, 6, 2, 4: „*Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere et non convertere ordinem scripturae: et hoc iulianus putat prius sibi debere, deinde filio heredem scribere: ceterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere.*“

[107] K tomu KARLOWA, O.: ref. 37, s. 865, poznamenáva: „Diejenige Bestimmung nun, ohne welche ein Testament nicht bestehen kann, welche aber auch allein für dessen Bestand nötig ist, ist die *heredis institutio.*“ GIRARD, P. F.: ref. 38, s. 890: *„Aber seinen eigentlichen und unerlässlichen Inhalt bildet einzig und allein die Einsetzung eines Erben.*“

[108] Ulpianus D 28, 6, 2, 4: *Constat enim unum esse testamentum, licet duae sint hereditates.*

[109] Gai. Inst. 2, 229: *Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti*

Teóriu, v súlade s ktorou *pater familias* zriaďujúc pupilárnu substitúciu, pôvodne ustanovoval náhradného dediča sebe, podporuje aj pravidlo, podľa ktorého, ak pupilárny substitút, ktorého otec ustanovil zároveň aj za svojho dediča, prijal dedičstvo po otcovi, nemohol už odmietnuť dedičstvo po dieťati, a naopak, ak dedičstvo po otcovi odmietol, nemohol sa uchádzať o dedičstvo po synovi.[110] Uvedené pravidlo bolo odvodené z analogického princípu, ktorý sa uplatňoval pri vulgárnej substitúcii: ak osoba ustanovená za dediča a zároveň substituovaná svojmu spoludedičovi sa správala ako dedič predtým, ako jej bolo ponúknuté dedičstvo zo substitúcie, stane sa v okamihu, keď spoludedič odpadne, dedičom i na základe substitúcie, a to dokonca aj proti svojej vôli.[111]

Ďalším nemenej dôležitým pozostatkom onej originálnej funkcie pupilárnej substitúcie je v Digestách na viacerých miestach sa nachádzajúca formula, z ktorej vyplýva chápanie pupilárneho substitúta ako dediča otca.[112] Určite takáto koncepcia už nezodpovedala obdobiu, v ktorom boli zostavené justiniánske zbierky, išlo však o nepresnosti naznačujúce prvotný charakter pupilárneho náhradníctva.

Pupilárna substitúcia vo svojej pôvodnej podobe nebola v rozpore so zásadou „*semel heres, semper heres*“, pretože ak syn ako nedospelý zomrel, stával sa pupilárny substitút prvým dedičom otca, pretože na vec sa v tých časoch hľadelo tak, akoby syn až v okamihu dosiahnutia svojej dospelosti dedičstvo skutočne nadobudol.[113]

K úsudku, že v pupilárnej substitúcii môže byť obsiahnutá aj substitúcia vulgárna, viedla podľa nášho názoru centumvirov nasledujúca konštrukcia:

---

heredis institutio. Gai. Inst. 2, 248: *Alioquin inutile est testamentum, in quo nemo recto iure heres instituitur.*

110 K tomu pozri aj HEYROVSKÝ, L.: *Dějiny a system soukromého práva římského*. 4. opr. vyd. Praha: Knihkupec C. K. České University J. Otto, 1910, s. 1089. Ulpianus D 28, 6, 10, 2; Ulpianus D 28, 6, 10, 3.

111 Ulpianus D 29, 2, 35 pr.: *Si quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit, erit heres ex causa quoque substitutionis, quoniam invito quoque ei adcrescit portio.*

112 Napríklad Modestinus D 28, 6, 1, 1: *„Lucius Titius heres esto“; „si heres non erit, sive erit et intra pubertatem decesserit,* ***tunc Gaius Seius heres mihi esto“.*** Julianus D 37, 11, 8, 1: *Qui filio impuberi substituitur ita: „si filius meus moriatur, priusquam in suam tutelam veniat,* ***tunc Titius mihi heres esto****“, sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc „mihi“ adiectum non esset, ita bonorum quoque eius possessionem accipere potest.* Papinianus D 28, 6, 41, 8: *Non videri cum vitio factam substitutionem his verbis placuit: „ille filius meus si (quod abominor) intra pubertatis annos decesserit,* ***tunc in locum partemve eius Titius heres esto****.*

113 K teórii pozri aj KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876, ktorý sa ale domnieva, že v Cicerónových časoch bolo už platným nové chápanie pupilárnej substitúcie, ktoré bolo v rozpore s tým starým. K ostatným zástupcom tejto teórie pozri pozn. č. 54.

Si filius meus vivo me morietur = *si post me prius morietur, quam in suam tutelam venerit.*

Ak syn zomrie predo mnou (a nestane sa dedičom) = ak syn zomrie po mne pred dosiahnutím svojej dospelosti (a nestane sa dedičom).[114]

Sudcovia vo svojom rozhodnutí tlmočili republikánske nazeranie na formulu výslovne kombinujúcu vulgárnu a pupilárnu substitúciu, ktorá znela: *„Si filius meus vivo me morietur* (*substitutio vulgaris*), *sive post me prius morietur, quam in suam tutelam venerit* (*substitutio pupillaris*), *tunc Seius heres esto.“* Rimania v tom období tak vo formule vulgárnej substitúcie *„ak syn zomrie počas môjho života“*, ako aj pupilárnej substitúcie *„ak zomrie po mne pred dosiahnutím svojej dospelosti“*, rozumeli jedno a to isté: *„Ak sa inštitút – syn nestane mojím dedičom“*, pričom pri vulgárnej substitúcii sa dedičstvo ihneď v okamihu smrti poručiteľa mohlo ponúknuť substitútovi (lebo podmienka, pod ktorou bol náhradný dedič ustanovený, sa už splnila), kým pri pupilárnej substitúcii trvala neistota o tom, kto sa stane dedičom poručiteľa o niečo dlhšie – až do okamihu, v ktorom syn buď dosiahol svoju *pubertas*, alebo zomrel v nedospelosti. Počas *condicio pendet* bol *pupillus* predbežne pokladaný za dediča a jeho poručník mohol o majetku tvoriacom dedičstvo po otcovi robiť nevyhnutné úkony, ktoré zostali platné, aj keď *pupillus* pred dosiahnutím dospelosti zomrel a dedičom sa stal substitút.[115]

Uvedená téza viedla sudcov k rozhodnutiu, že v pupilárnej substitúcii (podstatou ktorej je ustanoviť otcovi náhradného dediča pre prípad, že jeho syn zomrie po ňom pred dosiahnutím dospelosti, a teda nesplní predpoklad, aby sa mohol stať dedičom otca v pravom zmysle slova) je mlčky obsiahnutá aj vulgárna substitúcia (spočívajúca v ustanovení osoby, ktorá sa má stať dedičom otca, ak ním nebude osoba k dedeniu povolaná na prvom mieste, v predmetom prípade syn zriaďovateľa testamentu).

Tvrdenie, že ešte v Cicerónových časoch sa uplatňovala pôvodná koncepcia pupilárnej substitúcie a pupilárny substitút bol dedičom otca (nie syna), opierame o slovné spojenie *„mihi heres esto“*, ktoré Cicero používa vo svojich prácach (*„Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tum **mihi**“, dicet, „**heres esto**“*[116]

---

[114] K tejto úvahe podobne aj LA PIRA, G. : ref. 36, s. 271 – 347, ktorý ale vychádzal z konštitúcie Marca a Vera, známej z D 28, 6, 4 pr. (ktorej sa budeme venovať v ďalšom texte). La Pira píše: *„Nariadenie, podľa ktorého ustanovenie o jednej z oboch substitúcií, vulgárnej či pupilárnej, sa má vykladať vždy tak, akoby v ňom bola zahrnutá aj substitúcia druhá, vlastne iba potvrdzuje starý spôsob výkladu, ktorý stotožňoval klauzule „si heres non erit“* a *„si in suam tutelam non venerit“.* (K uvedenému pozri BOHÁČEK, M.: ref. 36, s. 127 – 128.) Nesúhlasíme ale s La Pirom v tom, že takéto chápanie pupilárnej substitúcie sa uplatňovalo ešte v čase vydania danej konštitúcie, keďže to nekorešponduje so samotným jej textom citovaným v Digestách.

[115] K tomu porovnaj KARLOWA, O.: ref. 37, s. 876.

[116] CICERO, M. T.: De inventione 2, 122.

– *„Si mihi filius genitur, isque prius moritur, et cetera, tum* ***mihi ille sit heres“***[117]). Vzhľadom na nedostatok správ o pôvode pupilárnej substitúcie a jej originálnej funkcii (pozri pozn. č. 37), považujeme uvedené fragmenty za kľúčové pri formulovaní záveru o účinkoch pupilárnej substitúcie v období neskorej republiky.

Causa Curiana a rozsudok v nej vydaný boli základom neskoršej zásady, v zmysle ktorej sa uplatňovala *praesumptio iuris*: *„pokiaľ poručiteľ neprejaví opačnú vôľu, pupilárna substitúcia v sebe mlčky zahŕňa aj substitúciu vulgárnu“*, inak povedané *simplex substitutio pupillaris* sa posudzovala ako *substitutio duplex* (*substitutio in utrumque casum*).

V období principátu M. Aurelius a L. Verus konštitúciou rozšírili túto právnu prezumpciu aj na opačný prípad: ak ustanovil *pater familias* svojmu nedospelému synovi iba vulgárneho substitúta, ten má byť posudzovaný zároveň aj ako substitút pupilárny.[118] Za *substitutio in utrumque casum* sa podľa konštitúcie Antonina Pia mala považovať i vzájomná substitúcia (*substitutio reciproca*) nedospelých detí testátora, za predpokladu, že nebola označená ani ako substitúcia vulgárna, ani ako substitúcia pupilárna.[119] V čase vydania týchto konštitúcií sa podľa nášho názoru už uplatňovalo moderné chápanie pupilárnej substitúcie, prostredníctvom ktorej *pater familias* substituoval svojmu synovi, ktorý sa síce jeho dedičom mal stať, ale zomrel by v nedospelosti. Ustanovený pupilárny substitút bol v takom prípade už dedičom syna, nie otca.[120] Cieľom modernej pupilárnej substitúcie bolo zabrániť tomu, aby syn, ktorý ešte nedisponuje aktívnou testamentárnou spôsobilosťou, nezomrel *intestatus*. Nebol to však jediný účel modernej pupilárnej substitúcie. Predsa len zahŕňala v sebe niečo zo svojej pôvodnej funkcie, a to ustanoviť niekoho za druhého dediča otca pre prípad, že *filius heres exstiterit, et impubes decesserit (s pr... dedič žije a nedospelý zomrie)*. Pupilárny substitút v takom prípade totiž v dedičstve po synovi nadobúdal implicitne aj dedičstvo, ktoré syn zdedil po otcovi. O tom, že v čase vydania spomínanej konštitúcie cisárov Marca a Vera sa už uplatňovala táto novodobá koncepcia pupilárnej substitúcie, svedčí samo znenie Digest, ktoré konštitúciu citujú *„cum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intellegatur, sive filius heres non exstiterit* ***sive exstiterit et impubes decesserit***“.

---

117 CICERO, M. T.: De Oratore 2, 32, 141.

118 Modestinus D 28, 6, 4 pr.: *„Iam hoc iure utimur ex divi marci et veri constitutione, ut, cum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intellegatur, sive filius heres non exstiterit sive exstiterit et impubes decesserit“.*

119 Modestinus D 28, 6, 4, 1: *„Quod ius ad tetrium quoque genus substitutionis tractum esse videtur: nam si pater duos filios impuberes heredes instituat eosque invicem substituat, in utrumque casum reciprocam substitutionem factam videri divus pius constituit“.*

120 K tejto teórii pozri najmä VÁŽNÝ, J.: *K problému pupilární substituce*, ref. 36, s. 285 – 295, VÁŽNÝ, J.: *Pupilární substituce ve vývoji římského práva*, ref. 36, BOHÁČEK, M.: ref. 36, s. 114 – 143.

Causa Curiana bola východiskom neskoršieho pravidla o vzťahu dvoch substitúcií, v súlade s ktorým platilo, že pupilárna substitúcia nemusí byť urobená výslovne. V pochybnostiach je obsiahnutá nielen v substitúcii vo všeobecnosti (máme na mysli substitúciu bez bližšieho označenia), ale aj vo vulgárnej substitúcii a platí to aj naopak, totiž že vulgárna substitúcia je zahrnutá tak vo všeobecnom pojme *substitutio*, ako aj v pupilárnej substitúcii.

Uvedené pravidlo ale vždy pôsobí iba ako právna domnienka, ktorú možno rovnako ako každú inú domnienku poprieť dôkazom opaku,[121] teda preukázaním opačného úmyslu poručiteľa. Tiež si treba uvedomiť, že domnienka neplatila bez výnimky. Osobitne sa postupovalo a prezumpcia o *substitutio duplex* sa neuplatňovala napríklad, ak z ustanovených a vzájomne substituovaných spoludedičov iba jeden bol nedospelým dieťaťom poručiteľa. V takejto situácii sa slová poručiteľa *„eosque invicem substituo"* vykladali tak, že mienená bola iba tá substitúcia, ktorá sa môže vzťahovať na jedného i druhého za dediča ustanoveného, a takou je, prirodzene, iba vulgárna substitúcia. Ak by otec pre nedospelého syna zamýšľal ustanoviť pupilárneho substitúta, musel by takúto skutočnosť vyjadriť explicitne.[122]

ZÁVER

Je obrovskou zásluhou Quintiliana a najmä Ciceróna, že sa vďaka nim dozvedáme o súdnom procese, v ktorom sa snúbilo rečnícke umenie s géniom rímskeho práva, a ktoré spoločne stáli na začiatku dlhej cesty smerujúcej k takej *interpretatio iuris*, ktorá uprednostňovala vôľu pred jej slovným vyjadrením. *Causa Curiana* je odrazom doby, v ktorej si Rimania začali uvedomovať, že prísne právo mnohokrát pôsobí veľmi nespravodlivo (*summum ius, summa iniuria*), a dovolili filozofii, aby spolu so svojimi hodnotami *iustitia, bona fides* či *aequitas* prenikla aj do samotného práva.[123]

Causa Curiana a v nej vydaný rozsudok centumvirov spustili sériu právnických odporúčaní a cisárskych rozhodnutí o vzájomnom pomere medzi substitúciami a o situáciách, v ktorých je jednoduchá substitúcia považovaná za *substitutio duplex*. Bola prvým známym procesom, v ktorom s cieľom zachovať

[121] K tomu porovnaj WINDSCHEID, B.: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. 9. Aufl., unter vergleichender Darstellung des deutschen bürgerlichen Rechts bearbeitet von T. Kipp. Band 3. Scientia Verlag Halen, 1984, s. 282 – 283.

[122] Modestinus D 28, 6, 4, 2.

[123] K tomu ZIMMERMANN, R.: ref. 4, s. 631, uvádza: *„For this is probably the most important feature of the causa Curiana: it demonstrates the flexibility that had been gained by the time of the late Republic. A case no longer necessarily had to be decided on the basis of the verba; other factors were taken into account and, where appropriate, they could even determine the result of the decision."*

testament v platnosti (*favor testamenti*) a vyhnúť sa intestátnemu dedeniu sa uznalo, že nie je nutné, aby testátor *expressis verbis* ustanovoval pre seba náhradného dediča pre obidva prípady, keď sa na prvom mieste povolané nedospelé dieťa nestane dedičom, t. j. ak zomrie pred poručiteľom alebo po ňom pred dosiahnutím svojej dospelosti. V dielach *De Inventione* a *De Oratore* nachádzajúca sa Cicerónova správa o Kuriovej kauze je zároveň vzácnym argumentom podporujúcim teóriu o pôvodnej funkcii pupilárnej substitúcie, podľa ktorej *pater familias* prostredníctvom pupilárnej substitúcie ustanovoval náhradného dediča sebe pre prípad, že jeho syn zomrie po ňom pred dosiahnutím svojej dospelosti.

SUMMARY

Article deals with *causa Curiana,* the lawsuit, which took place in 93 before Christ. It was first known Roman law suit concerning law of succession, specifically an interpretation of testament and hereditary substitutions, in which was interpretation according to intention of the testator preferred to literal wording of the testament. In introductory part of the paper author, after brief defining of vulgar and pupillary substitution, accompanies reader through this famous lawsuit and depicts arguments used by both, Scaevola (who pleaded on behalf of Coponius, who should be the heir at law) and Crassus (pleaded on behalf of Curius, the pupillary substitute) before the Centumviral court. The essence of the paper, as its title indicates, is to emphasise asset of *causa Curiana* for hereditary substitution. Author especially tries to point out, what the significance of Cicero´s references in his works *De Oratore* and *De inventione* for recognition the original function of pupillary substitution was. Author also gives reasons for his opinion about original pupillary substitution, through which father instituted the second heir for himself. The last part of the paper shows that *causa Curiana* was a lawsuit, which started series of decisions of lawyers and emperors about relation between substitutions and about situations in which simple substitution was regarded as a *substitutio duplex*.

Historická cesta k francúzskej kodifikácii súkromného práva – sekulárne právo ako vhodná inšpirácia pre slovenské súkromné právo?
(historicko-právna a filozofická štúdia)

Marián Kropaj – Patrícia Pastrnáková

Synopsa: V predkladanom príspevku spoluautori načrtávajú mnohé historické aspekty dlhej cesty k francúzskej kodifikácii súkromného práva, pričom si všímajú viaceré súvisiace všeobecnejšie i špecifickejšie spoločensko-ekonomické, kultúrne a mravné otázky v celom kresťanskom vývoji. Poukázaním na určité filozofické koncepty a názory analyzujú nielen samotnú Francúzsku revolúciu, ale práve hlbšiu pozornosť venujú aj jej koreňom a dôsledkom pre ďalší vývoj v kontinentálnej Európe. Cieľom ich príspevku je upriamenie pozornosti na historický fenomén, ktorý znamenal prechod z obdobia stredoveku do obdobia novoveku a zásadným spôsobom ovplyvnil celý nasledujúci vývoj na kontinente. Tento zámer nie je, samozrejme, možné splniť bez širokého interdisciplinárneho využívania poznatkov právnych, ale aj mimoprávnych odborov a rozvinutia vedeckej spolupráce. V procese prebiehajúcej rekodifikácie súkromného práva na Slovensku môžu byť načrtnuté otázky značne inšpirujúce a ponúkané poznatky využiteľné.

Kľúčové slová: Francúzska revolúcia, interdisciplinárny prístup, vzťah filozofie, vedy a viery, vzťah človeka a spoločnosti, vzťah štátu a cirkvi, mravnosť a právo, kodifikácia súkromného práva.

ÚVOD

Od chvíle, keď revolúciou ťažko zasiahnuté Francúzsko pod vedením Napoleona Bonaparta slávnostne prijalo 21. marca 1804 prvý občiansky zákonník a tým kodifikovalo svoje súkromné právo, uplynulo už 206 rokov. Súčasne si v tomto roku pripomíname 60. výročie prijatia prvého česko-slovenského občianskeho zákonníka. Dovtedy nebolo na území Slovenska, okrem krátkeho obdobia Bachovho absolutizmu (1849 – 1860), keď ako dôsledok revolučných udalostí z rokov 1848/1849 bol v Uhorsku nútene zavedený rakúsky právny poriadok, vrátane Rakúskeho občianskeho zákonníka z roku 1811, súkromné právo kodifikované. Až do roku 1950 sa na našom území používalo prevažne uhorské obyčajové právo. Otázne je, či je možné hľadať súvis v dianí medzi rokmi 1789 – 1804 vo Francúzsku, s obdobím v rokoch 1848/1849, 1948/1950 a štyridsaťročným obdobím vlády komunistickej strany v Československu. Po

podrobnejšom oboznámení sa s udalosťami Francúzskej revolúcie si nie je možné nevšimnúť viaceré súvisiace historické paralely, ktorých neskoršie dôsledky netreba ignorovať ani pri súčasných kodifikačných úvahách v oblasti súkromného práva.

Čo predstavovala Francúzska revolúcia pre vtedajšiu spoločnosť a čo priniesla celej kontinentálnej Európe? Čo jej predchádzalo a v čom spočívali jej východiská? Nakoľko bol vývoj kontinentálneho práva ovplyvnený udalosťami z konca 18. a začiatku 19. storočia, a v akej miere sa prejavili vo vývoji slovenského súkromného práva? Zodpovedanie týchto otázok je nevyhnutne späté s potrebou nahliadnutia do histórie práva, avšak pre komplexnejšie vymedzenie skutočnosti, vzájomných vzťahov a podmieneností by nebol pohľad odborníka jednej vednej disciplíny dostačujúci.

Autori tohto príspevku sú presvedčení o tom, že spolupráca odborníkov z rôznych vedných disciplín pri skúmaní jednotlivých udalostí a javov môže byť prínosnou jednak v originalite a väčšej úplnosti výsledkov ich spoločného bádateľského úsilia, ale súčasne môže byť, a to považujú za najpodstatnejšie, vítanou inšpiráciou pre ďalší vedecký rozvoj týchto odborov. Pritom nemajú na mysli iba otázky metódy a metodológie, ktoré sa stali v modernej dobe dôležitejšie ako hľadanie skutočného zmyslu vedeckej práce, života a vôbec existovania človeka, ale predovšetkým, a to treba v prvom rade zdôrazniť, je ich záujem zameraný predovšetkým na oblasť hľadania a nachádzania vhodnej hodnotovej inšpirácie pre súčasnú, do značnej miery dezorientovanú postmodernú spoločnosť začiatku 21. storočia.

1. NÁČRT ZÁKLADNÝCH FILOZOFICKO-PRÁVNYCH VÝCHODÍSK SKÚMANIA SÚKROMNÉHO PRÁVA

Súkromné právo nepochybne zasahuje a ovplyvňuje životy všetkých ľudí, ktorí vstupujú dobrovoľne alebo jednoducho z nutnosti do rozmanitých spoločenských vzťahov. Tie sú neraz veľmi citlivé, chúlostivé a natoľko závažné, že ich nemožno dostatočne presne vymedziť prostredníctvom samotných právnych nástrojov a regúl. Keďže jednotlivé sociálne vzťahy v ľudskej spoločnosti sú veľmi rozmanité, mnohotvárne a dynamické, právny poriadok, hoci vypracovaný veľmi múdro a rozumne, nemusí primerane zodpovedať všetkým naliehavým potrebám jeho oprávnených adresátov. Vzhľadom na rozsiahle spektrum spoločenských vzťahov, ktoré súkromné právo upravuje, nemožno ho, rovnako ako právo samo, skúmať izolovane od spoločensko-ekonomického, filozofického a kultúrneho rámca danej spoločnosti, ale aj sveta ako celku. Tu máme na mysli svet zmyslami vnímateľný, ale aj svet naše zmysly presahujúci.

Právo ako také je odrazom vývoja celej spoločenskej reality, ktorá vo svojich jednotlivostiach v mnohých smeroch vplýva na konkrétny charakter jeho obsa-

hovej bázy, nielen jej izolovaným fragmentom, ako by sa mohlo pri povrchnom pohľade zdať. A práve z tohto dôvodu je iba prostredníctvom využívania poznatkov z rôznych vedných disciplín možné komplexne chápať jeho funkcie, podstatu a skutočný zmysel. Nie parciálny, viac alebo menej deterministický pohľad na právo, ale celostný, snažiaci sa vystihnúť čo najkomplexnejšie realitu.

Súkromné právo teda nie je a ani nemôže byť predmetom skúmania iba predstaviteľov právnej vedy, pretože by to bol „iba" pohľad zjednodušený, nepresný, úzkoprsý. Časť poznania nesmieme v žiadnom prípade absolutizovať a vydávať za celok. To by nebolo vedecké. Ak teda máme záujem o skutočne vedeckú prácu, v úvode načrtnuté javy a procesy musíme podrobiť širšiemu, interdisciplinárnemu skúmaniu prostredníctvom viacerých právnych, ale aj mimoprávnych vedných odborov.[1]

Nespochybniteľná nutnosť podrobenia práva hodnoteniu „dobré vs. zlé", by sa ukázala ako neuskutočniteľná bez akceptovania naznačeného širšieho skúmania. Poznanie práva, ako aj jeho veľmi dôkladný a presný opis, môže síce byť v určitom okamihu dostatočným a efektívnym prostriedkom na zabezpečenie individuálnej spravodlivosti jednotlivca a jeho záujmov, no v žiadnom prípade nemôže postačovať na vytvorenie dostatočnej bázy pre uvažovanie zákonodarcu o uskutočnení zmien v tej ktorej oblasti právnej úpravy.

1.1. Význam skúmania Francúzskej revolúcie v procese prebiehajúcej rekodifikácie slovenského súkromného práva

Načrtnutú snahu autorov netreba chápať ako prehnanú ambíciu na niekoľkých stranách vysvetliť zložité otázky vývoja práva s akcentom na zmenu optiky pred, počas a po Francúzskej revolúcii, ale ako úsilie o poctivé načrtnutie základných východísk fenoménu, ktorý vyústil do prechodu z tzv. klasickej doby do tzv. modernej doby. Komplikovanosť tohto javu, ktorý v mnohých aspektoch výrazne ovplyvnil spoločenský vývoj nielen v kontinentálnej Európe, sa prejavuje v množstve s ním súvisiacich otázok. Problémy, ktoré sa tu pred nami vynárajú, určite nemajú výlučne právny charakter, ale zasahujú do všetkých oblastí života. Vzhľadom na dôležitosť a význam tohto procesu pre pochopenie terajšieho stavu spoločnosti si podľa autorov s ním spojená problematika zaslúži náležitú pozornosť aj na začiatku 21. storočia. Platí to najmä v období prebiehajúcej rekodifikácie celého slovenského súkromného

[1] K tomu napr. z tvorby jedného zo spoluautorov: KROPAJ, M.: Potreba interdisciplinarity v súkromnom práve po roku 1989 – hľadanie inšpirácie? In OLŠOVSKÁ, A. (zost.) *Teoretické úvahy o práve. 5. zborník z konferencie doktorandov*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2009.

práva, keď, ako sa zdá, poznanie európskeho a medzinárodného práva zďaleka nepostačuje na skoncipovanie dobrého Občianskeho zákonníka. Na jej aktuálnosť poukazujú aj rekodifikačné snahy, ktoré v súčasnosti prebiehajú na mnohých miestach kontinentálnej Európy, a ktorých hlavným cieľom by malo byť niečo oveľa viac, ako iba prispôsobiť platné právo aktuálnej spoločensko-ekonomickej situácii.

2. KDE JE SPOLOČNOSŤ, TAM JE PRÁVO – *„UBI SOCIETAS, IBI IUS“*

Právo sa objavuje v tom istom okamihu, ako na scénu dejín vstúpil človek. Ten, ako prirodzene spoločenská bytosť vstupujúc do vzájomných interakcií s ostatnými ľuďmi, vytvára spoločenstvo, ktorému sú vlastné isté zákony, ktorých rešpektovanie zabezpečuje kontinuitu a životnosť tohto zväzku. Na margo toho už Aristoteles skonštatoval, že ten, kto žije mimo spoločenstva je buď viac, alebo menej ako človek.[2] Právo teda v ľudskom chápaní predstavovalo niečo, čo sa vo svete tak, ako ho ľudia poznali a ako si ho predstavovali, už nachádza. Existuje nezávisle od človeka, ktorého úlohou je iba toto právo neustále objavovať. Ústredným cieľom starovekých kodifikácií zákonodarcov ako Chammurapiho či Lykurga bolo *„iba vyhlásiť to, čo zákonom je a vždy bolo“*.[3] Myšlienka vytvorenia nového zákona, na základe vlastnej vôle, bola týmto kodifikátorom cudzia.

3. VZŤAH KRESŤANSTVA, PRIRODZENÉHO PRÁVA A ĽUDSKOU ČINNOSŤOU VYTVORENÉHO PRÁVA

Pri snahe o komplexný pohľad na danú problematiku je potrebné upriať pozornosť späť k počiatkom tvorby práva v kontinentálnej Európe, ktoré sú pevne späté s rozvojom právneho poriadku starovekej Rímskej ríše. V rímskej právnej tradícii nebol zákon chápaný v zmysle rozkazu či nanútenia panovníkom, ale nevyhnutne vyjadroval kvalitu a hodnotu spravodlivosti. *„Neverili, že sa z pravidla možno dozvedieť, čo je právo, vždy treba vychádzať zo spravodlivosti, ktorá tkvie v povahe vecí.“*[4] Zdrojom tejto spravodlivosti, a teda aj kritériom platného práva, sa stáva prirodzené právo, ktoré sa prvýkrát objavuje už v gréckych úvahách.

---

[2] *„ten, kto na základe svojej prirodzenosti a nielen náhodou žije mimo štátu, je alebo menejcenný, alebo mocnejší ako človek“* In ARISTOTELES.: *Politika*. Bratislava: KALLIGRAM 2006, s. 28.

[3] HAYEK, F. A.: *Právo, zákonodarství a svoboda: Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie.* Praha: Academia 1994, s. 81.

[4] KRSKOVÁ, A.: *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava: IURA EDITION, 2002, s. 83.

Prirodzené právo – *ius naturale* predstavuje normu obsiahnutú v podstate vecí, ktorá ich dáva do súladu s kozmickým poriadkom.

Rímske právo bolo predovšetkým produktom snahy právnikov, ktorí prostredníctvom neustálej kultivácie výkladu a prispôsobovaním aktuálnym problémom vytvorili ucelený systém súkromného práva, ktoré sa považovalo za dostatočne flexibilné, pragmatické a univerzálne na to, aby sa stalo predmetom ďalšieho hlbokého skúmania a poslúžilo neskôr ako základný kameň pri osnovaní a prijímaní tzv. nového kodifikovaného práva.[5] Avšak je potrebné podotknúť i to, že hoci bolo pôvodné rímske právo kazuistické, teda vychádzalo z riešenia problémov ľudí, bolo aj zreteľne sekulárne a individualistické, vhodné pre silné indivíduum. Tieto podstatné črty rímskeho práva do určitej miery zmiernilo neskôr kresťanstvo.

S nástupom kresťanstva dochádza k zmene spoločenskej a duchovnej klímy v impériu. Nesie v sebe myšlienku človeka stvoreného na obraz Boží, z čoho pramení jeho jedinečná hodnota a dôstojnosť. Základný význam nadobúda ochrana jednotlivca voči nárokom štátu a formuje sa myšlienka jeho autonómnosti. Tu niekde môžeme badať začiatky formovania ľudských práv. V nadväznosti na judaizmus vnáša kresťanstvo do antického rímskeho myslenia nový prvok, ktorým je idea večného života, resp. spásy človeka. Človek je síce na jednej strane poznačený dedičstvom prvotného hriechu a rodí sa bez darov milosti, ale na druhej strane môže spočinúť v náručí samotného Boha a dosiahnuť tým prísľub večného života. Možno povedať, že je bytosťou zároveň prirodzenou i nadprirodzenou.[6]

V prvých storočiach sa kresťanstvo vyvíjalo v opozícii voči pohanskej štátnej moci. Vzhľadom na to, že svoje učenie formovalo už v rámci existujúceho rozvinutého spoločenského zriadenia a právneho systému, zaujímalo k štátu ako pohanskému výtvoru indiferentný postoj vyjadrený zásadou: čo je Božie Bohu, čo je cisárovo cisárovi. Viera v skorý príchod Božieho kráľovstva podporovala ľahostajnosť kresťanov k otázkam vzťahujúcim sa k štátu a jeho reforme.

Nástup cisárov Konštantína a Licinia znamenal zmierlivejší postoj rímskej vrchnosti voči vyznávačom kresťanstva.[7] Prijatím Milánskeho ediktu v roku 313 rímski cisári ohlasujú všeobecnú slobodu vyznania, čím staré pohanské rímske náboženstvo stráca svoje privilegované postavenie. Pre kresťanov tento akt znamená definitívne ukončenie dlhotrvajúceho prenasledovania a prinavrátenie skonfiškovaného majetku, hoci postavenie jediného uznávaného náboženstva v Rímskej ríši získalo kresťanstvo až Teodosiovým prijatím ediktu,

---

5 Uskutočnená recepcia rímskeho práva tým rôznou mierou ovplyvnila vývoj súkromného práva v štátoch kontinentálnej Európy.

6 MARITAIN, J.: *Křesťanský humanizmus.* Praha: Universum, 1947, s. 21.

7 Proces legitimizácie kresťanstva začal už cisár Galerius, ktorý na sklonku svojej vlády v roku 311 zastavuje prenasledovanie kresťanov tzv. Nikomedijským ediktom.

schváleného na II. ekumenickom koncile v roku 380 v Konštantínopole. Tým boli rozbité pozemské a národné rámce, v ktorých bolo duchovno uzavreté. Univerzálnosť duchovna spolu s jeho slobodou sa ukázali vo svojej plnosti.[8]

Aby kresťanstvo ako učenie pochádzajúce z periférie Rímskej ríše dokázalo konkurovať vysoko rozvinutým filozofickým systémom helénskeho sveta, a mohlo tak prejaviť svoju mobilizujúcu životodarnú silu, muselo disponovať uceleným učením a pevnou hierarchiou. Inšpiráciou pre filozofický rámec svojich ideí, ako aj pre slovník na ich vyjadrenie, sa stala grécka filozofia. Prvým, kto využil prepracovanosť gréckej filozofie a vycítil možnosť jej vhodného využitia pri sprostredkovaní evanjelií pospolitému ľudu, bol sv. Pavol z Tarsu. Do existenciálnej roviny preniesol koniec starého a zrod nového človeka. Človeka vnímajúceho nielen veci hmotné, vnímateľné ľudskými zmyslami, ale načúvajúceho aj sféram duchovným *(pneuma)*, ktoré ho svojou podstatou presahujú. Apoštol Ján zase priamo vzťahoval na Ježiša grécke slovo *logos* v zmysle slova večného života: *„Na počiatku bolo Slovo, to slovo bolo u Boha, a to Slovo bol Boh. Ono bolo na počiatku u Boha. Všetko povstalo skrze neho a bez neho nepovstalo nič z toho, čo povstalo. V ňom bol život a život bol svetlom ľudí.“*[9] Apologéti si teda postupne uvedomili, že prostredníctvom gréckej filozofie môžu zrozumiteľnejšie vyjadrovať Božie zjavenie a postupne sa stala dôležitou súčasťou teologického vzdelávania.[10] Uvedomenie si tohto základného východiskového predpokladu sa prejavilo prehodnotením skoršieho odmietavého prístupu k antickej kultúre a k nastúpeniu iného vývoja kresťanstva, ktoré v dobrom nadviazalo na grécku filozofiu.

4. SVÄTÝ AUGUSTÍN – VYMEDZENIE VZŤAHU SVETSKEJ A CIRKEVNEJ MOCI

Inštitucionalizácia kresťanstva, prostredníctvom ktorej sa cirkev stala autonómnym spoločenstvom, nachádzala svoj vzor v už existujúcej štruktúre Rímskej ríše. Štátna správa ho vťahuje do svojich štruktúr, pričom sa vzájomne prerastajú, ovplyvňujú, dopĺňajú a vysvetľujú. Dôsledkom tohto procesu bolo nielen pokresťančenie cisárstva, ale dochádza aj k istej etatizácii kresťanstva.[11]

Pod vplyvom uvedených udalostí začína kresťanská inteligencia formulovať svoje politické a právne názory. Miestom, kde sa začal meniť vzťah kresťanov k štátu, sa stala prvá bohoslovecká kresťanská škola v Alexandrii. Už Origenes vo svojej polemike *Contra Celsum* označuje štát nielen za Boží trest,

8 MARITAIN, J.: *Člověk a stát*. Praha: Triada, 2007, s. 136.
9 Jn 1, 1 – 4.
10 GÁLIK, S.: *Úvod do filozofie náboženstva*. Bratislava: Iris, 2008, s. 24.
11 KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 102.

ale zároveň aj za Boží dar, keďže jeho hlavným cieľom by malo byť napĺňanie kresťanských cieľov. V tom období sa začína objavovať téza o božskom pôvode moci – *nulla potestas nisi a Deo*, ktorá sa stala určujúcou pre celé nadchádzajúce obdobie stredoveku. Avšak prvá ucelená kresťanská politická teória, ktorá sa zaoberá riešením problému vzájomného vzťahu medzi cirkvou a štátom, je obsiahnutá v diele sv. Augustína.

Politický augustinianizmus, ako je jeho učenie označované, býva často obviňovaný z poskytovania opory teokracii či cézaropapizmu, teda predstave, že cisár v sebe spája svetskú i cirkevnú moc. Avšak toto nedorozumenie vychádza z nepochopenia Augustínovho učenia nielen odbornou verejnosťou, zároveň však i z jeho nepochopenia jednotlivými pápežmi, vtláčajúcich jeho podobu do spomínaných polôh. Sv. Augustín vo svojom učení vo vzťahu medzi svetským štátom a cirkvou hovorí o konkordáte – teda dohode. Cirkev tak predstavuje autonómne spoločenstvo zaoberajúce sa duchovnými záležitosťami, ktoré riadi pomocou autority ustanovenej samotným Bohom. Vzájomný vzťah medzi týmito dvoma inštitúciami spočíva v tom, že legitimita vlády tkvie v božskom mandáte. Kresťanský panovník by nemal vykonávať moc v zmysle *libido dominandi* – teda v rozkoši z vládnutia práve preto, že moc, ktorou disponuje, nie je jeho vlastníctvom. *„rozkazujúci slúžia tým, ktorým len naoko rozkazujú. Nerozkazujú z túžby po ovládaní, ale z povinnosti pomáhať. Ani nie z pýchy byť prvým, ale z milosrdenstva starať sa o iných.“*[12] Práve na základe kresťanskej lásky – *caritas*, a z nej prameniacej lásky k blížnemu, má panovník vykonávať zverenú moc, ak má byť jeho štát nazývaný spravodlivým. S týmto cieľom by mal panovník prijímať cirkevné rady a podporu, a to výlučne iba v otázkach náboženského a mravného charakteru. Štát teda podlieha cirkvi najmä v morálnom význame, pretože ciele nebeského štátu, ktorý má svoje zastúpenie na zemi prostredníctvom cirkvi, sú nevyhnutne dôstojnejšie a honosnejšie a stoja vysoko nad cieľmi pozemského štátu. Ten svoj účel nachádza v zaistení mieru a má *„slúžiť vlastnému životnému cieľu človeka pripraviť sa k bytiu na onom svete“*.[13]

5. OBDOBIE STREDOVEKÉHO PRÁVA – *IUS UNUM*

Obdobie stredoveku, ktoré sa začalo rozpadom Západorímskej ríše v roku 479, bolo obdobím kresťanstva.[14] Stredoveký obraz sveta bol charakterizovaný

---

[12] AUGUSTÍN, A.: De civitate Dei. XIX, 14. Cit. podľa PUCHALA, R.: *Platón a Augustín. Teleológia a teológia moci.* Poprad: MORNÁR A SYN 2007, s. 130.

[13] NEUMANN, U.: *Augustin*. Praha: Volvox, Globator 1999, s. 96 – 97. Cit. podľa PUCHALA, R.: ref. 12, s. 149.

[14] *„V tomto skoro tisícročnom časovom rozpätí bola rímska Cirkev dominantnou kultúrnou silou západnej Európy.“* In SIROVIČ, F.: Dejiny filozofie. Stredovek. Trnava: Dobrá kniha, 1995, s. 7.

veľmi úzkym, hoci nie vždy bezkonfliktným prepojením svetskej a duchovnej moci – cisára a pápeža, ktorý dáva svetskej moci legitimitu. Stredoveká spoločnosť predstavovala prísne uzavretý, hierarchicky štruktúrovaný systém, určovaný vzájomnými lénnymi vzťahmi, v ktorom mal „každý svoje miesto", ale zároveň to bolo spoločenstvo vnútorne spojené vedomím príslušnosti k jedinému kresťanskému celku – *pax christiana*. *„Aj keď neexistoval žiadny individualizmus v modernom zmysle neobmedzenej voľby medzi rôznymi spôsobmi života, existovalo veľké množstvo konkrétneho individualizmu v reálnom živote."*[15] Ale viera a pokorný vzťah k Bohu bol určujúcim princípom, na základe ktorého stredoveký človek vnímal nielen sám seba, ale aj všetko vôkol neho, bolo to niečo, čo dávalo jeho životu zmysel a cieľ. Už nie je zahľadený sám do seba, na všetky veci sa pozerá z hľadiska Božej prítomnosti. Všetko ľudské bolo tým v znamení posvätnosti, podriadené posvätnosti a chránené posvätnosťou.

S procesom postupnej inštitucionalizácie Cirkvi je nerozlučne spätá aj otázka práva. Určujúcim prvkom a charakteristickým znakom tohto obdobia bola veľmi silná symbióza svetského rímskeho práva a duchovného cirkevného práva. Kánonické právo, ako právo *sui generis*, kohabilitovalo s rímskym právom. Ako k tomu došlo? Kresťanská cirkev bola podstatne odlišnou spoločnosťou od svetskej tým, že žila v určitom „eschatologickom provizóriu".[16] To znamená, že svoj dejinný čas vnímala a vníma ako pohyb k definitívnemu zavŕšeniu vo večnosti, k druhému príchodu Pána a poslednému súdu. Cirkev a štát sú stáli, časoví, dokonca nadčasoví partneri. *„Na svojej dejinnej ceste stále na seba pôsobia, prelínajú sa, vo vzťahu pozitívnom či negatívnom."*[17]

Okrem postupnej tvorby vlastného kánonického práva, používala Cirkev aj rímske právo, čím sa stala jeho hlavným sociálnym nositeľom v čase, keď už Rímska ríša patrila minulosti. *„A vďaka princípu personality práva, ktorý bol vtedy profilujúci, sa rímske právo udržalo aj napriek barbarským nájazdom a zániku Západorímskej ríše ako osobné právo pôvodom rímskeho obyvateľstva – vedľa rodiaceho sa práva germánskeho."*[18] Isté je, že *„cirkevné súdnictvo a cirkevná správa tvorili akýsi most, po ktorom prenikala znalosť rímskeho práva spolu s právom kánonickým pohodlne tam, kde pre to zatiaľ priaznivé podmienky neboli"*.[19] Hranice vzniku a používania kánonického a rímskeho práva sa zhruba kryli s hranicami latinskej kultúry. Cirkev sa stala hlavným recepčným faktorom rímskeho práva, a to omnoho skôr, ako sa začala práca glosátorov a komentátorov. Keďže právne otázky, ktorými sa

15 FROMM, E.: *Strach ze svobody.* Praha: NAŠE VOJSKO, 1993, s. 32.

16 HRDINA, A. I.: Kanonické právo v proměnách času (Leges multae, ius unum). In KNOLL, V. (ed.). *Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2008, s. 123.

17 HANUS, L.: *Pokonštantínska cirkev*. Bratislava: LÚČ,2000, s. 77.

18 HRDINA, A. I.: ref. 16, s. 123.

19 HANUŠ, J.: *Historie moderní doby*. Praha: Barrister & Principal 2004, s. 24.

zaoberali právnici a právna prax, mali takmer vždy aj etický charakter, právnické riešenia sa prirodzene dopĺňali morálno-teologickým hľadiskom.[20] Tým sa právo čoraz viac kultivovalo a dostávalo do súladu nie s premenlivými predstavami človekom vnímanej spravodlivosti, ale transcendentnej Pravdy zjavenej samotným Bohom. Vzájomné spolupôsobenie svetského práva a mravnosti bolo na prospech obidvom právnym systémom, ale predovšetkým na prospech samotného človeka.

V tom období sa už prestalo striktne rozlišovať medzi rímskym a kánonickým právom. Pápež prostredníctvom dekretálnej činnosti vytváral súhrn práva, v ktorom už nebolo možné tieto právne systémy presne oddeľovať. Rozsiahle kodifikácie, uskutočnené v 13. storočí pápežmi Gregorom IX. a Bonifácom VIII., spájali v jednom zákonníku právnu úpravu nielen duchovných záležitostí, ale aj rýdzo svetských, z oblasti súkromného a verejného práva. *„Počas viac ako jedného tisícročia bolo kresťanské učenie meradlom pravdy a bludu, správnosti a nesprávnosti; rozpadom stredoveku nastupuje čisto svetský poriadok hodnôt"*[21]

Stredoveká spoločnosť v dôsledku tohto pôsobenia kánonického práva na právo svetské nepoznala jednoznačnú hranicu medzi právom a mravnosťou, preto sa hovorí o tzv. obojakom práve – *ius utrumque*.[22] Rímska právna kultúra v stredoveku spoločne v symbióze s kánonickým (mravným) právom umožnili presadzovanie vplyvu nových myšlienok pre rozvoj mravnosti človeka a kultúrny rozkvet.

6. LAICIZÁCIA SVETA A POSTUPNÝ ROZKLAD STREDOVEKÉHO UNIVERZALIZMU

Rozklad tohto spoločenského modelu môžeme spozorovať už v období vrcholného stredoveku, v súvislosti s meniacimi sa mocenskými vzťahmi medzi jednotlivými centrami moci, vyjadrenými v tzv. boji o investitúru a je rovnako podmienený zmenami v kultúrnej, ekonomickej, vedeckej a filozofickej oblasti. Tieto javy sú sprevádzané znovu oživeným záujmom o antické dedičstvo: grécku filozofiu a rímske právo, v duchu fiktívneho nadviazania stredovekého

---

[20] URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva soukromého.* 2.vyd. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 41.

[21] GUARDINI, R.: *Konec novověku: Pokus o orientaci.* Praha: Vyšehrad, 1992, s. 38. Cit. podľa TINO, J.: *Vývoj náboženskej situácie v Európe.* [online]. Dostupné na internete: <http://www.uski.sk/frames_files/ran/2005/cl050104.htm>.

[22] Z toho pochádza do dnešných dní používaný vysokoškolský právnický titul**:** doktor obojakého práva – JUDr., ktorým sa chce veľa súčasných právnikov honosiť, ale nie každý z nich si uvedomuje skutočný obsah a zmysel tejto skratky, a teda z toho aj vyplývajúce povinnosti.

rímskeho cisárstva na svojho antického predchodcu. Miestom, kde začal tento proces laicizácie, je stredoveká univerzita. Pod vplyvom scholastického učenia dochádza vo všetkých oblastiach k výraznému posunu k racionalite. Scholastika vnáša do stredovekého myslenia vieru v možnosti ľudského rozumu, avšak ešte stále zapojeného do služieb viery.[23] Touto myšlienkou bolo presiaknuté učenie Tomáša Akvinského, ktorý jej poskytol adekvátny filozofický rámec. Jeho odkaz vychádzajúci z aristotelovskej filozofie sa stal nositeľom najprogresívnejšieho smeru svojej doby. Rozum, ktorým Boh obdaril človeka, je spôsobilý pri poznávaní prírody a možno mu dôverovať, pokiaľ si nenárokuje neomylnosť a definitívnosť. Tomáš Akvinský si uvedomuje, že existujú pravdy zjavené vierou, ktoré presahujú možnosti ľudského rozumu.

Rovnako v jeho diele môžeme badať začiatky laicizácie či humanizácie práva. Tomáš Akvinský, podobne ako Aristoteles, dedukuje prirodzené právo z prírody, a tým, že vyslovuje dôveru ľudskému rozumu pri jej poznávaní mu zároveň priznáva aj nezastupiteľné miesto pri objavovaní a tvorbe práva. Táto *lex naturalis* však predstavujú nemenné a príliš všeobecné princípy na to, aby dokázalo riešiť konkrétne situácie medziľudských vzťahov. Práve tu nachádza svoj priestor *lex humana* – ľudské právo, ktoré je spresnením zásad prirodzeného práva, a ako také ho treba neustále prispôsobovať zmeneným okolnostiam. *„Proti večnému zákonu Boha nepoznateľnému pre ľudí stojí prirodzený zákon, ktorý je prítomný v každom človeku a od ktorého možno dedukovať ľudský zákon.“*[24] Avšak *„písaný zákon, ako nedáva silu prirodzenému právu, tak nemôže ani jeho silu zmenšiť či odňať, pretože vôľa človeka nemôže tiež zmeniť prirodzenosť“*.[25]

7. ZAČIATKY MODERNÉHO RACIONÁLNEHO UVAŽOVANIA – KONTRAST MEDZI VIEROU A ROZUMOM?

Vrcholné obdobie scholastiky, reprezentované predovšetkým dielami Johanna Dunsa Scota a Williama Ockhama, vnáša do uvažovania o práve nové rozmery. Dochádza k pozvoľnému opúšťaniu aristotelovsko-tomistickej paradigmy v prospech už tzv. moderného racionálneho uvažovania a príklonu k individualizmu. Rovnako je to obdobie, v ktorom sa začína črtať hranica medzi vierou na jednej strane a filozofiou a vedeckým poznaním na strane druhej.

---

[23] Tomáš Akvinský požaduje dialektický vzťah medzi vierou a rozumom, keď tvrdí, že čo je rozumu prirodzene dané, nemôže sa priečiť kresťanskej pravde. Veda je dôležitá pre učenie viery. In SEDLÁČEK, T.: *Ekonomie dobra a zla: Po stopách lidského tázáni od Gilgameše po finanční krizi*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009, s. 114.

[24] KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 124.

[25] HANUŠ, L.: Gustav Radbruch – o napětí mezi spravedlností a právní jisotou. In *Právní rozhledy*, 16, 2009, s. 581.

U Tomáša Akvinského bola predstava prirodzeného poriadku prejavom najvyššej inteligencie – Boha, ktorému je sám podriadený a je ním viazaný. Františkánska scholastika naopak prisudzuje Bohu absolútnu slobodu, čo sa prejavuje v náhodilosti konania, existencii zázrakov. Do popredia tak vystupuje voluntarizmus: poriadok je produktom Božej vôle a človek ho nedokáže rozumovo uchopiť. Spolu s nominalistickým vyzdvihnutím osobnej slobody každého jednotlivca prameniacej so slobodnej vôle, ktorou ho Boh obdaril, dochádza k akcentovaniu nárokov jednotlivca *„ako možnosť niečo robiť či vlastniť, ktorá je právne uznaná, garantovaná a sankcionovaná“*.[26]

Výsledkom tohto antropocentrizmu sa ako nový prvok v právnom myslení objavuje dôraz na individuálne práva jednotlivca. Keďže morálny poriadok stratil absolútnu platnosť a hodnotu v dôsledku toho, že je prejavom Božej vôle, ktorá je premenlivá, a v súvislosti s opätovným zdôraznením slobodnej ľudskej vôle a individuálnej iniciatívy, sa základom formulácie právnych noriem stáva vôľa jednotlivca. Skúmanie ľudskej prirodzenosti tak pri tvorbe platného práva stráca platnosť a právo sa stáva výrazom vôle toho, kto je pri moci.[27] Naznačený voluntaristický prístup sa prejavuje i v ďalšom smerovaní scholastiky, ktorá sa rozvíjala paralelne s rozmanitými prúdmi renesančného myslenia. Jej pôsobisko sa, s výnimkou prác talianskych komentátorov Silvestra z Ferary a Thomasa de Via, presunulo do Španielska. Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov španielskej scholastiky je Francisco Suárez, ktorý pôvod a platnosť zákona nevidí v usporiadavajúcom rozume a prirodzenosti vecí, ako ho vnímal sv. Tomáš Akvinský, ale vo voľnom akte božieho alebo ľudského zákonodarcu.

8. O ZVRCHOVANOSTI ĽUDU V DIELE MARSILIA Z PADOVY

Sekularistický duch začína pôsobiť aj v sfére politiky, kde sa začína presadzovať laický charakter štátu, spočívajúci nie na vymanení svetských záležitostí spod cirkevnej autority, ale práve v upevňovaní autority svetského panovníka na oblasti ako sekulárneho, tak aj duchovného charakteru. Súčasne s týmto procesom sa začínajú objavovať prvé formulácie doktríny o zvrchovanosti cisára, reprezentovanej dielom Danteho Alighieriho, a o zvrchovanosti ľudu, ktorej základom boli myšlienky Marsilia z Padovy. Vo svojom diele *Defensor pacis* (Obhajca mieru) vystupuje Marsilius ako ostrý kritik zasahovania pápeža do svetskej sféry moci. Zmena optiky prichádza aj v súvislosti s chápaním zákonov v intenciách záujmov štátu ako prostriedku donútenia, na rozdiel od ich skoršieho chápania v medziach teologicko-morálnych. Marsiliovu teóriu je

[26] KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 154.
[27] KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 150 – 154.

v mnohých aspektoch možné považovať za predchodkyňu moderných teorií o zvrchovanosti ľudu, ktoré v neskoršom období zásluhou Johna Locka či J. J. Rousseaua vydláždili cestu k Anglickej či Francúzskej revolúcii.

9. HUMANIZMUS A RENESANCIA, REFORMÁCIA – NÁVRAT K ANTICKEJ TRADÍCII A ODDELENIE SVETSKEJ A CIRKEVNEJ MOCI

Obdobie humanizmu a renesancie bolo vyvrcholením uvedených procesov. Raná renesancia sa spočiatku prejavovala v návrate k antickému filozofickému dedičstvu, resp. ako úsilie zladiť Platóna a Aristotela. Neskôr sa však prejavili tendencie k tzv. antiaristotelizmu, čo si možno zreteľne všimnúť napr. u talianskeho prírodovedca Bernardina Telesia, logika Pierre de la Ramée, ale aj Martina Luthera.[28] Práve snaha o návrat k pôvodnému evanjeliu odstránením nánosov antickej filozofie, ktorými bolo „zaťažené", je podstatou hnutia reformácie. Toto nové učenie zbavuje cirkev autority jej prenosom na jednotlivca, ktorého robí plne zodpovedným za vlastné chápanie spásy a viery. Kladie dôraz na individuálny vzťah medzi človekom a Bohom bez sprostredkujúceho poslania cirkvi, ktorá tým stratila svoj juristický charakter, čo v konečnom dôsledku prispelo k oddeleniu svetskej moci od náboženstva.[29]

Nevyhnutným predpokladom zavŕšenia tohto procesu bolo rozbitie stredovekého poriadku sprevádzaného postupným podkopávaním hospodárskych pilierov feudalizmu a spojeným so vznikom novej spoločenskej vrstvy – buržoázie a nového typu hospodárenia. Pod vplyvom ekonomiky spočívajúcej na liberálnom kréde *laissez faire* dochádza k pozvoľnému rozpadu cechového systému, čo sa odráža na úpadku nezávislých remeselníkov, slobodných sedliakov, ako aj závislých roľníkov. *„Bola to doba, ktorá opustila tradičný kresťanský postoj ku chudobným a nahradila ho značne tvrdšou náukou považujúcou chudobu za dôsledok lenivosti alebo neprozreteľnosti a charitatívnu činnosť za druh neskromnosti. Súkromný záujem urobila prírodným zákonom, prozreteľnostne určený slúžiť dobru celku, takže sa láska k peniazom premenila z koreňa všetkého zla v hnaciu silu spoločenského*

---

[28] CORETH, E. – SCHONDORF, H.: *Filosofie 17. a 18. století*. Z nemeckého originálu *Philosophie der 17. und 18. Jahrhunderts Grundkurs Philosophie* 8, vydaného nakladateľstvom Verlag W. Kohlhammer Stuttgart – Berlin – Köln, preložil David Miki (prekl.) Olomouc: Nakladatelství Olomouc, s.r.o., 2002, s. 19 n.

[29] *„Reformácia je jedným z prameňov idey ľudskej slobody a autonómie, ako ju reprezentuje moderná demokracia. Kým sa však najmä v nekatolíckych krajinách zdôrazňuje táto stránka, jej druhá stránka – zvýraznenie zla ľudskej prirodzenosti, bezvýznamnosti a bezmocnosti jednotlivca, nutnosti individuálneho podriadenia sa vonkajšej sile – je zanedbávaná."* In FROMM, E.: ref. 15, s. 30.

života.“[30] Rozvoj obchodu znamenal postupné stieranie stavovských rozdielov a prenos čoraz väčšej spoločenskej autority na meštiaka. Človek tohto obdobia sa už viac nechápe ako súčasť celku, teda univerzálneho spoločenského organizmu, ale ako jednotlivec – individuum, ktorý svojím vyčlenením sa z feudálnej spoločnosti preťal väzby, ktoré ho síce jednak obmedzovali, no zároveň mu dodávali aj pocit bezpečia.[31] *„Humanizmus je veľkým vyznaním viery v dôstojnosť, silu, poznávacie možnosti a perspektívy človeka.“*[32] Do popredia sa dostávajú nové hodnoty, ktoré majú priamy vzťah k jednotlivcovi – užitočnosť a jej vzťah k spoločenskému dobru.

Svedectvom o tejto zmene v uvažovaní o jednotlivcovi a jeho postavení vo svete, môže byť vyhlásenie florentského filozofa Marsilia Ficina, že človek *„sa všade snaží vládnuť, nebo sa mu nezdá dosť vysoké, vnútro zeme dosť hlboké a ani čas, ani priestor mu nebráni, aby sa odobral kedykoľvek a kdekoľvek, všade chce byť velebený, chce byť večný ako Boh“*.[33]

S príchodom humanizmu nastal nový rozmer európskej vzdelanosti,[34] ktorý sa začal presadzovať v období rozmachu renesancie. V tejto súvislosti sa vo Francúzsku rozvinul právny humanizmus, ktorého zásluhou sa z právnikov stal *„mocný stav laickej, teda nekresťanskej inteligencie“*.[35] Francúzski právni humanisti presadzovali nové systematické právne myslenie, nové usporiadanie práva a ideu písaného práva s fixovanou podobou, pričom si za základ vzali rímske právo. To však chápali prísne racionálne. V ich snahách a konaní je možné badať akési nábehy novodobých legislatívnych a kodifikačných teórií. Primárnym cieľom sa stalo prekonanie partikulárnych rozmanitostí miestnych obyčají. Posilňujúca kráľovská moc a upevňujúci sa absolutizmus, ktorý zo svojej legislatívnej činnosti urobil základný prameň práva, vytvárali pre toto úsilie priaznivé podmienky.

---

30 DAWSON, CH.: *Bohové revoluce*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 32.

31 FROMM, E.: ref. 15, s. 33.

32 KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 161.

33 HALADA, J.: *Osudy moudrých*: *Průvodce evropským myšlením.* Praha: Hart, 2002, s. 90.

34 Postupne sa z humanizmu vykryštalizoval pozitivizmus, marxizmus a Nietzscheova teória o nadčloveku. Spoločným základom humanizmu sa stalo zamietnutie Boha – antikristianizmus. Všeobecne ide o postoj, *„ktorý vychádza z viery v ľudské schopnosti, zdôrazňuje dôstojnosť človeka a požiadavku slobody. Ako ideál vznikol v renesancii“*. BILASOVÁ, V. – GEMEŠOVÁ, G..: *Malý slovník filozofie*. Košice: PEZOLT PVD Košice, 2000, s. 68.

35 URFUS, V.: ref. 20, s. 48.

10. NOVOVEKÉ MYSLENIE – ODDELENIE FILOZOFIE, VEDY A PRÁVA OD VIERY

Nová filozofia konštituujúca sa v 17. storočí už nie je na rozdiel od stredoveku a čiastočne ešte aj renesancie záležitosťou rádových bratov alebo iných klerikov, ktorí súčasne pôsobili ako univerzitní profesori. Teraz sa stretávame spravidla so súkromnými učencami, politikmi či diplomatmi. Dôvodom je skutočnosť, že novoveké myslenie nevyrastá zo scholastickej tradície, ale z prostredia učencov a prírodovedcov, ktorí si s filozofmi vymieňajú názory.

V tom období dochádza už k úplnému oddeleniu filozofie a vedy od viery a vzťahu k transcendentnu.[36] Zatiaľ čo si scholastické myslenie uvedomovalo určité obmedzenia ľudského rozumu, a skepticky pristupovalo k predstave dokonalého poznania, moderná doba je poznamenaná absolútnou dôverou v možnosti a schopnosti ľudského intelektu. *„Fundamentálnym princípom, o ktorý sa opierala duchovná sekularizácia, bol teda absolútny racionalizmus, ktorý popieral akúkoľvek pravdu presahujúcu ľudský rozum a kresťanstvo vyhlásil za poveru a mýtus, v ktorých zotročené ľudstvo hľadalo svoju oporu. V tomto zmysle hovoril zakladateľ modernej sociológie Max Weber na svojej nástupnej profesorskej prednáške o sekularizácii ako o ‚odčarovaní sveta', (Entzauberung der Welt).“*[37]

Opustenie aristotelovsko-tomistickej paradigmy vedy spočívalo, okrem iného, i v zmene chápania jej samotného poslania. Podstatu vedeckého poznania nevidí v jeho samoúčele (poznanie pre samo poznanie), ale na vedu sa začína nazerať cez prizmu jej praktického využitia. Jej cieľom sa stáva pokrok. Tento posun je badateľný predovšetkým v diele Francisa Bacona, pre ktorého poznanie znamená *„konkrétnu praktickú moc, ktorá dokáže pretvárať prírodu, spoločnosť a človeka“*.[38] Vzájomné odlúčenie vedy od teológie viedlo k rozpadu tradičného chápania ľudskej prirodzenosti, ktorá sa v dôsledku tohto trendu stala omnoho „tvárnejšou“. Na vedu sa začína nazerať ako na prostriedok, ktorým je možné nielen ovládnuť prírodu, ale aj spoločenské sily a priviesť človeka k dokonalosti.

---

[36] Až do obdobia osvietenstva bola filozofia námetom diskusie v širokých kruhoch vzdelancov, to sa mení I. Kantom a filozofiou nemeckých idealistov. Pred Kantom nie je filozofia oddelená od ostatných vied, ale chápu sa všetky v súvislostiach. Hoci sa filozofia stále viac osamostatňovala a vyhraňovala voči teológii, zostávajú teologické znalosti a rovnako záujem o teologické témy samozrejmosťou. Filozofovanie sa však už neodvíja na pozadí teológie, ktoré filozofii kladie dôležité témy a otázky a do ktorých má filozofia vyústiť, ako to bývalo v stredoveku, ale výzvy, s ktorými sa filozofia musí vyrovnať, spočívajú v rozumovom prenikaní a zdolaní otázok, ktoré sa vynárajú v súvislosti s novými prírodnými vedami. In CORETH, E. – SCHONDORF, H.: ref. 28, s. 28.

[37] HRABOVEC, E.: Sekularizácia v európskych dejinách. In *Impulz – Revue pre modernú katolícku kultúru* [online], 3, 2006. Dostupné na internete: <www.impulzrevue.sk/article.php?130>.

[38] HALADA, J.: ref. 33, s. 111.

Väčšina filozofov tohto obdobia sú významní matematici alebo prírodovedci, ktorí sa zaoberajú aj filozofiou, teológiou a právnou vedou. Pozornosť sa tak v tomto období upriamuje predovšetkým na rozvoj prírodných vied a rovnako stavia do stredu svojho záujmu i otázky metodológie – teda správneho postupu pri dosahovaní poznania.[39] Na tomto základe dochádza k vyčleneniu dvoch základných filozofických smerov: empirizmu a racionalizmu. S čoraz väčším napredovaním v oblasti prírodných vied dochádza prakticky k stotožňovaniu vedy ako samostatného pojmu s prírodnou vedou, výsledkom čoho bola aplikácia metód adekvátnych pri skúmaní vonkajšieho sveta, nezávislého od človeka na skúmanie v oblasti spoločenských vied. Descartova filozofia viedla ku chápaniu sveta nie ako vonkajšej reálnej danosti, ale k uvažovaniu o svete ako umelom výtvore ľudského intelektu. *„Ľudský rozum pracuje s minimom axióm metódou vlastnou matematike. Svet už nie je sumou realít, ktoré pozorujeme, ale súhrnom záverov dosiahnutých prostriedkami logickej operácie ducha. Poznať ho znamená konštruovať kompletný systém.“*[40]

Descartova metóda sa uplatňuje i pri poznávaní obsahu práva, počínajúc odhalením určitých všeobecných pravidiel, od ktorých, následným použitím induktívnej a deduktívnej metódy, dochádza k formulovaniu ďalších zásad. Naznačený racionálny prístup viedol k sústavnému a systematickému triedeniu práva, ktoré sa malo legislatívne usporiadať do veľkých celkov v rámci daného právneho poriadku. Vyústením týchto procesov sa stala kodifikácia, resp. *„idea zákonníka ako základného a hlavného zdroja platného právneho poriadku“*.[41] Tá však bola diametrálne odlišná od predchádzajúcich spôsobov nahradzovania obyčajového práva písanou formou zákonodarných aktov. Treba si uvedomiť, že spomínaná idea súvisela s revolučným vyhrotením situácie a kodifikácie boli vydávané pod určujúcim vplyvom osvietenského absolutizmu. Snaha moderných kodifikátorov sa *„neobracala naspäť, nechcela upevniť dovtedajšie právo ani ho spresniť či dať mu sústavnú formu, usilovala sa o niečo iné a smerovala niekam inam“*.[42] Smerovala z prítomnosti do budúcnosti, nie späť. Jej podstatnou črtou, ktorú zaiste možno označiť priam za utopickú, bolo úsilie o zmenu dovtedajšieho stavu prostredníctvom vytvorenia nového lepšieho práva, podliehajúceho rovnako novej právnej úprave. Zákonodarca si tak nárokuje na pozíciu jediného tvorcu nového práva.

---

[39] Na rozdiel od Anglicka sa na európskom kontinente stala ideálnou vedou hodnou napodobnenia matematika, ktorej metódy už sám Descartes uprednostňoval pred používaním experimentu. Matematika bola považovaná za vedu, *„ktorá je bez akýchkoľvek obmedzení každému prístupná i pochopiteľná“*. In HALADA, J.: ref. 33, s. 117.

[40] KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 211.

[41] URFUS, V.: ref. 20, s. 98.

[42] URFUS, V.: ref. 20, s. 98.

V dôsledku občianskych a náboženských vojen rástla potreba zabezpečenia mieru a upevnenie moci v štátoch. Za cieľ štátu sa považovalo zaistenie prežitia a ochrana majetkových pomerov. V 17. storočí došlo k čiastkovej úprave viacerých právnych odvetví. Na začiatku druhej polovice 18. storočia už francúzske národné právo platilo jednotne na celom území, pričom vychádzalo z právnych obyčají, rímskeho práva, kánonického práva, kráľovských ordonancií a uznesení parlamentu. Táto tendencia bezprostredne súvisela s vývojom ako spoločensko-ekonomickej, tak aj kultúrnej situácie.

Racionalizmus rovnako vehementne zasahoval aj do chápania prirodzeného práva. Rodí sa nová prirodzenoprávna teória, *„obsahujúca už základné hodnoty novoveku aj modernej doby, t. j. predovšetkým neredukovateľnú individualitu človeka i s jeho schopnosťou byť tvorcom a organizátorom vlastného sveta, a ďalej slobodu a rovnosť ako konštitutívne prvky novodobej idey občianstva*“,[43] Kým stredovekí autori nachádzali zdroj prirodzeného práva v transcendentne, novoveké právne myslenie nachádza jeho pôvod v rozume, čím prirodzené právo nadobúda nový obsah. *„pre klasické prirodzenoprávne teórie je prirodzené právo individuálnym, subjektívnym vrodeným právom človeka.“*[44] Keďže je každý človek obdarený rozumom, disponuje právami, ktoré sú považované za nemenné a univerzálne. Tým sa otvára cesta k prijatiu Deklarácie práv človeka a občana.

S myšlienkou vytvorenia žiaduceho všeobecného systému práva, založeného na základe rozumovej analýzy, úzko súvisí aj predstava o ľudskej schopnosti nájsť základy univerzálneho sociálneho poriadku. Východiskom už nebola skutočnosť, že štát je výsledkom sociálneho inštinktu ľudí a človek je zo svojej prirodzenosti odkázaný na spoločenstvo a spoločnosť, ale ľudia sú už vnímaní ako pôvodne nezávislí rozumní jedinci, ktorí sa dodatočne spájajú do štátu prostredníctvom štátnej zmluvy.[45] Konštrukt spoločenskej zmluvy založený na teoretických úvahách sa v nových podmienkach rozkladu tradičných sociálnych vzťahov a kultúrnych hodnôt, sprevádzajúcich krízu legitimity jestvujúceho spoločenského poriadku, snaží o reformu vžitých predstáv o politike, práve, spoločnosti a vládnutí. *„Pôvodným cieľom všetkých zmluvných teórií, a to od starších, konvencionalistických až po veľmi sofistikované, univerzalistické teórie konca osvietenského obdobia, bolo vždy vysvetlenie podmienok pre vznik legitímneho politického a sociálneho poriadku – vysvetlenie založené na ideáloch individuálnej slobody a vzájomnej rovnosti“*[46] Práve v tomto novom chápaní legitimity štátnej moci spočíva základný rozdiel oproti skorším koncepciám založeným na pred-

---

43 PŘIBÁŇ, J.: *Suverenita, právo a legitimita v kontextu moderní filosofie a sociologie práva*. Praha: Karolinum, 1997, s. 15.

44 RÁZKOVÁ, R.: *Dějiny právní filosofie.* 2 preprac. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 53.

45 CORETH, E. – SCHONDORF, H.: ref. 28, s. 25.

46 PŘIBÁŇ, J.: ref. 43, s. 16.

stavách Aristotela či Tomáša Akvinského. Tieto idey prejavili svoju plnú silu o storočie neskôr, v období osvietenstva.

11. OSVIETENSTVO – VIERA V NEOBMEDZENÝ POKROK ĽUDSKÉHO ROZUMU

Vyústením tohto intelektuálneho kvasu sa v 18. storočí stalo presvedčenie, že *„životné podmienky predkov, ktoré boli produktom viery, doby a zvyklostí, sú neprirodzené a je nutné ich nahradiť plánovite vytvorenými jednotnými štruktúrami, ktoré jediné sú prirodzené a racionálne“*.[47] Tento svoj boj filozofi 18. storočia chápali ako boj svetla s tmou predsudkov. Odtiaľ pochádza i názov samotného hnutia – osvietenstvo. Tradícia, ktorá bola dovtedy používaná ako meradlo spoločenských hodnôt, a teda chápania pojmov dobra a zla, bola nahradená utilitárnymi kritériami a spoločenskou užitočnosťou. V týchto intenciách začína byť chápaná i sama spravodlivosť a morálka. Spravodlivým a morálnym sa stáva to, čo je užitočné pre väčšinu. V tomto kontexte sa začína nazerať aj na samotné zákony, ktoré vychádzajúc zo základnej premisy o zvrchovanosti ľudu, sú chápané ako výraz vôle väčšiny.

Neobmedzená dôvera v rozum viedla k neustálemu podkopávaniu autority náboženstva, odmietnutiu náboženskej morálky a jej nahradeniu svetskou morálkou. Tá však v súvislosti so spoločenským trendom rovnako nachádzala svoj pôvod v prispôsobení sa racionálnemu, teda prirodzenému systému. Práve predstava objektívneho prirodzeného poriadku, ku ktorému musí ľudstvo nevyhnutne dospieť, ak sa zbaví všetkých neduhov spoločnosti, prameniacich z „neuposlúchnutia“ vlastnej prirodzenosti a nevzdelanosti, ktorú podporujú súdobé inštitúcie a privilegované skupiny, bola spoločná pre všetkých filozofov francúzskeho osvietenstva.

„Keby človek preskúmal svoju skutočnú podstatu, objavil by repliku univerzálneho poriadku. Keby bol poslušný svojej prirodzenosti, jednal by v súlade s prírodnými zákonmi, a tým by sa vyhol všetkým komplikáciám a rozporom, do ktorých ho zavliekla história.“[48] Preto bolo úsilie osvietencov zamerané na filozofické zdôvodnenie bezprostrednej a totálnej premeny spoločnosti. S tým úzko súviselo i nazeranie na človeka. Francúzskych osvietenských filozofov málo zaujímal konkrétny jedinec s jeho problémami – teda človek taký, aký skutočne je – ale boli posadnutí myšlienkou abstraktného Človeka, takého, aký by mal teoreticky byť.[49] Bola to

---

[47] TALMON, J. L.: *O původu totalitní demokracie*. Politická teorie za Francouzské revoluce a poní. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1998, s. 17.

[48] TALMON, J. L.: ref. 47, s. 39.

[49] I sám Voltaire označil ľud za zberbu, ktorá nie je hodná osvietenia a zaslúži si svoje jarmo. Svoje pohŕdanie bežnými ľuďmi dosvedčujú aj jeho ďalšie slová: *„Pochybujem, či má ľud čas*

idea človeka, ktorému sú vlastné zjednocujúce črty – rozum a sebaláska. Človek tak vo svojej prirodzenosti nie je chápaný ako nedokonalý tvor obdarený rozdielnymi schopnosťami a talentom, a ktorému sú vlastné i iracionálne pohnútky, ale stáva sa zárukou uniformity, na čo ho predurčuje jeho spoločná podstata. Tú môžeme pozorovať práve po odstránení tých čŕt, ktoré nás robia rozdielnymi, a ktoré, ako verili osvietenci, sú dielom náhody alebo zlého úmyslu. *„Všetci by sme videli a usudzovali správne, keby nebolo nevedomosti a určitých záľub a záujmov, ktoré oslepujú náš úsudok a ktoré sú výsledkom zlého vzdelania alebo vplyvu výhod plynúcich zo záujmov nepriateľských Človeku.“*[50] Do popredia sa tak dostáva otázka vzdelania a výchovy, za súčasť ktorých sa považujú aj zákony. Úlohou zákonov a zákonodarcu bolo vychovať a vytvoriť „nového Človeka“. Posadnutosť predstavou o možnosti neustáleho zdokonaľovania civilizácie je výsledkom ich neobmedzenej viery v pokrok.

11.1. Kodifikácia – vyústenie osvietenskej pýchy rozumu?

Za základ nového práva, ktoré súviselo s formovaním nového emancipovaného človeka oslobodeného od autorít, bolo po zavrhnutí vlastných právnych tradícií národného práva, prijaté rímske právo. Tzv. „skutočná a všeobecná“ kodifikácia bola novo podmienená revolučnými udalosťami nasledujúcimi po roku 1789, kedy dosiahlo osvietenské myslenie vo Francúzsku svoj vrchol.[51] Namiesto prirodzenej rôznorodosti bola, v dôsledku osvietenskej „pýchy rozumu“ opierajúcej sa o vedecké poznanie spoločnosti, presadzovaná idea jednotného, prehľadne a spravodlivo novovytvoreného práva, ktoré malo mať podobu kodifikovaného zákonníka.

12. FRANCÚZSKA REVOLÚCIA – PRÍČINY JEJ VZNIKU, REFORMA ALEBO RADIKALIZMUS?

Francúzska revolúcia, ktorej 220. výročie sme si minulý rok pripomenuli, priniesla v snahe vymaniť sa spod ťarchy feudalizmu a riešenia vážnej ekono-

alebo schopnosti na vzdelanie. Umreli by skôr hladom, než aby sa stali filozofmi. Akiste zásadnou vecou je, že by mali byť skôr nevedomými žobrákmi.“ In DAWSON, CH.: ref. 30, s. 42 – 43.

50 TALMON, J. L.: ref. 47, s. 40.

51 *„Hoci osvietenské myslenie nevzniklo vo Francúzsku, práve tu dosiahlo najrozmanitejšie podoby a najdôležitejšie spoločensko-politické dôsledky v podobe revolúcie v rokoch 1789 -- 1794 a protikatolíckych vystúpení. Osobitou postavou francúzskeho osvietenstva je J. J. Rousseau ako ideológ jakobínskej formy francúzskej buržoáznej revolúcie.“* In BILASOVÁ, V. – GEMEŠOVÁ, G..: ref. 34, s. 152.

mickej krízy, vznik radikalizmu, aký dovtedy nemal v Európe obdobu. Hoci bezprostrednou príčinou vypuknutia Francúzskej revolúcie bola neschopnosť a neúspešnosť pokusov francúzskej vlády o riešenie krízy v oblasti štátnych financií a reformy daňového systému, nemožno nevziať do úvahy aj ďalšie problémy, ktoré sprevádzali francúzsku monarchiu počas celého obdobia „grand siècle". Osemnáste storočie sa nieslo v duchu neustáleho rastu zadlženosti monarchie, či už v dôsledku zvyšovania nákladov na vedenie dvora v súvislosti prevažne s osobnými charakteristikami posledných dvoch absolutistických panovníkov (a rozmarnosti ľudom toľko nenávidenej Rakúšanky Márie Antoinetty), ako aj podporou amerických usadlíkov v boji o nezávislosť s anglickou korunou. Napriek uvedeným skutočnostiam udávalo Francúzsko počas 18. storočia tón celej Európe v sfére kultúry, umenia, literatúry či filozofie. Preto aj dôsledky revolúcie možno označiť za paneurópske a samotná revolúcia sa stala príkladom nielen pre hnutia v Európe, ale aj v inych častiach sveta. K podkopávaniu autority trónu a Cirkvi prispievala rovnako i „móda salónov", v ktorých sa ústrednou témou stala kritika súdobého poriadku. Tieto myšlienky sa šírili ďalej prostredníctvom pamfletov, časopisov a novín, ktoré sa snažili v osvietenskom duchu pôsobiť na širokú verejnosť. Tým došlo k nárastu významu verejnej mienky.

Ako kľúčový faktor pri vypuknutí revolúcie, podľa Alexisa de Tocquevilla, pôsobilo aj zmenené postavenie šľachty, pretože to bola práve aristokracia ako nositeľka osvietenských ideí, ktorá zažala prvý plameň revolúcie. Oproti iným európskym krajinám francúzska šľachta nebola príliš chránená pred prienikom z nižších vrstiev spoločnosti, prevažne z radov bohatej buržoázie. To bolo príčinou napätia medzi tzv. „šľachtou meča", ktorá získava šľachtický titul narodením, a tzv. „šľachtou talára", ktorú do šľachtického stavu nobilituje výkon mnohých súdnych a administratívnych úradov.[52] Zrušením niektorých stavovských inštitúcií a orgánov stratila tradičná šľachta kontrolu nad miestnou správou a poľnohospodárstvom, stala sa politicky závislou vrstvou zbavenou akejkoľvek zodpovednosti. Jej úloha sa obmedzila na účasť na nákladných radovánkach kráľovského dvora, čím prišla o postavenie prirodzeného vod-

[52] Francúzsko v porovnaní s ktoroukoľvek inou európskou krajinou bolo značne centralizovaným štátom (hoci vo vnútri rozčleneným na mnohé vzájomne sa prekrývajúce územné celky, či už administratívneho, súdneho alebo náboženského charakteru). Byrokracia tvorila významnú zložku francúzskej spoločnosti a nie je prehnané skonštatovať, že monarchia bola predovšetkým štátom úradníkov a právnikov. Prevaha tejto spoločenskej vrstvy *„sa prejavila zmyslom pre logiku a poriadok, zdôrazňovaním abstraktných zásad a práv a žiarlivosťou na dominantné postavenie kléru, ktoré inšpirovali zmýšľanie vzdelaných laikov. Práve táto vrstva vytvorila pôsobením administratívneho génia a arcibyrokrata Colberta a pod intelektuálnym vedením takých ľudí ako Racine, Boileau, Pascal, Descartes, Bossuet a Malebranche, napospol členov noblesse de robe, mešťanskej úradníckej šľachty, klasicistickú kultúru a absolutistický štát obdobia, označovaného grand siècle,"* In DAWSON, CH.: ref. 30, s. 38.

cu národa. Na rozdiel od anglickej aristokracie, ktorá sa aktívne zapojila do podnikania (tzv. gentry), francúzska šľachta žila naďalej iba zo svojich statkov, ktorých výnosy nestíhali pokrývať neustále stúpajúce výdaje na ich životný štýl. Aristokracia neprestajne chudobnela a tým viac lipla na svojich feudálnych privilégiách. Predajnosť štátnych úradov, ktorá je príznačná pre francúzsku monarchiu, spôsobila, že byť vo verejných funkciách sa pre šľachtu stalo príliš nákladnou záležitosťou a na jej úkor čoraz viac tieto posty zastávali bohatí mešťania, o ktorých lojalite voči kráľovi môžeme často pochybovať.[53] Práve v predajnosti verejných úradov tým najbohatším vidí de Tocqueville príčinu úpadku aristokracie, ktorá tým prišla o *„sám svoj princíp, či dokonca o svoju prvú funkciu – verejné služby. Tak sa z nej stala iba ‚kasta', nie aristokracia v štýle anglickej šľachty ako vládnucej triedy"*.[54]

„Osvietenstvom inšpirovaný racionalizmus vyústil v ideovej a politickej oblasti do liberalizmu a individualizmu, pričom spoločnou črtou týchto myšlienkových prúdov bolo ostré odmietanie spoločenského vplyvu cirkvi, stotožňovanej s odchádzajúcim absolutizmom."[55] V duchu Voltairových slov *„nikdy sme sa neusilovali priniesť osvetu obuvníkom a slúžkam, to je údel apoštolov"*,[56] bolo kresťanstvo považované za vhodné iba pre nižšie spoločenské vrstvy, kým aristokracia slepo načúvala ľúbezným rečiam filozofov. Iba vo vzdialenejších provinciách, kam nedosiahol vplyv osvietenských myšlienok a kde si šľachta zachovala svoje tradičné postavenie, bol jej vzdor voči revolúcii najrazantnejší. Náboženské cítenie vzdelaných vrstiev spoločnosti ustupovalo pod vplyvom deizmu a akéhosi „prirodzeného náboženstva" filozofov.[57] *„Francúzsko 2. polovice 18. storočia predstavovalo katastrofálny úpadok mravov a morálny nihilizmus, ľahostajnosť voči akýmkoľvek ideálom a hodnotám."*[58] Tocqueville zhrnul otvorený útok voči náboženstvu okolo roku 1750 takto: *„Vo Francúzsku došlo k besnému napadnutiu kresťanského náboženstva bez toho, aby sa usilovali nahradiť ho akýmkoľvek iným. Horlivo a vytrvalo sa pracovalo na tom, aby sa ľuďom vzala viera a duše zostali prázdne.*

---

53 TINKOVÁ, D.: *Francouzská revoluce.* Praha: Triton, 2008, s. 26 – 27.

54 TINKOVÁ, D.: ref. 53, s. 27.

55 *Dokumenty sociálnej náuky cirkvi. Rerum Novarum*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2007, s. 9.

56 DAWSON, CH.: ref. 30, s. 43.

57 Človek na to, aby vedel, ako správne konať, nepotrebuje žiadne zjavené náboženstvo. Boh totiž stanovil v prírode určité pravidlá či zákony, ktoré sám nemôže zmeniť. Človek ich môže prostredníctvom svojho rozumu poznať a sú pre neho postačujúce. Vyjadrením morálneho zákona je prirodzené právo dedukované z prírody prostredníctvom rozumu. *„Rozum je prameňom tej istej pravdy, aká je obsahom Božej vôle. Len čo sa však dala ľudskému rozumu moc, ktorá bola popri Božej vôly rovnocenným prameňom poznania, otvorila sa cesta emancipácie od závislosti od Boha."* In KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 224.

58 NOWAK, R. J.: *Církev a Velká francouzská revoluce*. Warszawa: Olomouc, Matice cyrilometodějská, s. r. o., 2003. Preložil Radomír Malý. Brno, 2003, s. 24.

Množstvo ľudí sa týmto predsavzatím nadchlo"[59] Prestíž a vplyv cirkvi na myslenie aristokracie neustále upadali a v dôsledku galikánskej tradicie,[60] jansenizmu[61] a episkopalizmu sa cirkev stávala čoraz zraniteľnejšou voči útokom vedených z radov osvietencov. *Čím viac sa totiž moc svetských vládcov posilňovala, tým viac moc Cirkvi slabla. Najskôr sa stala im nadradená, potom s nimi rovnocenná a nakoniec sa stala ich klientom*.[62]

Rozkol v cirkvi je badateľný aj v samotných prejavoch jej príslušníkov: keďže najvýznamnejšie posty v krajine, vrátane tých cirkevných, mohli zastávať výlučne šľachtici, morálka vysokých cirkevných hodnostárov sa zásadne líšila od spôsobu života nižšieho kléru.[63] Preto sa nemôžeme čudovať, keď medzi vodcami osvietenstva a jednými z prvých, ktorí stáli na strane revolúcie, nájdeme napríklad aj autunského biskupa Talleyranda. Napätie teda nepretrvávalo medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami, ako sa to snažila prezentovať marxistická literatúra, ale viedlo naprieč nimi. Dôkazom toho je i skutočnosť, že značná časť aristokracie vyzbrojená liberálnym idealizmom ochotne spolu-

---

[59] TOCQUEVILLE, A.: *Dawny ustrój i rewolucja.* Warsawa 1994, s. 167. Cit. podľa NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 26.

[60] V súvislosti s posilňovaním ústrednej moci štátu a snahou o budovanie jeho nezávislosti sa presadzovala (nielen vo Francúzsku) tendencia oslabiť moc pápeža prostredníctvom vytvorenia jednotlivých národných cirkví. Vo Francúzsku bol prejavom tohto úsilia o oslabenie medzinárodného charakteru cirkvi galikanizmus. Tento prúd rozvíjaný už od 14. storočia dosiahol najväčší úspech v roku 1682 prijatím tzv. štyroch galikánskych artikúl spísaných J. B. Bossuetom na podnet Ľudovíta XIV. a francúzskej národnej synody. Dokument obsahuje nasledujúce zásady: 1. Kniežatá sú vo svetských záležitostiach nezávislé od cirkevnej moci. 2. Moc pápeža je obmedzená v duchovných veciach autoritou všeobecných koncilov. 3. Moc pápeža je obmedzená zákonmi a zvyklosťami kráľa a cirkvou Francúzska. 4. Rozhodnutie pápeža vo veciach viery nie je neomylné, pokiaľ nie je potvrdené cirkvou. In HARENBERG, B.: *Kronika lidstva.* Pavel Bělina et al. (prekl.), Praha: Fortuna Print, 2003, s. 526.

[61] Jansenizmus predstavuje nábožensko-politický smer katolíckej cirkvi založený na prísnej morálke, ktorý je značne ovplyvnený kalvinizmom, predovšetkým v otázke predestinácie a nevyhnutnosti Božej milosti pri spáse človeka. Typickou pre tento smer sa stala kritika cirkevnej praxe a jej predstaviteľov. Usiloval sa minimalizovať cirkevný hierarchizmus a pápežský centralizmus. Základné myšlienky jansenizmu sformuloval holandský teológ Jansenius Cornelius (1585 – 1638). Medzi stúpencov tohto hnutia patrili napríklad Jean Racine či Antoine Arnauld. Vo Francúzsku zanikol v 18. storočí. K tomu aj BILASOVÁ, V. – GEMEŠOVÁ, G..: ref. 34, s. 77.

[62] TOCQUEVILLE, A.: Dawny ustrój i rewolucja. Warsawa 1994, s. 167. Cit. podľa NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 20.

[63] Časť duchovenstva sa chválila svojou neverou, arcibiskup de Brienne z Toulouse dokonca pomáhal pri rušení kláštorov a pričinil sa o uzavretie viac než 400 rehoľných domov. Časť vysokého kléru podporovala voľnomyšliekárov a *„posmievala sa starým pravdám aj svojim horlivým kolegom"*. In ŻYWCZYŃSKI, M.: *Kościół i Rewolucja Francuska.* Kraków 1995, s. 28. Cit. podľa NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 32.

pracovala s neprivelegovaným tretím stavom – buržoáziou v čase zasadania generálnych stavov[64] a na tejto kooperácii spočívala aj práca Ústavodarného zhromaždenia v prvých rokoch revolúcie. Avšak je nutné podotknúť i to, že reprezentanti tretieho stavu – právnici a literáti, boli, ako upozorňuje Dawson, sami „privilegovanou" vrstvou, zmýšľaním bližšie k „šľachte taláru" či úradníkom ako skutočnému francúzskemu ľudu.[65] So zveličením by sa dalo konštatovať, že *„ancien régime bol zničený právnikmi, ktorí vďačili za svoju existenciu jeho moci a za svoje bohatstvo jeho využívaniu"*.[66]

Po vyhlásení sa reprezentantov tretieho stavu ako zástupcov francúzskeho ľudu za Národné zhromaždenie 17. júna 1789 (na podnet grófa Mirabeau a abbého Sieyèsa), zložení prísahy v Loptovej sieni (*Jeu-de-Paume*) vo Versailles (20. jún 1789) a v súvislosti s neustále slabnúcou autoritou a bezmocnosťou kráľa vyriešiť túto radikálnu situáciu, nastúpilo Francúzsko na cestu premeny absolutistickej monarchie na monarchiu konštitučnú. Už 7. júla 1789 bol ustanovený Ústavný výbor, ktorému predsedal Mounier a 9. júla prijalo Národné zhromaždenie nový názov – Národné zhromaždenie ústavodarné. Zmeny uskutočnené v tejto prvej fáze revolúcie (1789 – 1791) znamenajúce zánik inštitúcií, na ktorých spočíval *ancien régime*, boli do značnej miery inšpirované liberalizmom. Medzi najpopulárnejšie postavy tohto obdobia patria osobnosti ako markíz LaFayette, Necker, vojvoda Orleánsky, gróf Mirabeau, Antoine Barnave, Adrien Duport či bratia Lamethovci. *„Pre liberálnych idealistov – ľudí ako LaFayette, Clermont Tonnerre, abbé Fauchet – revolúcia znamenala uskutočnenie ideálov osvietenstva, slobodu a toleranciu, ľudské práva a náboženstvo humanity."*[67] Na tomto mieste je nutné zdôrazniť vplyv víťazstva americkej revolúcie, ktorá pre francúzskych liberálov predstavovala uskutočnenie ideálov slobody, rovnosti a bratstva. Už začiatkom augusta roku 1789 boli prijaté Ústavodarným zhromaždením prvé dekréty, ktoré znamenali zrušenie všetkých individuálnych, cechových, regionálnych, daňových a stavovských privilégií, čo znamenalo položenie právnych a politických základov jednoty národa.[68]

26. augusta 1789 bol rovnako prijatý ďalší významný dokument namierený

---

[64] Šľachta tvorila zhruba 270-člennú skupinu, z toho deväťdesiati boli šľachtici liberálneho razenia, ako markíz Lafayette, Lally-Tolendal, Clermont-Tonnerre či vikomt de Noailles, ochotní spolupracovať s tretím stavom. Tretí stav mal k dispozícii 600 miest, pričom medzi neprivelegovanými nachádzame aj niektorých „zbehov" z vyšších spoločenských tried, ako napr. abbé Sieyès – autor slávnej brožúry *Čím je tretí stav?*, gróf Mirabeau alebo šľachtic Le Chapelier. Asi polovica delegátov boli povolaním právnikmi, napríklad Maximilián Robespierre, Barnave alebo Mournier. In TINKOVÁ, D.: ref 53, s. 53.

[65] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 63.

[66] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 61.

[67] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 66.

[68] Tieto dekréty boli doplnené ešte zákonmi z júna 1790, ktorými sa zrušili šľachtické tituly a erby, ba ich použitie bolo prísne sankcionované.

proti absolutistickému režimu – *Deklarácia práv občana a človeka*, ktorého hlavnými autormi boli Sieyès a Mirabeau. Pôvodne kráľ Ľudovít XVI. odmietol všetky tieto dokumenty podpísať, a to až do októbrových udalostí, keď bol pod tlakom demonštrácie parížskeho ľudu donútený presídliť sa z Versailles do zámku Tuileries v Paríži. Za liberálnou šľachtou a právnikmi, ktorí boli iniciátormi zmien systému, totiž stála obrovská anonymná moc, ktorú vyvolali bez toho, aby ju dokázali ovládnuť.[69] Násilie sa tak stalo bežným nátlakovým prostriedkom pri dosahovaní chcených politických cieľov. Uskutočnené zmeny podmienili jednak vlnu emigrácie, ako aj cielený odpor tých, ktorí sa nechceli zmieriť so stratou svojich privilégií.

Vzťahy medzi svetskou a cirkevnou mocou sa v dôsledku proticirkevného charakteru nastupujúcej revolúcie diametrálne zmenili. Ľudovít XVI. už viac nebol kráľom z vôle Božej, ale bol kráľom z vôle ústavných zákonov štátu, nie kráľom Francúzska, ale kráľom Francúzov.[70] Katolícka viera stratila svoje privilegované postavenie oficiálneho štátneho náboženstva, a to na základe článku o slobode svedomia a vyznania. Prelínanie cirkevnej a svetskej spoločnosti, ktoré bolo pred revolúciou samozrejmé a tak povediac všadeprítomné, zrazu prestalo. *„Najväčším paradoxom Francúzskej revolúcie bolo, že zvrhnutím tradičného kresťanského ‚establishmentu' otvorilo cestu atavistickému návratu k predkresťanskému náboženstvu: uctievaniu kolektívnej ľudskej autority"*[71] Práca Ústavodarného zhromaždenia tak prebiehala bez ohľadu *„na historické fakty alebo obmedzenia času a miesta, v duchu svojho arciteoretika Sieyèsa, ktorý povedal, že takzvané pravdy dejín sú rovnako neskutočné ako takzvané pravdy náboženstva"*.[72]

V záujme utopicky vnímaného ideálu slobody, rovnosti a bratstva, ktorých zdroje nachádzame v dielach Voltaira a encyklopedistov, sa presadzovala snaha nanovo prebudovať celú spoločnosť. Jedna z prvých reforiem Ústavodarného zhromaždenia sa týkala reorganizácie správy. Staré administratívne členenie krajiny ustúpilo pod vplyvom racionalizácie výberu daní novému rozčleneniu na departmenty a následne na okresy, kantóny a obce. Predovšetkým obce disponovali rozsiahlymi právomocami, na ktoré však neboli dostatočne pripravené. Okrem toho nové usporiadanie podnietilo staré rozpory či už náboženského charakteru (medzi katolíkmi a protestantmi), politického (medzi promonarchisticky a prorevolučne zameranými obyvateľmi), ale aj rodinného

---

69 Bol to ľud Paríža (predovšetkým z predmestia Saint-Antoine), ktorý 14. júla 1789 stál pri mytologickom počiatku revolúcie dobytím symbolu absolutizmu – Bastily, rovnako ako ľud francúzskeho vidieka, ktorého silu bolo cítiť v období tzv. Veľkého strachu (20. júl – 6. august 1789). Avšak medzi oboma týmito zložkami spoločnosti pretrvávala vzájomná nedôvera, napätie a strach.

70 TINKOVÁ, D.: ref. 53, s. 68.

71 TOYNBEE, Arnold. Cit. podľa DAWSON, CH.: ref. 30, s. 13.

72 DAWSON, CH.: ref. 30, s. 69.

charakteru. Toto napätie sa prejavovalo predovšetkým pri voľbách do zastupiteľských orgánov, ktoré často sprevádzali násilnosti. S reformou štátnej správy úzko súvisela aj reforma súdnictva. Súdne dvory boli nahradené tribunálmi tvorenými volenými sudcami, čím sa ľud stal garantom spravodlivosti, prokurátorov menovala vláda. Novinkou sa stalo aj zavedenie porotných súdov v oblasti trestného práva podľa anglického vzoru, ako aj vytvorenie vôbec prvého francúzskeho trestného zákonníka.

12.1. Zmenená paradigma vnímania vzťahu štátu a katolíckej cirkvi počas revolúcie

Snaha o vysporiadanie sa so zlou ekonomickou situáciou zamerala pozornosť reformátorov aj na samotnú cirkev. Jedným z cieľov revolúcie bolo zlomiť moc cirkvi a následne previesť jej majetok na štát. Ich zámer bol naplnený prijatím Taylleyrandovho návrhu o konfiškácii majetku cirkvi v prospech štátu už 2. novembra 1789. Následne od roku 1790 sa začal tento už „národný" majetok rozpredávať. Útoky proti cirkvi pokračovali v nasledujúcom roku, keď došlo k zrušeniu niektorých cirkevných rádov, a keď cirkev stratila právo na správu svojho majetku. Ich vrcholom však bolo prijatie Občianskej ústavy duchovenstva. Tradičné diecézy boli nahradené novými správnymi jednotkami, z kňazov sa stali štátni zamestnanci a podobne ako oni, boli volení občanmi (de facto aj nekatolíkmi).

Revoluční doktrinári po roku 1789 sa snažili sériou proticirkevných aktivít *„vnútiť Cirkvi svoju vlastnú úzku a sektársku víziu viery a cirkevných štruktúr a uzavrieť ju do absurdných právnych úprav."*[73] *„V mene abstraktného práva, boli hrubo prekročené hranice zdravého rozumu, ktorý ľudia denne používajú."*[74] Noví zákonodarcovia nestanovili žiadne kritériá, týkajúce sa kvalifikácie duchovenstva, ani doktrinálne, ani morálne. V novembri 1790 bol vydaný dekrét požadujúci od všetkých duchovných zloženie prísahy vernosti civilnej konštitúcii a Ústave kráľovstva, pričom odmietnutie sa malo rovnať rezignácii na duchovný úrad.[75] Francúzsko sa rozdelilo na tábor konštitučného a odbojného kléru. Hoci dekrét stanovoval prísne tresty všetkým „rebelujúcim" duchovným (čo znamenalo okamžité uväznenie), až 52 – 55 percent kňazov odmietlo prísahu zložiť. Zo 135 biskupov tak urobilo iba sedem.[76] *„Revolúcia žiadala nové občianske náboženstvo, svojim duchom úplne totalitárne a neuznávajúce vyššiu povinnosť ako slúžiť štátu."*[77]

[73] NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 37.
[74] NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 39.
[75] NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 42.
[76] NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 42 – 44.
[77] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 74.

12.2. Zárodky postupného procesu kodifikácie francúzskeho súkromného práva

Dňa 2. septembra 1791 bol vytýčený zámer pripraviť kráľovský Občiansky zákonník. Jeho skoncipovaním bol poverený Jean-Jacques-Régis Cambacéres (1753 – 1824), revolucionár, neskorší veľkokancelár a vojvoda, ktorý bol zároveň menovaný aj za predsedu Legislatívneho výboru (*Comité de Législation*). Všetko právo malo byť obsiahnuté výhradne v zákonoch, ktoré by obsahovali všetky právne normy. Účelom nebolo len usporiadať doposiaľ existujúce používané právo, ale najmä vytvoriť nové právo, ktoré by bolo prehľadné, vyčerpávajúce, spravodlivé a predovšetkým rovnocenné pre všetkých a, samozrejme, dostatočne prispôsobené novým podmienkam Francúzska.

12.3. Ústavné zmeny na sklonku roku 1791 a ich vyjadrenie v spoločensko-ekonomickom živote Francúzska

Najdôležitejším a vrcholným dielom Ústavodarného zhromaždenia sa stala ústava prijatá v septembri roku 1791, ktorá zakotvovala Francúzsko ako konštitučnú monarchiu, čo znamenalo ukončenie prvej fázy revolúcie. Aj napriek obmedzeniu volebného práva, ktoré prinieslo nahradenie aristokracie rodovej „aristokraciou peňažnou", patrila nová ústava medzi najdemokratickejšie, aké kedy boli vytvorené. Avšak rozpad centralizovanej administratívnej autority v prospech volených orgánov departmentov a obcí nemohol v takej veľkej krajine, ako je Francúzsko, nikdy fungovať. Skutočná politická moc, čo sa ukázalo v ďalšom priebehu revolúcie ako rozhodujúce, sa presunula do nižších zložiek, ktoré sa stali strediskami politickej agitácie a propagandy: okresy, federácie, sekcie a kluby. Práve prostredníctvom klubov sa jednotlivé doktríny a príkazy dostávali k bežnému ľudu a prispievali k jeho radikalizácii. Obavy z ľudového vyčíňania a snaha o elimináciu tlaku vyvíjaného zdola viedli k prijatiu niekoľkých zákonov (zákaz kolektívnych petícií v máji 1791 a Le Chapelierov zákon o zákaze spolčovania), ktoré obmedzovali politickú slobodu. Tieto akty však len naďalej podnecovali pocit nedôvery voči Národnému zhromaždeniu. Ďalšia rana, ktorá ubrala na prestíži konštitučnej monarchie, bol nešťastný pokus o útek kráľovskej rodiny cez Varennes v lete 1791, ktorý okrem iného vyvolal pocit strachu z kontrarevolúcie vedenej emigráciou zo zahraničia. Táto udalosť sa stala impulzom pre radikálov, ktorí začali požadovať zvrhnutie trónu a nastolenie republiky.

Schválením ústavy Ústavodarné zhromaždenie naplnilo svoj cieľ a po prijatí návrhu o svojej nezvoliteľnosti do ďalšieho zákonodarného orgánu sa rozišlo. V novom legislatívnom zbore tak dochádza k výmene politických elít. Najvýznamnejšie ministerské posty však naďalej zastávali prívrženci konšti-

tučnej monarchie. V rámci jakobínskeho klubu, ktorý v tomto orgáne tvoril ešte stále menšinu, dochádza k vyprofilovaniu dvoch skupín: girondistov (podľa departmentu Gironde, hoci veľa prívržencov mali aj v bohatých obchodných centrách ako Marseille), združených okolo Brissota, a „Hory". Rozdiely medzi nimi spočívali v súvislosti s pretrvávajúcou ekonomickou krízou v stanovisku na súkromné vlastníctvo,[78] neskôr i postojom k vojne so zahraničnými mocnosťami[79] a v republikánskom období sa predmetom sporu stala podoba rozsudku nad kráľom.

V tom období prijalo Národné zhromaždenie štyri prísne dekréty proti emigrantom a odbojným kňazom. Kráľov brat (budúci Ľudovít XVIII.), bol pod hrozbou zbavenia nástupníckeho práva vyzvaný na návrat do Francúzska. Obdobný apel bol adresovaný aj ostatným emigrantom, ktorým pre neuposlúchnutie hrozilo skonfiškovanie príjmov z ich majetkov. Odbojní kňazi boli pod hrozbou deportácie vyzvaní k zachovávaniu pokoja a zloženiu novej občianskej prísahy, ktorú napokon mali zložiť všetci kňazi bez ohľadu na sľub z roku 1790. Ľudovít XVI. však tieto dekréty vetoval, čím došlo k ďalšej radikalizácii a rozporom v rámci konštitučnej monarchie. Kráľova neústupnosť v otázke antiklerikálneho zákonodarstva vyvolala vlnu nepokojov, počínajúc prejavmi sympatie voči panovníkovi až po ostrú kritiku jakobínov a proticirkevné útoky vedené kordeliérmi a pridruženými ľudovými združeniami. V Paríži títo extrémisti zorganizovali niekoľkotisícovú demonštráciu v snahe prinútiť kráľa odvolať svoje veto. LaFayette síce varoval pred nebezpečenstvom, ktoré predstavujú jakobíni a vyzval Národné zhromaždenie na likvidáciu jakobínskej frakcie, no jeho snaha narazila na pasívny odbor katolíckych roajalistov. Tým sa liberálni konštitucionalisti ocitli v izolácii, keďže sa girondisti ako autori proticirkevných dekrétov (inak zástancovia liberalizmu), spojili s Robespierrom a s klubmi v boji proti monarchii. Zhoršením medzinárodnej situácie po tom, čo do vojny pod vedením vojvodcu Brunšvického vstúpilo aj Prusko, sa situácia stala kritickou. Dňa 11. júla 1792 vydalo Národné zhromaždenie vyhlásenie *Vlasť je v nebezpečí!*, na základe ktorého boli všetci príslušníci národnej gardy povolaní do zbrane, rovnako došlo aj k vytváraniu dobrovoľníckych plukov. To poskytlo klubom príležitosť a riadenie udalostí prešlo z Národného zhromaždenia na povstalecké výbory, ktoré svoj ústredný orgán našli v parížskej Komúne (tvorenej zástupcami ľudových sekcií). Situácia vyústila do povstania z 10. augusta 1792, ktoré znamenalo zánik konštitučnej monarchie.

[78] Zatiaľ čo Robespierre presadzoval myšlienku zavedenia maximálnych cien, girondisti aj naďalej zotrvávali na princípoch ekonomického liberalizmu.

[79] V apríli roku 1792 vstúpilo Francúzsko v duchu boja proti starej Európe do vojny s Rakúskom ako reprezentantom skostnateného feudálneho sveta.

12.4. Činnosť republikánskeho konventu v ďalšej fáze revolúcie

Pádom monarchie došlo k úplnému úpadku autority Zákonodarného zhromaždenia, ktoré bolo následne odsunuté do pozície registrátora rozhodnutí revolučnej Komúny. V tom období, až do ustanovenia nového republikánskeho Konventu 20. septembra 1792, prijalo Zákonodarné zhromaždenie pod nátlakom Komúny viacero výnimočných opatrení, napr. vydanie dekrétu, na základe ktorého mali byť neprísažní kňazi deportovaní do Guyany, ako aj zriadenie mimoriadneho trestného súdu, ktorý mal byť zameraný na kontrarevolučné zločiny. Posledný zákon, ktorý prijalo Zákonodarné zhromaždenie, sa zaoberal povolením rozvodu a laicizáciou matrík. September 1792 bol poznamenaný aj nespočetnými masakrami kňazov a politických väzňov, teda osôb, označených ako neprísažné a podozrivé. A práve v tomto období sa konali voľby[80] do nového Konventu, ktorého cieľom bolo vytvorenie novej republikánskej ústavy a nového spoločenského poriadku. *„Bol to prvý revolučný snem v tom zmysle, že už nebol spojený s tradíciami a inštitúciami minulosti, a že neexistovali hranice jeho moci."*[81] Francúzsko sa stalo republikou – jednotnou a nedeliteľnou. Napriek tejto predstave však v Konvente pretrvávalo latentné napätie medzi poslancami Girondy a Hory (Montagne). Kým girondisti predstavovali v legislatívnom zbore väčšinu, a teda reprezentovali vôľu ľudu, chýbala im praktická moc presadiť svoju autoritu a nedokázali si zaistiť kontrolu nad miestnymi úradmi. Naopak menšinová Hora, opierajúca sa o podporu klubov a ľudových zhromaždení mestských zložiek, držala v rukách skutočnú moc. Obdobie tzv. Konventu girondy (september 1792 – jún 1793) bolo charakterizované snahou o ustanovenie umierneného republikánskeho režimu. Girondisti hájili predovšetkým práva provincií proti diktatúre revolučnej Komúny, ktorej idey stelesňovala práve Hora – strana Dantona, Marata a Robespierra, ako skutočná nositeľka revolúcie z augusta 1792, ktorá spôsobila pád monarchie. Ďalšie spory medzi týmito zložkami Konventu sa okrem ekonomických záležitostí týkali jednak otázky prijatia zodpovednosti za septembrové masakry, no predovšetkým pretrvávali v súvislosti s procesom a vynesením rozsudku nad Ľudovítom XVI.

12.5. Ustanovenie náboženstva humanity – jakobínsky teror

Vec revolúcie bola však nahlodávaná aj z vnútra – a to vypuknutím roľníckeho povstania vo Vendée, ktoré napokon vyústilo do občianskej náboženskej

[80] Boli to prvé voľby uskutočnené na základe všeobecného hlasovacieho práva (s výnimkou žien).

[81] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 85

vojny. Vzhľadom na tieto udalosti a prehlbujúcu sa hospodársku a sociálnu krízu vplyv girondistov v Konvente neustále slabol na úkor Hory, ktorá začala presadzovať nielen radikálne ekonomické opatrenia (zákon a maxime), ale predovšetkým si vydobyla ustanovenie dvoch kľúčových inštitúcií, a to Revolučného tribunálu[82] (10. marec 1793) a Výboru pre verejné blaho (6. apríl 1793). Napokon za podpory parížskej Komúny a po povstaní parížskeho ľudu (31. máj – 2. jún 1793) sa podarilo girondistov v Konvente eliminovať úplne, čo znamenalo začiatok jakobínskej diktatúry na základe princípov doktríny tzv. obecného blaha a ustanovenie režimu teroru – politického, náboženského a kultúrneho. Konštitučná cirkev prestala byť postupne centrom náboženského boja a kontrarevolučnou silou sa pre revolucionárov stalo samo kresťanstvo, ktoré muselo byť zničené, aby sa vytvoril priestor pre nové náboženstvo humanity ako základu pre duchovnú republiku, o ktorej sníval Robespierre. Náboženstvo jakobínov *„malo svoje krédo v Deklarácii práv, svoju bibliu v Spoločenskej zmluve a postupne rozvíjalo svoj kult a rituál, sústreďujúce sa okolo Oltára vlasti, Stromu voľnosti, Zošitu ústavy a obracalo sa na zbožštené abstrakty ako Rozum, Sloboda, Príroda a Vlasť. ... Bolo ako kresťanstvo náboženstvom ľudskej spásy, avšak spásy sveta silou človeka oslobodeného Rozumom, Kríž bol nahradený Stromom voľnosti, Božia milosť Ľudským rozumom a Vykúpenie Revolúciou“*.[83]

13. VPLYV A PRESADENIE REVOLUČNÝCH MYŠLIENOK V ĎALŠOM VÝVOJI KONTINENTÁLNEJ EURÓPY – PODNIETENIE VZNIKU TOTALITARIZMU?

Revolúcia sa stala praktickou skúškou učenia 18. storočia spojenou so snahou o bezprostrednú a úplnú premenu spoločnosti a človeka, ktorá priniesla laicizáciu a sekularizáciu celej európskej spoločnosti. Skutočne jakobínsky teror opierajúci sa o široké masy chudobných ľudí sa usiloval prostredníctvom násilia o vybudovanie „krásnej predstavy“ pozemského raja. Tu môžeme sledovať prenesenie eschatologického aspektu vnímania posmrtného života, prameniaceho zo samotných hlbín viery v Boha, do svetského chápania reality a vytváranie predstavy niečoho dokonalého. Táto sekulárna (svetská) viera, spoločne so sekularizáciou náboženstva, začala pôsobiť veľmi zhubne. Na raj po smrti už nebolo nutné čakať, pretože emancipovaný človek si ho môže predsa vytvoriť a prežiť aj na zemi. Revolúcia znamenala rozlúčenie sa s minulosťou, radikálne rozbitie systému a vieru v nový stupeň ľudskej spoločnosti a pokroku. Od roku 1789 už nebolo nič sväté, nedotknuteľné. Edmund Burke vo svojom diele

[82] Jeho úlohou bolo súdiť *„útoky proti slobode, rovnosti, jednote a nedeliteľnosti republiky, vnútornej a vonkajšej bezpečnosti štátu“*. In TINKOVÁ, D.: ref. 53, s. 158.

[83] DAWSON, CH.: ref. 30, s. 81.

Úvahy o revolúcií vo Francúzsku nazval revolúciu deštrukciou kresťanského náboženstva.[84]

Prostredníctvom delegitimizácie cirkevných elít sa vytvorila nová trieda intelektuálov. Uvedené revolučné myšlienky a tendencie vnímal Burke ako nebezpečenstvo hroziace Francúzsku a celej európskej spoločnosti. Pre komplexnosť jeho stanoviska treba dodať aj to, že samotný Burke sa nestaval *a priori* proti akejkoľvek zmene pomerov. Veď napr. americkú revolúciu z roku 1776 vnímal veľmi pozitívne. Tvrdil, že starý režim vo Francúzsku je neudržateľný, ale zmena nemala prísť v mene utopickej vízie a prostriedkami násilia a teroru, ale prostredníctvom reformy starého systému. Pozornosť odporúčal obrátiť na nahromadený „materiál predkov". Veď to, čo je overené časom, nadobúda na svojej kvalite. Je dôležité smerovať k budúcnosti a myslieť na tých, čo sa ešte nenarodili, ale popritom treba brať do úvahy aj predkov a činy minulosti. A tak, prostredníctvom tradície a kontinuity, pretvárať starý poriadok na zodpovedajúci súčasným potrebám, avšak s pohľadom do budúcnosti.

François Furet nazval revolúciu syntézou ideologického mesianizmu a národných vášní.[85] Podobne ako Burke, aj on poukazuje na vytratenie úcty k tradícii a nerešpektovanie kontinuity vývoja spoločnosti. Triumf patril liberálnym myšlienkam, pričom sa zdôrazňovala idea prílišného individualizmu. Eric Voegelin zasa charakterizuje Francúzsku revolúciu ako úsilie o neobmedzené poznanie, vzburu voči Bohu, stanovenému poriadku, snahu o radikálnu premenu sveta a následnú postupnú stratu zmyslu pre komplexnú realitu, dôsledkom čoho bol intelektuálny kolaps modernej civilizácie. Postupné nahradenie náboženstva totalitarizmom, ktorý označuje termínom „ersatz Religion", vníma ako následok a vyvrcholenie vývoja života bez Boha. *„Človek, ktorému sa idea transcendentálnej autority vytratila z dohľadu, stratil do tej doby pevný bod a vnútornú silu umožňujúcu ísť ľahšie pozemským svetom a nahradil ju imanentnou autoritou ‚svetskosti', čo vyústilo do neskoršieho nástupu nových foriem totalitnej formy vlády a vytváranie si pozemských bôžikov vo vodcoch totalitných ideológií."*[86] Korene týchto procesov nachádza E. Voegelin práve vo zvláštnom spôsobe priebehu Francúzskej revolúcie.

V dejinách ľudstva sa náboženstvo javí ako jedna z najmocnejších síl, ktorá ho kedy dynamizovala. Náboženstvo sprevádzalo významné bohaté kultúry a predstavovalo nepreniknuteľnú hrádzu ducha proti totálnym nárokom hmo-

---

[84] O obrovskom význame náboženstva pre spoločnosť a dôsledkoch upustenia od cností, ktoré v sebe obsahuje: ZÁLEŠÁK, T.: Demokracia, modernizácia a premeny náboženstva. In KATUNINEC, M. – ZÁLEŠÁK, T.: *Rub a líce demokracie*. Zborník z konferencie uskutočnenej v Trnave 8. novembra 2006. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2006, s. 49.

[85] HANUŠ, J.: ref. 19, s. 23.

[86] ZÁLEŠÁK, T.: *Diablova práca. Úvahy o totalitarizme*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 200.

ty. *„Ešte nikdy nebolo národa bez náboženstva, čiže bez pojmu dobra a zla. Rozum nikdy nebol schopný, aby určil dobro a zlo, dokonca nebol schopný ani oddeliť zlo od dobra čo len približne. Naopak vždy ich hanebne a úboho pomiešal a veda dávala rozlúštenie pästou.*“[87] Kedykoľvek nejaký národ vo svojom lone vykynožil náboženského ducha, podťal korene svojej kultúry, svojho života a stal sa duchovne mŕtvym, pretože náboženstvo *„je dušou kultúry“*.[88] Viera je trvalým stavom ľudskosti a dokáže človeka meniť k lepšiemu. Náboženstvo je tým jediným, čo drží ľudstvo pred skĺznutím na fatálnu šikmú plochu. A pretože viera umožňuje pretrvávanie tradičných duchovných hodnôt, je náboženstvo garantom slobody. *„Národ, ktorý nie je podriadený Bohu, nie je si pánom.“*[89]

Prostredníctvom osvietenských myšlienok prenesených do spoločnosti cez Francúzsku revolúciu presiakla západná kultúra sekularizmom[90] a ateistickým humanizmom. Boh, priateľ ľudí, sa začal postupne na konci stredoveku a na úsvite moderných čias považovať za ťarchu. Vychádzajúc zo spätného pohľadu na antické pohanstvo sa v priebehu 18. a 19. storočia začal šíriť ateizmus. V tejto „modernej dobe“ bolo vyvinuté úsilie vybudovať pozemský život civilizácie a spoločenstva iba na základe rozumu, a to oddeleného od náboženstva a evanjelia.[91] Ale dôsledkom tohto odklonu spoločnosti, človeka od náboženstva, vyhnania kultúry z jej nepopierateľných práv a začatia spravovania sveta iba zákonmi rozumu, je osudové upadnutie do otroctva sily takej zaslepujúcej a vedúcej do záhuby. Signifikantným dôkazom týchto slov sú žalostné dejiny 20. storočia, ktoré v celej svojej šírke predstavujú degradáciu podstaty človeka – jeho ľudskej dôstojnosti. S potlačením predstavy o Bohu, pánovi sveta, sa okamžite stráca jediná možná skutočnosť, o ktorú je možné *„oprieť pojem práva, umožňujúceho postaviť ľudskú osobnosť ako izolovanú jednotku zoči-voči ostatným bytostiam a povedať im: Vo mne je čosi nedotknuteľného, čo vy si musíte vážiť, lebo jeho príčina nezávisí od vás“*.[92] Je dôležité uvedomiť si, že ak niet nijakého Absolútna, nedá sa pripustiť ani absolútnosť človeka. Preto *„príčina Boha vo vedomí*

---

87 DOSTOJEVSKY, F. M.: *Posadlí*. Diel I., s. 256. Cit. podľa LUBAC, H. de.: *Zápas s Bohom*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1947, s. 328.

88 HLINKA, A.: *Cesty k nekonečnu, Odkaz-Ozveny*. Bratislava 1991, s. 9. Cit. podľa SENČÍK, Š.: *Potrebujeme ešte náboženstvo?* Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 6.

89 TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe.* Diel 1. Praha 1992, s. 17. Cit. podľa KRSKOVÁ, A.: Máme k demokracii upínať svoju nádej alebo sa jej báť? In KATUNINEC, M. – ZÁLEŠÁK, T.: ref. 84, s. 66.

90 Sekularizmus – postoj človeka alebo určitej skupiny ľudí k svetu ako k poslednej a v sebe uzavretej hodnote. In KAĽATA, D.: *Sekularizácia a kresťanský postoj k svetu. Svedectvo viery* [online]. Cambridge: Dobrá kniha, 1992. Dostupné na internete: <http://*www.jezuiti.sk/admin/dok/47f97d27460ad.pdf*>.

91 MARITAIN, J.: ref. 8, s. 98.

92 BAUMANN. Cit. podľa LUBAC, H. de.: ref. 87, s. 243.

a príčina človeka v spoločnosti úzko súvisia“.[93] Toto všetko potvrdzuje aj Guardini, keď hovorí, že európsky rozkol kresťanstva a spoločnosti viedol k vzniku totalitarizmu.

14. INTERPRETÁCIE REVOLÚCIE – ICH POUŽITEĽNOSŤ AJ V SÚČASNOSTI?

Ako naznačujú už predošlé riadky, udalosti Francúzskej revolúcie, a to, čo po nej nasledovalo, podlieha mnohých interpretáciám. Jeden z jej výkladov podáva aj predstaviteľ francúzskej existenciálnej filozofie Albert Camus vo svojom diele Vzbúrený človek.

Metafyzická revolta, ktorá sa objavuje na konci 18. storočia je gesto, ktorým sa človek búri proti všetkému stvoreniu a svojmu údelu, ktorý považuje za nespravodlivý a nepochopiteľný. Popiera všetko, na čo sú človek a celé stvorenie predurčení.[94] Človek je podľa Camusa jediným tvorom, ktorý sa nedokáže a nechce zmieriť s tým, čím skutočne je.[95] *„Odpor proti údelu sa rozvíja v podobe akéhosi neohraničeného zápasu proti nebesiam, s cieľom priviesť z neho späť uväzneného kráľa; najprv sa vyhlási jeho pád a potom sa nad ním vynesie ortieľ smrti. Po zvrhnutí božieho trónu rebelant zistí, že tento poriadok, túto spravodlivosť a jednotu, ktorú zbytočne hľadal vo svojom údele, musí odteraz stvoriť vlastnými rukami a tým zdôvodniť pád božstva. Vtedy sa začína zúfalé úsilie, aby sa – ak treba, aj za cenu zločinnosti – nastolila ríša ľudí.“*[96]

Udalosti Francúzskej revolúcie sú podľa neho v histórii jedinečné tým, že vôbec po prvýkrát sa cieľom útoku nestáva iba nenávidená osoba kráľa, ale jej zámerom je predovšetkým zničiť samotný princíp, ktorý kráľ predstavoval. Práve legitimita, na ktorej spočívala monarchia, onen princíp božského práva kráľov, bol úporne spochybňovaný filozofmi 18. storočia. *„Monarchia je teokratická podoba vlády, ktorá chce, aby nad spravodlivosťou stála milosť, a prenecháva jej posledné slovo. Jedným z atribútov milosti je svojvôľa. Naozaj, len čo libertínske myslenie začne Boha spochybňovať, do popredia stavia problém spravodlivosti. Vtedajšia spravodlivosť jednoducho splýva s rovnosťou. Boh sa tacká a spravodlivosť v úsilí o sebapotvrdenie, v podobe rovnosti, mu musí zasadiť posledný úder, priamo napádajúc jeho zástupcu na zemi.“*[97] Zavraždenie kráľa je tak spojené aj s bohovraždou.[98]

---

93 LUBAC, H de.: ref. 87, s. 243.

94 CAMUS, A.: *Vzbúrený človek.* Bratislava: Slovenský spisovateľ 2004, s. 23.

95 CAMUS, A.: ref. 94, s. 12.

96 CAMUS, A.: ref. 94, s. 25.

97 CAMUS, A.: ref. 94, s. 105.

98 CAMUS, A.: *Člověk revoltující.* Z francúzskeho originálu L´Homme révolté preložila Kateřina Lukešová. České Budějovice: Garamond 2007, s. 125.

V tomto svete zbavenom Boha a mravných ideí sa človek ocitá sám a bez pána. Revoltujúci jedinec, ktorý Boha popiera, ma postupne v úmysle zaujať jeho miesto. Podľa Camusa človek zabudol na svoje korene a *„v neúprosnom vleku svojho ducha kráča dobyť svet za cenu stále rastúceho počtu vrážd"*.[99] Je iste nesprávne tvrdiť, že v deň, keď sa svet rozhodol zabiť Boha, sa začala tragédia súčasného človeka, ale rovnako nie je pravdou, že by sa v ten deň bola skončila.[100]

Novým evanjeliom bola do dôsledkov J. J. Rousseauom domyslená Hobbesova teória zmluvy. Rousseauova Spoločenská zmluva vykladá nové náboženstvo rozumu a útočí proti tradičnému poriadku. Miesto kráľa zaujíma všeobecná vôľa ľudu, ktorá nepredstavuje jednoduchú väčšinovú vôľu, ale najvyššiu a nedeliteľnú monarchistickú Vôľu, ktorá vyplýva z ľudu ako jedinečná entita a „je vždy správna".[101] Tento mýtus všeobecnej vôle prenášal na ľud oddelenú a transcendentnú moc absolútneho kráľa, a pritom túto moc ponechal oddelenú a transcendentnú, takže ľud, ktorý sa stal jediným suverénnym vládcom, mal mystickou činnosťou Všeobecnej vôle oddelenú, absolútnu a transcendentnú moc – sám nad sebou ako množstvom indivíduií.[102] Dovtedy pochádzali králi z Boha a ľud z kráľa. Od čias spoločenskej zmluvy už ľud pochádza sám zo seba a kráľ pochádza z ľudu.[103] Tieto idey začali, v spomínanom roku 1791, epochu našich moderných dejín. Vyjadrením všeobecnej vôle sú zákony prijaté jej reprezentantmi, v ktorých sa nevyhnutne odrážala aj morálka.[104] Charakteristickou črtou tohto obdobia je práve toto úzke spojenie politiky a mravnosti v tom zmysle, že cnosť v politike bola chápaná ako súlad so zákonom prameniacim vo všeobecnej vôli. Pod pojmom byť morálnym sa v tom období rozumelo žiť v zhode s prírodou, t. j. vlastnou prirodzenosťou, ktorá je nevyhnutne dobrá. Na základe tejto premisy potom zákony vždy smerujú k dobru, pretože človek, ak poslúcha svoju prirodzenosť, nemôže byť nešťastný. *„Nech sa mu len dajú zákony „v zhode s prírodou a jeho srdcom", a hneď prestane byť nešťastný a skazený. Všeobecné volebné právo, tento základ nového zákonodarstva, musí nevyhnutne dospieť k všeobecnej mravnosti."* [105] Treba len niektorých neprispôsobivých priviesť k rozumu. J. J. Rousseau tým uviedol do moderných demokracií taký pojem suverenity, ktorý bol pre demokraciu zhubný a smeroval k totalitnému štátu.

---

99 CAMUS, A.: ref. 98, s. 116.

100 CAMUS, A.: ref. 98, s. 115.

101 ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenské smlouvě*. Preložila J. Veselá, reprint I. vyd. z roku 1949, Dobrá Voda: Aleš Čeněk 2002, s. 43.

102 MARITAIN, J.: ref. 8, s. 43.

103 CAMUS, A.: ref. 94, s. 106.

104 Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že *„žiť pod vládou ľudu môže znamenať aj žiť pod vládou darebákov a pre blaho darebákov, ktorí žijú na úkor hlupákov"*. In KRSKOVÁ, A.: ref. 4, s. 447.

105 CAMUS, A.: ref. 98, s. 114.

Zákonodarca, onen nadčlovek popísaný v Spoločenskej zmluve, je predobrazom našich moderných totalitných diktátorov.

Na nebezpečenstvo vzniku nového druhu despotizmu upozorňoval aj Alexis de Tocqueville v diele Demokracia v Amerike, kde ho spájal predovšetkým s problémom akcentovania princípu rovnosti, ktorý je jedným zo základných pilierov demokratickej spoločnosti. *„Čím viac sa v niektorom národe životné podmienky vyrovnávajú, tým sú v ňom jednotlivci menší a spoločnosť väčšia, alebo skôr, všetci občania, keď už sú si vo všetkom podobní, sa strácajú v dave a je možné vnímať iba obrovský a veľkolepý obraz celého národa. Ľudia ľahko uznávajú, že záujem spoločnosti je všetkým a záujem jednotlivca ničím. Pripúšťajú tiež ochotne, že moc, ktorá reprezentuje spoločnosť, je omnoho osvietenejšia a múdrejšia než ktorýkoľvek z ľudí, z ktorých sa spoločnosť skladá, a že jej povinnosťou rovnako ako právom, je vziať každého občana za ruku a viesť ho.“*[106]Ako jeden z dôsledkov Francúzskej revolúcie na pomery v Európe upozorňuje práve na centralizáciu moci. Tá si po likvidácii nižších zložiek moci, ktoré ju obmedzovali, nárokuje na to, že dokáže spravovať všetky záležitosti sama a jednotným spôsobom. Jej základnými princípmi sú teda jednotnosť, všadeprítomnosť a všemocnosť.[107] Podľa J. Maritaina revolúcia podržala chápanie štátu ako celku, ale preniesla ju z kráľa na národ, neprávom stotožnený s politickou spoločnosťou. Tak došlo k stotožneniu národa, politickej spoločnosti a štátu.[108]

Vplyvom voluntaristického teórie práva a politickej spoločnosti nadobudol štát atribúty osoby a bol pretvorený na subjekt práva. Zákon už nemusel byť spravodlivý, aby mal platnosť zákona. Suverenita ľudu bola nad mravným zákonom; suverenita štátu bola zmiešaná so suverenitou národa a so suverenitou ľudu. Suverenita totalitného štátu je vládkyňou nad dobrom a zlom, nad životom a smrťou. Spravodlivé je to, čo slúži záujmom suverénneho vládcu, to jest ľudu, to jest štátu, to jest strany.[109]

Zvrchovaná moc národa predstavuje právo. Jakobíni *„chceli založiť bratstvo na abstraktnom rímskom práve. Božské princípy nahradili zákonom, ktorý by mali uznávať všetci, lebo je výrazom všeobecnej vôle“*.[110] Už Hegel príčinu krachu a nešťastných účinkov Francúzskej revolúcie videl vo vláde abstraktného práva, ktoré stotožňoval s útlakom. Ako príklad uvádza obdobie počínajúc panovaním Augusta a končiac vládou Alexandra Severa (235 n. l.), ktoré sú na jednej strane dobou najväčšieho rozkvetu právnej vedy, no súčasne aj najneľútostnejšej tyranie.[111]

---

106 TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe II*. Praha: Lidové noviny 1992, s. 202.
107 TOCQUEVILLE, A.: ref. 106, s. 203.
108 MARITAIN, J.: ref. 8, s. 17.
109 MARITAIN, J.: ref. 8, s. 46.
110 CAMUS, A.: ref. 98, s. 122.
111 CAMUS, A.: ref. 98, s. 124.

Pôvodne hlásené ideály slobody, rovnosti a bratstva sa v priebehu revolúcie ničomne skompromitovali. *„(…)la liberté, sloboda sa premenila na útlak, najskôr revolučného teroru, potom napoleonský; l´egalité, rovnosť – v nespravodlivosť páchanú triumfujúcou buržoáziou; la fraternité, bratstvo – v najhoršie masakry medzi národmi v mene nacionalizmu a ideológie, aké kedy svet poznal.“*[112]

15. *CODE CIVIL* – PRIJATIE PRVÉHO FRANCÚZSKEHO OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA

Spomínané revolučné udalosti spôsobili, že vytýčený zámer kodifikácie súkromného práva sa v prvých revolučných rokoch nepodarilo naplniť. Prielom do tejto činnosti priniesol až nástup Napoleona Bonaparte, ktorý v období konzulátu (1801 – 1804) požiadal Cambacéresa o vedenie komisie, ktorá bola ustanovená konzulským výnosom z roku 1804 a jej členmi sa stali odborníci na obyčajové ústavné právo a písané právo. Komisii stačili štyri mesiace na skoncipovanie textu Občianskeho zákonníka. Vypracovaný text bol predložený na diskusiu Kasačnému súdu a odvolacím súdom a nakoniec Štátnej rade. V marci 1802 využil Bonaparte každoročnú výmenu pätiny poslancov senátu. Presadil si výrok Senátu, na základe ktorého neboli poslanci žrebovaní ako dovtedy, ale priamo menovaní samotným Napoleonom, čím si zabezpečil priaznivý postoj Národného zhromaždenia k predloženému návrhu občianskeho zákonníka. Schválený Občiansky zákonník sa skladal z pôvodných tridsaťšesť zákonov, dvetisícdvestoosemdesiatjeden článkov, usporiadaných v troch častiach.[113] Systematicky sa opieral o trojčlennú schému, ktorú tvorí právo osôb, vecné právo a obsahové obmedzenia vecných práv a nadobúdanie vlastníctva – dedičské právo a obligácie. Jeho prijatie sa považuje za ukončenie vývoja historických základov novovekého súkromného práva. *Code civil*, neskôr nazývaný aj *Code Napoleon*, nepodliehal významnejším zmenám, čo však nemožno povedať nielen o francúzskej spoločnosti, ale ani o celej kontinentálnej Európe. Vzhľadom na charakter revolúcie a celkový obsah *Code civil* možno označiť jeho prijatie za ukončenie obdobia trvajúceho od pádu Západorímskej ríše roku 476, počas ktorého sa prostredníctvom Cirkvi, univerzít, renesancie a recepcie práva pretvorilo právo kmeňové – obyčajové na právo systematizované. Prijatie francúzskeho Občianskeho zákonníka však nemožno nevnímať aj vzhľadom

---

[112] MESSORI, V.: *Przemyśleć historie*. Kraków, 1998, s. 357. Cit. podľa NOWAK, R. J.: ref. 58, s. 73.

[113] DELAGE, I.: *Le Code civil des Français, 21 mars 180: quelques points de repere*, zveřejněný v *Lettre d´information* [online]. *Preložil František J. Holeček. 19. – 25. marca 2004. Dostupné na internete:* <http://www.napoleon.org/fr/salle_lecture/articles/files/pointsrepere_codecivil04_delage.asp 16.08.2009>.

na krvavé revolučné bláznenie a teror, ktorý prijatiu zákonníka bezprostredne predchádzali.

ZÁVER

V závere možno vyvodiť dve poučenia zásadného charakteru. A to, že *„na úplné odstránenie utrpenia zo sveta niet síl ani schopností, čo by to dokázali. Tí, ktorí tvrdia, že to dokážu, a sľubujú biednym život zbavený bolesti a námah, samý pokoj a potešenie, zavádzajú ľud a ťahajú ho na cestu, ktorá vyústi do ešte väčších bolestí, než sú tie súčasné".*[114] To však nemusí nutne znamenať automatické vyústenie ľudského vývoja do filozofie skepticizmu, straty zmyslu v dôstojný život na zemi, a teda dôvod na smútok. Existuje určité riešenie, ktoré na rozdiel od klamlivých a zavádzajúcich totalitných ideológií nie je síce také ľúbezné, ale ponúka spôsob pokojného spolunažívania všetkým obyvateľom zeme. Okrem toho však existuje určité zmiernenie uvedenej smutnej, ale pravdivej sentencie a určité realistické presvedčenie nádeje, spočívajúce v návrate k osvedčeným hodnotám, ktoré sa v priebehu dejín ukázali ako správne a dokázali človeka, rodinu, štát i spoločnosť skutočne pozdvihovať na vyššiu kultúrnu úroveň.[115] *„Všetky pokusy odtrhnúť mravouku a mravný poriadok od pevného základu viery a vystavať ju na sypkom naviatom piesku ľudských noriem, vedú skôr alebo neskôr jedinca aj spoločnosť k mravnému úpadku."*[116] Preto je jediným riešením spoločenskej krízy návrat k správnemu spôsobu nazerania na vzťah práva a mravnosti, ktoré jednoducho patria k sebe.

SUMMARY

The authors of this article pay attention to several aspects of the long way to french codification of the civil law. That is why they are also concerned with various social-economic, cultural and ethic questions. Through applying inter-

[114] *Dokumenty sociálnej náuky cirkvi. Encyklika Rerum novarum.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 20.

[115] V súvislosti s prebiehajúcou rekodifikáciou slovenského súkromného práva pozri k tomu tiež ŠVIDROŇ, J.: Hodnotové zakotvenie slovenského občianskeho práva. In ŠTEFANKOVÁ, N. (Zost.) Vzťahy a interakcia vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a európskeho práva z hľadiska krajín Vyšehradskej štvorky po ich vstupe do Európskej únie. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. a 24. 11. 2006 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Bratislava: Iura Edition 2006.

[116] Dokumenty sociálnej náuky cirkvi. Encyklika Mit brennender Sorge. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2007, s. 157.

disciplinary research the autors endeavor to the most possible overall knowledge of examined problem. They advert to several philosophical concepts and throuh that they analyze not only The French Revolution but also its roots and consequences to the next development of the Continental Europe. It´s necessary to deal with relations between state and Church, science and belief, man and society. The authors suggest to concentrate on traditional values that have shown right through the history and proved to elavate a man, a family, a state and a society to higher cultural level. The creation of Civil Code, that could be use in the long term, isn´t possible without right perception of relation between law and morality. This connection is needed to confirm. The aim of the lawmakers mustn´t be only adaptation of valid law to actual social-economic situation, but it shoud be effort to the cretion of good law. And that is why the positive atttitude the lawmakers toward ethic systém is the basic condition to reach this goal. The perception of the spiritual dimensions which exceed one-sided juridical view seems to be inevitable. Because of the development of cooperation among the scientists of various branches of science including philosophy as basic frame of this research is necessary.

Náčrt medzinárodných štátoprávnych rezíduí podkarpatskoruského územia v rokoch 1918 – 1938

Peter Mosný

Synopsa: V sledovanom období rokov 1918 – 1938 územie Podkarpatskej Rusi sa stávalo centrom záujmu v podstate všetkých susediacich štátov, ale aj Nemecka a Sovietskeho zväzu. Prístup jeho susedov bol priamej úmere so vzťahom týchto štátov k československému štátu. Pokiaľ sa týka susediacich štátov tieto vytvárali dve kategórie. Prvú tvorili štáty, ktoré plánovali využiť územie Podkarpatskej Rusi na likvidáciu nástupníckeho Československa. Patrilo k nim Maďarsko a Poľsko. Ich snahou bolo vytvorenie spoločnej štátnej hranice. Do druhej kategórie patrilo spriatelené Rumunsko v pozícii malodohodového spojenca Československa. Osobitnú veľmocenskú politiku vo vzťahu k podkarpatskoruskému územiu realizovalo Nemecko a v podstate neutrálny Sovietsky zväz. Autor v štúdiu sa v tejto súvislosti venuje priblíženiu rozhodujúcich politických a štátoprávnych konzekvencií a postupov, destabilizačných tendencií i výsledkov zložitosti doby, ktorá sa v konečnom dôsledku ukončila vypuknutím druhej svetovej vojny.

Kľúčové slová: Československá republika, Podkarpatská Rus, Maďarsko, Poľsko, národnostné menšiny, zahraničná politika, medzivojnové obdobie, autonómia.

Z hľadiska rozlohy územia a početnosti obyvateľstva rozhodne nemožno podkarpatskoruský región považovať za zvlášť rozhodujúci či pozoruhodný v kontexte nevyhnutného osobitného záujmu. Skôr naopak. A pritom v sledovanom období nesporne toto územie v stredoeurópskom priestore dostávalo z viacerých strán a dôvodov prinajmenej mimoriadnu a zaslúženú pozornosť.[1]

V prípade susediacich štátov a ich realizácie politiky k územiu Podkarpatskej Rusi ich vzťah k tomuto územiu nikdy nebol osobitným súvzťažným vzťahom, vždy vychádzal z postoja týchto štátov k československému štátu. Znamenalo to, že susediace štáty Československa tak predstavovali dve línie prístupu aj k podkarpatskoruskému územiu. Z jednej strany otvorene presadzované krajne negativistické postoje Maďarska a Poľska k predmníchovskému Československu znamenali, že v ich zmysle územie Podkarpatskej Rusi sa malo využiť na postupnú likvidáciu nástupníckeho Československa. Naj-

[1] Okrem susediacich štátov tohto územia (Rumunsko, Maďarsko a Poľsko), ktoré tvorilo štátoprávnu súčasť Československej republiky, pozornosť na Podkarpatskú Rus obracali aj Nemecko a Sovietsky zväz.

markantnejším prostriedkom na to malo byť posilňovanie nacionalizácie tamojšieho obyvateľstva cestou predostierania autonomisticky zameraných štátoprávnych koncepcií, sledujúcich zachovanie či návrat podkarpatskoruského územia a jeho obyvateľstva prinajmenšom do integrity nástupníckeho Maďarska. Z druhej strany stáli postoje spriateleného malodohodového Rumunska, ktorého politika k Československu i k jeho podkarpatskoruskej časti bola determinovaná nutnosťou spoločnej obrany voči pretrvávajúcemu maďarskému expanzionizmu s koreňmi vo veľkomaďarskom revizionizme.[2]

Od prvopočiatkov existencie československého štátu najproblematickejším pomerom k podkarpatskoruskému územiu boli vzťahy s Maďarskom. Ich prazáklad naďalej zotrvával v línii pestovania svätoštefanských politických tradícií bez ohľadu na vojnové reálie a z nich vyplývajúce povojnové rezultáty.

V podkarpatskoruskej politike tohto obdobia sa aj napriek pretrvávajúcemu vplyvu dovtedajšej maďarizačnej etapy[3] začali objavovať tendencie štátoprávneho riešenia a usporiadania tohto územia. V rozhľade teoretických názorov riešení prichádzalo do úvahy dvojalternatívne východisko:

a) vytvorenie samostatného štátu,
b) začlenenie celého územia ako štátoprávnej súčasti susediacich štátov, teda Maďarska, Rumunska, Československa a Poľska.[4]

Ostáva však historickou pravdou, že rozhodujúcou skutočnosťou pre realistické naplnenie uvádzaných teoretických alternatív sa stáva fakt, že v danom čase na Podkarpatsku žiadna politická sila, zoskupenie, zhromaždenie, organizácia, nikto z významných politických vodcov na tomto území alternatívu samostatnosti štátu nemal vo svojom programe a ani ju nenastolil.[5]

Napriek tejto skutočnosti, tak ako rástol význam národnostnej otázky v povojnovom období v krajinách bývalého Uhorska, rovnako úmerne sa k nej stavalo aj obyvateľstvo na Podkarpatsku. Reakciou na to boli silnejúce aktivizačné postoje maďarskej politiky. Jedným z významných sa stalo prijatie nového volebného zákona v období vlády M. Károlyiho. Ten, na dovtedajšie maďarské pomery ojedinelo, vo formálno-právnej rovine zakotvoval všeobecné, priame,

---

[2] Rumunský štát vo vzťahu k Podkarpatskej Rusi si pragmaticky a realisticky vyriešil vlastné územné požiadavky bez toho, že by došlo k oslabeniu pozícií československého štátu tak v jeho vnútroštátnom, ako aj medzinárodnoprávnom postavení.

[3] Na prelome rokov 1918 – 1919 na území Podkarpatskej Rusi k rozhodujúcim tendenciám stále patrilo zachovanie štátnej spolupatričnosti tohto územia s nástupníckou Maďarskou republikou. Táto do značnej miery prevládajúca tendencia vychádzala z faktu v podstate neexistujúceho národného hnutia rusínskeho obyvateľstva v uhorskom štáte.

[4] Na území juhovýchodného Podkarpatska existovali značne silné tendencie na štátoprávne pričlenenie sa územia celého Podkarpatska do ukrajinského štátu.

[5] Jediným politickým subjektom reprezentujúcim rusínske národné hnutie, ktoré túto otázku zaradilo do svojho programu bola Americká rada Rusínov (zastupovala skoro pol milióna Rusínov v USA) na kongrese v júli 1918 v meste Homestead.

rovné hlasovacieho právo s tajným hlasovaním.[6] Navyše táto právna norma mala predstavovať základy nového, „spravodlivého" štátoprávneho usporiadania, ktorého základom sa malo stať priznanie práva na ich vlastné sebaurčenie vo vzťahu k národnostným menšinám, žijúcim na území nástupníckej Maďarskej republiky. Teda priznanie štatútu samobytného národa.[7] Tento v dovtedajších dejinách uhorskej štátnosti nevídaný krok mal predstavovať základ demokratickej štátoprávnej premeny bývalého Uhorska na moderný štát s federatívnym usporiadaním.[8]

Tak povediac *lapsus linguae* konania súdobej maďarskej politiky sa však nachádzalo v rozsiahlej propagandistickej vládnej kampani. V zdôrazňovaní prínosu, nemennosti, jedinečnosti a tým aj zachovania tisícročného svätoštefanského dedičstva naďalej spoločného štátneho života so všetkými, predovšetkým však územnými atribútmi.[9]

K vrcholom snáh vládnej garnitúry M. Károlyiho vo vzťahu v územiu Podkarpatska v bezprostredne poprevratovom čase prvej svetovej vojny bolo prijatie zákona č. 10/1918 z 23. decembra 1918 pod názvom „O autonómii ruského národa žijúceho v Maďarsku".[10] Do istej miery rozporuplne vyznievali už jeho dve odlišné jazykové verzie. Kým v maďarskej verzii sa hovorilo o autonómii, v rusínskej verzii bol použitý výraz sebaurčenie.

Samotný zákon vo svojich ustanoveniach kládol navonok dôraz na priznanie práva na rozsiahlu samosprávu na tomto území. Tá sa mala týkať predovšetkým administratívnych záležitostí, súdnictva, školstva, výkonu náboženských práv, ako aj spôsobu používania miestneho jazyka obyvateľstva. Z hľadiska administratívno-správneho predpokladané samosprávne územie Podkarpatska sa malo skladať z bývalých uhorských žúp Marmaroš, Ugoč a Uh, ktorému sa udelilo označenie Ruská Krajna.[11]

---

6 Nízka úroveň dovtedajšej uhorskej demokratickej spoločnosti sa prejavovala aj tým, že hlasovacie právo nebolo priznané ženám.

7 V historických súvislostiach bolo takýchto pokusov zo strany veľkouhorskej politiky niekoľko. Symptomatickým však bola skutočnosť, že k nim dochádzalo vždy v obdobiach poznačených dejinnými porážkami vládnucich kruhov. Preto boli vždy nedôveryhodné.

8 Pozri bližšie *Narysy istorii Zakarpaťťa.* Tom II. (1918 – 1945). Užgorod 1995, s. 39 a n.

9 Najsilnejšími spojencami týchto tendencií sa na území Podkarpatska stalo tam žijúce maďarské obyvateľstvo, zmaďarizovaná časť rusínskej inteligencie užívajúca istôt služby v štátnom aparáte, uniatské duchovenstvo, ako aj meštianske zložky, predovšetkým židovské a nemecké obyvateľstvo.

10 Pozri bližšie Belugyi Kozlony. Zborník Ministerstva vnútra v roku 1918, zv. 3, s. 1885 – 1886, tiež VANAT, I.: *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. Kniha perša (1918 – 1938),* s. 67 – 68.

11 Z vymenovaných žúp sa mali do autonómneho útvaru zadeliť len tie ich časti, ktoré boli v rozhodujúcej miere obývané rusínskym obyvateľstvom. A to aj napriek tomu, že časť politickej reprezentácie Rusínov požadovala do autonómneho útvaru Ruská Krajna začleniť

Zákon bol nesporne, v istom zmysle slova, zaujímavý, z hľadiska deklarovanej autonómie rozpracoval aj systém najvyšších orgánov štátnej moci a správy Ruskej Krajny. V jeho rámci najvyšším zákonodarným orgánom sa malo stať nielen autonómne Ruské národné zhromaždenie, ale aj maďarský parlament, v ktorom sa zabezpečovalo zastúpenie pre rusínske obyvateľstvo. Obdobne sa v zákone prezentovala realizácia autonómnej výkonnej moci netradičným dvojdelením medzi Ministerstvo Ruskej Krajny so sídlom v Budapešti a Miestodržiteľstvom Ruskej Krajny so sídlom v Mukačeve.[12]

Ani pád Karolyiho vlády nezastavil snahy o zasahovanie do diania na území Podkarpatska v zmysle povojnového štátoprávneho začlenenia. Politickí predstavitelia Maďarskej republiky rád tiež vychádzali zo stanoviska teritoriálnej autonómie územia Podkarpatska. Avšak odlišnosť ich stanoviska od predchádzajúcej Károlyiho vlády spočívala v územnom rozsahu Ruskej Krajny, do ktorej zaraďovali aj okresy Zemplínskej a Šarišskej župy, kde žilo rusínske obyvateľstvo. V daných intenciách bol vypracovaný aj Návrh ústavy z apríla 1919, v rámci ktorého autonómne územie Ruskej Krajny sa malo stať samostatným krajinským zväzom, a ako taký mal byť začlenený do predpokladaného federatívneho štátoprávneho členenia Maďarskej republiky rád.[13] Zabezpečenie všetkých uvádzaných koncepcií malo mať základ v plánovanom plebiscite na tomto území. Fiškálny nexus maďarskej politiky však spočíval v tom, že požadovaný plebiscit mal byť realizovaný nie na etnickom, ale na historickom princípe.

Hoci by sa zdalo, že podpísaním Trianonskej mierovej zmluvy dôjde k stabilizácii pomerov maďarskej politiky k podkarpatskoruskému územiu, opak bol pravdou. V podstate počas celých 20. rokov 20. storočia pretrvávala v oficiálnej maďarskej politike tendencia majúca svoje vyjadrenie v pokračujúcich snahách vedúcich k obnoveniu svätoštefanskej koruny krajín bývalého Veľkého Maďarska. Táto tendencia bola spájaná so snahami o zapojenie sa Maďarska do medzinárodného spojeneckého mechanizmu v prvom rade spoluprácou s Poľskom. Výraznejšie úspechy sa v 20. rokoch 20. storočia dosiahli v spolupráci s Talianskom, ktorá dostala podobu podpory vytvorenia spoločnej hranice Maďarska a Poľska. Realizácia tejto línie v konečnom dôsledku znamenala maďarské obsadenie územia Podkarpatskej Rusi, a teda aj Slovenska. Danej situácii v mnohom nahrávala aj pretrvávajúca necitlivá česká politika vo vzťahu k územiu Podkarpatskej Rusi.[14]

---

aj župy: zemplínsku, šarišskú, spišskú a abovskú, v ktorých väčšinovým obyvateľstvom boli Slováci.

12 Vo vzťahu k iným národom žijúcim na území autonómnej Ruskej Krajny zákon pre ne deklaroval postavenie, ktoré môžeme charakterizovať ako kultúrna autonómia.

13 STERČO, P.: *Karpato-ukrajinska deržava*. Toronto, 1965, s. 77 a n.

14 Predovšetkým skutočnosť, že napriek medzinárodnoprávnym záväzkom zo systému po-

Rozhodne priaznivejšie obdobie pre revizionistické plány Maďarska aj vo vzťahu k územiu Podkarpatskej Rusi nastalo v 30. rokoch 20. storočia, konkrétnejšie po nástupe A. Hitlera k moci. Rozhodujúcou skutočnosťou pre revizionistické plány Maďarska v stredoeurópskom priestore sa stalo ich nemecké usmernenie so zameraním proti Československu. Bolo preto len prirodzené, že ohrozenie územnej integrity Československa malo priamu väzbu aj na územie Podkarpatskej Rusi. V danej relácii došlo následne aj k upevneniu spojeneckých maďarsko-poľských vzťahov. Ich spoločný záujem bol v dostačujúcej miere pregnantne vyjadrený zo strany poľskej politiky stanoviskom, že *„čo sa týka Rusínska, zámery maďarskej a poľskej politiky sú v plnej miere totožné, pretože sa obidve usilujú narušiť štátnu celistvosť Československa"*.[15]

Vyvrcholením maďarskej politiky voči Podkarpatskej Rusi sa stali uznesenia Viedenskej arbitráže z novembra 1938.[16] Ich základ reprezentovali maximalistické požiadavky maďarskej strany sledujúce nielen pripojenie území Podkarpatskej Rusi obývaných Maďarmi na základe sčítania obyvateľstva v roku 1910, ale tiež pripojenie Užhorodu, Mukačeva a Berehova spolu s uskutočnením plebiscitu pre Slovákov a Rusínov, ako ich možnosti vysloviť sa za pripojenie aj ostatných častí Podkarpatskej Rusi k Maďarsku. Nebolo preto prekvapením, že definitívna podoba Viedenskej arbitráže mala pre územie Podkarpatskej Rusi likvidačný charakter z viacerých hľadísk. Predovšetkým však v tom, že vymedzenie nových hraníc znemožňovalo riadny chod správy a zabezpečenia základných funkcií československého štátu vo vzťahu k tomuto územiu. Bolo preto zákonité, že marcové udalosti v roku 1939 sa stali v danej medzinárodnopolitickej situáciu nevyhnutné na zavŕšenie už existujúcej agónie tohto územia.

Okrem Maďarska malo intenzívny záujem i negatívne stanoviská k Podkarpatskej Rusi aj Poľsko. Tie boli deklarované aj v kontexte postojov Poľska k predmníchovskému Československu, československo-poľskými i maďarsko-poľskými vzájomnými vzťahmi. Nie dobré poľsko-československé vzťahy mali širokospektrálny obsah časovo dimenzovaný tak do obdobia pred rokom 1918, samotným rokom vzniku československého štátu, ako aj obdobím jeho

vojnových versaillských mierových zmlúv, i napriek ich ústavnému zakotveniu v Ústave z roku 1920, územie Podkarpatskej Rusi nielen počas celých 20. rokov 20. storočia nezískalo štatút autonómneho postavenia v predmníchovskom Československu.

15 Citované podľa BOLDYŽAR, M. M.: *Kraju mij ridnyj*. Užgorod 1998, s. 61.

16 Závery mníchovskej konferencie zo septembra 1938 vyjadrené v Mníchovskej dohode boli sklamaním pre maďarskú stranu. V jej jednotlivých ustanoveniach sa nenachádzali priame vyjadrenia o území Podkarpatskej Rusi. Mníchovská dohoda v sledovanej línii vo svojom dodatku len nepriamo a všeobecne vyjadrila stanovisko, že Československo je povinné vyriešiť problematiku postavenia maďarskej a poľskej menšiny na svojom (okliešteném) území.

existencie. Z tých najmarkantnejších vzájomných problémov i nedorozumení je možné predovšetkým menovať rozdielnosť stanovísk k usporiadaniu stredoeurópskeho priestoru po prvej svetovej vojne. Rozhodujúce diferencie sa však prejavili pri vymedzovaní severnej hranice československého štátu v oblasti Tešínska, Oravy a Spiša. Nemenej odlišné stanoviská sprevádzali postoje oboch strán v prípade prebiehajúceho rusko-poľského konfliktu na začiatku 20. rokov 20. storočia.

V rovine špecifických vzťahov Poľska k územiu Podkarpatskej Rusi sa zo strany severného suseda po utvorení československého štátu nevyskytli požiadavky týkajúce sa územných nárokov. Hoci na druhej strane Poľsko využívalo podporu rôznych separatistických hnutí na území Podkarpatskej Rusi s cieľom vytvoriť si nátlakovú bázu na pražskú vládu pri riešení územných požiadaviek na severe Slovenska a Moravy.

Najvážnejším problémom Poľska vo vzťahu k územiu a obyvateľstvu Podkarpatskej Rusi bolo formálno-právne zakotvenie autonómneho postavenia Podkarpatskej Rusi v rámci československého štátu. Nebolo v záujme poľskej strany, aby sa autonómne postavenie Podkarpatskej Rusi dostalo do roviny jej praktickej realizácie. Rozhodujúcim momentom v tomto smere bol fakt existencie početnej ukrajinskej menšiny na jeho území v oblasti Haliča.[17]

Navyše v roku 1919 Lemkovia, obývajúci priestor neďaleko severnej hranice so Slovenskom, požadovali pripojenie svojho územia, rozkladajúceho sa medzi mestom Sanok a Poprad, k československému štátu. Ako dôvod uvádzali národnostné prenasledovanie a násilnú polonizáciu zo strany vládnucich kruhov Poľska.[18] Preto bolo v najvlastnejšom záujme poľských vládnucich kruhov eliminovať ukrajinské národnostné hnutie na Podkarpatskej Rusi. Totožnosť cieľov poľskej a maďarskej strany bola evidentná.[19] Navyše na poľskej strane sa ozývali hlasy za ponechanie územia Podkarpatskej Rusi Maďarsku a tiež aj za vytvorenie spoločnej maďarsko-poľskej štátnej hranice.

Napriek tomu aj z poľskej strany existovali vlastné mocenské predstavy a závery vo vzťahu k územiu Podkarpatskej Rusi, ktoré nie v plnom rozsahu korešpondovali so závermi maďarskej politiky. Najvýraznejšie sa začali prejavovať koncom 20. rokov 20. storočia. Ich konkrétnejšie prejavy sa dotýkali

---

17 Poľský štát v období medzi dvoma svetovými vojnami bol nesporne mnohonárodnostným štátnym útvarom s najpočetnejšou ukrajinskou menšinou. Podľa štatistických údajov z roku 1921 sa ku ukrajinskej národnostnej menšine hlásilo do 4,5 milióna obyvateľov. V rámci nej existovala obdoba rusínskeho obyvateľstva na území Československa – Lemkovia.

18 VANAT, I.: *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv v Schidnoji Slovaččyny. Kniha perša (1918 – 1938).* Prešov 1979, s. 78 – 79.

19 Nie zanedbateľnou skutočnosťou bol aj fakt, že poľská strana síce Trianonskú mierovú zmluvu podpísala, ale ju nikdy neratifikovala.

zisťovania možností propoľskej spolupráce niektorých domácich politických predstaviteľov. Zameranie na politické spektrum predstaviteľov Podkarpatskej Rusi malo značne široký diapazón – od pre poľskú stranu nepriateľného ukrajinského až po ústretovejší veľkoruský smer.[20] Rezultátom nasmerovania týchto aktivít poľskej politiky nielen vo vzťahu k domácich politickým predstaviteľom, ale aj ku podkarpatskoruskému obyvateľstvu ako celku bola predstava dokonca možného pripojenia územia Podkarpatskej Rusi k poľskému štátu.

Tak ako v prípade Maďarska, tak aj v prípade Poľska novým impulzom pre vládnu politiku vo vzťahu k Podkarpatskej Rusi znamenali 30. roky 20. storočia. Ich prioritným východiskom sa stala zmena politickej konštelácie v stredoeurópskom priestore. Aj v tom období spočiatku ešte nedochádzalo k užšej koordinácii konania maďarskej a poľskej politiky. Prelomovým obdobím sa stala druhá polovica 30. rokov, ktoré boli poznamenané výrazným zhoršením poľsko-československých vzťahov. Opätovne sa na poľskej strane aktivizovali stanoviská považujúce československý štát za umelý štátny útvar, ktorému chýba stabilita a opodstatnenie. Táto názorová relácia sa stala aj dominantným stanoviskom poľských vládnucich kruhov. Jej vyjadrením bola politika snáh o vytvorenie spoločnej maďarsko-poľskej hranice cestou opätovného štátoprávneho začlenenia územia Podkarpatskej Rusi k Maďarsku, čo bolo aj nemenným cieľom a naplnením snáh budapeštianskych vládnucich kruhov od vzniku československého štátu. Mocenské záujmy poľských vládnucich kruhov sa pri danom kroku mali naplniť tým, že z územia Slovenska sa mala stať nárazníková zóna v postavení protektorátu pod správou poľského štátu.[21] V konečnom dôsledku teda likvidácia československého štátu a spolu s ňou aj celého systému Malej dohody v podobe získania rozhodujúceho poľského vplyvu na formovanie a realizovanie politického vývoja v juhoeurópskych a podunajských štátoch.[22]

Vývoj politickej situácie na Podkarpatskej Rusi v druhej polovici 30. rokov predznamenával výraznejšie posilňovanie ukrajinského národnostného smeru. Teda smeru, ktorý bol zviazaný s ukrajinským národnostným hnutím na území poľského Haliča. Táto okolnosť vplývala na rast protipoľských nálad na

---

[20] Niektorí politickí reprezentanti veľkoruského smeru sa stali platenými agentmi Poľska. V plnom rozsahu sa to potvrdilo v osobe Š. Fencika, ktorý ako popredný predstaviteľ strany Ruské národné zjednotenie presadzoval požiadavku úplnej autonómie na území Podkarpatskej Rusi. Tá v jeho predstavách však narúšala integritu Československej republiky tým, že územná rozloha ním preferovanej autonómie mala mať bez akéhokoľvek opodstatnenia rozhraničenie od mesta Poprad po rieku Tisu.

[21] Táto koncepcia máva označenie: *„Politika Tretej Európy“*, alebo *„Politika Medzimoria“*.

[22] Predpokladalo sa vytvorenie osobitného zoskupenia štátov so spoločnými mocenskými, politickými i ekonomickými záujmami v podobe *„Osi Varšava – Budapešť – Belehrad – Rím“*.

území Haliča aj v podobe odporu nielen voči násilnej polonizácii tam žijúceho ukrajinského obyvateľstva, ale tiež proti zámerom poľskej vlády podporovať začlenenie územia Podkarpatskej Rusi do štátoprávneho rámca maďarského štátu.[23]

Poľskej vláde sa zdalo, že k naplneniu jej cieľov dochádza po udalostiach na Slovensku zo 14. marca 1939. Vyhlásenie štátnej samostatnosti na Slovensku znamenalo nielen koniec československého štátu, ale následne – 16. marca 1939 – obsadením územia Podkarpatskej Rusi maďarskými vojskami došlo aj k vytvoreniu spoločnej hranice medzi poľským a maďarským štátom. Na prvý pohľad by sa zdalo, že poľská politika víťazne dosiahla svoje ciele. Táto realita trvajúca šesť mesiacov bola len iluzórna. Skutočné mocensko-politické pomery v danej oblasti dominantne záviseli od vôle a zámerov hitlerovského Nemecka, ktoré po zriadení Protektorátu Čechy a Morava, ovládnutí Slovenska i Maďarska využívalo ukrajinské národnostné hnutie na prípravu vlastných cieľov voči poľskému štátu.

K susediacim štátom, ktoré k územiu Podkarpatskej Rusi zaujímali spriatelenú, ústretovú politiku, patrilo predovšetkým Rumunsko. Táto skutočnosť, samozrejme, vychádzala z rozhodujúceho faktu, ktorým boli spojenecké zväzky Rumunska a Československa v rámci zoskupenia Malej dohody. Hoci do parížskych mierových rokovaní rumunské vojská okupovali časť územia Podkarpatskej Rusi, po prijatí systému versaillských mierových dohôd plne rešpektovalo nové územno-hraničné vymedzenie v tejto oblasti. Mierne územné nepresnosti sa vyriešili na základe bilaterálnych československo-rumunských rokovaní v roku 1922, ktorých výsledkom bolo odstúpenie Československa časti územia Podkarpatskej Rusi Rumunsku.[24]

Uvádzaný pomer Rumunska k Podkarpatskej Rusi mal aj ďalšie viacdimenzionálne príčiny. Patrila k nim tiež skutočnosť, že ukrajinské národnostné hnutie nemalo taký mobilizačný dosah na ukrajinské obyvateľstvo žijúce najmä na území Bukoviny v porovnaní s Lemkami žijúcimi v Haliči. A navyše tu jestvoval silný maďarský revizionizmus. Istým špecifikom korektných rumunsko-československých vzťahov bol aj fakt, že rumunská vládna politika na týchto pozíciách zostávala aj v období pomníchovskom. K obratu došlo až

[23] Po Viedenskej arbitráži zosilneli tlaky poľskej vlády na maďarskú v tom, aby tá vlastným rozhodnutím násilne anektovala aj zostávajúce územie Podkarpatskej Rusi patriace naďalej do štátoprávneho rámca Československej republiky.

[24] Išlo o odstúpenie ôsmich obcí zaberajúcich 175 km, v ktorých žilo celkovo 10 800 obyvateľov, z toho 7 093 rumunskej národnosti. Výmenou bolo odstúpenie Rumunska troch obcí zaberajúcich 60 km Československu, v ktorých žilo celkom 3 112 obyvateľov, z toho 6 rumunskej národnosti. Uvádzané podľa BOTORAN, C.: Politicko-vojenská kooperácia Rumunska a Československa v rámci Malej dohody (1920 – 1938). In *Vojenská história*, č. 1, 2001, s. 26 – 27.

v čase zániku československého štátu a obsadení Podkarpatskej Rusi maďarskými vojskami, keď si rumunská strana začala uplatňovať niektoré územné nároky vo vzťahu k podkarpatskoruskému regiónu.

V krátkosti musíme spomenúť aj politiku Sovietskeho zväzu. Tá až do uskutočnenia autonómie na území Podkarpatskej Rusi neprejavovala o toto územie v podstate žiadny záujem. Vyplývalo to aj zo skutočnosti, že Sovietsky zväz až do podpísania partu Ribentrop – Molotov nezohrával významnejšiu úlohu v stredoeurópskom priestore. Napriek tomu sovietska politika zaznamenávala všetky posuny a zámery jednotlivých štátov vo vzťahu k Podkarpatskej Rusi z obáv ich využitia proti sebe.

Aj keď Nemecko nesusedilo s územím Podkarpatskej Rusi, intenzívnejší záujem o toto územie nastáva až v roku 1938. Je logické, a z hľadiska veľmocenských záujmov Nemecka aj pochopiteľné, že bezprostredný predmet záujmu – najvýchodnejší cíp Československa – bol v úzkej korelácii Nemecka k československému štátu. Neznamenalo to však, že nemecká vládna politika nezaznamenávala plány a nároky Maďarska i Poľska k podkarpatskoruskému územiu. Zvlášť negatívny postoj zaujímalo Nemecko k predstavám a zámerom vytvorenia spoločnej poľsko-maďarskej hranice.

Rozhodujúcou skutočnosťou nemeckej politiky v tomto priestore sa stali zámery nacistického Nemecka zakomponovať podkarpatskoruskú problematiku vcelku, teda aj s nárokmi susediacich štátov, v prospech vlastnej politickej hry. Jej rovnica nebola komplikovaná, ale z hľadiska posilňovania prevahy v tomto regióne, cestou vyraďovania nepohodlných konkurentov, nanajvýš efektívna. Skladala sa v podstate z rovnocenných alternatív a navzájom sa doplňujúcich možností. Spočívali jednak v eliminácii Poľska prostredníctvom Sovietskeho zväzu, alebo v podporovaní procesov v obrátenom garde. To všetko pri dosiahnutí zaviazanosti a vazalského postavenia Maďarska, rozvrátenia poľsko-maďarských vzťahov, prísľubu podpory ukrajinskému smeru v protisovietskych zámeroch utvorenia samostatného celoukrajinského štátu. Do daného koloritu vhodne zapadalo definitívne vyriešenie skončenia existencie československého štátu.

Nie všetky načrtnuté zámery uvádzaných štátov mali konzekvenciu dlhodobého zakonzervovania vzniknutého stavu. Druhou svetovou vojnou vytvorená odlišná mocensko-politická situácia aj v stredoeurópskom priestore v porovnaní s uvádzaným obdobím bola omnoho jednoduchšia i jednoznačnejšia. Veľmocenský Sovietsky zväz vo sfére svojho pôsobenia na desaťročia spôsobom sebe vlastným stabilizoval daný región. Latentnosť niektorých problémov medzi niektorými štátmi však naďalej zostávala.

SUMMARY

In the followed period of the years 1918-1938, the territory of Ruthenia has becoming the center of the interest in principle of the all not only neighbouring countries, but also for Germany and Soviet Union. Approach of its neighbours has been in proportion with relations those countries with Czechoslovakia.

What concerns the neighbouring countries, two categories have been created. First consisted of countries, that planned to utilize Ruthenian territory to liquidated successorship of Czechoslovakia. There belonged Hungary and Poland. Their intention was to create common borderline. Into second category belonged friendly Rumania in position as "Small Treaty" ally of Czechoslovakia. Special "Great Power" policy in relation to Ruthenian territory performed Germany and in substance neutral Soviet Union.

Author in study in that connection tries to explain substantial political and state consequences and procedures, destabilization tendencies and results of difficult time that in the end resulted in launching World War II.

Teória dvoch mečov – významný prameň vzťahu cirkvi a svetskej moci v stredoveku

Matúš Nemec

Synopsa: Článok sa zaoberá vývojom koncepcie vzťahu kompetencií cirkevných a štátnych mocenských inštitúcií od raného stredoveku až po vymedzenie tohto problému v Graciánovom dekréte, základnom diele stredovekého kánonického práva. Dôraz kladie najmä na umiestnenie kľúčových terminologických vymedzení v cirkevných prameňoch a doktrinálnych textoch rôzneho druhu a z rôzneho obdobia. Primárnym textom je *Formula Gelasiana* (list pápeža Gelázia I. cisárovi Anastasiovi z konca 5. storočia po Kr., vymedzujúceho východiskovú situáciu po zániku západorímskej ríše a úlohu cirkevnej autority v spoločnosti a diferencovaním kompetencií štátu a cirkví pri jej riadení. Cirkevnoprávne definovanie princípov tejto teórie uskutočnil Gracián, ako súčasť kánonickej náuky o hierarchických vzťahoch.

Kľúčové slová: Formula Gelasiana, teória dvoch mečov, kánonické právo, vzťah cirkevnej a svetskej moci, temporálie, spirituálie, *auctoritas*, cirkevný úrad, jurisdikcia, cirkevná doktrína, *Decretum Gratiani, sacerdotium, imperium*.

ÚVOD

Pri štúdiu vzťahu štátnej moci a jej inštitúcií na rôznych úrovniach ku katolíckej Cirkvi nám obdobie stredoveku poskytuje na skúmanie viacero udalostí.[1] Keďže ide o obdobie nepochybne udalosťami nabité a vzťahy týchto dvoch rozhodujúcich činiteľov stredoveku rozhodne neboli vždy bezproblémové, nachádzame tu množstvo pramenných foriem rôzneho druhu, ktoré sa týkajú najmä otázky moci, jej pôvodu, povahy, zamerania a nositeľov, a poskytujúce viaceré pohľady na riešenie otázky kompetencií. Týmto problémom sa zaoberali takmer všetci stredovekí pápeži a predmetom záujmu bol najmä spomínaný problém kompetencií pri riadení spoločnosti. Pápeži museli často obhajovať nedotknuteľnosť cirkevnej moci v oblasti spirituálií, t. j. v záležitostiach, ktoré sa svojou povahou prioritne zameriavajú na dosiahnutie duchovného cieľa, s tým, že cirkev nebude priamo spravovať spoločnosť pri jej ceste za materiálnym blahobytom (temporálie).

[1] Článok je výstupom vedeckého projektu VEGA č. 1/0576/08 s názvom *„Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť"*, ktorý sa uskutočňuje na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rokoch 2008 – 2010. Vedúci projektu: JUDr. Vojtech Vladár, PhD.

Najvýznamnejšími prameňmi, v ktorých sa zrkadlí dlhý stredoveký spor vtedajších panovníkov a pápežov ako predstaviteľov dvoch mocenských centier stredovekého sveta,[2] a ktoré jasne podávajú oficiálnu cirkevnú doktrínu, sú list pápeža Gelázia I., predstavujúci koncepciu neskôr nazvanú „teória dvoch mečov" *(Duo sunt)*, dekrét pápeža Gregora VII. o osobitnom statuse pápeža v cirkvi a jeho najvyššej duchovnej autorite sveta *Dictatus papae* z roku 1075. Významné sú aj dekréty pápeža Gregora VII. zakazujúce laickú investitúru z rokov 1078 a 1080. Spor o investitúru do cirkevných úradov definitívne v hraniciach Svätej rímskej ríše vyriešil a upravil historicky prvý konkordát uzavretý vo Wormse (1122).[3]

Z neskoršieho obdobia spomeňme napríklad bulu pápeža Bonifáca VIII. *Clericis laicos* z roku 1296 o klerikoch ako výlučných nositeľoch cirkevnej jurisdikcie a slávnu bula pápeža Bonifáca VIII. *Unam sanctam*[4] z roku 1302, v ktorej precíznejšie prezentoval doktrínu o „dvoch mečoch". O nezávislosti voľby panovníka Svätej rímskej ríše od vplyvu pápeža hovorí text dekrétu cisára Ľudovíta IV. *Licet iuris* z roku 1338.

Aj keď osobitnú náuku o vzťahu cirkevnej a svetskej moci nevypracoval, problémom vzťahu *sacerdotium-regnum* sa zaoberal aj najvýznamnejší stredoveký kánonista a jeho zakladateľ, Gracián, vo svojom diele *Concordia discordantium canonum*.

---

[2] Osobitné miesto zaujímajú v tomto prehľade falošné zbierky, ktoré vznikli predovšetkým s cieľom podporiť autoritu cirkevnej moci a nezávislosť biskupov od panovníkov na rôznych úrovniach. Falošnosť zbierky bola daná neexistujúcim autorom z radov cirkevnej hierarchie, ktorý predkladá neexistujúce (nikdy neprijaté) cirkevné normy. Najznámejšou zbierkou stredovekých falošných textov cirkevnoprávnej povahy je Pseudo-Izidoriana z polovice 9. storočia. (Bližšie k téme pozri VLADÁR, Vojtech: Pramene práva katolíckej cirkvi v historickom vývoji. Plzeň: Aleš Čeněk 2009, s. 85 – 106.

[3] Wormský konkordát, presnejšie *Pactum calixtinum*, je vlastne privilégium dávať *„radu, úsudok a pomoc zdravšej strane"* pri voľbe cirkevných prelátov, ktoré pápež Kalixt II. poskytuje panovníkovi Henrichovi V. a na druhej strane výnos Henricha V. o slobode kánonickej voľby a svätenia a záväzku že *„v tých záležitostiachch, v ktorých ma svätá rímska cirkev požiada o pomoc, verne pomôžem, a v tých, v ktorých ku mne vznesie sťažnosť, zariadim spravodlivosť, ktorá jej patrí"*. Prvý lateránsky koncil (roku 1123) potvrdil platnosť Wormského konkordátu a vyjadril to najmä v dvoch kánonoch: *„Kánon 4: V súlade s rozhodnutím pápeža Štefana, vyhlasujeme, že laici bez ohľadu na to, akí sú oddaní (Cirkvi), nesmú nakladať s ničím, čo patrí Cirkvi a podľa apoštolských kánonov dozor nad cirkevnými záležitosťami patrí biskupovi, ktorý ich spravuje v súlade s Božou vôľou. A tak, ak šľachtic alebo laik si prisvojí toto právo, kontrolu alebo vlastníctvo cirkevných dobier alebo majetkov, nech je odsúdený za svätokrádež."* *„Kánon 10: Nikto nesmie konsekrovať biskupa, ktorý nebol kánonicky zvolený. Ak sa to niekto odváži, bude on aj konsekrátor, zbavený funkcie bez nádeje na návrat* (do nej)*."*

[4] Pápež Klement V. bulou *Meruit*, vydanou v roku 1306, udelil pod tlakom francúzskeho kráľa Filipa IV. Peknéhо francúzskym panovníkom exempciu z pôsobnosti tejto buly; v roku 1516 Piaty lateránsky koncil potvrdil platnosť oboch týchto dokumentov a boli inkorporované aj do zbierky *Corpus iuris canonici* (*Unam Sanctam* v Extravagantes communes 1, 8, 1 a bula *Meruit* v Extravagantes communes 5,7,2).

Je zrejmé, že Cirkev v priebehu raného a vrcholného stredoveku sa usilovala nielen podať doktrinálnu náuku o cirkevnej autonómii v spirituáliách, ale v záujme istoty a zachovávania cirkevnej disciplíny inkorporovala takmer všetky texty zo skorších období do svojho právneho poriadku, vrátane tých autentických textov, ktoré nielen podávajú určitý obraz o tejto koncepcii, ale sú aj základom právnej úpravy rôznych cirkevných inštitucionálnych vzťahov.

V tomto príspevku sa budem zaoberať predovšetkým počiatkom koncepcie, resp. teórie dvoch mečov – t. j. tomu, ako ju formuloval pápež Gelázius I. v ranom stredoveku a ako bola transformovaná vo vrcholnom stredoveku do zbierky *Decretum Gratiani.*

1. KONCEPCIE DVOCH MOCENSKÝCH CENTIER *(IMPERIUM ET SACERDOTIUM)* V RANOM STREDOVEKOM CIRKEVNOM UČENÍ

Myšlienka oddelenia cirkevnej moci od moci štátnej nie je objavom 19. alebo 20. storočia, ako je to často prezentované v literatúre, a nie je ani výsledkom boja Američanov za nezávislosť, prípadne dôsledkom Francúzskej revolúcie. Tieto dva, nepochybne významné medzníky vo vývoji vzťahu štátnej a cirkevnej moci a postavenia Cirkvi v spoločnosti a v štáte sa zamerali, predovšetkým vo Francúzsku koncom 18. storočia, skôr na presadenie koncepcie sekularizácie verejného života, oddelenia štátnych inštitúcií od cirkevných autorít a odstránenia štátnej ochrany Cirkvi a jej odsunutia do oblasti súkromného práva. Tento koncept, t. j. existencia, a vzťah dvoch mocenských inštitúcií, ktoré rozhodujúcim spôsobom ovplyvňovali a aj v súčasnosti ovplyvňujú život jednotlivca, ale aj celej spoločnosti vzniká najskôr v prostredí významných cirkevných predstaviteľov raného kresťanského stredoveku.

1.1. Sv. Augustín

Už na konci 4. storočia po Kr. sv. Augustín vo svojom diele *De civitatis Dei* pomenoval dve podľa neho odlišné obce, *Civitas Dei* (Božia obec) a *Civitas terranea* (pozemská obec) ako dve podoby jednej ľudskej spoločnosti, ktoré sa však riadia odlišnými princípmi.[5] Tento koncept, ktorý si neskôr osvojila stredove-

[5] De civitatis dei, Liber XIV, cap. XXVIII: *„Fecerunt itaque ciuitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, caelestem uero amor Dei usque ad contemptum sui. Denique illa in se ipsa, haec in Domino gloriatur. Illa enim quaerit ab hominibus gloriam; huic autem Deus conscientiae testis maxima est gloria“*. (A preto, dve obce sú založené na dvoch princípoch, pozemská na princípe lásky k sebe, prípadne neúcty k Bohu a božia na princí-

ká Cirkev, je pritom v úplnom rozpore s predstavami vtedajšej formujúcej sa východnej (byzantskej) časti Rímskej ríše, pre ktorú je príznačné zjednotenie cirkevnej aj štátnej moci v rukách panovníka, riadiaceho obe obce, a princípy tejto koncepcie sa objavili aj v právnom poriadku Východorímskej ríše od čias cisára Justiniána (východný cézaropapizmus).[6]

1.2. Sv. Ambróz

V Západorímskej ríši predovšetkým sv. Ambróz predišiel pápeža Gelázia a v kauze, v ktorej proti nemu stáli ariánsky biskup Auxentius a cisár Valentinián II.,[7] sformuloval vyznanie, predstavujúce základnú líniu pôvodu kresťanského učenia o zaväzujúcej vlastnosti práva aj pre svetských panovníkov a o autonómii cirkevnej moci.[8] Sv. Ambróz vysvetlil a odôvodnil svoj postoj v slávnej reči na Kvetnú nedeľu v roku 386 adresovanej cisárovi, v ktorej sa uvádza:[9]

„Preto nariadenie najvznešenejšieho cisára nikto nemôže odmietnuť. Môže byť teda niečo vznešenejšie, ak je cisár nazvaný synom Cirkvi. A preto, čo je nariadené, je bezchybne nariadené, je nariadené z milosti. Cisár je v Cirkvi, nie nad Cirkvou.; dobrý cisár hľadá ako Cirkvi pomôcť, nie ako byť proti nej".

Ako uvádza Karl Voigt, cisár, hoci sa domáha tejto autority, nemôže panovať nad Cirkvou a už vôbec nie vo veciach viery. Šírenie viery, boj proti pohanstvu a potieranie bludného učenia, ktoré ohrozuje jednotu Cirkvi však patrí k jeho povinnostiam.[10]

---

pe lásky k Bohu; Tá prvšia chváli slovom seba, tá druhá sa chváli v Bohu. Jedna hľadá slávu u ľudí, ale pre druhú je najväčšou slávou svedectvo Božej dôvery, prekl. aut.)

6 Porov. JOLLY, Karen L.: Tradition & diversity: Christianity in a world context to 1500. New York: M. E. Sharpe 1997, s. 215 – 216.

7 V tejto kauze na jej začiatku (rok 385) bola výzva cisára Valentiniána II. Ambrózovi, aby odovzdal ariánom jeden kostol, čo Ambróz ako milánsky biskup a nositeľ jurisdikcie nad kostolom odmietol. K téme bližšie napr.: Von CAMPENHAUSEN, H.: Freiherrn: Ambrosius von Mailand als Kirchenpolitiker. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1929, s. 189 – 222.

8 HATTENAUER, H.: Evropské dějiny práva. Praha: C. H. Beck 1998, s. 130.

9 Epistolas Sancti Ambrosii, Sermo contra Auxentius, De basilicis tradensis, 36. In J. P. Migne, Patrologia Latina vol. 16, Epistolae prima classis, col. 1018: *„Quod cum honorificiencia imperatoris dictum nemo potest negare. Quid enim honorificientius, quam ud imperator Ecclesiae filius esse dicatur? Quod cum dicitur, sine peccato dicitur, sum gratia dicitur. Imperator enim intra Ecclesiam non supra Ecclesiam est; bonus enim imperator quaerit auxilium Ecclesiae, non refutat".*

10 VOIGT, K.: Staat und Kirche von Konstantin dem Grossen bis zum Ende der Karolingerzeit. Stuttgart: Kohlhammer 1936, s. 91 – 92.

2. PÁPEŽ GELÁZIUS I. A JEHO „TEÓRIA DVOCH MEČOV“[11]

Z takto položeného základu vychádzal a na ňom staval koncom 5. storočia po Kr. pápež Gelázius, ktorý ešte ako pomocník pápeža Felixa III., adresoval v roku 488 východným biskupom list, v ktorom vyjadruje myšlienku, že cisár je synom Cirkvi, a nie jej vodcom, a vo veciach náboženstva sa má od nej učiť, a nie ju vyučovať. Na spravovanie štátu nadobudol panovník moc od Boha, avšak prostredníctvom Cirkvi a vedenie Cirkvi podľa Božej vôle náleží kňazom, a nie svetskej moci.[12]

Cirkevnoprávna štylizácia otázky mandátu zvereného z Kristových rúk Petrovi a jeho nástupcom našla svoje vyjadrenie v liste vtedy už pápeža Gelázia I. z roku 494 adresovanom cisárovi Anastasiovi, predstavujúci určité dogmaticko-právne riešenie statusu Cirkvi (reprezentovanej pápežom) v novej situácii a vzťahu cirkevnej a svetskej moci. Situáciu ovplyvnilo nielen normatívne definovanie katolíckeho náboženstva ako štátneho (verejného) náboženstva v Rímskej ríši cisárom Teodosiom, Graciánom a Valentinianom II. v roku 380[13] ale v určitej miere aj situácia v Ríme pred definitívnym pádom Západorímskej ríše, v ktorej sa ujali faktickej správy Mesta vtedajší pápeži, najmä Lev I. Veľký (440 – 461). Ten viedol viaceré politické rokovania s Hunmi a s Vandalmi. V spomínanom liste cisárovi pápež Gelázius I. takto charakterizuje dve mocenské centrá:[14]

---

[11] Teória dvoch mečov (pápež Gelázius výraz „meč“ nepoužíva) sa pri pomenovaní inšpirovala pravdepodobne textom Nového zákona, v Evanjeliu podľa Lukáša 22, 36–38: *„On im povedal: Ale teraz, kto má mešec, nech si ho vezme, takisto aj kapsu, a kto nemá, nech predá šaty a kúpi si meč. Lebo hovorím vám: Musí sa na mne splniť, čo je napísané: Započítali ho medzi zločincov. Lebo sa spĺňa o mne všetko. Oni hovorili: Pane, pozri, tu sú d v a m e č e. On im povedal: Stačí.“*

[12] S. Gelasii Papae epistulae, ep. 1, c. 10: *„salva pace ipsius dixerimus, filius est, non praesul ecclesiae, quod ad religionem competit, discere ei convenit, non docere“*. In THIEL, A.: Epistulae Romanorum pontificum. Braunsberg 1867, s. 292 – 293. Porovnaj VOIGT, K.: cit. d., s. 99.

[13] Edikt *Cunctos populos*, Cod. Theod. XVI,1,2.

[14] Latinský text in J. P. MIGNE, Patrologia Latina, vol. 59, SS Gelasius I, Epistolae et Decreta, col. 42–43*: „Duo quippe sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus his regitur:* ***auctoritas sacra*** *(al. sacrata) pontificum, et* ***regalis potestas****. In quibus tanto gravius est pondus sacredotum, quanto etiam pro ipsis regibus Domino in divino reddituri sunt examine rationem. Nosti etenim, fili elementissime; quod licet præsideas humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devotus colla submittis, atque ab eis causas tuae salutis expetis (al. exspectas), inque sumendis cœlestibus sacramentis, eisque (ut competit) disponendis, subdi te debere cognoscis religionis ordien potius quam praæesse. No ti itaque inter hæc, ex illorum te pende e judicio, non illos ad tuam velle redigi voluntatem. ... Proinde sicut non leve discrimen incumbit pontificibus, siluisse pro Divinitatis cultu, quod congruit; ita his (quod absit) non mediocre periculum est, qui, cum parere debeant, despiciunt. Et si cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus, fidelium convenit corda submitti, quanto potius sedis illius præsuli consensus est adhibendus, quem cunctis*

Sú totiž dve (moci), vznešený cisár, ktoré prvotne riadia tento svet, posvätná autorita biskupov a kráľovská moc. Z nich je o to ťažšie bremeno kňazov, lebo tí budú musieť Pánovi na Božom súde vydávať počet aj za kráľov ľudí. Môžete si byť tiež vedomý, milý synu, že aj keď máte dovolené čestne vládnuť nad ľudským rodom, ale vo veciach božských skláňate hlavu pokorne pred správcami vecí božských a čakáte z ich rúk prostriedky vašej spásy. V prijatí a v správnom rozpoznaní nebeských tajomstiev spoznáte, že by ste mali byť podriadený skôr náboženským vrchnostiam než svetským, a že v týchto záležitostiach ste závislí od ich rozhodnutí viac, než vy si želáte mocensky ich donútiť počúvať vašu vôľu. ... A teda, rovnako ako nie je nebezpečné v prípade kňazov, ak nebudú rozprávať, ak to vyžaduje služba Bohu, tak neriskujú tí, ktorí pohŕdajú – čo Boh zakazuje – keď by mali poslúchať. A ak je to vhodné, že srdcia veriacich by sa mali podvoliť všetkým kňazom, ktorí riadne spravujú božie záležitosti, o koľko viac je poslušnosť biskupovi tej stolice, ktorého Najvyšší ustanovil aby bol nad všetkými, aj zlými a ktorý v dôsledku toho požíva úctu celej cirkvi?[15]

Odvaha pápeža písať list cisárovi určite bola aj dôsledkom situácie, v ktorej sa nachádzala západná cirkev. Nebola pod jurisdikciou východorímskeho cisára, ale existovala v mocenskej sfére Germánov a neskôr ostrogótskych panovníkov a pápež Gelázius v tejto situácii chápal svoje postavenie pravdepodobne ako nezávislé od východorímskeho cisára. Za iných okolností, samozrejme, hypotetických, by asi „teória dvoch mečov" myšlienkovo vyzerala inak.[16]

Pápež v liste cisára oslovuje ako syna (Cirkvi), ale jeho význam je potrebné chápať tak, že pápež jasne zdôrazňuje rozdiel v postavení jedinej hlavy Cirkvi, ktorá vlastní *auctoritas,* moc prevyšujúcu všetky ostatné,[17] a v postavení panov-

sacerdotibus et Divinitas summa voluit præminere, et subsequens Ecclesiæ generalis jugiter pietas celebravit?"

15 Formula Gelasiana sa nachádza v pozmenenej podobe aj v najvýznamnejšej stredovekej zbierke kánonického práva, v Graciánovom dekréte (Pars I., Distinctio XCVI, C. X.). Keďže však Gracián ako univerzitný učiteľ podáva matériu v súlade s vtedajším metódami výučby na spôsob traktátu, t. j. na ním položenú otázku, resp. predložený problém, sa pokúsi odpovedať sám a potom svoj názor podopiera svojimi názormi (vnútorný argument) a nato predkladá názory vtedajších cirkevných autorít, ktorých doktrína najčastejšie mala silu dôkazu (vonkajší argument), obsah listu sa úplne nezhoduje s obsahom listu tak, ako je podaný u Migneho a jeho Patrológii. Problém, ktorým sa zaoberal pápež Gelázius vo svojom liste, zaradil Gracián vo svojom Dekréte do časti o cirkevných úradoch, presnejšie o právnom postavení úradu pápeža. (Bližšie k téme Graciánovho dekrétu pozri VLADÁR, V.: op cit. č. 2, s. 135.)

16 Porovnaj SCHATZ, K.: Dějiny papežského primátu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2002, s. 59. Autor túto doktrínu označuje aj výrazom „Magna Charta slobody západnej cirkvi". August Franzen vo svojom diele Malé církevní dějiny, odvolávajúc sa na protestantského teológa A. V. Harnacka, sa vyjadruje v tom zmysle, že rímska cirkev je do náboženskej oblasti transponovanou Rímskou ríšou a jej biskup bol neoficiálnym rímskym cisárom (porovnaj FRANZEN, A.: Malé církevní dějiny. Praha: Zvon 1992, s. 93).

17 *Auctoritas* na seba vztiahol aj cisár Augustus a odlíšil ju od *potestas*, ktorú chápal ako moc

níka, ktorý vládne ľudskému rodu, ale pod dozorom „otca". Pápež tu navyše hovorí o *auctoritas sacra*, aby bolo zrejmé, že nejde o profánnu moc *(potestas)*, ktorú je možné nadobudnúť rôznym spôsobom (dedením, uzurpáciou, voľbou), ale o schopnosť, ktorú má jej nositeľ zverenú od Boha, rozhodovať nielen vo veciach vieroučných, ale aj disciplinárnych.[18] *Auctoritas* vyžaduje bezpodmienečný rešpekt a musí sa jej podriadiť aj kresťanský cisár, pretože je v tomto prípade podriadený Kristovmu zástupcovi na zemi.

Takto formulovanou mocenskou koncepciou sa pápež dištancoval aj od východnej doktríny o štáte.

3. *SACERDOTIUM ET IMPERIUM* PODĽA CISÁRA JUSTINIÁNA I.

Podľa doktríny vyjadrenej cisárom Justiniánom v liste adresovanom konštantínopolskému arcibiskupovi – patriarchovi (v roku 535), prináleží pápežovi len starosť o bohoslužbu, resp. liturgiu a ochrana vierouky, nedotknuteľnosti cirkevnej moci a dôstojnosti cirkevných úradov patrí cisárovi. Uvedená koncepcia našla vyjadrenie v právnej podobe v zbierke Noviel ako súčasť diela *Corpus iuris civilis*:

„Dva veľké božie dary Boh daroval smrteľníkom vo svojej nekonečnej láskavosti, sacerdotium a imperium; prvá sa týka Božích záležitostí, tá druhá predsedá a riadi veci ľudské a obe, pochádzajúc z toho istého princípu, zdobia život človečenstva. Preto nič iné nemôže byť zdrojom ochrany od cisárov ako dôstojnosť kňazov, modliacich sa neustále za ich spásu. ... Z toho dôvodu máme najvyššiu starostlivosť o zachovávanie pravých božích dogiem a ochrana kňazského (pozn. samozrejme, aj pápežského) *úradu."*[19]

V tomto byzantskom ideáli kresťanského spoločenstva sa zračí síce rozpoznanie rozdielu medzi laickým a klerickým prvkom v Cirkvi (aj keď oba

úradnú, t. j. jurisdikciu. (porovnaj HATTENAUER, H.: op. cit. č. 8, s. 130; tu však podľa Geláziovho chápania nejde o *auctoritas sacra*).

[18] Porovnaj SCHATZ, K.: op. cit. č. 16, s. 54.

[19] Corpus iuris civilis, Novellae, VI.: *„Quomodo oporteat episcopos et reliquos clericos ad ordinationem deduci, et de expensis ecclesiarum. Imp. Iustinianus A. Epiphanio archiepiscopo Constantinopolitano (AD 535). (Prefatio): Maxima quidem in hominibus sunt dona dei a superna collata clementia sacerdotium et imperium, illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens ac diligentiam exhibens; ex uno eodemque principio utraque procedentia humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum utique et pro illis ipsis semper deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit undique et apud deum fiducia plenum, imperium autem recte et competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia quaedam bona, omne quicquid utile est humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus sollicitudinem circa vera dei dogmata et circa sacerdotum honestatem"*

pochádzajú od Boha ako jeho dar), ale podľa Justiniána cisár je z praktických dôvodov najvyšším dozorcom nad Cirkvou, ktorý bdie aj na morálnou bezúhonnosťou klerikov.[20]

4. TEÓRIA DVOCH MEČOV V GRACIÁNOVOM DEKRÉTE

Významný stredoveký cirkevný učenec a otec kánonického práva Gracián sa vo svojom diele *Concordia discordantium canonum* zaoberá otázkou teórie dvoch mocí (mečov) v II. časti – *De Causis*, na dvoch miestach.

Causa II[21] sa zaoberá otázkou, či podriadené cirkevné osoby môžu vzniesť žalobu voči svojim predstaveným. Gracián argumentuje, neprikláňajúc sa však k jednoznačnému riešeniu, pasážou zo Starého zákona z Druhej knihy Samuelovej,[22] v ktorej prorok Nátan karhá kráľa Dávida. Graciánovi fiktívni oponenti tvrdia, že existuje vo svete hierarchia, podľa ktorej je cirkevná moc, tu symbolizovaná prorokom Nátanom nadradená svetskej, reprezentovanej kráľom Dávidom. Otázka, či je prípustné, aby podriadený žaloval predstaveného, je v tomto prípade parciálnym problémom v koncepte dvoch mocí a význam tejto kauzy je v tom, že ten, kto sa javí ako podriadený (Nátan, resp. cirkevná moc) je v skutočnosti vo veciach náboženských tým, ktorý je sudcom. V konečnom dôsledku Gracián minimálne akceptuje stanovisko o existencii dvoch mocí, aj keď neprijal jednoznačne ideu žalovať (súdiť) predstavených.[23]

Causa XXIII[24] je miestom Graciánovho posudzovania podstaty vzťahu *sacerdotium – imperium*. Gracián pri narábaní s pojmom „dva meče" nezamieňa tento termín s konceptom „dvoch mocí". Vo vtedajšom chápaní bol meč symbolom donútenia (aj keď táto vlastnosť je nevyhnutnosťou moci, či už svetskej alebo cirkevnej), ktoré môže byť psychické alebo fyzické.[25] Gracián argumentuje, že

---

[20] Porovnaj EHLER, Sidney, Z. – MORALL, John, B.: Church and State Through the centuries. New York: Biblo and Tannen Publishers 1988, s. 9.

[21] C. 2., q. 7, VI. pars (dictum post C.XLI): *§ 2. Item cum David adulterium et homicidium commisisset, missus est a Deo Nathan propheta, ut eum redargueret.*
Ecce, quod prelati sunt arguendi et reprehendendi a subditis.
§ 3. Sed notandum est, quod duæ sunt personæ, quibus mundus iste regitur, regalis uidelicet et sacerdotalis.
Sicut reges presunt in causis seculi, ita sacerdotes in causis Dei.

[22] 2 Sam, 12.

[23] Porovnaj CHODOROW, S.: Christian political theory and church politics in the mid-twelfth century: the ecclesiology of Gratian's Decretum. University of California press 1972, s. 56.

[24] C. XXIII, q. 8, dictum post c. XVIII: *„Hoc igitur exemplo et premissis auctoritatibus claret, quod sacerdotes, etsi propria manu arma arripere non debeant, tamen uel his, quibus huiusmodi offitia conmissa sunt, persuadere, uel quibuslibet, ut ea arripiant, sua auctoritate ualeant inperare"*.

[25] Porovnaj CHODOROW, S.: op. cit. č. 23, s. 57.

cirkevná moc vlastní oba meče, t. j. oba prvky donútenia, a že hoci cirkevná disciplína zakazuje duchovenstvu vykonávať spravodlivosť v časných záležitostiach (temporáliách), má v týchto záležitostiach *ius auctoritatis*.[26] Cirkevní predstavitelia sa môžu domáhať pomoci laikov (svetskej moci), ak ide o ochranu cirkevných záujmov.

SUMMARY

The letter of Pope Gelasius to emperor Anastasius from the year 494, better known as „Formula Gelasiana", represents a basic doctrinal source of relation between the State and the Church concerning the sphere of their competencies and teoretical wiew of the problem of authority. Seeing that is a fundamental problem, ecclesiastical authorities (Augustinus Aurelius, Ambrosius of Milan) in the early Middle Ages have conceived certain principles of these relations and defined this problem, based on the Gospel texts, like a two swords theory. These two swords has Jesus Christ left to the Church and mandate it to apply one of them itself in the „spiritual matters" (spiritual sword) and the other, in the hands of the State authorities, to rule people and society (temporal sword) and to defense the interests of Church. The dogmatical and juridical basis has set up already the pope Gelasius I, has been like a part of church doctrine about hierarchical organization and juridical position of Roman Pontiff in the Church brought into the later normative texts of the Church. It takes place also in the well-known Decretum Gratiani. Gratian, using the method of tractate - questions and answers with fictious moot men – proposed an analysis of this problem. This concept later served as a source in the investiture controversy between the middle-age popes and secular power. Pope Boniface VIII has described in his famous bull Unam Sanctam an integrated doctrine about the primacy and dominance of ecclesiastical power with regard to the secular power. The end of the middle-age controversy about „the two powers" is represented by Concordat of Worms, in which the pope Calixt II and the emperor Henry V defined „modus vivendi" with clearly competences in the matters of appointing into the ecclesiastical offices.

[26] Túto koncepciu prezentoval ďalší stredoveký dekrétista – kánonista Rufinus, súčasník Graciána, ktorý vo svojom diele Summa decretorum (komentár ku Graciánovmu Dekrétu) rozlišuje *jus auctoritatis* a *jus administrationis.* v prameňoch sa tak objavuje názor, že Cirkev je nielen spoločenstvom *(communitas)*, ale aj spoločnosťou s jurisdikciou *(societas)*, porovnaj CHODOROW, S.: op. cit. č. 23, s. 58.

Právno-teoretická interakcia práva a športu – problematika stále živá

Andrej Poruban

Synopsa: Šport je oblasťou ľudskej činnosti, o ktorú sa ľudia intenzívne zaujímajú a ktorá má veľký potenciál v právnom poriadku. Aktuálne je šport konfrontovaný s novými hrozbami a výzvami, ktoré sa objavili v spoločnosti. Preto sa príspevok komplexne zaoberá právnymi otázkami súvisiacimi so športom. Článok v stručnosti predstavuje vzájomné vzťahy športu a práva.

Kľúčové slová: právo, šport, vzťah práva a športu, *lex sportiva*, športové právo, princípy športového práva, pramene športového práva.

ÚVOD

Šport[1] je kultúrny, sociálny a ekonomický fenomén, ktorý rokmi nabral na sile a mohutnosti. Spolu s právom reagujú na spoločenské situácie a sprevádzajú ľudstvo jeho históriou. Oba systémy sa prejavujú ako samostatné celky, ktoré na prvý pohľad ich mnoho nespája. Napriek tomu nikdy neboli od seba úplne oddelené. Čím ďalej viac možno konkretizovať spoločné styčné body a prieniky prvkov jednej množiny medzi prvky druhej. Pôsobenie vzťahu práva a športu sa prejavuje širokou škálou vzájomných väzieb, ktoré odkazujú na jednotlivé právne odvetvia, obzvlášť na ústavné, trestné, občianske, pracovné, obchodné či správne. Vplyv práva na šport (a naopak) je vo všeobecnosti akceptovaný, čo vyjadruje predpoklad, že *„šport v našom súdobom sociálnom dianí nie je izolovanou veličinou, tzv. quantité négligeable, ale patrí k podstatným javom súčasného súkromného i verejného života“*.[2]

1. DEFINÍCIA ŠPORTU

S rozvojom jednej i druhej oblasti je pozorovateľný aj nárast významu ich koexistencie. Ak chceme hovoriť o právnych aspektoch v športe je potrebné pojmovo vymedziť jednotlivé zložky tohto vzťahu. O zásadnej otázke – čo je

[1] Etymológia slova šport pochádza pôvodne zo starofrancúzskeho „desport“, ktoré znamená voľný čas, zábavu, uvoľnenie. Odtiaľ sa cez angličtinu dostalo až do slovenského jazyka.

[2] KRÁLÍK, M.: Právo ve sportu: Iluze či nutnost? In *Právník,* Praha 2001, r. 140, č. 1, s. 469.

právo – sa už popísali tisícky strán, a preto mu nebudeme venovať pozornosť, hoci dodnes neexistuje medzi právnymi teoretikmi jednota.[3] S nárastom právnych predpisov sa zvýšil aj počet noriem operujúcich s pojmom šport, avšak ani v jednom nemá svoju legálnu oporu.

Spoločným znakom týchto predpisov je odvetvová roztrieštenosť. Pre mnohé zákony či podzákonné predpisy nie je využívanie slov a slovných spojení ako „šport", „športovec", „športová činnosť" ničím výnimočným.[4] Preto je pochopiteľné, že nie sú samostatne vymedzené. Dôvodom môže byť aj fakt, že ide o termíny denne bežne používané. V právnom prostredí sú takéto pomenovania nazývané notoriety. Šport je teda tiež akousi notorietou, čiže všeobecne známou skutočnosťou, ktorú netreba bližšie dokazovať. Problémom normatívnej legislatívnej definície môže byť príliš reštriktívne alebo *vice versa* nadmieru široké vymedzenie. Absencia legálnej definície športu tak nespôsobuje v právnej doktríne ani praxi priveľké problémy.

Prípadná definícia športu by mala v sebe zahrňovať koncepciu športu rekreačného, výkonnostného, vrcholového; amatérskeho i profesionálneho a mala by byť aplikovateľná na športovú činnosť vo všetkých jej prejavoch. Takmer každá spoločenskovedná disciplína sa snaží zo svojho uhla pohľadu, v závislosti od vlastného predmetu skúmania, spracovať svoju definíciu. Vzhľadom na predmet, o ktorom sa má uvažovať, zvolil Michal Králík tri modelové prístupy:[5]

1) športové teórie a encyklopedické ponímanie – ide o najznámejšie a najakceptovanejšie ponímanie, ktoré však má znaky značnej roztrieštenosti kvôli diferenciácii počtu názorov a autorov;
2) sociologický a filozofický prístup – tie sú založené na iných skúmaných parametroch a zdôrazňujú predovšetkým organizačný a funkčný prvok športu;
3) právnické ponímanie.

1.1. Právnické ponímanie

Pre celkový zámer príspevku je najinšpiratívnejšie juristické a legislatívne nazeranie na problematiku. Nie sú totožné s videním cez športovo-teoretickú

[3] Pozri KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 40 – 41.

[4] Napríklad v zákonoch č. 171/2005 Z. z. o hazardných hrách a o zmene a doplnení niektorých zákonov; 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov; 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov; 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

[5] KRÁLÍK, M.: *Právo ve sportu*. Praha: C. H. Beck 2001, s. 29 (ďalej len KRÁLÍK, Právo ve sportu).

a sociologicko-filozofickú optiku, ale nie sú od nich ani úplne odtrhnuté. Právo z nich čerpá a berie podnety pre svoju potrebu. Na požiadavku definície je nutné nazerať najmä kvôli praktickosti. Snaha právnikov pri sporných otázkach býva poháňaná predovšetkým záujmom vyhnúť sa pochybnostiam.

Pokusy o pojmové určenie hraníc športu sa v zahraničí datujú už do obdobia pred začiatkom druhej svetovej vojny.[6] Tieto tendencie, síce s meškaním, našli odraz aj v slovenskej i českej publicistike v druhej polovici 20. storočia[7] a v závere dvadsiateho storočia.[8] Ani jeden z autorov sa však nepokúsil vytvoriť vlastnú definíciu. Svoju rolu zohrala aj legislatíva, ovplyvnená totalitným spoločensko-politickým riadením a nezáujem o komplexné riešenie tejto otázky.

Pre naše potreby by bolo vhodné pracovať s istým, hoci aj abstraktným, ponímaním športu, preto si pomôžeme činnosťou významných medzinárodných organizácií. Nemôže prekvapiť, že takému výnimočnému fenoménu akým je šport, je venovaná aj náležitá pozornosť Rady Európy – historicky prvej medzivládnej organizácii so sídlom na európskom kontinente, ktorá v súčasnosti predstavuje tzv. „širšiu Európu".[9] Okrem jej primárnych cieľov, ktorými sú posilnenie demokracie, ľudských práv a právneho štátu, sa chopila aj iniciatívy vytvoriť právne nástroje pre rozvoj športu na európskej úrovni. Jej dokumenty týkajúce sa športu sa usilujú pomáhať národným politikám v oblasti športu, podporovať šport pre všetkých ako spôsob zlepšenia kvality života, uľahčiť spoločenskú integráciu a prispievať k sociálnej súdržnosti.

Prvá etapa snaženia bola zavŕšená 19. decembra 1954, keď bol v Paríži prijatý *Európsky kultúrny dohovor*, ktorý vstúpil do platnosti 5. mája 1955 po ratifikácii tretím štátom.[10] Dohovor sa stal základom pre ďalšie rozvíjanie aktivít, ktoré 24. septembra 1976 vyústili do podpísania *Európskej charty športu pre všetkých*. Od tohto dátumu možno v Európe hovoriť o spoločnom programe na báze presvedčenia o úlohách Rady Európy v športovej politike.

Z týchto hodnôt vychádza *Európska charta o športe*, prijatá Výborom ministrov 24. septembra 1992 na 480. zasadaní zástupcov ministrov a revidovaná na ich 752. zasadaní 16. mája 2001, ktorej obsah stanovuje spoločný súbor zásad

---

6 Vzhľadom na to, že problematika definície nie je jadrom práce, odkazujeme na tomto mieste na vyčerpávajúci zoznam najdôležitejších prameňov, uvedených v záverečnom zozname použitej literatúry v monografii Michala Králika spomenutej v predchádzajúcom odkaze.

7 Publikované texty Jiřího Horu a Jozefa Prusáka v 70. a 80. rokoch 20. storočia.

8 Napríklad časopisecké práce Petra Gališina, Karla Zusku či Vladana Valu.

9 Rada Európy bol založená v roku 1949, v súčasnosti má 47 členských štátov a sídli vo Francúzsku v Štrasburgu.

10 Bývalá Česko-slovenská federatívna republika ratifikovala dohovor 10. mája 1990 a pre samostatnú Slovenskú republiku vstúpil do platnosti dňom jej vzniku, čiže 1. januára 1993.

pre celú Európu.[11] V tomto dokumente sa napokon objavila definícia športu, ako sociálneho práva prístupného všetkým bez rozdielu. V intenciách Čl. 2 ods. 1, písm. a) Charty šport *„zahŕňa všetky formy telesných aktivít, ktoré prostredníctvom príležitostnej alebo organizovanej účasti vedú k preukazovaniu alebo zvyšovaniu telesnej zdatnosti a duševnej pohody, formujú sociálne väzby alebo umožňujú dosahovať výsledky v súťažiach na všetkých úrovniach“*.

Rada Európy tak najvýznamnejšie prispela k „vydláždeniu cesty“[12] k súčasnému chápaniu športu. Jej univerzálna definícia sa neskôr stala východiskom mnohých ďalších dokumentov rôznej povahy, či už vnútroštátnej alebo nadnárodnej úrovni. V záujme jasnosti a jednoduchosti tiež vhodne poslúži aj na účely tohto príspevku.

2. ŠPORTOVÉ PRÁVO

Predchádzajúce riadky naznačujú, že šport a aktivity s ním spojené sa odohrávajú *„vždy v určitom spoločenskom rámci, majú zreteľnú sociokultúrnu i ekonomickú dimenziu“*.[13] Viažu na seba ďalšie spoločenské aktivity, s ktorými predstavujú interakčné vzťahy. Ich usporiadanie vyvoláva potrebu a požiadavky právnej regulácie. Na označenie vzájomných vzťahov vznikajúcich pri prieniku práva do športu sa časom vyvinulo niekoľko koncepcií pomenovania tejto spätosti. V teórii i praxi sa etablovalo hneď niekoľko pojmov. Najčastejšie sa možno stretnúť so „športovým právom“[14], ale rovnako i s „právnymi aspektmi v športe“, „právom o športe“ alebo iba so „športom a právom“. So zvyšovaním záujmu o daný súbor otázok narastalo aj používanie jednotlivých termínov. Isté je, že pojmy nebývajú vždy používané v jednotnom význame a ich rozdielne vnímanie môže spôsobovať v aplikačnej praxi niekedy až chaos. S trochou zveličenia možno konštatovať, že každý autor vo svojich textoch narába s vlastnou koncepciou. Bez nároku na presnú analýzu alebo pregnantné uchopenie problematiky sa obmedzíme iba na základné naznačenie súvislostí.

Športové právo sa môže chápať ako vedný odbor, pedagogická disciplína alebo v pozitívnoprávnom zmysle ako jedno z odvetví práva. Práve s posledne uvedeným panuje prudká kontradikcia. Ak by sme ostali len v česko-sloven-

---

[11] Vláda Slovenskej republiky súhlasila s pripojením Slovenskej republiky k Európskej charte o športe uznesením zo 14. apríla číslo 254.

[12] FROSSARD, S.: The Council of Europe and Sport. In *The International Sports Law Journal*, 2007, r. 8, č. 1–2, s. 30.

[13] NOVÁK, F.: Právo a sport, sportovní právo – několik poznámek. In *Otázky sportovního práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 19.

[14] V cudzích jazykoch sa vyskytuje ako sportovní právo, *Sportrecht, prawo sportowe, droit sportif, sports law, dirrito sportivo.*

skom právnom priestore, tak za sa zreteľne vyjadril len dlhoročný skúsený legislatívec Vojtěch Kumpera. Športové právo považuje za súhrn noriem *sui generis*, vystavané na troch platformách:[15]

1) právne normy a ustanovenia upravujúce dianie v športovom prostredí, vydané príslušnými verejnoprávnymi národnými orgánmi (ústavné a obyčajné zákony, nariadenia vlády, podzákonné všeobecne záväzné predpisy), prípadne vydané kompetentnými nadnárodnými (medzinárodnými) orgánmi (nariadenia, smernice, rozhodnutia, stanoviská, odporúčania, deklarácie, zmluvy, rozsudky a pod.);
2) ustanovenia normatívneho charakteru, vydávané samosprávnymi orgánmi športového hnutia, veľakrát nadnárodnými, upravujúce vnútorný život a fungovanie tohto samostatného spoločenského fenoménu, vrátane ustanovení postihujúceho excesy (športové pravidlá, súťažné poriadky, smernice a iné vnútroorganizačné záväzné ustanovenia);
3) všeobecne záväzné a dodržované zvyklosti v športe.

Naopak kategoricky proti sa vyjadrili napr. už pred vyše štvrťstoročím Jozef Prusák[16] a ďalší. V tomto súboji sa prikláňame na stranu skeptikov, pretože myšlienka konštituovania samostatného odvetvia práva padá na jeho náročnej faktickej nerealizovateľnosti. Rozhodujúcou črtou podporujúcou záporné stanovisko je, že normy týkajúce sa športu majú prierezovú pôsobnosť a zasahujú takmer do všetkých oblastí. Snahy niektorých teoretikov smerujúce ku kreovaniu autonómneho právneho odvetvia nie sú účelné. Tieto ambície by mali byť potlačené do úzadia a športové právo by malo mať ambície sústrediť sa skôr na praktické fungovanie športových aktivít, ako na jeho vlastné teoretické korene a zázemie.[17] Možno konštatovať, že v prevažnej miere sa riešia len pálčivé situácie na základe tlaku verejnosti a východiskové oporné myšlienky ostávajú tak trochu v ich tieni.

Športové právo v ktorejkoľvek naznačenej podobe musí byť budované a rozvíjané na tézach súčasne odrážajúcich záujmy športu aj práva. Michal Králík, inak tiež odporca športového práva ako právneho odvetvia, sa pokúsil formulovať katalóg základných postulátov, ktoré by vytýčili skutočne funkčný prístup k športovému právu. Štrnásť princípov vytýčil ako zásadné mechanizmy, na ktorých treba budovať efektívne športové právo:[18]

---

[15] KUMPERA, V.: Sport a legislativa – několik úvah. In *Otázky sportovního práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 24.

[16] PRUSÁK, J.: Vzťah medzi športovým pravidlom a pravidlom socialistického spolužitia a kritické stanovisko k tzv. športovému právu. In *Právny obzor*, Bratislava, 1984, r. 67, č. 9, s. 864 – 877.

[17] KINDL, J.: Sports Law. The Issue of On-Field Sports Violence. In *The Common Law Review,* 2001, r. 3, č. 4, s. 37.

[18] KRÁLÍK, M.: *Právo ve sportu*, s. 154 – 158.

1) princíp hierarchie a súladnosti športového práva (tzv. zásada systematizácie) – potreba hierarchickej štruktúry noriem, ako aj ich obsahový súlad, keď predpisy nižšej právnej sily nesmú byť v rozpore s predpokladmi a cieľmi predpisov vyššej právnej sily;
2) princíp efektívnosti – športové právo treba vystavať v úzkej súhre športovej a právnej praxe, pričom treba tiež zohľadniť i často uplatňované mimoprávne pôsobenie;
3) princíp súladu s medzinárodnými normami – športové právo nesmie byť v kolízii s medzinárodnými normami, ak dôjde ku kontaktu s medzinárodným prvkom;
4) princíp garancie a ochrany – prioritou je nájsť a využívať účinné a rýchle nástroje na dosiahnutie a presadzovanie zákonných práv a právom chránených záujmov dotknutých subjektov tak, aby to nebolo na úkor funkčnosti;
5) princíp prevencie – predchádzanie riešenia vzniknutých následkov zvyšovaním právneho vedomia účastníkov vystupujúcich v športových vzťahoch;
6) princíp kvalitatívnej a kvantitatívnej korelácie – odhalenie hranice medzi počtom právnych a mimoprávnych noriem a súčasne medzi normami donucujúcimi a oprávňujúcimi;
7) princíp adekvátneho zaistenia – záruka inštitucionálneho, finančného, organizačného, materiálneho a personálneho zabezpečenia;
8) princíp kontroly – kontrolné systémy na úrovni športových (neštátnych) orgánov a popri ňom kontrola vykonávaná prostredníctvom riadnej sústavy súdov;
9) princíp vzdelávania – právne normy upravujúce kvalifikačné predpoklady a školenia širokej škály subjektov zúčastňujúcich sa športovej činnosti;
10) princíp vyváženosti práv a povinností – záruka proporcionality pomeru práv a povinností v zmluvných vzťahov;
11) princíp komplexnosti – požiadavka obsahovej previazanosti právnych noriem týkajúcich sa športu a eliminovanie fragmentárnej úpravy bez vecnej nadväznosti;
12) princíp znalosti športového práva – postarať sa o dodržiavanie právnych noriem a športových pravidiel ich adresátmi aj tými, ktorí ich aplikujú;
13) princíp všeobecnosti úpravy – úprava športového práva by nemala byť príliš kauzistická;
14) princíp normatívnej istoty – garancia istoty z hľadiska jasného vymedzenia práv a povinností, ich uplatňovania a presadzovania.

Narastajúci trend rozširovania športovo-právnych vzťahov v medzinárodnom meradle sa prejavil roztrieďovaním širokého predmetu športového práva do subkategórií. V odbornej spiske bývajú označované ako medzinárodné športové právo, globálne športové právo i európske športové právo, pričom je potrebné rozlišovať medzi jednotlivými pomenovaniami.

Európska vetva športového práva je pomerne jasná. Podľa športového právnika Mariosa Papaloukasa pod ňou treba rozumieť rozhodnutia Európskeho súdneho dvora a právne záväzné dokumenty, vydané inštitúciami Európskej únie, ktoré predstavujú výsledok vnútorného súboja koalícií reprezentujúcich viaceré rozdielne názory na športový prvok.[19] Domnievame sa, že ide iba o označenie v užšom zmysle. V rozšírenom význame treba pod európske športové právo priradiť aj akty už vyššie spomínanej Rady Európy.

V duchu koncepcie iného právneho experta na šport, Kena Fostera, rozdelíme naoko veľmi podobné medzinárodné a globálne športové právo.[20] V súlade s tradíciou sú subjektmi medzinárodného verejného práva štáty. Medzinárodné športové právo možno definovať ako princípy medzinárodného práva verejného, zaoberajúce sa vzťahmi medzi štátmi, ktoré sa vzťahujú na šport. Vzhľadom na to, že sa riadi zásadami všeobecného medzinárodného práva, ide o jeho pododvetvie. Foster však ide ešte ďalej a pod medzinárodné športové právo zahŕňa aj záruky právneho štátu významné pre oblasť športu, predovšetkým zásady na súdnu ochranu a spravodlivý proces.

Na druhej strane tento autor vymedzuje globálne športové právo ako autonómny nadnárodný právny poriadok, zostavený svetovými súkromnými organizáciami, ktoré riadia medzinárodný šport. Jeho kardinálna vlastnosť, ktorá ho odlišuje od ostatných odnoží športového práva, je fakt, že svoju silu odvodzuje od zmluvného základu a jeho subjekty dobrovoľne podliehajú jurisdikcii orgánov, kreovaných medzinárodnými športovými federáciami. Charakteristická samoregulácia vylučuje štátne inštitúcie a systémy. Globálne športové právo je vybudované na súkromných princípoch s vlastnými pravidlami.

Niektorí autori spájajú tieto dva rôzne pojmy do jedného celku a používajú pritom označenie *lex sportiva*,[21] ktorým sa snažia popísať unikátne procesy práva a športu. S týmto názorom sa nemôžeme celkom stotožniť, lebo cieľom termínu *lex sportiva* je naznačiť, že medzinárodné športové federácie sú právne imúnne voči vnútroštátnym právnym režimom, čo sa markantne prejavuje vo vznikajúcej judikatúre Arbitrážneho súdu pre šport.[22] *Lex sportiva* má teda

---

19 PAPALOUKAS, M.: *Policy, European Sports Law and Lex Sportiva*. Prezentované na 14. svetovom kongrese Medzinárodnej asociácie športového práva konaného v dňoch 27. – 29. novembra 2008 v Aténach.

20 FOSTER, K.: *Is There a Global Sports Law?* In Entertainment Law, 2003, r. 2, č. 1, s. 2.

21 Podľa profesora Richarda McLarena ide o termín, ktorý prvýkrát použil generálny tajomník Arbitrážneho súdu pre šport Matthieu Reeb v čase zverejnenia prvého výberu podstatných rozhodnutí súdu v rokoch 1984 – 1998. Bližšie pozri McLAREN, R.: Sports Law Arbitration by CAS: is it the Same as International Arbitration? In *Pepperdine Law Review*, 2001, r, 29, č. 1 s. 101 – 114.

22 Myšlienku založenia špecializovaného športového tribunálu prvýkrát na verejnom fóre prezentoval predseda Medzinárodného olympijského výboru Juan Antonio Samaranch v roku 1981 krátko po svojom zvolení do čela MOV. O dva roky na to Medzinárodný olym-

bližšie globálnemu športovému právu, lebo neobsahuje verejnoprávny prvok, typický pre medzinárodné právo verejné. Podľa renomovaného advokáta a rozhodcu Arbitrážneho súdu pre šport Michaela Beloffa *lex sportiva* sa skladá z troch pilierov:[23]

1) má normy vytvorené podľa pravidiel a postupov medzinárodných športových federácií;
2) má originálnu jurisprudenciu s právnymi zásadami, ktoré sú odlišné od vnútroštátnych súdov;
3) je ústavne nezávislá od národného práva.

Vzhľadom na súčasný stav poznania vzťahov medzi športom a právom a ich účastníkov treba skonštatovať, že športové právo viac zaujíma právnikov, predovšetkým sudcov a advokátov, ako športovcov, ktorí javia minimálny, ba priam až nulový záujem o diskutované problémy. Príčin sa ponúka hneď niekoľko, z ktorých vyčnieva fakt, že *„športovci nie sú tradičnou klientelou už z dôvodu krátkosti svojej športovej kariéry, ktorú nechcú premrhať pred súdmi“*.[24] Napríklad Jean-Marc Bosman, ktorý sa nestal známy vďaka futbalovým kvalitám, ale zásluhou prelomového súdneho sporu, trávil na súdoch osem rokov.

3. PRAMENE ŠPORTOVÉHO PRÁVA

Uchopenie prameňov športového práva sa vzďaľuje klasickému členeniu prameňov podľa právnej vedy, ktorá pramene spravidla delí v zmysle materiálnom – materiálne pramene a v zmysle formálnom – formy práva.[25] Športové právo, ako nekonštituované právne odvetvie, sa skladá okrem právnych noriem i z noriem neprávneho charakteru. Definovanie ich väzieb nie je ľahké vzhľadom na progresívny rozmach právnych vzťahov v športovej oblasti a niekedy až priepastný rozdiel medzi svetovým (medzinárodným, európskym) vývojom a vývojom v Slovenskej republike.

Centrálnym okruhom prameňov, ktorý vyhovuje aj formálnym požiadavkám, je legislatíva (normatívne právne akty) v jej najširšom význame. Šport bez

pijský výbor oficiálne ratifikoval stanovy CAS, ktoré nadobudli účinnosť 30. júna 1984. Bližšie k histórii, štruktúre a fungovaniu Arbitrážneho súdu pre šport pozri SÝKOROVÁ CHMELÁROVÁ, K. – KOVÁČOVÁ, D.: Športový arbitrážny súd – CAS. In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*. Bratislava, 2009, r. 3. č. 3, s. 113 – 118.

23 BELOFF, M.: In BELOFF, M. – KERR, T. – DEMETRIOU, M.: *Sports law*. Oxford: Hart, 1999. s. 322.

24 SVÁK, J.: *Pavel Hamerník: Sportovní právo s mezinárodním prvkem.* Praha: AUDITORIUM, 2007, s. 142. In Justičná revue. 2007, r. 59, č. 12, s. 1687.

25 Bližšie k teoretickému deleniu prameňov pozri PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1997, s. 29.

práva nemôže fungovať, a preto sa ich vzájomnému súvisu venuje čím ďalej väčšia pozornosť. Popri všeobecnej legislatívnej rovine tu vystupuje do popredia aj špeciálna právna úprava, zacielená do vnútra športu a s ním súvisiace právne otázky.

Ďalšou osobitosťou športového práva je nemalý vplyv judikatúry súdov na oblasť športu. Ak máme na mysli rozhodovaciu činnosť súdov, tak treba spomenúť predovšetkým jeden z nich. Európsky súdny dvor už niekoľkokrát počas svojej existencie otriasol základmi športových systémov. Právotvorným spôsobom zasahuje do právnych vzťahov a jeho rozhodnutia majú silu *„relevantným spôsobom dokonca ospravedlniť rozpor športových pravidiel (...) s kogentnými ustanoveniami právnych predpisov"*.[26] Súdny dvor možno pokojne označiť za „trendsettera", ktorý determinuje šport nielen na území Európskej únie, ale aj za jej hranicami, ba dokonca aj za hranicami Európy.[27]

Špecifickosť športového práva sa najviac prejavuje pri športových normách. Sú neprávnej povahy, nie sú späté s donucovacou mocou štátu, no napriek tomu im patrí samostatné miesto v hierarchii prameňov. Ich význam tkvie v dopĺňaní právnej úpravy, pričom spolu tvoria jeden koherentný celok. Športové normy predstavujú organizačnú stránku vytvárania športových organizácií a orgánov a ich fungovanie. Stanovujú tiež priebeh športových aktivít vo forme pravidiel, prijímaných jednotlivými organizáciami, či už ako pravidlá hry – *rules of game* (napr. regule určujúce dĺžku zápasov, počet hráčov na ihrisku) alebo ako nepísané princípy fair play.[28]

3.1. Vybrané pramene vnútroštátnej športovej legislatívy a európskeho športového práva

Základným kameňom slovenskej športovej legislatívy v tom užšom zmysle je Zákon o organizácii a podpore športu.[29] Účelom zákona je upraviť tú časť te-

[26] ČORBA, J.: Vplyv judikatúry európskych orgánov na právne pomery v oblasti športu. In *Olomoucké debaty mladých právníků: Fenomén judikatury v právu: sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků* 2009. Olomouc: Iuridica Olomoucensis, 2010. s. 221.

[27] Prehľadný zoznam rozhodnutí Európskeho súdneho dvora od roku 1992 do roku 2008 ponúka kniha Mariosa Papaloukasa. Bližšie pozri PAPALOUKAS, M.: *Sport: Case Law of the Court of Justice of the E.C.* Atény: Papaloukas Editions, 2008, 324 s. Z historickej judikatúry treba spomenúť najmä významné kauzy C-36/74 B. N. O. Walrave, L. J. N. Koch v. Association Union cycliste internationale a C-13/76 Gaetano Donà v Mario Mantero. Z recentnej činnosti súdu čerstvý prípad C-325/08 Olympique Lyonnais SASP v. Olivier Bernard and Newcastle UFC.

[28] Podrobnejšie k vzťahu právnych a športových pravidiel sa venoval už v roku 1984 Jozef Prusák vo svojej monografii. Bližšie pozri PRUSÁK, J.: *Šport a právo.* Praha: Šport, 1984, passim.

[29] Zákon č. 300/2008 Z. z. o organizácii a podpore športu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

lesnej kultúry, ktorá sa týka najmä úloh v oblasti štátnej podpory vrcholového a výkonnostného športu, vrátané financovania prípravy športovcov na reprezentáciu Slovenskej republiky, starostlivosti o športové talenty a o športovanie detí mimo školského vyučovania a opatrení v boji proti dopingu. V súvislosti s jeho zaradením do normatívnej sústavy nedošlo k zrušeniu Zákona o telesnej kultúre,[30] v ktorom zostáva úprava telesnej kultúry v rovine „športu pre všetkých" (t. j. turistika, aerobic, športový tanec a iné obdobné pohybové aktivity), akreditačná činnosť vzdelávacích zariadení a vzdelávanie športových odborníkov (napr. trénerov, rozhodcov, cvičiteľov). Zákon o organizácii a podpore športu je k nemu v postavení *lex specialis* a zdokonaľuje úpravu niektorých jeho častí.[31]

Je v dispozícii každého štátu, akým spôsobom a v akej šírke uplatní svoj vplyv na oblasť športu. Na základe rozsahu predmetu zákona o organizácii a podpore športu možno Zákon o organizácii a podpore športu bližšie charakterizovať *„ako typického predstaviteľa intervenčného modelu športovej legislatívy"*.[32] V takomto prípade si štát ako hlavný garant športu, oproti liberálnemu modelu, zachováva istú mieru vplyvu, prostredníctvom vlády a orgánov štátnej správy.[33] Súčasne však rešpektuje autonómiu športového sektoru, s ktorým úzko spolupracuje.

Vo vyše päťdesiatročnej histórií Európskej únie, resp. Európskych spoločenstiev nebol šport nikdy výslovne upravený v primárnom ani sekundárnom práve. To neznamená, že šport a jeho problémy boli vyňaté spod záujmu európskych zoskupení. S rastúcim podielom hospodárskej hodnoty športu silnela potreba konfrontovať modernizovanú Európu s novými výzvami, ktoré sa v nej objavili.

Za míľnik regulácie športu možno označiť 13. december 2007, keď po ôsmich rokoch rokovaní bola ratifikovaná Lisabonská zmluva (účinná od 1. decembra 2009), ktorou sa menia pôvodné zakladajúce zmluvy. Prvýkrát v dejinách riadiaca zmluva obsahuje osobitné ustanovenia o športe. Motívom pridania nového článku bolo zrejme posilniť legitimitu zásahov Európske únie a vložiť väčšie právomoci do rúk jej orgánov.

---

[30] Zákon č. 288/1997 Z. z. o telesnej kultúre a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov a Zákon č. 479/2008 Z. z. o organizovaní verejných telovýchovných podujatí, športových podujatí a turistických podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

[31] Ostatnými špeciálnymi športovými právnymi predpismi sú aj Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 226/1994 Z. z. o používaní a ochrane olympijskej symboliky a o Slovenskom olympijskom výbore.

[32] KRIŽAN, L.: *Analýza vybraných ustanovení Zákona NR SR č. 300/2008 Z. z. o organizácii a podpore športu a o zmene a doplnení niektorých zákonov.* In Atletika, Nitra: UKF PF KTVŠ 2008, s. 19.

[33] Na Slovensku konkrétne ide najmä o Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky a Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.

Článok 165 (bývalý článok 149 ZES), druhý pododsek odseku 1 uznáva sociálnu a politickú úlohu športu na európskej úrovni.[34] Najzávažnejším rozmerom článku je zmienka o špecifickosti športu. Tento výraz bude nepochybne leitmotívom nasledujúcich odborných diskusií a predmetom ďalšieho spresnenia v budúcnosti. V treťom pododseku je zas opísaná činnosť Únie zameraná na spoluprácu s tretími krajinami a medzinárodnými organizáciami v oblasti vzdelávania a športu, akými sú napr. UNESCO, Medzinárodný olympijský výbor a najmä Rada Európy.

Žiada sa položiť si otázku, ako sa v budúcnosti preukáže účinok novoprijatého článku o športe. Európske spoločenstvá bez neho fungovali viac ako polstoročie a jeho všeobecná formulácia skôr odhaľuje viacero nejasných miest. Podľa medzinárodného športového právnika Ian Blackshowa sa zmení veľmi málo a súčasne upozorňuje na iný európsky text, ktorého nosnou témou je šport. Hoci ide o iba *soft law*,[35] je možno ešte dôležitejší ako článok 165 o športe.[36]

Ide o dvadsaťstranovú Bielu knihu o športe,[37] ktorú predložila Európska komisia 11. júla 2007. Podľa nej je šport vystavený tlakom nových hrozieb, ktoré sa objavili v európskej spoločnosti, ako komercionalizácia, zneužívanie mladých športovcov, doping, rasizmus, korupcia a pranie špinavých peňazí. Rovnako uznáva osobitné postavenie športu a jeho špecifickosť. Biela kniha ponúka komplexný rozbor a označuje priestor, v ktorom Únia operuje.

Rozdelená je do troch samostatných častí: spoločenská úloha športu, hospodársky rozmer športu, organizovanie športu. Svojím spôsobom ide o analýzu aktuálneho stavu, ktorá stavia dva rôzne svety (práva a športu) proti sebe, a preto nemôže vyhovovať všetkým. Odborná verejnosť však bola prekvapená kvalitou štúdie a racionálnym zhodnotením hodnoty úlohy Európskej únie v oblasti športovej politiky.[38]

---

[34] *„Únia prispieva k podpore európskych záležitostí týkajúcich sa športu, pričom zohľadňuje jeho osobitnú povahu, jeho štruktúry založené na dobrovoľnosti, ako aj jeho spoločenskú a vzdelávaciu úlohu."*

[35] Pojem *soft law* predstavuje kvázi právne mechanizmy, ktoré sú v zásade právne nezáväzné. Napriek ich slabšej záväznosti oproti tradičným nástrojom, môžu mať významný vplyv na politický a právny vývoj Európskej únie. Bývajú prijímané orgánmi EÚ a rôzne označované ako usmernenia, vyhlásenia, závery atď. Biele knihy Komisie obsahujú návrhy na činnosť Únie v určitej oblasti. In some cases they follow a Green Paper published to launch a consultation process at European level.

[36] BLACKSHOW, I.: *The Lisbon Treaty is finally ratified.* [online], [cit. 2010.05.20.] Dostupné na internete: <http://www.asser.nl/Default.aspx?site_id=11&level1=13914&level2=13931&textid=37454> .

[37] KOM/2007/0391 v konečnom znení. *Biela kniha o športe* [online]. 2007 [cit. 2010-05-28]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/sport/white-paper/doc/wp_on_sport_sk.pdf>.

[38] Bližšie pozri napr. WEATHERHILL, S.: The White Paper on Sport as an Exercise in 'Better Regulation'. In *The International Sports Law Journal*, 2008, r, 9, č. 1–2, s. 8.

4. JAZYK PRÁVA A ŠPORTU

Problematika symbiózy právneho jazyka[39] a jazyka športu nie je triviálna a zohráva nezanedbateľnú úlohu v ich vzájomnom vzťahu. Oba jazyky sa používajú na dorozumievanie medzi odborníkmi pohybujúcimi sa v jednej či druhej sfére. Slúžia na poznanie, určenie a pomenovanie javov charakteristických pre daný odbor. Každý z nich má vlastnú slovnú zásobu, ktorá predstavuje odborné slová príznačné pre určité odvetvie. Termíny vznikli postupne a dnes už reprezentujú ustálenú vrstvu spisovného jazyka. Špecifickosťou každého odborného jazyka je jednoznačnosť termínov, ktorá označuje celkom určitý a presne určený pojem.[40]

Už na prvý pohľad je evidentné, že v oficiálnych kategóriách sa jazyk práva a jazyk športu v niečom navzájom podobajú, ale najmä sa od seba odlišujú. V každom z nich prevládajú pomenovania, ktoré sú vzdialené bežne používanému jazyku i jazyku druhej skúmanej skupiny. Kým v práve jestvuje určitý stupeň ustálenosti názvoslovia, teória športu sa vyznačuje vnútornou terminologickou roztrieštenosťou. Odlišnosť medzi jazykmi práva a športu sa podľa Králíka ukazuje minimálne v troch smeroch:[41]

1) právo i šport obsahujú celý rad špeciálnych termínov, ktoré nemajú ekvivalent v druhom odbore, pretože sa tieto javy v ňom nevyskytujú (napr. problematika právnych úkonov – športová motorika);
2) v práve i v športe sa objavujú pojmy zhodné, ktoré však v každej z kategórii majú trochu iný význam, hoci môžu mať i spoločné znaky (napr. disciplinárna zodpovednosť);
3) právo i šport sa v niektorých prípadoch zaoberajú rovnakým javom a používajú na to odlišnú terminológiu (napr. zranenie, poškodenie, úraz).

V texte tohto príspevku, ako aj ostatných štúdiách skúmajúcich šport z právneho hľadiska je nevyhnutná prevalencia jazyka práva, keďže v slovnej zásobe právneho jazyka sa možno bežne stretnúť aj s normatívne vymedzeným odborným aparátom pochádzajúcim zo sveta vedy športu.

---

[39] Jazyk používaný v právnych predpisoch by sa mal správne nazývať „jazyk právnych predpisov“, a nie „právny jazyk“, avšak väčšina autorov zaoberajúca sa uvedenou problematikou označuje právnym jazykom jazyk právnych predpisov. Bližšie pozri VALOVÁ, K.: Právny jazyk. In *Právny obzor,* Bratislava 2000, r. 83, č. 1, s. 63 – 72.

[40] Tu vzniká podľa Pavla Holländera paradox právneho jazyka vo vzájomnom vzťahu požiadaviek na presnosť a zrozumiteľnosť. Zvyšovanie jednoznačnosti, presnosti právneho jazyka, a teda zvyšovanie usporiadanosti, exaktnosti (znižovanie entropie) vedie k nezrozumiteľnosti, k zníženiu informačnej hodnoty práva (a teda k zvyšovaniu entropie) a naopak. Bližšie pozri HOLLÄNDER, P.: Paradox právneho jazyka. In *Kultúra slova.* 1995, r. 29, č. 6, s. 5 – 6.

[41] KRÁLÍK, M.: *Právo ve sportu*, s. 23.

ZÁVER

Aktuálne trendy športovej praxe prinášajú so sebou stále zložitejšie problémy, ktorých riešenie vyžaduje poznatky z najrôznejších vedných odborov. Svet, v ktorom šport neprichádzal často do kontaktu s právom, mladšia generácia právnikov môže poznať už len z rozprávania pamätníkov. Politické a predovšetkým ekonomické zmeny koncom 20. storočia výrazne zasiahli aj športové hnutie. Šport prestal byť už len rekreačnou aktivitou a získal charakter sociálneho práva. To okrem výraznej komercionalizácie a obchodnej činnosti prinieslo nové podmienky, ktoré nemohli ostať bez záujmu práva ako univerzálneho nástroja regulácie spoločenských vzťahov.

Skúmanie otázok, ktoré prináša spoločný vývoj vzťahu práva a športu, by malo vychádzať zo základných východísk, vyznačujúcich sa interdisciplinárnou povahou. Kto chce do témy bližšie preniknúť, musí nazhromaždiť celý rad poznatkov so základom vo všeobecnej teórii práva a štátu, správnom práve, trestnom práve, práve na ochranu hospodárskej súťaže, práve duševného vlastníctva, práve na ochranu osobnosti či v zmluvnom práve občianskoprávnej, obchodnoprávnej i pracovnoprávnej povahy. Uvedený príspevok by preto mal slúžiť ako okno do problematiky a súčasne ako úvaha nad výučbou predmetu Športové právo na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity.

SUMMARY

The name of this paper is „Introduction to the Study Law and Sport“, with particular regard to the legal aspects of sport. Sport is an area of human activity that greatly interests people and law is one of the main means of setting standarts at society. Fundamental part of this article relates to the general view on law and sport, their characteristic features, types and functions. Modern development of sport made that sporting activities can not be excluded out of action of law. Actually, sport is confronted with new threats and challenges which have emerged in our society, so this topic is highly up-to-date. For that reason this paper deals with sport-related legal issues in a comprehensive manner. Article is short constitutes inter-relationships of sport and law. Mutual coexistence of these two normative systems is usually called as sports law. Enormous potential of sports law might be attract attention of students and teachers also at Faculty of Law, Trnava University in Trnava.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BELOFF, M. – KERR, T. – DEMETRIOU, M.: *Sports law*. Oxford: Hart 1999. 322 s.
2. *Biela kniha o športe* [online]. 2007 [cit. 2010-05-28]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/sport/white-paper/doc/wp_on_sport_sk.pdf>.
3. BLACKSHOW, I.: *The Lisbon Treaty is finally ratified*. [online]. [cit. 2010.05.20.] Dostupné na internete: <http://www.asser.nl/Default.aspx?site_id=11&level1=13914&level2=13931&textid=37454>
4. ČORBA, J.: Vplyv judikatúry európskych orgánov na právne pomery v oblasti športu. In *Olomoucké debaty mladých právníků: Fenomén judikatury v právu: sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2009*. Olomouc: Iuridica Olomoucensis 2010.
5. FOSTER, K.: Is There a Global Sports Law? In *Entertainment Law*, 2003, r. 2, č. 1, s. 1 – 18.
6. FROSSARD, S.: The Council of Europe and Sport. In *The International Sports Law Journal*, 2007, r. 8, č. 1-2, s. 30 – 32.
7. HOLLÄNDER, P.: Paradox právneho jazyka. In *Kultúra slova*, 1995, r. 29, č. 6, s. 5 – 6.
8. KINDL, J.: Sports Law. The Issue of On-Field Sports Violence. In *The Common Law Review,*2001, r. 3, č. 4, s. 37.
9. KNAPP, V.: *Teorie práva.* Praha: C. H. Beck 1995. 247 s.
10. KRÁLÍK, M.: *Právo ve sportu.* Praha: C. H. Beck 2001. 278 s.
11. KRÁLÍK, M.: Právo ve sportu: Iluze či nutnost? In *Právník,* 2001, r. 140, č. 1, s. 467 – 490.
12. KRIŽAN, L.: Analýza vybraných ustanovení Zákona NR SR č. 300/2008 Z. z. o organizácii a podpore športu a o zmene a doplnení niektorých zákonov. In *Atletika 2008*. Nitra: UKF PF KTVŠ 2008, s. 17 – 22.
13. KUMPERA, V.: Sport a legislativa – několik úvah. In *Otázky sportovního práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2008, s. 22 – 24.
14. McLAREN, R.: Sports Law Arbitration by CAS: is it the Same as International Arbitration? In *Pepperdine Law Review*, 2001, r. 29, č. 1 s. 101– 114.
15. NOVÁK, F.: Právo a sport, sportovní právo – několik poznámek. In *Otázky sportovního práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2008, s. 15 – 21.
16. PAPALOUKAS, M.: *Policy, European Sports Law and Lex Sportiva*. Prezentované na 14. svetovom kongrese Medzinárodnej asociácie športového práva konaného v dňoch 27. – 29. novembra 2008 v Aténach.
17. PAPALOUKAS, M.: *Sport: Case Law of the Court of Justice of the E.C.* Atény: Papaloukas Editions 2008. 324 s.
18. PRUSÁK, J.: *Šport a právo.* Praha: Šport 1984. 248 s.
19. PRUSÁK, J.: *Teória práva.* Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK 1997. 308 s.
20. PRUSÁK, J.: Vzťah medzi športovým pravidlom a pravidlom socialistického spolužitia a kritické stanovisko k tzv. športovému právu. In *Právny obzor*, Bratislava 1984, r. 67, č. 9, s. 864 – 877.
21. SVÁK, J.: Pavel Hamerník: Sportovní právo s mezinárodním prvkem. AUDITORIUM, Praha 2007, 142 s. In *Justičná revue*, 2007, r. 59, č. 12, s. 1686 – 1688.
22. SÝKOROVÁ-CHMELÁROVÁ, K. – KOVÁČOVÁ, D.: Športový arbitrážny súd – CAS. In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*, 2009, r. 3. č. 3, s. 113 – 118.
23. VALOVÁ, K.: Právny jazyk. In *Právny obzor*, Bratislava 2000, r. 83, č. 1, s. 63 – 72.
24. WEATHERHILL, S.: The White Paper on Sport as an Exercise in 'Better Regulation'. In *The International Sports Law Journal*, 2008, r. 9, č. 1-2, s. 3 – 8.

Fideikomis podľa zákonného a obyčajového uhorského práva až do jeho zániku v I. ČSR

Adriana Švecová

Synopsa: Príspevok skicuje vedeckej obci v tézovitých obrysoch zaniknutý súkromnoprávny inštitút *fideikomisu* (obvykle tiež označovaný ako *maioratus, senioratus*), ktorý sa v novodobej slovenskej právnej terminológii nazýval aj archaicky znejúcim súdobým pojmom *rodinné zverenstvo*. Prezentované poznámky chcú len podčiarknuť niektoré aspekty jeho existencie a chronologického zaradenia do uhorského novoveké-ho práva a naznačia tiež jeho diskontinuitu, resp. definitívny hmotnoprávny zánik vzniku nových fideikomisov v prvorepublikovom československom práve. Autorka chce odbornému publiku pripomenúť minulosťou prekonaný súkromnoprávny in-štitút, ktorý z teoretického i praktického hľadiska nie vždy primerane plnil potreby svojej doby, jeho právne aj politické pozadie totiž po celý vývoj zostalo sporné. Pub-likovaný právno-historický kontext fideikomisu tak doplnil pohľad na dejiny preko-naných súkromnoprávnych inštitútov a prehĺbil znovupoznávanie minulého práva v slovenských reáliách.[1]

Kľúčové slová: fideikomis, rodinné zverenstvo, fideikomisárna substitúcia, dedičská postupnosť, zakladateľ – zriaďovateľ fideikomisu, určenie dediča (*institutio haeredis*), dedičský poriadok, majorát, seniorát, destinatár, šľachtické právo, dedičské právo, šľachtický majetok, fideikomisár, fiduciár, čakateľ fideikomisu (destinatár).

ÚVOD

Fideikomis (*fideicommisum*, *majoratus*, maď. *családi hitbizomány*[2]) sa chápal ako majetok venovaný úkonom *mortis causa*, len zriedka úkonom *inter vivos*, na udržanie lesku šľachtickej rodiny, a preto nedeliteľný a neodvolateľne, prí-padne na určitý čas nescudziteľný a nezaťažený inými dočasnými právami.[3]

---

[1] Príspevok je jedným z originárnych výstupov autorky v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č. 1/0062/10: *Postavenie a uplatnenie prameňov práva v historicko-právnom vývoji na území Slovenska.*

[2] Termín v nasledujúcom texte používame na označenie skúmaného právneho inštitútu a tiež na hmotný objekt, predmet fideikomisárnej ochrany. Novoveká uhorská veda aj prvotné zákonodarstvo používalo výhradne termín *majoratus*, avšak uvedomujúc si jeho terminologické synonymum *fidei-commissum*, pozri HUSZTY, S.: *Iurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum*. Liber secundus, Agriae: 1758, s. 186.

[3] U našich západných susedov sa vzhľadom na jeho dedičskoprávne zaradenie v ABGB upravila jeho definícia v § 618. Za fideikomis určil každý majetok, ktorý vyhlasoval za

Jeho podstatný znak sa naplnil, pokiaľ fideikomisárny poriadok určil jedného člena rodiny, na ktorého ako hlavného, prvého čakateľa (destinatára) prešla určená majetková podstata fideikomisu. Právne záruky, ktoré skúmaný inštitút poskytoval, na to dávali isté právne predpoklady, nie však faktickú istotu, že fideikomisárny nástupca – čakateľ, ako aj držiteľ fideikomisu budú schopní určený majetok fideikomisu udržať pre nasledujúce generácie. Európske novoveké fideikomisy, ktoré zdôrazňovali okruh držiteľov a nástupcov fideikomisu medzi rodinnými príslušníkmi, sa označovali aj prívlastkom *rodinné fideikomisy* (*Familien-Fideicommissen, családi hitbizományok, rodinné zverenstvá*).

I. PRÁVNA POVAHA A ZARADENIE FIDEIKOMISU V SYSTÉME UHORSKÉHO SÚKROMNÉHO PRÁVA

Inštitút uhorského fideikomisu bezprostredne nadväzoval nielen na západoeurópske, ale najmä na rímsko-právne korene, keďže pri pohľade na vyššie uvedenú podstatnú charakteristiku, európsky i uhorský fideikomis konvalidoval s rímsko-právnym fideikomisom ako druhom odkazu poručiteľa, aby dedič alebo legatár (označený ako fiduciár) plnil istý majetkový prospech tretej osobe.[4] Rímske dedičské právo fideikomisom rozšírilo tak bez zásadnejšieho obmedzenia obsah závetnej dispozície a slobodu disponovania poručiteľa i okruh oprávnených subjektov, a ak zahŕňal odkaz celej pozostalosti alebo jej relevantnej časti (napríklad v Uhorsku zdedeného rodového majetku), označoval sa ako univerzálny fideikomis, pričom v uvedenom znaku sa prekrýval s európskym fideikomisom v novovekom chápaní. Rímsko-právne ponímanie uvedeného súkromnoprávneho inštitútu s dedičskoprávnymi nárokmi univerzálneho fideikomisu (*fideicomissum, maioratus*) ustanovovalo, že vychádzal z požiadavky poručiteľa na ťarchu jeho zákonného alebo závetného dediča prenechať pozostalosť v prospech tretej osoby (*restituere*). Daný dedič sa nazýval

nescudziteľný majetok rodiny pre všetkých budúcich a fideikomisom nominovaných potomkov. Podľa vymedzeného nástupníckeho poriadku prechádzal fideikomis ako celok na ním určených potomkov rodiny. Bližšie *Slovník veřejního práva československého*. Zväzok I., 2. vyd., Eurolex Bohemia: Praha 2000, s. 595. Slovenský ekvivalent fideikomisu *rodinné zverenstvo* použil napríklad aj LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vydanie, Bratislava: Iura edition 2002, s. 339 n. Pozri aj *Encyklopaedia Beliana, heslo: Fideikomis*. 4. zv., Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied 2005, s. 385.

[4] V rímskom práve inštitúty fideikomisu *a mancipatio familiae* stáli na *fides* – čestnosti, podľa ktorej jeden subjekt prosil druhého, aby preukázal alebo zanechal isté dobrá tretej osobe, pozri DAJCZAK, W. – GIARO, T. – LONGCHAMPS de BERIÉR, F.: *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*. Warszawa: Wydawnictwo prawnicze PWN 2009, s. 308; BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*. Bratislava: Vydavateľstvo Manz a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK 1997, s. 154.

fiduciár. Justiniánske Inštitúcie (Inst. 2,23) zmenili subjekt uvedeného práva a samotným dedičom sa stal oprávnený na fideikomis a povinnostný subjekt sa začal označovať fideikomisár, zviazaný primárne s tzv. fideikomisárnou substitúciou.[5] Z toho vyplynul relevantný dôsledok, že budúci držiteľ fideikomisu mal postavenie následného dediča pre vymedzený majetok alebo aktíva dedičstva (*substitutio fideicommissaria*)[6].

Zaradenie fideikomisu v systematike novodobého práva 17. storočia, v ktorom našiel v Uhorsku svoj reálny zákonný počiatok, bolo komplikovanejšie, než u iných súkromnoprávnych inštitútov. Kelemen pôvod uhorského fideikomisu odkazoval koherentne k západoeurópskym predvzorom, najmä nemeckému, a uvedená cudzia právna úprava sa začala realizovať v súkromnoprávnych vzťahoch, znova, ako mnohokrát v uhorských dejinách práva, právno-obyčajovou cestou a recepciou do novovekého uhorského práva.[7] Avšak ani Uhorsko, ani iné európske štáty nevedeli nájsť uspokojivú odpoveď a umiestniť fideikomis do niektorého z vytvorivších sa súkromnoprávnych pododvetví. Jeho triviálna a bezproblémová pozícia v systéme dedičského práva, kde by niektorými charakteristikami, vychádzajúcimi z rímsko-právneho základu, mohol byť priradený, nie je dobre možná, pretože fideikomis potláčal v rigoróznom a striktne zadefinovanom obmedzení v nakladaní s dedičstvom jeden základný pilier a princíp dedenia – úplný prechod práv a povinností z poručiteľa na dediča, ktorý dedením nadobúda absolútne vlastnícke právo nad zdedenými vecami a právami. Určením dedičského poriadku v postupnosti nástupcov určených rodinných vetiev (vetvy) a v normovanom zákaze scudziť, alebo len dočasným právom zaťažiť fideikomis, negoval uvedený princíp úplného právneho panstva nad vecou, akým vlastníctvom *in stricto sensu* vždy zostalo, aj keď hovoríme o komplikovaných modeloch stredovekých aviticitných či nadobudnutých majetkov. Na druhej strane (prvý) čakateľ fideikomisu nastupoval po smrti zakladateľa alebo predchádzajúceho držiteľa *per universitatem atque uno actu* do všetkých práv a povinností viazaných na objekt fideikomisu.[8]

Napokon už stredovekému a v novoveku pokračujúcemu modelu viazanosti dedičných (aviticitných) majetkov, sťaženému postupu a právom aprobovanému, relatívnemu zákazu samostatného nakladania s aviticitou sa fideikomisy priblížili k pomerne špecifickému charakteru viazanosti dedičných, aviticitných majetkov (dedovizni) v Uhorsku. V prípade fideikomisu však išlo o absolútny zákaz scudzenia, resp. nakladania s ním (*negatio iuris alienandi*), pokiaľ hovoríme o prvopočiatkoch jeho aplikácie pri zachovaní záujmu *„a pri-*

---

5 Bližšie COING, H.: *Europäisches Recht, Älteres Gemeines Recht (1500 – 1800),* Band I. München: C. H. Beck´sche Verlagbuchshandlung, 1985, 579 n.

6 BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: ref. 4, s. 155.

7 KELEMEN, E.: *Institutiones iuris Hungarici privati*. II. Liber, Budae: 1818, s. 391.

8 *Slovník veřejního práva československého*, zväzok I., s. 597.

ori" ním nedisponovať (absolútny zákaz právna obyčaj aj neskorší zákon prelomili).

Práve „inakosť" tohto novovekého inštitútu vychádzala zo silných rodinných väzieb, z protekcie a exkluzivity tohto druhu nástupníckeho (dedičského) poriadku výhradne medzi menovaných čakateľov, ktorými boli predovšetkým členovia vlastnej alebo fideikomisom určenej rodiny, prípadne len jednej vetvy. V čase svojho vzniku nastala totiž neblahá, právno-politická situácia, keď viaceré šľachtické (aj magnátske) rody sociálne a majetkovo upadli a zriadením fideikomisu mohli takto postihnuté rodiny predísť úplnej spoločenskej a majetkovej degradácii.[9] Fideikomisom chránený právny záujem zachovať v dobovom slovníku pertraktovaný lesk rodiny (*splendor familiae*) inšpiroval Š. Lubyho zaradiť fideikomis k rodinnoprávnym inštitútom, resp. hľadať preň postavenie „semi-inštitútu" niekde na pomedzí medzi dedičským a rodinným právom.[10] Sám ho napriek tomu vysvetľoval ako určenie nástupníckeho poriadku, čiže dedenie fideikomisu.[11]

Uhorský (európsky) fideikomis a fideikomisárnu substitúciu (*substitutio fideimmissaria*), ktorú Š. Luby uvádzal medzi formami ustanovenia dediča (*institutio haeredis*) a náhradníctva (*substitutio*), nie je možné použiť ako rovnoznačné synonymné označenie, pretože určený držiteľ fideikomisu nebol zo zásady limitovaný časovou lehotou držby a užívania určeného majetku do času nadobudnutia náhradným dedičom (mal doživotnú držbu) ako pri substitúcii. Takýto dedič sa taktiež nazýval fideikomisár (*fideikommissarius*) a podržiaval dedičstvo pre následných dedičov – čakateľov naň. Fideikomisárna substitúcia, ktorá mala podobne svoj pôvod v rímskom práve, sa chápala ako ustanovenie dediča so suspenzívnou podmienkou a existovala popri rodinných fideikomisoch. Podobnosť medzi oboma inštitútmi bol len v obmedzenosti scudziť *per absolutum*, prípadne nakladať dočasným právom s predmetom dedičstva alebo fideikomisom a podržať ho týmto spôsobom pre ďalších nástupcov. Fideikomis sa považoval za osobitný dedičský poriadok šľachty a nezávislý inštitút, kým fideikomisárna substitúcia len za druh ustanovenia dediča, ktorá mohla byť už i podľa rímskeho práva obsahom samotného fideikomisu.[12]

Ak teda prihliadneme na zaradenie fideikomisu z hľadiska vzniku k úkonom *mortis causa*, zdôrazníme jeho začlenenie do dedičskoprávnych úkonov a testátnych titulov dedenia. Obdobne významný uhorský novoveký civilista Imrich Kelemen ho zaradil medzi výnimočné (mimoriadne – *extraordinaria successione seu fideicommissis*) úkony posledného poriadku,[13] hoci sa mohol zria-

[9] LUBY, Š.: ref. 3, s. 339; *Encyklopaedia Beliana, heslo: Fideikomis,* ref. 3, s. 385.
[10] LUBY, Š.: ref. 3, s. 339 n.
[11] LUBY, Š.: ref. 3, s. 340.
[12] BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: ref. 4, s. 155.
[13] KELEMEN, E.: ref. 7, s. 390 n.; tiež HUSZTY, S.: ref. 2, s. 185 n.

ďovať nielen vo veľmi obvyklej forme závetu (prípadne aj kodicilu, dedičskej zmluvy), ale aj kráľovskou donáciou alebo zmluvou (fasiou) medzi živými.[14] Jeho účinky však jednoznačne zostali dedičskoprávne, t. j. sukcesia *mortis causa* fideikomisom chránených statkov a práv.

Uhorská veda s odôvodnením, že fideikomis niesol v sebe skôr dedičskoprávnu ako rodinnoprávnu podstatu, vyzdvihla viaceré typologické znaky: fideikomis po prvé nebol samostatným formálno-právnym druhom posledného poriadku, chápal sa ako osobitný súkromnoprávny druh nástupníckeho (dedičského) poriadku. Po druhé jeho hmotnoprávna podstata sa odvodzovala z rímskeho práva,[15] ktoré poskytlo uhorskému, šľachtickému právu (rovnako aj právu iných európskych štátov už v čase vrcholného stredoveku[16]) vhodný prostriedok udržať pre budúce generácie moc, prestíž, lesk, šľachtický spôsob života predovšetkým cestou zachovania rodového majetku alebo panstva, ktorý by sa inak mohol nerozvážnym konaním a nakladaním zmenšiť alebo dokonca zaniknúť. Ako zdôraznil daný príspevok už na začiatku, v uhorskom fideikomise sa iste preto vyskytovali prvky západoeurópskeho, rodinného fideikomisu, *de iure* jeho zákonná podstata s ním pomerne zhodne konvalidovala, hoci inštitút sa zaviedol do uhorského práva neskôr, ako zdôraznil i Kelemen.[17]

Tripartitum, *ergo* stredoveké uhorské právo ho nepoznalo, lebo jeho zákonný podklad založil až zák. čl. IX/1687, umožňujúci zriaďovať ho najprv pre vyššiu, od účinnosti zák. čl. L/1723 aj pre nižšiu šľachtu.[18] Zásadnú otázku, či sa fideikomisy zriaďovali už pred touto úpravou podľa obyčajového, krajinského práva, nemôže právna história bez seriózneho archívneho výskumu potvrdiť alebo vyvrátiť, hoci Kelemen tvrdil, že sa rozšíril právnou obyčajou.[19] Predmetné prvotné zákonné články z rokov 1687 a 1723 poznamenala ich všeobecnosť, kumulovaná s bezobsažnosťou konkrétnej úpravy pri ich zriaďovaní, obsahu a predmetu fideikomisu, dispozície s ním, prípadne tiež zániku fideikomisu, a zákony tiež osobitne negarantovali precíznejšie postavenie zriaďovateľa, držiteľa a čakateľov. Citujúc v krátkosti zo zák. čl. IX/1687: *„odvracajúc nebezpečenstvo zániku, znehodnotenia majetkov magnátov a vyššej šľachty obyčajným scudzením alebo márnotratnosťou“*, zákon pre budúcnosť dovoľoval zriaďovať fideikomisy po ich schválení kráľom tak, že *„dediči a nástupcovia zriaďovateľa, podriadiaci sa*

[14] KELEMEN, E., ref. 7, s. 392.

[15] Bližšie COING, H.: ref. 5, 579 n.

[16] Od 11. storočia boli známe pokusy šľachty viazať dedenie rodových statkov obmedzením scudziť alebo vôbec zakázať ich prevod. FLOSSMANN, U.: *Österreichische Privatrechtsgeschichte*. Wien, New York: Springer Verlag, 2008, s. 357.

[17] KELEMEN, I.: ref. 7, s. 391.

[18] Zák. čl. L/1723: *„si vero quispiam nobilium ejusmodi majoratum instituere voluerit“*, k tomu pozri LUBY, Š.: ref. 3, s. 339.

[19] KELEMEN, I.: ref. 7, s. 391.

dedeniu po otcovskej línii, nemajú možnosť zálohovať alebo scudziť určené aviticitné majetky bez toho, aby tak odporovali ustanoveniam jeho poslednej vôle".[20] Ustanovenie § 1 predmetného zákonného článku následne v krátkosti doplnilo, že dediči majú právo na úžitkové vlastníctvo pod trestom straty práva na fideikomis.[21]

Pod názvom *„o majoráte*[22] *a o vysvetlení zák. čl. IX/1687"* sa spomínaný zák. čl. L/1723 zameral na jeho dôslednejší výklad v štyroch paragrafoch. Jeho relevantný obsah rozvinul najmä zásadné formálne znaky a možno z neho publikovať podstatnú formálno- a hmotnoprávnu matériu:

„§ 1 Pre jeho vznik zostáva v platnosti slobodné zriadenie buď závetnou dispozíciou, alebo hodnovernou fasiou (fassiones authenticae) alebo kráľovskou donáciou, a pokiaľ ho zriaďuje prvý nadobúdateľ, má právo slobodnej dispozície ešte pred zriadením majorátu; jeho vznik sa viaže na obligatórne kráľovské schválenie (semper confirmatione regia praecedente);

§ 2 jeho zriadením však nesmú byť ukrátení veritelia alebo ktokoľvek iný; a tí, v prospech ktorých sa majoratus zriaďuje, majú povinnosť ho zaprotokolovať a publikovať na generálnej kongregácii tej župy, v ktorej sa nachádzajú majetky určené majorátom;

§ 3 jeho zriadenie a zákonný obsah nemožno v žiadnom prípade nijak právne limitovať (neutiquam praejudicetur), naopak zriaďovateľovi zostáva zachovaná sloboda disponovania;

§ 4 je dokonca možné ho zriadiť radšej z nadobudnutých majetkov, a pokiaľ sa tak stane, zachováva sa sloboda žiadať k jeho zriadeniu kráľovský súhlas."

Uvedená suma ustanovení oboch prvotných zákonných noriem našla vyjadrenie aj v uhorskej vede neskorého novoveku, ktorá definovala fideikomis, vychádzajúc *ex stricto sensu legis* ako: *„legitímne ustanovený dedičský poriadok, ktorým šľachtic disponoval s nadobudnutým majetkom z titulu zachovania lesku a vážnosti rodiny, zanechávajúc ho jednej mužskej vetve, aby táto pozostalosť prešla do užívania týchto dedičov bez akejkoľvek deľby, zaťaženia alebo scudzenia"*,[23] čím sa otvorene potláčal jeden z konštitutívnych pilierov dedičskej postupnosti: *semel haeres, semper haeres*, v opozite k poručiteľovej skutočnej vôli; okrem toho sa zdôrazňovalo nástupníctvo agnátov mužského pohlavia. Jeho vôľu však právo realizovalo dôslednejšie, keď umožnilo poručiteľovi nomináciu určených

---

[20] *„haeredes et successores ejusdem de ejusmodi bonis testamentariae dispositioni paternae subjectis, contra tenorem ejusdem, nullam habeant quoad capitalem acquisitionis illorum summam, impignorandi et abalienandi facultatem."*

[21] *„Verum duntaxat de iisdem bonis, usum et fructum capere possint, sub poena amissionis majoratus."*

[22] Označenie fideikomisu podľa najčastejšie aplikovaného nástupníckeho poriadku, určenia čakateľov, pozri najmä HUSZTY, S.: ref. 2, s. 185 n.

[23] *„Norma Successionis ab acquisitore, pro splendore et magnificencia familiae, legitimae constituta. Qua bona uni Stirpis suae Masculo ita adribuit, ut ille, sine divisione, oneratione, vel alienatione, ad usum successorem praescripto modo transmittat"*, podľa KELEMEN, E.: ref. 7, s. 392.

konkrétnych dedičov (resp. rodinnej vetvy alebo i inej šľachtickej rodiny) fideikomisu v ich dedičskej postupnosti pri záväzku nadobudnúť ho, len pokiaľ sa fyzicky udrží v držbe a vlastníctve príslušných dedičov alebo čakateľov naň.[24]

K jeho ďalším znakom priradíme zriaďovanie fideikomisu šľachtou z majetku vo voľnej dispozícii (nadobudnutého napríklad vojenskou alebo inou službou alebo zmluvne) alebo z úžitkov aviticitného majetku, publikáciu na župných kongregáciách a súhlas panovníka.[25] Vo fideikomise sa ustanovil prvý držiteľ a nástupníctvo čakateľov – dediča/ov alebo nasledovníka/ov (*haeredes et successores*)[26] majetkového základu fideikomisu a tí nemohli ani úkonom *inter vivos*, ani *mortis causa* uvedené majetky zaťažiť, scudziť alebo založiť.[27] Fideikomis vlastnili v delenom vlastníctve nielen držiteľ, ktorý mal okrem toho užívacie právo naň (*dominium utile*), ale aj čakatelia naň, ktorí mohli z toho titulu žiadať ustanovenie opatrovníka (*curator*) fideikomisu, kontrolovať jeho správu.[28]

Pokiaľ tretia osoba (veriteľ) vynaložila na fideikomis isté aktíva, tie nebol povinný čakateľ na fideikomis zaplatiť, ale mal zriadiť sekvester v prospech veriteľa, ktorý uspokojil jeho pohľadávku z príjmov majetkového základu fideikomisu.[29]

Podľa určenia čakateľov fideikomisu uhorské právo rozlišovalo medzi dvomi, resp. tromi formami:

1) *seniorátom* – určením najstaršieho z čakateľskej rodiny za destinatára;
2) *majorátom* – v prospech čakateľa v bližšom príbuzenstve k zriaďovateľovi, a pokiaľ bolo viacero čakateľov v prospech najstaršieho z nich;[30]
3) nástupníctvo seniorátu však často derivovalo na tretí druh: *primogenitúru*, ktorá sa vyskytovala najčastejšie.[31]

---

[24] Termín používaný v novšom a súčasnom pozitívnom práve podľa vzoru rímskeho práva.

[25] Už zák. čl. IX/1687 zdôvodňoval jeho právny základ a právnu podstatu jeho zriaďovania: *„ad advertendam magnatum et procerum regni ruinam, refraenandamque licentiosam attentari solitam bonorum abalienationem, et prodigalitatem, iusto statutum est: quod si quispiam amodo imposterum eorundem magnatum, seu procerum de bonis suis sive per servitia, aut proprio Marte, sive es fructibus aviticorum bonorum acquisitis, per dispositionem testamentariam, praevie in comitatibus publicandam, fidei-commissum, et majoratum, a sacra caesarae regiaque majestate confirmatum fecerit, constitueritque."* Kelemen však, prihliadnuc na obsah Trip. I/čl. 57 pri dispozícii so samostatne nadobudnutým majetkom *consensus regius*, nepovažoval za potrebný, KELEMEN, E.: ref. 7, s. 393.

[26] Zásadne mužského pohlavia, a ak išlo o posledného ženského potomka rodiny, musel byť prefekciou s kráľovských súhlasom určený za čakateľa. Pozri KELEMEN, E.: ref. 7, s. 394 – 395.

[27] PUTZ, C.: *Der System des ungarischen Privatrechtes*. Wien: Verlag des G. J. Manz´schen Buchhandlung 1870, s. 350.

[28] HUSZTY, S.: ref. 2, s. 186, tiež LUBY, Š.: ref. 3, s. 340.

[29] PUTZ, C.: ref. 27, s. 351.

[30] Bližšie HUSZTY, S.: ref. 2, s. 186, KELEMEN, E.: ref. 7, s. 396 n.

[31] Išlo o odklon od európskeho fideikomisu, pozri KELEMEN, E.: ref. 7, s. 391. Primogenitúra

Fideikomisy sa zriaďovali aj v 19. storočí na čiastočne modifikovanom právnom podklade, ktorý v skutočnosti kopíroval rakúsku úpravu, v zásade teda úpravu občianskeho zákonníka ABGB.[32] Pomery počas Bachovho režimu, keď cisár naoktrojoval rakúsky ABGB v Uhorsku (t. j. úpravu fideikomisov v § 618 – 645 ABGB, X. oddiel spolu s dedičskými substitúciami), vytvorili situáciu, v ktorej sa už neaplikovali neúplné zákonné normy pôvodného feudálneho uhorského práva a obyčajová úprava. Rakúska úprava ABGB fideikomisov zdôraznila jeho rodinnoprávny charakter, preto § 618 ABGB ich označil za *Familien-Fideicommissen* a definoval ako poriadok, ktorý vyhlásil istý majetok pre všetkých nasledujúcich, budúcich potomkov za nescudziteľný majetok rodiny.[33] Na označenie čakateľa sa zaužívalo podľa uvedenej úpravy označenie dedič (*Erbe*), na reálneho užívateľa a držiteľa fideikomisu (*Fideikommiss-Besitzer oder Inhaber*). Judexkuriálna konferencia založila právo na povinný podiel zákonných dedičov (§ 7), ktoré nemohlo byť závetmi, zriaďujúcimi nové fideikomisy, porušené.[34]

Cisársky patent z 9. októbra 1862 pod číslom 15742 obnovil ich platnosť pre Uhorsko. Nová, zásadná právna norma uvedeného patentu z roku 1862 sa *de facto* opierala o úpravu ABGB a tiež patentu č. 216 z roku 1854 (patent o súdnom konaní v nesporových záležitostiach, úprava v § 220 – 256). Týkala sa však zásadne novozriadených fideikomisov. Podľa neho sa fideikomisy mohli novozriaďovať nielen na nehnuteľné veci, ale i na hnuteľnosti, pohľadávky, štátne dlhopisy, žreby. Platnosť zriadenia nastávala až po povinnom kráľovskom schválení a žiadosť oň zriaďovateľ adresoval na ministerstvo spravodlivosti. Predmet fideikomisu sa zapísal v osobitnom registri (inventári), nehnuteľný majetok musel byť zapísaný v pozemkovej knihe. Hnuteľné predmety ako šperky zostávali v držbe držiteľa, ktorému sa zachovalo tiež pôvodne právo na úžitkové vlastníctvo fideikomisu (*Nutzeigenthum, dominium utile*), pre všetkých čakateľov – dedičov aj pre užívateľa, tzv. „*hlavné vlastníctvo*“ (*Obereigethum*, § 629 ABGB). Na správu fideikomisu musel byť určený opatrovník

určovala nástupníctvo podľa rodovej línie, majorát podľa stupňa príbuznosti a seniorát podľa veku čakateľa vo vzťahu k zriaďovateľovi. Putz ale vychádzal z európskej terminológie, stotožňujúcej majorát s primogenitúrou, pozri PUTZ, C.: ref. 27, s. 350; *Encyklopaedia Beliana, heslo: Fideikomis,* ref. 3, s. 385.

32 Jeho úpravu si autorka bližšie, hmotnoprávne nevšímala, keďže bola podstatne prepracovanejšia, vecne konkrétnejšia a konzistentnejšia, a prirodzene, vzhľadom na to by si zaslúžila samostatnú pozornosť.

33 „*eine Anordnung, kraft welcher ein Vermögen für alle künftige, oder noch für mehrere Geschlechtfolger, als ein unveräusserliches Gut der Familie erklärt wird.*“, citované podľa *Allgemeines österreichisches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29. November 1852 in den Königreich Ungarn, Croatien und Slavonien, der serbischen Woiwodschaft und dem Temeser Banate.* Zweiter Theil, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1853, s. 121.

34 PUTZ, C.: ref. 27, s. 351.

(*Fideikomiss-Curator*), chrániaci záujmy čakateľov.[35] Dekrét umožnil po vymretí mužskej vetvy nástupníctvo ženskej.[36] *Vice versa* skoršej novovekej úpravy dekrét z roku 1862[37] umožnil držiteľovi vykonať isté hmotnoprávne zmeny: zameniť majetkový, nehnuteľný základ fideikomisu (*Fideicommißgut)* na tzv. fideikomisárny kapitál (*Fideicommißcapital*) alebo za inú nehnuteľnosť, zaťažiť alebo zálohovať jednu tretinu fideikomisu. Na uvedené úkony sa vyžadoval súhlas vecne príslušného súdu, ktorý rozhodoval na základe súhlasu opatrovníka a čakateľov, po zistení opodstatnenosti príslušného právneho úkonu a všetkých relevantných skutočností. Súd mohol nariadiť súdny sekvester na prospech držiteľa, v prípade neplnenia alebo omeškania plnenia záväzkov, vzťahujúcich sa na fideikomis.[38]

Následná úprava fideikomisov v právnom rámci dualizmu sa riadila novoprijatým nariadením ministra spravodlivosti zo 7. apríla 1869, v ktorom sa napokon upravili fideikomisy až do ich zániku v I. ČSR.[39]

II. FIDEIKOMISY A ICH LIKVIDÁCIA V ZÁKONODARSTVE I. ČSR

Uhorská zákonná úprava fideikomisov kontinuovala a recipovala sa do právneho poriadku I. ČSR, avšak novodobé československé právo k nemu ihneď po roku 1918 pristúpilo definitívne negujúco.[40] Pod vplyvom pandektistiky[41] a najmä živo diskutujúcej československej vedy zákon z 3. júla 1924 č. 179/1924 Sb. z. a n. zrušil rodinné fideikomisy, a nezaviedol nový právny inštitút.[42] Československá republika a najmä jej vládne politické kruhy sa dôsledne

---

35 PUTZ, C.: ref. 27, s. 351.

36 *Encyklopaedia Beliana, heslo: Fideikomis,* ref. 3, s. 385.

37 Jeho zásadný obsah s odkazmi na príslušnú paragrafovú úpravu uviedol LUBY, Š.: ref. 3, s. 340 – 341. Tam pozri najmä práva držiteľa na úžitkové vlastníctvo a jeho obsah a zánik fideikomisu (dobrovoľným zrušením so súhlasom držiteľa, čakateľov, opatrovníka a súdu; vymretím čakateľov a uplynutím 40-ročnej ochrannej, prekluzívnej lehoty; zánikom majetkovej podstaty).

38 PUTZ, C.: ref. 27, s. 352.

39 Toto nariadenie zachoval v platnosti aj § 6 zák. čl. XIV/1912.

40 *A contrario* k pozmenenej ale kontinujúcej úprave v Maďarsku po prvej svetovej vojne, kde reštriktívne a protežujúco sa chránili nehnuteľné základy pôvodných fideikomisov v inštitúte rodinných domov (*Familienheimstätte*). Pozri ALMÁSI, A.: *Ungarisches Privatrecht*. II. Band, Berlin und Leipzig: Walter de Gruyer & Co., 1923, s. 33.

41 Diskusie o neužitočnosti a prežitku rodinných, šľachtických fideikomisov sa rozvinuli už v habsburskej ríši za Jozefa II., v západnej časti monarchie pri a po vzniku ABGB, pozri *Slovník veřejního práva československého*, ref. 3, s. 598.

42 VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V.: *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 445.

týmto rozhodnutím dištancovali od starých spoločenských pomerov, rušiac všetky právne zvýhodnenia spojené so šľachtictvom. Zákon č. 179/1924 Sb. z. a n. časovo nadväzoval preto aj skoršie na právne normy zrušenia šľachtictva (zákon č. 61/1918 Sb. z. a n.) a vyvlastnenia majetkov fideikomisov v realizovanej prvej pozemkovej reforme (§ 1 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n.).

Na označenie destinatára zákon používal označenie čakateľ, pre užívateľa fideikomisu držiteľ (§ 2). Hlavný materiálny obsah zákona bol nasledujúci: držiteľovi fideikomisu, trom najbližším čakateľom a opatrovníkovi sa určila lehota šiestich mesiacov od účinnosti zákona (od 13. novembra 1924) na to, aby upravili vzájomnou dohodou (novou zmluvou) vlastnícke pomery súvisiace s fideikomisom, ktoré mali upraviť absolútny zánik fideikomisárneho dedenia a bývalé fideikomisy podriadiť riadnej dedičskej postupnosti podľa všeobecných princípov dedičského práva medzi subjektmi. Pokiaľ držiteľ už nežil, alebo zomrel pred vznikom tejto dohody, novú zmluvu prijali najbližší nástupca (čakateľ) a dvaja ďalší čakatelia, prípadne menovaný opatrovník fideikomisu. Dohoda musela byť v písomnej podobe a predložená na schválenie v zákone určenému, všeobecne príslušnému súdu. Podľa schválených dohôd sa vykonali príslušné zápisy do pozemkových kníh.

Ak k dohode nedošlo, nadobúdal do vlastníctva predmet fideikomisu ten, kto bol držiteľom v deň nadobudnutia účinnosti zákona, a ktorý bol obmedzený fideikomisárnou substitúciou v nakladaní v prospech prvého čakateľa na fideikomis (§ 3 ods. 1). Ak v deň účinnosti zákona bolo uvoľnená držba fideikomisu smrťou držiteľa, neobmedzeným vlastníkom sa stal prvý čakateľ (§ 3 ods. 2). Ak bol fideikomis uvoľnený smrťou držiteľa v čase po účinnosti zákona, ale pred vznikom uvedenej dohody, vlastníkom sa stal najbližší prvý čakateľ. Ak sa o fideikomis uvoľnený smrťou držiteľa v deň účinnosti zákona nik neprihlásil, pripadol do pozostalosti posledného držiteľa a nástupnícke práva ostatných čakateľov sa navždy premlčali.

Zákon v nasledujúcich ustanoveniach (§ 6 – 17) upravil otázky nárokov tretích osôb plynúcich z fideikomisu (tie zostali zachované aj po účinnosti zákona a prijatí uvedenej dohody), nedotknuteľnosť nárokov štátu zo zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., uspokojenie dlhov držiteľa, ochrana a zabezpečenie zbierok vysokej umeleckej alebo archívnej hodnoty, knižníc, archívov, ktoré boli súčasťou fideikomisov, buď samotným držiteľom, alebo aj úradným depozitom.

Ako sme už uviedli, obyčajová právna úprava fideikomisárnej substitúcie,[43] t. j. určenia prvého dediča *ad tempus* a druhého *a tempore*, nezachádzala do pôvodných rodinných, fideikomisárnych vzťahov,[44] uvedený zákon č. 179/1924

[43] VÁŽNÝ, J.: K terminologii „svěřenské nástupnictví" v osnově občanského zákonníka. In *Právník*, r. LXXII, sešit XII, 1933, s. 361.

[44] Vychádzalo sa zo systematiky ABGB, záväznej normy pre česko-moravsko-sliezsku časť republiky, ktorá v 2. časti, 10. oddiele upravovala inštitút následnej dedičskej postupnosti,

Sb. z. a n. sa teda nedotkol priamo ani nepriamo inštitútu náhradníctva formou fideikomisárnej substitúcie, i preto ju na rozdiel od zrušených fideikomisov československé (česká aj slovenská časť) právo naďalej aplikovalo.[45]

V československej právnej vede i v návrhu československého občianskeho zákonníka sa potvrdila skôr istá terminologická zmena, vedúca k historickej zmätočnosti; v dlhodobom procese prípravy osnovy občianskeho zákonníka sa dovtedy používaný termín fideikomisárna substitúcia, nezmeniac právnu kvalifikáciu, zamenil za v osnove používaný termín: *zverenstvo, rodinné zverenstvo, prípadne zverenské nástupníctvo*,[46] čo bol termín predtým využívaný pre fideikomis. Osnova tým v podstate nahradila staršiu jazykovú, latinizovanú normu novšou, domácou, slovanskou pri zdôraznení zachovať jej materiálny rímsko-právny základ. Z osnovy občianskeho zákonníka vyplývalo,[47] že zákonodarca chcel zachovať inštitúty dedičských substitúcií[48] a formy, ktoré sa používali pri zriadení fideikomisárnej substitúcie, formálnoprávne vychádzali

substitúcie a fideikomisov. Na tomto mieste je vhodné poukázať na Lubyho zavádzaný synonymický termín *„rodinné zverenstvo"* pre uhorský rodinný fideikomis, pozri LUBY, Š.: ref. 3, s. 339

45 § 1 z. č. 179/1924 Zb. z. a n.: *„Svěřenství (rodinné fideikomisy) všeho druhu se zrušují. Nová svěřenství nemohou býti zřizována"*, podľa *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna 1924, s. 1015. Zákon umožnil ich úpravu novou dohodou medzi bývalými členmi fideikomisov a derogoval tiež nariadenie ministerstva spravodlivosti č. 1869/J.M. Fideikomisárnu substitúciu v Čechách, na Morave, v Sliezsku prax aplikovala podľa zásad AGBG § 604 – 646. Judikatúra Najvyššieho súdu v rozh. NS zo dňa 4. januára 1930 Rv IV 258/29 potvrdila zrušenie fideikomisov na základe uvedeného zákona, pozri *Úradná sbierka Rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky vo veciach občianskych z právnej oblasti*. Bratislava: Nakladateľ a vydavateľ Právnická Jednota na Slovensku v Bratislave za podpory Ministerstva spravodlivosti, 1930, r. II., č. 314. K tomu pozri tiež KRČMÁŘ, J.: *Právo dědické*. Praha 1928, s. 46 n. Až do platnosti OZ z roku 1950 platil v ČSR inštitút fideikomisárnej substitúcie (zverenského náhradníctva), in KNAPP, V.: *Učebnica občianskeho a rodinného práva.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry 1956, III. zv., s. 6.

46 § 456 Vládneho návrhu Zákonníka, ktorým sa vydáva občiansky zákonník z roku 1937, v pôvodnom návrhu z roku 1932 v § 570, pozri VÁŽNÝ, J.: ref. 43, s. 361, tiež FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banské právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čsl. všeobecného zákonníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou).* II. prepracované, judikatúrou siahajúcou do r. 1935 doplnené vydanie. Bratislava: Nákladom Právnickej Jednoty na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 1935, s. 548.

47 VÁŽNÝ, J.: ref. 43, s. 361, porov. VÁŽNÝ, J.: Římske právní ideje v občanském z. a osnově. In *Časopis pro právní a státní vědu*, Brno, r. 16, 1933, s. 171 – 186. Uvedený termín použil i LUBY, Š.: ref. 3, s. 339, od neho ho prevzal SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského 1998, s. 149.

48 VÁŽNÝ, J.: ref. 43, s. 364, pozri FAJNOR, V. – ZATURECKÝ, A.: ref. 46, s. 548.

z typických a zaužívaných formálnych úkonov *mortis causa*: závetu alebo dedičskej zmluvy.

ZÁVER

Autorka v závere zdôraznila ochrannú funkciu fideikomisu pri zachovaní rodinného majetku a tým tiež rodinnú súdržnosť v súkromnoprávnom rámci dedičskoprávneho titulu dedenia z fideikomisu, a preto tu uvádzané torzovité úvahy sa jasne dotkli najmä zriaďovania fideikomisu úkonom *mortis causa.*

Fideikomis tiež autorka porovnala s jedným zo spôsobov určenia dedičov – fideikomisárnou substitúciou (*substitutio fideikomissaria*), ktorá však na druhej strane vo vecnom, dedičskoprávnom súvise s fideikomisom zachovala rovnaký, právom chránený záujem: obmedzenia (prvého) dediča v nakladaní s dedičstvom v prospech nasledujúcich dedičov, resp. čakateľov na fideikomis alebo následných dedičov pri fideikomisárnej substitúcii. Ďalším argumentom, podporujúcim ich právnu symbiózu používalo súdobé uhorské právo, ak sa hovorilo o ich základnom účele: zákonnej ochrane vlastníctva a sekundárne i rodinnoprávnych vzťahov formou, buď slobodného právneho úkonu zriaďovateľa (zakladateľa) zriadiť fideikomis, alebo úkonom *mortis causa* obmedziť fideikomisárneho dediča v prospech následného. Inštitút dedičských substitúcií (aj fideikomisárnej) sa však zachoval v právnom poriadku I. ČSR na rozdiel od zaniknutého fideikomisu.

Do rozhodovania zriaďovateľa fideikomisu či poručiteľa následne prináležalo vyriešiť otázku najmä nástupníckeho poriadku (dedičskej postupnosti, určenia dedičov – *institutio haeredis*), jeho ďalších podmienok, určení majetku ako predmetu fideikomisu. Uhorské právo rovnocenne uznávalo formu jeho zriadenia závetom, zákonom alebo zmluvne. Zákonná úprava na jeho platné zriadenie do roku 1848 vyžadovala:

1) kráľovské schválenie (*confirmationem regiam*);
2) prihliadnutie na salvifikatórnu klauzulu, chrániacu práva tretích osôb (*salvo jure aereque alieno*);
3) verejnú publikáciu v župách, kde sa objekt fideikomisu (určené nehnuteľnosti) nachádzal.

Pôvodná úprava v Uhorsku sa prijala v zák. čl. IX/1687 a L/1723, ale zdôrazňovaná strohosť štylizácie a malá obsažnosť dávala v oboch zákonoch výhradne zákonnú platformu na ich zriadenie. Hmotnoprávna a formálno-právna stránka sa preto rozvinula buď obyčajovým právom, alebo po roku 1848 naoktrojovaním rakúskej úpravy v ABGB v cisárskom patente z roku 1854. Po obnove ústavných pomerov sa prijal pre Uhorsko nový cisársky dekrét č. 9/1862, doplnený v roku 1869 nariadením ministra spravodlivosti. Definitívny zánik šľachtických fideikomisov prinieslo československé zákonodarstvo v zákone

č. 179/1924 Sb. z. a n., keďže proti nemu hovorili nielen zmenené štátoprávne a spoločenské pomery Československej republiky, ale aj živý, vedecký, *pro et contra* diskurz, prebiehajúci už aj v predchádzajúcich desaťročiach. V ňom totiž čoraz častejšie silneli hlasy za odstránenie akýchkoľvek stavovských výsad a uvoľnenie vlastníckych práv, spojených najmä z nehnuteľnými majetkami bývalej šľachty. Realizácia zákona vyvolala množstvo súdnych sporov a podľa judikatúry súdobej súdnej praxe Najvyššieho súdu ČSR poukázala mimo iného aj na viaceré nejasnosti v samotnom zákone.

RECHTSTELLE DES FIDEIKOMMISSES NACH DEM GESETZLICHEN UND UNGARISCHEN GEWOHNHEITSRECHT BIS ZU SEINEM UNTERGANG IN DER 1. ČSR

Zusammenfassung

Für die wissenschaftliche Gemeinschaft skizziert der vorzulegende Beitrag thesenartig das untergegangene privatrechtliche Institut eines „Fideikommisses“ (gewöhnlich auch als *maioratus, senioratus* bezeichnet), das in der modernen slowakischen Rechtsterminologie auch mit dem archaischen Begriff „Familienfideikommiss“ bezeichnet wurde.

Der Zweck der hier präsentierten Anmerkungen liegt darin, einige Aspekte seiner Existenz und Einordnung in das moderne ungarische Recht zu unterstreichen, sowie seine Diskontinuität bzw. sein Untergang im Recht der ersten Tschechoslowakischen Republik anzudeuten.

Die Autorin will das Fachpublikum auf das durch die Vergangenheit überwundene privatrechtliche Institut aufmerksam machen, welches sowohl aus dem theoretischen als auch dem praktischen Blickwinkel den Erfordernissen seiner Zeit nicht immer entsprechend nachkam. Seine Existenz blieb nämlich in der ganzen Entwicklungsperiode umstritten.

Der publizierte rechtsgeschichtliche Kontext ergänzte somit die Betrachtungsweise der geschichtlich überwundenen privatrechtlichen Institute und vertiefte das Wiederkennenlernen des vergangenen Rechts im slowakischen Milieu. Die Autorin hob im Abschluss die Schutzfunktion des Fideikommisses bei der Aufrechterhaltung des Familienvermögens und damit auch den Familienzusammenhalt im privatrechtlichen Rahmen der erbrechtlichen Beerbung aus dem Fideikommiss hervor, weswegen die hier angeführten bruchstückhaften Erwägungen klar mit der Einrichtung eines Fideikommisses durch die Verrichtung mortis causa in Berührung kamen.

Die ursprüngliche Modifikation in Ungarn wurde im ges. Art. IX/1687 und L/1723 angenommen, die hervorgehobene stilistische Schroffheit und die

schwache Inhaltsschwere der Sachmodifikation gaben allerdings in beiden Gesetzen ausschließlich eine gesetzliche Plattform zu ihrer Einrichtung.

Die material- und formalrechtliche Seite entwickelte sich aus diesem Grunde entweder durch das Gewohnheitsrecht oder nach 1848 durch die Oktroyierung der österreichischen Modifikation im ABGB im kaiserlichen Patent aus dem Jahr 1854. Nach der Wiederherstellung der verfassungsrechtlichen Verhältnisse wurde für Ungarn das neue kaiserliche Patent Nr. 9/1862 angenommen und im Jahr 1869 durch die Anordnung des Justizministers ergänzt. Der definitive Untergang der adeligen Fideikommisse brach die tschechoslowakische Gesetzgebung im Gesetz Nr. 179/1924 der Sammlung der Gesetze und Verordnungen mit sich, weil dagegen nicht nur die veränderten staatsrechtlichen und gesellschaftlichen Umstände der Tschechoslowakischen Republik, sondern auch der lebendige wissenschaftliche pro et contra Diskurs sprach, der bereits in den vorangehenden Jahrzehnten geführt wurde. Darin wurden nämlich die Stimmen immer stärker, welche die Beseitigung von jedweden Standesprivilegien und die Freilassung der überwiegend mit dem immobilen Vermögen des ehemaligen Adels verbundenen Eigentumsrechte anstrebten. Die Realisation des Gesetzes rief eine Unzahl von gerichtlichen Streiten hervor, wie die zeitgenössische Gerichtspraxis auf mehrere Unklarheiten im Gesetz allein hinweisend zeigte.

Pramene cirkevného práva ovplyvnené nábožensko-politickým systémom západného cézaropapizmu

Vojtech Vladár

Synopsa: Nábožensko-politický systém západného cézaropapizmu vznikol na kresťanskom Západe koncom 5. storočia po Kr. a uplatňoval sa až do uzatvorenia Wormského konkordátu v tretej dekáde 12. storočia po Kr. Jeho praktické fungovanie nepôsobilo len na svetskú spoločnosť, ale v dôsledku úzkeho spojenia svetskej moci s mocou cirkevnou, malo vo viacerých ohľadoch svoje účinky taktiež na vonkajšie či vnútorné cirkevné záležitosti, právo nevynímajúc. Článok bližšie vysvetľuje pojem západného cézaropapizmu, dôvody jeho vzniku a inšpirovanie sa východnou obdobou tohto zriadenia.[1] Poukazuje taktiež na jeho dejinný vývoj a vzťahy Cirkvi a štátu, ktoré mali v období stredoveku dominovať celej ľudskej spoločnosti. Takýmto spôsobom prechádza jednotlivými vývojovými etapami tohto systému a v súvislosti s nimi poukazuje na jeho priame i nepriame vplyvy na Katolícku cirkev a jej právo v univerzálnom či partikulárnom kontexte. Hlavným cieľom príspevku je poskytnúť čitateľovi stručný pohľad na vývoj západného cézaropapizmu a poukázať tiež na jeho priame i nepriame vplyvy na najdôležitejšie pramene cirkevného práva daného obdobia.

Kľúčové slová: západný cézaropapizmus, kráľ, cisár, politické udalosti, náboženská politika, Wormský konkordát, pápež, cirkevné právo, štátno-cirkevné zbierky, súkromné cirkevno-právne zbierky, falzifikáty, predgraciánske zbierky.

ÚVOD

Kánonické právo vzniklo zároveň s Cirkvou ako spoločnosťou, teda na začiatku štvrtej dekády 1. storočia po Kr.[2] Prakticky až dodnes upravuje práva a povinnosti veriacich, ktorí sa včlenili do Kristovho tela prostredníctvom krstu. Vývoj tohto právneho systému je možné porovnať azda len s tisícročným vývojom rímskeho práva – od takmer legendárneho Zákona XII tabúľ v polovici 5. storočia pred Kr., až do monumentálnej justiniánskej kodifikácie v prvej tretine 6. storočia po Kr.[3] Počas dejinného vývoja častokrát dochádzalo

[1] Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom *„Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť"*, registrovaného pod číslom 1/0576/08.

[2] V prípade, že v ďalšom výklade neuvádzam za rokmi či storočiami nijaký ďalší špecifický odkaz, znamená to, že ide o rok, resp. storočie „po Kristovi" (po Kr.).

[3] HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 9.

k tvorbe noriem cirkevného práva nielen zo strany kompetentných cirkevných autorít, ale tiež svetských autorít, ktoré svojimi zásahmi miestami pozitívne, avšak zásadne predovšetkým negatívne, ovplyvňovali vonkajšie či vnútorné cirkevné záležitosti. Ako najlepší príklad na zasahovanie do vnútorných cirkevných vzťahov v najširšej možnej miere môžeme jednoznačne uviesť **systém východného cézaropapizmu**, ktorý sa presadil na kresťanskom Východe v dôsledku postupného preferovania kresťanského náboženstva na úkor pohanských kultov,[4] ktoré vyvrcholilo vyhlásením tohto náboženstva (v ortodoxnej forme) za jediné právom uznané v celej Rímskej ríši, prostredníctvom ediktu *Cunctos Populos* cisárov Graciána (375 – 383) a Teodosia I. Veľkého (379 – 395) z roku 380.

Od tohto času je tak možné jednoznačne pozorovať začiatky stredovekého nazerania na úlohu kresťanstva a na postavenie Cirkvi v štáte. Hoci sme spomenuli, že kresťanstvo sa presadilo v ortodoxnej forme, je nutné taktiež spomenúť, že tým, kto určoval, kto je ortodoxný a kto nie, bol výlučne cisár. A práve tu nachádzame charakteristický znak systému východného cézaropapizmu, štát sa totiž miešal aj do **vieroučných záležitostí**. Náboženstvo a politika sa prekrývali, Cirkev a štát splývali a táto teologicko-náboženská atmosféra úplne prenikala verejným i súkromným občianskym životom. Cisár si teda ako námestník Boží v byzantskom systéme osoboval neobmedzené panstvo nielen v politickej, ale aj v náboženskej oblasti (teokracia). V skutočnosti bolo zároveň jeho slovo tým najvyšším cirkevným zákonom.[5] Štátne zákony upravovali vstup do duchovného stavu, štát dohliadal nad správou cirkevného majetku a stanovil tiež sídelnú povinnosť biskupov.[6] K presadeniu sa systému cézaropapizmu na kresťanskom Východe prispela nielen starostlivosť štátu o Cirkev, ale tiež neexistencia určitej jednotiacej inštancie, ktorá sa neskôr objavila v osobe pápeža ako hlavy celej Cirkvi.[7]

---

[4] Do tohto času muselo kresťanstvo bojovať o holú existenciu, a to nielen s pohanským kultom, ale predovšetkým s rímskym štátom. Až do roku 311 boli totiž prenasledovania kresťanov v Rímskej ríši celkom bežné. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad: NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava: IURA EDITION 2005; ČERNÝ, M.: Římské právo a pronásledování křestanů. In KNOLL, V. (ed.). *Acta historico-iuridica Pilsensia 2006*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2007, s. 21 – 28; HRDINA, A.: I. Plinius Ml. Trajánovi o stíhání křesťanů. In *Revue církevního práva*. Č. 2/09, ročník 2009, Praha: Společnost pro církevní právo ve spolupráci s Českou křesťanskou akademií, 2009, s. 113 – 126 a čiastočne tiež BUBELOVÁ, K.: Senatusconsultum de Bacchanalibus. In BUBELOVÁ, K. (ed.): *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 42.

[5] Porov. Athanasios: *Historia Arianorum ad monachos* 33, PG 25,732.

[6] Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha: Všehrd, 1946, s. 126.

[7] Zo stanoviska Východu bol však rímsky biskup považovaný len za jedného z patriarchov (patriarcha Západu) a jeho primát mal i naďalej, napriek autoritatívnym krokom niekto-

Aj napriek skutočnosti, že na Západe bola autorita pápeža všeobecne uznávaná od prvých storočí a postupne sa tešil stále väčšej autorite, ani na západnom teritóriu sa Cirkev neubránila **permanentným zásahom** rýdzo svetských autorít do vlastných záležitostí. Už čoskoro po prijatí ortodoxného kresťanstva dovtedy pohanskými Frankami, na základe ktorého sa podarilo ortodoxnému smeru kresťanstva zvíťaziť, sa postupne začala presadzovať obdobná forma východného nábožensko-politického zriadenia aj na Západe. Väčšina bádateľov preto označuje tento systém obdobne pojmom „západný cézaropapizmus". Ten bol uplatňovaný na kresťanskom Západe od tohto času prakticky bez prestania až do 12. storočia, keď sa po uzatvorení známeho Wormského konkordátu začalo ťažisko moci postupne presúvať na stranu Cirkvi. Skutočnosť, že Cirkev sa nedokázala cézaropapistickým zásahom dostatočne brániť, dokazuje i cirkevné právo tohto obdobia, ktorého pramene obsahujú množstvo noriem pochádzajúcich priamo od svetských autorít.

1. VÝVOJ CÉZAROPAPISTICKÉHO SYSTÉMU NA KRESŤANSKOM ZÁPADE

1.1. Dynastia Merovejovcov

Z chronologického hľadiska možno vo všeobecnosti spájať začiatok pôsobenia nábožensko-politického systému západného cézaropapizmu s rokom 496 v súvislosti s prijatím ortodoxného kresťanstva franským kráľom Chlodovíkom z rodu Merovejovcov.[8] Aj keď na jednej strane možno bez pochýb považovať prijatie kresťanstva Chlodovíkom za dôležitý štátnický čin a jednu z najvýznamnejších udalostí svetových dejín, v skutočnosti veľmi skoro po tejto udalosti začalo dochádzať k zásahom do vnútorných záležitostí partikulárnej franskej

rých pápežov, skôr čestnú povahu. Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo.* Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 27.

[8] Koncom 5. storočia, s výnimkou vtedy ešte pohanských Frankov a ortodoxného rímskeho obyvateľstva, tak bola prakticky celá Európa kresťanská, avšak ariánska. V tom období preto na kresťanskom Západe reálne hrozilo, že arianizmus zvíťazí a rímska ortodoxia sa opätovne stane prenasledovaným náboženstvom. Byzantský cisár bol príliš ďaleko, aby mohol pomôcť Rimanom od nových germánskych pánov, a tak sa rímski biskupi, ktorí boli považovaní za jediné skutočné autority na Západe, začali s nádejou obracať k pohanským Frankom. Aj keď legenda, podobne ako v prípade cisára Konštantína I. Veľkého (306 – 337), obostiera Chlodovíkov obrat, aj v tomto prípade išlo predovšetkým o premyslené konanie kráľa. V skutočnosti ho k tomuto kroku totiž viedli najmä politické dôvody, keďže sa nachádzal v permanentnom bojovom stave so svojimi susedmi – germánskymi panovníkmi, a práve v pôvodných obyvateľoch bývalej Západorímskej ríše hľadal budúcich spojencov. Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 128 – 129.

cirkvi. Sakrálne ponímanie kráľovskej moci u všetkých germánskych národov totiž viedlo k vzniku idey **nezávislej, národnej, zemskej, štátnej cirkvi**, na čele ktorej stál kráľ. Rovnako ako germánske ariánske národy podriaďovali štátny život aj náboženský život svojmu panovníkovi, tak to bolo aj v prípade Franskej ríše. Chlodovík teda prijal kresťanskú ortodoxnú vieru, avšak prijal ju v podstate jedine po stránke vieroučnej a Cirkev vo Franskej ríši sa stala rovnako len národnou, zemskou, štátnou franskou cirkvou. Králi a šľachta tak kedykoľvek bezohľadne zasahovali do jej vnútorných záležitostí, brzdili jej rozvoj, uzatvárajúc ju do seba. Kvôli tomu sa stále viac degradovala na strnulú, navonok obmedzenú a izolovanú organizáciu, ktorá od začiatku strácala väzby so všeobecnou Cirkvou, a teda najmä s pápežským Rímom.[9]

Práve za merovejskej dynastie franských kráľov sa tak vyvinul pomer medzi štátom a cirkvou, ktorý nazývame **západným cézaropapizmom**. Podobne ako na Východe predstavovala franská cirkev „cirkev v štáte", ktorá bola podriadená výlučne panovníkovi. Vplyvy kráľa na cirkevné záležitosti sa začali prejavovať veľmi skoro. Cirkevné hranice metropol a diecéz museli byť prispôsobené hraniciam nového štátneho organizmu. Kráľ zvolával národné synody franského duchovenstva a ich uznesenia sa stávali normami štátneho práva.[10] Taktiež prijatie do duchovného stavu sa mohlo udiať len so súhlasom kráľa alebo miestnej svetskej autority. Cirkev vo Franskej ríši predstavovali najmä franskí biskupi, ktorých menovanie však záviselo len od panovníkovej vôle. Kánonická voľba biskupov tak strácala na význame, keďže ich neskôr dokonca priamo menovali franskí králi, k čomu preukázateľne dochádzalo už za Merovejovcov.[11] Obsadzovanie opátstiev patrilo v súlade s právom súkromných kostolov ich zakladateľom. V dôsledku rozsiahleho využívania vyšších cirkevných predstavených na plnenie úloh štátnej správy sa franskí biskupi ku koncu vlády tejto dynastie cítili byť viac **štátnymi úradníkmi** než služobníkmi Cirkvi. Podľa východných vzorov sa tak postupom času zrodila mienka, že kresťanský kráľ má moc od Boha pre stráženie jednoty Cirkvi a jej pravovernosti[12] a franský kráľ bol považovaný za jediného skutočného pána „svojej" cirkvi.[13]

---

9 Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. 3. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 102 – 103.

10 Porov. ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008, s. 207.

11 Na Západe, hlavne u Frankov v Galii a Vizigótov v Španielsku, sa už od začiatku 6. storočia prijal zvyk, že voľbu biskupa potvrdzuje kráľ, ako o tom svedčí Orleánska synoda z roku 549. Od pontifikátu pápeža Gregora I. Veľkého (590 – 604) dochádzalo však k vplyvu pápežov na voľbu niektorých biskupov aj mimo rímskej provincie, a tak napríklad duchovenstvom zvolený arcibiskup Milána sa odvtedy vždy usiloval o pápežské potvrdenie.

12 Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 2. Raný kresťanský stredovek.* Levoča: Polypress, 2001, s. 15.

13 Napriek všetkému sa ale môžeme oprávnene domnievať, že postavenie cirkvi vo Franskej ríši bolo silnejšie než na Východe, kde bola cirkev v podstate len nástrojom v rukách by-

1.2. Dynastia Karlovcov

K výmene Merovejovskej dynastie vo Franskej ríši dynastiou Karolovcov došlo v roku 751, keď podľa neoverenej legendy mal majordóm **Pipin III. Krátky** (751 – 768) so súhlasom pápeža Zachariáša (741 – 752) zvrhnúť posledného merovejovského kráľa a sám sa zmocniť vlády.[14] Hoci od týchto udalostí dochádzalo k stále hlbšej spolupráci medzi Rímom a Franskou ríšou, čo napokon vyvrcholilo 25. decembra 800, keď pápež Lev III. (795 – 816) korunoval Pipinovho syna Karola (768 – 814) korunu rímskeho cisára,[15] systém západného cézaropapizmu dosiahol svoj vrchol práve za dynastie Karlovcov. Masívne presadenie sa tohto systému súviselo predovšetkým s vojenskými výbojmi nového cisára, v dôsledku ktorých sa celá južná a západná Európa stala kresťanskou a zároveň franskou. Karol Veľký sa spočiatku snažil zreformovať franskú cirkev na báze rímskeho centralizmu a prísnej rímskej ortodoxie (pravovernosti), ale pápežovi pripúšťal fakticky len vieroučný vplyv a skutočný rímsky centralizmus by vo vedení „svojej" cirkvi nikdy nestrpel.[16] Rím, respektíve rímska tradícia boli pre neho mierou, podľa ktorej sa meria, avšak tým, kto meria a potom reže, je kráľ.[17]

---

zantských cisárov. Ak by sme teda mali vyzdvihnúť rozdiely medzi oboma cézaropapizmami, hlavný rozdiel spočíval v skutočnosti, že východorímsky cisár nariaďoval zákony i vo veciach viery a vieroučné uznesenia koncilov sa stávali jeho potvrdením cirkevnými i svetskými zákonmi. Merovejovskí panovníci sa naproti tomu nikdy nemiešali do vieroučných cirkevných záležitostí a rovnako tiež nikdy neviedli a nepotvrdzovali vieroučné uznesenia koncilov. Takéto závery cirkevných snemov tak bez kráľovského potvrdenia platili len ako cirkevný zákon. Z politického hľadiska bol rímsky biskup poddaným východorímskeho cisára, ktorým bol navyše po voľbe v úrade vždy potvrdzovaný, avšak voči merovejovským kráľom poddaným nikdy nebol. Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 130.

[14] Neskôr, keď potreboval pápež Štefan II. (752 – 757) pomoc proti Longobardom, požiadal o pomoc Pipina, ktorého pomazal za kráľa Franskej ríše a spolu s ním aj jeho synov Karola a Karolmana. Týmto krokom mal podľa viacerých historikov definitívne legitimovať násilné dosadenie Karlovskej dynastie na franský trón. Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 135.

[15] Týmto aktom malo dôjsť k obnoveniu západného cisárstva s franskou cisárskou rodinou na čele. Podľa iných autorov týmto krokom došlo dokonca k preneseniu rímskeho cisárstva (*translatio imperii*), keďže v tom čase bola na byzantskom cisárskom tróne Západom neuznávaná žena Irena (780 – 803), ktorá si robila nároky na cisársky titul. Porov. FRANZEN, A., ref. 9, s. 125. Takýmto spôsobom si pápeži tiež vydobyli právo, že oni sú tými, kto udeľuje cisársku korunu. Aj preto pápežstvo začalo stúpať na význame a otvorilo si cestu k budúcim požiadavkám na svetovládu, a to nielen v univerzálnej Cirkvi. Zároveň tiež vznikol zväzok medzi pápežom a cisárom ako nosných stĺpov stredovekej Európy, na ktorých dostávalo kráľovstvo Božie podobu politickej skutočnosti, avšak v budúcnosti tiež predstavovalo prameň stálych konfliktov o nezávislosť alebo nadvládu nad svojím partnerom. Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 80 – 81.

[16] Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 79.

[17] Porov. SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 74.

Karol Veľký si tak robil nároky na riadenie franskej cirkvi nielen vo vonkajších, ale aj vnútorných cirkevných záležitostiach. Vydával ríšske zákony s cieľom **obnoviť cirkevný život** a jeho kráľovskí poslovia (*missi dominici*) trvale dozerali nielen na štátny, ale aj na cirkevný život. Zvolával taktiež ríšske plenárne synody, ktoré predstavovali často ríšske snemy, a ich závery boli zverejňované ako kráľovské, neskôr cisárske kapitulárium.[18] Cirkevnými majetkami disponoval rovnako ako svetskými kráľovskými majetkami, obsadzoval do cirkevných úradov biskupov a opátov a poveroval ich pritom štátnymi úlohami. Predovšetkým franskí biskupi zohrávali dôležitú úlohu v oblastiach franskej správy a na starosti mali hospodárske a sociálne úlohy, správu cirkevných majetkov, overovanie a vystavovanie verejných listín, archívy a súdnictvo nielen v cirkevných, ale aj vo svetských kauzách.[19] Najmä preto začali byť klerici vo Franskej ríši vnímaní ako **duchovní úradníci štátu**. Franskí biskupi si časom zvykali nielen na prijímanie štátnych pokynov, ale pri plnení náboženských úloh sa navyše čoraz radšej spoliehali na podporu štátu (*brachium saeculare*).[20]

Karol Veľký napokon dokončil celkovú reorganizáciu metropolitných sídiel a už v roku 789, v tzv. *„admonitio generalis"* (všeobecné napomenutie) nariadil podriadenie biskupov svojim metropolitom.[21] O materiálne zabezpečenie metropol a diecéz sa postaral bohatými darmi a pravidelne vyberanými desiatka-

[18] Podľa viacerých autorov tak v tomto období vznikla vo Franskej ríši namiesto biskupskej kolegiality „kolegialita rišska", ktorá bola viazaná výlučne na kráľa. Prvotnú formu biskupskej kolegiality a zároveň najbližšiu inštanciu nad jednotlivými biskupmi predstavoval totiž poriadok cirkevných provincií pod právomocou metropolitov. Zemská franská cirkev však mala na svojom čele kráľa a svoje skúsenosti mala i so zemskými synodami pod kráľovským vedením. Z tohto dôvodu, hoci sa podľa práva (Prvý nicejský snem, r. 325 a Chalcedonský snem, r. 451) mali dvakrát do roka zvolávať provinciálne a raz do roka diecézne synody (Auxerre, r. 578), synodálna aktivita vo Franskej ríši skôr ustávala. Porov. SCHATZ, K.: ref. 17, s. 77.

[19] Táto skutočnosť našla svoje vyjadrenie v období vrcholného stredoveku, keď cirkevné súdnictvo malo jednoznačnú prevahu nad súdnictvom svetským. Biskupský súd bol v tom čase pravidelne prvou inštanciou pre všetky civilné i trestné spory, v ktorých rozhodovala Cirkev. V trestných veciach mala Cirkev súdiť zločiny týkajúce sa viery alebo samej Cirkvi, v praxi však cirkevné súdy rozhodovali aj v iných trestných kauzách. V civilných veciach (vo všetkých mimotrestných sporových záležitostiach) bola stanovená príslušnosť cirkevných súdov vždy, ak prejednávaná vec nejako súvisela s cirkevným životom (napr. vo veciach manželských). Výnimkou však neboli ani dedičské spory, najmä pokiaľ išlo o testamentárnu postupnosť. Porov. URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva súkromného*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 22. Samozrejme, že pokiaľ niekto nesplnil (alebo nebol ochotný splniť) rozhodnutie cirkevného súdu, v takom prípade zasahoval štát svojou donucovacou silou.

[20] Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 137.

[21] FRÖHLICH, R., ref. 16, s. 80. Zároveň v ňom zdôraznil ich povinnosť kázať a stanovil rímsku liturgiu ako normu. Porov. SCHATZ, K.: ref. 17, s. 71.

mi. V súvislosti s týmto vývojom sa najvyššími hodnostármi vo franskej cirkvi stali franskí **metropoliti** (arcibiskupi),[22] ktorí získali svoje pozície ešte v čase migrácie germánskych kmeňov ako zástupcovia rímskeho biskupa. V období karolínskej renesancie vznikali okrem biskupstiev a kláštorov taktiež početné vidiecke farnosti, ktoré boli podriaďované jurisdikcii diecéznych biskupov. Vidieckych kňazov franský kráľ zaviazal k posielaniu hlásení z pastoračnej práce svojmu biskupovi a biskupom zase recipročne prikázal navštevovanie vidieckych farností. Podobne aj **súkromné kostoly**[23] kráľ podriadil biskupom, ktorým museli ich vlastníci predstavovať navrhovaných kandidátov na uprázdnené miesta (r. 779). V roku 794 navyše kňazom zakázal akékoľvek samovoľné zmeny benefícií bez biskupského súhlasu.

Ak sa vo všeobecnosti zamyslíme nad vnútornou náboženskou politikou Karola Veľkého, je zrejmé, že Cirkvi nielen slúžil, ale bol v skutočnosti aj jej pánom.[24] Na druhej strane však nemôžeme jeho správanie označiť za klasický cézaropapizmus na spôsob zriadenia kresťanského Východu. Cirkevné pôsobenie cisára totiž, hoci neraz výrazne zasahovalo do vnútorných cirkevných záležitostí, najčastejšie smerovalo k **uzdraveniu cirkevného života**. Aj keď bolo teda postavenie Karola Veľkého vo Franskej ríši z hľadiska moci podobné východorímskym cisárom, do rýdzo vieroučných záležitostí Cirkvi sa franský panovník nemiešal.[25] Obmedzil sa na jej ovládanie po stránke vonkajšej orga-

---

[22] Jediné, čo metropolitov stále pútalo k pápežovi bolo udelenie *pallia*, ktoré bolo síce udeľované na panovnícky príhovor, avšak vždy len z pápežovej vôle a znamenalo vlastne potvrdenie v úrade, bez ktorého metropoliti nemohli uplatňovať svoje práva z orda. *Pallium* predstavuje pás z bielej vlnenej látky, odznak pontifikálnej moci, ktorý bol položený na Petrov hrob. Ide teda o akúsi „dotykovú relikviu". Ako vyznamenanie bolo udeľované aj niektorým vynikajúcim biskupom, pre ktorých sa potom tiež používal arcibiskupský titul. Porov. SCHATZ, K.: ref. 17, s. 73.

[23] Tento systém sa objavil už v období neskorej rímskej vlády (za cisára Justiniána I., 527 – 565). Na jeho základe mal zakladateľ chrámu právo navrhnúť biskupovi duchovného pre kostol, ktorý založil. Tento systém úzko súvisel so vznikom farnosti ako najnižšej územnej cirkevnej jednotky na Západe. Podobná bola situácia i v prípade kláštorov, v ktorých sa ich laickí zakladatelia bežne stávali predstavenými (opátmi). Takéto „vlastnícke" kostoly sa teda nazývali „súkromnými", a toto právo, neskôr nazývané ako „patronátne", bolo na Západe uznané už Orleánskou synodou v roku 541. Toto zriadenie sa v priebehu 10. storočia zmenilo na zriadenie beneficiálne a v 12. storočí, v dôsledku doznievajúcej gregoriánskej reformy na zriadenie patronátne. Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 141 – 143, 145 – 146.

[24] Karol Veľký napokon sám seba nazýval ako *„devotus sanctae Ecclesiae defensor atque adiutor in omnibus"* („zbožný obranca svätej Cirkvi a jej pomocník vo všetkom"). Biskupi, zhromaždení na synode vo Frankfurte (r. 794), ho zase nazvali priamo ako *„rex et sacerdos"*. Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 85.

[25] Výnimkou potvrdzujúcu pravidlo sa v tomto prípade stal postoj cisára k dogmatickým záverom Druhého nicejského koncilu (r. 787), na ktoré odpovedal ostrou kritikou a príkazom, na základe ktorého jemu poslušní teológovia zredigovali karolínske knihy proti

nizácie a na potvrdzovanie koncilových uznesení, ktoré sa tak stávali štátnymi zákonmi. Na druhej strane boli ale cirkevné záležitosti vo Franskej ríši tohto obdobia príliš úzko prepojené s kráľovskou politikou.[26] Svoj vplyv však napríklad na pápežskú voľbu nikdy neuplatňoval.[27]

Podobným spôsobom pokračovali v náboženskej politike aj nástupcovia prvého franského cisára, ktorí rovnako chápali svoje postavenie **cirkevno-nábožensky** a tak ho aj presadzovali. V dôsledku vonkajšieho ohrozenia, vnútropolitických nezhôd pri rozdelení Ríše a narastajúceho partikularizmu napokon došlo k rozdeleniu Franskej ríše medzi synov Ľudovíta Pobožného (814 – 840), na základe dohody uzavretej v roku 843 vo Verdune.[28] Od roku 888 sa rozdelenie dedičstva Karola Veľkého na Francúzsko (Západofranská ríša), Nemecko (Východofranská ríša) a Taliansko (Itália) ustálilo.[29] Spolu s rozkladom Franskej ríše, s ktorou upadala aj franská cirkev, dochádzalo tiež k úpadku všeobecnej Cirkvi na čele s pápežstvom, ktoré hoci na jednej strane stále rástlo na význame, na druhej strane sa stávalo len bábkou v rukách italských veľmožov. Vývoj postupne smeroval k storočiu, ktoré cirkevný historik, kardinál Ceasar Baronius († 1607), označil pojmom ***„saeculum obscurum"***[30], počas ktorého boli univerzálna Cirkev i partikulárne cirkvi cézaropapisticky ovládané partikulárnymi svetskými autoritami.[31]

kultu obrazov. Problém v tomto prípade nespočíval len v politickej rovine (nepozvanie franských duchovných a kráľa na tento koncil), ale tiež v rovine ďalších nedorozumení (nesprávny preklad koncilových uznesení). Iba rozumný postoj pápeža Hadriána I. (772 – 795) ochránil Západ pred rozdelením. Uznesenia spomínaného koncilu sa vo Franskej ríši dočkali uznania napokon až v druhej polovici 9. storočia, keď rímsky knihovník Anastáz vydal správny preklad koncilových spisov a uznesení. Porov. KUMOR, B., ref. 12, s. 68.

26 Porov. FRANZEN, A.: ref. 9, s. 121.

27 V roku 769 však ním zvolaná franská synoda potvrdila neplatnosť voľby dvoch protipápežov (Konštantína II. a Filipa) zvolených ako oponentov voči pápežovi Štefanovi III. (768 – 772). Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 78.

28 Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 89.

29 Karolovské cisárstvo napokon definitívne zaniklo za Arnulfa Korutánskeho (869 – 899) v roku 899 a cisárska hodnosť sa dostala do rúk italských veľmožov. Rozbitie jednoty cisárstva so sebou prinieslo anarchiu nielen do politického života, ale taktiež do cirkevného a náboženského života. Porov. FRANZEN, A.: ref. 9, s. 128.

30 Z latinského jazyka „temné" či „železné" storočie. Porov. JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi*. *I. diel*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2002, s. 161.

31 Podľa viacerých autorov toto storočie začalo už násilnou smrťou pápeža Jána VIII. (872 – 882), prípadne zánikom karlovskej Ríše (r. 888) a trvať malo až do začiatku cirkevnej reformy *in capite* v roku 1046 za pápeža Klementa II. (1046 – 1048). Dôvody tohto úpadku možno hľadať predovšetkým v partikularizme svetskej moci, vo vplyve italských rodov na pápežské voľby a sukcesívnych voľbách nehodných pápežov. Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 93 – 94.

1.3. Dynastia Otovcov

Zo všeobecného zrútenia cisárstva a zlej politickej situácie sa ako prvá pozdvihla Východofranská ríša (približne dnešné územie Nemecka) za kráľa a budúceho prvého cisára dynastie Otovcov – Ota I. Veľkého (962 – 973), ktorá nahradila dynastiu Karolovcov.[32] Po viacerých vojenských úspechoch, na základe ktorých sa mu podarilo ochrániť hranice Ríše, sa stal, ako najsilnejší vládca kresťanského Západu, zároveň aj ochrancom západného kresťanstva. V cisárovi Otovi I. tak opätovne silne ožila myšlienka **imperializmu rímskych cisárov** (*renovatio et restitutio imperii Romani*). Tá sa opierala o teóriu, že rímske cisárstvo v skutočnosti nikdy nezaniklo, ale len prešlo na nemeckých kráľov. Aj Otova korunovácia v Aachene v roku 962 sa skutočne zdala byť nadviazaním na tradície vlády západného cisárstva.[33] Rozvinutie cézaropapistických myšlienok cisára vo vzťahu k univerzálnej Cirkvi v tomto prípade vychádzalo najmä zo skutočnosti, že ak cisársku korunu udeľoval výlučne pápež, musel byť celkom logicky cisárovi priamo podriadený.[34]

Po zlých skúsenostiach s rozdelením Ríše medzi príbuzných sa ju Oto I. pokúsil usporiadať iným spôsobom a oporu ústrednej kráľovskej moci urobil z **ríšskych biskupov**. V ich prípade sa totiž nemusel obávať dedičských nárokov, keďže žili v celibáte a navyše ak si chceli ubrániť svoje majetky pred zásahmi zemepánov, rovnako potrebovali silnú ústrednú moc. Cisár sa tak rozhodol vybudovať z ríšskej cirkvi štátnu centrálnu inštitúciu a postaviť na nej základy pre vnútornú obrodu nielen cirkevného, ale i celospoločenského života.[35] Ešte ako východofranský kráľ Oto I. prevzal v prvom rade do svojich rúk obsadzovanie biskupstiev. Kvôli silnejšiemu spojeniu Cirkvi so štátom daroval cirkvi značné majetky a vyšším duchovným udeľoval kniežacie privilégiá a imunity

---

[32] Východofranská ríša, čoraz častejšie nazývaná Nemeckom, sa definitívne vytrhla z karolínskeho spoločenstva v roku 887, riadená ešte Karlovcami. Posledný predstaviteľ tejto dynastie, syn Arnulfa Korutánskeho (869 – 899), Ľudovít Dieťa (900 – 911), bol za východofranského kráľa korunovaný ako sedemročný. Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 98.

[33] K dynastii Otovcov z historického hľadiska bližšie pozri napríklad: KELLER, H.: *Otoni*. Praha: Vyšehrad, 2004 a RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého (od Oty Velikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.

[34] Ešte v roku 962 si tak dal po svojej korunovácii za rímskeho cisára sľúbiť prísahu vernosti od pápeža i od občanov Ríma. Keďže sa pápež Ján XII. (955 – 964) pokúsil po jeho odchode o sprisahanie, Oto I. v roku 963 prostredníctvom synody ho zosadil, rovnako ako jeho Rimanmi zvolený nástupca Benedikt V. (964), a na jeho miesto bol zvolený ním určený pápež Lev VIII. (963 – 965). Zosadzovanie nehodných pápežov a voľba pápežských kandidátov určených cisárom sa tak za silných cisárov stala nepísaným pravidlom. Rimania navyše museli sľúbiť, že v budúcnosti už nezvolia nijakého pápeža bez cisárovho súhlasu. Porov. BUŠEK, V., ref. 6, s. 140.

[35] Porov. FRANZEN, A.: ref. 9, s. 132 – 134.

či kráľovské a grófske práva.[36] Takýmto spôsobom vznikli na území Východofranskej ríše **biskupské a opátske kniežatstvá** so svetskou mocou. Ich držitelia sa v súlade s feudálnymi zákonmi stávali zároveň aj vazalmi kráľa. Oto I. teda takýmto spôsobom povýšil biskupov a opátov na lénnikov a nerozlučne spojil cirkev s Ríšou.[37]

Cirkev prostredníctvom cisárom vykonávanej investitúry prakticky prijímala záväzok poslušnosti voči svetskej moci. Jej duchovné a svetské povinnosti začali časom navyše natoľko splývať, že ich takmer nebolo možné od seba odlíšiť. Takáto veľká závislosť vyššieho duchovenstva od koruny napokon spôsobila zmazanie rozdielu medzi *regnum* a *sacerdotium*, cirkvou a štátom.[38] Takýmto spôsobom teda Oto I. **„pocirkevnil" Ríšu** a tá sa stala v budúcnosti tou najspoľahlivejšou oporou nemeckého kráľovstva. Keďže pápežstvo nakoniec vyšlo z dlhého obdobia úpadku oveľa silnejšie než kedykoľvek predtým, pápeži, ako uznaní udeľovatelia cisárskej koruny, začali sebavedome hájiť nielen záujmy cirkevného štátu, ale i práva všeobecnej Cirkvi, a to najmä vo vzťahu k potláčaniu cézaropapistických zásahov do vnútorných cirkevných záležitostí. Práve v priebehu takýchto konfliktov kontinuálne dochádzalo k vyjasňovaniu zásadných otázok o pomere Cirkvi a štátu.[39] Cirkev totiž predstavovala zdroj a základ cézaropapistického nábožensko-politického chápania obnovenej Ríše.

Predovšetkým za panovania Ota I. začal postupne do popredia stále viac vystupovať problém laickej investitúry, na základe ktorého sa kánonické voľby biskupov a opátov stávali opätovne len formalitou.[40] Keďže podobným spôsobom ako Oto I. zasahovali do vnútorných cirkevných záležitostí aj jeho nástupcovia, všetko smerovalo k otvorenému konfliktu medzi cisárstvom a pápežstvom, ktorý vypukol v podobe **tzv. „boja o investitúru"**. Ten trval takmer dve storočia a skončil až v tretej dekáde 12. storočia, uzatvorením spomínaného

---

[36] Išlo najmä o súdnu právomoc, colné právo, mincovné a tržné právo. Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 105.

[37] Pre kráľa bolo navyše určenie osoby biskupa za lénnika nezrušiteľné, keďže ten vkladal svoje spojené ruky do otvorených, objímajúcich rúk kráľa a skladal mu lénnu prísahu. Kráľ mu zase odovzdával biskupskú berlu a od čias panovania cisára Henricha III. (1039 – 1056) aj biskupský prsteň. Porov. ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*, ref. 10, s. 271.

[38] Oto I. tak svojou vnútornou politikou fakticky položil základy na vytvorenie moci duchovných kniežat a stredovekej feudálnej cirkvi, ktorá určovala charakter Nemecka prakticky až do veľkej sekularizácie v roku 1803. Cisárove idey v tomto prípade vychádzali zo skutočnosti, že seba považoval za Kristovho vikára a prostredníka medzi ľudom a klérom. Jeho svätenie a pomazanie navyše niektorí hodnostári považovali za sviatosť. Tieto predstavy napokon dosiahli svoj vrchol za Ota III. (983 – 1002) a Henricha II. (1002 – 1024). Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 106.

[39] Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 140.

[40] Porov. ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*, ref. 10, s. 263 – 264.

Wormského konkordátu.[41] V ňom napokon úspešne vyvrcholili snahy cirkevných autorít vychádzajúce z myšlienok gregoriánskej reformy o nezávislosť Cirkvi od svetskej moci.[42] Všeobecne sa usudzuje, že tento konkordát znamenal **faktické víťazstvo Cirkvi** nad cisárstvom a zároveň koniec svetských zásahov do cirkevných záležitostí v zmysle dovtedy uplatňovaného systému západného cézaropapizmu.

2. CIRKEVNÉ PRÁVO V OBDOBÍ ZÁPADNÉHO CÉZAROPAPIZMU

2.1. Vývoj na Východe (od 5. do 12. storočia)

V prvých troch storočiach bola hlavným prameňom cirkevného práva právna obyčaj. Až postupne, v súvislosti s rozvojom Cirkvi v čoraz zložitejšiu organizáciu, a výraznejšie najmä po tzv. „konštantínovskom obrate", začali cirkevné autority vydávať aj písané právne normy. Po rozdelení Rímskej ríše na západnú a východnú časť (r. 395) začínalo dochádzať **k určitej diferenciácii** z hľadiska charakteru cirkevno-právnych noriem. Približne od toho času sa vývoj na Východe začal uberať smerom určovaným systémom východného cé-

[41] Prvý pokus o riešenie tohto problému prebehol v Sutri v roku 1111, kde sa Cirkev zriekla ríšskych majetkov a štát zase obsadzovania biskupstiev. Toto riešenie bolo ale v dôsledku neochoty akceptovať ho ríšskymi nemeckými kniežatami a biskupmi napokon zavrhnuté. Wormský konkordát uzatvorili pápež Kalixt II. (1119 – 1124) a cisár Henrich V. (1086 – 1125) formou dvoch vyhlásení. Henrich sa zaviazal navrátiť skonfiškovaný cirkevný majetok a zaručil slobodu voľby biskupov a opátov. Súhlasil tiež s kánonickou voľbou prelátov a taktiež s ich slobodnou konsekráciou metropolitmi. Pápež zase súhlasil, že cisár odovzdá zvolenému kandidátovi nie berlu a prsteň, ale „žezlo", ktoré sa týka svetských záležitostí. Slobodne zvolený biskup mal byť teda dosadený do léna odovzdaním žezla, v Nemecku pred biskupským svätením (pričom odmietnutie kráľa malo za následok odklad svätenia), v Itálii a v Burgundsku počas 6 mesiacov po svätení. Tento konkordát bol z hľadiska svetskej moci schválený na ríšskom sneme v Bambergu, kde bol zároveň vyhlásený ako ríšsky zákon, a z hľadiska cirkevnej moci na Prvom lateránskom koncile v roku 1123. Za víťazstvo mohol pápež ďakovať najmä práci kánonistov, a to najmä biskupovi Ivovi zo Chartres (1091 – 1116), ktorý bol známy svojimi názormi na spoluúčinkovanie oboch mocí. Ten totiž od seba jasne odlišoval „duchovný" aspekt (*spiritualia*) investitúry od „svetského" alebo „časného" (*temporalia*). Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra 2005, s. 74 – 75.

[42] Viacero autorov nesprávne spája gregoriánsku reformu, pomenovanú podľa jej najvýraznejšieho predstaviteľa – pápeža Gregora VII. (1073 – 1085), výlučne s bojom Cirkvi proti laickej investitúre. V skutočnosti však išlo o reformné hnutie, ktoré si za cieľ kládlo oveľa širšie ciele a smerovalo, okrem zbavenia sa akéhokoľvek vplyvu laikov v Cirkvi, predovšetkým k obnove cirkevného a náboženského života v tom najširšom zmysle slova. Porov. FRÖHLICH, R., ref. 16, s. 84 – 85.

zaropapizmu, čo sa premietlo aj do cirkevného práva. Normy cirkevného práva na Západe spočiatku vznikali predovšetkým zovšeobecňovaním predpisov určených pre kresťanský Východ, neskôr sa už ale objavujú vlastné právne normy bez východných vplyvov.[43] Ďalší vývoj na Západe súvisel predovšetkým s ústredným postavením rímskeho biskupa vo všeobecnej Cirkvi a po páde Západorímskej ríše (r. 476) aj v celej západnej svetskej spoločnosti.

Cirkevné právo na **Východe** bolo spočiatku tvorené najmä normami vychádzajúcimi z apoštolského či poapoštolského obdobia, ktoré boli zhromažďované do súkromných zbierok.[44] V súvislosti s rozvojom zriadenia východného cézaropapizmu začali byť tieto normy stále viac ovplyvňované štátnou mocou, čo sa napokon prejavilo nielen v cirkevnom, ale aj v štátnom práve. V prípade východného cirkevného práva tak približne od 6. storočia išlo vždy o kombináciu noriem svetského a cirkevného práva. Cisár totiž nariaďoval zákony aj vo veciach viery a vieroučné uznesenia koncilov sa jeho potvrdením stávali cirkevnými i svetskými zákonmi. Od polovice 9. storočia už nazývame zbierky, vydávané najmä samotnými cisármi, ako **byzantské štátno-cirkevné zbierky**, keďže v Byzantskej ríši nadobúdali cirkevné predpisy záväznosť až po ich schválení (*hiera prostaxis*).[45] Aj súkromné zbierky tohto obdobia boli zostavované obdobným spôsobom, najčastejšie ako nomokánony, a teda ako prehľady práva cirkevného a svetského.[46] Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že hlavné pramene cirkevného práva na kresťanskom Východe počas prvých jedenástich storočí tvorili predovšetkým výnosy biskupov, uznesenia všeobecných a významných partikulárnych koncilov a normy štátno-cirkevného práva.[47]

---

43 Porov. MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 31.

44 Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.: *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 72 – 78.

45 Porov. KIZLINK, K.: Právo Veľkej Moravy. In *Právnické štúdie* XVII – 3. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 435.

46 V týchto zbierkach boli cisárske zákony vo veciach cirkevných spájané v príslušných rubrikách s kánonmi cirkevnými (*sunadonta nomina*), zaoberajúcimi sa tými istými záležitosťami. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 62. Povaha byzantského cirkevného i občianskeho života si napokon jednoznačne vyžadovala existenciu takýchto zbierok. Porov. MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 20.

47 Pravoslávne kánonické právo sa napokon dodnes skladá prevažne z právnych noriem pochádzajúcich z prvého kresťanského tisícročia. Porov. PŘIBYL, S.: *Ekumenismus a právo*. Brno: L. Marek, s. 15.

2.2. Vývoj na Západe (od 5. do polovice 9. storočia)

2.2.1. Pramene štátno-cirkevného práva

Postavenie niektorých franských panovníkov sa dalo z hľadiska moci prirovnať k postaveniu cisárov v Byzantskej ríši. Kým východorímski cisári vydávali svoje štátno-cirkevné zbierky, ktoré nadobúdali právnu záväznosť až ich potvrdením, franskí králi upravovali štátne, ale tiež cirkevné záležitosti najmä prostredníctvom **kráľovských kapitulárií**. Práve tieto pramene sa tak stali v priebehu histórie jedným z najlepších príkladov na ukážku úpravy cirkevných záležitostí prostredníctvom svetského zákonodarstva. Zbierky, ktoré platili pred panovaním Karola Veľkého však obsahovali len veľmi málo predpisov, týkajúcich sa cirkevných pomerov. Situácia sa zmenila až za spomínaného panovníka, keď v duchu vrcholného západného cézaropapizmu začali predovšetkým cisárske kapitulárie obsahovať enormné množstvo predpisov cirkevno-právneho obsahu.

Pred panovaním Karola Veľkého, ako najvýznamnejšieho predstaviteľa tejto politiky,[48] platila na území Franskej ríše hlavne zbierka *Lex Salica*, ktorá vznikla ešte pred 5. storočím a obsahuje najmä staré zvykové právo sálskych Frankov.[49] Tá bola postupne upravovaná a dopĺňaná a napokon sa za spomínaného panovníka ustálila ako *Lex Salica Emendata*. V rokoch 633 – 634 vznikla zbierka *Lex Ribuaria*, ktorá v súlade so zásadou platnou na Západe uprostred germánskych kráľovstiev umožňovala rímskym občanom žiť podľa tradičného rímskeho práva.[50] Týmto právom žila aj Cirkev v súlade so zásadou, že súkromné pomery, do ktorých Cirkev vstupuje ako celok alebo jej jednotliví členovia stavu duchovného, sú posudzované **podľa zásad vyslovených rímskym právom**.[51] Franské zákonodarstvo bolo revidované najmä za Karola Veľkého a ako partikulárne právo za jeho panovania slúžili zbierky *Lex Frisionum*, *Lex Saxonum*, *Lex Angliorum*, *Lex Verinorum*, *Lex Wisigothorum*, *Lex Burgundionum*, *Lex Alamannorum*, *Lex Langobardorum* a ďalšie. Väčšina

---

48 Kapitulárie Karola Veľkého jasne preukazujú, že tento panovník sám seba považoval za hlavu náboženského i civilného zriadenia vo svojej Ríši. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 28.

49 Porov. FRANZEN, A., ref. 9, s. 102.

50 MICHAL, J.: Dějiny pramenů..., ref. 46, s. 27. Práve v tomto franskom zákonníku je zreteľne vyjadrené úslovie *„secundum legem Romanam, qua ecclesia vivit“* („podľa rímskeho práva, ktorým Cirkev žije“). Porov. Lex Ribuaria, tit. 58, c. 1, cod. 4.

51 KASAN, J.: *Prameny církevního práva* (*Dějinný vývoj*). Praha: Katedra historicko-právní na římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 18. Naozaj teda platilo známe úslovie *„Ecclesia vivit iure romano“* („Cirkev žije rímskym právom“) a *„ius romanum est principium et complementum iuris canonici“* („rímske právo je základom a doplnkom práva kánonického“). Porov. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava: MANZ, s. 78.

z nich vychádzala z tradičného rímskeho práva, ktoré bolo prispôsobované potrebám germánskych národov.

Štátno-cirkevné predpisy obsiahnuté v cisárskych kapituláriách boli zbierané (najmä v období karolínskej renesancie) do osobitných zbierok. Najznámejšou zbierkou kapitulárií franských kráľov sa stala zbierka opáta Ansegisia z Fontanelly († 833), pochádzajúca z roku 827, pod názvom ***Capitularia Regnum Francorum***. Usporiadaná bola do štyroch kníh, pričom prvé dve obsahujú *capitularia ecclesiastica*, teda kapitulárie týkajúce sa cirkevných záležitostí. Tie obsahovali zákonodarstvo Pipina III. Krátkeho (751 – 768), Karola Veľkého (768 – 814), Ľudovíta Pobožného (814 – 840) a Lothara I. (840 – 855).[52] V rokoch 840 až 847 k nej pribudli ďalšie tri knihy, ktoré obsahujú kapitulárie vymyslené a za ich autora je označovaný istý diakon Benedikt (*Levita*). Ansegisiova zbierka dosiahla v galo-franskej oblasti, ale i v Itálii značnú popularitu a na konciloch a snemoch bola dokonca uznávaná za dočasne platné všeobecné cirkevné právo.[53] Predovšetkým prostredníctvom zbierok štátno-cirkevného práva tak svetská moc viac alebo menej zasahovala do vnútorných záležitostí partikulárnych germánskych národných cirkví.

2.2.2. Pramene rýdzo cirkevného práva

Ako sme už spomínali, k tvorbe noriem na Západe dochádzalo spočiatku najmä zovšeobecňovaním predpisov určených pre kresťanský Východ. Až neskôr začali západné cirkevné autority tvoriť vlastné právne normy bez východných vplyvov. Treba povedať, že až do 5. storočia neobsahovali západné cirkevno-právne zbierky, na rozdiel od zbierok východných, nijaké predpisy svetských panovníkov.[54] Je však celkom zrejmé, že od tohto času začínali na cirkevno-právny život výrazne vplývať vyššie uvedené štátno-cirkevné zbierky, obsahujúce množstvo kráľovských či cisárskych kapitulárií, poprípade **predpisov rímskeho práva**, ktoré boli do týchto zbierok preberané. Tieto pramene však nedosahovali z hľadiska účinkov len právnu úpravu práv a povinností duchovných či laikov, ale nepriamo vplývali aj na samotných cirkevných zákonodarcov či zostavovateľov súkromných zbierok, ktorí prijímali normy štátneho práva často ako pramene cirkevného práva.

Z cirkevného hľadiska, podobne ako na Východe, tak aj na Západe, sa na partikulárnej úrovni hlavným prameňom práva stávali rozhodnutia bis-

---

52 Porov. MICHAL, J.: Stručný přehled vývoje kanonického práva do r. 1917. In *Teologické studie, Litera slovem oživená. Sborník semináře v Hradci Králové r. 1984*. Praha: Česká katolická Charita, Praha, 1985, s. 23.

53 MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: ref. 43, s. 35, 36.

54 Porov. MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: ref. 43, s. 31.

kupov a najmä mnohopočetných synod.[55] Prameňmi univerzálneho práva sa zase stávali uznesenia všeobecných (ekumenických) snemov. V súvislosti s rastom vplyvu pápežov po zániku Západorímskej ríše (r. 476) postupne pribúdali na množstve i na význame pápežské dekretálie.[56] Pre poznanie spomínaných prameňov boli najdôležitejšie **súkromné zbierky cirkevného práva**, pretože spravidla len v nich sa nám tieto normy zachovali. V tejto podkapitole sa bližšie pozrieme práve na tieto pramene práva, ktoré dominovali cirkevnému právu prakticky až do 13. storočia.[57] Zameriame sa predovšetkým na zbierky, ktoré boli určitým spôsobom viac alebo menej ovplyvnené systémom západného cézaropapizmu a členiť ich budeme podľa geografického hľadiska.

a) Italské zbierky

Collectio Dionysiana* (*Codex Canonum*, Dionýziana)**, ktorá predstavuje jednu z najlepších západných zbierok tohto obdobia. Zostavil ju skýtsky mních (dnešné Rumunsko) Dionýz Exiguus,[58] ktorý po svojom príchode do Ríma koncom 5. storočia chronologicky usporiadal dve zbierky. **Prvá** z nich (neskoršie nazývaná ako *Liber Canonum*) obsahuje latinské preklady kánonov prvých siedmich východných snemov, kánony Chalcedonského koncilu, Sardickej synody, Kartáginského snemu (r. 419) a 50 apoštolských kánonov. **Druhá** zbierka (neskoršie označovaná ako *Liber Decretorum*) obsahuje pápežské dekretálie od Siricia (384 – 399), do Anastázia II. (496 – 498).[59] Tieto dve zbierky, spojené po úpravách do jednej, sa spoločne nazývali ako ***Collectio

---

[55] Hoci išlo o partikulárne právo, takéto nariadenia postupne nadobúdali vážnosť cirkevných zákonov, často aj za hranicami územia, pre ktoré boli pôvodne vydané. Porov. PEJŠKA, J.: *Církevní právo I.* (*Ústavní právo církevní*). Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 19. Od 5. storočia sa začínajú konať diecézne synody najmä na Západe, ktoré sa podľa nariadenia synody v Auxerre (r. 578) mali schádzať pravidelne raz do roka. Tu sa mali pod vedením biskupa vyhlasovať cirkevné zákony vyšších synod – generálnych, provinciálnych i národných. Diecézne synody sa stali akýmsi poradným zborom biskupa, ktorý na nich vykonával aj svoju súdnu právomoc. Porov. VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1992, s. 26.

[56] Dekretálie by sme teda mohli definovať ako autoritatívne reskripty pápeža v odpovedi na nejakú otázku, na rozdiel od dekrétu, ktorý je pápežským nariadením uzákoneným s odporučením kardinálov, bez predchádzajúcej otázky. Porov. http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc4.i.iv.xiii.html.

[57] Úradné (autentické) zbierky cirkevného práva sa totiž objavujú až v období klasického práva (t. j. od 12. storočia). Porov. HRDINA, A.: Prameny ke studiu kanonického práva, ref. 3, s. 13.

[58] Zdá sa, že prívlastok „*exiguus*" (nepatrný, krátky, malý, pominuteľný, bezvýznamný) si dal z pokory (na základe kláštornej skromnosti) samotný Dionýz. Porov. PEJŠKA, J.: ref. 55, s. 21.

[59] Tieto dekretálie Dionýz spracovával za veľmi ťažkých podmienok z rímskych archívov a vydal ju za pontifikátu pápeža Symacha (498 – 514). Porov. MICHAL, J., ref. 52, s. 21.

Dionysiana.[60] V 8. storočí bola k ním po ich opätovnom prepracovaní pripojená ešte zbierka *Avellana*,[61] čím vznikol ***Codex Dionysii*,** ktorý pápež Hadrián I. (722 – 795) v roku 774 listom *Divina Fulgens Doctrina* daroval Karolovi Veľkému (768 – 814). Ten ho v roku 802 promulgoval za ríšsky zákon (tzv. „***Dionysio-Hadriana***", tiež známa ako *Codex Hadrianus*, *Liber Canonum Dionysio-Hadrianus*, či *Codex Canonum Dionysiohadrianus*).[62] Táto zbierka nadobudla počas svojho používania veľký vplyv v cirkevno-právnom vývoji na Západe. Zbierka sa však tešila veľkej obľube dokonca aj na Východe a stala sa predlohou pre mnohé ďalšie zbierky.[63] Samotný Dionýz sa jej zostavením zaradil medzi najdôležitejšie osoby histórie kánonického práva.[64]

b) Galské zbierky

Quesnelliana, je galskou zbierkou pochádzajúcou približne z rovnakého obdobia ako Dionýziana. Obsahuje najmä nálezy gréckych a afrických synod, niektoré pápežské dekretálie, prax pokánia z rôznych penitenciálov a rôzne cirkevno-právne nariadenia cisárov. Pomenovaná je podľa svojho nálezcu Paschasia Quesnela († 1719), ktorý ju v roku 1675 vydal ako *Codex Canonum Ecclesiae Romanae*, pokladajúc ju mylne za úradnú zbierku Rímskej cirkvi.[65] Obľúbená bola najmä vo Francúzsku a dlhší čas dokonca konkurovala Dionýziane. Tá ju však napokon úplne vytlačila z používania.

Dacheriana, predstavuje významnú systematickú zbierku karolínskej reformy približne z roku 800. Vznikla kombináciou výňatkov z Dionýzio-Hadriany a Hispany a nazvaná je po svojom prvom editorovi (Luc d'Achery, † 1685), ktorý ju publikoval v roku 1672.[66] Zbierka sa skladá z troch kníh (*De poenitentia*, *De accusationibus*, *De ordine*) a zahŕňa právo trestné (prax pokánia) so sporadicky sa vyskytujúcim kazuistickým materiálom. Zbierka však prihliada aj na procesné právo.[67]

---

60 KASAN, J.: ref. 51, s. 13.

61 Táto zbierka bola zostavená okolo roku 553 a je bohatá na cisárske konštitúcie (obsahuje ich 246) a pápežské dekretálie (z rokov 368 – 553). Porov. KASAN, J.: ref. 51, s. 19.

62 Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

63 Porov. MICHAL, J.: ref. 52, s. 21.

64 Dionýz sa od ostatných autorov cirkevno-právnych zbierok tej doby líšil najmä presnosťou prekladu, kvalitou používaného jazyka a samotnou organizáciou kánonov, ktorá umožňovala čitateľovi s ľahkosťou nájsť čo potreboval v rámci jeho chronologickej schémy. Dionýz akoby vytvoril nový štandard v zostavovaní zbierok cirkevného práva a úspech jeho práce bol preto pochopiteľný. Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*. London: Yale University Press, 1998, s. 24, 27.

65 Porov. RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha: Právnická jednota, 1887, s. 20.

66 HRDINA, A.: *Kanonické právo*, ref. 7, s. 33.

67 Práve v tejto zbierke sa prvýkrát stretávame s vyňatím duchovných spod moci svetskej – *privilegium fori*, na čo autor Dacheriany použil staršiu juhogalskú zbierku *Constitutiones Sirmondianae* zo 6. storočia. Porov. MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: ref. 43, s. 35.

Najväčší vplyv západného cézaropapizmu bol zaznamenaný predovšetkým na vyššie uvedené italské a galské zbierky. Tieto pramene napokon platili vo Franskej ríši, na území ktorej dosiahol tento systém zároveň svoj vrchol. Jeho enormný vplyv je celkom zrejmý pri Dionýziane, a to najmä pri jej revidovanom vydaní, doplnenom o zbierku *Avellana*, ktorá obsahuje veľký počet cisárskych konštitúcií. Najväčší vplyv západného cézaropapizmu možno ale vidieť pri galských zbierkach, ktoré boli vo franskej oblasti v tom čase zostavené. Je celkom zrejmé, že ich zostavitelia si dobre uvedomovali značné splynutie štátneho života so životom náboženským, na čo poukazujú aj samotné kánony týchto zbierok.

Takmer nijaký vplyv západného cézaropapizmu nebol zaznamenaný **v španielskych zbierkach**, ktoré vychádzali predovšetkým z ustanovení všeobecných a dôležitých partikulárnych koncilov. Obsahovali tiež množstvo pápežských dekretálií, čo možno vysvetliť značnou autoritou pápeža v tejto oblasti. Španielsko bolo od 8. storočia obsadené moslimskými Maurmi, a preto neboli zaznamenané cézaropapistické vplyvy na tamojšie cirkevné právo. Na druhej strane však nemožno poprieť isté vplyvy Dionýziany na zostaviteľa najdôležitejšej španielskej zbierky tohto obdobia (*Collectio Hispana*).[68] Z hľadiska vonkajších vplyvov na cirkevno-právny vývoj **v africkej oblasti** sa v používaní pravidelne miešali západné i východné pramene. Z toho dôvodu kánony afrických súkromných zbierok tohto obdobia obsahujú nielen uznesenia afrických koncilov, ale tiež dôležitých východných a západných snemov, a sporadicky tiež pápežské dekretálie. Z hľadiska svetsko-právnych vplyvov by sme mohli spomenúť justiniánsku kodifikáciu rímskeho práva, ktorá ovplyvnila niektoré zbierky (napr. *Breviatio Canonum*). Zbierka *Concordia Canonum* zase predstavuje systematické prepracovanie chronologickej Dionýziany.[69]

Ostrovné zbierky boli takmer úplne uchránené od vplyvov kontinentálneho cirkevného práva, keďže tie v tom období na Britských ostrovoch takmer vôbec nepôsobili.[70] Írsko bolo v tom čase označované aj ako „ostrov svätých" (*insula sanctorum* či *insula doctorum*) a cirkevno-právny vývoj v tejto oblasti išiel vlastnou cestou. Podobne ako v prvotnej Cirkvi, aj tu boli zaznamenané viaceré pokusy o kombináciu noriem právnych s normami morálnymi (*Collectio Hibernensis*, *Liber ex Lege Moysi*).[71] Aj vo Franskej ríši bola neskôr používaná írska zbierka *Collectio Hibernensis*, ktorá svoj vplyv uplatňovala až do 12. storočia tiež v strednej a južnej Itálii. V prípade tohto prameňa tak môžeme hovoriť skôr o írskych vplyvoch na kontinentálne cirkevné právo. **Slovanské zbierky** tohto obdobia, zostavené vierozvestcami Konštantínom († 869) a Metodom († 885),

[68] Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 67.
[69] Porov. HRDINA, A.: Prameny ke studiu kanonického práva, ref. 3, s. 33.
[70] Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 16, 35, 62.
[71] Porov. KASAN, J.: ref. 51, s. 19.

vychádzali predovšetkým z východných štátno-cirkevných prameňov. Symbióza civilného a cirkevného práva mala totiž Veľkej Morave zaručiť samostatnosť a nezávislosť.[72] Na jednej strane tak mala napomáhať vnútornej konsolidácii a na druhej strane vytvoriť akúsi právnu bariéru voči nepriaznivým vplyvom franského práva.[73] Je však jednoznačne preukázané, že na území Veľkej Moravy platila v čase príchodu vierozvestcov (r. 863) upravená *Dionysio-Hadriana*.[74]

2.3. Falzifikáty z Franskej ríše (9. storočie)

Ako sme videli v predchádzajúcom výklade, pôsobenie cézaropapistického systému neskončilo na Západe ani po smrti Karola Veľkého (768 – 814) a rovnako ani po rozpade Franskej ríše. V dôsledku pretrvávajúcich cézaropapistických tendencií nastala v rozdrobenej Franskej ríši situácia, v ktorej zasahovali do vnútorných cirkevných záležitostí predovšetkým nositelia partikulárnej svetskej moci (zemskí grófi a zemepáni), ktorí sa správali rovnako cézaropapisticky ako kedysi cisár. Ako sme však spomínali, už po smrti Karola Veľkého sa zároveň mocenské ťažisko začínalo pozvoľna presúvať v prospech Cirkvi. Práve štedrosť prvého západného cisára a jeho nástupcov totiž neobyčajne pozdvihla moc a sebavedomie franskej cirkvi a predovšetkým jej mocných metropolitov (arcibiskupov), ktorí sa snažili vybudovať na úkor pápežstva vlastnú **národnú franskú cirkev**, navonok nezávislú voči akýmkoľvek zásahom.

Ich snahy ale napokon stroskotali na odpore franských biskupov, ktorí sa ocitli uprostred záujmov chamtivých grófov na jednej strane, a ctižiadostivých a vplyvných metropolitov na druhej strane. Biskupi boli často pozbavovaní majetku, čo vnášalo zmätok do základov cirkevnej organizácie, prinášalo so sebou veľa zla a nieslo so sebou aj bezohľadné odstraňovanie biskupov procesmi proti ním, keď boli mnohokrát aj násilím vyháňaní zo svojich sídiel.[75] Keďže svetské vrchnosti súčasne vykonávali svoj vplyv na cirkevnú hierarchiu pri dosadzovaní a zosadzovaní cirkevných hodnostárov, Cirkev vo Franskej ríši takto postupne stále viac **prepadala zosvetšteniu**.[76] Predovšetkým táto situácia tak najvýraznejšou mierou prispela k zostaveniu zbierky Pseudo-izidoriánskych dekretálií, ktorá je považovaná za najväčší podvod v dejinách cirkevného pí-

[72] Porov. KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica: UMB PF, 1997, s. 22.

[73] Porov. KRAJČI, J.: ref. 73, s. 22.

[74] Keďže Dionýzova zbierka bola preložená aj do gréčtiny, moravskí vierozvestcovia ju v čase ich príchodu na Veľkú Moravu poznali a nemali tak nijaké problémy s osvojovaním si jej noriem. Porov. PEJŠKA, J., ref. 55, s. 21.

[75] Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 75.

[76] BUŠEK, V.: ref. 6, s. 72.

somníctva. Jej vzniku predchádzalo vytvorenie viacerých ďalších falošných prameňov, ktoré spolu so Pseudo-izidorianou označujeme ako „falzifikáty z Franskej ríše".

2.3.1. Pseudo-izidoriánske dekretálie

Jedným z najzvláštnejších a dnes najznámejších sfalšovaných prameňov cirkevného práva, ktoré sa v tomto období objavili, bola kolekcia kánonov, ktorú dnes poznáme pod názvom Pseudo-izidoriánske dekretálie.[77] Jadro tejto zbierky tvorí galská redakcia Španielskej zbierky (*Hispana Gallica Augustodunensis*), ktorá bola používaná v Cirkvi od 9. storočia.[78] K tejto zbierke boli elegantne pripojené sfalšované predpisy, vďaka čomu sa vymyslené nové normy v nej zdajú byť autentickejšími. Sám autor zbierky sa skrýva pod pseudonymom *Isidor Mercator*. Toto meno je priznávané učencovi alebo skupine učencov, ktorých práca ako celok sa v dielach väčšiny kánonistov zaraďuje pod spoločný pojem ***„falzifikáty zo pseudo-izidorskej dielne"***. Aj napriek viacerým výskumom ani dnes ešte nie je možné s úplnou presnosťou určiť konkrétneho autora tejto zbierky. Autorstvo však môžeme s určitosťou pripísať nejakému klerikovi pochádzajúcemu z Franskej ríše, ktorý žil v rokoch 847 až 852, keďže práve do takto vymedzeného obdobia a miesta možno vznik Pseudo-izidoriánskych dekretálií zaradiť.

Za **hlavné ciele zbierky** možno označiť: vymanenie biskupov z područia svetskej vrchnosti i metropolitov, chrániac tak ich práva a privilégiá pred akýmikoľvek zásahmi;[79] ochrana majetku duchovných pred neoprávnenými zásahmi svetskej moci; aby bola cirkevná moc v Ríši reprezentovaná výlučne biskupmi a bola nezávislá tak od svetských autorít, ako aj od metropolitov; postavenie metropolitu podľa zbierky vyplýva len z pápežskej plnej moci, zakladá sa len na pápežovom zmocnení, a teda okrem pápeža sú si všetci biskupi rovní,[80] a pokiaľ niektorý má vyššiu funkciu, tá mu je prepožičaná jedine pápežom; podriadenie biskupov priamo ústrednej pápežskej moci[81]

---

77 Pôvodný názov, ktorý dekretáliám autor či autori dali, bol *Decretale Constitutum* alebo *Decretalis Epistola*, neskôr *Decretalis*. Dnes zaužívaný názov Pseudo-izidoriánske dekretálie (*Collectio Pseudo-Isidoriana*) bol bežne používaný od vzniku textovej kritiky medzi humanistami 16. storočia. Samotné dekretálie a tri ďalšie „hlavné" zbierky zo pseudo-izidorskej dielne vydal kritický vydavateľ Bernhard Eduard Simson v roku 1886 pod spoločným názvom „Pseudo-izidoriánske falzifikáty". Porov. http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc4.i.iv.xiii.html.

78 http://www.brainyencyclopedia.com/encyclopedia/p/ps/pseudo%2disidore.html.

79 ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *12 století církevních dějin*. Praha: Kalich, 1990, s. 324.

80 SCHATZ, K.: ref. 17, s. 79.

81 Autor v tomto prípade procesné záruky pri súdnych procesoch s biskupmi násobí tým, že im zabezpečuje právo odvolania k pápežovi v každom štádiu procesu, a teda nielen po

a aby všetky koncily a synody nadobúdali právnu moc len prostredníctvom potvrdenia Apoštolskou stolicou.[82] Autoritu svojim vymysleným normám Pseudo-Izidor pridáva ich kopírovaním z 9. do 3., poprípade 2. storočia, dávajúc tak týmto ustanoveniam autoritu pápežov staroveku. Napriek všetkému však treba povedať, že Pseudo-Izidor nevymýšľa právne zásady, ktoré by boli v tom čase úplne neznáme, ale svojou prácou tak **pridáva na vážnosti práva**.[83]

Samotná zbierka sa skladá z troch častí, pričom v jej druhej časti nachádzame falošnú Konštantínovu donáciu (*Donatio Constantini ad Sylvestrum papam*), ktorá bola už síce z niektorých starších kompilácií známa, avšak až touto zbierkou sa stala všeobecne známa.[84] Z hľadiska vplyvu Pseudo-izidoriany na kánonické právo, v časovom období stopäťdesiat až dvesto rokov od svojho zostavenia, sa stretla len s **miernym úspechom**.[85] K širšiemu využívaniu jej falošných predpisov začalo dochádzať až od 11. storočia v dôsledku gregoriánskej reformy, aj to však nepriamo, v dôsledku rozšírenia zbierok, do ktorých boli jej normy preberané. Takýmto spôsobom falzifikáty rýchlo vstúpili do hlavného prúdu cirkevného práva, kde zostali z veľkej časti nezistené po celé stáročia. Falošnosť Pseudo-Izidorovej zbierky dokázal nad všetky pochybnosti až v roku 1628 kalvínsky učenec **David Blondel** († 1655) vo svojom spise *„Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes"* (Ženeva, 1628).[86] Toto dielo je dodnes považované za jeden zo svojských pokusov, ako urobiť v Cirkvi nápravu a odstrániť mnohé zlozvyky, medzi ktoré patrilo najmä cézaropapistické zasahovanie svetských vrchností do života Cirkvi.[87]

---

vynesení rozsudku. Tým je v podstate pripravovaná cesta k princípu, podľa ktorého zosadzovanie biskupov zo zásady patrí len Rímu a urobený krok k výhradnej právomoci Ríma pre všetky *„causae maiores"*, ktorý sa plne presadil až vo vrcholnom stredoveku. Porov. SCHATZ, K.: ref. 17, s. 78.

82 Tento princíp mal najmä z ekleziologického hľadiska ďalekosiahly vplyv. Znamenalo to, že synody už nie sú svojbytnými prejavmi biskupskej kolegiality a ich autorita nepochádza z tejto kolegiality, ako to bolo od ich začiatku, ale že plnoprávnym subjektom je v rámci celej Katolíckej cirkvi len Apoštolská stolica. Porov. SCHATZ, K., ref. 17, s. 78.

83 RITTNER, E.: ref. 65, s. 27.

84 BUŠEK, V.: ref. 6, s. 74. Toto dielo je už v tom čase dobre známy falzifikát, ktorý mal podporiť pápežskú vládu nad západnou časťou Rímskej ríše. Podozrenie, že ide o falošnú listinu vyslovil už v roku 999 cisár Oto III. (983 – 1002) a jej falošnosť definitívne dokázal Lorenzo Vallo († 1457) v roku 1440 v spise *„De falso credita et ementita Constantini donatione"*. Porov. http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc4.i.iv.xiii.html.

85 http://www.brainyencyclopedia.com/encyclopedia/p/ps/pseudo%2disidore.html.

86 Na ilustráciu Rímska kúria sa tejto zbierky oficiálne vzdala ústami pápeža Pia V. (1566 – 1572). Porov. MICHAL, J.: ref. 46, s. 33.

87 Viacerí kánonisti či teológovia (najmä protestantskí) videli v tejto zbierke však aj zbraň, ktorú pápeži používali na presadenie jurisdikčného primátu v celej Cirkvi. Autor však v tomto prípade skôr len využil uznávanú rímsku autoritu na prekonanie oveľa bližšej

2.3.2. Ďalšie falzifikáty zo pseudo-izidorskej dielne

Zbierka Pseudo-izidoriánskych dekretálií nebola jediným dielom pochádzajúcim zo pseudo-izidorskej dielne. S určitosťou môžeme povedať, že práve z nej pochádza veľké množstvo falošných prameňov tohto obdobia. Z tejto dielne tak pochádza napríklad aj zbierka Kapituly alebo Kapitoly Angilramnove **(*Capitula Angilramni*)**, ktorá obsahuje kratšie kapitoly z teodosianskeho a cirkevného práva, upravujúce trestné konanie proti klerikom a predovšetkým proti biskupom. Podľa nadpisu ich mal odovzdať pápež Hadrián I. (772 – 795) v roku 785 Angilramnovi, biskupovi z Metz († 791), keď bol práve v Ríme. Podľa iných zase naopak Angilramnus mal darovať túto zbierku pápežovi Hadriánovi. Tieto tvrdenia však nikdy neboli dokázané.[88] Zbierka je zložená zo 71 kapitol a je jasne závislá od starších svetských i cirkevných právnych zbierok. Obsahuje množstvo podvrhnutých noriem neprávneho charakteru, trestného procesného konania proti klerikom a biskupom a mnohé pozmenené právne normy.[89]

Spomenieme ešte zbierku falošných **Kapitulárií diakona Benedikta**, približne z roku 847. Autor označuje sám seba v predhovore za mohučského diakona *(„Benedictus levita seu diaconus ecclesiae Moguntinae")* a túto kompiláciu vraj zostavil na príkaz svojho arcibiskupa Otgara († 847). Ide o systematickú zbierku, ktorá je pokračovaním už spomínanej zbierky kapitulárií v štyroch knihách od Ansegisia z Fontanelly († 833) z roku 827, známu pod názvom *Capitularia Regnum Francorum*. Benedikt k nej pridal ďalšie tri knihy, ktoré popri pravých kapituláriách obsahovali tiež ďalšie viac či menej sfalšované kapitulárie, pápežské dekretálie, texty z rímskeho práva, niektoré časti zbierky *Dionysio-Hadriana* a citácie z Biblie a cirkevných Otcov. Cieľom zbierky bolo najmä poskytnúť smernicu procesného cirkevného práva v obrane Cirkvi proti bezpráviu svetských pánov. Autor v nej tiež konfrontoval úpadok cirkevnej a svetskej autority s ideálnymi zákonmi, ktoré by navrátili harmóniu a mier obom spoločnostiam.[90]

a nebezpečnejšej autority metropolitov. Pápežstvo sa tu javí skôr ako prostriedok na ochranu biskupstva v ich konflikte so štátnom mocou a predstavuje tu vlastne najvyššiu záruku práv biskupov. Porov. MICHAL, J.: ref. 46, s. 31.

88 Porov. RITTNER, E.: ref. 65, s. 30.

89 Označovaná býva aj ako „malý kódex procesného práva". Porov. MICHAL, J., ref. 46, s. 31.

90 Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 67.

2.4. Predgraciánske zbierky (od polovice 9. do 12. storočia)

Staršie zbierky autentických prameňov cirkevného práva prestávali v zmenených podmienkach postupne vyhovovať predovšetkým potrebám praxe kvôli svojej nejednotnosti a značnej neprehľadnosti. Vo veľkom množstve preto začínajú od druhej polovice 9. storočia vznikať nové súkromné zbierky, ktoré sa snažili o nápravu v cirkevnom práve. Väčšina z týchto zbierok sa nezachovala, a preto len niektoré z nich boli neskôr vydané tlačou.[91] Ako celok ich označujeme ako zbierky predgraciánske. Ich **spoločnými znakmi** sú:

– čerpanie neautentického materiálu (najmä zo Pseudo-izidoriánskych dekretálií) v duchu snahy po posilnení pápežskej moci;
– uvádzanie častých výňatkov z rímskeho práva v súvislosti s tým, ako sú (približne od Ota I. Veľkého, 962 – 973) prikazované cirkevným súdom tiež rôzne súkromné kauzy, vyžadujúce znalosť civilného práva;
– snaha po nahradení väčšinou chronologického usporiadania prameňov usporiadaním systematickým.[92]

Predgraciánske zbierky ďalej členíme na zbierky predgregoriánske, gregoriánske a francúzske.

2.4.1. Predgregoriánske zbierky

Predgregoriánske zbierky boli zamerané reformne v duchu falošných franských zbierok pochádzajúcich z 9. storočia, z ktorých tiež mnohokrát čerpali právny materiál. Autori týchto kompilácií väčšinou nakladali s právnymi textami značne svojvoľne (vypúšťanie, dodatky, fingované autorstvá a pod.).[93] Podľa pokusov o riešenie problému reformy v Cirkvi tohto obdobia, by sme autorov týchto zbierok mohli zaradiť do **dvoch smerov**.[94] Prvý sa usiloval o reformu v duchu starého ortodoxného rímskeho práva, presadzoval pápežský univerzalizmus, odmietajúc pritom cézaropapistické zásahy svetských franských panovníkov. Druhý smer vychádzal skôr z karolínskej reformy, bol priateľský pápežskej a cisárskej spolupráci a prirodzene pracoval aj so svetským právom (najmä s cisárskymi kapitulériami).[95]

---

91 HRDINA, A.: *Kanonické právo*, ref. 7, s. 36.

92 Zbierka Pseudo-izidoriánskych dekretálií bola poslednou veľkou zbierkou zoradenou podľa chronologického usporiadania.

93 HRDINA, A.: *Kanonické právo*, ref. 7, s. 36.

94 Dokonca aj v pápežskej kúrii existovali v tom období dva rozdielne názory na pomer moci svetskej k moci cirkevnej, a to jednako názory radikálne, ako i názory umiernené. Toto rozpoloženie našlo svoj výraz aj v prameňoch cirkevného práva tohto obdobia, ktoré boli vytvorené v súlade s názormi ich zostaviteľov.

95 BUŠEK, V.: ref. 6, s. 76.

Pri bližšom pohľade na zbierky prvého smeru zistíme, že prísne v duchu pápežského univerzalizmu ignorujú svetské zákonodarstvo západných kráľov či cisárov. V týchto zbierkach sa teda priamo neobjavujú nijaké kapitulárie či iné svetské pramene, s výnimkou textov rímskeho práva. V týchto intenciách bola zostavená predovšetkým zbierka *Collectio Anselmo Dedicata*. Pri zbierkach *Decretum Burchardi* (Burchardov dekrét) a *Collectio Duodecim (XII) Partium* je však badať určité snahy ich zostavovateľov o zdravú spoluprácu so svetskou mocou a jej spoluúčasti na cirkevnej reforme. Tieto dva pramene dokonca hľadajú harmóniu medzi cirkevným právom a prvkami germánskeho práva.

Spoluprácu viac či menej v duchu západného cézaropapizmu však predpokladali predovšetkým kompilácie patriace k druhému smeru. Ten sa prejavil najmä v zbierkach:

– **Zbierka Reginona** († 915), **prümského opáta** z roku 906. Známa bola tiež pod názvom *Libri Duo de Synodalibus Causis et Disciplinis Ecclesiasticis* (Dve knihy o synodálnych záležitostiach a cirkevnej disciplíne). Bola venovaná arcibiskupovi Hattovi z Mohuča († 913). Skladá sa z dvoch kníh, ktoré podávajú inštrukcie pre biskupov o vizitácii diecéz a konaní synodálnych súdov, s uvedením mnohých pravých kapitulárií a citátov z diel cirkevných spisovateľov.[96] Sám autor v predhovore k tejto zbierke uvádza, *„že kánony majú byť nielen dodržiavané, ale majú byť tiež použité k disciplíne a reforme Cirkvi“*.[97] Len veľmi málo predpisov je v nej prevzatých zo Pseudo-izidoriánskych dekretálií.[98]
– ***Collectio de Quinquaginta Duobus* (*LII*) *Capitulis*** (*Canones*), približne z roku 1000. Zostavil ju opát Abba z Fleury († 1004) na území bývalej Franskej ríše.[99] Autor vychádzal najmä z kánonickej tradície a svetského práva. Jeho hlavným úmyslom bolo nájsť texty, ktoré by ochránili kláštorné zvyky pred ich porušovaním zo strany svetských (ale i cirkevných) pánov. Abbova práca výslovne očakáva veľké zmeny v cirkevnom práve a v tom čase išlo skutočne o pozoruhodné dielo.[100]
– ***Collectio Quinque* (*V*) *Librorum***, asi z roku 1015. Ide o juhoitalskú zbierku zostavenú podobne v duchu spolupráce svetskej moci s mocou cirkevnou.

2.4.2. Gregoriánske zbierky

Týmto pojmom bývajú označované najmä rímske zbierky, ktoré vznikli pod vplyvom reformných snáh pápeža Gregora VII. (1073 – 1085) a boja o investi-

96 Porov. KASAN, J.: ref. 51, s. 20.
97 Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 69.
98 Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 76.
99 Porov. MICHAL, J.: ref. 46, s. 37.
100 Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 72.

túru. Reformne zameraní pápeži totiž videli práve v cirkevnom práve kľúčový nástroj na vykonanie zmien v Cirkvi.[101] Cieľom týchto zbierok bolo jasné vyjadrenie reformných princípov a príprava cesty na úspešné zavŕšenie gregoriánskej reformy, demonštrujúc právne základy **pápežského reformného programu**. Materiál čerpajú hlavne z rímskych archívov, a to najmä zo spisov z najstaršieho obdobia vývoja Cirkvi, pripúšťajúc zásadne len pravé pramene, ktoré pápež buď priamo vydal, alebo ich aspoň potvrdil.[102] Sú jednoznačne napísané v intenciách pápežskej svetovlády a zvýšenia autority Apoštolskej stolice voči partikulárnym predstaviteľom cirkevnej i svetskej moci. Hoci sa celkom nevyhli citovaniu falošných textov (preberaných najmä zo Pseudo-izidoriánskych dekretálií), neodkazujú na svetské právo, s výnimkou rímskeho práva.

2.4.3. Francúzske zbierky

Gregoriánske reformné zbierky, hlásajúce pápežskú svetovládu, nedokázali celkom zatlačiť zbierky zostavované v staršom duchu, a teda v duchu náklonnosti k spolupráci so svetskou mocou.[103] Hoci zväčša nepreberali normy svetského práva priamym spôsobom, tie sa do nich dostali sprostredkovane cez pramene použité ich zostavovateľmi. Zbierky takéhoto charakteru pochádzali v tom období najmä z územia dnešného Francúzska, a preto ich aj označujeme ako francúzske zbierky. Zo zbierok pochádzajúcich z tejto oblasti a z predgraciánskych zbierok vôbec sú najvýznamnejšie tri zbierky pripisované biskupovi **Ivovi zo Chartres** (Ivo Cartonensis, † 1116), ktoré sú postupnou redakciou jedného zamerania.[104] Tie ustupujú od rigorizmu gregoriánskych zbierok a vytlačili aj vtedy už zastarané *Decretum Burchardi*. Pre svoj ortodoxný, avšak zmierlivý postoj k Ríši, boli najpoužívanejšími zbierkami až do Graciánovho dekrétu (*Decretum Gratiani*), na ktorý tiež vplývali. Sú pomenované takto:

– ***Collectio Trium (III) Partium*** *(Collectio Tripartita)* z roku 1093 alebo 1094, ktorá bola prvou zbierkou pochádzajúcou od Iva. Býva označovaná aj ako *Excerpta ex Decretis Romanorum Pontificum* (Výťah z dekrétov rímskych pontifikov). Toto označenie môže byť ale aplikované len na prvú časť tejto práce. Tá totiž obsahuje pápežské dekretálie od Klementa I. (92 – okolo r. 101) do Urbana II. (1088 – 1099), prevzaté predovšetkým zo Pseudo-izidoriánskych dekretálií. Druhá časť vychádza obdobne najmä zo Pseudo-izidoriany, často však cituje i kánony rôznych koncilov a synod (v geograficko-chronologickom usporiadaní). Tretia časť obsahuje skrátený text Ivovho dekrétu.[105]

[101] Porov. BRUNDAGE, J., A.: ref. 48, s. 35.
[102] Porov. BUŠEK, V.: ref. 6, s. 77.
[103] HRDINA, A.: *Kanonické právo*, ref. 7, s. 37.
[104] Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 112.
[105] Na porovnanie však podľa iných autorov táto zbierka nesie klamlivý titul, pretože sa delí

V predhovore autor deklaruje cieľ jeho zbierky, ktorým je reforma v Cirkvi prostredníctvom jej návratu k zanedbaným štandardom, a s rímskym biskupom, ako jej vodcom.

– ***Decretum Ivonis Episcopi Cartonensis*** je druhou zbierkou a pochádza približne z roku 1094. Väčšina autorov ju však označuje za menej dokonalú.[106] Rozdelená je do sedemnástich kníh a obsahuje systematicky zoradený kánonicko-právny materiál,[107] prebratý najmä z Burchardovej zbierky, Tripartity, *Collectio Britannica* a čiastočne tiež zo Pseudo-izidoriánskych dekretálií.
– ***Panormia*** (*Panomia*) je treťou Ivovou zbierkou. Pochádza pravdepodobne z roku 1096 a právne texty čerpá najmä z Ivovho dekrétu. V ôsmich knihách obsahujúcich viac než tisíc kánonov, hovorí o jednotlivých odvetviach cirkevného práva. Zrejme bol k tejto zbierke určený tiež známy predhovor vysvetľujúci zásady Ivovho diela, figurujúci i samostatne pod názvom *De consonantia canonum*.[108]

ZÁVER

Ďalší vývoj cirkevného práva pokračoval v duchu pápežského univerzalizmu, čo našlo svoje právne vyjadrenie predovšetkým v diele mnícha Graciána, ktoré je dodnes známe pod názvom *Decretum Gratiani*. Hoci sa jeho autor nevyhol viacerým odkazom na pramene rýdzo svetského práva (najmä kráľovské či cisárske kapitulárie), využíval ich vždy len v prípade, pokiaľ nešli proti zámerom, ktoré zostavením svojej zbierky sledoval. Ako zástanca pápežskej moci v Cirkvi tak podopieral svoje argumenty tvrdeniami svetských autorít len v prípade, ak svedčili o **vznešenosti a prednosti cirkevnej moci** pred mocou svetskou a nepresadzovali cézaropapistické zásahy do vnútorných cirkevných záležitostí. Aj samotný Graciánov dekrét by sme napokon mohli považovať za jeden z najdôležitejších plodov gregoriánskej reformy, ktorá zabezpečila Cirkvi

len na dve hlavné časti (namiesto troch), ktoré pomenovali moderní bádatelia ako Zbierka A a Zbierka B. Zbierka A je ešte rozdelená do dvoch častí. Prvá obsahuje pápežské dekretálie a druhá sprostredkúva koncilové kánony a rovnako tiež výňatky z cirkevných otcov. Časť B je prepracovaná verzia Ivovho Dekrétu (*Decretum*). Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 112.

106 Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo*, ref. 7, s. 37.

107 Porov. MICHAL, J.: ref. 46, s. 38.

108 Ústrednou témou tohto textu je úvaha o tom, ako uzmieriť zjavné protirečenia v kánonoch a rozhodnúť o tom, kedy môže byť právo platne zrušené dišpenzom. Dišpenzácia sprevádzaná kresťanskou láskou sa v tomto predhovore stáva jurisprudenčnou pomôckou sprevádzajúcou cirkevného sudcu pri výklade a aplikovaní kánonov. Porov. SOMERVILLE, R. – BRASINGTON, B. C.: ref. 64, s. 114 – 115.

úplnú slobodu tak voči cézaropapizmu, ako aj sfeudalizovanej Cirkvi, stáročia obmedzovanej laickou investitúrou, simóniou a právnym inštitútom súkromných kostolov.

Po období prevahy štátu nad Cirkvou a cisárstva nad pápežstvom v časoch Karolovskej a Otovskej dynastie sa teda situácia zmenila. V tom období, trvajúcom približne 150 rokov, však mali svoje miesto ešte ťažšie boje pápežstva s cisárstvom. Pre Cirkev ich víťazné ukončenie prinieslo všestrannú obnovu náboženského života, ale tiež začiatok silnej centralizovanej moci v Cirkvi. Pápežstvo bolo v tom období navyše rozsiahle podporované aj kánonickým právom, čo súviselo najmä s jeho vyprofilovaním sa ako samostatnej vedeckej i pedagogickej disciplíny (*scientia iuris Ecclesiae*).[109] Katolícka cirkev na čele s pápežstvom tak mala otvorenú cestu na budovanie vlastných, od svetskej moci nezávislých štruktúr, a presadiť sa ako **najdôležitejšia organizácia popri štáte**. Pápeži v tom období navyše s úspechom presadzovali svetovládne imperialistické myšlienky na úkor svetskej moci, čo vyvrcholilo pontifikátom Inocenta III. (1198 – 1216) a trvalo prakticky až do začiatku 14. storočia, keď boli tieto plány napokon definitívne porazené prebúdzajúcim sa sebavedomím národných štátov. Odvtedy sa znova otvorili príležitosti na uplatňovanie cézaropapistických rozhodnutí svetských autorít predovšetkým voči partikulárnym cirkvám, nevynímajúc však ani univerzálnu Cirkev.[110]

---

[109] Práve mních Gracián je považovaný za otca cirkevného práva ako vedy a za zakladateľa vedeckého systému kánonického práva. Až vďaka nemu získalo totiž kánonické právo systematicky vypracovanú podobu a ako veda sa jasne odlíšilo od teológie a svetského práva. Porov. KUTTNER, S.: The Father of the Science of Canon Law. In *The Jurist* 1. Washington: Catholic University of America, 1941, s. 2 – 19.

[110] Mohli by sme spomenúť niektorých predstaviteľov uvedených národných štátov (Filip IV. Pekný, 1285 – 1314), neskôr zase predstaviteľov cézaropapistického štátneho cirkevníctva, ktoré sa stále viac presadzovalo na úkor pápežského univerzalizmu. Svetské autority tak prakticky od tohto času celkom svojvoľne riadili „svoje" partikulárne cirkvi, neberúc ohľady na jurisdikčné práva Apoštolskej stolice. Ako príklad cézaropapizmu v 15. storočí by sme mohli spomenúť Španielske kráľovstvo, ktoré síce na jednej strane predstavovalo najväčšiu podporu pre univerzálnu Cirkev, avšak na druhej strane jeho predstavitelia obnovili dávne kráľovské cézaropapistické tradície. V tomto storočí tak pápežstvo začalo postupne strácať svoju univerzálnu pozíciu a začalo sa opätovne obmedzovať na pôsobenie italskej mocnosti. V 16. storočí sa cézaropapistickým ambíciám v cirkevnej politike nevyhol ani zanietený obranca katolíckej viery, cisár Karol V. (1519 – 1556), a dostal sa tak do sporov s viacerými pápežmi. Podobne tiež protestantské kniežatá opúšťajúce po vystúpení Martina Luthera († 1546) katolicizmus sa začali považovať za hlavy „svojich" partikulárnych kniežacích cirkví, v ktorých doviedli cézaropapistický systém štátneho cirkevníctva do „dokonalosti". Na základe dlhodobého presadzovania štátneho cirkevníctva anglickými kráľmi, sa v tomto storočí tiež sformovala národná partikulárna anglická cirkev. Bezprostrednou príčinou jej odtrhnutia sa od Ríma sa stali predovšetkým neobmedzené práva kráľa, ktorý dlhodobo zasahoval do jej vnútorných záležitostí. Aj keď v rámci presadzovania protireformácie začali

Pri úvahe nad celkovým vývojom po konštantínovskom obrate by sme zistili, že cézaropapistický systém sa veľmi skoro presadil najskôr na Východe a neskôr i na Západe. Vo vzťahu k univerzálnej Cirkvi sa od začiatku prejavoval najmä v potvrdzovaní pápežov ostrogótskymi, byzantskými a neskôr tiež karolovskými a otovskými cisármi. Ideál spojenia západného cisárstva s pápežstvom tak vždy predstavoval zároveň aj žriedlo vážnych konfliktov pre obdive strany, pretože v skutočnosti neexistoval nijaký zákon, ktorý by normoval pôsobenie oboch prvkov. Vzájomný pomer oboch mocí bol chápaný **dualisticky**, obrazne formou elipsy, ktorej ohniskami boli pápežstvo a cisárstvo. Na rozdiel od východného byzantského centralizmu (ústredné postavenie byzantského cisára) bol na Západe od začiatku základom práve tento dualizmus, ktorý sa stal tiež rozhodujúcim prvkom v rozvoji západného myslenia. Kým na Východe boli teda veci Božie a ľudské (náboženstvo a politika) prísne spojené, na Západe neboli celkom zmiešané, avšak neboli ani oddelené, keďže boli zomknuté v duchu myšlienok sv. Augustína († 430) vo filozoficky chápanom osobnom jadre.[111]

SUMMARY

During the historical development of the Church it had often occurred that the norms of Church Law were created not only by competent church authorities but also by secular authorities, who sometimes influenced positively but mainly negatively the external or internal church relationships by their interventions. We can mention the system of Eastern Caesaropapism, which arose in the Christian East, as good example of the widest possible extent intervention to internal church relationships. Not even in the West the Church did not defend itself against the permanent interventions to internal relationships from the side of secular authorities. Shortly after the adoption of orthodox Christianity by pagan Franks the analogous form of eastern political-religious system had started to gain ground also in the West. In such a way the political-religious system of Western Caesaropapism arose in the Christian West in the late fifth century AD and was in use until the conclusion of Concordat of Worms in the third decade of twelfth century AD. Its practical functioning had influenced not only secular society but by reason of close connection between the secular power and the church power also the internal church relationships in more

niektorí pápeži bojovať proti silnejúcemu cézaropapizmu, tento boj nemal vždy úspešný koniec (Španielsko). Pápežská jurisdikcia bola od toho času limitovaná najmä prostredníctvom *placetum regium*, *appelatio ab abusu*, obmedzovania cirkevného súdnictva či štátneho dozoru nad kláštormi. Myšlienky cézaropapizmu tak v skutočnosti na Západe nikdy úplne nezanikli a v rôznych podobách pretrvávali prakticky až do polovice 19. storočia.

111 Porov. KUMOR, B.: ref. 12, s. 8.

references, not exempting law. Even later, after the period of superiority of the state beyond the Church and the empire above the papacy, the situation had changed, from the fourteenth century it had often occurred to restoration of Caesaropapism interventions to church life. The main goal of the article is above all to offer the brief view on the development of Western Caesaropapism and to point out its direct or indirect influences on the most important sources of Church Law of given season.

II. VEREJNÉ PRÁVO

Vydržanie ako spôsob nadobúdania štátneho územia vo svetle judikatúry medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov

Juraj Jankuv

Synopsa: Obsahom článku je stručný prehľad existujúcej medzinárodnoprávnej úpravy inštitútu vydržania vo svetle existujúceho spektra názorov vedy medzinárodného práva, analýza existujúcej judikatúry medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov, v rámci ktorej bol tento inštitút použitý a následná sumarizácia najdôležitejších čŕt a povahy existujúcej medzinárodnoprávnej úpravy tohto inštitútu.

Kľúčové slová: Medzinárodné právo verejné, spôsoby nadobúdania štátneho územia, vydržanie štátneho územia, judikatúra medzinárodných súdnych orgánov, judikatúra medzinárodných arbitrážnych orgánov

ÚVOD

Inštitút vydržania je vo väčšine učebníc medzinárodného verejného práva uvádzaný ako jeden zo spôsobov nadobudnutia štátneho územia. V súčasnej teórii medzinárodného práva však obsah, povaha, ale i samotná existencia tohto inštitútu nie je hodnotená jednotne. V určitej časti spektra vedeckých názorov sa vydržanie považuje za samostatný, odvodený, mimozmluvný spôsob nadobudnutia štátneho územia. Iná skupina teoretikov sa prikláňa k názoru, že vydržanie patrí k pôvodným samostatným spôsobom nadobudnutia štátneho územia. Viacero teoretikov vydržanie ako samostatný právny titul pre nadobudnutie štátneho územia spochybňuje, ale len ako jeden z dôvodov na uplatnenie územných nárokov, ktoré následne vedú k adjudikácii. V nadväznosti na uvedené odlišnosti v prístupe predstaviteľov vedy medzinárodného práva je účelom tohto príspevku stručný prehľad existujúcej medzinárodnoprávnej úpravy inštitútu vydržania.

1. MEDZINÁRODNOPRÁVNA ÚPRAVA INŠTITÚTU VYDRŽANIA AKO SPÔSOBU NADOBUDNUTIA ŠTÁTNEHO ÚZEMIA A NÁZORY VEDY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA NA TÚTO PROBLEMATIKU

Základom formovania medzinárodnoprávneho inštitútu vydržania cudzieho štátneho územia iným štátom sa veľmi pravdepodobne stali niektoré znaky inštitútu vydržania hnuteľných a nehnuteľných vecí v rímskom práve. K detailnejšiemu definovaniu tohto inštitútu došlo v období klasickej rímskej jurisprudencie.[1] Vydržanie tu bolo chápané ako nadobúdanie vlastníctva veci patriacej niekomu inému jej neprerušenou držbou *(possessio)* v zákonom stanovenej lehote. Podmienkami vydržania podľa civilného práva *(ius civile)* bola primárne držba, pričom platila zásada: bez držby niet vydržania *(sine possessione usucapio procedere non potest).* Ďalšou podmienkou bola vydržacia lehota *(tempus).* Od čias rímskeho *Zákona dvanástich tabúľ* (455 pred n. l.) bola vydržacia lehota pre nehnuteľnosti dva roky a pre hnuteľné veci jeden rok. Držba musela počas vydržacej lehoty trvať nepretržite *(continuatio possessionis)*, takže jej strata (bez ohľadu na dôvod) v zásade vždy znamenala koniec vydržania. Významnou podmienkou bola spomínaná dobrá viera, t. j. úprimná viera držiteľa, že nadobudol vec od vlastníka a transakciou, ktorá bola právne vhodná na prevod vlastníctva. Dobrá viera sa na strane držiaceho vyžadovala len na začiatku držby. Ak neskôr držiteľ zistil pravý stav veci a tým stratil dobrú vieru, nebránilo to vydržaniu. Ďalšou podmienkou bol spravodlivý dôvod/titul *(iusta causa/iustus titulus).* Takýmto spravodlivým dôvodom mohol byť „skutok štedrosti", t. j. dar *(donatio)* vlastníka alebo dohoda s ním (kúpa). Ostatnou podmienkou bola spôsobilá vec *(res habilis*). Nesmelo ísť o vec, ktorá nemôže byť predmetom súkromného vlastníctva *(res extra commercium)*, a takisto boli z vydržania vylúčené veci ukradnuté *(res furtivae)* a ulúpené *(res vi possessae)* a provinčné pozemky.[2] Rímska klasická právna veda v nadväznosti na doteraz uvedené definovala vydržanie takto: *„Vydržanie je pripojenie vlastníctva v dôsledku nepretržitej držby po dobu určenú zákonom."*[3] Úprava inštitútu vydržania sa vý-

---

[1] Bližšie pozri CAPANDOVÁ, P.: Inštitút vydržania v rímskom práve a v občianskom zákonníku ČSR z roku 1950, in VALDHANS, J. – DÁVID, R. – ORGONÍK, M. – NECKÁŘ, J. – SEHNÁLEK, D. – TAUCHEN, J.: *Europeization of the National Law, the Lisbon Treaty and some other Legal Issues*. Sborník příspěvků z konference Cofola 2008 konané na PrF MU 13. – 14. 5. 2008 (elektronický dokument), Brno: Právnická fakulta, Masarykova Univerzita, 2008, s. 3.

[2] Podmienky vydržania bližšie pozri tamže, s. 4 – 5.

[3] *„Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti*". Bližšie pozri REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 270. K vydržaniu bližšie pozri i dielo GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách* (prekl. Jaromír Kincl). Brno: Masarykova Univerzita, 1981, s. 41 – 59.

razne nezmenila ani v období dominátu. Svedčí o tom obsah Justiniánskych Inštitúcií *(Institutiones*) v druhej knihe, šiestom titule.[4] Rozdielom tu je v podstate iba odlišná vydržacia lehota tak pre nehnuteľné veci (tri roky), ako aj hnuteľné veci (dvadsať rokov). Táto odlišnosť bola daná meniacimi sa spoločensko-politickými pomermi v Byzantskej ríši. [5]

Rímske právo mohlo hrať v procese preberania súkromnoprávnych inštitútov osobitne významnú úlohu, buď ako priamy historický zdroj v procese formovania moderného medzinárodného verejného práva, ako nepriamy zdroj v nadväznosti na jeho neustály vplyv na významné vnútroštátne právne poriadky štátov a napokon ako určitý vzor nadčasového univerzálneho práva. Vo vzťahu k inštitútu vydržania ako spôsobu nadobúdania štátneho územia v medzinárodnom práve je *vysoko pravdepodobné prebratie rímsko-právneho vzoru vo forme analógie práva*.[6] Proces preberania súkromnoprávnych inštitútov do medzinárodného verejného práva bol častý najmä v druhej polovici 19. storočia kvôli absencii úpravy celého radu právnych otázok.[7]

Medzinárodnoprávna úprava inštitútu vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia sa formovala už od 17. a 18. storočia, pričom jeho podoba sa pravdepodobne dotvorila na prelome 19. a 20. storočia.[8] Problematika inštitútu vydržania štátneho územia doposiaľ *nebola kodifikovaná v žiadnej medzinárodnej zmluve*. Je teda možné predpokladať, že pokiaľ táto úprava v medzinárodnom práve existuje, tak existuje v podobe *univerzálnych medzinárodných obyčajových pravidiel.* Pri skúmaní medzinárodnej obyčajovej úpravy v oblasti vydržania ako spôsobu nadobúdania štátneho územia je možné konštatovať, že najvýznamnejšími zdrojmi poznania v tejto oblasti sú názory vedy a judikatúra medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov. V tejto časti príspevku sa budeme ďalej bližšie zaoberať najmä názormi vedy na uvedenú problematiku.

*Vydržanie (*angl. *prescription)* je vo vede medzinárodného práva všeobecne charakterizované ako spôsob nadobudnutia štátneho územia jedným štátom legálnou držbou územia, ktoré v minulosti patrilo inému štátu. Detailnejší obsah tohto inštitútu je možné identifikovať skúmaním existujúceho spektra názorov vedy medzinárodného práva v tejto oblasti. Solídny základ sumarizácie najdô-

---

4 *Corpus Iuris Civilis – Justiniánske Inštitúcie* (prekl. Peter Blaho). Bratislava: Iura Edition 2000.

5 Bližšie pozri CAPANDOVÁ, P.: ref. 1, s. 8 – 9.

6 Bližšie pozri LESAFFER, R.: Argument from Roman Law in Current International Law: Occupation and Acquisitive Prescription. In *European Journal of International Law* ,Volume 16, Number 1, s. 25 – 58.

7 Bližšie pozri dielo LAUTERPACHT, H.: *Private Law Sources and Analogies of International Law: With Special Reference to International Arbitration.* London: Longmans, Green and Co. Ltd., 1927, Reprinted 2002 by The Lawbook Exchange, Ltd., 325 s.

8 Bližšie pozri KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť).* Bratislava: Iura Edition, 2008, s.275.

ležitejších čŕt medzinárodnoprávnej úpravy inštitútu vydržania v medzinárodnom práve, podľa nášho názoru, predstavuje prístup prof. Klučku. Ten v súvislosti s vydržaním uvádza, že k nadobudnutiu štátneho územia vydržaním dochádza *„na základe účinného, nepretržitého, pokojného (nerušeného) a dlhodobého výkonu štátnej moci na cudzom území počas obdobia dovoľujúceho vznik presvedčenia o oprávnenosti takéhoto výkonu"*[9] Pre úspešné vydržanie štátneho územia Klučka považuje za potrebné *„splniť všetky uvedené podmienky, v dôsledku čoho nesplnenie čo aj jednej z nich znamená, že tento spôsob nadobudnutia štátneho územia nie je oprávnený"*[10] V tejto súvislosti za kľúčovú otázku považuje správanie štátu, na území ktorého k vydržaniu dochádza pričom *„tento štát by mal na ňom (na svojom území) umožniť pokojný, nepretržitý a dlhodobý výkon moci cudzieho štátu..."*[11] V rámci toho profesor Klučka uvádza, že „...ak (štát) s vydržaním nesúhlasí a protestuje proti výkonu štátnej moci cudzieho štátu na svojom území, preruší sa jedna z požadovaných podmienok vydržania"[12] Ako príklad použitia inštitútu vydržania v medzinárodnoprávnej praxi uvádza prezentáciu nároku Veľkej Británie v ozbrojenom konflikte medzi Veľkou Britániou a Argentínou v spore o Falklandské (Malvínske) ostrovy začiatkom osemdesiatych rokov minulého storočia.[13] Diskutabilnejší je Klučkov názor, podľa ktorého je vydržanie pôvodným (originálnym) spôsobom nadobudnutia štátneho územia.[14]

Profesor Potočný a docent Ondřej v porovnaní s Klučkom zaraďujú vydržanie k odvodeným spôsobom nadobudnutia štátneho územia vzhľadom na skutočnosť, že ide o nadobudnutie štátneho územia, ktoré predtým podliehalo suverénnej moci iného štátu.[15] V ostatných názoroch na uvedený inštitút sa obaja menovaní autori veľmi blížia názorom Klučku. Navyše vyslovujú vo vede medzinárodného práva menej frekventovaný názor, podľa ktorého vydržanie ako platný titul nadobudnutia štátneho územia bolo uznané *„v rade rozhodcovských a súdnych nálezov"*.[16] V tejto súvislosti uvádzajú arbitrážneho nálezy v prípadoch *El Chamizal (1911)*,[17] *Grisbådarna (1919)*[18] a *Ostrov Palmas (1928)*.[19] Prakticky totožný prístup ako v prechádzajúcom prípade spolu s rovnakým výpočtom ju-

---

9 KLUČKA, J.: ref. 8, s. 275.
10 Tamže, s. 275.
11 Tamže, s. 275.
12 Tamže, s. 275.
13 Bližšie pozri tamže, s. 276.
14 Tamže s. 275.
15 POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, 5. doplněné a přepracované vydání.* Praha: C. H. Beck, 2006, s. 132 – 133.
16 POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: ref. 15, s. 133.
17 The Chamizal Case (Mexico v. United States), PCIJ, RIAA, 1911, s. 316 a nasl.
18 The Grisbådarna Case (Norway v. Sweden), PCIJ, RIAA, 1911, s. 316 a nasl.
19 The Island of Palmas Case (United States of America v. The Netherlands), R IAA, 1928, s. 831 a nasl.

dikatúry prezentuje F. Zbořil.[20] J. Azud, podobne ako Potočný a Ondřej, uvádza vydržanie v rámci odvodených (derivatívnych) mimozmluvných spôsobov nadobudnutia štátneho územia, čím v zhode s oboma uvedenými autormi a Kluč-kom *de facto* považuje vydržanie za samostatný spôsob nadobudnutia štátneho územia v dôsledku oprávnenej, nepretržitej a neprerušovanej držby.[21] Rovnaký prístup prezentuje i S. Mráz, ktorý podobne ako väčšina predchádzajúcich autorov, zdôrazňuje problematickosť otázky dĺžky vydržacej lehoty.[22] V kontraste s predchádzajúcimi prístupmi Č. Čepelka a P. Šturma nepovažujú vydržanie za samostatný titul nadobudnutia štátneho územia.[23] Obaja autori uvádzajú, že vydržanie existuje len ako jeden z dôvodov na uplatnenie územných nárokov, ktoré následne vedú k adjudikácii,[24] pričom ako príklad takejto formy aplikácie vydržania uvádzajú spomínaný prípad *Ostrov Palmas (1928)* a prípad *Minquiers a Ecrehos (1953)*[25] riešený Medzinárodným súdnym dvorom.

Zaujímavá je expozícia názorov anglo-americkej vedy medzinárodného práva. Jedným z prvých britských teoretikov, ktorí sa hlbšie zaoberajú problematikou vydržania v medzinárodnom práve, je profesor Johnson. Johnson v súvislosti s vydržaním štátneho územia formuluje pojem „akvizitívne vydržanie (angl. *acquisitive prescription*, franc. *prescription acquistive*)".[26] Po bližšom skúmaní obsahu tohto pojmu je možné vysloviť názor, že ide o precizovanú formu pojmu „vydržanie", tak ako je používaný v slovenskej a českej vedeckej a odbornej spisbe v danej oblasti. Prívlastok „akvizitívne" je možné voľne preložiť ako „súhlasné". Vo svojej podstate teda tento prívlastok zvýrazňuje podmienku absencie protestu pôvodného územného suveréna. Podmienky vydržania Johnson formuluje v nadväznosti na staršie názory francúzskeho právneho experta na medzinárodné právo Paula Fauchilla. Ide o podmienku mierovej (pokojnej) a neprerušenej držby, o podmienku verejného charakteru držby a napokon o podmienku dlhodobej trvajúcej (angl. *persistent*) držby.[27]

---

[20] ZBOŘIL, F.: Státní území (kapitola v učebnici). DAVID,V. – SLADKÝ, P. – ZBOŘIL, F.: *Mezinárodní právo veřejné s kasuistikou*. Příbram: Leges, 2008, s.155 – 156.

[21] Pozri AZUD, J.: *Medzinárodné právo.* Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 2003, s. 240.

[22] MRÁZ, S.: Medzinárodnoprávny režim štátneho územia, mora, Antarktídy, kozmu a životného prostredia (kapitola v učebnici). In MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P.: *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Právnická fakulta, Univerzita Komenského 2003, s. 111.

[23] Pozri ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné.* Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 216.

[24] Tamže, s. 216.

[25] The Minquiers and Ecrehos case (France v. United Kingdom), ICJ Reports, 1953, s. 47 n.

[26] JOHNSON, D. H. N.: Acquisitive Prescription in International Law, *British Yearbook of International Law*, 332 1950, 27, s. 332 – 354.

[27] Tamže, s. 343 – 348. Tieto podmienky Johnson prevzal z diela FAUCHILLE, P.: *Traité de Droit International public*. Paris: Rousseau, Vol. I, Part II, (1925), s. 759.

Tieto podmienky boli podľa Johnsona splnené napr. v spomínanom prípade *Ostrov Palmas (1928)*. Johnson je konceptu vydržania ako dôvodu pre nadobudnutie štátneho územia priaznivo naklonený a konštatuje, že medzinárodný súd by pri rozhodovacej činnosti mal akceptovať akvizitívne vydržanie, ako všeobecnú zásadu medzinárodného práva.[28]

I. Brownlie terminologicky nadväzuje na názory profesora Johnsona, pričom rovnako používa pojem „akvizitívne vydržanie" i jeho skrátenú formu „vydržanie".[29] Pri hodnotení tohto inštitútu je však opatrnejší a konštatuje, že existencia tohto inštitútu nie je celkom nesporná a vyslovuje pochybnosť, či inštitút vydržania hrá v medzinárodnom práve vôbec nejakú úlohu.[30] Na druhej strane sa profesor Brownlie týmto inštitútom relatívne podrobne zaoberá a nastoľuje zaujímavé otázky. Vo vede medzinárodného práva rozlišuje tri roviny vydržania, a to vydržanie vo forme držby od nepamäti (angl. *inmemorial possession*), vydržanie vo forme podobnej rímskemu inštitútu *usucapio* spojenej s neprerušenou držbou, spravodlivým titulom, dobrou vierou a trvaním držby počas určitého obdobia, a napokon vydržanie ako modifikované rímske *usucapio* bez splnenia podmienky dobrej viery. V nadväznosti na uvedené tri roviny vydržania však formuluje názor, že „držba od nepamäti" nie je vydržaním, keďže nie je možné zistiť jej pôvod.[31] Brownlie v nadväznosti na existujúcu judikatúru medzinárodných arbitrážnych a súdnych orgánov konštatuje, že v rámci jednotlivých prípadov nie je ľahké odlíšiť vydržanie od efektívnej (prvotnej) okupácie. Poukazuje na situáciu, keď o územie súperia dvaja suveréni, ako to bolo v prípade *Ostrov Palmas (1928)*, keď síce dané územie nebolo územím nikoho, ale tribunál sa sústredil prednostne na identifikáciu aktov efektívneho ovládania územia bez tohto, aby sa venoval otázke vydržania. Podľa Brownlieho skúmanie otázky vydržania v takýchto prípadoch nijako nepomôže, čo v zásade potvrdil i arbiter Huber, ktorý sa podľa názoru Brownlieho v tomto prípade vyhol použitiu pojmu „vydržanie" a tým i poprel jeho existenciu v danom prípade.[32] Brownlie následne venuje detailnejšiu pozornosť podmienkam vydržania, tak ako ich prezentoval Johnson. Z ich rámca podobne ako Johnson či Fauchille vyčleňuje podmienku dobrej viery, ktorú považuje za spornú. Brownlie sa taktiež vyjadruje k otázke miesta vydržania v rámci klasifikácie spôsobov nadobudnutia štátneho územia. V tejto súvislosti registruje nejednotné názory vedy, či ide o pôvodný alebo odvodený spôsob nadobudnutia štátneho územia, avšak neprikláňa sa k žiadnemu z nich. Brownlie okrajovo

[28] JOHNSON, D. H. N.: ref. 26, s. 343.

[29] BROWNLIE, I.: *Principles of Public International Law, Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press 2008, s. 146 – 151.

[30] Tamže, s. 151.

[31] Tamže, s. 147.

[32] BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 148.

rieši i otázku možnosti vydržania morských vôd (v zásade najmä pobrežných vôd), pričom túto možnosť nevylučuje. [33]

J. G. Starke tvrdí, že neexistuje žiadne rozhodnutie medzinárodného tribunálu, ktoré by podporilo doktrínu akvizitívneho vydržania.[34] Ako limitujúci faktor aplikácie tohto inštitútu uvádza príklad holandsko-belgického sporu v prípade *Hraničné územie (1959),*[35] v rámci ktorého Medzinárodný súdny dvor uviedol, že prax správnych aktov vykonávaných miestnymi holandskými úradmi v určitej oblasti nebola spôsobilá nahradiť právny titul Belgicka na toto územie, nadobudnutý riadne uzavretou zmluvou.[36] M. Akehurst, v porovnaní s inými anglo-americkými teoretikmi, podobne ako predstavitelia českej a slovenskej právnej vedy, používa iba zjednodušený pojem „vydržanie" (*prescription*).[37] V rámci svojich komentárov zdôrazňuje potrebu preukázania efektívnej kontroly nad vydržiavaným územím. V súvislosti s aplikáciou tohto inštitútu uvádza už spomínaný prípad *Ostrov Palmas (1928)*, ako aj prípad *Východné Grónsko (1933)*,[38] riešený Stálym dvorom medzinárodnej spravodlivosti. Podľa Akehursta však ani v jednom z týchto prípadov nedošlo k bližšej špecifikácii právneho titulu, na základe ktorého víťazná strana nadobudla štátne územie. V oboch prípadoch sa arbitrážny, resp. súdny orgán, priklonil na stranu toho štátu, ktorý preukázal vyššiu mieru efektívnej kontroly nad sporným územím.[39] Akehurst taktiež prezentuje ojedinelý a zaujímavý názor, že získanie nezávislosti bývalej kolónie cestou postupného ústavného vývoja (ako sa to stalo napr. v prípade Austrálie, Kanady a Nového Zélandu) môže byť pokladané za druh kvázivydržania.[40]

M. D. Shaw uvádza, že inštitút vydržania štátneho územia je nutné vykladať vo vzájomnej súvislosti s inštitútom (prvotnej) okupácie štátneho územia. Vydržanie definuje ako spôsob vytvorenia titulu na územie, ktoré nie je územím nikoho *(terra nullius)*, a ktorý bol získaný buď nezákonne, alebo v dôsledku okolností, v rámci ktorých legalitu nadobudnutia nemožno preukázať.[41] Podľa jeho názoru ide o legitimizáciu nejasného titulu v dôsledku uplynutia času a predpokladaného súhlasu predchádzajúceho suveréna.[42]

---

33 Tamže, s. 158.

34 STARKE, J. G.: *Introduction to International Law*. London: Butterworths, 1989, s.168.

35 Case concerning Sovereignty over certain Frontier Land (Belgium v.Netherlands), ICJ Reports, 1959, s. 209 a nasl.

36 STARKE, J. G.: ref. 34, s. 168.

37 AKEHURST, M.: *A Modern Introduction to International Law, Sixth Edition*. London and New York: Routledge, 1995, s. 146.

38 Legal status of Eastern Greenland (Denmark v. Norway), PCIJ, Series A/B, 1933, Fasc. No. 53.

39 AKEHURST, M.: ref. 37, s. 147.

40 Tamže, s. 147.

41 SHAW, M. D.: *International Law.* Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 504.

42 Tamže, s. 504.

Vydržanie podľa Shawa odráža potrebu pocitu stability v medzinárodnom systéme uznaním skutočnosti, že územie, ktoré je v nespochybňovanej držbe štátu dlhé časové obdobie, nemôže byť štátu odňaté bez vážnych dôsledkov pre medzinárodný poriadok. Shaw ďalej tvrdí, že neexistencia takejto doktríny, by mohla ohroziť právny titul mnohých štátov na ich územie.[43] Ako podmienky vydržania Shaw uvádza podmienky, na ktorých sa dohodli Botswana a Namíbia v rámci prípadu *Ostrov Kasikili/Sedudu (1999).*[44] V rámci tohto prípadu skutočne sporové strany uviedli, že pre úspešnú aplikáciu inštitútu vydržania je nutné, aby držba územia bola spojená s úmyslom vládnuť ako suverén *(*fr. *à titre de souverain),* mierová a neprerušená, verejná a trvajúca určité časové obdobie. Uvedený titul bol podľa Shawa neúspešne použitý v spomínanom prípade *El Chamizal (1911).* V kontexte vydržania Shaw spomína i prípad *Minquiers and Ecrehos (1953),* kde však, podľa jeho názoru, Medzinárodný súdny dvor rozhodol bez tohto, aby jasne formulovať právny titul nadobudnutia územia. Dixon v súvislosti s vydržaním štátneho územie zdôrazňuje význam podmienok vydržania uvedených v rámci prípadu *Ostrov Kasikili/Sedudu (1999).* Spomína i prípad *Územnej a morskej hranice (2002),* kde šlo o spor medzi Kamerunom a Nigériou,[45] ktorý skončil úspešne pre Kamerun. V rámci tohto prípadu bol nárok Nigérie skutočne prezentovaný na základe princípu efektívneho výkonu správy na kamerunskom území a dokonca boli i definované podmienky vydržania štátneho územia Kamerunom, podobne ako v prípade *Ostrov Kasikili/Sedudu (1999).* Gardiner v kontexte vydržania uvádza ďalšie dva prípady Medzinárodného súdneho dvora,[46] a to prípad *Hraničný spor (1986)*[47] a prípad *Spor o územie, ostrov a more* (1992).[48] V oboch prípadoch Medzinárodný súdny dvor judikoval, že aplikácia prvotnej okupácie či vydržania územia nemôže prevážiť nad princípom rešpektovania existujúcich koloniálnych administratívnych hraníc *(uti possidetis iuris).*

Zaujímavá je i krátka expozícia do sféry iných zahraničných doktrín medzinárodného práva v oblasti vydržania. Názory francúzskeho internacionalistu Fauchilla sme spomenuli už v inom kontexte.[49] I. Seidl-Hohenveldern, reprezentujúci nemeckú a rakúsku vedu medzinárodného práva, uvádza, že inštitút akvizičného vydržania má pôvod vo všeobecných právnych zásadách v zmys-

43 Tamže, s. 504.

44 Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia,), ICJ Reports 1999, s. 1045 n.

45 Land and Maritime Boundary Between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guineu intervening), ICJ Reports 2002, s. 303 n.

46 GARDINER, R. K.: *International Law.* London: Pearson Longman, 2003, s. 178 – 179.

47 Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali), ICJ Reports, 1986, s. 554 a nasl.

48 Land, Island and Maritime Dispute (El Salvador v. Honduras), ICJ Reports, s. 351 n.

49 Bližšie pozri FAUCHILLE, P.: *Traité de Droit International public,* Paris: Rousseau, Vol. I, Part II., 1925, s. 759.

le článku 38 ods. pís. c) *Štatútu medzinárodného súdneho dvora* (1945).[50] Existenciu tohto inštitútu predpokladá v dôsledku existencie princípu efektivity (*ex factis ctis ius oritur*) v medzinárodnom práve. V nadväznosti na existenciu tohto princípu môže byť chýbajúci právny titul, a teda i chýbajúca územná suverenita nadobudnutá „dlhým nespochybneným výkonom práva s týmto a pre tento titul spojeným".[51] J. Symonides, reprezentujúci poľskú vedu medzinárodného práva, zaradzuje vydržanie (*zasiedzenie*) medzi spôsoby nadobudnutia štátneho územia podľa medzinárodného práva.[52] Pre nadobudnutie územia cestou vydržania je podľa neho nevyhnutné dlhodobé a pokojné vykonávanie suverénnych práv na vydržiavanom území.[53] Reprezentant belgickej vedy medzinárodného práva de Visscher vytvára v súvislosti s nadobudnutím štátneho územia osobitnú širšiu koncepciu tzv. historickej konsolidácie,[54] ktorá v sebe zahŕňa i niektoré aspekty prvotnej okupácie i vydržania. Túto koncepciu oprel najmä o rozsudok Medzinárodného súdneho dvora (MSD) v anglicko-nórskom spore v prípade *Rybolovné loviská (1951)*.[55] V tomto prípade MSD uznal nárok Nórska na časť rybolovných lovísk v rámci šíreho mora v dôsledku dlhodobej nórskej praxe a tolerancie medzinárodného spoločenstva a Veľkej Británie. De Visscher na základe tohto prípadu skoncipoval teóriu historickej konsolidácie, podľa ktorej je dostatočným právnym titulom uznanie dlhodobej praxe štátu v rámci určitého územia v záujme základných záujmov stability územných situácií z hľadiska mieru a bezpečnosti. Táto teória je podľa niektorých názorov vedy medzinárodného práva považovaná za kontroverznú a rozsudok vo veci *Rybolovné loviská (1951)* sa považuje za výnimku z platnej medzinárodnoprávnej úpravy.[56] Napriek tomu túto koncepciu štáty občas využívajú ako argument na podpretie svojich nárokov. V prípade rozhodcovského rozhodnutia špeciálneho arbitrážneho tribunálu, vytvoreného zmluvne Eritreou a Jemenom vo veci *Ostrovy v Červenom mori (1998)*[57] bola táto koncepcia potvrdená v prospech Jemenu. V tomto zložitom prípade však nie je možné identifikovať, či potvrdila prvotnú okupáciu alebo vydržanie sporných ostrovov Hanish a Zugar. Zreteľný je iba fakt, že Jemen si nárokoval na oba ostrovy na základe staršieho his-

---

50 SEIDL-HOHENVELDERN, I.: *Mezinárodní právo veřejné, 3. vydání*. Praha: ASPI Wolters Kluwer 2006, s. 95, 103, 204.

51 Tamže, s. 204.

52 SYMONIDES, J.: Teritorium w prawie międzynarodowym. BIERZANEK, R. – SYMONIDES, J.: *Prawo miedzynarodove publiczne*. Warszawa: Wydawnictva Prawnicze PWN, Wydanie VI Uaktualnione, 1997, s. 210 – 211.

53 SYMONIDES, J.: ref. 52, s. 210.

54 DE WISSCHER, CH.: *Theory and Reality in Public International Law* (preklad P. E. Corbett). Princeton, 1957, s. 199.

55 Fisheries case (United Kingdom v. Norway), ICJ Reports 1951, s. 116 n.

56 Bližšie pozri BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 156 a SHAW, M. D.: ref. 41, s. 507.

57 Red Sea Island Case (Eritrea v. Yemen), Award of October 1998, ILR 114, 2 at 117 (para 450).

torického titulu. Eritrea svoj nárok odvádzala od talianskej okupácie ostrovov v rámci teritória svojho územného predchodcu Etiópie a následného výkonu správy etiópskymi orgánmi po tom, ako Etiópia získala nezávislosť.

2. JUDIKATÚRA MEDZINÁRODNÝCH SÚDNYCH A ARBITRÁŽNYCH ORGÁNOV V OBLASTI VYDRŽANIA AKO SPÔSOBU NADOBÚDANIA ŠTÁTNEHO ÚZEMIA

Prehľad názorov vedy medzinárodného práva na inštitút vydržania indikuje, že v judikatúre medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov je možné identifikovať celý rad prípadov, ktoré sa priamo či nepriamo týkali aplikácie inštitútu vydržania. Potočný a Ondřej[58] v tejto súvislosti uvádzajú ako príklady úspešnej aplikácie inštitútu vydržania mexicko-americký spor riešený spoločnou arbitrážnou komisiou v prípade *El Chamizal (1911)*, nórsko-švédsky spor v prípade *Grisbådarna (1919)*, ktorý bol riešený Stálym arbitrážnym dvorom, a americko-holandský spor v prípade *Ostrov Palmas (1928)* riešený rovnakým orgánom. Akehurst[59] uvádza v súvislosti s vydržaním už spomínaný prípad *Ostrov Palmas (1928)*, ako aj prípad *Východné Grónsko (1933)* riešený Stálym dvorom medzinárodnej spravodlivosti. Podľa Akehursta ani v jednom z týchto prípadov nedošlo k bližšej špecifikácii právneho titulu, na základe ktorého víťazná strana nadobudla štátne územie.[60] Šturma[61] v súvislosti s aplikáciou inštitútu vydržania uvádza spomenutý prípad *Ostrov Palmas (1928)* i prípad *Minquiers a Ecrehos (1953)* riešený Medzinárodným súdnym dvorom. Brownlie,[62] Shaw[63] i Dixon[64] zhodne uvádzajú, že vydržanie ako právny titul pre nadobudnutie štátneho územie bolo spomenuté i v neskoršom rozsudku Medzinárodného súdneho dvora v prípade *Ostrov Kasikili/Sedudu (1999)* v spore medzi Botswanou a Namíbiou. M. Dixon spomína prípad *Územná a morská hranica (2002)*, kde šlo o spor medzi Kamerunom a Nigériou. Gardiner v kontexte vydržania uvádza ďalšie dva prípady Medzinárodného súdneho dvora,[65] a to prípad *Hraničný spor (1986)*[66] medzi republikami Burkina Faso a Mali a prípad

58 POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: ref. 15, s. 132 – 133.
59 AKEHURST, M.: ref. 37, s. 147.
60 AKEHURST, M.: ref. 37, s. 147.
61 ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: ref. 23, s. 216.
62 BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 156.
63 SHAW, M. D.: ref. 41, s. 504 – 505.
64 DIXON, M.: *Textbook on International Law, Sixth Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 155.
65 GARDINER, R. K.: ref. 46, s. 178 – 179.
66 Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali), ICJ Reports, 1986, s. 554 n.

Spor o územie, ostrov a more (1992)[67] medzi Salvadorom a Hondurasom. V oboch týchto prípadoch Medzinárodný súdny dvor judikoval, že aplikácia prvotnej okupácie či vydržania územia nemôže prevážiť nad princípom rešpektovania existujúcich koloniálnych administratívnych hraníc *(uti possidetis iuris).* V rámci oboch týchto prípadov vždy jedna zo sporových strán skutočne odôvodňovala nadobudnutie suverenity na základe efektívneho výkonu štátnej moci. Existenciu inštitútu vydržania nepriamo podporuje i prípad *Chrám Preah Vihear (1962)*,[68] v rámci ktorého Medzinárodný súdny dvor priznal štátne územie, ktoré historicky zrejme patrilo Thajsku, Kambodži v dôsledku omylu. Starke uvádza v súvislosti s vydržaním holandsko-belgický spor v prípade *Hraničné územie (1959)* riešený Medzinárodným súdnym dvorom. Určitú relevanciu na podporu inštitútu vydržania majú i prípady *Rybolovné loviská (1951)* a *Ostrovy v Červenom mori (1998).*

Z uvedeného prehľadu vyplýva, že jednotlivé prípady nie sú z hľadiska aplikácie inštitútu vydržania hodnotené jednotne. Niektoré z uvedených prípadov majú pre aplikáciu inštitútu vydržania zreteľne iba okrajový význam. Z príslušného prípadov preto budeme venovať bližšiu pozornosť tým, ktoré môžu významným spôsobom podporiť existenciu inštitútu vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia v medzinárodnom práve. Podľa nášho názoru ide o prípady *Grisbådarna (1909), El Chamizal (1911), Ostrov Palmas (1928), Minquirs a Ecrehos (1953), Hraničné územie (1959), Ostrov Kasikili/Sedudu (1999)* a *Územná a morská hranica (2002).*

2.1. Prípad Grisbådarna (1909)[69]

V tomto prípade išlo o nórsko-švédsky spor o priľahlé morské vody v oblasti nazvanej Grisbådarna. Vo veci rozhodoval Stály arbitrážny dvor, resp. arbitri vybraní zo zoznamu Stáleho arbitrážneho dvora (ďalej iba SAD) na základe *Dohody zo 14. marca 1908*, ktorou sa Nórsko a Švédsko dohodli o postúpení sporu SAD. Podľa článku III tejto dohody bolo úlohou SAD rozhodnúť, či hraničná línia má byť určená podľa *Hraničnej zmluvy (1661)* medzi oboma krajinami podľa priloženej mapy, a ak nie, tak SAD mal určiť hraničnú líniu s prihliadnutím na faktické okolnosti a zásady medzinárodného práva. SAD posudzoval konkurujúce nároky oboch krajín v oblasti Grisbådarna, pričom zistil, že hraničnú líniu nie je možné presne určiť podľa Hraničnej zmluvy (1661). SAD v tomto prípade skúmal intenzitu konaní oboch štátov s cieľom zistiť, ktorý z nich vykonával

[67] Land, Island and Maritime Dispute (El Salvador v. Honduras), ICJ Reports, s. 351 n.

[68] Case Concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), ICJ Reports 1962, s. 5 n.

[69] The Grisbådarna Case, Norway v. Sweden, PCIJ, RIAA 1909, s. 155 a nasl.

v danej oblasti správu ako suverén. V tejto súvislosti SAD zistil, že v danom regióne vykonávalo viac aktov s povahou aktov suveréna Švédsko. Išlo o akty ako umiestňovanie pevných majákov, plávajúcich majákov prieskum mora a pod. Nórsko v regióne prejavovalo oveľa menšiu aktivitu. V nadväznosti na túto skutočnosť SAD konštatoval, že je všeobecne akceptovaným princípom medzinárodného práve, že *„stav vecí, ktoré aktuálne existujú a existovali dlhý čas, by mal byť menený tak málo, ako je to možné“* a priznal sporné územie Švédsku.[70] Uvedená formulácia teda neobsahovala pojem „vydržanie“ ani „akvizitívne vydržanie“. Na druhej strane SAD v jej rámci neuviedol, že dané pobrežné morské vody boli bez územného suveréna. Dané územie teda logicky patrilo jednej zo strán, čo by mohlo podporiť argument vydržania v danom prípade. Niektorých autorov daná formulácia vedie k názoru, že tento prípad predstavuje úspešný príklad aplikácie inštitútu vydržania.[71] Shaw dokonca uvedenú formuláciu považuje za základ existencie doktríny vydržania ako spôsobu nadobúdania štátneho územia v medzinárodnom práve. Bez existencie tejto doktríny by, podľa jeho názoru, mohli byť ohrozené územné tituly mnohých štátov.[72]

2.2. Prípad El Chamizal (1911)[73]

V tomto prípade išlo o spor medzi Spojenými štátmi americkými a Mexikom o približne šesťsto akrov pôdy medzi starým korytom rieky Rio Grande, tak ako bolo situované v roku 1852, a korytom tejto rieky, tak ako bolo popísané v dohode oboch štátov z roku 1910. Toto územie bolo nazvané Chamizalský trakt a vzniklo posunom koryta rieky Rio Grande. Spojené štáty americké v rámci svojho nároku výslovne uviedli pojem vydržanie v súvislosti s takto vzniknutým územím, pričom toto vydržanie územia pokladali za legálne v dôsledku nerušenej, neprerušenej a nenapadnutej držby daného územia od roku 1848.[74] Tento spor riešila Medzinárodná hraničná komisia vytvorená na základe dohody oboch štátov. Po zvážení viacerých relevantných okolností táto komisia dospela k názoru, že k vydržaniu daného územia Spojeným štátmi

[70] Pôvodné anglické znenie textu: *„it is a well established principle of the law of nations that the state of things that actually exist and has existed for a long time should be changed as little as possible“*

[71] Bližšie pozri napr. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: ref. 15, s. 133 alebo ZBOŘIL, F.: ref. 20, s. 155 – 156.

[72] SHAW, M. D.: ref.41, s. 504.

[73] The Chamizal Case (Mexico v. United States), PCIJ, RIAA 1911, s. 316 a nasl.

[74] Pôvodný anglický text: *„undisturbed, uninterrupted, and unchallenged possession of the territory“*

nedošlo.[75] Základným argumentom, z ktorého táto komisia vychádzala, bolo zistenie, že mexická strana viacerými aktmi protestovala proti držbe uvedeného územia Spojenými štátmi americkými.[76] Tento spor je jedným z prvých arbitrážnych sporov, v rámci ktorého sa použil pojem vydržania a boli definované podmienky vydržania. Poukazuje taktiež na existenciu relevantnej praxe oboch sporových strán, ktoré potvrdili, že rešpektujú inštitút vydržania v obyčajovej podobe.

2.3. Prípad Ostrov Palmas (1928)[77]

V tomto prípade sa USA a Holandsko dostali do sporu o ostrov Palmas (Miangas), ktorý je súčasťou filipínskeho súostrovia. Prípadom sa zaoberal ďalej SAD v osobe arbitra Hubera. Korene sporu siahajú do roku 1898, keď Španielsko postúpilo filipínske súostrovie *Parížskou zmluvou* USA, pričom presná špecifikácia územia, ktoré bolo prevedené touto zmluvou, bola obsiahnutá v článku III tejto zmluvy. V rámci tejto zmluvy bolo zrejme omylom zakreslené pod španielsku správu i územie ostrova Palmas.[78] Keďže USA prebrali územie filipínskeho súostrovia od Španielska, snažili sa preukázať, že už pred uzavretím zmluvy patrilo toto územie Španielsku. Opierali sa pritom najmä o titul nadobudnutia územia v dôsledku práva objavu a následného potvrdenia vlastníctva tohto územia *Münsterskou zmluvou (1648)*, riešiacou vzájomné usporiadanie vzťahov Španielska a Spojených holandských provincií. Holandsko naproti tomu tvrdilo, že efektívne vykonávalo štátnu moc na území ostrova Palmas prostredníctvom Východoindickej spoločnosti už od roku 1677, resp. začalo ju vykonávať už pred rokom 1648.

Arbitrážny nález arbitra Hubera vo veci konštatoval, že právo objavu nie je dostatočným titulom pre nadobudnutie štátneho územia bez mierového a efektívneho výkonu správy tohto územia. Ide len o tzv. počiatočný *(inchoate)* právny titul, ktorý musí byť doplnený aktmi výkonu správy. Po preskúmaní činnosti Španielska Huber dospel k názoru, že Španielsko ako územný predchodca USA nevykonávalo takmer žiadne správne akty týkajúce sa ostrova Palmas. Na druhej strane Huber uznal, že Holandsko preukázalo mierový a kontinuálny výkon štátnej správy na ostrove Palmas. Suverenita Holandska na tom-

---

[75] Pôvodný anglický text: *„the commissioners have no difficulty in coming to the conclusion that the plea of prescription should by dismissed"*

[76] V náleze bola použitá formulácia: *„Mexican Government hade done all that could be reasonably required o fit by way of protest against the alleged encroachment"*

[77] The Island of Palmas Case (United States of America v. The Netherlands), R IAA 1928, s. 831 n.

[78] ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: ref. 23, s. 217.

to ostrove bola preukázaná zmluvne upraveným vazalským vzťahom medzi Východoindickou spoločnosťou zastupujúcou Holandsko a dvoma lokálnymi kniežatstvami na ostrove Sangi (Talautse), ktorých súčasťou bol i ostrov Palmas. Vazalský vzťah oboch kniežatstiev vo vzťahu k Holandsku trval minimálne od roku 1677. V náleze Huber použil viackrát i slovo držba *(possesion)*, ale i vydržanie *(precription)*. Indikoval jeho vnútroštátny pôvod a konštatoval, že medzinárodné právo nemôže v tomto redukovať obsah územnej suverenity na kategóriu abstraktného práva bez jeho konkrétnej manifestácie. V nadväznosti na to konštatoval, že zásada súvislého a pokojného (mierového) výkonu funkcií štátu v rámci daného regiónu je konštitutívnym elementom územnej suverenity, ktorý je uznaný medzinárodnou jurisprudenciou a doktrínou. Huber tiež uviedol, že dlhodobá súvislá držba je dobrým titulom pre nadobudnutie územia. Ako iné spôsoby nadobudnutia štátneho územia v tomto kontexte uviedol okupáciu (prvotnú), dobytie územia *(conquest)*[79] a cesiu. V dôsledku tohto prístupu podľa niektorých názorov vedy medzinárodného práva v tomto prípade došlo k aplikácii inštitútu vydržania. Tento názor zrejme ako prvý prezentoval D. Johnson.[80] Veda medzinárodného práva však v tomto smere nie je jednotná. I. Brownlie napr. v tejto súvislosti konštatuje, že arbiter Huber sa v tomto prípade sústredil prednostne na identifikáciu aktov efektívneho ovládania územia bez tohto, aby sa venoval otázke vydržania. Podľa Brownlieho arbiter sa v tomto prípade vyhol použitiu pojmu „vydržanie" a tým i poprel jeho existenciu v danom prípade.[81]

2.4. Prípad Minquiers a Ecrehos (1953)[82]

Daný prípad riešený Medzinárodným súdnym dvorom (ďalej len MSD) sa týkal britsko-francúzskeho sporu o ostrovčeky a skaliská Minquiers a Ecrehos v kanáli La Manche *(The British Channel)*. Význam týchto ostrovov pre obe strany spočíval v kolóniách ustríc, ktoré sa v blízkosti týchto ostrovčekov nachádzajú. Spojené kráľovstvo odvíjalo svoj nárok na uvedené ostrovy a skaliská od faktu zjednotenia normanského vojvodstva s Anglickom po roku 1099, keď normanský vojvoda Viliam Dobyvateľ dobyl Anglicko. Normanské kráľovstvo v tom čase vykonávalo jurisdikciu nad všetkými ostrovmi v kanáli La Manche. Anglický kráľ, ktorý prijal titul vojvodu z Normandie, nad týmito ostrovmi vy-

[79] Dobytie územia, teda anexia, bola v tradičnom medzinárodnom práve legálnym spôsobom nadobudnutia štátneho územia.

[80] JOHNSON, D. H. N.: ref. 26, s. 343. Rovnaký názor je prezentovaný i v diele POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: ref. 15, s. 133 alebo ZBOŘIL, F.: ref. 20, s. 155 – 156.

[81] BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 148.

[82] The Minquiers and Ecrehos Case (France v. United Kingdom), ICJ Reports 1953, s. 47 n.

konával jurisdikciu bez prerušenia minimálne od 14. storočia. Francúzsko svoj titul opieralo o fakt, že normanské kráľovstvo bolo vazalským štátom Francúzska a Francúzsko prenajímalo ostrovy v kanáli La Manche tomuto kráľovstvu pred rokom 1099 za poplatok. Francúzsko ďalej tvrdilo, že v roku 1204 obsadilo kontinentálnu časť normanského kráľovstva a v dôsledku toho získalo i sporné ostrovy, ktoré malo toto kráľovstvo od francúzskeho kráľa prenajaté.

V rozsudku MSD priznal ostrovčeky Spojenému kráľovstvu na základe dlhodobého faktického výkonu suverenity. Francúzsky nárok z obdobia stredoveku MSD neposudzoval vzhľadom na skutočnosť, že v danej oblasti medzi oboma mocnosťami dochádzalo k neustálym bojom, v dôsledku ktorých držbu ostrovov vykonávala striedavo jedna alebo druhá strana. MSD bez riešenia týchto historických protirečení považoval za dostatočné konštatovať, že tento francúzsky nárok (ak existoval) stratil význam v dôsledku celého radu nasledujúcich historických udalostí. MSD svoje rozsudok odôvodnil argumentom dlhodobého výkonu suverenity anglickými, resp. britskými orgánmi. MSD zdôraznil význam aktuálneho výkonu štátnych funkcií na základe právnych aktov legislatívneho orgánu ako dôkazu suverenity. Avizovaný prvotný titul *(inchoate title)* Francúzska MSD dôsledne neskúmal, vzhľadom na mimoriadne časté zmeny územných pomerov susediacich štátov kvôli vojnám a sústredil sa len na otázku efektivity výkonu správy. Tento prístup je podľa niektorých názorov vedy dôkazom skutočnosti, že vydržanie nie je samostatným titulom nadobudnutiu územia.[83] Na druhej strane je však potrebné konštatovať, že MSD sa vyhol presnej špecifikácii právneho titulu nadobudnutia štátneho územia, čo umožňuje rôzny výklad. Pre oporu výkladu smerujúcemu k existencii možnosti aplikácie inštitútu vydržania v tomto prípade, podľa nášho názoru, je možné použiť formuláciu v rozsudku MSD, podľa ktorej francúzsky nárok (ak existoval) stratil význam v dôsledku nasledujúcich historických udalostí, v rámci ktorých sa na uvedených ostrovoch oveľa pevnejšie etablovalo Anglicko, resp. neskôr jeho územný nástupca Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska. MSD tým teda pripustil možnosť, že dané územie mohlo v minulosti patriť Francúzsku. Veľká Británia toto územie logicky mohla získať aj vydržaním.

2.5. Prípad Hraničné územie (1959)[84]

Tento prípad sa týkal suverenity nad dvoma pozemkami na hraniciach medzi Holandskom a Belgickom. Išlo o pozemky č. 91 a 92, v oblasti Zondereygen. Uvedený spor vznikol v dôsledku asymetrického členenia susediacich obcí Ba-

[83] ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: ref. 23, s. 217.

[84] Case concerning Sovereignty over certain Frontier Land (Belgium v. Netherlands), ICJ Reports 1959, s. 209 n.

arle-Nassau v Holandsku a Baerle-Duc v Belgicku z čias existencie spoločného belgicko-holandského kráľovstva. Obe obce začiatkom 19. storočia dlhodobo riešili primerané rozdelenie pozemkov v ich hraniciach. Mnohé z uvedených pozemkov boli asymetricky umiestnené vo forme enkláv v rámci druhej obce. Vo vzťahu k spomenutým pozemkom č. 91 a 92 rokovania daných obcí prerušil akt oddelenia Belgicka od Holandska na základe Zmluvy z Londýna z 19. apríla 1839. Následne uzavretá hraničná zmluva medzi Belgickom a Holandskom z 5. novembra 1842 potvrdila existujúci *status quo*. Holandsko však aj po nadobudnutí medzinárodnoprávnej záväznosti zmluvy vykonávalo suverenitu nad uvedenými pozemkami, prostredníctvom daňových orgánov či licencií na výstavbu železnice. Začiatkom štyridsiatych rokov 20. storočia sa Holandsko pokúšalo uvedenú situáciu zmeniť tak, aby došlo k výmene pozemkov, avšak bezvýsledne. Medzi oboma krajinami vznikol spor, ktorý obe krajiny po vzájomnej dohode predložili MSD. Belgicko sa v spore opieralo o platný titul v zmysle hraničnej zmluvy z roku 1842, ale i priebežným výkonom suverenity nad danými pozemkami. Holandsko svoj postoj formulovalo jednak na základe argumentu, že k uvedené pozemky sa v rámci hraničnej zmluvy z roku 1842 dostali pod belgickú suverenitu omylom, a tiež na základe argumentu, že po roku 1843 nadobudlo dané pozemky dlhodobým výkonom suverenity nad nimi.[85] Takto formulovaný nárok niesol v sebe zreteľne znaky inštitútu vydržania, keďže sa týkal pozemkov nachádzajúcich sa pod jurisdikciou iného štátu. Samotný pojem „vydržanie" však Holandsko nepoužilo. MSD v rozsudku konštatoval, že akty miestnych holandských orgánov neboli dostatočnými na získanie suverenity nad oboma pozemkami a potvrdil územný titul Belgicku na základe hraničnej zmluvy z roku 1842. Podľa MSD rutinný výkon správnych aktov miestnych holandských úradníkov v určitej oblasti nemôže nahradiť právny titul Belgicka na toto územie na základe riadne uzatvorenej medzinárodnej zmluvy.[86] Na druhej strane z hľadiska inštitútu vydržania však tento prípad má určitú relevanciu, keďže potvrdil, že Holandsko uznáva doktrínu, na základe ktorej je možné získať územie iného štátu pokojným a dlhodobým výkonom suverenity. Preto, podľa nášho názoru, tento prípad podporuje existenciu doktríny vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia v medzinárodnom práve.

[85] Originálna anglická formulácia nároku Holandska znela: *„acts of sovereignty exercised by it since 1843 over the plots have displaced the legal title flowing from the Boundary Convention and have established sovereignty in the Netherlands"*

[86] Porovnaj STARKE, J. G.: ref. 34, s. 168.

2.6. Prípad Ostrov Kasikili/Sedudu (1999)[87]

V tomto prípade išlo o spor Botswany a Namíbie o ostrov ležiaci v kontakte s územím oboch štátov na rieke Chobe, ktorý jedna zo strán nazývala Kasikili, druhá Sedudu. Štátne hranice uvedeného územia boli určené prvotne v nemecko-britskej zmluve z roku 1890. Obe krajiny ako koloniálne mocnosti spravovali obe susediace územia. Veľká Británia spravovala dnešnú Botswanu ako Bečuánsko (Bechuanaland). Nemecko spravovalo dnešnú Namíbiu pod názvom Nemecká juhozápadná Afrika. Obe strany sa pokúsili urovnať spor prostredníctvom spoločnej komisie. Tá však neuspela. Preto sa rozhodli postúpiť spor ďalej MSD tzv. *Špeciálnou dohodu (1996)*. V tejto dohode bol MSD požiadaný, aby rozhodol o štátnej hranici v rámci sporného územia v okolí ostrova v duchu dohody z roku 1890 a v duchu existujúcich zásad medzinárodného práva. Namíbia neskôr podoprela svoj nárok i inštitútom vydržania štátneho územia. V rámci tohto prípadu sa sporové strany dohodli, že úspešná aplikácia inštitútu vydržania je nutná, aby držba územia bola *à titre de souverain,* mierová a neprerušená, verejná a trvajúca určité časové obdobie. Namíbia odôvodňovala svoj nárok sporadickými aktmi správy nemeckých a neskôr juhoafrických orgánov, ale najmä častou prítomnosťou príslušníkov kmeňa Masubia z namíbijskej oblasti Caprivi, ktorí boli súčasťou obyvateľstva koloniálneho a neskôr poručenského územia v rámci Namíbie.

MSD po zvážení všetkých okolností konštatoval, že hranica má byť stanovená podľa zmluvy z roku 1890 tak, že vedie severným kanálom rieky Chobe. Územie ostrova Kasikili/Sedudu prisúdila Botswane. MSD odmietol vydržanie ostrova zo strany Namíbie v dôsledku nesplnenia podmienok vydržania. Namíbia podľa MSD nedoložila s dostatočným stupňom precíznosti a určitosti akty svojich štátnych orgánov, ako aj orgánov svojich územných predchodcov, spôsobilé poskytnúť alternatívne odôvodnenie titulu vydržania v súlade s podmienkami, ktoré predložila.

V nadväznosti na uvedenú formuláciu rozsudku je, podľa nášho názoru, možné konštatovať, že MSD týmto nepriamo uznal existenciu inštitútu vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia v medzinárodnom práve. K tomuto záveru nás vedú nasledujúce skutočnosti. Podľa názoru samotného MSD totiž odkaz Špeciálnej dohody z roku 1996 na „pravidlá a princípy medzinárodného práva" autorizoval MSD i na nezávislé preskúmanie argumentov Namíbie, vzťahujúcich sa na vydržanie. MSD sa v rozsudku naozaj sústredil na skúmanie argumentov smerujúcich k vydržaniu. MSD ďalej skonštatoval, že obe strany sporu súhlasia, že vydržanie štátneho územia je uznané v medzinárodnom práve, a že ďalej súhlasia s podmienkami, na základe ktorých môže byť

[87] Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia,), ICJ Reports 1999, s. 1045 n.

titul k územiu nadobudnutý vydržaním. Líšia sa iba v názore, či boli podmienky vydržania splnené. Uvedený prístup MSD indikuje minimálne existenciu inštitútu vydržania štátneho územia ako obyčajového dvojstranného pravidla a potvrdzuje existujúcu prax minimálne dvoch štátov, smerujúcu k potvrdeniu takéhoto obyčajového pravidla platiaceho *erga omnes*. MSD ďalej síce uviedol, že na účely prípadu nie je potrebné, aby sa zaoberal statusom akvizitívneho vydržania v medzinárodnom práve alebo podmienkami pre nadobudnutie štátneho územia vydržaním, čo u niektorých teoretikov vytvára pochybnosť, či inštitút vydržania má v práve vôbec nejakú oporu.[88] Tento prístup MSD však podľa nášho názoru neodmietol existenciu inštitútu vydržania ako takého.[89] MSD totiž v rozsudku ďalej uviedol, že podmienky vydržania uvádzané Namíbiou v danom prípade nie sú splnené, a že argument akvizitívneho vydržania preto nemôže byť prijatý. Z tohto konštatovania MSD však nepriamo vyplýva, že v prípade, ak by tieto podmienky boli splnené, mohol by byť Namíbii právny titul vydržania priznaný.

2.7. Prípad Územná a morská hranica (2002) [90]

V tomto prípade išlo o spor Kamerunu a Nigérie o územie i hranice pobrežných vôd, riešený ďalej MSD. Problematiky vydržania sa týkal nárok Nigérie na polostrov Bakassi na hraniciach oboch štátov, ktorý historicky zmluvne patril Kamerunu. Nigéria odôvodnila svoj nárok dlhodobou okupáciou, ktorá podľa Nigérie trval už od obdobia kráľov a náčelníkov priľahlej oblasti Calabar, pokojnou (mierovou) držbou, vykonávanou s vôľou konať ako suverén, pri absencii protestu Kamerunu a prejavmi suverenity so súhlasom Kamerunu s nigérijskou suverenitou. Nigéria tu oprela svoj nárok i o teóriu historickej konsolidácie. Prezentovala celý rad dôkazov o výkone správy na danom území vrátane vyberania daní, budovania zdravotníckych centier, používanie nigérijskej meny a nigérijských pasov v regióne. Kamerun tvrdil, že tieto akty Nigérie nemôžu nahradiť legálny zmluvný titul. Podľa kamerunského postoja bolo nárok Nigérie možné hodnotiť ako „akvizitívne vydržanie". Kamerun v tejto súvislosti tvrdil, že pre úspešné dovolanie sa vydržania musia byť akty štátu, ktorý nemá k územiu právny titul, vykonávané ako suverénne, vo forme nároku, otvorene (verejne), pokojne (mierovo), bez protestu alebo súbežného výkonu zvrchovanosti existujúceho suveréna a počas dostatočne dlhého ča-

[88] Porovnaj BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 151.

[89] Podobný prístup je obsiahnutý v diele SHAW, M. D.: ref. 41, s. 505.

[90] Land and Maritime Boundury hetween Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guineu intervening), ICJ Reports 2002, s. 303 n.

su.[91] Podľa názoru Kamerunu tieto kritériá splnené neboli. Kamerun taktiež predostrel celý rad dôkazov výkonu správy na poloostrove Bakassa. MSD v tomto prípade dal za pravdu Kamerunu a odmietol koncepciu historickej konsolidácie ako právneho titulu, ktorý by mal nahradiť existujúci zmluvný titul. Rovnako odmietol i koncepciu, že efektívny výkon správy môže nahradiť existujúci zmluvný titul, pričom sa odvolal i na svoj predchádzajúci rozsudok vo veci *Hraničného sporu (1986)*.[92] MSD týmto v prípade *Územná a morská hranica (2002)*, podľa nášho názoru, *de facto* odmietol i nárok Nigérie, ktorý Kamerun kvalifikoval ako vydržanie. V rámci tohto prípadu boli opätovne zreteľne vymedzené podmienky vydržania zo strany Kamerunu. Tento prístup Kamerunu indikuje, že tento štát rešpektuje inštitút vydržanie štátneho územia v obyčajovej podobe.

ZÁVERY

Vydržanie je klasickým rímskym súkromnoprávnym inštitútom, ktorý sa používal vo vzťahu k hnuteľným a nehnuteľným veciam. Podmienky vydržania hnuteľných a nehnuteľných vecí v rámci rímskeho práva zahŕňali podmienku uplynutia vydržacej lehoty (neskôr podľa justiniánskych kodifikácií 3, resp. 20 rokov), podmienku držby, ktorá musela byť nepretržitá, vykonávaná v dobrej viere na začiatku vydržania, podmienku spravodlivého dôvodu – titulu a podmienku, aby vydržiavaná vec bola spôsobilá na vydržanie. Pri bližšom pohľade na uvedené normy rímskeho práva je možné konštatovať ich silnú inšpiračnú hodnotu vo vzťahu k inštitútu vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia v medzinárodnom práve, najmä pokiaľ ide o podmienku existencie držby ako podmienky nepretržitosti držby a uplynutie určitej vydržacej lehoty. V medzinárodnom práve sa vypúšťa podmienka dobrej viery. Podmienky spravodlivého titulu či spôsobilej veci sú modifikované tak, aby boli spôsobilé existovať v medzinárodnoprávnych vzťahoch. Na úspešné vydržanie štátneho územia sa v medzinárodnom práve vyžaduje oprávnená, verejná, neprerušená držba štátneho územia s úmyslom vládnuť na tomto území ako suverén. Takáto držba musí byť nerušená a nepopieraná inými štátmi a musí trvať určitý čas. Všeobecné medzinárodné právo však nestanovuje žiadnu vydržaciu lehotu. Vo všeobecnosti preto vo vede medzinárodného práva prevláda názor, že každý

---

[91] Tamže, s. 413. Anglický text príslušnej časti rozsudku znie: *„Cameroon also contends that, in order to establish prescription, the acts of the State which does not hold title must be carried out in a sovereign capacity, under a claim of right, openly, peacefully, without protest or competing activity by the existing sovereign, and for a sufficiently long time"*

[92] Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali) I. C. J. Reports 1986, Judgment, s. 586 – 587, para. 63.

prípad vydržania je potrebné posudzovať individuálne. Podľa prevažujúcich názorov vedy je vydržanie považované skôr za odvodený spôsob nadobudnutia štátneho územia vzhľadom na skutočnosť, že ide o držbu územia iného štátu, ktorý v minulosti mal k danému územiu právny titul. Analýzy existujúcich názorov na podobu medzinárodnoprávnej úpravy inštitútu vydržania štátneho územia indikujú viacero zaujímavých faktov. Veda medzinárodného práva v rámci kontinentálnej Európy zdôrazňuje fakt nepretržitého, pokojného (mierového), súvislého (nerušeného) a dlhodobého výkonu štátnej moci. Veda nestanovuje vydržaciu lehotu s tým, že každý prípad je potrebné riešiť individuálne.[93] Anglo-americká veda medzinárodného práva k týmto podmienkam pridáva potrebu verejnosti držby s osobitným zdôraznením vôle štátu vykonávať držbu ako suverén.[94] Reprezentanti oboch skupín predstaviteľov vedy sa viac-menej prikláňajú ku skutočnosti, že inštitút vydržania by mal v medzinárodnom práve existovať. Určitá odlišnosť existuje v oblasti terminológie. V slovenskej, českej a poľskej vede sa používa pojem vydržanie. V anglo-americkej, francúzskej, nemeckej a rakúskej vede sa používa pojem akvizitívne (súhlasné) vydržanie. Pri skúmaní obsahu oboch pojmov je však možné konštatovať, že ide o ten istý inštitút.

Predstavitelia vedy medzinárodného práva uvádzajú celý rad prípadov medzinárodných súdnych a arbitrážnych prípadov, kde sa vydržanie použilo pre odôvodnenie nároku jednej zo sporových strán. Veda však nie je jednotná v názore na uvedené prípady, kde sa rôznia stanoviská na to, či v tom, či onom prípade bol priznaný titul vydržania alebo nie. Pri skúmaní existujúcej judikatúry medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov je odpoveď na túto otázku skutočne ťažká. Existujú určité nálezy a rozhodnutia, kde sa nárok jednej zo strán prezentoval na základe inštitútu vydržania, ale tento nárok bol evidentne odmietnutý, ako to bolo v prípade *El Chamizal (1911)* alebo *Ostrov Kasikili/Sedudu(1999).* Na druhej strane existuje judikatúra, kde síce nárok sporových strán nebol formulovaný explicitne na základe inštitútu vydržania, avšak rozsudok či nález priznal územie jednej zo sporových strán na základe preukázania vyššej miery výkonu suverénnych práv, pričom sporné územie nepokladal za územie nikoho, ako to bolo v prípade *Ostrov Palmas (1928) a Minquiers a Ecrehos (1953).* Takýto prístup je možné chápať ako určitý príklon k inštitútu vydržania, nie však v čistej podobe. Analýza spomínanej judikatúry medzinárodných arbitrážnych a súdnych orgánov indikuje, že sudcovia či arbitri sa buď vyhli detailnému odôvodneniu právneho titulu, na základe ktorého priznali štátu dané územie, resp. titul vydržania odmietli. Na druhej strane z uvedených prípadov vyplýva, že mierový a dlhodobý výkon správy na určitom

[93] Spektrum autorov podporujúcich tento názor bližšie pozri v diele BROWNLIE, I.: ref. 29, s. 150.

[94] Spektrum názorov vedy podporujúcich tento prístup pozri tamže, s. 150.

území môže prevážiť nad počiatočným právnym titulom objavu, ktorý nebol dotvorený aktmi správy územia tak, ako je zreteľné z prípadov *Palmas (1928),* a *Minquiers a Ecrehos (1953).* V rámci judikatúry bolo tiež potvrdené pravidlo medzinárodného práva, že stav vecí, ktorý aktuálne existuje a existoval dlhý čas, by mal byť menený tak málo, ako je to možné, ako je to zreteľné napríklad z prípadu *Grisbadarna (1911).* V rámci viacerých prípadov bol tiež priamo spomenutý pojem vydržanie. V rámci prípadov *El Chamizal (1909), Ostrov Palmas (1928)* a *Ostrov Kasikili/Sedudu 1999)* a *Územná a morská hranica (2002)* sporové strany výslovne alebo konkludentne uznali existenciu inštitútu vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia. V prípade *Hraničné územie (1959)* Holandsko formulovalo svoj nárok na základe efektívneho výkonu správy nad dvoma pozemkami patriacimi pod zvrchovanosť Belgicka. Tieto prípady sú, podľa nášho názoru, dôkazom existujúcej relevantnej obyčajovej praxe konkrétnych štátov v oblasti aplikácie inštitútu vydržania štátneho územia.

V nadväznosti na uvedené si dovolíme konštatovať, že inštitút vydržania ako spôsobu nadobudnutia štátneho územia v medzinárodnom práve s veľkou pravdepodobnosťou existuje vo forme medzinárodných obyčajových noriem. Vzhľadom na skutočnosť, že tento inštitút bol do medzinárodného práva prevzatý analógiou práva na základe rímsko-právnych vzorov, v určitom historickom momente mohol existovať i vo forme všeobecných právnych zásad tak, ako sú definované v článku 38 ods. 1 pís. c) Štatútu MSD. Neskôr však medzinárodnoprávna úprava tohto inštitútu v dôsledku relevantnej dlhodobej praxe (prvé prípady použitia tohto inštitútu v praxi sa objavujú už začiatkom 20. storočia) a presvedčenia o právnej záväznosti (existuje viacero príkladov rovnorodých prístupov štátov pri formulácii obsahu tohto inštitútu, ktoré sporové strany či súdny alebo arbitrážny orgán neodmietli, pri jeho praktickej aplikácii) nadobudla obyčajovú podobu. Existencia medzinárodnoprávnej úpravy vydržania štátneho územia sa primárne opiera o existenciu princípu efektivity v medzinárodnom práve. Samotná existencia medzinárodnoprávnej úpravy tohto inštitútu je dokonca zrejme nutná pre potrebu pocitu stability v medzinárodnom systéme uznaním skutočnosti, že územie, ktoré je v nespochybňovanej držbe štátu dlhé časové obdobie, nemôže byť štátu odňaté bez vážnych dôsledkov pre medzinárodný poriadok. Neexistencia takejto doktríny by pravdepodobne o. i. mohla ohroziť právny titul mnohých štátov na ich územie.

SUMMARY

Author deals in this contribution with the institute of prescription like a title of acquisition of the state territory in the light of the existing international jurisprudence. Author gives also a survey of the relevant opinions of international law science in this area like a basis for the analyses of existing mentioned

jurisprudence. In conclusions author states that the international legal institute of prescription was created under the pattern of the Roman law *usucapio* institute under the principle of analogy of law. The relevant opinions of the international law science presume that the prescription of the state territory could by applied successfully if the possession of the territory is undisturbed, uninterrupted, carried out in a sovereign capacity, publicly, peacefully, without protest or competing activity by the existing sovereign, and for sufficiently long time. Author also states that there are some opinions which deny that the institution of prescription plays any role in international law. However, analysis of existing international jurisprudence allows author to come to the conclusion that the concept of prescription of the state territory more likely does exist in the form of international custom. Author describes several cases when the notion of prescription was used in the jurisprudence. This jurisprudence shows that there is relevant international customary practice confirming the existence of the international legal arrangement of prescription like a title of acquisition of the territory.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. AKEHURST, M.: *A Modern Introduction to International Law, Sixth Edition.* London and New York: Routledge, 1995, s. 146.
2. AZUD, J.: *Medzinárodné právo.* Bratislava, Veda, Vydavateľstvo SAV, 2003, s. 240.
3. BROWNLIE, I.: *Principles of Public International Law, Seventh Edition.* Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 146 – 157.
4. CAPANDOVÁ, P.: Inštitút vydržania v rímskom práve a v občianskom zákonníku ČSR z roku 1950. VALDHANS, J. – DÁVID, R. – ORGONÍK, M. – NECKÁŘ, J. – SEHNÁLEK, D. – TAUCHEN, J.: *Europeization of the National Law, the Lisbon Treaty and some other Legal Issues, Sborník příspěvků z konference Cofola 2008 konané na PrF MU 13. – 14. 5. 2008 (elektronický dokument).* Brno: Právnická fakulta, Masarykova Univerzita, 2008, s. 1 – 12.
5. ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné.* Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 216.
6. DE WISSCHER, CH.: *Theory and Reality in Public International Law*. (Preklad P. E. Corbett), Princeton, 1957, s. 199.
7. FAUCHILLE, P.: *Traité de Droit International Public*. Paris: Rousseau, Vol. I, Part II., 1925, s. 759.
8. GAIUS: *Učebnice práva ve čtyřech knihách* (preložil Jaromír Kincl). Brno: Masarykova univerzita, 1981, s. 41 – 59.
9. GARDINER, R. K.: *International Law.* London: Pearson Longman, 2003, s. 178 – 179.
10. JENNINGS, R. – WATTS, A.: *Oppenheim´s International Law, Ninth Edition,* Volume 1, Peace, Parts 2 to 4, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 705 – 708.
11. JOHNSON, D. H. N.: Acquisitive Prescription in International Law, *27 British Yearbook of International Law,* 332, 1950, s. 332 – 354.
12. JOLOWITZ, H. F.: *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1939. s. 152.

13. KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť).* Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 275 – 276.
14. LANTAJOVÁ, D. A KOLEKTÍV: *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 68 – 72, 79 – 82.
15. LAUTERPACHT, H.: *Private Law Sources and Analogies of International Law: With Special Reference to International Arbitration.* London: Longmans, Green and Co. Ltd., 1927, Reprinted 2002 by The Lawbook Exchange, Ltd., 325 s.
16. LESAFFER, R.: Argument from Roman Law in Current International Law: Occupation and Acquisitive Prescription. *European Journal of International Law,* Volume 16, Number 1, s. 25 – 58.
17. MRÁZ, S.: Medzinárodnoprávny režim štátneho územia, mora, Antarktídy, kozmu a životného prostredia (kapitola v učebnici), in: MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P.: *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2003, s. 111.
18. MUIRHEAD, J.: *Historical Introduction to the Private Law of Rome.* London: A.&C. Black, 1916, s. 133.
19. POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, 5. doplněné a přepracované vydání.* Praha: C. H. Beck, 2006, s. 132– 133.
20. REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo.* Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 270.
21. SEIDL-HOHENVELDERN, I.: *Mezinárodní právo veřejné, 3. vydání* (preklad kolektívu vedeného doc. Monikou Pauknerovou). Praha: ASPI Wolters Kluwer, 2006, s. 95, 103, 204.
22. SHAW, M. D.: *International Law.* Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 503 – 507.
23. STARKE, J. G.: *Introduction to International Law.* London: Butterworths, 1989, s.168.
24. SYMONIDES, J.: Teritorium w prawie międzynarodowym (kapitola v učebnici), in BIERZANEK, R. – SYMONIDES, J.: *Prawo miedzynarodove publiczne.* Warszawa: Wydawnictva Prawnicze PWN, Wydanie VI uaktualnione, 1997, s. 210 – 211.
25. ZBOŘIL, F.: Státní území (kapitola v učebnici). DAVID, V. – SLADKÝ, P. – ZBOŘIL, F.: *Mezinárodní právo veřejné s kasuistikou*. Příbram: Leges, 2008, s. 155 – 156.

Trestnoprávna zodpovednosť zdravotníckeho pracovníka

Pavol Kádek

Synopsa: V predmetnom príspevku ponúka autor detailný popis tých trestných činov, ktoré sú namierené proti životu a zdraviu v ich priamej súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a realizovaním medicínskych úkonov. Predložený príspevok sa zaoberá analýzou jednotlivých skutkových podstát trestných činov proti životu, zdraviu a ohrozujúcich život alebo zdravie spáchaných zdravotníckymi pracovníkmi pri výkone zdravotníckeho povolania. Cieľom tohto príspevku je predovšetkým zhrnúť skutkové podstaty tých trestných činov proti životu a zdraviu, ktoré s poskytovaním zdravotnej starostlivosti súvisia a sú v zdravotníckych zariadeniach, žiaľ, prítomné. Netreba totiž zabúdať na to, že každý pacient má právo na zdravotnú starostlivosť, ktorá by sa mala vždy a za každých okolností vyznačovať vysokou profesionálnou úrovňou, výkonom diagnostických, vyšetrovacích, liečebných a preventívnych úkonov, spôsobom *de lege artis medicinae*, ako aj dôstojným, etickým a humánnym prístupom zdravotníckych pracovníkov k pacientom.

Kľúčové slová: trestnoprávna zodpovednosť, zdravotnícky pracovník, trestné činy proti životu, trestné činy proti zdraviu, trestné činy ohrozujúce život alebo zdravie, výkon medicínskych úkonov *de lege artis medicinae*, informovaný súhlas pacienta, poskytovanie zdravotnej starostlivosti.

ÚVOD

Pri trestnoprávnej zodpovednosti v zdravotníctve je potrebné mať vždy na zreteli, že ide o individuálnu subjektívnu zodpovednosť fyzickej osoby, t. j. konkrétneho zdravotníckeho pracovníka za konkrétny spáchaný trestný čin. Trestnoprávna zodpovednosť je teda založená výlučne na individuálnej subjektívnej zodpovednosti fyzickej osoby, t. j. páchateľa daného trestného činu. V prípade trestnoprávnej zodpovednosti v zdravotníctve je potrebné zdôrazniť, že zodpovednosť postihuje toho zdravotníckeho pracovníka (najčastejšie lekára), ktorý trestný čin spáchal.

Každý výkon diagnostických, vyšetrovacích, liečebných a preventívnych úkonov pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti predstavuje nepochybne takmer vždy aj isté riziká. Výkon zdravotnej starostlivosti teda znamená vždy či už väčší alebo menší zásah do telesnej integrity každého pacienta, pričom treba mať vždy na mysli i právo každého pacienta na ochranu jeho dôstojnosti a rešpektovanie jeho telesnej a psychickej integrity.

Prvý diel prvej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, zákona č. 300/2005 Z. z. v z. n. p. poskytuje ochranu ľudskému životu. Objektom skutkových podstát trestných činov proti životu je teda ľudský život. Objektívna stránka skutkových podstát poruchových trestných činov proti životu spočíva v usmrtení človeka, v nedovolenom prerušení tehotenstva a v účasti na samovražde. Subjektom je na účely trestnoprávnej zodpovednosti v zdravotníctve zdravotnícky pracovník, t. j. fyzická osoba, ktorá osobne poskytuje zdravotnú starostlivosť, resp. sa podieľa na medicínskych úkonoch, ktoré bezprostredne súvisia s poskytovaním zdravotnej starostlivosti. Na naplnenie subjektívnej stránky skutkových podstát trestných činov proti životu sa vyžaduje úmyselne zavinenie alebo zavinenie z nedbanlivosti.

Druhý diel prvej hlavy osobitnej časti Trestného zákona v z. n. p. poskytuje ochranu ľudskému zdraviu, t. j. objektom trestných činov proti zdraviu je zdravie človeka, v prípade poskytovania zdravotnej starostlivosti, zdravie pacienta. Objektívna stránka skutkových podstát trestných činov proti zdraviu spočíva v spôsobení ujmy na zdraví alebo v neoprávnenom odoberaní orgánov, tkanív a buniek, alebo v nezákonnej sterilizácii. Subjektom, t. j. páchateľom trestných činov proti zdraviu sa na účely trestnoprávnej zodpovednosti v zdravotníctve rozumie zdravotnícky pracovník. Z hľadiska subjektívnej stránky sa vyžaduje úmyselné zavinenie alebo zavinenie z nedbanlivosti.

Tretí diel prvej hlavy osobitnej časti Trestného zákona v z. n. p. upravuje trestné činy ohrozujúce život alebo zdravie. Druhovým objektom skutkových podstát trestných činov ohrozujúcich život alebo zdravie je život a zdravie človeka. Z hľadiska objektívnej stránky úplne postačí, ak ľudský život alebo zdravie človeka budú čo i len ohrozené, pričom nemusí dôjsť k samotnému poškodeniu zdravia alebo dokonca k usmrteniu človeka. Subjektom skutkových podstát trestných činov ohrozujúcich život alebo zdravie v zdravotníctve sa rozumie zdravotnícky pracovník, ktorý trestný čin spáchal v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a realizovaním výkonu zdravotníckeho povolania. Z hľadiska subjektívnej stránky sa prevažne vyžaduje úmyselné zavinenie, pričom pri niektorých trestných činoch postačí aj nedbanlivostné konanie konkrétneho zdravotníckeho pracovníka.

Tento špecifický druh právnej zodpovednosti je imanentnou súčasťou každodennej práce zdravotníckych pracovníkov, týka sa situácií, ktoré vznikajú pri samotnom poskytovaní zdravotnej starostlivosti a realizovaní rôznych diagnostických, liečebných a preventívnych úkonov, vykonávaných príslušnými zdravotníckymi pracovníkmi v zdravotníckych zariadeniach, resp. v ambulanciách. Nemožno zabúdať na to, že trestnoprávna zodpovednosť zdravotníckeho pracovníka je zodpovednosťou rigorózne individuálnou a subjektívnou, ktorá predpokladá zavinené protiprávne konanie, či už úmyselné alebo nedbanlivostné. Trestnoprávna zodpovednosť je teda zodpovednosťou vyplývajúcou z trestnoprávnych noriem, a to predovšetkým z Trestného zákona v z. n. p. Pod

pojmom trestnoprávna zodpovednosť je treba rozumieť právnu zodpovednosť fyzickej osoby – v tomto prípade zdravotníckeho pracovníka za trestný čin spáchaný v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a výkonom zdravotníckeho povolania. V súvislosti s poskytovaním jednotlivých medicínskych úkonov pripadajú do úvahy nasledujúce skutkové podstaty trestných činov proti životu a zdraviu, ktoré upravuje Trestný zákon, a to úkladná vražda, vražda, zabitie, usmrtenie, nedovolené prerušenie tehotenstva, účasť na samovražde, ublíženie na zdraví, neoprávnené odoberanie orgánov, tkanív a buniek a nezákonná sterilizácia, ako aj neoprávnený experiment na človeku a klonovanie ľudskej bytosti, poškodenie zdravia, ohrozovanie zdravia nepovolenými liečivami, zdravotníckymi pomôckami a potrebami a neposkytnutie pomoci.

SKUTKOVÉ PODSTATY TRESTNÝCH ČINOV PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU V ZDRAVOTNÍCTVE SPOJENÉ S REALIZOVANÍM DIAGNOSTICKÝCH, VYŠETROVACÍCH, LIEČEBNÝCH A PREVENTÍVNYCH ÚKONOV ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI

1. Úkladná vražda a vražda – aktívna forma eutanázie

Ustanovenia § 144 a § 145 v súčasnosti platného a účinného Trestného zákona v z. n. p. (ďalej len „TZ“) chránia život človeka, v tomto špecifickom prípade, pri výkone eutanázie, dokonca život nevyliečiteľne chorého pacienta. Je treba rozlišovať medzi trestným činom úkladnej vraždy a vraždy, pričom netreba zabúdať na to, že úkladná vražda musí vo svojej subjektívnej stránke zahŕňať úmysel usmrtiť človeka, resp. pri aktívnej eutanázii, nevyliečiteľne ťažko chorého pacienta s „vopred uváženou pohnútkou“. Pod vopred uváženou pohnútkou treba rozumieť samotné sformulovanie rozhodnutia usmrtiť človeka – pacienta, ktoré pretrváva počas dlhšieho časového obdobia pred samotným usmrtením človeka. Treba poznamenať, že trestný čin úkladnej vraždy je novou skutkovou podstatou zavedenou rekodifikovaným TZ, a od skutkovej podstaty trestného činu vraždy sa odlišuje tým, že jej spáchanie páchateľ dokonca neraz aj dlhodobo pripravoval a plánoval, prípadne sa o dokonanie tohto trestného činu aspoň pokúsil. Skutková podstata trestného činu úkladnej vraždy je špecifická tiež tým, že v súvislosti s jej spáchaním prebehli všetky vývojové štádiá trestného činu, a to konkrétne od prípravy cez pokus až po dokonanie.[1]

Vychádzajúc z ustanovení § 144 a § 145 TZ, objektom trestných činov úklad-

[1] DOGOŠI, M. – KVAPILOVÁ, H.: *Soudní lékařství pro právníky a policisty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, s. 35.

nej vraždy a vraždy je život človeka, resp. pacienta. Treba zdôrazniť, že život človeka je chránený aj vtedy, keď už pacient nie je schopný ďalšieho života, pričom z tohto je viac než jasné, že podľa slovenskej platnej a účinnej právnej úpravy eutanázia nie je prípustná v žiadnom, dokonca ani v nevyliečiteľnom štádiu ochorenia pacienta. Objektívna stránka spočíva v usmrtení človeka.[2] Usmrtením človeka, resp. v prípade výkonu eutanázie – usmrtením pacienta – sa rozumie akékoľvek zbavenie života iného človeka, a to bez ohľadu na použité prostriedky. K usmrteniu človeka môže dôjsť aktívnym konaním (komisívny trestný čin vraždy), zanedbaním konania, na ktoré bol páchateľ podľa okolností a svojich pomerov povinný (omisívny trestný čin vraždy), jednorazovým konaním alebo aj postupným, dlhšie trvajúcim konaním – príkladom môže byť situácia, keď ošetrujúci lekár nasadí pacientovi taký liek, ktorý zhorší jeho zdravotný stav a následne vyvolá také biochemické procesy v ľudskom organizme, ktoré vedú k biologickej smrti, a teda v konečnom dôsledku môžeme konštatovať úmyselné usmrtenie pacienta zdravotníckym pracovníkom.

Trestné právo hmotné rozumie smrťou biologickú smrť mozgu, tzv. cerebrálnu smrť.[3] Smrť – *exitus letalis* je z medicínskeho hľadiska stav, keď u človeka dochádza k nezvratným zmenám v mozgu, pri ktorých nastane zlyhanie funkcie a zánik centier riadiacich krvný obeh a dýchanie. Možno konštatovať, že ide o ontogenetický zánik človeka, u ktorého vymiznú všetky známky života a jeho funkcie. V trestnom práve je na určenie okamihu smrti rozhodujúca cerebrálna smrť, t. j. smrť mozgu.[4] Vychádzajúc z našej judikatúry, a to konkrétne z rozsudku R 16/1986, možno konštatovať, že pojem smrť sa vykladá na základe poznatkov medicíny ako biologická smrť mozgu (cerebrálna smrť), t. j. taký stav ľudského organizmu, pri ktorom je obnovenie všetkých vitálnych funkcií už vylúčené. Klinickú smrť nemožno považovať za smrť v zmysle Trestného zákona. Na základe poznatkov lekárskej vedy je klinická smrť charakterizovaná ako zástava dýchania a činnosti srdca, pri ktorej okamžitým zahájením resuscitácie je v niektorých prípadoch možné tieto životne dôležité funkcie obnoviť. V zmysle judikátu R 41/1976, ak dôjde ku klinickej smrti poškodeného, ktorému je potom život navrátený lekárskym zákrokom, prichádza do úvahy len pokus vraždy.

V zmysle ustanovenia § 43 ods. 1 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších právnych predpisov, je lekár povinný zisťovať smrť v súlade so súčasnými poznatkami lekárskej

---

[2] NESVADBA, A.: *Vyšetrovanie trestných činov vrážd*. Bratislava: Akadémia PZ, 2001, s. 7 n.

[3] BENČÍK, M. et al.: *Trestné právo s vysvetlivkami a judikatúrou*. Bratislava: Iura Edition, 1995, s. 217.

[4] CÍSAŘOVÁ, D. – SOVOVÁ, O. et al. *Trestní právo a zdravotnictví*. Praha: LexisNexis Nakladatelství Orac, 2004, s. 130.

vedy, t. j. *de lege artis medicinae.* Osoba sa považuje za mŕtvu, ak lekár zistí, že došlo k trvalému zastaveniu dýchania a srdcovej činnosti. Avšak osoba sa považuje za mŕtvu aj vtedy, ak dôjde k nezvratnému vyhasnutiu všetkých funkcií celého mozgu, t. j. dôjde k tzv. cerebrálnej smrti (smrť mozgu).[5]

Subjektívnu stránku v prípade úkladnej vraždy, ako aj vraždy charakterizuje úmyselné zavinenie (*dolus*). Subjektom, t. j. páchateľom trestného činu vraždy, resp. úkladnej vraždy sa pri aktívnej eutanázii rozumie trestne zodpovedný zdravotnícky pracovník, resp. lekár, ktorý sa zločinu vraždy, resp. úkladnej vraždy dopustil.

Lekár, ktorý vykoná „aktívnu eutanáziu", sa dopustí trestného činu vraždy, resp. úkladnej vraždy (za predpokladu, že ide o úmyselné konanie lekára s vopred uváženou pohnútkou). Aktívna forma eutanázie je stratégiou „preplnenej striekačky", pričom ide o úmyselné konanie inej osoby než nevyliečiteľne chorého trpiaceho pacienta, ktoré vedie k ukončeniu života tohto pacienta na jeho vlastnú žiadosť. Ak zdravotnícky pracovník, hoci len zo súcitu a na vlastnú žiadosť nevyliečiteľne chorého pacienta aktívne aplikuje medikament, ktorý tohto pacienta usmrtí, dopustí sa trestného činu vraždy, resp. úkladnej vraždy. Aktívnym zákrokom inej osoby (najčastejšie ošetrujúceho zdravotníckeho pracovníka) je teda smrť pacienta urýchlená, pričom sa sleduje primárny cieľ – „usmrtiť pacienta".[6]

Stratégiou „odklonenej striekačky" treba rozumieť pasívnu eutanáziu, t. j. na prianie a so súhlasom nevyliečiteľne ťažko chorého pacienta sa mu už nebudú podávať lieky na predĺženie života, resp. sa nebude vykonávať resuscitácia v prípade zlyhania životne dôležitých orgánov.[7] V tomto prípade ide o cielené

---

[5] Smrť mozgu s nezvratným poškodením jeho funkcie môže nastúpiť už po piatich minútach, v priebehu ktorých je mozog (*cerebrum*) bez kyslíka. Tento čas je do istej miery ovplyvňovaný i ďalšími faktormi, predlžuje sa napr. pri podchladení a je dlhší u malých detí. Postihnutý je v hlbokom bezvedomí, nereaguje na podnety a vymiznú základné reflexy. Smrť mozgu sa preukazuje pomocou elektroencefalografie (EEG) a arteriografie (AG) mozgových tepien. Elektroencefalografia (EEG) je technika umožňujúca zaznamenávať elektrickú aktivitu rôznych častí mozgu, pričom izoelektrická (rovná) čiara na elektroencefalograme je dôkazom zastavenia elektrickej aktivity mozgu, resp. neprítomnosti elektrického prúdu v mozgu (*cerebrum*). Arteriografia mozgových tepien (AG) je röntgenové vyšetrenie mozgových tepien za pomoci vstrekovanej kontrastnej látky. Zastavenie perfúzie (prietoku) krvi v mozgu je potom dôkazom cerebrálnej smrti. Angiografiou rozumieme röntgenologické vyšetrenie ciev pomocou vstrekovanej kontrastnej látky, pričom sem patrí arteriografia (vyšetrenie tepien), flebografia (vyšetrenie žíl) a lymfografia. Pri arteriografii sa do tepny vstrekne kontrastná látka, ktorá zobrazí jej vetvenie v danej oblasti orgánu. Kontrastné röntgenové vyšetrenie je teda také vyšetrenie, pri ktorom sa použije látka (kontrastná látka), ktorá oproti ostatným tkanivám odlišne pohlcuje žiarenie.

[6] SOLNAŘ, V. – FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: *Základy trestní odpovědnosti – podstatně přepracované a doplněné vydání.* Praha: LexisNexis Nakladatelství Orac, 2004, s. 164 a n.

[7] CÍSAŘOVÁ, D. – SOVOVÁ, O. et al., ref. 1, s. 102 a n.

zrieknutie sa indikovanej liečby smrteľne chorých a trpiacich pacientov. Pacient má právo odmietnuť všetky život zachraňujúce úkony, avšak s vedomím, že na seba preberá všetku trestnoprávnu zodpovednosť za dôsledky plynúce z tohto omisívneho konania zo strany ošetrujúcich zdravotníckych pracovníkov. Stratégia odklonenej striekačky, t. j. pasívna forma eutanázie môže mať niekoľko foriem, pričom najčastejšie ide o nesúhlas nevyliečiteľne chorého pacienta s liečbou, odvolanie informovaného súhlasu pacienta v priebehu liečby alebo sa v priebehu liečby objaví ďalšie závažné ochorenie, na liečenie ktorého už pacient súhlas neudelí. Smrť pacienta je urýchlená nezahájením nevyhnutnej liečby alebo prerušením danej liečby. V prípade, že ošetrujúci lekár rešpektuje prianie nevyliečiteľne chorého pacienta, nemôže byť trestnoprávne zodpovedný za smrť tohto pacienta (nemôže sa napr. tento lekár dopustiť trestného činu neposkytnutia pomoci v zmysle § 177 TZ). Je treba zdôrazniť, že stratégia odklonenej striekačky, t. j. pasívna forma eutanázie je zásadne bez trestnoprávnych následkov, a teda nezakladá trestnoprávnu zodpovednosť daného zdravotníckeho pracovníka.

V zmysle článku 8 ods. 5 Charty práv pacientov v Slovenskej republike, prijatej vládou Slovenskej republiky 11. apríla 2001 uznesením číslo 326, má totiž pacient nárok na dôstojné rešpektovanie písomnej žiadosti nebyť resuscitovaný alebo odmietnuť aplikáciu liečebných zákrokov a postupov. Ak pacient napriek náležitému vysvetleniu odmieta potrebnú zdravotnú starostlivosť, lekár si od neho vyžiada vyjadrenie o jeho odmietnutí v písomnej alebo v inak preukázateľnej forme. Pasívna forma eutanázie je prípustná najmä vtedy, keď sa pacientovi aplikuje už len paliatívna liečba, t. j. liečba, ktorá zmierňuje ťažkosti a bolesti pacienta, avšak nelieči vlastnú podstatu choroby, a teda nádej na uzdravenie tohto ťažko chorého a nevyliečiteľného pacienta už nie je.

2. Zabitie pacienta

Trestného činu zabitia pacienta sa dopustí ten zdravotnícky pracovník, ktorý v úmysle spôsobiť ťažkú ujmu na zdraví, resp. ublížiť na zdraví, pacientovi z nedbanlivosti spôsobí smrť. Je potrebné aspoň stručne charakterizovať, čo sa má na mysli pod pojmom „ublíženie na zdraví“ a „ťažká ujma na zdraví“. Opierajúc sa o judikatúru, resp. konkrétne o rozsudok č. R 16/1986, možno konštatovať, že ublížením na zdraví sa rozumie porucha zdravia poškodeného, ktorá mu sťažovala obvyklý spôsob života alebo výkon obvyklej činnosti približne počas 7 dní. Ťažkou ujmou na zdraví sa zase rozumie v zmysle ustanovenia § 123 ods. 3 TZ len vážna porucha zdravia alebo vážne ochorenie, ktorou je zmrzačenie, strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti, ochromenie údu, strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva, poškodenie dôležitého orgánu, zohyzdenie, vyvolanie potratu alebo usmrtenie

plodu, mučivé útrapy alebo porucha zdravia trvajúca dlhší čas, t. j. porucha, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť v trvaní najmenej 42 kalendárnych dní, počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného.

Objektom skutkovej podstaty trestného činu zabitia je ľudský život. Nechcel by som však nejakým spôsobom nasilu kriminalizovať každé protiprávne konanie lekárov, keďže vo väčšine prípadov by mala platiť prezumpcia, že každý zdravotnícky pracovník zachováva a chráni ľudský život, podporuje a obnovuje zdravie človeka, predchádza chorobám a mierni utrpenie pacientov. Avšak, žiaľ, aj napriek tomu dochádza pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti k pochybeniu zdravotníckych pracovníkov, a teda ku konaniu *non lege artis*, ktoré zakladá trestnoprávnu zodpovednosť konkrétneho zdravotníckeho pracovníka. Aj pri poskytovaní rôznych diagnostických, liečebných a preventívnych úkonov môže však dôjsť k situáciám, že konkrétny lekár si bol vedomý toho, že môže daným medicínskym zákrokom spôsobiť pacientovi ťažkú ujmu na zdraví, resp. ublížiť na zdraví, avšak z nedbanlivosti tomuto pacientovi spôsobil smrť. Základná skutková podstata trestného činu zabitia postihuje úmyselné konanie, ktorým zdravotnícky pracovník z nedbanlivosti spôsobil ťažší následok ako zamýšľal, t. j. pacientovi spôsobil z nedbanlivosti smrť, pričom úmysel zdravotníckeho pracovníka smeroval „len" k ublíženiu na zdraví, resp. k spôsobeniu ťažkej ujmy na zdraví. Je však potrebné upozorniť i na skutočnosť, že pri skutkovej podstate tohto trestného činu páchateľ nechcel človeka usmrtiť, dokonca možno povedať, že zdravotnícky pracovník ani nemusel vedieť, že na základe jeho konania *non lege artis* môže nastať smrť pacienta, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mal a mohol vedieť, a teda mal a mohol predpokladať, že čo svojím konaním môže spôsobiť. Na naplnenie subjektívnej stránky trestného činu zabitia sa vyžaduje nedbanlivosť vo vzťahu k spôsobeniu smrteľného následku. Pri naplnení skutkovej podstaty trestného činu zabitia smrť človeka nastala len v dôsledku páchateľovej nedbanlivosti. Či už pôjde o jednoduchšie medicínske zákroky alebo o zložité operačné výkony, dôležité je, že lekár si bol vedomý, že týmto lekárskym zákrokom mohol spôsobiť pacientovi poškodenie zdravia, resp. vážnu poruchu zdravia, avšak z nedbanlivosti mu spôsobil ťažší následok vo forme smrti.

Ak by napr. prítomnosť zdravotnej prekážky predstavovala nemožnosť vykonať umelé prerušenie tehotenstva, avšak gynekológ by aj napriek tomu vykonal interrupciu vedomý si toho, že môže poškodiť zdravie pacientky, a pri výkone interrupcie kyretážou (výškrabom dutiny maternice) vykonal by tento výkon tak, že by došlo ku krvácaniu do brušnej dutiny, k infekcii, príp. aj k iným komplikáciám, následkom ktorých by pacientka umrela, a teda z nedbanlivosti by tento lekár spôsobil ťažší následok ako pôvodne zamýšľal vo forme smrti pacientky, dopustil by sa tento zdravotnícky pracovník trestného

činu zabitia, dokonca v tomto špecifickom prípade na chránenej osobe, ktorou tehotná žena bezpochyby je.

3. Usmrtenie pacienta

Usmrtenie je novou skutkovou podstatou zavedenou rekodifikovaným TZ. Pri analýze skutkovej podstaty trestného činu usmrtenia v zmysle § 149 TZ treba mať na zreteli skutočnosť, že ide o nedbanlivostný trestný čin, na rozdiel od vraždy alebo úkladnej vraždy. Páchateľ tohto trestného činu, resp. v tomto prípade trestne zodpovedný zdravotnícky pracovník, ktorý pacienta usmrtil, nemal úmysel pacienta usmrtiť, ani mu spôsobiť ujmu na zdraví, ale napriek tomu, hoci z nedbanlivosti, pacientovi smrť spôsobil. Možno teda jednoznačne skonštatovať, že zo subjektívneho hľadiska sa vyžaduje prítomnosť nedbanlivostného zavinenia. Objektom trestného činu usmrtenia je ľudský život. Objektívna stránka môže spočívať v konaní, ako aj v zanedbaní, pričom následkom tohto konania, resp. zanedbania je smrť pacienta.[8]

V zmysle ustanovenia § 149 ods. 2 TZ netreba zabúdať ani na kvalifikovanú skutkovú podstatu trestného činu usmrtenia, kde k základnej skutkovej podstate obsiahnutej v § 149 ods. 1 TZ pristupuje závažnejší spôsob konania tohto trestného činu, alebo skutočnosť, že tento trestný čin bol spáchaný na chránenej osobe. Chránenou osobou treba v súlade s ustanovením § 139 TZ rozumieť dieťa, tehotnú ženu, blízku osobu, odkázanú osobu, osobu vyššieho veku, chorú osobu, osobu požívajúcu ochranu podľa medzinárodného práva, verejného činiteľa, ako aj ďalšie osoby v tomto paragrafovom ustanovení taxatívne vymenované. Závažnejším spôsobom konania, a teda aj okolnosťou podmieňujúcou použitie vyššej trestnej sadzby trestu odňatia slobody, sa tu bude rozumieť situácia, keď páchateľ spáchal trestný čin preto, lebo porušil dôležitú povinnosť vyplývajúcu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uloženú mu podľa zákona. V zdravotníckej praxi sa často vyskytujú prípady omisívneho správania lekára, t. j. neuskutočnenie určitého medicínskeho úkonu vyplývajúceho z konkrétneho postavenia zdravotníckeho pracovníka, pričom vo všeobecnosti sa počíta s aktívnym správaním príslušného lekára v danej život zachraňujúcej situácii. Ide o situácie, keď v súvislosti s výkonom zdravotníckeho povolania sa spoločnosť spolieha na lekárov a predpokladá určité aktívne konanie z ich strany pri záchrane ľudského života. Pri výkone zdravotníckeho povolania dochádza mnohokrát k omisívnym deliktom, keď zdravotnícki pracovníci zanedbaním povinnosti vykonať určitý liečebný,

[8] SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: *Trestný zákon*. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 314 a n.

diagnostický alebo preventívny zákrok spôsobili pacientovi z nedbanlivosti smrť. Možno teda jednoznačne zhrnúť, že skutkovou podstatou trestného činu usmrtenia je ochrana ľudského života – pacienta pred jeho neúmyselným, resp. nedbanlivostným usmrtením zo strany zdravotníckeho pracovníka.

4. Nedovolené prerušenie tehotenstva

Skutková podstata trestného činu nedovoleného prerušenia tehotenstva bola súčasťou i predošlého Trestného zákona č. 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov, a bola prevzatá aj do nového rekodifikovaného TZ v z. n. p. Primárnym objektom trestného činu nedovoleného prerušenia tehotenstva je ochrana začínajúceho sa ľudského života a, samozrejme, aj ochrana zdravia budúcej matky dieťaťa. Predmetom útoku je teda ľudský plod až do začatia pôrodu tehotnej ženy. Ak lekár bez súhlasu tehotnej ženy umelo preruší jej tehotenstvo,[9] dopustí sa trestného činu nedovoleného prerušenia tehotenstva. Nedovolené prerušenie tehotenstva je úmyselným trestným činom, ktorý chráni začínajúci ľudský plod a zdravie tehotnej ženy. Objektívna stránka skutkovej podstaty tohto trestného činu spočíva v umelom prerušení tehotenstva ženy bez jej súhlasu; v nezákonnom umelom prerušení tehotenstva so súhlasom tehotnej ženy (výslovný alebo konkludentný súhlas tehotnej ženy) za podmienok, ktoré odporujú všeobecne záväzným predpisom o umelom prerušení tehotenstva; v navedení tehotnej ženy na to, aby tehotenstvo sama umelo prerušila, alebo iného požiadala alebo inému dovolila, aby jej tehotenstvo bolo umelo prerušené postupom a za podmienok, ktoré odporujú predpisom o umelom prerušení tehotenstva; v pomáhaní tehotnej žene pri prerušení tehotenstva ňou samou alebo pri tom, aby iného požiadala alebo inému dovolila umelo prerušiť jej tehotenstvo.[10]

Zákonné podmienky umelého prerušenia tehotenstva sú upravené v zákone č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení neskorších predpisov a vo vykonávacej vyhláške Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb., ktorou sa spomínaný zákon vykonáva. V uvedených právnych predpisoch sú upravené podmienky, za ktorých možno umelo prerušiť tehotenstvo, pričom každé iné konanie smerujúce k usmrteniu ľudského plodu je považované za

---

[9] Tehotenstvo – *graviditas* je obdobie od počatia až po narodenie dieťaťa. Priemerná dĺžka trvania gravidity je 10 lunárnych mesiacov, t. j. 9 kalendárnych mesiacov (40 týždňov) – 280 dní od 1. dňa poslednej menštruácie, keď sa z jedinej bunky (oplodneného vajíčka – zygoty) vyvinie zrelý plod (novorodenec). Toto obdobie sa delí na tri časti – trimestre. V priebehu tehotenstva prebiehajú okrem vývinu embrya – zárodku a plodu – *fetu* (ľudský plod – *fetus*) výrazné zmeny v organizme matky.

[10] IVOR, J. et al.:*Trestné právo hmotné*. Osobitná časť. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 43 a n.

protiprávne. Tehotnej žene možno umelo prerušiť jej tehotenstvo zo zdravotných indikácií len s jej súhlasom, resp. na jej podnet, ak je ohrozený život alebo zdravie matky alebo zdravý vývoj plodu, alebo ak ide o geneticky chybný vývin plodu. Gravidnej žene, ktorá ešte nedovŕšila 16 rokov veku života, možno umelo prerušiť jej tehotenstvo so súhlasom zákonného zástupcu tehotnej ženy, resp. so súhlasom toho, komu bola zverená do výchovy.

V zmysle ustanovenia § 1 vyhlášky Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb., ktorou sa vykonáva zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva, sa zdravotnou prekážkou (kontraindikáciou), pre ktorú na žiadosť ženy nemožno umelo prerušiť tehotenstvo, rozumie taký zdravotný stav ženy, ktorý podstatne zvyšuje riziko spojené s umelým prerušením tehotenstva; ako aj umelé prerušenie tehotenstva, od ktorého neuplynulo 6 mesiacov, to však neplatí, ak žena už dvakrát rodila, ďalej ak už dovŕšila vek 35 rokov, alebo ak je dôvodné podozrenie, že otehotnela v dôsledku trestného činu znásilnenia, ktorý bol na nej spáchaný.

Zo zdravotných dôvodov možno umelo prerušiť tehotenstvo najneskoršie do dvanásť týždňov jeho trvania. Tehotenstvo možno umelo prerušiť bez ohľadu na dĺžku jeho trvania, ak je ohrozený život ženy alebo tiež v prípade, ak sa zistilo, že plod nie je schopný života alebo že je tento plod ťažko poškodený.

V medicíne sa, žiaľ, často vyskytnú prípady, pri ktorých gynekológ pri bežnom preventívnom vyšetrení gravidnej ženy svojím neopatrným zákrokom spôsobí predčasné vyvolanie pôrodu, resp. preruší tehotenstvo, a teda z nedbanlivosti usmrtí ľudský plod, pričom spácha týmto svojím konaním trestný čin ublíženia na zdraví v zmysle § 157 ods. 2 TZ. V tomto prípade lekár z nedbanlivosti spôsobí ťažkú ujmu na zdraví chránenej osobe, pričom v súlade s § 139 ods. 1 písm. b) je chránenou osobou tehotná žena, a v zmysle § 123 ods. 3 písm. g) sa ťažkou ujmou na zdraví rozumie vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu. V zmysle ustanovení § 150 až 153 TZ možno povedať, že v prípade trestného činu nedovoleného prerušenia tehotenstva ide o osobitnú formu úmyselného usmrtenia živého plodu.

5. Účasť na samovražde pacienta

V zmysle ustanovenia § 154 TZ možno jednoznačne zhodnotiť, že žiadna fyzická osoba nemá právo napomáhať inej osobe pri samovražde, ani ho k nej pohnúť. Zdravotnícky pracovník, ktorý pohne pacienta k samovražde alebo pacientovi k samovražde pomáha, ak došlo aspoň k pokusu o samovraždu, dopustí sa trestného činu účasti na samovražde. Objektom trestného činu účasti na samovražde je ochrana ľudského života. Objektívna stránka tohto trestného činu spočíva v účasti na samovražde buď vo forme návodu („pohne“), alebo

pomoci k samovražde. Z hľadiska subjektívnej stránky sa vyžaduje úmyselné konanie, t. j. ide o úmyselný trestný čin.

Vychádzajúc z judikatúry, a to konkrétne z rozsudku R 24/1986, sa samovraždou rozumie úmyselné spôsobenie smrti sebe samému. Samovražda – *suicidium* je teda úmyselné a vedomé ukončenie vlastného života. Vlastná samovražda alebo pokus samovraždy nie sú trestné, tzn., že osobu, ktorá sa o samovraždu pokúsila trestne postihnúť nemožno.

Na naplnenie znakov trestného činu účasti na samovražde nestačí, aby páchateľ mal účasť na udalosti, pri ktorej si iný sám spôsobil smrť neúmyselne. Na naplnenie znaku „pohne iného k samovražde" nestačí, že páchateľovo zlé zaobchádzanie bolo objektívne príčinou samovraždy. Treba, aby sa páchateľ zle správal voči inému s úmyslom, aby tým vyvolal u neho rozhodnutie spáchať samovraždu. Pri tejto skutkovej podstate ide o prípad účasti páchateľa na trestnom čine buď vo forme návodu na samovraždu, alebo pomoci pri samovražde.[11]

V zdravotníckych zariadeniach môže nastať situácia, že nevyliečiteľne chorý pacient požiada lekára, zdravotnú sestru alebo ošetrovateľa, aby mu zaobstaral liek alebo jed, ktorý tento pacient požije a následne umrie. V takomto prípade sa dopustí daný zdravotnícky pracovník trestného činu účasti na samovražde, keďže páchateľ pacientovi k samovražde pomáhal. Ak by však zdravotnícky pracovník sám podal pacientovi liek, aby mu v poslednom štádiu nevyliečiteľnej choroby uľahčil utrpenie, išlo by o naplnenie skutkovej podstaty trestného činu úkladnej vraždy, resp. vraždy.

6. Ublíženie na zdraví pacienta

Pri trestnom čine ublíženia na zdraví je predmetom útoku živý človek. Podľa ustanovenia § 155 až § 158 TZ môže ísť celkom o štyri formy ublíženia na zdraví, a to konkrétne úmyselné spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví, úmyselné spôsobenie ublíženia na zdraví, nedbanlivostné spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví a spôsobenie ublíženia na zdraví z nedbanlivosti. V tomto prípade ide o poruchový trestný čin, ktorého primárnym objektom je ľudské zdravie, čím sa majú na mysli normálne telesné a mentálne funkcie človeka.[12]

Vychádzajúc z legálnej definície, a to konkrétne z ustanovenia § 123 ods. 2 TZ, je ublížením na zdraví také poškodenie zdravia iného, ktoré si objektívne vyžiadalo lekárske vyšetrenie, ošetrenie alebo liečenie, počas ktorého bol nie

[11] BALÁŽ, P.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava: Iura Edition, 2001, s. 322.

[12] ŠAMIN, S.: *Nový Trestný zákon s komentárom*. Žilina: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2005/13, s. 75 – 76.

iba na krátky čas sťažený obvyklý spôsob života poškodeného.[13] Ublížením na zdraví treba rozumieť taký stav, ktorý porušením normálnych telesných alebo duševných funkcií sťažuje výkon obvyklej činnosti, alebo má iný vplyv na obvyklý spôsob života poškodeného a ktorý si vyžaduje lekárske vyšetrenie, hoci nezanecháva trvalé následky. Pracovná neschopnosť je tu tiež dôležitým faktorom pri posudzovaní závažnosti ublíženia na zdraví. V zmysle judikátu R 21/1984 okolnosť, že aj napriek poruche zdravia, ktorá má objektívne povahu ublíženia na zdraví a vyžaduje si aj pracovnú neschopnosť, poškodený na vlastné riziko pracuje, nemôže viesť k záveru, že nejde o ublíženie na zdraví. Posudzovanie každého jedného prípadu musí byť striktne individuálne. V zmysle judikátu č. R 16/1986 sa ublížením na zdraví rozumie porucha zdravia poškodeného subjektu, ktorá mu sťažovala obvyklý spôsob života alebo výkon obvyklej činnosti približne sedem dní. V praxi je dosť komplikované stanoviť časový úsek, počas ktorého by mala porucha zdravia pretrvávať, aby bolo možné určité poškodenie zdravia považovať za ublíženie na zdraví. Vychádzajúc opäť z judikatúry, a to konkrétne z rozsudku R II/1965, musí ísť o poruchu zdravia, ktorá sťažuje poškodenému obvyklý spôsob života alebo výkon obvyklej činnosti alebo má iný vplyv na obvyklý spôsob života postihnutého, a to nielen krátke, resp. prechodné obdobie. Pod pojmom porucha zdravia, ako aj poškodenie zdravia sa rozumie porušenie normálnych somatických alebo mentálnych funkcií spôsobené poranením alebo vyvolaním ochorenia, pričom sa vždy nevyžaduje odborné lekárske ošetrenie alebo liečenie. Treba podotknúť, že v zmysle § 49 ods. 1 písm. b) a d) zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších právnych predpisov, sa priestupku proti spoločenskému spolunažívaniu, avšak nie trestného činu ublíženia na zdraví dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví alebo úmyselným konaním spôsobí drobné ublíženie na zdraví.

Podľa § 123 ods. 3 TZ treba ťažkou ujmou na zdraví rozumieť len vážnu poruchu zdravia alebo vážne ochorenie, ktorou je zmrzačenie, strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti, ochromenie údu, strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva, poškodenie dôležitého orgánu, zohyzdenie, vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu, mučivé útrapy, alebo porucha zdravia trvajúca dlhší čas. Poruchou zdravia trvajúcou dlhší čas sa na účely TZ rozumie porucha, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť, v trvaní najmenej štyridsaťdva kalendárnych dní, počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného.

V zmysle judikátu č. R II/1965, ak sa jednotlivé prípady ťažkej ujmy na zdraví taxatívne vymenované v ustanovení § 123 ods. 3 písm. a) až i) TZ pre-

[13] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestný zákon s komentárom*. Žilina: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2006, s. 179 a n.

krývajú, treba ich vykladať zo stavu najpodstatnejšieho, a na ostatné len poukázať.

Vychádzajúc zo súdnej praxe, a to konkrétne z judikátu č. R 5/1962 zlomeninu nohy v členku, ktorej liečenie trvalo sedem týždňov a ktoré má za následok, že postihnutá osoba, hoci vykonáva pracovnú činnosť, stále pociťuje bolesti nohy v členku znemožňujúce jej riadnu chôdzu, treba vzhľadom na charakter zranenia v súvislosti s dĺžkou liečenia posudzovať ako ťažkú ujmu na zdraví. Judikát č. R 18/1969 rieši taktiež situáciu ťažkej ujmy na zdraví, pričom jasne hovorí, že pri ťažkej ujme na zdraví musí ísť o vážnu poruchu zdravia alebo o vážne ochorenie, ktoré poškodený subjekt pociťuje ako citeľnú ujmu na obvyklom spôsobe života. Za dlhší čas trvajúcu poruchu možno považovať čas približne šiestich týždňov, resp. najmenej štyridsaťdva kalendárnych dní, avšak iba za predpokladu, ak vážna porucha zdravia trvala po celý tento čas.

Pod pojmom strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti sa rozumie trvalý chorobný stav alebo strata časti tela spojená s úplnou stratou alebo aspoň s podstatným znížením všeobecnej pracovnej spôsobilosti. Jedinec takto postihnutý nie je schopný vykonávať väčšinu pracovných úkonov, ako aj v denných úkonoch osobnej potreby je odkázaný na pomoc ďalšej osoby. Pozerajúc sa na problematiku zo súdno-lekárskeho hľadiska možno konštatovať, že ide zväčša o situácie, keď je pracovná nespôsobilosť trvalého charakteru vyššia než 50 percent.[14]

Odvolávajúc sa na judikatúru, a to konkrétne na rozsudok V 21/1976 možno konštatovať, že zohyzdením je každá viditeľná, trvale zohyzďujúca zmena tela, ktorá mení vzhľad na ujmu poraneného a vzbudzuje odpor alebo ošklivosť. Zohyzdenie sťažuje poškodenému jeho normálne uplatnenie sa v spoločnosti. Podstatou takéhoto zohyzdenia sú predovšetkým rôzne kozmetické nedostatky a defekty. Zaujímavý je taktiež výklad pojmu zohyzdenie prostredníctvom judikátu V 26/1982, kde za zohyzdenie možno považovať len trvalú a nápadnú telesnú zmenu poškodeného, ktorá je na ujmu jeho vzhľadu a spôsobuje mu značné ťažkosti v spoločenskom uplatnení. Za zohyzdenie spravidla nemožno považovať stratu niekoľkých predných zubov (lat. *dens*), keďže túto chybu možno odstrániť zhotovením zubnej protézy. Za zmienku stojí taktiež rozsudok č. R 44/1976, na základe ktorého je zohyzdením aj strata jednej tretiny ucha, ktorá mení výzor na ujmu poraneného, pričom má povahu trvalej kozmetickej chyby. Z vyššie uvedeného teda možno zhrnúť, že zohyzdením je treba rozumieť každú viditeľnú, nápadnú trvalo hyzdiacu zmenu ľudského tela, ktorá mení vzhľad poraneného a vzbudzuje u ostatných odpor a škaredosť, pričom je nerozhodné, či je možné ju odstrániť napr. plastickou operáciou alebo zakryť, a teda aj akákoľvek prípadná možnosť plastickej operácie nemá z tohto pohľa-

[14] DOGOŠI, M. – KVAPILOVÁ, H.: ref. 1, s. 38 – 39.

du právne relevantný význam. Takéto viditeľné, zohyzďujúce zmeny sa týkajú najmä tváre – *facies,* napr. jazvy na tvári, deformácia nosa (lat. *nasus*), strata hrotu nosa, strata ucha, odhryznutie ucha (lat. *auris*) alebo jeho časti a pod. Podstatou takéhoto zohyzdenia sú predovšetkým rôzne kozmetické nedostatky a defekty.

Pod poškodením dôležitého orgánu treba chápať len také porušenie niektorého z telesných orgánov, pri ktorom vzniklo nebezpečenstvo pre život alebo iný závažný dlhotrvajúci následok, napr. pomliaždenie mozgu (lat. *cerebrum*), poranenie miechy (lat. *medulla spinalis*), poranenie dýchacích ciest, poranenie dôležitých vnútorných orgánov, akými sú napr. srdce – *cor, myocardium*, pľúca – *pulmo,* ľadvina, oblička – *nephros, ren*, slezina – *lien*, podžalúdková žľaza – *pancreas*, pečeň – *hepar,* žalúdok – *gaster, ventriculus*, tenké črevo – *intestinum tenue,* hrubé črevo – *intestinum crassum,* maternica – *uterus*. Možno sem zaradiť napr. i stratu jedného oka (lat. *oculus*), alebo stratu reči. V zmysle judikátu R 52/1973 možno za poškodenie dôležitého orgánu považovať aj rozsiahle pomliaždenie svalovej hmoty (lat. *musculus*) spojené s následným život ohrozujúcim masívnym krvácaním (lat. *haemorrhagia*) medzi svalové snopy na viacerých miestach ľudského tela. Odvolávajúc sa na judikát V 22/1979 možno za poškodenie dôležitého orgánu považovať poranenie sleziny – *lien* do tej miery, že ju bolo treba operatívne odstrániť, prípadne poranenie pečene – *hepar* a čriev – *intestinum*, keďže pri ich poškodení (hoci len jedného z týchto orgánov) vzniká nebezpečenstvo pre život alebo možnosť iného závažného dlhotrvajúceho alebo trvalého následku pre zdravie poškodeného subjektu. Vychádzajúc zo súdnej praxe, konkrétne z rozsudku V 22/1981, možno konštatovať, že za poškodenie dôležitého orgánu sa považuje aj bodné poranenie pečene – *hepar*, pri ktorom vzhľadom na povahu poranenia vzniká nebezpečenstvo pre život alebo iný závažný následok pre zdravie poškodeného. Taktiež judikát V 8/1988 jasne vypovedá o tom, že aj natrhnutie dolného laloku pľúc – *lobus pulmonalis* môže byť ťažkou ujmou na zdraví, a teda poškodením dôležitého orgánu.

Strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva sa týka zraku – *visus*, sluchu – *auditus,* čuchu – *olfactus,* alebo hmatu – *tactus*. Najčastejším je, samozrejme, postihnutie zraku a sluchu. Za stratu funkcie zmyslových ústrojov treba považovať úplnú slepotu – *anopsia* a úplnú hluchotu – *anacusis* či stratu čuchu – *anosmia*. Podstatným oslabením funkcie zraku alebo sluchu treba rozumieť zníženie zraku alebo sluchu na menej než polovicu predchádzajúcej zmyslovej funkcie. V tomto prípade ide teda o úplnú stratu alebo dosť významné poškodenie zraku, sluchu, hmatu či čuchu.

Vyvolaním potratu (lat. *abortus*) alebo usmrtením plodu (lat. *fetus*) sa rozumie každé konanie voči tehotnej žene, ktoré má za následok prerušenie tehotenstva, t. j. vypudenie ľudského plodu z tela tehotnej ženy skôr, než dôjde k pôrodu (lat. *partus,* včasný pôrod – lat. *partus maturus*), hoci aj k predčasnému pôrodu (predčasný pôrod – lat. *partus praematurus*). Príkladom predčasného

pôrodu môže byť situácia, keď gynekológ pri vnútornom vyšetrení gravidnej ženy svojím nedbanlivostným konaním – neopatrným gynekologickým zákrokom vyvolá predčasný pôrod, čím tento plod usmrtí, pričom treba zdôrazniť, že v tomto prípade ide o vyvolanie potratu, resp. usmrtenie ľudského plodu z nedbanlivosti.

Ochromenie údu treba vykladať ako spôsobenie alebo vyvolanie trvalej nespôsobilosti alebo značne zníženej schopnosti pohybu celej končatiny alebo časti končatiny. Údom sa tu má na mysli celá horná končatina – *extremitas superior* alebo dolná končatina – *extremitas inferior*. Ide o situácie, keď je končatina – *extremitas* zachovaná, avšak je znemožnená jej funkcia, napr. poškodením miechy – *medulla spinalis*, došlo k ochrnutiu dolnej končatiny – *extremitas inferior*. Nepatria sem napr. prípady, keď ide o znehybnenie niekoľkých prstov ruky, pokiaľ je ruka naďalej funkčná, a ani prípady, keď je ruka – *manus* ochrnutím vyradená v zápästí – *carpus*, kým ramenný kĺb – *articulatio humeri* a lakťový kĺb – *articulatio cubiti* je neporušený.

Za zmrzačenie treba považovať vyvolanie takého stavu postihnutého subjektu, ktorý stratil schopnosť používať v plnej miere fyziologicky svoje telo, alebo u ktorého došlo k porušeniu výkonnosti pohyblivého ústrojenstva. Zmrzačením sa má na mysli trvalý chorobný stav, ktorý je charakterizovaný značnou zmenou tela alebo časti tela (morfologická, tvarová, funkčná zmena, napr. deformácia chrbtice (*spina dorsalis*) vznik hrbu, strata ohybnosti *falangov* – článkov prstov, stuhnutosť v bedrovom kĺbe – *articulatio coxae* a pod.), stratou končatiny – *extremitas* alebo jej časti, ako aj ťažkým nervovým ochrnutím. U horných končatín – *extremitas superior* stačí už amputácia zápästia – *carpus*, u dolných končatín – *extremitas inferior* stačí amputácia nad členkom – *malleolus*, pričom sem nepatrí strata prsta – *digitus* alebo chodidla, pätovej kosti – *calcaneus*, strata ušného laloku – *lobus auricularis*, dokonca ani krívanie vzniknuté v dôsledku zlého zhojenia kostí (*os*), pričom tieto kosti sa skrátili alebo prehli počas ich liečby a hojenia.

Vychádzajúc zo súdnej praxe, konkrétne z judikátu č. R 31/1973, možno za mučivé útrapy považovať bolesti na hranici znesiteľnosti, hoci trvajúce len kratší čas, alebo síce bolesti znesiteľné, ale trvajúce dlhší čas, ktoré veľmi citeľným spôsobom zasahujú do celkovej osobnosti postihnutej osoby. Pod mučivými útrapami je treba rozumieť mimoriadne vystupňované alebo predlžované telesné alebo duševné bolesti. Pri posudzovaní charakteru útrap treba vziať do úvahy i osobné pomery postihnutého, hlavne vek, telesnú konštrukciu a duševný stav.[15]

Vychádzajúc z legálnej definície, konkrétne z ustanovenia § 123 ods. 4 TZ, treba za poruchu zdravia trvajúcu dlhší čas považovať takú poruchu ľudského

[15] DOGOŠI, M. – KVAPILOVÁ, H.: ref. 1, s. 40.

zdravia, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť v trvaní najmenej šiestich týždňov – 42 kalendárnych dní, pričom počas týchto dní táto porucha zdravia podstatne a závažným spôsobom ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného. Uvedená zákonná definícia vychádza z judikatúry, a to konkrétne z rozsudku R 18/1969. V zmysle judikátu R 51/1983 možno za poruchu zdravia trvajúcu dlhší čas považovať aj duševnú poruchu, ktorá trvá počas dlhšieho časového obdobia, pričom týmto obdobím sa má na mysli časové rozpätie najmenej 6 týždňov.

Ošetrujúci lekár sa pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti môže dostať do situácie, že sa dopustí napr. chybnej diagnózy, resp. chybne, nesprávne vykoná daný medicínsky úkon, t. j. dopustí sa konania *non lege artis.* Pochybenie lekárov pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti je častým javom prítomným v zdravotníckych zariadeniach ambulantnej a ústavnej zdravotnej starostlivosti. Nie je žiadnou novinkou, že najrozšírenejším trestným činom páchaným zdravotníckymi pracovníkmi v zdravotníckych zariadeniach, pre ktorý sú mnohí lekári trestne stíhaní, je trestný čin ublíženia na zdraví z nedbanlivosti, ako aj trestný čin nedbanlivostného ublíženia na zdraví s následkom smrti. Pri posudzovaní trestnej zodpovednosti daného zdravotníckeho pracovníka je potrebné skúmať, či došlo pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti k odbornej chybe zo strany príslušného zdravotníckeho pracovníka, t. j. ku konaniu *non lege artis*, či je tu prítomný kauzálny nexus medzi porušením právnej povinnosti zdravotníckeho pracovníka a ujmou na zdraví, a taktiež prítomnosť zavinenia (poväčšine nedbanlivostného zavinenia) ako subjektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu ublíženia na zdraví.

V situáciách, keď lekár zanedbá známe vedľajšie účinky daného lieku, poznajúc zdravotný stav svojho pacienta, a nepoučí ho riadne o prípadných možných vedľajších účinkoch tohto lieku, spácha tento lekár trestný čin ublíženia na zdraví v zmysle ustanovení § 157 a 158 TZ.

V prípadoch, keď lekár predpíše, resp. podá nesprávny liek, v nesprávnom množstve a dávke, prípadne zvolí nesprávnu kombináciu liekov, ktorých účinky sa budú navzájom ovplyvňovať, pričom môžu závažným spôsobom ohroziť život alebo zdravie pacienta, sa tento zodpovedný zdravotnícky pracovník dopustí trestného činu ublíženia na zdraví.

Ak lekár pri gynekologickom vyšetrení, resp. pri výkone určitého medicínskeho úkonu z nedbanlivosti usmrtí ľudský plod gravidnej ženy, dopustí sa trestného činu ublíženia na zdraví z nedbanlivosti, avšak na chránenej osobe, t. j. na tehotnej žene, pričom spôsobí ťažkú ujmu na zdraví, čím sa tu má na mysli vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu.

7. Neoprávnené odoberanie orgánov, tkanív a buniek a nezákonná sterilizácia

Vychádzajúc z legálnej definície trestného činu neoprávneného odoberania orgánov, tkanív a buniek, a to konkrétne z ustanovení § 159 a § 160 TZ, možno konštatovať, že podstatou tejto skutkovej podstaty je ochrana telesnej integrity pacienta pred neoprávneným odberom jeho orgánov, tkanív a buniek.[16]

Zákonodarca pamätal aj na zákonnú úpravu neoprávneného sterilizovania fyzickej osoby. Sterilizáciou sa rozumie zabránenie plodnosti bez odstránenia alebo poškodenia pohlavných žliaz pacienta, pričom ide o cielené dosiahnutie sterility, resp. umelé vyvolanie neplodnosti obvykle chirurgickým zákrokom. U žien sa sterilizácia vykonáva podviazaním vajíčkovodov (*tuba uterina, salpinx*), u mužov podviazaním semenovodov (*ductus deferens*) – tzv. vazektómiou, t. j. chirurgickým preseknutím a podviazaním semenovodov vedúcich pri ejakulácii spermie zo semenníkov (*testis*) a nadsemenníkov (*epididymis*) do močovej trubice (*urethra*).

Ak zdravotnícky pracovník neoprávnene odoberie zo živej alebo mŕtvej osoby orgán (*organum*), tkanivo (*tela*) alebo bunku (*cellula*) alebo ak pre seba alebo iného taký orgán (*organum*), tkanivo (*tela*) alebo, bunku (*cellula*) neoprávnene zadováži, dopustí sa trestného činu neoprávneného odoberania orgánov, tkanív a buniek. Objektom trestného činu neoprávneného odoberania orgánov, tkanív a buniek je v prípade živej osoby ľudské zdravie, a v prípade mŕtvej osoby ochrana tejto mŕtvej osoby pred neoprávneným zásahom.

Ak zdravotnícky pracovník v rozpore s ustanoveniami § 35 – § 38 zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o zdravotnej starostlivosti) vykoná odber orgánu, tkaniva, alebo bunky zo živej či mŕtvej osoby, dopustí sa trestného činu neoprávneného odoberania orgánov, tkanív a buniek.

V zmysle ustanovenia § 36 zákona o zdravotnej starostlivosti možno odobrať orgány, tkanivá a bunky z tela živého darcu – *ex vivo* na účely ich prenosu do tela inej osoby len vtedy, ak sa predpokladá, že odber vážne neohrozí zdravotný stav darcu, ďalej tiež, ak sa predpokladá priamy liečebný prospech pre príjemcu, prospech pre príjemcu prevažuje nad ujmou darcu, taktiež, ak nemožno získať vhodný orgán, tkanivo alebo bunky od mŕtveho darcu, a ak nie je známy nijaký alternatívny liečebný postup s lepším alebo porovnateľným výsledkom. Splnenie uvedených podmienok zváži konzílium transplantačného centra, pričom taktiež posúdi, či možno odôvodnene predpokladať úspešné ukončenie odberu orgánov, tkanív alebo buniek a ich prenos do tela príjemcu.

[16] IVOR, J. et al.: ref. 10, s. 53 a n.

Treba dôrazne podotknúť, že odber nemožno uskutočniť, ak možno predpokladať vážne ohrozenie zdravotného stavu darcu, a to ani za predpokladu jeho písomného informovaného súhlasu, ktorému predchádzalo poučenie od ošetrujúceho zdravotníckeho pracovníka.

V prípade odoberania orgánov, tkanív alebo buniek z tiel živých darcov – *ex vivo,* môže byť darcom len osoba plne spôsobilá na právne úkony, ktorá dala na odber písomný informovaný súhlas po predchádzajúcom poučení. Vo výnimočných prípadoch môže byť darcom aj osoba nespôsobilá dať informovaný súhlas na základe informovaného súhlasu zákonného zástupcu, ak sa odber týka regeneratívneho tkaniva; nie je k dispozícii iný vhodný darca, ktorý je spôsobilý dať informovaný súhlas; potenciálnym príjemcom je brat darcu alebo sestra darcu; a ak má darcovstvo pre príjemcu život zachraňujúci potenciál. Treba však poznamenať, že darcom orgánov, tkanív alebo buniek spravidla nesmie byť osoba, ktorá je vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody, pričom nemožno zabúdať, že vo výnimočných prípadoch môže byť darcom aj takáto osoba, ak je príjemcom jej blízka osoba a darcovstvo môže príjemcovi zachrániť život.

Zdravotnícky pracovník môže odobrať orgány, tkanivá alebo bunky z tiel mŕtvych darcov (lat. *cadaver*, kadavér – „všetko, čo padlé leží“) – *ex mortuo* iba vtedy, ak osoba počas svojho života neurobila písomné vyhlásenie o tom, že s takýmto zásahom do svojej telesnej integrity nesúhlasí. Mŕtvou osobou je taká osoba, u ktorej lekár zistí, že došlo k trvalému zastaveniu dýchania a srdcovej činnosti, alebo osoba, u ktorej došlo k nezvratnému vyhasnutiu všetkých funkcií celého mozgu (smrť mozgu,). Lekár je vždy povinný zisťovať smrť v súlade so súčasnými poznatkami lekárskej vedy – *de lege artis medicinae. Ak* sa dýchacie funkcie a obehové funkcie osoby udržiavajú pomocou prístrojov, smrť mozgu musí jednomyseľne potvrdiť lekárske odborné konzílium. Konzílium tvorí ošetrujúci lekár, lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore neurológia a lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore anestéziológia a intenzívna medicína alebo lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore anestéziológia a resuscitácia, pričom treba poznamenať, že členom konzília nesmie byť nikdy lekár transplantačnej skupiny, ktorý má transplantáciu vykonať. Ošetrujúci lekár je povinný po určení smrti mozgu konzíliom upustiť od ďalšej resuscitácie okrem prípadu, ak konzílium navrhlo pokračovanie resuscitácie aj po určení smrti, a to za predpokladu, že ide o mŕtvu osobu, ktorej sa majú odobrať orgány, tkanivá alebo bunky na účely transplantácie *ex mortuo*, pričom samotné rozhodnutie konzília je pre ošetrujúceho lekára vždy záväzné. Po určení smrti lekárom alebo konzíliom možno na mŕtvom ľudskom tele vykonať už len pitvu, zdravotné výkony potrebné na účely odoberania orgánov, tkanív a buniek, ako aj zdravotné výkony vedúce k pôrodu, ak je mŕtvou tehotná žena.

Odobrať orgány, tkanivá alebo bunky z tiel mŕtvych darcov možno iba vtedy, ak osoba počas svojho života neurobila písomné vyhlásenie, že s týmto

zásahom do svojej telesnej integrity nesúhlasí, alebo vyhlásenie, že nesúhlasí s vykonaním pitvy po svojej smrti. Za osobu nespôsobilú dať informovaný súhlas môže takéto písomné vyhlásenie urobiť počas jej života zákonný zástupca. Vyhlásenie s osvedčeným podpisom sa zasiela do registra osôb, ktoré vyjadrili počas svojho života nesúhlas s odobratím orgánov, tkanív a buniek po smrti, ktorý vedie Ministerstvo zdravotníctva SR. Pred odobratím orgánov, tkanív a buniek z tela mŕtveho darcu je poskytovateľ zdravotnej starostlivosti povinný overiť totožnosť mŕtvej osoby, ďalej zistiť v registri osôb, či osoba vyjadrila nesúhlas s odobratím kadaveróznych orgánov, a taktiež zistiť v registri Úradu pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, či osoba neodmietla za svojho života pitvu. Avšak pitva sa vykoná po každom odbere kadaveróznych orgánov alebo tkanív, s výnimkou odberov očných rohoviek od mŕtveho darcu. K pitevnému protokolu sa potom pripojí aj samotná správa o odbere kadaveróznych orgánov alebo tkanív.

Zdravotnícky pracovník teda môže odobrať orgány, tkanivá alebo bunky z tiel mŕtvych darcov, avšak iba vtedy, ak osoba počas svojho života neurobila písomné vyhlásenie o tom, že s takýmto zásahom do svojej telesnej integrity nesúhlasí. Mŕtvou osobou je taká osoba, u ktorej lekár zistí, že došlo k trvalému zastaveniu dýchania a srdcovej činnosti, alebo osoba, u ktorej došlo k nezvratnému vyhasnutiu všetkých funkcií celého mozgu – smrť mozgu. Ak sa dýchacie funkcie a obehové funkcie osoby udržiavajú pomocou prístrojov, smrť mozgu musí jednomyseľne potvrdiť konzílium.[17]

Ak lekár vykoná sterilizáciu v rozpore s ustanovením § 40 zákona o zdravotnej starostlivosti, dopustí sa trestného činu nezákonnej sterilizácie. Samotná sterilizácia vyžaduje na to, aby bola vykonaná legálne, rigoróznu prítomnosť písomnej žiadosti a písomného informovaného súhlasu, ktorému musí vždy predchádzať poučenie od ošetrujúceho zdravotníckeho pracovníka. Je však potrebné zdôrazniť, že sterilizáciu nemožno vykonať skôr ako tridsať dní po písomnom informovanom súhlase.

Sterilizáciu teda možno vykonať len na základe písomnej žiadosti a písomného informovaného súhlasu po predchádzajúcom poučení osoby plne spôsobilej na právne úkony alebo zákonného zástupcu osoby nespôsobilej dať informovaný súhlas alebo na základe rozhodnutia súdu na základe žiadosti zákonného zástupcu. Poučenie, ktoré vždy musí predchádzať informovanému súhlasu, je ošetrujúci zdravotnícky pracovník povinný poskytnúť zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku, s možnosťou a dostatočným časom slobodne sa rozhodnúť pre informovaný súhlas a primerane rozumovej a vôľovej vyspelosti a zdravotnému stavu osoby, ktorú má zdravotnícky pracovník poučiť. Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu a týkajúce sa samotnej sterilizácie

[17] TÓTH, K. et al.: *Právo a zdravotníctvo*. Bratislava: Herba, spol. s r.o., 2008, s. 185 – 186.

musí zahŕňať informácie o alternatívnych metódach antikoncepcie a plánovaného rodičovstva, informácie o možnej zmene životných okolností, ktoré viedli k žiadosti o sterilizáciu, informácie o medicínskych dôsledkoch sterilizácie ako metóde, ktorej cieľom je nezvratné zabránenie plodnosti, ako aj informácie o možnom zlyhaní sterilizácie.

Písomná žiadosť o sterilizáciu sa podáva poskytovateľovi zdravotnej starostlivosti, ktorý sterilizáciu vykonáva. Žiadosť o sterilizáciu ženy posudzuje a sterilizáciu vykonáva lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore gynekológia a pôrodníctvo, žiadosť o sterilizáciu muža posudzuje a sterilizáciu vykonáva lekár so špecializáciou v špecializačnom odbore urológia.

8. Neoprávnený experiment na človeku a klonovanie ľudskej bytosti

Objektom trestného činu neoprávneného experimentu na človeku je ľudské zdravie. Prostredníctvom tejto skutkovej podstaty je zabezpečená ochrana ľudského života a zdravia, ako aj ochrana práva človeka na zachovanie telesnej integrity a osobnej slobody. Medicínskym experimentom sa môžu overovať nové poznatky v oblasti medicíny, ale bez toho, aby bol život alebo zdravie človeka, resp. pacienta nadbytočne ohrozované.[18] Trestného činu neoprávneného experimentu na človeku sa dopustí ten, kto vykonáva biomedicínsky výskum, a to aj vtedy, ak je život alebo zdravie človeka bezprostredne ohrozované a nejde o taký úkon, ktorý by mal tejto osobe zachrániť život. Zo subjektívneho hľadiska sa vyžaduje úmyselné konanie páchateľa tohto trestného činu.

Na naplnenie legálnych znakov tohto trestného činu sa vyžaduje vykonávanie overovania nových medicínskych poznatkov bez povolenia pod zámienkou získania nových poznatkov v oblasti lekárskych vied, liečebných metód alebo na potvrdenie hypotéz alebo na klinické skúšanie liečiv. Páchateľ spomínaného trestného činu musí takto konať, hoci je bezprostredne ohrozený život alebo zdravie človeka, pokiaľ nejde o nevyhnutné medicínske úkony spôsobilé zachrániť jeho bezprostredne ohrozený život, alebo takto koná bez zdravotnej indikácie, ako aj bez súhlasu osoby, ktorej sa úkon týka, alebo ho vykonáva na osobách, na ktorých je overovanie bez zdravotnej indikácie zakázané, alebo ho vykonáva na ľudskom plode, resp. zárodku, alebo v rozpore s inými zákonnými podmienkami overovania bez zdravotnej indikácie.

Legálne podmienky výkonu biomedicínskeho výskumu sú podrobne upravené v ustanoveniach § 26 až § 34 zákona o zdravotnej starostlivosti. Podľa usta-

[18] ŠAMIN, S.: ref. 12, s. 77.

novenia § 26 ods. 1 tohto zákona zahŕňa biomedicínsky výskum výskumnú činnosť v oblasti biológie, medicíny, farmácie, ošetrovateľstva, pôrodnej asistencie a psychológie, ktorá môže ovplyvniť fyzické alebo psychické zdravie človeka, ktorý sa zúčastňuje na tomto výskume. Biomedicínsky výskum sa zásadne vždy vykonáva slobodne, pri zachovaní práva na ochranu dôstojnosti, na rešpektovanie telesnej integrity a psychickej integrity, bezpečnosti a oprávnených záujmov účastníka výskumu. Záujmy účastníka výskumu majú vždy prednosť pred záujmami vedy a spoločnosti.

Lekár, nezávisle od vôle pacienta, je obligatórne povinný poskytnúť pacientovi poučenie v prípade, ak sa má pacient podrobiť biomedicínskemu výskumu. V zmysle ustanovenia § 27 zákona o zdravotnej starostlivosti je podmienkou účasti na biomedicínskom výskume poučenie od zdravotníckeho pracovníka a následný písomný informovaný súhlas účastníka biomedicínskeho výskumu. Poučenie predchádzajúce informovanému súhlasu sa musí poskytnúť zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku, s možnosťou a dostatočným časom slobodne sa rozhodnúť pre informovaný súhlas a primerane rozumovej a vôľovej vyspelosti a zdravotnému stavu osoby, ktorú má zdravotnícky pracovník poučiť, pričom samotné poučenie musí zahŕňať informácie o možnosti účastníka výskumu kedykoľvek informovaný súhlas odvolať aj bez uvedenia dôvodu; informácie o účele, plánovanom postupe, rizikách, ktoré možno predpokladať, a očakávanom prínose tohto výskumu; informácie o podstate, rozsahu a trvaní všetkých výkonov a postupov spojených s účasťou na tomto výskume, najmä takých, ktoré opisujú záťaž a riziká, ktoré možno predpokladať; informácie o iných preventívnych, diagnostických a liečebných postupoch, ktoré sú k dispozícii; informácie o opatreniach určených na riešenie nežiaducich fyzických alebo psychických reakcií, ktoré by sa mohli vyskytnúť u účastníka výskumu v súvislosti s týmto výskumom, alebo na riešenie otázok účastníkov výskumu, ktoré by mohli vzniknúť v jeho priebehu; informácie o opatreniach na zabezpečenie rešpektovania súkromia a ochrany osobných údajov účastníka výskumu; informácie o opatreniach na zabezpečenie využitia informácií o zdravotnom stave účastníka výskumu získaných v súvislosti s jeho účasťou na tomto výskume v záujme zlepšenia alebo zachovania jeho zdravia; informácie o opatreniach na zabezpečenie primeranej kompenzácie v prípade poškodenia zdravia účastníka výskumu v súvislosti s jeho účasťou na tomto výskume; informácie o predpokladanom využití výsledkov, údajov alebo biologických materiálov získaných počas tohto výskumu vrátane ich uvažovaného komerčného využitia; informácie o stanovisku etickej komisie; ako aj informácie o zdrojoch financovania biomedicínskeho výskumu.

Zodpovedný riešiteľ je povinný pri plánovaní a vykonávaní biomedicínskeho výskumu uplatniť všetky potrebné opatrenia na zabezpečenie bezpečnosti a zníženia rizika a záťaže účastníkov biomedicínskeho výskumu. Treba tiež podotknúť, že každý jeden biomedicínsky výskum možno vykonať len pod

stálym dohľadom lekára, ktorý má zodpovedajúcu odbornú spôsobilosť na výkon príslušného zdravotníckeho povolania, ako aj adekvátne skúsenosti v príslušnom špecializačnom odbore. Lekár je povinný pred zaradením každého účastníka do biomedicínskeho výskumu dôkladne zhodnotiť jeho zdravotný stav a vykonať potrebné vyšetrenia na odhalenie zvýšeného rizika v súvislosti s jeho účasťou na výskume. Treba však dôrazne podotknúť, že ak je účastníčkou výskumu žena v reprodukčnom veku, je lekár povinný venovať osobitnú pozornosť možnému nepriaznivému vplyvu v súvislosti s jej účasťou na výskume na jej aktuálne alebo budúce tehotenstvo a na zdravie jej počatého alebo narodeného dieťaťa.

Účasť na biomedicínskom výskume nesmie oddialiť alebo znemožniť poskytnutie potrebnej zdravotnej starostlivosti účastníkovi tohto výskumu. Odmietnutie účasti na biomedicínskom výskume, informovaný súhlas účastníka výskumu a jeho odvolanie nesmú nepriaznivo ovplyvniť poskytovanie zdravotnej starostlivosti a nesmú pre túto osobu znamenať iné nepriaznivé dôsledky zo strany zdravotníckych pracovníkov.

Klonovanie človeka je taktiež trestné, t. j. akékoľvek zásahy, ktorých cieľom je vytvorenie ľudskej bytosti, ktorá by bola geneticky totožná s inou ľudskou bytosťou, či už žijúcou alebo mŕtvou. Klonovaním sa rozumie množenie buniek alebo zárodkov, prípadne úsekov dedičnej informácie – génov, čím sa získa jedinec identického zloženia (identického charakteru, má totožné vlastnosti), akým bol jedinec, ktorého bunky, resp. gény boli pri klonovaní použité.[19] Na základe vyššie uvedených skutočností možno jednoznačne zhrnúť, že akékoľvek reprodukčné klonovanie s cieľom vytvoriť nového jedinca totožného s pôvodným klonom, je trestným právom zakázané, a teda na naplnenie legálnych znakov trestného činu klonovania ľudskej bytosti sa vyžaduje, aby páchateľ vykonal akýkoľvek zásah s cieľom vytvoriť ľudskú bytosť v ktoromkoľvek štádiu jej vývinu geneticky identickú s inou ľudskou bytosťou.

9. Poškodenie zdravia pacienta

Podľa ustanovenia § 162 TZ pôjde o skutkovú podstatu trestného činu poškodenia zdravia, ak osoba bez odbornej spôsobilosti vykonáva úkony zdravotnej starostlivosti, ako aj ďalšie medicínske, liečebné a diagnostické úkony v rámci poskytovania zdravotnej starostlivosti. Vychádzajúc z legálnej definície trestného činu poškodenia zdravia sa na naplnenie zákonných znakov spomínaného trestného činu vyžaduje, aby trestne zodpovedný páchateľ, hoci

[19] VOKURKA, M. – HUGO, J.: *Praktický slovník medicíny – 8. rozšířené vydání*. Praha: Maxdorf, s.r.o., 2007, s. 234.

nemá predpísanú odbornú spôsobilosť zdravotníckeho pracovníka alebo iného odborného pracovníka v zdravotníctve, vykonával úkony zdravotnej starostlivosti a neodborným vyšetrovacím alebo liečebným úkonom alebo nesprávnou indikáciou liekov, liečiv alebo iných zdravotníckych pomôcok, čo aj z nedbanlivosti bezprostredne ohrozil život iného, inému ublížil na zdraví, alebo uskutočnil bez súhlasu iného vyšetrovací alebo liečebný úkon alebo nesprávnu indikáciu liekov, liečiv alebo iných zdravotníckych pomôcok, a takýmto úkonom ohrozil zdravie inej osoby. Objektom tohto trestného činu je ľudský život a zdravie. Z hľadiska subjektívnej stránky trestného činu poškodenia zdravia postačí nedbanlivostné konanie trestne zodpovedného páchateľa. Netreba zabúdať na fakt, že v tomto prípade ide o ohrozovací trestný čin, tzn. že k dokonaniu trestného činu poškodenia zdravia úplne postačí, ak zdravie inej osoby bude čo i len ohrozené neodborným vykonávaním liečebných úkonov inými než zdravotníckymi pracovníkmi, pričom treba zdôrazniť, že nemusí dôjsť k samotnej ujme na zdraví.

Uvedená skutková podstata reaguje na mnohé negatívne dôsledky ľudového liečiteľstva, keď, žiaľ, mnohokrát dochádza k ohrozeniu života a zdravia pacienta, a to konkrétne vykonávaním rôznych vyšetrovacích alebo liečených úkonov, nesprávnou indikáciou liekov, liečiv, resp. iných zdravotníckych pomôcok bez súhlasu oprávnenej osoby, ktorej sa tieto úkony, resp. indikácie medikamentov dotýkajú. Trestného činu poškodenia zdravia sa môže dopustiť i osoba, ktorá síce má odbornú spôsobilosť zdravotníckeho pracovníka, a teda spôsobilosť na vykonávanie zdravotníckeho povolania, avšak vykonala taký liečebný úkon, na ktorý nemala predpísanú odbornú spôsobilosť v súlade s platnými a účinnými právnymi predpismi na úseku zdravotníctva a poskytovania zdravotnej starostlivosti, a takýmto svojím neodborným konaním bezprostredne ohrozila život pacienta, ublížila na zdraví alebo uskutočnila bez súhlasu pacienta vyšetrovací alebo liečebný úkon alebo nesprávnu indikáciu liekov, liečiv alebo iných zdravotníckych pomôcok, čím ohrozila zdravie pacienta.

10. Ohrozovanie zdravia nepovolenými liečivami, zdravotníckymi pomôckami a potrebami

V zmysle ustanovenia § 170 TZ ide relatívne o nový ohrozovací trestný čin zavedený až rekodifikovaným Trestným zákonom, ktorým sa chráni ľudský život a zdravie pred ohrozením nepovolenými liečivami, zdravotníckymi pomôckami a potrebami. Keďže ide o ohrozovací trestný čin, k dokonaniu dôjde už vtedy, keď zdravie iného bude čo i len ohrozené, pričom vôbec nemusí nastať faktická ujma na zdraví. Objektom spomínaného trestného činu je záujem na ochrane zdravia človeka pred nepovolenými liečivami, zdravotníckymi po-

môckami a potrebami. Na naplnenie subjektívnej stránky postačuje i zavinenie z nedbanlivosti.[20]

Trestný čin ohrozovania zdravia nepovolenými liečivami, zdravotníckymi pomôckami a potrebami spácha ten, kto predpíše, vydá, predá alebo podá nepovolené liečivo, liek alebo zdravotnícku pomôcku alebo potrebu. Zákonné podmienky predpisovania, vydávania, predaja a podávania liekov, liečiv a zdravotníckych pomôcok, ako aj podmienky zaobchádzania s liekmi a zdravotníckymi pomôckami upravuje zákon č. 140/1998 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach v znení neskorších právnych predpisov.

Z hľadiska subjektívnej stránky skutkovej podstaty tohto trestného činu, a teda na vznik trestnej zodpovednosti zdravotníckeho pracovníka úplne postačí, ak lekár čo aj z nedbanlivosti spôsobí alebo zvýši nebezpečenstvo ohrozenia zdravia pacienta tým, že pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti predpíše, vydá, predá alebo podá liečivá, ktoré nie sú zaradené do liekopisu; lieky, ktoré nie sú registrované podľa osobitného predpisu (zákona č. 140/1998 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach), alebo ktorých požívanie nepovolil príslušný orgán (Štátny ústav pre kontrolu liečiv), alebo zdravotnícke pomôcky, ktoré boli uvedené na trh v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom; vykonáva klinické skúšanie liečiv, liekov alebo zdravotníckych pomôcok v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom; alebo bez povolenia zaobchádza s liekmi alebo so zdravotníckymi pomôckami. Možno teda jednoznačne zhrnúť, že na naplnenie legálnych znakov tohto trestného činu sa vyžaduje, aby páchateľ čo aj nedbanlivostným konaním ohrozil zdravie iného človeka nedovoleným zaobchádzaním s liekmi a so zdravotníckymi pomôckami.

Slovenským liekopisom sa rozumie súbor technických požiadaviek na prípravu, výrobu, označovanie, uchovávanie, predpisovanie, veľkodistribúciu a vydávanie liečiv, pomocných látok, liekových foriem a na hodnotenie ich kvality, ako aj viazanosť ich výdaja na lekársky predpis. Slovenským farmaceutickým kódexom zase rozumieme súbor technických požiadaviek na prípravu, skúšanie, označovanie, uchovávanie, predpisovanie a vydávanie hromadne pripravovaných liekov a individuálne pripravovaných liekov a medziproduktov na ich prípravu. Požiadavky uvedené v Slovenskom liekopise a v Slovenskom farmaceutickom kódexe je povinný dodržiavať každý, kto zaobchádza s liekmi, používa ich pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti alebo vykonáva štátny dozor na úseku farmácie. Slovenský liekopis a Slovenský farmaceutický kódex vydáva Ministerstvo zdravotníctva SR po dohode s Ministerstvom pôdohospodárstva SR všeobecne záväzným právnym predpisom.

Štátny ústav pre kontrolu liečiv vykonáva najmä štátny dozor na úseku humánnej farmácie a drogových prekurzorov; kontrolu pri výrobe a veľkodis-

[20] SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P.: ref. 8, s. 348 – 349.

tribúcii liekov a zdravotníckych pomôcok; povoľuje klinické skúšanie liekov a zdravotníckych pomôcok a kontroluje jeho vykonávanie; nariaďuje pozastavenie výdaja alebo predaja lieku alebo zdravotníckej pomôcky, alebo stiahnutie lieku alebo zdravotníckej pomôcky z trhu alebo z prevádzky a navrhuje pozastavenie činnosti, na ktorú bolo povolenie na zaobchádzanie s liekmi vydané; zaznamenáva a vyhodnocuje oznámenia o nežiaducich účinkoch liekov vrátane krvi, zložiek z krvi, transfúznych liekov, skúšaných produktov a skúšaných liekov; vypracúva Slovenský liekopis a Slovenský farmaceutický kódex; a taktiež vedie zoznam registrovaných liekov a zoznam zdravotníckych pomôcok, ktoré spĺňajú požiadavky na uvedenie na trh alebo do prevádzky.

Možno teda jednoznačne zhrnúť, že na naplnenie legálnych znakov tohto trestného činu sa vyžaduje, aby páchateľ čo aj nedbanlivostným konaním ohrozil zdravie iného človeka nedovoleným zaobchádzaním s liekmi a so zdravotníckymi pomôckami.

11. Neposkytnutie pomoci

Pre oblasť poskytovania zdravotnej starostlivosti a výkonu zdravotníckeho povolania má nesporne veľký význam ustanovenie § 177 ods. 2 TZ. *„Kto osobe, ktorá je v nebezpečenstve smrti alebo javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví, neposkytne potrebnú pomoc, hoci je podľa povahy svojho zamestnania povinný takú pomoc poskytnúť, dopustí sa trestného činu neposkytnutia pomoci.“*[21]

V zmysle judikátu R 37/1963 treba pojem „potrebná pomoc“ vykladať ako takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na odvrátenie alebo zníženie nebezpečenstva smrti ohrozeného, ako aj pomoc, ktorú treba poskytnúť osobe, ktorá javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví. V rámci poskytovania zdravotnej starostlivosti, ak zdravotnícky pracovník správne zistí diagnózu, ktorá si žiada okamžitý akútny medicínsky zákrok, avšak daný lekár tento zákrok riadne a urýchlene nezabezpečí, pričom dôjde k poškodeniu zdravia pacienta, resp. k ujme na zdraví, prípadne k ťažkej ujme na zdraví, dopustí sa týmto svojím nezodpovedným konaním trestného činu neposkytnutia pomoci. Trestný čin je dokonaný už samotným zanedbaním poskytnutia potrebnej pomoci.

Podľa § 177 ods. 2 TZ povinnosť poskytnúť potrebnú pomoc má každý, kto je podľa povahy svojho zamestnania povinný takú pomoc poskytnúť, a to bez ohľadu na to, že by sa poskytnutím potrebnej pomoci mohol sám vystaviť nebezpečenstvu alebo iného takémuto nebezpečenstvu vystaviť. Pôjde najmä o lekárov, ďalších zdravotníckych pracovníkov, zdravotné sestry, príslušníkov polície, hasičov a pod. Opierajúc sa o súdnu prax, konkrétne o judikát R 68/1952

[21] IVOR, J. et al.: ref. 10, s. 74 a n.

možno konštatovať, že lekár nemôže odmietnuť pomoc, keď sám zraneného nevidel, s odôvodnením, že považuje svoj zákrok za zbytočný. Ak lekár alebo zdravotná sestra pri výkone služby neposkytnú osobe, ktorá je v nebezpečenstve smrti alebo javí príznaky ťažkej ujmy na zdraví, potrebnú pomoc, dopustia sa trestného činu neposkytnutia pomoci podľa § 177 ods. 2 TZ, a to len za predpokladu, že nevznikli žiadne následky na živote alebo zdraví poškodeného. Ak však vznikli negatívne následky na živote alebo zdraví poškodeného pacienta, budú títo zdravotnícki pracovníci trestne zodpovední v zmysle nasledujúcich ustanovení TZ, a to konkrétne § 144 (trestný čin úkladnej vraždy), § 145 (trestný čin vraždy), § 147 a § 148 (trestný čin zabitia), § 149 (trestný čin usmrtenia),a v neposlednom rade i § 155 až § 158 (trestné činy ublíženia na zdraví). Na základe predošlej analýzy možno zhrnúť, že v zmysle ustanovenia § 177 ods. 2 TZ ide o neposkytnutie pomoci lekára alebo iného zdravotníckeho pracovníka, resp. iného odborníka v oblasti zdravotníctva, pričom povinnosť týchto osôb poskytnúť odbornú zdravotnícku pomoc vyplýva už z ich samotného zamestnania (lekár, zdravotná sestra, ošetrovateľ, záchranár, hasič a pod.).

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo v stručnosti analyzovať a zhodnotiť problematiku trestnoprávnej zodpovednosti v zdravotníctve v podmienkach Slovenskej republiky. V súhrne poznatkov uvedenej problematiky možno konštatovať, že pod pojmom „trestnoprávna zodpovednosť v zdravotníctve“ treba rozumieť právnu zodpovednosť fyzickej osoby – v tomto prípade zdravotníckeho pracovníka za trestný čin spáchaný v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a realizovaním rôznych medicínskych úkonov. Treba však zdôrazniť, že trestnoprávna zodpovednosť je zameraná retrospektívne, a teda nastupuje až ako následok porušenia, resp. nesplnenia právnej povinnosti. V trestnom práve sa zásadne uplatňuje individuálna subjektívna zodpovednosť páchateľa (zdravotníckeho pracovníka) príslušného trestného činu, teda ide o zodpovednosť konkrétneho subjektu za zavinenie. Zavinenie tvorí základ trestnoprávnej zodpovednosti, a teda bez zavinenia niet ani trestného činu a ani trestu. Autor upozorňuje najmä na časté podcenenie príslušných zákonných (trestnoprávnych) ustanovení upravujúcich trestné činy proti životu a zdraviu zo strany zdravotníckych pracovníkov pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti a výkone rôznych diagnostických, vyšetrovacích, liečebných a preventívnych úkonov. V súvislosti s poskytovaním jednotlivých medicínskych úkonov pripadajú do úvahy nasledujúce skutkové podstaty trestných činov proti životu a zdraviu, ktoré upravuje Trestný zákon, a to úkladná vražda a vražda – v podobe aktívnej eutanázie, zabitia, usmrtenia, nedovoleného prerušenia tehotenstva, účasti na samovražde, ublíženia na zdraví, neoprávneného odoberania orgánov,

tkanív, buniek a nezákonnej sterilizácii, ako aj neoprávneného experimentu na človeku a klonovanie ľudskej bytosti, poškodenie zdravia, ohrozovanie zdravia nepovolenými liečivami, zdravotníckymi pomôckami a potrebami, a neposkytnutie pomoci.

Výhoda podávania trestných oznámení na zdravotníckych pracovníkov spočíva v tom, že v trestnom konaní nesú dôkazné bremeno orgány činné v trestnom konaní, a nie poškodení pacienti alebo ich pozostalí, ako je tomu v občianskom súdnom konaní. Dôkazné bremeno, ako aj náklady spojené s obstarávaním dôkazov neznášajú teda poškodení pacienti alebo ich pozostalí, lebo túto povinnosť majú orgány činné v trestnom konaní. Otázne však je, či kriminalizovať každé protiprávne konanie zdravotníckych pracovníkov, samozrejme, za predpokladu, že sa naplní skutková podstata niektorého z trestných činov upravených v osobitnej časti Trestného zákona, a to najmä v prvej hlave osobitnej časti tohto zákona, keďže sa väčšinou predpokladá, že každý zdravotnícky pracovník pri výkone svojho povolania sleduje primárny cieľ svojho povolania, a síce uzdraviť pacienta, resp. aspoň zlepšiť jeho zdravotný stav. V prípade, že sa orgánom činným v trestnom konaní podarí dokázať zavinenie konkrétneho zdravotníckeho pracovníka, resp. lekára, je výsledkom trestného konania odsudzujúci rozsudok. Ak bol nárok na náhradu škody riadne a včas uplatnený, je obsahom výrokovej časti odsudzujúceho rozsudku aj výrok o náhrade škody. V ustanovení § 46 ods. 3 Trestného poriadku č. 301/2005 Z. z. v z. n. p. je upravené významné právo poškodeného, a to právo uplatniť si v trestnom konaní voči obvinenému zdravotníckemu pracovníkovi, resp. lekárovi nárok na náhradu škody, ktorá mu bola spôsobená trestným činom. Poškodený pacient je teda oprávnený navrhnúť, aby trestný súd v odsudzujúcom rozsudku uložil obžalovanému povinnosť nahradiť škodu, ktorá bola poškodenému spôsobená trestným činom. Návrh musí poškodený uplatniť najneskoršie do skončenia vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania. Z návrhu musí byť zrejmé, z akých dôvodov a v akej výške sa nárok na náhradu škody uplatňuje. O samotnom nároku poškodeného na náhradu škody, ktorá mu bola spôsobená trestným činom, sa rozhoduje v adhéznom konaní ako súčasti trestného konania. Špecifikom adhézneho konania je, že sa o návrhu poškodeného rozhoduje s použitím hmotného práva iného právneho odvetvia ako trestného práva, a to najmä občianskeho práva, ale vždy s aplikáciou príslušných ustanovení Trestného poriadku (nemožno napríklad použiť ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku). Ak však podľa výsledku dokazovania v trestnom konaní nie je podklad na vyslovenie povinnosti nahradiť škodu, alebo ak by bolo treba pre rozhodnutie o povinnosti na náhradu škody vykonať ďalšie dokazovanie, ktoré presahuje potreby trestného stíhania a predĺžilo by ho, trestný súd odkáže poškodeného na občianske súdne konanie. Možno teda konštatovať, že za istých okolností, môže nastať i taká situácia, že vzhľadom na výsledky dokazovania v trestnom konaní, trestný súd nedospel k záveru, že je možné v odsudzujú-

com rozsudku uviesť i výrok o náhrade škody, keďže sa trestný súd domnieva, že je potrebné vykonať ešte ďalšie dokazovanie, čo by, samozrejme, predĺžilo celé trestné konanie, a preto odkáže poškodeného, v tomto prípade poškodeného pacienta, resp. jeho pozostalých, na občianske súdne konanie.

SUMMARY

The author of the article points out on the often disregard statutory assessments of the criminal law that regulate the criminal offences againts the life and health by the sanitary employees at providing the health care and performing the various medical enforcements. In the article there are detailed the individual subject matters of the criminal offences againts the life and health often presented in the medical institutions specifically the wilful murder, murder in the form of the active euthanasia, killing, criminal abortion, acomplicity at the suicide, assault, infringement at detracting of human bodies, fibres, cells and illegal vasectomy as well as the lawless experiment on the humans, and cloning of the human beings, damaging the health, threat of the health by unlicensed medicaments, sanitary instruments and necessities, spreading of the dangerous infections illness and not providing the help. Author has tried to summary those subject matters of the criminal offences which are appointed against the life and health and also are connected with performing of the medical enforcements.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BALÁŽ, P.: Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. Bratislava: Iura Edition 2001.
2. BALÁŽ, P.: Trestné právo hmotné – Seminárne praktické cvičenia. Bratislava: Iura Edition 2001.
3. CÍSAŘOVÁ, D., SOVOVÁ, O. a kol.: Trestní právo a zdravotnictví. Praha: LexisNexis Nakladatelství Orac 2004.
4. ČENTÉŠ, J. a kol.: Trestný zákon s komentárom. Žilina: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2006.
5. ČIČ, M. a kol.: Československé trestné právo I. Bratislava: Obzor, 1983.
6. DOGOŠI, M., KVAPILOVÁ, H.: Soudní lékařství pro právníky a policisty. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007.
7. DRGONEC, J., HOLLÄNDER, P.: Moderná medicína a právo. Bratislava: Obzor 1988.
8. IVOR, J. a kolektív: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition 2010.
9. IVOR, J. a kolektív: Trestné právo hmotné. Osobitná časť. Bratislava: Iura Edition 2010.
10. SAMAŠ, O., STIFFEL, H., TOMAN, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition 2006.
11. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D.: Základy trestní odpovědnosti – podstatně přepracované a dolněné vydání. Praha: LexisNexis Nakladatelství Orac 2004.

12. ŠAMIN, S.: Nový Trestný zákon s komentárom. Žilina: Poradca podnikateľa, s.r.o., 2005/13.
13. ŠKULTÉTY, P. a kol.: Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. Bratislava: VO PF UK 2002.
14. TÓTH, K. a kol.: Právo a zdravotníctvo. Bratislava: Vydavateľstvo zdravotníckej literatúry, spol. s r. o., 2008.
15. VLČEK, R., HRUBEŠOVÁ, Z.: Zdravotnícke právo. Bratislava: Epos 2007.
16. VOKURKA, M., HUGO, J.: Praktický slovník medicíny – 8. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, s. r. o., 2007.
17. Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. v z. n. p.
18. Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v z. n. p.
19. Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve v z. n. p.
20. Zákon č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v z. n. p.
21. Vykonávacia vyhláška Ministerstva zdravotníctva SSR č. 74/1986 Zb. v z. n. p., ktorou sa vykonáva zákon SNR č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva.
22. Zákon č. 140/1998 Z. z. o liekoch a zdravotníckych pomôckach v z. n. p.
23. Judikáty R 24/1986, R 68/1952, R 21/1984, R 16/1986, R II/1965, R 5/1962, R 18/1969, V 22/1979, V 22/1981, V 8/1988, V 21/1976, V 26/1982, R 44/1976, R 31/1973, R 18/1969, R 51/1983, R 41/1976.

Boj proti hospodárskej kriminalite: štandardné právne nástroje makroregulačného rámca ako základňa pre sofistikovanú komunikačnú stratégiu podnikateľského subjektu

Jana Koprlová

Synopsa: Predložený príspevok sa tematicky zameriava na problematiku boja proti novodobej hospodárskej kriminalite, pričom hovorí o možnostiach účinného boja, a predovšetkým prevencie voči ekonomicky a eticky zničujúcemu fenoménu hospodárskej kriminality. Príspevok, ktorý venuje osobitnú pozornosť prostrediu a podmienkam globálnej ekonomickej krízy, je obsahovo rozdelený do dvoch základných častí: prvá časť sa venuje štandardným právnym nástrojom, ako hlavnému pilieru prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite zhora, ako súčasti makroregulačného rámca legislatívnej povahy; druhá časť príspevku predstavuje jednu z kľúčových novodobých stratégií prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite, ako nadstavby vychádzajúcej z úrovne stratégií podnikateľských subjektov; teda zdola, zastúpenej v podobe príkladu komunikácie aktívnej prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite, ako sofistikovanej metódy so synergickým efektom, zaisťujúcim zintenzívnenie efektívnosti úsilia vynaloženého v budúcej prevencii a boji proti hospodárskej kriminalite.

Kľúčové slová: hospodárska kriminalita, prevencia a boj proti hospodárskej kriminalite, globálna ekonomická kríza, Európska únia, Európska komisia, právna regulácia, podnikateľský subjekt, marketing, komunikačná stratégia, synergický efekt.

ÚVOD

Hospodárska kriminalita je fenomén, ktorý sa, najskôr iba v latentnej podobe, objavil z časového hľadiska fakticky až s rozvojom medzinárodných ekonomických vzťahov a svetovej ekonomiky. Spočiatku pomerne málo významný druh kriminality dokázal v období od jeho vedeckého podchytenia v tridsiatych rokoch 20. storočia prerásť do podoby jednej z najvýznamnejších, ak nie priamo najväčšej hrozby pre budúci vývoj medzinárodných hospodárskych vzťahov vo všetkých ich podobách. Hospodárska kriminalita môže postihnúť každý trhový subjekt, bez ohľadu na to, či je, alebo nie je vo svojich aktivitách prvorado zameraný na dosiahnutie zisku. Rovnako však dokáže poškodiť aj netrhové subjekty. Najmä v podnikateľských jednotkách môže vyvolať natoľko ďalekosiahle deštruktívne procesy, ktoré v závislosti od konkrétnych okolností dokážu spôsobiť existenčné ohrozenie, alebo dokonca úplný zánik

subjektu. Hospodárska kriminalita totiž nespôsobuje iba priame hmotné škody, poškodzuje tiež dodávateľov, klientov alebo obchodných partnerov, zhoršuje povesť, dobré meno či imidž podnikateľského subjektu a znižuje morálku jeho zamestnancov. Napriek tomu aj dnes mnohé podnikateľské aj nepodnikateľské subjekty podceňujú jej riziká. Hoci sa o boji proti hospodárskej kriminalite napísalo už veľa podnetných štúdií, predsa len sa žiada pripomenúť, že budúcnosť účinného zdolávania tohto neviditeľného nepriateľa spočíva najmä v hľadaní spôsobov, ako jeho negatívne vplyvy premeniť v prospech postihnutých subjektov. Novodobé trendy v marketingu, najmä v oblasti politiky komunikácie trhových a netrhových subjektov smerom navonok i dovnútra, nadobúdajú v posledných desaťročiach, predovšetkým v krízových obdobiach vývoja svetovej ekonomiky, stále viac prierezové podoby, prepájajúce do spoločných komunikačných stratégií nástroje, pochádzajúce na prvý pohľad z nesúvisiacich oblastí ekonomického života spoločnosti. V snahe o budovanie, zaisťovanie či posilňovanie trvalejšie udržateľnej konkurenčnej výhody siahajú najmä trhové subjekty čoraz častejšie po takých kľúčových faktoroch stratégie komunikácie, ktoré prekračujú rámec ekonomickej dimenzie, pričom majú potenciál zabezpečiť netradičné synergické efekty.

Jeden z viacerých *ad hoc* príkladov ponúkne neskôr i náš príspevok, ktorý sa zameria na objasnenie skutočnosti, odkiaľ dokáže prameniť potenciálny faktor posilňovania konkurenčnej schopnosti subjektov v čase ekonomickej krízy, zakladajúci sa na netradičnom smere rozvoja stratégie komunikácie subjektu na úrovni *public relations*, a tiež na objasnenie možnosti účinnej premeny aktuálne mimoriadne závažnej negatívnej praxe zvyšovania počtu prípadov hospodárskych trestných činov, predovšetkým korupcie a úplatkov, sprenevery majetku alebo prania špinavých peňazí, s nárastom ktorých sa subjekty stretávajú najčastejšie práve v časoch trvania ekonomických kríz, na jeden z kľúčových pilierov posilňovania stratégie ich úspešnej komunikačnej politiky. Cesta implantovania a širokospektrálnej komunikácie procesu aktívneho prístupu k prevencii hospodárskej kriminality ako kľúčovému prvku komplexného boja proti hospodárskej kriminality predstavuje v podmienkach vyspelej svetovej ekonomiky staronovú, a v našom ekonomickom prostredí viac-menej ešte stále novú a málo známu výzvu pre rozširovanie jestvujúcich možností účinnej politiky *public relations*, ktoré by práve v období hospodárskej krízy dokázali ponúkať zaujímavé synergické efekty a ktoré by priniesli osoh nielen trhovým subjektom vzhľadom na ich podporu účinnosti komplexu politiky firemnej komunikácie, ale rovnako aj celej spoločnosti, a to vďaka aktívnemu prístupu týchto subjektov k riešeniu jednej z najboľavejších skutočností a najpálčivejších otázok života súčasnej spoločnosti. Na záver úvodnej časti nášho príspevku možno pripomenúť, v čom vlastne tkvie jedinečnosť fenoménu hospodárskej kriminality ako jedného z kľúčových trendov vývoja novodobej spoločnosti:

- väčšina hospodárskych trestných činov sa pácha kvôli dosiahnutiu nelegálnych ziskov;
- hospodárske trestné činy sú jasne vymedzené v právnom poriadku;
- hospodárske trestné činy majú svoj odraz nielen v trestnom práve, ale často aj v správnom práve;
- živnou pôdou pre páchanie hospodárskych trestných činov sa stáva predovšetkým právne neprehľadná trhová ekonomika;
- páchatelia hospodárskej kriminality majú spravidla vynikajúce ekonomické znalosti alebo vzdelanie;
- na rozdiel od tradičných druhov kriminality, hospodárska kriminalita neohrozuje otvorene sociálno-etické princípy alebo kódexy správania.[1]

Ďalšia časť príspevku, rozdelená do dvoch samostatných častí, predstaví najprv právnu základňu účinnej prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite v súčasných podmienkach prostredia vnútorného trhu Európskej únie, ako základného rámca pre podnikateľské aktivity našich subjektov; v druhej, nadväzujúcej časti ponúkneme príklad komunikácie aktívnej prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite ako nadstavby formou sofistikovanej firemnej stratégie so synergickým efektom.

1. ŠTANDARDNÉ PRÁVNE NÁSTROJE MAKROREGULAČNÉHO RÁMCA AKO ZÁKLADNÝ PILIER BOJA PROTI HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITE

Základné ekonomické aj právne súvislosti stratégií boja proti hospodárskej kriminalite na jednotnom trhu Európskej únie (ďalej len „EÚ“) prezentuje prvorado vo vzťahu k členským štátom EÚ na svojej oficiálnej stránke Európska komisia,[2] ktorá najmä vzhľadom na rôznorodosť národných právnych poriadkov, osobitne v oblasti trestnoprávnej legislatívy, venuje podstate fenoménu hospodárskej kriminality, jej prejavom aj účinkom na jednotný trh EÚ mimoriadnu pozornosť. Východiskovým politicko-právnym dokumentom pri definovaní jednotlivých kategórií hospodárskych trestných činov sa stalo Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (81) 12 o hospodárskych trestných

[1] Bližšie pozri dokument *Features of economic crime*. Dostupné na internete: http://www.cndetective.com/ solutions/economic/. (stav k aprílu 2010).

[2] Bližšie pozri dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market* a dokument *Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität im Binnenmarkt der Europäischen Union*. Dostupné na internete: http:// ec.europa.eu/justice_home/fsj/crime/economic/fsj_crime_economic_en.htm a http://ec.europa.eu/justice_home/ fsj/crime/economic/fsj_crime_economic_de.htm. (stav k júlu 2010).

činoch[3] z roku 1981, ktoré vymedzilo hospodársko-kriminálne konanie v šestnástich základných oblastiach.[4] Isteže, bez efektívnej a žiaducej súčinnosti na národnej úrovni jednotlivých členských štátov EÚ, ktorá je zakotvená okrem kľúčových politicko-právnych dokumentov predovšetkým v zodpovedajúcej národnej legislatíve, by bol boj voči narastajúcej pliage novodobej hospodárskej kriminality iba ťažko predstaviteľný, a to osobitne v oblastiach s najväčším rozmachom hospodársko-kriminálnych aktivít, ku ktorým patria v prostredí jednotného trhu EÚ najmä korupcia, legalizácia príjmov z nečestných zdrojov, falšovanie euromeny, falšovanie tovarov či nelegálne obchodovanie s tovarmi mimoriadnej hodnoty a ďalšie osobitne závažné hospodárske trestné činy. Kategória korupcie a podplácania predstavuje strategický bod pozornosti subjektov právnej regulácie na všetkých úrovniach, a to nielen na úrovni jednotného trhu EÚ prostredníctvom aktivít najmä Európskej komisie;[5] účinný boj proti nim sa stal tiež predmetom pozornosti Rady Európy,[6] Organizácie spojených národov, Svetovej banky, Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, organizácie Amnesty International, Europolu, Interpolu[7] a ďalších subjektov. Kľúčové sekundárne legislatívne akty EÚ, ktoré zásadným spôsobom usmerňujú boj proti hospodárskej kriminalite v podmienkach jednotného trhu EÚ, vymedzuje Európska komisia v nasledujúcich ôsmich skupinách:[8]

---

3 Bližšie pozri dokument *Council of Europe: Recommendation No. R (81) 12 of the Committee of Ministers to the Member States on Economic Crime (Adopted by the Committee of Ministers on 25 June 1981 at the 335th meeting of the Ministers' Deputies)*. Dostupné na internete: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/ R(81)12%20on%20economic%20crime_EN.pdf. (stav k júlu 2010).

4 Ide o nasledujúce oblasti zahŕňajúce nezákonné praktiky: kartelové trestné činy; podvodné praktiky a zneužívanie hospodárskej situácie nadnárodnými spoločnosťami; podvodné získavanie a zneužívanie finančných dotácií poskytnutých štátmi či medzinárodnými organizáciami; trestné činy páchané prostredníctvom počítačov; zakladanie a riadenie fiktívnych firiem; falšovanie súvah podnikateľských subjektov a trestné činy spojené s účtovníctvom; podvody vzťahujúce sa na ekonomickú situáciu a základné imanie spoločností; porušovanie štandardov bezpečnosti a ochrany zdravia zamestnancov; podvody poškodzujúce veriteľov; poškodzovanie spotrebiteľov; nekalá súťaž a klamlivá reklama; finančné trestné činy a vyhýbanie sa úhrade spoločenských výdavkov na strane podnikateľských subjektov; colné podvody; trestné činy vzťahujúce sa na reguláciu obehu peňazí a meny; burzové a bankové trestné činy, a napokon trestné činy proti životnému prostrediu.

5 Bližšie pozri dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market* a dokument *Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität im Binnenmarkt der Europäischen Union*. Dostupné na internete: http:// ec.europa.eu/justice_home/fsj/crime/economic/fsj_crime_economic_en.htm a http:// ec.europa.eu/justice_home/ fsj/crime/economic/fsj_crime_economic_de.htm. (stav k júlu 2010).

6 Bližšie pozri dokument *Action against economic crime: Corruption*. Dostupné na internete: http:// www.coe.int/ t/dg1/legalcooperation/economiccrime/corruption/default_en.asp. (stav k júlu 2010).

7 Bližšie pozri dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/crime/economic/wai/doc_crime_economic_en.htm. (stav k júlu 2010).

8 Bližšie pozri dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market* a dokument *Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität im Binnenmarkt der Europäischen Union*.

- **Nariadenia, rámcové rozhodnutia a rozhodnutia:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať (I.) Rámcovému rozhodnutiu Rady č. 2003/568/JHA z 22. júla 2003 ohľadom boja proti korupcii v súkromnom sektore; (II.) Rámcovému rozhodnutiu Rady z 28. mája 2001 ohľadom boja proti podvodom a falšovaniu vo vzťahu k bezhotovostným platobným prostriedkom; (III.) Rozhodnutiu Rady zo 17. októbra 2000 o dohode o spolupráci medzi centrálnymi finančnými spravodajskými strediskami členských štátov pri výmene informácií a (IV.) Nariadeniu Rady (ES, Euratom) č. 2988/95 z 18. decembra 1995 o ochrane finančných záujmov Európskych spoločenstiev (ďalej len „ES“);[9]
- **Uznesenia:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať (I.) Uzneseniu k oznámeniu Komisie Rade a Európskemu parlamentu o politike EÚ ohľadom boja proti korupcii a (II.) Uzneseniu Rady zo 6. decembra 1994 o právnej ochrane finančných záujmov ES;
- **Spoločné opatrenia:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať najmä Spoločnému opatreniu z 22. decembra 1998 prijatému Radou na základe článku K.3 Zmluvy o EÚ, vzťahujúcemu sa na korupciu v súkromnom sektore;
- **Odporúčania a správy:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať (I.) Správe Komisie Rade v súlade s článkom 9 Rámcového rozhodnutia č. 2003/568/JHA Rady z 22. júla 2003 o boji proti korupcii v súkromnom sektore; (II.) Odporúčaniu Rady z 9. decembra 1999, vzťahujúcemu sa na spoluprácu v oblasti boja proti financovaniu teroristických skupín; (III.) Objasňujúcej správe o dohode o boji proti korupcii, na ktorom sa podieľajú úradníci ES alebo úradníci členských štátov EÚ; (IV.) Osobitnej správe č. 8/98 o úradoch Komisie špeciálne angažovaných v boji proti podvodom, osobitne o Jednotke pre koordináciu boja proti podvodom UCLAF, spoločne s odpoveďami Komisie a (V.) Objasňujúcej správe k Protokolu o dohode o ochrane finančných záujmov ES;
- **Dohody a protokoly:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať (I.) Druhému protokolu v súlade

Dostupné na internete: http:// ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/crime/economic/wai/doc_crime_economic_en.htm a http://ec.europa.eu/ justice_home/doc_centre/crime/economic/wai/doc_crime_economic_de.htm. (stav k júlu 2010).

[9] Žiada sa tiež pripomenúť, že otázkam korupcie a podplácania sa venuje na úrovni práva Európskej únie pozornosť najvyššej priority. Bližšie pozri BRÜNER, F.-H.: Initiativen der Europäischen Union im Kampf gegen Korruption. In *Vorbeugung gegen und Bekämpfung von Korruption in der öffentlichen Verwaltung Europas*. Maternushaus Köln; Bruxelles: Commission Européenne 2006, 12 s. Dostupné na internete: http:// www.dbbakademie.de/fileadmin/dokumente/Tagungen/Korruption_2006/Vortrag_Br_ner_DE.pdf. (stav k marcu 2010).

s článkom K.3 Zmluvy o EÚ o dohode o ochrane finančných záujmov ES; (II.) Právnemu aktu Rady z 29. novembra 1996 o vypracovaní protokolu v súlade s článkom K.3 Zmluvy o EÚ, vzťahujúcemu sa na výklad Dohody o ochrane finančných záujmov ES Súdnym dvorom ES ako na predbežné rozhodnutie; (III.) Protokolu v súlade s článkom K.3 Zmluvy o EÚ, vzťahujúcemu sa na výklad Dohody o ochrane finančných záujmov ES Súdnym dvorom ES ako na predbežné rozhodnutie; (IV.) Protokolu v súlade s článkom K.3 Zmluvy o EÚ o dohode o ochrane finančných záujmov ES; (V.) Právnemu aktu Rady z 27. septembra 1996 o vypracovaní Protokolu k dohode o ochrane finančných záujmov ES; (VI.) Právnemu aktu Rady z 26. júla 1995 o vypracovaní Dohody o ochrane finančných záujmov ES a (VII.) Dohode v súlade s článkom K.3 Zmluvy o EÚ o ochrane finančných záujmov ES;

- **Oznámenia:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať najmä Oznámeniu Komisie Rade, Európskemu parlamentu a Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru o komplexnej politike EÚ ohľadom boja proti korupcii;
- **Návrhy komisie:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať (I.) Pozmeňujúcemu návrhu k smernici Európskeho parlamentu a Rady o trestno-právnych opatreniach na zaistenie účinnej ochrany práv duševného vlastníctva; (II.) Návrhu na rámcové rozhodnutie Rady o posilnení trestno-právneho rámca vo vzťahu k boju proti porušovaniu práv duševného vlastníctva a (III.) Návrhu na rámcové rozhodnutie Rady o boji proti podvodom a falšovaniu vo vzťahu k bezhotovostným platobným prostriedkom;
- **Iniciatívy členských krajín:** v tejto skupine možno osobitný význam v oblasti boja proti hospodárskej kriminalite pripísať najmä Iniciatíve Francúzskej republiky o výhľade na prijatie Dohody o zlepšení vzájomnej právnej pomoci v trestných veciach, osobitne v oblasti boja proti organizovanej kriminalite, praniu ziskov z trestno-právneho konania, ako aj finančnej kriminalite.

Právne ustanovenia, ktoré zásadne regulujú najmä oblasť predchádzania hospodársko-kriminálnym konaniam na jednotnom trhu EÚ, možno nájsť už v primárnom komunitárnom práve, osobitne v Zmluve o založení Európskych spoločenstiev (ďalej len „ZES"): ide najmä o článok 81 ZES, ktorý v odseku 1 upravuje otázky kartelových dohôd, článok 82 ZES, ktorý vymedzuje zákaz zneužívania dominantného postavenia, alebo článok 87 ZES, ktorý sa venuje právnej regulácii otázok štátnej pomoci.[10]

[10] Bližšie pozri Úradný vestník Európskej únie: *Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskych spoločenstiev - konsolidované znenia*. Ďalej pozri KARAS, V. – KRÁLIK, A.: *Európske právo*. 1. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2004, s. 332 – 396.

2. KOMUNIKÁCIA AKTÍVNEJ PREVENCIE A BOJA PROTI PLIAGE HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITY: PRÍKLAD NA ÚČINNÚ SOFISTIKOVANÚ METÓDU BOJA SUBJEKTOV SO SYNERGICKÝM EFEKTOM

História 20. storočia v plnej miere potvrdila platnosť hlavných ekonomických zákonov spätých s cyklickým vývojom svetovej ekonomiky. Jedným z mnohých dôsledkov pohnutého ekonomického vývoja predchádzajúceho storočia bolo taktiež vymedzenie viacerých nových teoreticko-praktických disciplín, medzi inými aj marketingu a hospodárskej kriminality. Môžu tieto, na prvý pohľad úplne odlišné oblasti spoločenského života spoločnosti súvisieť natoľko, že by dokázali vzájomným pôsobením a súčinnosťou dosiahnuť pozitívny synergický efekt, ktorý by bolo možné pretaviť do jedného z nosných faktorov úspešnej komunikácie? Súčasná hlavná náplň *„forensic services“*, t. j. forenzných služieb ponúkaných významnými svetovými poradenskými spoločnosťami, ako sú predovšetkým Ernst&Young, PricewaterhouseCoopers, Deloitte&Touche či KPMG, ako súčasť komplexnej starostlivosti o podnikateľské subjekty, a podobne aj výsledky viacerých prieskumov veľkých nadnárodných súkromných spoločností vypovedajú v prospech predpokladanej tendencie. Ak sa zároveň zamyslíme nad časovými údajmi o obdobiach, keď v spoločnosti opakovane v najväčšej miere rezonovali rozsiahle vedeckovýskumné a prieskumné aktivity o hospodárskej kriminalite – prvé výskumy E. H. Sutherlanda v tridsiatych rokoch 20. storočia na území Spojených štátov amerických verzus nasledujúce prieskumy odborníkov z radov hospodárskych kriminológov, pochádzajúcich najmä z krajín Európskych spoločenstiev, v polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia, nemožno si nepovšimnúť časovú súvzťažnosť Veľká hospodárska kríza a bezprostredne nasledujúce obdobie verzus prvý ropný šok, začiatok celosvetovej energetickej krízy a bezprostredne nasledujúce obdobie druhého a tretieho ropného šoku. Je zrejmé, že v oboch prípadoch išlo o situáciu, keď svetová ekonomika a s ňou aj národné hospodárstva, osobitne ekonomicky najvyspelejších krajín, zažívali dovtedy nepredstaviteľné a z hľadiska dôsledkov nepredvídateľné negatívne ekonomické výkyvy. Na základe záverov rozsiahlych medzinárodných prieskumov aj míľnikov vývoja problematiky hospodárskej kriminality je možné s pomerne vysokou mierou istoty skonštatovať, že otázka hospodárskej kriminality, jej prejavov, účinkov aj dôsledkov rezonuje v ekonomickom živote trhových subjektov osobitne v obdobiach, keď sú jednotlivé ekonomiky a ich hospodárske subjekty najviac zraniteľné a citlivé – v obdobiach ekonomických kríz.

Ako prvok úspešnej politiky komunikácie najmä navonok, nastolili v priebehu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 20. storočia otázky prevencie hospodárskej kriminality ako tému celospoločenskej komunikácie cestou public relations ako prvé práve významné všeobecne prospešné záujmové organizácie,

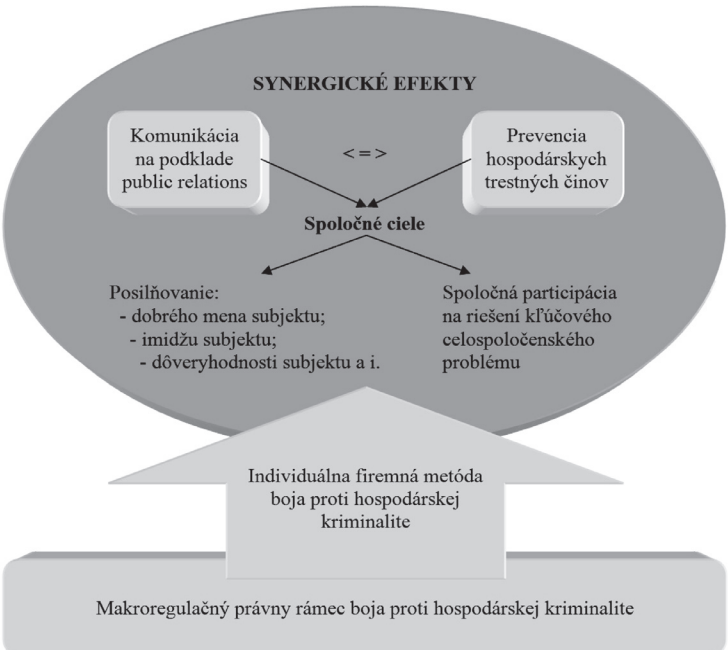

Schéma 1 Príklad na komplexnú stratégiu boja proti hospodárskej kriminalite.
Prameň: Vlastná schéma.

zamerané na boj proti hospodárskej kriminalite, a to najmä v krajinách vtedajších Európskych spoločenstiev. Ako však uvádza na svojej webovej stránke jedna z takýchto najvýznamnejších záujmových organizácií, nemecká organizácia Business Crime Control: *„v prípade nevyhnutnej potreby verejného stanoviska či komentárov na tému aktuálnych škandálov hovoria aj v súčasnosti významní zástupcovia hospodárstva, politici, novinári alebo vedci stále o ‚menej čiernych ovciach', na ktoré možno natrafiť kdekoľvek. Mnohí z nich ako experti na tvorbu verejnej mienky rozširujú, zväčša vo vlastnom záujme, bájku o tom, že hospodárska kriminalita je iba okrajový fenomén. Nemožno sa preto pozastavovať nad skutočnosťou, že hospodárska kriminalita zostáva pre odborníkov z oblasti hospodárskych vied a sociálnych vied alebo etiky naďalej slepým miestom"*[11] Na druhej strane, tzv. *„Global Economic Crime Survey"*, teda Globálny prieskum hospodárskej kriminality, už pravidelne uskutočňovaný

[11] Bližšie pozri dokumenty *Business Crime Control*. Dostupné na internete: http://www.wirtschaftsverbrechen. de. (stav k augustu 2008).

spoločnosťou PricewaterhouseCoopers, jednou zo súčasných celosvetovo najvýznamnejších poradenských spoločností, činných najmä v oblasti komplexnej starostlivosti o podnikateľské subjekty, potvrdzuje vo svojich širokospektrálne skúmaných oblastiach hospodárskeho života podnikateľských subjektov vo vzťahu k otázkam dnešnej hospodárskej kriminality, ako aj ich výsledkoch zodpovednosť a komplexný proces prístupu subjektov k premene negatívnych faktorov hospodárskej kriminality a ich účinkov na pozitívny prvok zavádzaním účinných nástrojov komplexnej prevencie hospodárskej kriminality ako novej formy komunikácie ich *public relations*, ťažiskovo zameranej práve na zaistenie a podporu dobrého mena a imidžu subjektu, v súčasnosti ťažko skúšaného vplyvmi hospodárskej krízy. Medzi tieto nástroje patria najmä etické kódexy, tzv. politiky a procedúry, opatrenia senzibilizácie, plánované kontroly, analýzy ohrozenia subjektov, analýzy ohrozenia informačných technológií subjektov, testy integrity a analýzy účinnosti prijatých opatrení. Cieľom očakávaných synergických efektov je zaistenie zvýšenia efektívnosti ich komunikácie dovnútra subjektu, a predovšetkým navonok – k subjektom mikroprostredia, osobitne k zákazníkom, verejnosti, verejnej správe, ale aj k ich konkurentom, dodávateľom, odberateľom, sprostredkovateľom i prostredníkom. Politika jasne a transparentne vymedzenej stratégie trvalého uplatňovania účinných a moderných prostriedkov prevencie hospodárskej kriminality sa začína čoraz väčšmi udomácňovať aj v našich podmienkach ako jeden zo smerodajných princípov, na ktorých stoja základy efektívnej krízovej komunikácie trhových, ale aj netrhových subjektov so svojím prostredím, ktorá má všetky predpoklady na to, aby sa úspešne a účinne integrovala do stratégie budovania a posilňovania dobrého mena, imidžu a dôveryhodnosti konkrétneho subjektu v očiach zákazníkov, partnerov a ostatných subjektov, čo sa dokáže v konečnom dôsledku pozitívne premietnuť aj do systému fungovania pravidiel *fair-play* trhových hráčov pôsobiacich na odvetvových trhoch. „Čistý štít" v otázke prevencie a aktívneho boja proti hospodárskej kriminality nadobúda v poslednom období oveľa širší význam, a to nielen v súvislosti s elimináciou jej negatív vyvolávaných nárastom počtu prípadov páchania týchto trestných činov pravidelne práve v čase hospodárskej krízy,[12] ale aj v súvislosti s komunikáciou trhových a netrhových subjektov s politickými subjektmi a ich predstaviteľmi, a podobne taktiež v súvislosti so žiaducou a očakávanou transparentnosťou komunikácie na úrovni

[12] Ako dokladuje dosiaľ najnovší Globálny prieskum hospodárskej kriminality uskutočnený spoločnosťou PricewaterhouseCoopers z druhej polovice roka 2009, ktorý sa zameral predovšetkým na hľadanie vzájomných súvislostí medzi hospodárskou kriminalitou a svetovou ekonomickou krízou, narastá v období ekonomickej krízy veľmi významne práve počet účtovných podvodov. Bližšie pozri dokument The Global Economic Crime Survey - November 2009. London; Mumbai; New York: PricewaterhouseCoopers 2009, s. 6 – 7. Dostupné na internete: http://www.pwc.com/en_GX/gx/economic-crime-survey/pdf/global-economic-crime-survey-2009.pdf. (stav k aprílu 2010).

politického marketingu. Veľmi podobná situácia nastáva aj v prípade subjektov verejnej správy, osobitne v súvislosti so širokospektrálnymi formami zahraničnej trhovej angažovanosti, kde jednu z kľúčových úloh zohráva práve priaznivý postoj miestnej vlády k etablujúcej sa zahraničnej spoločnosti. I v tomto prípade znamenajú všeobecne známe a operatívne, najmä cestou *public relations* deklarované informácie o aktívnom prístupovom procese uvedeného subjektu k účinnej prevencii a nulovej tolerancii hospodárskej kriminality nový významný komunikačný prvok, ktorý má v sebe zakomponované všetky rozhodujúce predpoklady pre elimináciu prípadných negativistických postojov miestnej verejnej správy, obyvateľstva, tretieho sektora a tiež ostatných subjektov a zložiek života modernej spoločnosti.

ZÁVER

Z hľadiska vymedzovania základného legislatívneho rámca aktívnej prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite možno zhrnúť, že hoci sa jej prieskumu v priestore jednotného trhu EÚ nevenuje cielene a komplexne žiadna osobitná nadnárodná inštitúcia či spoločnosť, jednako sa aspoň na úrovni práva EÚ, a to najmä komunitárneho práva, sústreďuje pozornosť orgánov EÚ prinajmenšom na právnu reguláciu najčastejšie zaznamenávaných hospodárskych trestných činov, akými sú korupcia a podplácanie. Nedávna kulminácia svetovej ekonomickej krízy nepriniesla nové zásadné legislatívne úpravy v Únii, čo mohlo byť spôsobené jednak skutočnosťou, že v situácii akútnej potreby naštartovania oživenia národných hospodárstiev bolo nevyhnutné sústrediť sa iba na najvyššie priority bezprostredne súvisiace so záchranou, stabilizáciou a opätovným oživovaním národných ekonomík členských štátov EÚ, a taktiež nepredvídateľnosťou celkového vývoja, ktorú v oblasti rôznorodosti tendencií prejavov, ako i vplyvov hospodárskej kriminality podnikanie na jednotnom trhu Únie v období ekonomickej krízy, a najmä jej kulminácie, prinesie.

Popri skutočnostiach, ktoré boli v ďalšej časti nášho príspevku načrtnuté, nemožno obísť zdôraznenie jednej veľmi významnej skutočnosti: hoci všetky v oblasti aktívnej komunikácie prevencie a boja proti hospodárskej kriminalite ako sofistikovanej „nadstavby" prístupu k riešeniu problematiky hospodárskej kriminality na úrovni subjektov vyššie uvádzané závery platia pre každú ekonomiku, a podobne principiálne aj každý trhový subjekt, všeobecne v akejkoľvek fáze ekonomického cyklu na druhej strane, ako už v minulosti niekoľkokrát potvrdili tiež rozsiahle prieskumy a empirické štúdie, svoju kľúčovú a najprínosnejšiu úlohu zohráva boj proti hospodárskej kriminalite práve v podobe komplexnej prevencie, zakotvenej v nástrojoch politiky firemnej komunikácie predovšetkým vo fáze spomaleného, a osobitne záporného ekonomického rastu, teda predovšetkým v období veľkej ekonomickej krízy. Predovšetkým preto,

že v súčasnosti sú z celosvetového hľadiska najpálčivejším prejavom novodobej hospodárskej kriminality práve účtovné podvody, korupcia a úplatky, sprenevera majetku, porušovanie práv duševného vlastníctva a pranie špinavých peňazí, a taktiež preto, že hospodárska kriminalita ako taká znamená z hľadiska vyčíslenia úhrnných priamych a nepriamych škôd najproblematickejšiu súčasť dnešnej kriminality ako celku. Úspešný priebeh procesov integrácie širokospektrálnej firemnej politiky prevencie hospodárskej kriminality do komplexu krízovej stratégie komunikácie subjektov sa javí ako jeden z možných, a pravdepodobne i vysoko účinných faktorov ďalšieho smerovania politiky oslovovania a získavania zákazníka, ako aj iných subjektov okolitého prostredia aj najširšieho okolia každého subjektu, najmä v súvislosti s očakávaným a želaným urýchlením procesov pokrízového oživovania národných ekonomík i svetovej ekonomiky ako celku.

SUMMARY

The article divided into two main parts presents in the field of regulating, preventing and combating today's economic criminality on the one side the main legal, macro-regulatory approach and regulations as a standard legal frame basis and on the other side a very special individual, new micro-economic approach as a sophisticated extension, with a special accent laid on the business environment of the European Union single market under global economic crisis conditions. As the article explains, preventing and combating economic criminality through legal regulations creates only a standard basis in a form of a sine qua non connected with macro-regulatory aspects and only business strategies based on individual and creative approach to solving the economic-crime problems in the form of a high-sophisticated, mostly direct public-relations based communication strategy are able to create conditions for reaching required synergic effects enforcing the effectiveness of future efforts in the field of combating economic crimes in the complex network of business environment and international economic relations.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BRÜNER, F. H.: Initiativen der Europäischen Union im Kampf gegen Korruption. In *Vorbeugung gegen und Bekämpfung von Korruption in der öffentlichen Verwaltung Europas*. Maternushaus Köln; Bruxelles: Commission Européenne, 2006, 12 s. Dostupné na internete: http://www.dbbakademie.de/fileadmin/dokumente/Tagungen/ Korruption_2006/Vortrag_Br_ner_DE.pdf. (stav k marcu 2010).

Dokument *Action against economic crime: Corruption*. Dostupné na internete: http://www. coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/corruption/default_en.asp. (25. 07. 2010).

Dokument *Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität im Binnenmarkt der Europäischen Union*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/crime/economic/fsj_crime _economic_de.htm. (stav k júlu 2010).

Dokument *Bekämpfung der Wirtschaftskriminalität im Binnenmarkt der Europäischen Union*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/crime/economic/ wai/doc_crime_economic_de.htm. (stav k júlu 2010).

Dokument *Council of Europe: Recommendation No. R (81) 12 of the Committee of Ministers to the Member States on Economic Crime (Adopted by the Committee of Ministers on 25 June 1981 at the 335th meeting of the Ministers' Deputies)*. Dostupné na internete: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/R(81)12%20on%20economic%20 crime_EN.pdf. (21. 07. 2010).

Dokument *Features of economic crime*. Dostupné na internete: http://www.cndetective.com/ solutions/economic/. (stav k aprílu 2010).

Dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/crime/economic/fsj_crime_economic _en.htm. (stav k júlu 2010).

Dokument *Chasing white collar crime across the European Union single market*. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/crime/economic/wai/doc_ crime_economic_en.htm. (stav k júlu 2010).

Dokument *The Global Economic Crime Survey – November 2009*. London; Mumbai; New York: PricewaterhouseCoopers 2009, 24 s. Dostupné na internete: http://www.pwc. com/en_GX/gx/economic-crime-survey/pdf/global-economic-crime-survey-2009.pdf. (stav k aprílu 2010).

Dokumenty *Business Crime Control*. Dostupné na internete: http://www.wirtschafts verbrechen.de. (stav k augustu 2008).

KARAS, V. – KRÁLIK, A.: *Európske právo*. 1. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2004, 437 s.

Zmluva o Európskej únii a Zmluva o založení Európskych spoločenstiev – konsolidované znenia.

Ústavnoprávna aspekty princípov dobrej verejnej správy a odporúčanie výboru ministrov Rady Európy členským štátom CM/REC (2007) 7

Soňa Košičiarová

Synopsa: Cieľom článku[1] je poukázať na ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky, ktoré podporujú presadzovanie princípov dobrej verejnej správy uvedených v odporúčaní *Výboru ministrov Rady Európy členským štátom CM/Rec (2007) 7 o dobrej verejnej správe* aj v situácii, keď chýba ich zákonná úprava alebo táto úprava je nedostatočná.

Kľúčové slová: Ústava Slovenskej republiky, princípy dobrej verejnej správy, odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. R (80) 2.

PRINCÍPY EURÓPSKEHO SPRÁVNEHO PRÁVA A PRINCÍPY DOBREJ VEREJNEJ SPRÁVY

S prihliadnutím na vplyv francúzskeho a nemeckého práva k najfrekventovanejším princípom európskeho správneho práva – podľa L. Pítrovej a R. Pomahača – patrí:

- princíp rovnosti;
- princíp viazanosti správy právom;
- princíp obmedzenej voľnosti správneho rozhodovania, resp. diskrečnej právomoci;
- princíp zodpovednosti správy;
- princíp proporcionality a
- princíp legitímneho očakávania.[2]

Uvedené princípy sú svojou povahou univerzálne, preto sa v odbornej právnickej literatúre označujú ako *všeobecné princípy správneho práva*. Vyjadrujú podstatné črty správneho práva, tradíciu verejnej správy a etiku správneho systému. Viaceré z nich sú výslovne zakotvené v ústavách a v zákonoch členských štátov Rady Európy. Vyjadrujú spoločný demokratický základ ich právnych poriadkov.

---

[1] Tento článok bol vyhotovený v rámci projektu VEGA (č. 1/0088/10) *„Princípy dobrej verejnej správy – legislatívne opatrenia na zvýšenie ich účinnosti v praxi“*.

[2] PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: *Evropské správní soudnictví.* Praha: C. H. Beck, 2007, s. 257 – 258.

Princípy dobrej verejnej správy tvoria súčasť princípov európskeho správneho práva. Dôležitú úlohu pri ich presadzovaní zohráva aj Rada Európy, či už prostredníctvom jej dokumentov, prijatých vo forme rezolúcií alebo odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy alebo judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva.

Dokumenty Rady Európy majú pôsobiť ako kultivujúci činiteľ pre dobrú administratívnu prax a majú zabezpečiť ochranu základných práv a slobôd. Z právneho hľadiska majú síce charakter *soft-law*, ale napriek tomu *„autority doporučení se lze v kterémkoliv členském státě přímo – byť neformálně – dovolávat, neboť jde o dokumenty obecně považované za ‚vodítko' (guideline) pro domácí legislativu i pro administrativní praxi"*.[3]

Efekt týchto dokumentov, resp. účinnosť princípov dobrej verejnej správy sa zásadným spôsobom posilňuje aj prostredníctvom rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý z nich v rámci svojej judikatúry vychádza a precizuje ich. Treba však poznamenať, že súd v rámci svojich rozhodnutí tieto princípy presadzuje len *nepriamo*. Je to zapríčinené predovšetkým charakterom práv a slobôd chránených Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktoré nemajú vo väčšine prípadov charakter verejných subjektívnych práv a slobôd. Preto súd neaplikuje princípy dobrej verejnej správy ako také, ale všeobecné právne princípy (najmä princíp rovnosti, princíp viazanosti právom, princíp proporcionality).

Presadzovanie všeobecných právnych princípov v členských štátoch Rady Európy zabezpečujú najmä súdy v rámci *ústavného a správneho súdnictva*. Vychádzajú z nich a konkretizujú ich v rámci svojej rozhodovacej činnosti vo vzťahu k jednotlivým prípadom.

Úloha súdov na Slovensku je v tomto smere významná aj preto, lebo viaceré všeobecné právne princípy (i princípy dobrej verejnej správy) nie sú v platných zákonoch *expressis verbis* vyjadrené. Ich obsah treba odvodzovať z čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého Slovenská republika je *právny štát*.

Pri absencii výslovného zakotvenia princípov v zákonnej úprave (napr. v správnom poriadku) a taktiež pri nedostatku právneho vedomia zamestnancov verejnej správy, zapríčineného aj odlišným politickým vývojom v období rokov 1945 – 1989 je len samozrejmé, že sa slovenská súdna judikatúra pod vplyvom rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva vracia oveľa rýchlejšie k pôvodnému a tradičnému chápaniu právnych princípov než verejná správa. Nepochybne tomu napomáha aj skutočnosť, že právna úprava patriaca do odvetvia správneho práva nereaguje tak flexibilne, ako by sa od nej v tomto ohľade očakávalo. V dôsledku toho zákony zatiaľ jasným spôsobom

[3] PÍTROVÁ, L. – POMAHAČ, R.: ref. 2, s. 330 – 331.

neprecizujú požiadavky, ktoré by sa mali v správnej praxi presadzovať v súlade s princípmi dobrej verejnej správy. Naopak, je ich potrebné „nachádzať" v obsahu platnej právnej úpravy. To sa lepšie darí súdom než orgánom verejnej správy.

Princípy dobrej verejnej správy sú v súčasnosti komplexným spôsobom uvedené v *Odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy členským štátom CM/Rec (2007) 7 o dobrej verejnej správe* (ďalej len ako „odporúčanie CM/Rec (2007) 7").

Možno ich rozčleniť na *princípy hmotnoprávneho charakteru* (princíp viazanosti právom, rovnoprávnosti, nestrannosti, proporcionality, právnej istoty, konania v primeranej časovej lehote, participácie, úcty k súkromiu a transparentnosti a princíp zodpovednosti verejnej správy) a na *princípy procesnoprávneho charakteru* (čl. 12 až 22).

Cieľom nášho článku je poukázať na tie ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky, ktoré podporujú presadzovanie *vybraných princípov* dobrej verejnej správy uvedených v odporúčaní CM/Rec (2007) 7 aj v situácii, keď chýba ich zákonná úprava alebo je nedostatočná.

PRINCÍP VIAZANOSTI PRÁVOM (PRINCIPLE OF LAWFULNESS)

J. Machajová zdôrazňovala, že *„ústavnosť nemožno stotožňovať so zákonnosťou"*.[4] Uvedená téza má veľký význam pri interpretácii princípu viazanosti právom, ktorý nemožno zužovať na princíp zákonnosti. Ten je totiž obsahovo užší.

Podľa čl. 152 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky (úst. zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov) – ďalej len ako „ústava" – *výklad a uplatňovanie* ústavných zákonov, zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov *musí byť v súlade s ústavou*. V praxi to znamená, že pri viazanosti orgánov verejnej moci všeobecne záväznými právnymi predpismi sú tieto povinné v prípade, ak rozhodujú alebo inak zasahujú do právneho postavenia adresátov verejnej moci, rešpektovať *prednostne* ústavu.

Keďže princípy explicitne či implicitne zakotvené v ústave vyjadrujú základné hodnoty spravodlivosti a racionálnej zákonitosti výkonu verejnej moci v demokratickom právnom štáte, je potrebné princíp viazanosti právom (rovnako ako aj ostatné princípy) chápať v *materiálnom, nie formálnom* zmysle slova. Uvedená požiadavka sa vzťahuje nielen na rozhodovaciu činnosť ústavných

[4] MACHAJOVÁ, J.: *Ústavnosť rozhodovania subjektov miestnej verejnej správy v Slovenskej republike a v Českej republike*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2001, s. 29.

a všeobecných súdov v Českej a Slovenskej republike, ale reálne by ju mali presadzovať aj vykonávatelia verejnej správy.[5]

Východiskom v tomto smere je čl. 1 ods. 1 ústavy. *Materiálny právny štát* je taký, ktorý dodržiava nielen svoje pozitívne, formálne vydané zákony, ale tiež určité základné obsahové hodnoty demokracie a ľudských a občianskych práv zaručených ústavou, tzn. je štátom spravodlivosti. Orgány moci by sa v praxi pri *interpretácii a aplikácii* ustanovení prameňov práva nemali obmedzovať len na dodržanie ich platných ustanovení, ale mali by zabezpečiť reálne dodržiavanie ústavou zaručených princípov a hodnôt. Ak sa na verejnú správu ako vykonávateľa verejnej moci vzťahuje čl. 2 ods. 2 ústavy, podľa ktorého *„štátna moc môže konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon"*, znamená to, že verejná správa je povinná dodržiavať v rámci svojej rozhodovacej činnosti ústavu aj v situácii, keby platný zákon bol s ňou v rozpore. Ak je totiž verejná správa viazaná zákonom, o to viac je viazaná ústavným zákonom, ktorý je všeobecne záväzným právnym predpisom najvyššej právnej sily.

Dodržiavať ústavu, znamená dodržiavať všetky jej ustanovenia vo vzájomných súvislostiach. Pre aplikačnú prax správnych orgánov sú preto veľmi významné tie ustanovenia ústavy, ktoré sú aplikovateľné priamo a ktoré upravujú prednosť ďalších prameňov slovenského právneho poriadku pred zákonmi Národnej rady Slovenskej republiky. Ide o ustanovenie:

– druhej vety čl. 7 ods. 2, podľa ktorého *„právne záväzné akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky"*,
– čl. 7 ods. 5, podľa ktorého *„medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi"*,
– čl. 154c ods. 1, podľa ktorého *„medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti tohto ústavného zákona, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd"*.

Princíp viazanosti vykonávateľov verejnej moci právom vyžaduje nielen to, aby správne orgány neporušovali zákony, ale aby všetky ich rozhodnutia mali oporu v platnom právnom poriadku, ich obsah bol s ním v súlade a boli účinne vynútiteľné. Právomoc a úlohy vykonávateľov verejnej správy musia byť v platnom práve dostatočne jasným spôsobom upravené a špecifikované.[6]

---

[5] SVOBODA, P.: *Ústavní základy správního řízení v České republice. Právo na spravedlivý proces a české správní řízení.* Praha: Linde, a. s., 2007, Praha, s. 21 n.

[6] The Administration and you: A Handbook (1997). Principles of administrative law con-

V čl. 2 bod 1. odporúčania CM/Rec (2007) 7 sa v tejto súvislosti zdôrazňuje požiadavka, aby orgány verejnej správy konali v súlade s právom, a to aj v prípadoch, keď rozhodujú v rámci *voľnej úvahy*.

Európsky súd pre ľudské práva v tejto súvislosti ustálene judikuje, že nie je v rozpore s požiadavkou predvídateľnosti, ak sú rozsah voľnej úvahy správneho orgánu v rámci jeho zákonom vymedzeného diskrečného oprávnenia a spôsob jej vykonania ustanovené s dostatočnou jasnosťou. Zákon má definovať okolnosti a podmienky, za ktorých môže činnosť úradu zasahovať do oblasti chránených práv. Zákon musí určovať rozsah každej diškrécie prenesenej na príslušný úrad a spôsob jeho výkonu, a to dostatočne zreteľne.[7]

Podľa čl. 2 bod 2. odporúčania CM/Rec (2007) 7 viazanosť právom pritom znamená nielen viazanosť vykonávateľa verejnej správy zákonmi, ale aj medzinárodnými zmluvami a všeobecnými právnymi princípmi týkajúcimi sa ich organizácie, funkcií a aktivít.

Všeobecné právne princípy (*general principles of law*) nepredstavujú samostatný prameň slovenského práva; ich obsah sa totiž odvodzuje z ústavy, ktorá ich explicitne alebo implicitne zakotvuje.

Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 v čl. 2 bod 4. osobitne zdôrazňuje požiadavku, aby orgány verejnej správy konali len vtedy, keď nastanú skutočnosti, ktoré predvída platný zákon (princíp proporcionality) a len za tým účelom, na vykonávanie ktorého bola právomoc orgánu priznaná (princíp zákazu zneužitia právomoci).

Veľmi citlivou je problematika výkonu verejnej moci vo vzťahu k *základným právam a slobodám*. Ústava v tomto ohľade zakotvuje významné ústavnoprávne garancie ich ochrany, ktoré majú zabezpečiť rovnováhu medzi záujmom na fungovaní verejnej moci a ochranou jednotlivca.

Za najdôležitejšie ustanovenia, ktoré predstavujú *ústavnoprávne limity výkonu verejnej moci* vykonávateľmi verejnej správy, treba považovať čl. 2 ods. 3 a čl. 13 ústavy. V rámci výkonu verejnej správy nachádzajú svoje uplatnenie nielen vo vzťahu k jej aplikačnej, ale i k normotvornej činnosti.

Za najdôležitejšie ustanovenie v tomto smere považujeme čl. 13 ods. 4 ústavy, podľa ktorého *„pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel. Takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ"*. Ide o *všeobecné interpretačné pravidlo* pre tvorbu, výklad a aplikáciu právnych predpisov, ktorých ustanovenia obsahujú obmedzenia základných práv a slobôd.

Podstatou základného práva je to, na čom je založené. Jeho zmyslom je potom to, na čo slúži. Druhá veta čl. 13 ods. 4 vyjadruje ústavnoprávny zákaz zneužitia obmedzení na iných účel, než na ktorý boli určené (čl. 18 Európskeho

cerning the relations between administrative authorities and private persons. Council of Europe publishing, 1996, s. 10.

[7] SKULOVÁ, S.: *Správní uvážení – základní charakteristika a souvislosti pojmu*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 86.

dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd – ďalej len ako Dohovor).[8]

Dôležitou zárukou princípu viazanosti verejnej správy právom je, aby bol v demokratickom a právnom štáte zabezpečený stav, keď dodržiavanie predpisov je kontrolovateľné sudcami, ktorí sú pri výkone svojej právomoci nezávislí, a ktorých rozhodnutia sú vynútiteľné.

Uvedená požiadavka sa osobitne zdôrazňuje v *Odporúčaní Výboru ministrov Rady Európy č. R (80) 2 o vykonávaní právomoci voľnej úvahy zo strany správnych orgánov* (ďalej len ako odporúčanie č. R (80) 2). V členských štátoch Rady Európy by mali byť správne akty vydávané v rámci voľnej úvahy orgánom verejnej správy (tam, kde ju zákon pripúšťa) bezpodmienečne preskúmateľné nezávislým orgánom (súdom alebo iným nezávislým orgánom) z hľadiska ich *zákonnosti*. Tým však nie je vylúčené, aby právne poriadky zakotvili možnosť predbežného preskúmania takého aktu správnym orgánom, a to nielen z hľadiska ich zákonnosti, ale aj vecnej správnosti.[9] Nezávislý orgán má pritom právo byť oboznámený so všetkými skutočnosťami nevyhnutnými na výkon jeho právomoci.

Ústavnoprávna garancia uvedenej požiadavky je zakotvená v čl. 46 ods. 1 a 2 ústavy. Predmetné ustanovenia upravujú právo na súdnu ochranu a inú právnu ochranu, pričom odsek 2 má *špeciálnejší* charakter, lebo zakotvuje právo každého (kto tvrdí, že bol na svojich právach ukrátený rozhodnutím orgánu verejnej správy) obrátiť sa na súd (môže), aby preskúmal zákonnosť takéhoto rozhodnutia, ak zákon neustanoví inak (len zákon môže vylúčiť zo súdneho prieskumu určité druhy rozhodnutí správnych orgánov).

Dôležitá je aj ďalšia ústavnoprávna limitácia voči samému zákonodarcovi vyplývajúca z druhej vety čl. 46 ods. 2 ústavy, podľa ktorej z právomoci súdu nesmie byť vylúčené preskúmanie rozhodnutí týkajúcich sa základných práv a slobôd. To znamená, že aj v prípade, ak platný *zákon* vylúčil preskúmanie takéhoto rozhodnutia súdom, je vždy potrebné vykladať takúto úpravu ústavne konformným spôsobom. Niektoré príklady z minulosti, o ktorých dokonca rozhodoval Európsky súd pre ľudské práva, a ktoré si v konečnom dôsledku vynútili novelizáciu slovenského Občianskeho súdneho poriadku (zákona č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov), nás totiž presviedčajú, že situácia, keď zákonodarca v rozpore s ústavou vylúči rozhodnutie správneho orgánu zo súdneho prieskumu, sa môže v slovenskom právom poriadku vyskytnúť.[10]

---

[8] Bližšie k tomu Ľudmila Somorová in ČIČ, M. et al.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky.* Matica slovenská, 1997, s. 80 – 81.

[9] *This control does not exclude the possibility of a preliminary control by an administrative authority empowered to decide both on legality and on the merits.*

[10] Išlo predovšetkým o zákonné vylúčenie práva osoby domáhať sa ochrany na súde v prípade, ak správny orgán rozhodol o jej povinnosti, ktorá mala charakter občianskoprávneho

Podľa § 245 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku (zákona č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov) pri rozhodnutí, ktoré správny orgán vydal na základe zákonom povolenej voľnej úvahy (správne uváženie), preskúmava súd iba to, či také rozhodnutie nevybočilo z *medzí a hľadísk ustanovených zákonom*. Súd *neposudzuje účelnosť a vhodnosť* správneho rozhodnutia.

Správny súd je oprávnený preskúmať len to, či došlo k výberu z niektorých dovolených možností, ale výber sám zásadne prieskumu nepodlieha. Preskúmanie sa vykoná podľa kritérií, ktoré pre správne uváženie uvádza zákon a ktoré tvoria nevyhnutné východiská pre výsledok správneho uváženia pre-

záväzku alebo trestného obvinenia v zmysle Dohovoru a jeho dodatkových protokolov. Pozri napr. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 9. januára 2003, PL. ÚS 26/01, ktorým rozhodol, že § 248 ods. 2 písm. e) zákona č. 99/1963 Zb. Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov v slovách *„včítane rozhodnutí o poriadkových pokutách"* nie je v súlade s čl. 46 ods. 2 ústavy. V odôvodnení nálezu súd uviedol: Poriadkové pokuty ukladané orgánmi verejnej správy môžu široko zasahovať do právneho postavenia každého subjektu, ktorému možno pokutu uložiť. Rozpätie týchto poriadkových pokút vyžaduje pri ich ukladaní voľnú úvahu správneho orgánu, ktorá pripúšťa aj porušovanie rovnosti medzi pokutovanými osobami z dôvodov, ktoré by v konečnom dôsledku mohli znamenať diskrimináciu v zmysle čl. 12 ods. 1 a 2 ústavy. Uloženie poriadkovej pokuty je zásahom do majetkovej sféry postihovaného subjektu (osoby).
http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=14138&slovo=26/01
Do novelizácie pôvodného znenia § 248 ods. 2 písm. e) Občianskeho súdneho poriadku zákonom č. 424/2004 Z. z. však súdy v rámci správneho súdnictva rozhodovali podľa tejto protiústavnej úpravy (pozri napr. R 31/1996: Uloženie pokuty za nesplnenie povinnosti daňového subjektu predložiť pri daňovej kontrole správcom dane požadované doklady [§ 15 ods. 2 písm. c) zákona č. 511/1992 Zb.] je rozhodnutím poriadkovej povahy, ktoré nepodlieha súdnemu preskúmavaniu podľa § 248 ods. 2 písm. e) Občianskeho súdneho poriadku. In KOLEKTÍV AUTOROV: Občianske právo s vysvetlivkami. 2. zväzok, Bratislava: IURA EDITION 1996, s. 417).
V súvislosti s právom osoby na preskúmanie rozhodnutia správneho orgánu, ktoré má charakter trestného obvinenia, možno spomenúť rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo 16. novembra 2004 k sťažnosti č. 53371/99 pre porušenie čl. 6 ods. 1 Dohovoru (*Čanády proti Slovenskej republike*). Európsky súd pre ľudské práva už predtým skonštatoval, že všeobecný charakter právnych ustanovení upravujúcich priestupky podľa zákona o priestupkoch spolu so zastrašujúcim a trestajúcim účelom sankcie ukladanej za ich porušenie, postačuje na preukázanie toho, že na účely čl. 6 Dohovoru sú priestupky svojou povahou trestné (pozri rozsudok *Lauko proti Slovenskej republike* z 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, ods. 58). Aj keď zverenie stíhania a sankcionovania podobných priestupkov správnym orgánom nie je samo osebe nezlučiteľné s Dohovorom, daná osoba musí mať možnosť napadnúť akékoľvek rozhodnutie voči nej pred súdom, ktorý spĺňa záruky čl. 6 (pozri rozsudok *Kadubec proti Slovenskej republike* z 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, ods. 57). Vzhľadom na to, že § 83 ods. 1 zákona o priestupkoch a § 248 ods. 2 písm. f) Občianskeho súdneho poriadku vylúčili takéto rozhodnutia z preskúmania všeobecnými súdmi. Európsky súd pre ľudské práva vyvodil záver, že právo sťažovateľa na konanie pred súdom sa nerešpektovalo.

mietnutý do rozhodnutia správneho orgánu. Vychádza sa však nielen z tých kritérií, ale i z účelu zákona, ktorý tvorí významné interpretačné hľadisko.[11]

Podľa rozsudku Vrchného súdu v Prahe zo 17. novembra 1995, č. k. 6 A 29/93 z odôvodnenia rozhodnutia správneho orgánu musí byť zrejmé, ktoré skutočnosti považoval za rozhodujúce pre voľbu medzi niekoľkými možnosťami, akými skutkovými a právnymi úvahami sa pritom riadil, a či úvaha neporušuje pravidlá logického usudzovania. Tieto okolnosti súd pri preskúmavaní rozhodnutí vydaných na základe voľnej úvahy musí podrobiť svojej kognícii, aby mohol dospieť k záveru, či rozhodnutie nevybočilo z medzí a hľadísk ustanovených zákonom.

Azda najväčšiu dynamiku v súvislosti s preskúmavaním rozhodnutí správnych orgánov vydaných na základe ich voľnej úvahy zaznamenala súdna judikatúra v oblasti *administratívneho trestania*.

Predmetom súdneho prieskumu, pri výške pokuty uloženej správnym orgánom, je či:

– uváženie orgánu nevybočilo z medzí a hľadísk ustanovených zákonom,[12]
– uváženie orgánu je v súlade s pravidlami logického myslenia a podklady pre takýto úsudok boli zistené úplne a v rámci riadneho procesného postupu (R 52/2003),
– správna úvaha zodpovedá obsahu spisu (R 75/2007).

Dôvody na zrušenie rozhodnutia orgánu verejnej správy o uložení pokuty súdom sa neustále rozširujú. Pod vplyvom európskej súdnej judikatúry a predovšetkým judikatúry ústavného súdu došlo k tomu, že sa čoraz viac zdôrazňujú napríklad nielen zákonné kritériá ustanovené na určenie výšky pokuty, ale aj ústavné požiadavky implicitne obsiahnuté v čl. 1 ods. 1 ústavy.

PRINCÍP ROVNOSTI (PRINCIPLE OF EQUALITY) A ZÁKAZ DISKRIMINÁCIE

Princíp rovnosti vyjadruje podstatu a zmysel existencie právnej úpravy, cieľom ktorej je v demokratickom štáte zaručiť, že v objektívne rovnakých situáciách sa s osobami bude zaobchádzať rovnako. Ústava garantuje rovnosť ľudí v ich dôstojnosti a v ich právach (čl. 12 ods. 1 prvá veta) a zakotvuje zá-

[11] KOLEKTÍV AUTOROV: tamže, s. 412.

[12] Podľa rozsudku Vrchného súdu v Prahe z 27. augusta 1993, č. k. 6 A 82/93-21, *„nepostačuje, že stanovená výše je v rozpětí, které zákon připouští; musí být přezkoumatelné také v tom směru, zda a jak byla vzata v úvahu hlediska v zákoně stanovená“*. Podľa rozsudku Vrchného súdu v Prahe z 25. mája 1998, č. k. 6 A 168/95-15, *„jestliže zákon přímo stanoví hlediska, k nimž je povinen správní orgán při stanovení výše pokut přihlédnout, je povinností správního orgánu každé hledisko zvážit samostatně a poté všechna v souhrnu“*.

kaz diskriminácie (čl. 12 ods. 2 prvá veta). Princíp rovnosti sa premieta i do obsahu pravidla, že zákonné obmedzenia základných práv a slobôd musia platiť rovnako pre všetky prípady, ktoré spĺňajú zakotvené podmienky (čl. 13 ods. 3).

Ustanovenie čl. 12 ods. 2 je *všeobecným pravidlom* o rovnosti, predstavuje všeobecnú konkretizáciu prvej vety čl. 12 ods. 1 ústavy. Jeho realizáciou sa uplatňuje zásada, aby rovné bolo chápané (uskutočňované) rovno, kým nerovné má byť chápané (uskutočňované) s prihliadnutím na svoju rozdielnosť. Štát síce môže formou zákona poskytnúť určitej skupine ľudí viac výhod ako inej, avšak nemôže tak urobiť ľubovoľne, musí rešpektovať obsah ústavy, jej zmysel, ako aj princípy demokratickej spoločnosti a zároveň prvok odlišnosti musí uplatniť vo vzťahu k všetkým prípadom spĺňajúcim ustanovené podmienky.[13]

Princíp rovnosti sa musí pri výkone verejnej moci presadzovať vždy. Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 v čl. 3 bod 1. explicitne uvádza, že orgány verejnej správy konajú v súlade s týmto princípom. Ide o *kogentné* pravidlo, ktoré znamená, že v objektívne rovnakých situáciách rozhodovacia činnosť verejnej správy nie je rozdielna. Podľa čl. 3 bod. 2 orgány verejnej správy musia zaobchádzať so súkromných osobami, ktoré sa nachádzajú v rovnakej situácii, rovnakým spôsobom. Na druhej strane to však neznamená, že orgány s náležitou starostlivosťou nezohľadňujú a spravodlivo neposudzujú každý individuálny prípad s použitím platných právnych predpisov. Princíp sám osebe v praxi nevylučuje, aby správny orgán rozhodoval s prihliadnutím na okolnosti konkrétneho prípadu.

Cieľom princípu rovnosti je *predchádzať* nerovnakému zaobchádzaniu s osobami a súčasne *zabezpečiť*, aby sa s osobami nachádzajúcimi sa *v tej istej skutkovej a právnej situácii* zaobchádzalo rovnako, resp. obdobne.

Uplatňuje sa vždy v *konkrétnych* podmienkach. Ak sa napríklad novelizuje právna úprava, nemožno sa úspešne dovolať princípu rovnosti s poukázaním na rozdiely medzi predchádzajúcou a novou právnou úpravou. Princípu rovnosti sa nemožno úspešne dovolať ani ak by sa tým mala ospravedlniť protiprávna činnosť (napr. nemožno sa brániť uloženiu administratívnej sankcie s poukazom, že v podobnom prípade nebol obvinený zo správneho deliktu potrestaný).[14]

Zákaz diskriminácie je úzko spojený s princípom rovnosti, princíp rovnosti je však všeobecnejší.

Diskriminácia (t. j. zaujaté neuznávanie rovnosti práv) vždy vedie k porušeniu rovnosti osôb, a to zo *špecifických dôvodov* vypočítaných v zákone (ústave). Za diskriminačné zaobchádzanie s osobou treba považovať také, ktoré je

---

[13] Bližšie k tomu Igor Palúš in: ČIČ, M. et al.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Matica slovenská 1997, s. 73 – 74.

[14] Tamže, s. 17.

motivované rozdielmi pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia. Správne orgány nesmú preto rozlišovať medzi súkromnými osobami z takýchto dôvodov.

Princíp rovnosti úzko súvisí s *princípom legitímneho očakávania*, ktorý má však *špeciálnejší* charakter. Spojitosť týchto princípov je daná tým, že porušenie princípu legitímneho očakávania spôsobuje porušenie princípu rovnosti osôb pred zákonom.

Podstata princípu legitímneho očakávania sa vo sfére verejnej správy prejavuje tak, že budúce správanie orgánu verejnej správy v konkrétnej veci musí byť – vzhľadom na platnú právnu úpravu a jeho predchádzajúce konanie na základe takejto právnej úpravy – predvídateľné. Ak sa princíp v administratívnej praxi dodržiava, nemal by v nej nastať odklon bez toho, aby tu pre taký postup orgán jestvovalo racionálne odôvodnenie.

PRINCÍP NESTRANNOSTI (*PRINCIPLE OF IMPARTIALITY*) A PRINCÍP OBJEKTIVITY

Oba princípy sú implicitne obsiahnuté v čl. 1 ods. 1 ústavy. Veľmi úzko súvisia s *princípom rovnosti* osôb, pretože ak správny orgán koná objektívne, t. j. len so zreteľom na príslušnú záležitosť a súčasne nekoná zaujato, je to záruka toho, že v rovnakých alebo obdobných záležitostiach bude postupovať a rozhodovať rovnako, resp. obdobne.

Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 požiadavku na objektivitu správneho orgánu zahrnulo pod princíp nestrannosti. V čl. 4 bod. 1 ukladá, aby orgány verejnej správy konali v súlade s princípom nestrannosti, t. j. objektívne a tiež nezaujato.

Podstatu *princípu objektivity* možno vyjadriť tak, že správny orgán pri rozhodovaní vychádza zo všetkých skutkových a právnych okolností podstatných pre daný prípad a prihliada len na ne.

Posúdenie okolností, ktoré sú východiskom pre rozhodnutie vo veci, sa taktiež riadi pravidlami, ktoré majú zaručiť naplnenie tohto princípu. Správny orgán by mal skutočnostiam týkajúcim sa prípadu priznať len taký význam, ktorý v danom prípade majú. Žiadna z okolností prípadu by sa nemala preceňovať ani nedoceňovať. V záujme objektívnosti rozhodovania správny orgán musí vylúčiť tie okolnosti, ktoré sú irelevantné pre rozhodnutie. Preto je v právnej praxi dôležité, aby v rámci dokazovania *spoľahlivo zistil skutočný stav veci*.[15]

[15] Tamže, s. 17.

Princíp nestrannosti je základným predpokladom spravodlivého rozhodovania vo verejnej správe. Ak je zamestnanec verejnej správy pri rozhodovaní zaujatý, je veľmi pravdepodobné, že nebude rozhodovať objektívne.

Podľa čl. 4 bod 4. odporúčania CM/Rec (2007) 7 členský štát Rady Európy by mal zabezpečiť, aby zamestnanci verejnej správy vykonávali svoje povinnosti nestranne, bez ohľadu na ich vlastné osobné presvedčenie a záujmy.[16]

Základným predpokladom presadzovania tohto princípu v právnej praxi je, aby zákon upravoval mechanizmus garantujúci, že sa na rozhodnutí nebude podieľať osoba, ktorej záujmov sa rozhodnutie týka (priamo alebo nepriamo). Môže ísť pritom o jej osobné alebo finančné záujmy, ako aj o také záujmy jej rodiny, priateľov, ale i osôb, ku ktorým má nepriateľský vzťah. Zamestnanec verejnej správy by nemal byť pri rozhodovaní ovplyvnený ani svojou vnútornou podporou, resp. sympatiami k určitému spôsobu riešenia prípadu (the appearance of bias should be avoided).[17]

Dodržanie týchto princípov je veľmi významné v prípadoch *aplikácie noriem obsahujúcich správnu úvahu*, lebo tam, kde vykonávateľ verejnej správy nemá zákonom priznanú voľnosť a je povinný postupovať striktne podľa pravidla ustanoveného zákonom, riziko porušenia tohto princípu je limitované.

Komentár k prílohe odporúčania č. R (80) 2 v súvislosti s výkonom právomoci správnych orgánov na základe ich voľnej úvahy uvádza len výpočet *základných dôvodov*, ktoré môžu v praxi ovplyvniť nestrannosť rozhodovania. Do úvahy prichádzajú *aj ďalšie skutočnosti*, ktoré však musia mať spoločné jednu vlastnosť – oslabujú dôveru adresáta v objektívnosť rozhodovania a rozhodnutia.

Dodržiavanie princípu objektivity a nestrannosti však neznamená, že vykonávateľ verejnej správy nedbá na presadzovanie verejného záujmu. To sa – vzhľadom na jeho funkcie v rámci deľby moci – ani neočakáva. Presadzovať verejný záujem je totiž jeho povinnosťou. Ani v takom prípade však nesmie konať na úkor objektivity a nestrannosti.

Hoci princíp objektivity a nestrannosti je všeobecný princíp *hmotnoprávnej povahy*, ktorý sa vzťahuje na *celú oblasť výkonu verejnej moci*, svoje zákonné vyjadrenie nachádza ťažiskovo v obsahu *procesných práv osôb* uplatňujúcich sa v takých postupoch orgánov verejnej moci, v ktorých sa rozhoduje o ich právach a povinnostiach. K takýmto právam možno podľa Petra Svobodu zaradiť:

– právo na nestranný orgán;
– právo na zistenie skutkového stavu veci;
– právo na vecné a právne posúdenie skutkového stavu veci;

---

[16] Public authorities shall ensure that their public officials carry out their duties in an impartial manner, irrespective of their personal beliefs and interests.

[17] The Administration and you: A Handbook (1997). Principles of administrative law concerning the relations between administrative authorities and private persons. Council of Europe publishing 1996, s. 17.

– právo na súlad rozhodnutia (výroku) so zisteným a posúdeným skutkovým stavom veci.[18]

Platná *právna úprava správneho konania* na Slovensku a v Českej republike v tejto súvislosti upravuje *inštitút predpojatosti úradných osôb* a mechanizmus ich vylúčenia z prejednávania a rozhodovania veci.

Právnické a fyzické osoby nezriedka – v snahe dosiahnuť úspech na súde – namietajú predpojatosť úradnej osoby, aby spochybnili zákonnosť žalobou napadnutého rozhodnutia vykonávateľa verejnej správy. Súdy v takýchto prípadoch musia skúmať opodstatnenosť tvrdenia žalobcu a zvažovať, či v konkrétnom prípade rozhodol predpojatý zamestnanec verejnej správy.

Otázkou vylúčenia zamestnanca orgánu z prejednávania a rozhodovania veci sa napríklad zaoberal český Najvyšší správny súd v rozsudku z 30. januára 2008, č. k. 6 As 24/2007. V svojom odôvodnení sa odvolal na predchádzajúcu judikatúru, podľa ktorej *„pracovníci obecního (městského) úřadu jsou z projednávání a rozhodování věci vyloučeni, pokud by měl jejich zaměstnavatel (obec či město) bezprostřední a soukromý zájem na výsledku rozhodnutí vydávaného v přenesené působnosti, daný tím, že by se dotýkalo jeho majetku a byl od něho odvislý majetkový přínos pro obec nebo město“*.

K predpojatosti úradných osôb sa Najvyšší správny súd vyjadril i v odôvodnení ďalšieho rozsudku z 10. októbra 2007, č. k. 2 As 29/2007 – 74. V tomto prípade posudzoval zákonnosť rozhodnutia Odboru dopravy Mestského úradu J. H., ktorým sa žalobcovi (v danom čase členovi mestského i krajského zastupiteľstva) uložila pokuta za dopravný priestupok. Námietku sťažovateľa zamietol už správny orgán v správnom konaní s odôvodnením, že *„nemá vůči rozhodujícím úředním osobám žádný přímý pracovněprávní vztah ani nadřízené postavení. Zastupitelstvo nemůže zasahovat do přenesené působnosti vykonávané úřadem a ani účast stěžovatele jako zastupitele na schvalování rozpočtu města a kraje nebyla shledána důvodem pro vyloučení úředních osob“*. Najvyšší správny súd prisvedčil tomuto právnemu názoru.

PRINCÍP PROPORCIONALITY (*PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY*)

Možno ho odvodiť z čl. 1 ods. 1 ústavy; čiastočne je vyjadrený aj v čl. 13 ods. 4.

Podľa čl. 5 bod 1 odporúčania CM/Rec (2007) 7 sú orgány verejnej správy povinné konať v súlade s týmto princípom.

Jeho podstatu explicitne vyjadruje čl. 5 bod 2. odporúčania CM/Rec (2007)

[18] SVOBODA, P.: tamže, s. 132 – 133.

7 tak, že ukladá povinnosť vykonávateľom verejnej správy ovplyvňovať práva alebo záujmy súkromných osôb len tam, kde je to nevyhnutné, a to len v rozsahu nevyhnutnom na dosiahnutie požadovaného cieľa.

Zmyslom princípu je napomáhať hľadať *spravodlivú rovnováhu medzi cieľom* a *použitými prostriedkami*. V praxi sa uplatní v situácii, keď dochádza k stretu verejného a súkromného záujmu.

Právny význam princípu proporcionality tkvie v tom, že slúži ako vodidlo v prípade, ak verejná správa v rámci výkonu svojej právomoci zasahuje do verejného subjektívneho práva alebo slobody súkromnej osoby. Princíp súčasne nepriamo odpovedá na otázku, čo možno považovať za rozumnú a ospravedlniteľnú mieru verejno-mocenského zásahu podmieneného verejným záujmom.

Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 navyše v čl. 5 bod 3. *špeciálnym* spôsobom vyjadruje pravidlo, ktoré sa v súvislosti s princípom proporcionality uplatní v situáciách, keď orgány verejnej správy konajú v rámci *voľnej úvahy*. V takých prípadoch sú povinné dodržať náležitú vyváženosť medzi akýmikoľvek negatívnymi účinkami, ktoré majú ich rozhodnutia vo vzťahu k právam a záujmom súkromných osôb a účelom sledovaným týmto konaním.

PRINCÍP PRÁVNEJ ISTOTY (*PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY*)

Ide o všeobecný princíp implicitne obsiahnutý v čl. 1 ods. 1 ústavy. Skladá sa z niekoľkých čiastkových prvkov, ktoré môžu vystupovať aj ako samostatné princípy. Je to najmä požiadavka na jasnosť, zrozumiteľnosť a predvídateľnosť právnych noriem, predvídateľnosť postupu orgánu verejnej moci (tiež princíp legitímneho očakávania), ochrana práv nadobudnutých v dobrej viere a zákaz retroaktivity právnych noriem (veľmi dôležitá požiadavka v rámci správneho trestania).

Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 vo vzťahu k orgánom verejnej správy:

- prikazuje, aby konali v súlade s princípom právnej istoty (čl. 6 bod 1.),
- zakazuje zavádzať retroaktívne opatrenia okrem právne ospravedlniteľných prípadov – *legally justified circumstances* (čl. 6 bod 2.),
- zakazuje, aby ovplyvňovali priznané práva alebo výsledné právne stavy okrem tých prípadov, keď je to nevyhnutné vo verejnom záujme (čl. 6 bod 3.),
- odporúča, aby sa – najmä v prípadoch, keď sa ukladajú nové povinnosti – zavádzali dočasné opatrenia alebo ustanovila primeraná lehota na to, kým takéto nové povinnosti nadobudnú účinnosť (čl. 6 bod 4.).

PRINCÍP KONANIA V PRIMERANEJ LEHOTE (*PRINCIPLE OF TAKING ACTION WITHIN A REASONABLE TIME LIMIT*)

Uvedený princíp možno analogicky odvodiť z čl. 48 ods. 2 ústavy implicitne je obsiahnutý v čl. 1 ods. 1. Odporúčanie CM/Rec (2007) 7 rozširuje „tradičné" chápanie tohto princípu v tom smere, že vyjadruje požiadavku, aby orgány verejnej správny nielen konali, ale aj plnili svoje povinnosti v primeranej časovej lehote.

Domnievame sa, že tým sa zdôraznila nielen požiadavka na ochranu jednotlivca v situácii, keď správne orgány rozhodujú o ich subjektívnych právach a povinnostiach (procesná požiadavka, aby správny orgán konal bez zbytočných prieťahov), ale aj všeobecná požiadavka na účinnosť verejnej správy, keď tá plní úlohy v rámci zákonom jej priznanej kompetencie.

Uvedený princíp osobitne zdôrazňuje odporúčanie č. R (80) 2. Podľa neho patrí ku kľúčovým princípom ovládajúcim úpravu inštitútu správnej úvahy. Ide totiž o to, že je potrebné právne zabezpečiť, aby ani v takýchto situáciách (najmä ak sa rozhoduje na základe *návrhu* osoby) nebol adresát vystavený riziku právnej neistoty.

Podľa komentára k odporúčaniu č. R (80) 2 princíp z procesno-právneho hľadiska zahŕňa nielen požiadavku, aby príslušný orgán rozhodol *v čo najkratšej možnej* lehote (bezodkladne), ale aj aby v tejto lehote bol adresát rozhodnutia o obsahu rozhodnutia *upovedomený*.

Odpoveď na otázku, čo považovať (i z legislatívneho hľadiska pri úprave zákonných lehôt na rozhodnutie orgánu) za „rozumnú" lehotu, odporúčanie č. R (80) 2 nedáva. V záujme ochrany adresáta rozhodnutia však možno odvodiť, že sa bude odvíjať od:

– zložitosti prípadu;
– naliehavosti rozhodnutia vo veci a
– množstva zúčastnených adresátov.

Zložitosť prípadu zahŕňa tak jeho vecnú zložitosť týkajúcu sa skutkových okolností prípadu, ako aj zložitosť právnych aspektov prípadu. Je na zákonodarcovi, aby v zákonoch zakotvil primeranú lehotu na rozhodnutie orgánu verejnej správy, či už všeobecnú (v rámci správneho poriadku) alebo špeciálnu (v osobitnom zákone upravujúcom postup pri rozhodovaní v konkrétnej oblasti verejnej správy).

Odpoveď na otázku, či správny orgán v praxi *zavinene* porušil zákonný princíp postupu v primeranej lehote, závisí od toho, či nedodržanie lehoty bolo zapríčinené len jeho nečinnosťou. Nebude to tak v situácii, keď je rýchlosť jeho postupu limitovaná okolnosťami objektívneho charakteru, ktoré nie je – napriek nespochybniteľnému úsiliu správneho orgánu – v jeho silách ovplyvniť (napr. pomalý postup orgánov iného štátu, pasívne správanie účastníka konania).

Princíp rozhodovania v primeranej lehote treba aplikovať na *všetky postupy* vykonávateľov verejnej správy týkajúce sa práv a povinností osôb. V praxi pôjde o zákonom upravené postupy pred začatím správneho konania alebo iného procesného postupu, na ktorý sa správny poriadok nevzťahuje, ako aj na postupy po vydaní rozhodnutia vo veci samej, i o postupy súvisiace s vybavovaním riadnych alebo mimoriadnych opravných prostriedkov, prostriedkov dozoru, resp. postupy súvisiace s vybavovaním podnetov alebo sťažností osôb.

Princíp rozhodovania v primeranej lehote však nie je absolútny, t. j. nemožno ho aplikovať bez ohľadu na ďalšie dôležité princípy. Je zrejmé, že ho nebude možné uplatniť na úkor požiadavky, aby rozhodnutie správneho orgánu vychádzalo z náležite zisteného skutkového stavu veci. Podľa rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (sp. zn. 4 Sž 128/98)[19] *„inštitút správneho uváženia, ktorý je veľmi častým v právnych predpisoch týkajúcich sa správneho práva, však neznamená, že je na ľubovôli správneho orgánu, aké rozhodnutie vydá. Správny orgán musí v záujme náležitého zistenia skutkového stavu vykonať dokazovanie, aby dospel k objektívnemu záveru"*.

V záujme vytvorenia právnej garancie presadzovania princípu v praxi je dôležité, aby sa v situácii, keď je správny orgán nečinný, aplikoval princíp vyjadrený v bode 10 odporúčania č. R (80) 2. Ten hovorí o práve podať na príslušný orgán *sťažnosť na nečinnosť*.

Je vecou členského štátu Rady Európy, aby zakotvil *právo domáhať sa ochrany pred nečinnosťou* správneho orgánu. Domáhať sa ochrany pritom možno tak u správneho orgánu, ako aj na súde.

Z legislatívneho hľadiska je dôležité, aby zákon garantoval *účinnosť* právomoci príslušného orgánu. Tá je daná vtedy, ak je v rámci svojej právomoci spôsobilý zabezpečiť *priamu ochranu osoby* pred nečinnosťou vykonávateľa verejnej správy. Na naplnenie tejto požiadavky odporúčania nebude teda v praxi postačovať nepriama ochrana osoby (je to tak v prípade, ak zákon zakotvuje len právomoc vysloviť existenciu nečinnosti). Orgán musí byť spôsobilý zabezpečiť odstránenie protiprávneho stavu (napr. prostredníctvom atrakcie kompetencie, právomoci uložiť povinnosť správnemu orgánu konať a pod.).

SUMMARY

Public authorities play a key role in democratic societies; they are active in numerous spheres. Their activities affect private persons' rights and interests and national legislation and various international instruments, particularly

[19] Dostupné na internete: http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/JD/FulltextAdvanced.ascx&jdlnkid=6753192

those of the Council of Europe, offer these persons certain rights with regard to the administration.

Good administration must be ensured by the quality of legislation, which must be appropriate and consistent, clear, easily understood and accessible.

The requirements of a right to good administration may be reinforced by a general legal instrument. These requirements stem from the fundamental principles of the rule of law, such as those of lawfulness, equality, impartiality, proportionality, legal certainty, taking action within a reasonable time limit. The aim of the article is to analyze the role of Slovak constitution in the field of the promoting good administration within the framework of the principles of the rule of law and democracy.

Special Court for Sierra Leone

Jozef Kušlita

Abstract: The paper addresses with the issue of the Special Court for Sierra Leone as the clearest example of the newly-formed category of tribunals within the classification of the international tribunals. The first section is dedicated to the introduction to the paper, second section deals with the chronology and the circumstances of the Sierra Leonean conflict and the establishment of the Court. Following sections deal with the issues of a hybrid character of the Special Court, *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, organizational structure and the concurrent jurisdiction of the Special Court. The last, *i.e.* tenth, section forms a conclusion.

Keywords: Special Court for Sierra Leone, Sierra Leone, *ratione materiae, ratione personae*, *ratione temporis*, *ratione loci*, organizational structure

INTRODUCTION

An increased volume of the human rights violations as well as the violations of the international humanitarian law has induced a new forms and approaches of international community how to cope with this problem. The notion of the individual criminal responsibility came into being after the conclusion of the World War I, when the Treaty of Versailles (1919) set forth that William II., the former German Emperor, was individually responsible for a supreme offence against international morality and the sanctity of treaties and it also stipulated that those persons who have been violating the laws and customs of war shall be brought before military tribunals.[1]

Since the 1920s until 2002 when the International Criminal Court took up its activity, international community has not created any international criminal tribunal of permanent character that would have dealt with the violations of international humanitarian law and other international offences.

The Special Court for Sierra Leone represents a one of several courts and tribunals of international character which have been created in order to bring

[1] See SHAW, M. N.: *International Law*. 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press 2008, 1708 pages, ISBN 978-0521728140, page no. 399 See art. 227 and 228 of Treaty of Versailes of June 28, 1919 published under no. 217/1921 of Collection of Law Online English Text: http://www.firstworldwar.com/source/versailles227-230.htm [dated on June 10, 2010].

suspected and accused individuals before a court and judge them according to international standards, so far the circumstances and conditions in the place concerned did not secure independence and impartiality as well as the adherence of the human rights during a trial.

The aim of this article is to provide clear and understandable introduction to the issue of the Special Court for Sierra Leone (hereinafter as "Court" or "Special Court" only) through the method of description because the Special Court of Sierra Leone is a positive example of an *ad hoc* tribunal that has helped to solve complicated post-conflict situation in Sierra Leone.

1. CHRONOLOGY OF THE SIERRA LEONEAN CONFLICT AND THE ESTABLISHMENT OF THE COURT

After the Second World War the process of decolonization commenced in Asia and Africa mainly. In 1961 the Sierra Leone became independent, but only in 1971 the Republic of Sierra Leone was proclaimed.[2] Since 1961 there were some local conflicts and riots which turned into the civil war in 1991 due to some reasons. One of the most significant reasons was the natural wealth of the Sierra Leone in the form of lucrative diamond mines. The internal situation worsened in 1995 and 1996 mainly, so that this conflict had commanded the attention of international community.[3] There were two groups fight against each other. The first, *Revolutionary United Front* (RUF) led by Foday Sankoh backed and supported by Charles Taylor, the president of Liberia, and progovernmental *Civil Defense Force* (CDF) led by Sam Hinga Norman, had committed serious crime and atrocities. During the civil war the international humanitarian law and the Sierra Leonean penal law rules had been violated and atrocities had been committed against population of Sierra Leone as well as the crimes against the UN personnel. Finally, the UN brokered Peace Agreement between the Government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front of Sierra Leone (hereinafter as "Lome Peace Agreement" only) concluded on June 3, 1999 in Lome – the capital of Togo. The aim of the conclusion of Lome Peace Agreement was to cease all hostilities throughout the transformation of

[2] See e.g. Sierra Leone, information available at: http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_DD6F67735A1B6F80C12576350033486B_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&MENU=staty_sveta-staty_podla_abecedy&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/karta_statov.nsf/%28vw_ByID%29/ID_8E256627588E11B4C125707A0043E3EB#bookZaklInfo [dated on June 7, 2010].

[3] Until nowadays 37 resolutions of United Nations Security Council have been adoped as the reaction on the political situation, crimes and attrocities committed in the territory of Sierra Leone. See: http://www.un.org/Docs/sc/ [dated on June 10, 2010].

RUF into the political party.[4] The Lome Peace Agreement provided amnesty for crimes committed by all parties involved in the conflict. The UN Special Representative of the UN Secretary General made the hand-made reservation on the Lome Peace Agreement in terms of amnesty for international crimes of genocide, crimes against humanity, war crimes and other serious violation of international law.[5] Despite the conclusion of the Lome Peace Agreement the fighting re-erupted. On June 12, 2000 Aljahi Ahmad Tejan Kabbah, president of Sierra Leone, wrote down the letter to the UN Secretary General Kofi Annan asking for the condemnation of persons responsible for the crimes committed during the civil war.[6] The Special Court of Sierra Leone was established on the basis of *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone* signed on January 16, 2002 (hereinafter as "Agreement" only)[7] – an international treaty adopted pursuant to UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000) adopted on August 14, 2000 that called for the creation of a special and an independent court in order to deal and investigate the serious violations of international humanitarian law and Sierra Leonean law.[8]

2. HYBRID CHARACTER OF THE COURT

The notion of *ad hoc* tribunal has no longer tradition. As mentioned at the beginning of this paper, the issue of individual criminal responsibility is quite a newly-formed phenomenon. The one of the very first international criminal tribunal were the Nurnberg War Tribunal and Tokyo War Tribunal. Since that

---

4 See art. 1 and art. 3 of Peace Agreement between the Government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front of Sierra LeoneLome Peace Agreement of June 3, 1999; text of agreement available at: http://www.sierra-leone.org/lomeaccord.html [dated on June 7, 2010].

5 See PERRIELO, T., WIERDA, M.: *The Special Court for Sierra Leone Under Scrutiny*, International Center for Transitional Justice, 2006, document available at: http://www.ictj.org/static/Prosecutions/Sierra.study.pdf [dated on June 10, 2010]. See also the the Preambule of the UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000) where Security Council reaffirmed that the amnesty provisions of Lome Peace Agreement will be not applied in the case of international crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other serious violations of international humanitarian law.

6 *Ibidem.*

7 See *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone* signed on January 16, 2002. Available at: http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=CLk1rMQtCHg%3d&tabid=176 [dated on June 10, 2010].

8 See UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000) adopted on August 14, 2000.

time until the last decade of the 20th century the international criminal tribunal either of *ad hoc* character or of *permanent* character had not existed. The International Criminal Tribunal for former Yugoslavia (hereinafter as "ICTY") as well as the International Criminal Tribunal for Rwanda (hereinafter as "ICTR") established in the first half of 1990s revealed the main shortcomings or problems of their existence, *i.e.* high financial expenditures, duration of the trials and the low level of participation of local population in the trials as well.[9] In order to increase the effectiveness of the international tribunal of *ad hoc* character, international community has decided to create an international tribunal that would be different than ICTY and ICTR. A new category of international tribunals has been created. Such a category might be named as *hybrid tribunals* or *internationalized tribunals* and have been established in order to "enhance legitimacy and increase acceptability both locally and internationally, invariably in difficult post-conflict situations where reliance upon purely domestic mechanism carries significant political risks or costs."[10] After all, we might agree with Suzanne Katzenstein when determining the reason of their establishment that "the hybrid model endeavors to combine the strengths of the *ad hoc* tribunals with the benefits of local prosecutions."[11] The Special Court for Sierra Leone is found to be the clearest example of hybrid tribunal.[12]

The hybrid character of the Special Court might be seen in three aspects:

- Effort of international community and internal political scene to solve the conflict and post-conflict reconciliation (see Lome Peace Agreement, letter of the President of Sierra Leone, UN Security Council Resolution etc.);[13]
- Institutional framework consisting of the international element as well as of the national element (see nationality of judges, prosecutor or administrative staff);[14]
- International law and municipal law applicable at the trials (see *ratione materiae*).[15]

---

9 See COHEN, D.: *„Hybrid" Justice in East Timor, Sierra Leone, and Cambodia.*: *„Lessons Learned" and Prospects for The Future*, Stanford Journal of International Law, Vol. 43, No.1, 2007, page 9 – 10.

10 See SHAW, M. N.: *International Law*. 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press 2008, 1708 pages, ISBN 978-0521728140, page no. 416 – 417.

11 See KATZENSTEIN, S.: *Hybrid Tribunals Searching for Justice in East Timor*, Harvard Human Rights Journal, Vol. 16, Spring 2003, page no. 245. Online test available at: http://www.law.harvard.edu/students/orgs/hrj/iss16/katzenstein.pdf [dated on June 10, 2010].

12 Other example of hybrid tribunal is Special Panels for Serious Crimes in East Timor.

13 *Ad hoc* tribunals are created and established by the unilateral act of the UN in comparison with hybrid tribunals where the opinion of the local government is taken into consideration in form of consultation or concluded international treaty.

14 Hybrid tribunals consist of judges that are the national of state concerned as well as of judge delegated by states having an interest to solve the problem.

15 Due to the reasons of dismemberment, riots, ethnic conflict etc. a municipal law is quite

Typical feature of this international and hybrid tribunal is the fact that such courts or tribunals have been established in the countries that suffered or has suffered from different political problems in connection with long-neglected and non-resolved questions, e.g. a dismemberment of a country (Yugoslavia), an ethnic conflict and civil wars (Rwanda, Sierra Leone), murder of political leaders and subsequent destabilization of country (Lebanon) or any other reason which may threaten stability in the relevant region (Iraq). Therefore it might be presumed that after the successful and effective solution of above-mentioned problems, the operation of these tribunals will be terminated.

3. *RATIONE MATERIAE* OF THE COURT

The very first legal instrument relating to *ratione materiae* of the Special Court is the already mentioned UN Security Council Resolution no. 1315 that recommended that "the subject matter jurisdiction of the special court should include notably crimes against humanity, war crimes and other serious violations of international humanitarian law, as well as crimes under relevant Sierra Leonean law."[16] Despite the above mentioned resolution was not adopted under the Chapter VII and therefore is not legally binding and has the recommending character only, nevertheless it had influenced the wording of the Statute of the Special Court for Sierra Leone (hereinafter as "Statute") that forms an integral part of the Agreement that stipulates *ratione materiae* in very general way only when states that the Court is to prosecute the persons "for serious violations of international humanitarian law and Sierra Leonean law".[17] Hence, the Statute represents the most detailed document in terms of functioning of the Court. According to the Statute crimes and atrocities are divided into four groups, each further itemized:

1. Crimes against humanity;[18]

often functionless, hardly applicable or sometimes even does not exist (some categories of criminal offences), therefore the international humanitarian law provision on the basis of II. Additional Protocol of 1977 may be applied.

16 See par. 2 of the UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000).

17 See art. 1 of the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone.

18 See art. 2 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone.
Article 2
Crimes against humanity
The Special Court shall have the power to prosecute persons who committed the following crimes as part of a widespred or systematic attack against any civilian population:
a. Murder;
b. Extermination;

2. Violations of Article 3 common to the Geneva Conventions and of Additional Protocol II;[19]
3. Other serious violations of international humanitarian law[20] and
4. Crimes under Sierra Leonean law.[21]

---

c. Enslavement;
d. Deportation;
e. Imprisonment;
f. Torture;
g. Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy and any other form of sexual violence;
h. Persecution on political, racial, ethnic or religious grounds;
i. Other inhumane acts.

[19] See art. 3 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone
Article 3
Violations of Article 3 common to the Geneva Conventions and of Additional Protocol II
The Special Court shall have the power to prosecute persons who committed ordered the commission of serious violations of article 3 common to the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims, and of Additional Protocol II thereto of 8 June 1977. These violations shall include:
a. Violence to life, health and physical or mental well-being of persons, in particular murder as well as cruel treatment such as torture, mutilation or any form of corporal punishment;
b. Collective punishments;
c. Taking of hostages;
d. Acts of terrorism;
e. Outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment, rape, enforced prostitution and any form of indecent assault;
f. Pillage;
g. The passing of sentences and carrying out of execution without previous judgement pronounced by a regularly constituted court, affording all the judicial guarantees which are recognized as indispensable by civilized peoples;
h. Threats to commit any of the foregoing acts.

[20] See art. 4 of the Statute of Special Court for Sierra Leone
Article 4
Other serious violations of international humanitarian law
The Special Court shall have the power to prosecute persons who committed the following serious violations of international humanitarian law:
a. Interntionally directing attackts against the civilians populations as such or against individual civilians not taking direct part in hostilities;
b. Intentionally directing attackts against personnel, installations, material, units, or vehicles involved in a humanitarian assistatnce or peace keeping mission in accordance with the Charter of teh United Nations, as long as they are entitled to the protection given to civilians or civilian objects under international law of armed conflict;
c. Conscripting or enlisting children under the age of 15 years into armed forces or groups or using them to participate actively in hostilities.

[21] See art. 5 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone

The crime of genocide was not included in the Statute despite that the crime has been included in the Statute of ICTY,[22] Statute of ICTR[23] as well as the Statute of International Criminal Court,[24] because the according to the Report of the UN Secretary-General on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone dated on October 4, 2000 there was a "lack of any evidence that the massive, large-scale killing in Sierra Leone was at any time perpetrated against an identified national, ethnic, racial or religious group with an intent to annihilate the group as such, the Security Council did not include the crime of genocide in its recommendation, nor was it considered appropriate by the Secretary-General to include it in the list of international crimes falling within the jurisdiction of the Court."[25]

4. *RATIONE PERSONAE* OF THE COURT

Ratione personae of the Court is stipulated very vague in the above mentioned resolution as well as in the Agreement. According to these instruments the Court is created to „prosecute the persons who bear the greatest responsibility."[26] Such a collocation have been widely criticized. The development after the establishment of the Court has proved the justification of such a criticism.

Article 5
Crimes under Sierra Leonean law
The Special Court shall have the power to prosecute persons who have committed the foloowing crimes under Sierra Leonean law:
a. Offences relating to the abuse of girls under the Prevention of Cruelty to Children Act, 1926 (Cap. 31):
   i. abusing a girl under 13 years of age, contrary to section 6;
   ii. abusing a girl between 13 and 14 years of age, contrary to section 7;
   iii. abduction of a girl for immoral purposes, contrary to section 12.
b. Offences relating to the wantom destruction of property under the Malicious Damage Act, 1861:
   i. setting fire to dwelling – houses, any person being therein, contrary to section 2;
   ii. setting fire to public buildings, contrary to sections 5 and 6;
   iii. setting fire to other buildings, contrary to section 6.

22 See art. 4 of the Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.

23 See art. 2 of the Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda.

24 See art. 5 of the Rome Statute of the International Criminal Court adopted by the Slovak Republic and proclaimed in the Collection of Law under the no. 333/2002.

25 See par. 13 Report of the UN Secretary-General on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone S/2000/915 dated on October 4, 2000.

26 See par. 3 of the UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000), See the Preamble of the Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone.

Since 2003 until nowadays only 13 indictments have been issued by the Prosecutor of the Court where two of them were withdrawn due to the death of the accused persons.[27] The Statute specifies the above mentioned collocation when states that „a person who planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution…shall be individually responsible for the crime."[28] As it was followed above, the criticism of the *ratione personae* of the Court is justified due to the relatively small number of the cases on trial. On the other hand, the Prosecutor of the Court has fully utilized the stipulation of the Statute on the *ratione personae* when he indicted Charles Taylor, the former President of Liberia, who was heavily involved in civil war.[29]

One of the typical features of the civil war in Sierra Leone was the high level of involvement of children. According to the report of UNICEF up to 7,000 child soldier fought in this war.[30] Due to this fact the Statute avails the Court to prosecute the juvenile who were older than 15 years old at the time of the alleged commission of the crime but the trial should be of reform- and of reintegrated character.[31] Stipulation on individual criminal responsibility of the juveniles has never been applied during the existence of the Court. The main effort in this aspect was made by David Crane, the Prosecutor of the Court, who stated „that he would not indict anyone for crimes committed as a minor, explaining that the standard of bearing the greatest responsibility was too high to include any youth."[32]

The Statute contains another extraordinary provision. It relates to the crimes committed by members of peacekeeping forces and related personnel. The Special Court has no jurisdiction over such persons.[33] Such a provision has been incorporated on the basis of influence of some states that do not enable to judge their nationals except by their national courts. Anyway, such a jurisdiction is not exclusive and the Special Court may judge such a person if the UN Security Council authorizes it, but this has never happened.

---

27 Available at: http://www.sc-sl.org/ABOUT/tabid/70/Default.aspx [dated on June 10, 2010].

28 See art. 6 (1) the Statute of the Special Court for Sierra Leone.

29 Due to his support in Liberia and in endeavor to make the region stable, his case was relocated to the Hague, Netherlands. See the UN Security Council Resolution S/RES/1688 /2008) of June 16, 2006.

30 See UNICEF: Peace process falters for child soldiers of Sierra Leone, July 2003, available at: http://www.unicef.org/media/media_12200.html [dated on June 10, 2010].

31 See art. 7 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone.

32 See PERRIELO, T., WIERDA, M.: *The Special Court for Sierra Leone Under Scrutiny*, International Center for Transitional Justice, 2006, page 14, footnote no. 53.

33 See art. 1 subpar. 2 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone.

5. *RATIONE TEMPORIS* OF THE COURT

Contrary to the *ratione personae*, the *ratione temporis* is clearly defined in the Statute. The Court has a competence to deal with the crimes committed since November 30, 1996.[34] The date of November 30, 1996 was not an accidental. On November 30, 1996 the Abidjan Peace Accord was signed. Despite such accord was intended to cease the fire and stop crimes and atrocities, it was not successful, because RUF did not agree on the issue of disarmament and issue of its monitoring. When comparing Lome Peace Agreement with Abidjan Peace Accord we might see several resemblances. After all, we might consider Abidjan Peace Accord to be a beginning of peace process and therefore the Court has a jurisdiction over the crimes committed since its conclusion.

6. *RATIONE LOCI* OF THE COURT

The Court has a jurisdiction over the crimes that have been committed on the territory of Sierra Leone only.[35] In connection with the *ratione personae* the Prosecutor has indicted Charles Taylor due to his involvement in the conflict.

7. ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE COURT

In order to fulfill its function properly, the Statute has created the organizational structure very similar to those which have been established for ICTY and ICTR. According to the Statute, the Court consists of following organs:[36]

a. The Chambers;
b. The Prosecutor; and
c. The Registry.

7.1. The Chambers

Since the establishment of the Court, three chambers have been created, hence two trial chambers (Trial Chamber I, Trial Chamber II) and the Appeals

---

[34] See art. 1 subpar. 1 *Ibidem.*
1. The Special Court shall, except as provided in subparagraph (2), have the power to prosecute persons who bear the greatest responsibility for serious violations of international humanitarian law and Sierra Leonean law committed in the territory of Sierra Leone since 30 November 1996…

[35] See art. 1 subpar. 1 of *Ibidem.*

[36] See art. 11 of *Ibidem.*

Chamber. Nowadays, each trial chamber shall consist of three judges, whereby two of them shall be appointed by the Secretary General of the United Nations (hereinafter as "Secretary General" only) and one appointed by the Government of Sierra Leone (hereinafter as "Government" only). The Appeals Chamber shall consist of five judges – three of them shall be appointed by the Secretary General and two of them appointed by the Government. Each judge shall be appointed for a three-year period and shall be re-appointed.[37]

Such a mixed character of the issue of appointment of judges clearly demonstrates the hybrid feature of the Special Court. From the legal point of view, such combination might be considered as very useful as well as foreseeing. The establishment of the Court was the reaction of the United Nations based on the request of the Sierra Leonean President on the internal situation in Sierra Leone. The Government itself could not have been able to solve the problem it faced. Appointing of Sierra Leone national as judge of internalized tribunal might encourage the re-establishment of the national legal order of Sierra Leone, re-establishment of the local legal authorities (courts, office of prosecutor etc.) and elimination of feeling of lawlessness among local population after the year of riots, atrocities and civil war.

7.2. The Prosecutor

According to the Statute, Prosecutor is an independent and separate body of the Special Court. Mixed character is visible in this body too. The Prosecutor shall be appointed for three years term by the UN Secretary General and shall be assisted by a Sierra Leonean Deputy Prosecutor. His or her staff shall consist of Sierra Leonean as well as the international staff. His main duty is to investigate and prosecute the presumptive perpetrators of crimes. The Statute stipulates that "the Office of the Prosecutor shall have the power to question suspects, victims and witnesses, to collect evidence and to conduct on-site investigations…"[38] Such enumeration of activities is obviously exhaustive. Therefore, when dealing with the abovementioned competences, the method of extensive interpretation should be applied.

7.3. The Registry

The Registry, as a third body of the Special Court, has an administrative and servicing duty within the Court. It shall assist the Chambers, the Plena-

[37] See art. 13 *Ibidem.*

[38] See art. 15 *Ibidem.*

ry Meetings of the Special Court, the Judges and the Prosecutor, the Principal Defender and the Defense in the performance of their functions.[39] It is headed by a Registrar appointed by the UN Secretary-General. Unlike the Prosecutor, he or she shall have no deputy and therefore appointment shall be preceded by a consultation of Secretary-General with the President of the Court (i.e. the presiding judge of the Appeal Chamber). The term of office of the Registrar is three years.

8. CONCURRENT JURISDICTION

According to the Statute, the Court and the national court of Sierra Leone shall have a concurrent jurisdiction. In order to make a „legal reconciliation" more effective and efficient, the Court may formally request a national court to defer to its competence.[40] Therefore, the Special Court has a primacy over the Sierra Leonean courts.

By the application of the primacy of the Special Court, the penal law principle *ne bis in idem* might be violated. Because according to the Statute if a person has been already tried by Sierra Leonean court, he or she might be tried against by the Special Courts in two circumstances, *i.e.* classification of the act committed as an ordinary crime or if the trial was not impartial or independent, or was held in order to shield an accused person from being internationally criminally responsible or if the case was not diligently prosecuted.[41]

CONCLUSION

Despite the fact that the international criminal responsibility has no longer history, international community through instruments and institutions set forth by the international law increase its willingness and endeavor to cope with the perpetrations of crimes and atrocities in just and fair way in order to adhere international and penal standards. Detection of the appropriate instruments and institutions that would work effectively is hard task. Effectiveness consists of more aspects, not the legal one only. The financial aspects (*e.g.* budget, salaries), material aspects (*e.g.* premises) or personal aspects (*e.g.* high qualification and reputation of judges or prosecutor) should be taken into consideration. *Ad*

[39] See the Special Court for Sierra Leone website – section The Registry, available at: http://www.sc-sl.org/ABOUT/CourtOrganization/TheRegistry/tabid/79/Default.aspx [dated on June 10, 2010].

[40] See art. 8 of the Statute of the Special Court for Sierra Leone.

[41] See art. 9 *Ibidem.*

hoc bodies, whether of international or hybrid (internationalized) character, are like a green field investments of the international community. They do need all above mentioned aspects in order to function properly, but one of the determining factors in real effort of international community as whole, not of certain group of states only.

Forasmuch as such *ad hoc* tribunals have been created in regions where political and economic situation is not in good condition due to serious reasons, the creation and establishment of the effective institutions should be an endeavor of all states. Non-involvement and non-settlement of such critical situation may jeopardize of the whole region concerned (*e.g.* after 1990 – Balkan region).

If the establishment of the Special Court for Sierra Leone was a step forward, we will see when it will cease it operation. Altogether by its establishment international community has demonstrated its will to cope with the international criminal responsibility through a different manner as it has already done – by the creation of the newly formed category of international criminal tribunals.

ZÁVEREČNÝ SÚHRN ŠPECIÁLNY SÚD PRE SIERRA LEONE

Zriadenie Špeciálneho súdu pre Sierra Leone predstavuje nový prístup medzinárodného spoločenstva k otázke medzinárodnej trestnej zodpovednosti, ako relatívne nového fenoménu prostredníctvom vytvorenia novej kategórie, tzv. hybridných alebo zmedzinárodnených tribunálov, pri ktorých dochádza k zmiešaniu tak medzinárodného práva, ako aj práva dotknutého štátu.

Cieľom článku bolo poskytnúť úvod do problematiky existencie a fungovania tohto hybridného tribunálu. Dôvodom zakomponovania aj krátkej histórie konfliktu v Sierra Leone bola snaha poskytnúť pohľad na pozadie konfliktu a udalosti, ktoré mali význam aj pre právnu stránku fungovania a vzniku tohto tribunálu.

Príspevok sa zameriava za základné aspekty fungovania Špeciálneho súdu pre Sierra Leone, akými sú materiálna, osobná, časová a miestna príslušnosť, organizačná štruktúra súdu či konkurenčná právomoc Špeciálneho súdu vo vzťahu k vnútroštátnym súdom Sierra Leone.

Existencia takéhoto typu medzinárodného súdneho orgánu nemá doposiaľ obdobu. Špeciálny súd pre Sierru Leone je teda pilotným projektom medzinárodného spoločenstva, a teda sa mu ani nevyhýbajú nedostatky, ktorými sa ukázala napríklad osobná príslušnosť súdu, keď jeho úlohou v zmysle jeho štatútu je súdiť tie osoby, ktoré nesú najväčšiu zodpovednosť za vážne porušenia medzinárodného humanitárneho práva a práva Sierra Leone. V dôsledku toho bolo vydaných iba trinásť žalôb, pričom z toho dve boli stiahnuté a v prípade

dvoch žalôb došlo k smrti obžalovaných. V každom prípade Špeciálny súd pre Sierra Leone predstavuje inovatívny prístup medzinárodného spoločenstva k trestnej zodpovednosti.

SOURCES & PUBLICATIONS

- COHEN, D.: *„Hybrid" Justice in East Timor, Sierra Leone, and Cambodia.: „Lessons Learned" and Prospects for The Future*, Stanford Journal of International Law, Vol. 43, No. 1, 2007
- KATZENSTEIN, S.: *Hybrid Tribunals Searching for Justice in East Timor*, Harvard Human Rights Journal, Vol. 16, Spring 2003
- PERRIELO, T., WIERDA, M.: *The Special Court for Sierra Leone Under Scrutiny*, International Center for Transitional Justice, 2006
- SHAW, M. N.: *International Law*. 6th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 1708 pages, ISBN 978-0521728140
- UNICEF: Peace process falters for child soldiers of Sierra Leone, July 2003

Legal Instruments:
- Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone,
- Peace Agreement between the Government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front of Sierra Leone
- Lome Peace Agreement of June 3, 1999
- Report of the UN Secretary-General on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone
- Statute of the Special Court for Sierra Leone
- Treaty of Versailles of June 28, 1919
- UN Security Council Resolution S/RES/1315 (2000)
- UN Security Council Resolution S/RES/1688 /2008) of June 16, 2006

Links:
- http://www.ictj.org/static/Prosecutions/Sierra.study.pdf [dated on June 10, 2010]
- http://www.law.harvard.edu/students/orgs/hrj/iss16/katzenstein.pdf [dated on June 10, 2010]
- http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_DD6F67735A1-B6F80C12576350033486B_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&MENU=staty_sveta-staty_podla_abecedy&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/karta_statov.nsf/%28vw_ByID%29/ID_8E256627588E11B4C125707A0043E3EB#bookZaklInfo [dated on June 7, 2010]
- http://www.sc-sl.org/ABOUT/CourtOrganization/TheRegistry/tabid/79/Default.aspx [dated on June 10, 2010]
- http://www.firstworldwar.com/source/versailles227-230.htm [dated on June 10, 2010]
- http://www.sc-sl.org/ABOUT/tabid/70/Default.aspx [dated on June 10, 2010]
- http://www.un.org/Docs/sc/ [dated on June 10, 2010]
- http://www.unicef.org/media/media_12200.html [dated on June 10, 2010]

Ústavná realita pod vplyvom postmodernej situácie

Patrik Príbelský

Synopsa: Príspevok sa zaoberá vplyvom postmodernej filozofie, myslenia a životného štýlu na ústavnú realitu, teda na texty ústav, ústavný systém a politický systém súčasných európskych štátov. Pozornosť je najprv venovaná „všeobecnému zneisteniu" pod vplyvom postmodernej situácie a vplyvu „všeobjímajúcej" plurality na spoločnosť i na plnenie úloh štátu. Následne je venovaná pozornosť všeobecným problémom reflexie postmodernej situácie v ústavných textoch, polycentrizmu práva, postaveniu ústavy ako vrcholu právneho poriadku či premene koncepcie deľby štátnej moci. Pozornosť je tiež venovaná zmene koncepcie ľudských práv a slobôd a s tým súvisiacim problémom kultúrneho konfliktu, či multikulturalizmu súvisiacemu so všeobecnou globalizáciou.

Kľúčové slová: postmoderna, dekonštrukcia, pluralita, ústava, ústavný systém, politický systém, kultúrny konflikt, polycentrizmus práva, post-suverénne vládnutie, demokracia, ľudské práva, multikulturalizmus

ÚVOD

Svet, v ktorom žijeme sa zmenil. Doteraz panujúca viera, že moderná veda poodkryje všetky tajomstvá a vyrieši všetky problémy sa vytratila. Moderna pomaly, ale isto odznieva. Ako hovorí sociológ *Zygmunt Bauman*, moderna sa definitívne skončila v Osvienčime. Modernu strieda postmoderna.

Postmoderné myslenie sa rozšírilo do všetkých oblastí spoločenského života. Postmodernizmus je charakterizovaný odmietnutím osvietenského programu a základných premís, na ktorých bolo osvietenstvo postavené. Jeho predchodcom bola *dekonštrukcia*, ako nadstavba štrukturalizmu, ktorý bol pôvodne chápaný ako literárna teória. Štrukturalisti chápali literatúru ako prostriedok na uchopenie – teda usporiadanie a pochopenie nášho prežívania skutočnosti. Všetky spoločnosti podľa tohto názoru disponujú pre ne spoločnou a nemennou štruktúrou.[1]

Postmoderna však nie je úplne novým myšlienkovým smerom, je skôr určitou variáciou moderny a vyjadruje skepsu voči existencii legitimity, prioritne na myšlienke o vyslobodení sveta prostredníctvom vedecko-technického pokroku.

[1] Pozri napríklad: GRENZ, J. S.: *Úvod do postmodernismu*. Praha: Návrat domů, 1997, s. 15.

I. VŠADEPRÍTOMNÁ PLURALITA

Postmoderné myslenie akceptuje pluralitu právd, teda odteraz nie je jedna pravda, ktorá si môže nárokovať absolútnu platnosť.

S odznením modernity vstúpila do sociálnej skutočnosti pluralita životných štýlov, pluralita morálnych vízií života a s tým spojená pluralita slovníkov i názorov jednotlivých spoločenských vrstiev a tiež skepsa, či vôbec západná kultúra môže ďalej vystupovať ako predstaviteľka hodnôt civilizácie a nositeľka progresu.

Sociálne inštitúcie dohliadajúce na prehlbovanie rutiny už nemôžu udržať rovnaký tvar počas dlhšieho časového obdobia, pretože sa rozpadajú a rozpúšťajú rýchlejšie než sa stihnú etablovať.[2]

Všadeprítomná pluralita, morálnu pluralitu nevynímajúc, však nastoľuje otázku potreby určenia svojich konzekventných a aspoň minimálne nespochybniteľných hraníc. Právo akoby rezignovalo na potrebu určitého morálneho obsahu, situácia ako keby poskytovala možnosť na opätovný návrat právneho pozitivizmu na uvoľnený trón. *„Zdalo by sa, že v postmodernej dobe s jej akcentovaným poriadkom chaosu, všezahŕňajúcim pluralizmom a prehnaným hodnotovým relativizmom nemá opodstatnenie žiadna metafyzika, resp. ideológia s nárokom na totálnu platnosť, no kryptoekonomizmus ako neoliberálna ideológia globalizmu sa v súčasnosti výrazne presadzuje."*[3] V oblasti spoločenských vied je možné pozorovať rozdelenie moci a politiky, ktoré v modernej dobe boli spriaznené.

„To, čo robí postmodernú spoločnosť i jedinca liberálnymi, je práve ochrana všeobecnej plurality a rešpektovanie práva na odlišnosť a inakosť."[4] Práve rešpektovanie tohto práva však vedie k potrebe zmysluplne zodpovedať otázku, akým spôsobom sa v rámci plurality slovníkov vyrovnať s názormi ostro popierajúcimi opodstatnenie odlišnosti a inakosti. Jednou z možností je *„konštrukcia a-morálnej zvrchovanej moci, ktorá by nereprezentovala ani jeden z náhodných a relatívne platných slovníkov a ktorá by bola neutrálna voči všetkým morálnym verziám sveta"*.[5] Táto moc potom autoritatívne určí hranice, za ktoré nemožno ísť a pri prekročení ktorých o liberálnom prostredí už nemožno hovoriť. Aj keď organizácia s takouto mocou by sa nápadne podobala na Hobbesovho *Leviathana*, teda na štát založený na formálno-právnom pozitivizme, je to len zdanie. Už samotná existencia materiálneho právneho štátu v sebe totiž implicitne zahŕňa morálku, na ktorej je tento štát vybudovaný. Ak samotná *„demokratická idea je vybudovaná na svetonázorovom relativizme, ktorý poskytuje každému politickému presvedčeniu*

---

2 Pozri BAUMAN, Z.: *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 9.

3 HOHOŠ, L.: Globálna nerovnosť: Spravodlivosť a právo v podmienkach globalizácie. In *Filozofia*, Bratislava, 2008, r. 63, č. 3, s. 223.

4 PŘIBÁŇ, J.: *Hranice práva a tolerance*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 30.

5 PŘIBÁŇ, J.: Ref. 4, s. 37.

šancu na artikuláciu a presadenie sa v súťaži politických ideí",[6] tak právny štát nie je hodnotovo neutrálny a jeho legalita i legitimita podlieha určitým *extralegálnym* princípom. *„Hranice individuálnych práv sú však v postmodernej situácii neustále posúvané a spochybňované, čo je dané predovšetkým stále sťaženejšou možnosťou odvolávať sa v právnom procese a argumentácii na predpoklady zdravého rozumu, verejného blaha a všeobecnej mravnosti."* [7]

V súvislosti s už zmienenou rezignáciou na absolútnu schopnosť a oprávnenie západnej židovsko-kresťanskej civilizácie určovať univerzálne hodnoty, na ktorých je spoločnosť založená, a teda i hodnoty ústavné a ľudsko-právne, prichádza k určitej univerzalizácii v katalógu ľudských práv v tom zmysle, že sú do neho absorbované i prieniky z iných civilizácií, napríklad z Ázie i Afriky, teda vplyvy konfuciánske, budhistické, moslimské. Túto skutočnosť možno hodnotiť pozitívne, pretože v minulosti sa nechuť k demokratizačným reformám často ospravedlňovala kultúrnou podmienenosťou politicko-etických princípov a hodnôt. Na druhej strane však táto realita často so sebou prináša nevyhnutnosť *kultúrneho konfliktu*, o ktorom sa zmienime nižšie.

Uvedené spoločenské zmeny sa premietajú teda i do právneho poriadku. Logicky by sa teda mali premietnuť i do ústavy, ako „zákona zákonov", teda normatívneho právneho aktu najvyššej právnej sily, stojaceho na vrchole pyramídy právnych noriem.

Je to ale naozaj tak? Reflektujú ústavy moderných štátov ideológiu postmoderny, a ak áno, v akej forme?

Väčšina ústav krajín EÚ má svoje korene v revolučno-liberalistickom pohybe 18. a 19. storočia. V súčasnosti platné ústavy európskych (pôvodne západných) demokracií krajín boli prijímané tesne po skončení druhej svetovej vojny, pričom nestihli ani nemohli anticipovať otázky spojené s postmodernou, keďže tá „prepukla" naplno až neskôr. Najvýznamnejšou reakciou na umieranie moderny v ústavách prijímaných po druhej svetovej vojne bolo zakotvenie sociálnych práv ako ľudských práv riadne nárokovateľných voči štátu.

II. ÚSTAVNÁ REALITA V PROCESE ZMIEN

V súvislosti so zánikom ideológie a „koncom veľkých rozprávaní" dochádza i v práve k spochybňovaniu všeobecných hodnôt, ktoré ústavy stelesňujú, a tým i akejsi objektívnej pravdy. Ústavu je potrebné i naďalej interpretovať, vzniká však otázka spôsobu. Ako ju odteraz interpretovať, keď postmoderna so sebou prináša pluralizmus v interpretácii práva a nedôveru k jedinému možné-

[6] MAYER, H.: *Das österreichische Bundes-Verfassungsrecht.* Kurzkommentar. 4. Auflage, Wien: Manz 2007, s. 3 – 4.

[7] PŘIBÁŇ, J.: Ref. 4, s. 68.

mu správnemu riešeniu? Môžeme v tomto prípade akcentovať rôzne možnosti výkladu? Jedným zo znakov práva je však i snaha konzervovať, schopnosť upraviť určitú množinu javov na určité dlhšie obdobie, a teda priamo smerovať k stanoveniu určitých pevných základov a popretiu možnosti existencie viacerých, od seba nezávislých a zároveň rovnocenných interpretácií právneho textu.

Bývalé štáty východného bloku po roku 1989 buď prijali úplne nové ústavné texty (Poľsko, SR, ČR), „modernizovali" doteraz platné ústavné texty z obdobia socializmu (Maďarsko), alebo obnovili platnosť a účinnosť ústav spred komunistického prevratu (Lotyšsko). V ústavách týchto krajín nie je ešte výrazne badateľná reflexia postmodernej doby, pretože nové ústavy boli inšpirované demokratickými vzormi prameniacimi v ústavnom liberalizme 19. storočia, prípadne v americkom vzore, teda ešte staršom.[8]

Veľkou otázkou, ktorú museli ústavy prijímané po roku 1989 vyriešiť, bola otázka boja „*etnos contra démos*", teda priority občianskeho (politického) alebo etnického pojmu národa. Preambuly ústav niektorých krajín bývalého východného bloku (napríklad slovenská ústava) akoby uviazli v romantizujúcom období, snažiac sa o vytvorenie „dokonalej jednoty" štátneho spoločenstva a vytvorenie účinnej platformy na obranu proti ohrozeniu zvonka. *„Etnicita sa romantizuje ako sila politického odporu proti dezintegračným silám globálneho hospodárstva a medzinárodného poriadku",*[9] čo možno pôvodne malo zabrániť nežiaducim účinkom postmodernej doby. Na druhej strane je však potrebné poukázať na to, že ústavné poriadky takýchto krajín boli otvorené prieniku medzinárodného a európskeho práva, čím boli účinky etnicity značne oslabené. S týmto problémom súvisí úzko aj otázka pluralizácie hodnôt, ktoré má ústava ako základný zákon štátu chrániť. Požiadavka umožnenia symbiózy viacerých, často odlišných názorov a štýlov života, ktoré doteraz boli uzatvoreným spoločnostiam cudzie, kladie vysoké nároky na interpretáciu ústavných textov či už právnou vedou, alebo právnou praxou.

V oblasti teórie demokracie sa objavujú názory, ktoré žiadajú *konsenzus* (v moderne typický pre demokraciu) nahradiť *dissensom*. Ak demokracia stavia na pluralite, tak k nej patria rozdielne a rovnakou mierou legitímne, ale v konečnom dôsledku nezlučiteľné nároky.[10]

Zároveň v súvislosti s prechodom od *kompetitívneho* chápania demokracie k *deliberatívnemu* chápaniu možno zrejme očakávať spoločenský tlak na úpravu

---

[8] K novým prvkom v ústavných systémoch krajín bývalého bloku pozri JURÍK, R.: New Elements of Constitutional Systems in East European Countries. In Matwiejuk, J. – Prokop, K.: *Evolution of Constitutionalismn the Visegrad Group Member States*. Termida 2, Bialystok, 2010, s. 44 – 48.

[9] PŘIBÁŇ, J.: *Právní symbolismus*. Praha: Filosofia, 2007, s.79.

[10] Bližšie pozri NESVADBA, P.: *Filosofie a etika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 152.

zásad *deliberatívnej demokracie* priamo do ústavných textov. Demokracia prestáva byť chápaná ako metóda selekcie elít a snahy o zosúladenie vzájomne odporujúcich si záujmov. Do popredia sa dostáva snaha o výmenu a hodnotenie dôvodov pre alebo proti určitej alternatíve. Ide o takú diskusiu o otázkach všeobecného záujmu, ktorá sa vedie všetkými možnými a dostupnými prostriedkami. Dialóg o veciach verejných akoby sa prenášal zo *Zhromaždenia* do miest na to delegovaných svojou inštitucionálnou formou.[11]

V rámci integračného procesu sa štáty musia vyrovnať s existenciou plurality práva, resp. právneho *polycentrizmu* a tým i relativizácie pojmu práva. Ústava ako jediný a výsostný zdroj právneho poriadku začína byť „ohrozovaná" predovšetkým právom rôznych integračných zoskupení, ako napríklad Európskej únie. Ústavodarca niekedy rozpačito reaguje na tento stav a následne je úlohou orgánov ochrany práva, predovšetkým ústavného súdnictva, aby našli vhodný spôsob *modus vivendi*. Zdá sa, že ústava prestáva plniť svoju úlohu byť výlučným ohniskom právneho poriadku, pretože na území konkrétneho štátu často platia a sú účinné právne normy, ktoré svoj pôvod neodvodzujú priamo od ústavy – napríklad už spomínané európske právo. V teórii sa však vyskytujú i názory, že ústava naďalej zostáva ohniskom daného právneho poriadku, pretože síce na toto ohnisko nie je viazaný vznik určitých právnych noriem vytvorených inými ako orgánmi štátu, sú však na neho viazané účinky takýchto noriem.[12] Vzájomné hierarchické pôsobenie právnych noriem akoby zanikalo, pretože je ťažko určiť, ktorá norma patrí ku ktorému stupňu normatívnej pyramídy. V systéme sietí je potom miesto hľadania vyššej a nižšej normy potrebné medzi sieťami prekladať.[13]

Pomaly sa začína opúšťať myšlienka klasickej tripartície štátnej moci, a popri moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej sa začína ako samostatný typ moci vyčleňovať moc dozorová a kontrolná, ktoré sa pôvodne emancipovali od moci súdnej.[14] Viaceré ústavné úpravy už na túto zmenu reflektovali a je len otázkou času, kedy príde k jej hromadnejšej fixácii v jednotlivých ústavách. Tento jav možno demonštrovať i na slovenskej ústave, keď prokuratúru a Najvyšší kontrolný úrad nezaraďuje pod žiadnu zo štátnych mocí.

Čoraz viac je badateľný politický a spoločenský tlak na autonomizáciu postavenia hlavy štátu a posilnenie jej legitimity priamou voľbou, čo zároveň vedie k emancipácii tohto inštitútu od výkonnej moci. Nemožno pritom hovoriť o rozširovaní neoprezidentských systémov či systémov prezidiálneho parla-

---

11 Bližšie pozri: FERRARA, A.: *Nedostatek soudnosti? Evropská a kosmopolitní otázka*. Praha: Filosofia, 2007, s. 68 n.

12 K tomu pozri KYSELA, J.: *Měnící se struktura prvního řádu a jeho atributy.* Eric Stein Working Paper No 1/2009, s. 3, dostupné na: http://www.ericstenpapers.eu/

13 KYSELA, J.: Ref. 12.

14 GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 5. upravené vydání. Plzeň, 2009, s. 202.

mentarizmu. Skôr ide o to, aby v prostredí všeobecného zneistenia bol jasne identifikovateľný inštitút, predstavujúci jednotu a garantujúci vnútorný poriadok, ktorý je zároveň dostatočne autonómny od prebiehajúcich politických sporov v spoločnosti.

V systéme „všeobecného zneistenia" potom i v demokratických štátoch prudko stúpa moc nevolených inštitúcií s určitým deficitom demokratickej legitimity, ako napríklad súdov,[15] ktoré sa na jednej strane vyznačujú potrebnou dávkou konzervativizmu a na druhej strane v prípade politických a spoločenských pnutí sú schopné doterajším pojmom dodať nový, želateľný zmysel. Hoci sa na jednej strane hovorí o reálnej hrozbe *sudcokracie*, je práve na súdoch, ako orgánoch ústavou vybavených veľkou mierou nezávislosti, aby *„prerozprávali"* texty ústav do jazyka vyhovujúcemu postmodernému obratu a zároveň nepripustili, aby sa *„zašlo"* príliš ďaleko. Ústava ako spoločenský a právny dokument je a musí byť vybavená určitou potrebnou mierou *rigidity*, aby bola schopná plniť integračnú a fixačnú úlohu a aby bola schopná zabraňovať náhlym, neželaný, skokovým zmenám v spoločnosti, štáte i právnom poriadku. Keďže doba je zároveň rýchla, a niekedy môže ústavu „predbehnúť", je na pleciach súdnej moci, aby prostredníctvom vhodnej interpretácie zosúladila „kroky" doby i ústavy. Niekedy sa dokonca hovorí o tom, že skutočným suverénom v štáte sa stáva súdna moc, pretože suverénom je ten, voči koho rozhodnutiu nie je k dispozícii opravný prostriedok.

Zároveň sa vynára i problematika, ktorej doposiaľ na ústavnej úrovni nebola venovaná veľká pozornosť, a to problematika súkromnej moci v spoločnosti, jej postavenia, vplyvu a prípadne i právnej regulácie jej účinkov. V súvislosti s postmodernou skutočnosťou v spoločnosti narastá moc jednotlivcov a skupín, ktoré však nie je možné charakterizovať ako súčasť verejnej moci. Doteraz prijaté a platné ústavy však zakotvujú predovšetkým limity a pevné pravidlá pre správanie sa verejnej moci voči jednotlivcom, teda obmedzujú štát ako moc verejnú.

Fyzická alebo právnická osoba sa však môže dostať do nerovného postavenia nielen voči verejnej moci, ale i voči fyzickej či právnickej osobe, ktorá spĺňa všetky charakteristiky subjektu súkromného práva, ale disponuje takým rezervoárom moci, ktorý je možné porovnať s oprávneniami verejnej moci. Deje sa tak najmä vďaka prepojeniu rôznych subjektov súkromného práva s politickými stranami či rôznymi záujmovými skupinami v štáte. *„Nerovné postavenie človeka voči významným subjektom súkromnej moci hraničiace neraz z jeho útlakom nemusí byť a spravidla ani nie je výsledkom ich zlovôle, ale vyplýva z makroštruktúry situácie."*[16] Niektorí predstavitelia súkromnej moci disponujú otvoreným prí-

[15] Pozri napríklad ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody.* Brastislava: Kalligram, 2010, s. 20.

[16] BARÁNY, E.: *Súkromná moc v ústave.* In Olomoucké právnické dny 2008, Olomouc, 2009, s. 55.

stupom k predstaviteľom verejnej moci a tým prichádza k posunu významu súkromnej moci na úkor verejnej moci. Takisto rastie význam zdrojov súkromnej moci, jej predstavitelia disponujú čoraz väčšími prostriedkami šírenia informácií a tovaru. Kritici buržoáznej spoločnosti dokonca tvrdia, že s prispením technologického pokroku sa stáva nedemokratickosť a nezodpovednosť súkromnej moci intenzívnejšou než v minulosti. Verejné záujmy, právo i verejná moc ustupujú zo svojich pozícií a sú nahradzované privátnymi záujmami.[17] Tento stav je priamym dôsledkom odlúčenia moci a politiky a z tejto situácie profituje práve moc súkromná. Prichádza k akejsi *„sebalegitimizácii kapitálu"* na jednej strane a zároveň k *delegitimizácii* štátu ako takého. Obchodní partneri – teda vlastne kapitál – dohodou založia na rozhodnutie v prípadnom spore príslušnosť medzinárodného rozhodcovského súdu a vyberú si právo, ktoré bude aplikované. Unikajú tak z národných právnych poriadkov do vôd kauzisticky tvoreného práva – *lex mercatoria*. Vzniká právna forma suverenity kapitálu bez závislosti od legitimizujúcich základov a zdrojov štátu. Štát sa tým stáva nahraditeľným, a to kapitalistickou *kvázi štátnosťou* v nadnárodnom priestore pri absencii štátnej suverenity.[18] Globalizácia zároveň vyvíja tlak na vlády jednotlivých štátov, aby redukovali povinnosti a zodpovednosť svojich príslušníkov a aby sa štáty sústredili na ochranu takých práv, ktoré sú v súlade so záujmom obchodných monopolov, alebo aspoň týmto záujmom neškodia.

V budúcnosti preto môžeme počítať s nárastom tlaku na explicitnú úpravu mantinelov súkromnej moci priamo v základných zákonoch štátov, s posilňovaním sociálnych prvkov vybraných práv a slobôd, ako aj rozšírením horizontálneho pôsobenia základných práv a slobôd (tzv. *Drittwirkung*).

V priamej súvislosti s novým názorom na deľbu moci a pluralitu moci a práva je i tzv. viacúrovňové vládnutie, ktoré vlastne predstavuje diverzifikáciu moci a prehĺbenie jej deľby predovšetkým na vertikálnej úrovni. Samozrejme, to ale súvisí i s problematikou paralelného výkonu moci na úrovni EÚ a na úrovni národných štátov. Vzhľadom na pokrok, ktorý bol v tejto oblasti dosiahnutý, jednotlivé štáty boli donútené na túto situáciu v ústavných úpravách reagovať. Niekedy sa pre tento typ deľby moci používa i pojem *post-souvereign Governance (post-suverénne vládnutie)*. Národný štát už jednoducho nie je schopný plniť funkcie tak, ako to bolo predpokladané v čase liberálnych revolúcií. Prechádza preto k presunu moci na územné časti štátu, pričom sa zároveň mení chápanie pojmu zložený a unitárny štát. Tento presun moci často i v štátoch ústavne definovaných ako unitárne spôsobuje fakticky stav kvázi federálneho usporiadania. Uvedený jav sa v niektorých krajinách označuje

---

[17] Pozri: PAVELEK, B.: *Buržoazní společnost. Eseje o kapitalistických mýtech*. Grimmus, Všeň, 2010, s. 121.

[18] K problematike sebalegitimizácie kapitálu pozri bližšie BECK, U.: *Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 183 – 186.

ako *devolúcia* (Španielsko, Veľká Británia, Taliansko) či *regionalizácia*. Regióny získavajú oprávnenia participovať na tvorbe celoštátnych právnych predpisov či na kreácii určitých ústavných orgánov. Viacúrovňové vládnutie síce môže spôsobovať „rozdrobenie" identity daného suverénneho subjektu, na druhej strane môže účinne eliminovať prípadné zdroje etnických či iných konfliktov (napríklad Španielsko).

Pluralizácia hodnotového základu spoločnosti a stret rôznorodých ideológií vytvárajú spoločenský tlak na také ústavné zakotvenie právneho a demokratického štátu, ktorý by bol zvýšenú pluralitu schopný akceptovať, ale zároveň by bol schopný aktívne a účinne sa brániť útokom rôznych subjektov, snažiacich sa prostredníctvom demokracie o zničenie právneho a demokratického štátu. Vzniká potreba zakotvenia základov tzv. „militantnej demokracie" priamo v jednotlivých ústavách. Ide o taký typ demokracie, ktorá umožňuje prezentáciu pluralitných vízií usporiadania spoločnosti, ale zároveň je schopný vytvoriť aktívny mechanizmus na elimináciu extrémistických ideí a skupín, ktoré sa snažia o zničenie demokracie jej vlastnými zbraňami.

V súvislosti s pluralizáciou ideových základov spoločnosti a všeobecným globalizačným trendom spojeným s obrovskou migráciou obyvateľstva sa ako jeden z dôležitých cieľov (post)modernej ústavy javí i účinná regulácia kultúrnych konfliktov. Ústava bude musieť citlivo upraviť pojem verejného záujmu a vo vzťahu k nemu špecifikovať konania, ktoré sú ešte v súlade s ním. I v tejto súvislosti môže veľkú úlohu zohrať rozšírenie horizontálneho účinku jednotlivých skupín ľudských práv a slobôd.

Ústavy preto budú musieť reagovať na *kultúrny konflikt*, teda na stretnutie kultúry prevažujúcej, tzv. *Leitkultur*, s inými, menšinovými kultúrami. Tento konflikt je vo väčšine prípadov reprezentovaný stretom sekulárnej kultúry, ktorá dáva prednosť rozumu pred náboženským zjavením, rešpektuje ľudské práva a toleranciu, s kultúrou nábožensky orientovanou, založenou na absolútnej pravde. Ústava a na jej základe prijaté zákony by mali kultúrny konflikt riešiť spôsobom, aby záujmy menšinových kultúr neboli porušené, avšak aby zároveň neboli ohrozené kľúčové záujmy a hodnoty väčšinovej spoločnosti.[19] Celý právny poriadok by mal byť založený na ochrane *ordre public*, ktorý vyjadruje základné kultúrne a spoločenské hodnoty, na zachovaní ktorých je potrebné za každých podmienok trvať. Pojem *ordre public* v súčasnosti pritom prekračuje čisto vnútroštátny charakter. V súvislosti s prienikom migrantov z neeurópskych krajín sa v Európe začína hovoriť o tzv. európskom *ordre public*. Ten zároveň začína naberať i súkromnoprávnu konotáciu, pretože zväčša sa týka kultúrnych a náboženských práv, ktoré majú vo väčšine krajín horizontálny

[19] Ku koncepciám kultúrneho konfliktu pozri SCHEU, H. Ch.: Právní koncepce kulturního konfliktu a její praktická aplikace. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2008, č. 2, s. 122 – 131.

účinok. Riešenie výhradne formou širokej akceptácie multikulturalizmu sa príliš neosvedčilo.

„Multikulturalizmus, ktorý bol odpoveďou na potrebu integrácie etnicko-kultúrnych spoločenstiev, ale zároveň i zdôraznením kultúrnych odlišností, viedol nepriamo k vyzdvihovaniu týchto odlišností. V podmienkach narastajúcej migrácie a s narastajúcimi prejavmi zlyhávania kultúrnej a sociálnej integrácie usadených migrantov sa však multikulturalizmus so svojou optikou videnia reality vyčerpáva.

Lipnutie na multikulturalistickej svojbytnosti by znamenalo návrat od univerzalistického a rovného práva postaveného na princípe teritoriality k princípu personality práva postavenému na náboženskej, etnickej či inej kultúrnej príslušnosti."[20]

Na druhej strane treba povedať, že samotné ústavy predpokladajú horizontálne pôsobenie práv a slobôd spätých s rozdielnosťou kultúr – teda najmä práv náboženských a kultúrnych. A práve ich horizontálne pôsobenie otvára možnosť prenesenia problematiky kultúrneho konfliktu do vzťahu dvoch súkromnoprávnych subjektov – napríklad na pracovisku.

V oblasti definovania a garantovania základných práv a slobôd v jednotlivých ústavách k zmene formálne neprichádza. Reálne však prichádza k transformácii pôvodne *sociálneho štátu* na *štát osobnej bezpečnosti*. Teda nebezpečenstvo ohrozenia existencie pre stratu zamestnania či bývania je nahradzované nebezpečenstvom útoku teroristov, násilníkov či iných deviantov a dokonca i nelegálnych prisťahovalcov. To na druhej strane umožňuje štátnej moci prijímať „mimoriadne" opatrenia vo forme zákonov o mimoriadnych situáciách, ktoré dovoľujú v záujme patriotizmu a ochrany spoločnosti obmedziť základné práva a slobody.

Do Európy pomaly prenikajúce teórie základných ľudských práv a slobôd (najmä *konfuciánske*) spochybňujú individualistické ponímanie týchto práv ako subjektívnych nárokov. Kým západná kultúra stavia do popredia práva a povinnosti *marginalizuje*, východná kultúra spochybňuje prednosť práv pred povinnosťami. Zároveň prichádza s tézou o hierarchizácii ľudských práv, o ich určitom „poradí" a priorizuje spoločenstvo pred indivíduom.[21] Téza o hierarchizácii a prednosti určitých práv však môže byť nebezpečná, pretože práve prostredníctvom tejto teórie sa niektoré nedemokratické ázijské štáty snažia ospravedlniť porušovanie základných občianskych a politických práv a to údajnou prednosťou sociálnych práv.

K veľkej zmene prichádza i v súvislosti s chápaním pojmu suverenity, keď

---

[20] VEČEŘA, M.: Pluralita jako projev práva. In *Pluralizmus moci a práva. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 25. – 27. marca 2009 v Tatranskej Štrbe*. Bratislava 2009, s. 29 – 30.

[21] K tomu pozri HABERMAS, J.: K legitimizaci prostřednictvím lidských práv. In Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní a konfuciánské perspektivy.* Praha: Filosofia, 2008, s. 125.

sa ústavy jednotlivých štátov naďalej formálne snažia tváriť ako „základné zákony“ či „zákony zákonov“ jednotlivých štátnych entít, ale neformálne ústavodarca mení a upravuje texty ústav pod tlakom suveréna iného, a to Európskej únie. Svoj „veľký moment“ si v tejto situácii vychutnávajú justičné orgány, predovšetkým ústavné súdy, ktoré najmä v prípade existencie nezmeniteľného materiálneho jadra ústavy v danom štáte zubami-nechtami urputne bránia posledné zvyšky chápania suverenity tak, ako ho poznáme z éry národných štátov prelomu 19. a 20. storočia. Na druhej strane je však potrebné poukázať na fakt, že suverén na úrovni Európskej únie sa nachádza v „obrovskej hmle“, ktorá sa tak skoro nerozplynie, a preto ešte relatívne dlhé obdobie bude Európska únia na svoju vlastnú legitimizáciu potrebovať národné štáty a ich suverenitu, hoci zúženú, bude musieť vo svojom vlastnom záujme rešpektovať.

ZÁVER

Tento príspevok sa usiloval ukázať, že hoci sa postmoderna a s ňou súvisiace javy v spoločnosti a v niektorých vedných odboroch značne rozšírili, na explicitný obsah ústav jednotlivých krajín tento jav zatiaľ nemal väčší vplyv. Nieže by nedochádzalo k reflexii nových javov a názorov, ich prítomnosť je však zatiaľ sprostredkúvaná na úrovni ústavného práva skôr názormi teórie ústavného práva a judikatúrou súdnych orgánov, medzi ktorými najvýznamnejšie miesto zaujímajú ústavné súdy jednotlivých krajín. V súvislosti s tým sme, najmä v krajinách strednej Európy, svedkami nárastu významu súdnej moci a tiež zvýšenia prejavov súdneho aktivizmu, ktorý v niektorých krajinách vyvoláva obavy z nastolenia moci *sudcokracie* a ohrozenia demokratického štátu.

V zásade však možno povedať, že zvýšenie prestíže i *súdneho aktivizmu* ústavných súdov je prirodzeným javom, pretože postmoderna vytvára zvýšený tlak na zosúladenie čoraz dynamickejšej reality s obsahom relatívne konzervatívneho práva. Aj vzhľadom na potrebu zvýšenej rigidity ústavy je potom jediným z ponúkajúcich sa východísk aktívny prístup súdnych orgánov, ktoré budú schopné vhodnou reinterpretáciou obsahu ústavy zosúladiť spoločenskú prax s textom ústavných noriem tak, aby neprichádzalo k devalvácii základných ústavných princípov a hodnôt, a zároveň aby bolo zadosťučinené i „duchu doby“. I tu však bude potrebné citlivo si všímať, aby neprichádzalo k „prekrúcaniu“ textu ústavy, pretože na takýto postup majú súdne orgány v právnom štáte príliš slabú legitimitu.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag befasst sich mit dem Einfluss der Postmoderne auf Verfassungssysteme, die Verfassugstexte und auf die politische Realität. Dieser Einfluss prägt sich implizit besonders durch Tätigkeit der Verfassungsgerichtshöfe und auch durch die Auslegung in Rechtstheorie aus. Es kommt zum Wechsel in der Staatsgewalttheorie und in der Theorie der Demokratie. Es erscheint das Problem der Privatgewalt in der Gesellschaft und Problem des Multikulturalismus. Die Verfassungen dann haben den Kulturkonflikt zu lösen und auf neue Grundrchtekonzeption zu reagieren. Die Frage ist, ob es möglich ist, diese Probleme durch Gerichtsaktivismus glattzumachen.

Právna úprava ochrany prírody v Poľskej republike, v Českej republike a v Slovenskej republike

Wojciech Radecki

Synopsa: Autor sa v rámci prehľadu právnej regulácie ochrany prírody v Poľsku, v Českej republike a na Slovensku zaoberá jej historickým vývojom a jej súčasným stavom. Hodnotí, čo má právna úprava týchto troch členských štátov Európskej únie spoločné a aké sú v nej rozdiely.

Kľúčové slová: príroda, krajina, životné prostredie, ochrana prírody a krajiny, ochrana životného prostredia, zákon.

Právna regulácia ochrany prírody v Poľsku a v Československej republike a následne po jej rozpade v Českej republike a v Slovenskej republike prešla dlhým a vo svojej podstate podobným vývinom od svojich prvopočiatkov v druhej polovici 19. storočia, cez obdobie medzivojnových rokov až po súčasnosť. V rokoch 1949 – 1956 sa vytvorili zákonné základy konzervačnej ochrany prírody, v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia sa ochrana prírody stala súčasťou ochrany životného prostredia v širšom kontexte. Prelomový bol rok 1989, po ktorom sa v deväťdesiatych rokoch prijímali nové ochranárske zákony až do momentu vstupu týchto štátov do Európskej únie 1. mája 2004. Tie už boli pod výrazným vplyvom komunitárneho práva.

NIEKOĽKO SLOV O DEJINÁCH

Svoju komparáciu začíname od medzivojnového obdobia, počas ktorého pôsobili dve vynikajúce osobnosti – Rudolf Maximovič v Československu a Władysław Szafer v Poľsku. Obaja sa zaslúžili o praktické presadzovanie ochrany prírody, obaja sa podujali presadzovať prijatie zákonných základov jej úpravy. W. Szaferovi sa však podarilo viac, lebo pôsobil v priaznivejších podmienkach. Paradoxne mu pomohlo to, že pred rokom 1918 malo Poľsko viac ako 100 rokov svoju štátnosť, čo Česi nezažili, a Slováci, ak neprihliadame na raný stredovek, nemali.

Na poľskom území boli patriotické motívy s hnutím na ochranu prírody späté tak významne, že už v roku 1919 sa podarilo vytvoriť štátnu organizáciu na ochranu prírody, ktorá sa volala Dočasná štátna komisia ochrany prírody.

V roku 1925 sa transformovala na Štátnu radu ochrany prírody (tá funguje dodnes) s výbormi ochrany prírody vo veľkých mestách a s rozvinutou sieťou delegátov Rady.

W. Szafera podporovali zvyšní členovia Rady. Medzi nich patril Jan Gwalbart Pawlikowski, ktorý bol nielen ideológom hnutia, ale aj vynikajúcim právnikom, ktorého dielo Právo ochrany prírody[1] vytvorilo základy teórie práva ochrany prírody v Poľsku a dodnes sa cituje vo všetkých dielach venovaných právnej úprave ochrany prírody.

Nesporným úspechom poľského hnutia na ochranu prírody bol prvý poľský zákon z 10. marca 1934 o ochrane prírody.[2] Poľsko získalo to, čo sa napriek veľakrát opakovaným pokusom nepodarilo Československu. Inou vecou je, že kríza vo vzťahoch medzi Štátnou radou ochrany prírody a štátnymi orgánmi viedla k demisii všetkých členov Rady v roku 1937 a tým aj k faktickému ukončeniu organizovanej ochranárskej činnosti v Poľsku. Napriek tomu základy sa položili a dovtedajšie výsledky, vrátane výsledkov teórie práva ochrany prírody, sa stali dôležitým impulzom pre realizáciu ochranárskej činnosti po druhej svetovej vojne v štyridsiatych rokoch minulého storočia.

Koniec týchto rokov sa v Poľsku niesol v znamení schválenia druhého poľského zákona zo 7. apríla 1949 o ochrane prírody,[3] ktorý vo svojej podstate vychádzal z normatívnych riešení medzivojnového zákona a ovplyvnil taktiež slovenský zákon z 18. októbra 1955[4] a český zákon z 1. augusta 1956.[5]

Všetky tieto zákony vychádzali z koncepcie tzv. konzervačnej ochrany prírody. Podstatný rozdiel však bol v tom, že slovenský a český zákon zaviedol popri kategórii národných parkov aj ďalšiu kategóriu veľkoplošných chránených území – chránenú krajinnú oblasť. Absencia úpravy tejto kategórie chráneného územia bola počas nasledujúcich dvadsiatich rokov ochrany prírody v Poľsku citeľná. Preto bolo potrebné hľadať riešenie v iných predpisoch, predovšetkým v zákonoch o územnom plánovaní.

Spoločné pre tieto tri zákony bolo to, že zostali platné niekoľko desiatok rokov bez rozsiahlejších novelizácií – poľský do roku 1991, český do roku 1992 a slovenský do roku 1994. Jednou z príčin tohto stavu bolo pravdepodobne aj to, že socialistický štát nepripisoval ochrane prírody žiadnu dôležitosť.

Prelom šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia sa v skúmaných štátoch niesol v znamení vytvorenia koncepcie právnej úpravy ochrany životného prostredia.

---

1 PAWLIKOVSKI, J. G.: Právo ochrany prírody. Krakov, 1927.
2 Zákon z 10. 3. 1934 o ochrane prírody (DzU nr 31, pozn. 274).
3 Zákon zo 7. 4. 1949 o ochrane prírody (DzU nr 25, pozn. 180).
4 Zákon SNR č. 1/1955 Zb. SNR o štátnej ochrane prírody.
5 Zákon č. 40/1956 Zb., o štátnej ochrane prírody.

Základy budúcej teórie práva životného prostredia vytvorili predovšetkým Wacław Brzeziński[6] v Poľsku, Zdeněk Madar[7] a Jozef Klapáč[8] v Československu. Táto koncepcia ihneď vyvolala otázku jej vzťahu k ochrane prírody jestvujúcej už niekoľko desiatok rokov. V teoretickom nazeraní československej a poľskej právnej teórie sa prejavil rozdiel. Kým v Československu bola ochrana prírody bez väčšieho váhania začlenená do ochrany životného prostredia a považovala sa za súčasť starostlivosti o životné prostredie, v Poľsku sa vzťah medzi ochranou životného prostredia a ochranou prírody stal predmetom ostrých teoretických polemík. V druhej polovici sedemdesiatych rokov sa objavila idea o začlenení predpisov o ochrane prírody do návrhu zákona o ochrane životného prostredia, avšak nepresadila sa. V dôsledku toho zákon o ochrane a tvorbe životného prostredia[9] schválený 21. januára 1980 platil popri samostatnom zákone o ochrane prírody a krajiny.

V Československu v osemdesiatych rokoch 20. storočia nejestvoval žiadny zákon o ochrane životného prostredia. Za povšimnutie, ako spoločná črta skúmaných právnych poriadkov, stojí prijatie právnej úpravy o ochrane stromov a krov rastúcich mimo lesa. V Poľsku sa tak stalo na základe zákona o ochrane a tvorbe životného prostredia, v Československu na základe všeobecne záväzných vyhlášok ministerstiev kultúry.[10]

Osemdesiate roky minulého storočia v Poľsku možno považovať za obdobie zjavného právneho a organizačného dualizmu ochrany životného prostredia a ochrany prírody. Z legislatívnej stránky sa predmetný dualizmus prejavoval existenciou samostatných zákonov – zákona o ochrane a tvorbe životného prostredia a zákona o ochrane prírody. Z organizačného hľadiska spočíval v tom, že ochrana životného prostredia bola v pôsobnosti ministra územného hospodárstva a ochrany životného prostredia, následne ministra administratívy, územného hospodárstva a ochrany životného prostredia a potom ministra – vedúceho úradu ochrany životného prostredia a vodného hospodárstva. Ochrana prírody zostávala v pôsobnosti ministra lesníctva a drevárskeho priemyslu. Iba v druhej polovici osemdesiatych rokov sa dospelo – súčasne so zriadením ministerstva ochrany životného prostredia a prírodných zdrojov – k prekonaniu organizačného dualizmu. Právny dualizmus sa v tejto oblasti však udržal naďalej.

---

6 BRZEZIŃSKI, W.: Právna ochrana prírodného prostredia človeka. Varšava, 1975.

7 MADAR, Z.: Právo socialistických štátov a starostlivosť o životné prostredie. Praha, 1983.

8 KLAPÁČ, J.: Právo na životné prostredie a právo životného prostredia. Bratislava, 1985.

9 Zákon z 31. 1. 1980 o ochrane a tvorbe životného prostredia (DzU nr 3, pz. 6).

10 Šlo o vyhlášku Ministerstva kultúry ČSR č. 142/1980 Zb., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o ochrane stromov rastúcich mimo les, o postupe pri výnimkách povoľovania ich výrubu a o spôsobe využitia drevnej hmoty a o analogickú vyhlášku Ministerstva kultúry SSR č. 142/1980 Zb.

V Československu takéto dilemy nejestvovali, keďže tu nebol účinný zákon o životnom prostredí, ani organizačne vydelený rezort životného prostredia. Ochrana prírody po celý čas zostala v pôsobnosti ministerstiev kultúry oboch republík federatívneho Československa.

Prelomovým sa stal rok 1989, „okrúhly stôl" v Poľsku a „nežná revolúcia" v Československu, keď došlo k prevzatiu štátnej moci novými politickými silami a začala sa transformácia štátneho zriadenia. Uvedené zmeny našli svoj odraz aj v práve životného prostredia.

V Poľsku súčasne so zriadením ministerstva ochrany životného prostredia, prírodných zdrojov a lesníctva došlo k definitívnemu prekonaniu organizačného dualizmu ochrany životného prostredia a ochrany prírody – obe oblasti totiž prešli do pôsobnosti uvedeného ministerstva. V Československu do pôsobnosti ministerstva životného prostredia patrila aj ochrana prírody.

Komplikovanejšou sa však ukázala budúca legislatívna koncepcia. V Poľsku na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov minulého storočia došlo k ambicióznemu pokusu o čiastočnú kodifikáciu práva ochrany životného prostredia v podobe návrhu zákona o ochrane prírodného prostredia. Ten mal integrovať ochranu prírody a ochranu životného prostredia tak, že právna úprava ochrany prírody mala byť upravená v jednom samostatnom diele rozsiahleho zákona o ochrane prírodného prostredia. Zámer však nenašiel podporu; 16. októbra 1991 bol schválený samostatný, v poradí už tretí zákon o ochrane prírody.[11] Tým sa z legislatívneho hľadiska potvrdila samostatnosť právnej úpravy ochrany prírody.

V Československu, počas existencie federácie, bol 5. decembra 1991 schválený zákon o životnom prostredí,[12] ktorý však bol založený na koncepcii úplne odlišnej od poľskej. Tento zákon je v podstate súhrnom zásad a definícií pojmov natoľko všeobecných, že bez podstatných zmien platí naďalej v Českej a v Slovenskej republike i po ich osamostatnení v roku 1993.

Základný zákon z 27. apríla 2001 o úprave ochrany životného prostredia[13] predstavuje v Poľsku podrobnú úpravu zahŕňajúcu viac než 400 článkov a má vzťah aj k ochrane prírody.

Český zákon o ochrane prírody a krajiny z 19. februára 1992[14] bol schválený ešte v čase existencie federácie, slovenský zákon o ochrane prírody a krajiny bol schválený 23. augusta 1994[15], až po rozdelení Československa. Ich koncepcie sa zásadným spôsobom odlišovali od koncepcií zákonov z rokov 1955 a 1956.

---

11 Zákon zo 16. 10. 1991 o ochrane prírody (DzU nr 114, poz. 492).

12 Zákon č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí.

13 Zákon z 27. 4. 2001 o úprave ochrany životného prostredia – úplné znenie. (DzU 2008 nr 25, poz. 150).

14 Zákon Českej národnej rady č. 114/1992 Zb. o ochrane prírody a krajiny.

15 Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny

Ochrana prírody a krajiny síce zostala v rukách štátu a ako taká sa chápala ako štátna ochrana prírody a krajiny, ale rozsah týchto zákonov niekoľkonásobne vzrástol a vydelila sa v nich všeobecná a osobitná ochrana prírody. Práve koncepcia všeobecnej ochrany prírody predstavovala skutočný prielom v nazeraní na problematiku právnej úpravy ochrany prírody v Českej republiky i v Slovenskej republike. K takémuto názoru na vec zatiaľ poľský zákonodarca nedospel. Poľský zákon o ochrane prírody z roku 1991 bol – v porovnaní s českým a slovenským zákonom – svojím obsahom i rozsahom oveľa skromnejší.

Na právnu úpravu ochrany prírody malo v 21. storočí podstatný vplyv úsilie všetkých troch štátov o členstvo v Európskej únii, čo sa prejavilo jednak v uzavretí dohôd o ich pridružení, jednak v uzavretí dohôd o ich pristúpení k Európskej únii.

Už dohody o pridružení zaviazali štáty, ktoré ašpirovali na členstvo v Európskej únii, aby prispôsobili svoje právne poriadky požiadavkám komunitárneho práva aj v oblasti ochrany prírody, čo bolo mimoriadne podstatné, lebo vo vzťahu k ochrane prírody Európska únia neposkytla ani jednému z uvedených štátov prechodné obdobie. To znamenalo, že už k 1. máju 2004, keď Poľská republika, Česká republika a Slovenská republika vstúpili do Európskej únie, museli ich právne poriadky vyhovovať požiadavkám komunitárneho práva.

Túto úlohu včas a najjednoduchšie zvládla Slovenská republika, ktorá sa rozhodla namiesto rozsiahlej novelizácie zákona z roku 1994 prijať 25. júna 2002 nový zákon o ochrane prírody a krajiny.[16] Ďalšie dva štáty stihli úlohu splniť „v poslednej chvíli". Český zákon o zmene zákona o ochrane prírody a krajiny (tzv. euronovela[17]) nadobudol účinnosť 28. apríla 2004, dva dni pred vstupom Českej republiky do Európskej únie. Poľsko prijalo riešenie podobné slovenskému. Rozhodlo sa vydať nový zákon o ochrane prírody, ktorý – ako štvrtý poľský zákon o ochrane prírody – bol schválený 16. apríla 2004[18] a nadobudol účinnosť 1. mája 2004 v deň vstupu Poľska do Európskej únie.

ZÁKONNÁ ÚPRAVA OCHRANY PRÍRODY A INÉ SÚVISIACE PREDPISY

Charakteristickou črtou všetkých troch zákonov o ochrane prírody je ich značná nestabilnosť.

Najstarší, český zákon, bol počas osemnástich rokov svojej platnosti 21-krát

16 Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

17 Zákon č. 218/2004 Zb.

18 Zákon zo 16. 4. 2004 o ochrane prírody (Dz nr 92, poz. 880; úplné znenie Dz U 2009 nr 151, poz. 1220).

novelizovaný, slovenský zákon platný osem rokov bol novelizovaný 11-krát, poľský zákon bol počas šiestich rokov novelizovaný 11-krát. Zmeny mali rôzny charakter, niekedy boli len nepatrné. Podstatnými novelizáciami boli česká euronovela a poľský zákon z 3. októbra 2008.[19] Nič však nepoukazuje na to, že by v tomto smere malo dôjsť k zmene, naopak, vo všetkých štátoch sa ozývajú hlasy o nevyhnutnosti ďalších legislatívnych zmien.

Uvedené zákony sú nesporne fundamentom právnej úpravy ochrany prírody. Neznamená to však, že sú to jediné zákony v tejto oblasti.

Najväčší rozptyl vidno v Českej republike, v ktorej okrem zákona o ochrane prírody a krajiny boli prijaté ďalšie tri, resp. štyri osobitné zákony:

1) zákon o ochrane druhov reguláciou obchodu s nimi,[20]
2) zákon o náhrade škôd spôsobených chránenými živočíchmi,[21]
3) zákon o zoologických záhradách,[22]
4) zákon o Antarktíde.[23]

Kompaktnejšia je slovenská úprava, pretože okrem zákona o ochrane prírody a krajiny platí len zákon o ochrane druhov reguláciou obchodu s nimi.[24] Právna úprava zoologických záhrad sa nachádza v zákone o ochrane prírody a krajiny, ustanovenia o náhrade škôd spôsobených chránenými živočíchmi sa nachádzajú čiastočne v zákone o ochrane prírody a krajiny, čiastočne v jeho vykonávacom právnom predpise.[25]

Najkompaktnejšia zákonná úprava je poľská, pretože zákonodarca zakotvil v zákone o ochrane prírody všetky ustanovenia o medzinárodnom obchode s chránenými druhmi, zoologických záhradách a zodpovednosti za škody spôsobené chránenými živočíchmi. Inou vecou je to, že v niektorých vzťahoch sa aplikuje zákon o úprave ochrany životného prostredia, pokiaľ ide o nároky týkajúcich sa obmedzení, zavedených kvôli ochrane prírody.

Ochrana prírody je taktiež predmetom úpravy osobitných zákonov o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o predchádzaní a náprave environ-

---

19 Zákon z 3. 10. 2008 o zmene zákona o ochrane prírody a o zmene niektorých iných zákonov (DzU nr 201, poz. 1237).

20 Zákon č. 100/2004 Zb. o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a divo rastúcich rastlín regulovaním obchodu s nimi a ďalších opatreniach na ochranu týchto druhov a o zmene niektorých zákonov.

21 Zákon č. 115/2000 Zb. o poskytovaní náhrad škôd spôsobených vybranými osobitne chránenými živočíchmi.

22 Zákon č. 162/2003 Z. z. o podmienkach prevádzkovania zoologických záhrad a o zmene niektorých zákonov.

23 Zákon č. 276/2003 Z. z. o Antarktíde a o zmene niektorých zákonov.

24 Zákon č. 15/2005 Z. z. o ochrane druhov voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín reguláciou obchodu s nimi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

25 Vyhláška MŽP SR č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

mentálnych škôd. Predmet ich úpravy síce prekračuje rámec ochrany prírody, ale majú podstatný význam aj pre ňu.

Ak porovnáme základné zákony o ochrane prírody (a krajiny) – český z roku 1992, slovenský z roku 2002 a poľský z roku 2004, podstatný rozdiel vidíme vo vyčlenení všeobecnej ochrany prírody v českej a slovenskej právnej úprave. Poľský zákon nerozlišuje medzi všeobecnou a osobitnou ochranou prírody, čo však neznamená, že v poľskom zákone o ochrane prírody nemožno nájsť prvky všeobecnej ochrany prírody. Nachádzajú sa v predpisoch o ochrane rastlín a živočíchov, ktoré upravujú osobitnú druhovú ochranu, a aj v predpisoch o ochrane verejnej zelene, stromov a krov mimo lesa. Český a slovenský predpis je však v porovnaní s poľskými predpismi oveľa presnejší.

Myšlienky o všeobecnej a osobitnej ochrane prírody obsiahnuté v učebniciach práva životného prostredia – českej[26] a slovenskej[27] – sa stali podkladom koncepcie o všeobecnej ochrane prírody v poľskej právne vede.[28]

OSOBITNÁ OCHRANA PRÍRODY

V súvislosti s osobitnou ochranou prírody možno konštatovať podstatnú zhodu v rámci všetkých troch analyzovaných zákonov. Každý z nich upravuje územnú ochranu a druhovú ochranu, na ktorej sa zakladá európska ochrana týkajúca sa tvorby súvislej európskej sústavy chránených území NATURA 2000 a osobitná úprava druhovej ochrany podľa európskych smerníc o ochrane vtákov a ochrane biotopov.

Pri kategorizácii chránených území v rámci tzv. územnej ochrany možno napriek odlišnosti zákonnej formulácie konštatovať základnú zhodu spočívajúcu v odlíšení ochrany veľkoplošných chránených území (t. j. národných parkov vo všetkých zákonoch, chránených krajinných oblastí v českej a v slovenskej právnej úprave, krajinných parkov a oblastí chránenej krajiny v poľskej úprave) od kategórií maloplošných chránených území.

Vo všetkých zákonoch nájdeme azda najtradičnejšiu kategóriu – *prírodnú rezerváciu*. Iné kategórie chránených území, akými sú napríklad poľské dokumentačné stanovisko, ekologické úžitky, prírodno-krajinné súbory alebo slovenské chránené areály či chránené krajinné prvky, by sa mohli približovať podstate českých prírodných pamiatok, hoci prírodné pamiatky ako kategóriu chráneného územia zakotvuje aj slovenský a poľský zákon. Nie sú však medzi nimi podstatné rozdiely.

---

[26] DAMOHORSKÝ, M. A KOLEKTÍV: *Právo životného prostredia*. Praha, 2007.

[27] KOŠIČIAROVÁ, S. A KOLEKTÍV: *Právo životného prostredia*. Bratislava, 2006.

[28] RADECKI, W.: Koncepcia všeobecnej a osobitnej ochrany prírody, [w:] B. Rakoczy, M. Pchałek (red.): *Vybrané problémy úpravy ochrany životného prostredia.* Varšava, 2010, s. 87 – 100.

Koncepcia územnej ochrany je založená na podobnom systéme obmedzení a zákazov, spôsob ich vyhlasovania je však odlišný. Podľa poľskej právnej úpravy sa rozlišuje medzi národnými parkmi a prírodnými rezerváciami. Sústavu zákazov a obmedzení činností osôb v týchto chránených územiach zakotvuje zákon o ochrane prírody. Vo vzťahu k ostatným objektom územnej a objektovej ochrany zákon zakotvuje obmedzenia a zákazy, ktoré využívajú orgány pri vyhlasovaní príslušných kategórií chránených území, len demonštratívnym spôsobom.

Podľa českého zákona existuje rozdiel medzi základnými podmienkami ochrany vyplývajúcimi priamo zo zákona a dodatočnými podmienkami ochrany zakotvenými v aktoch, ktorými sa vyhlasujú kategórie chránených území. V slovenskom zákone sú upravené jednotlivé stupne územnej ochrany a vyhlasovanie kategórií chránených území príslušného stupňa orgánmi.

S územnou ochranou súvisí režim európskej ochrany chránených území NATURA 2000. V tejto oblasti jestvujú aj najvýraznejšie rozdiely vo vnútroštátnej právnej úprave v Českej republike, v Poľsku a na Slovensku. Iba podľa poľskej právnej úpravy osobitne chránené vtáčie územia a osobitné územia ochrany stanovíšť vtáctva predstavujú zákonom uznané samostatné formy územnej ochrany prírody – územia NATURA 2000. Tieto kategórie chránených území sa síce môžu prekrývať s existujúcimi formami ochrany prírody, ale to nemá vplyv na to, že poľská právna regulácia ich považuje za samostatnú formu ochrany prírody.

V českej a v slovenskej právnej úprave je to inak. Podľa slovenského zákona o ochrane prírody a krajiny len chránené vtáčie územia sú zákonom uznané za kategóriu chráneného územia. Chránené vtáčie územia spolu s územiami európskeho významu sú podľa slovenskej právnej úpravy územiami navrhovanými členskými štátmi Európskej únie do súvislej európskej sústavy chránených území. V rámci súvislej európskej sústavy chránených území platia osobitné podmienky ochrany prírody a krajiny.

V Českej republike sa územia osobitnej ochrany vtákov – vtáčie oblasti – vyhlasujú v rámci všeobecnej (nie teda osobitnej) ochrany prírody. Ďalším územiam NATURA 2000 možno poskytnúť zmluvnú ochranu na základe zmluvy s vlastníkom pozemku, a ak sa zmluva neuzavrie, musia byť vyhlásené v rámci niektorej z kategórií chránených území podľa českého zákona o ochrane prírody a krajiny, pričom v podstate prichádzajú do úvahy len maloplošné kategórie chránených území.

Druhová ochrana v Poľsku zahŕňa ochranu rastlín, živočíchov a húb, v ČR a v SR zahŕňa ochranu rastlín a živočíchov (huby sú chránené v rámci rastlín).

Ochranné opatrenia sa zakladajú na podobných princípoch: tvorba zoznamov chránených druhov (v Poľsku s odlíšením prísnej a čiastočnej ochrany, v Českej republike s odlíšením druhov kriticky ohrozených, silne ohrozených a ohrozených) a zavedením systému zákazov a obmedzení. Treba poznamenať,

že ustanovenia o druhovej ochrane v českej a v slovenskej právnej úprave sú oveľa bohatšie než v Poľsku.

Súčasťou druhovej ochrany je aj regulácia medzinárodného obchodu s chránenými druhmi, inšpirovaná medzinárodným a komunitárnym právom, pričom vzhľadom na oblasť ochrany prírody sa ukazuje najpodstatnejší rozdiel: v českej a v slovenskej právnej úprave je medzinárodný obchod s chránenými druhmi upravený v osobitných zákonoch, v Poľsku je právna úprava obsiahnutá v zákone o ochrane prírody.

ORGANIZAČNÉ ZABEZPEČENIE OCHRANY PRÍRODY

Otázky organizačného zabezpečenia ochrany prírody sú upravené s rôznymi odlišnosťami. Ústredným orgánom ochrany prírody vo všetkých troch štátoch je síce minister príslušný pre záležitosti životného prostredia, ale v organizácii územných orgánov existuje podstatný rozdiel. V Poľsku sa orgány ochrany prírody začlenili do všeobecnej sústavy územnej vládnej a samosprávnej administratívy – orgány ochrany prírody sú súčasťou verejnej správy (štátnej správy a samosprávy). V Českej republike sú súčasťou štátnej správy. Na Slovensku jestvuje sústava územných orgánov ochrany životného prostredia – tvoria ju krajské a obvodné úrady životného prostredia, ktoré sú orgánmi štátnej správy. Úlohy v rámci ochrany prírody podľa zákona o ochrane prírody zabezpečujú aj obce. Tie však v takomto prípade nemajú postavenie orgánov územnej samosprávy, ale sú vykonávateľmi štátnej správy. Osobitosťou poľskej úpravy je, že od novembra 2008 jestvuje sústava orgánov ochrany životného prostredia, do kompetencie ktorých patrí aj ochrana prírody. Tvoria ju generálny riaditeľ ochrany životného prostredia a regionálni riaditelia ochrany životného prostredia.

Osobitosťou českého práva je, že správy národných parkov a chránených krajinných oblastí sú orgánmi ochrany prírody, kým v Poľsku len riaditeľ národného parku môže mať priznané postavenie orgánu ochrany prírody, aj to len výnimočne.

Odlišná je právna úprava postavenia inšpekcie životného prostredia. Česká inšpekcia životného prostredia a Slovenská inšpekcia životného prostredia boli priamo zriadené ako orgány ochrany prírody. V Poľsku Inšpekcia ochrany životného prostredia nemá postavenie orgánu prírody a ochrana prírody ako taká je na okraji jej záujmu.

Podstatný rozdiel jestvuje v právnej úprave postavenia stráže ochrany prírody. V Českej republike a na Slovensku je právna úprava takejto verejnej stráže podrobná a stráž ochrany prírody zohráva významnú úlohu v ochrane prírody (člen stráže má pri výkone svojej funkcie postavenie verejného činiteľa a disponuje právomocou používať donucovacie právne prostriedky). V Poľsku

po prekvapujúcej likvidácii spoločenskej stráže ochrany prírody (z iniciatívy ministerstva životného prostredia), ktorá úspešne fungovala v rokoch 1957 – 2001, takáto stráž neexistuje a jej funkcie s menším či väčším úspechom plnia profesionálne stráže v podobe stráže národného parku, lesnej stráže, štátnej poľovníckej stráže a štátnej rybárskej stráže.

ZÁUJMOVÉ ZDRUŽENIA

Pri právnej úprave postavenia záujmových združení v rámci ochrany prírody možno konštatovať, že v Českej republike a v Slovenskej republike platné predpisy upravujú ich postavenie v rámci zákonov o ochrane prírody. V Poľsku zákon o ochrane prírody ponecháva túto otázku bokom. Právne postavenie záujmových združení nájdeme zakotvené v správnom poriadku a v osobitnom zákone z 3. októbra 2008.[29]

PRÁVNA ZODPOVEDNOSŤ V OBLASTI OCHRANY PRÍRODY

Vo všetkých analyzovaných právnych poriadkoch je problematika zodpovednosti v ochrane prírody podrobne upravená.

Nesporne najväčší význam má zodpovednosť za priestupky, ktorá je v Poľsku súčasťou trestnoprávnej zodpovednosti, kým na Slovensku a v Českej republike je súčasťou administratívnoprávnej zodpovednosti. Podstatným rozdielom je, že v Poľsku za priestupky zodpovedajú len fyzické osoby bez toho, aby poľské právo tieto správne delikty ďalej členilo.

V Českej a v Slovenskej republike sa uplatňuje špeciálna koncepcia zodpovednosti aj za iné správne delikty než priestupky, za ktoré zodpovedajú právnické osoby a fyzické osoby – podnikatelia. Česká a slovenská právna úprava sú v podstate totožné, lebo obe vychádzajú z koncepcie, že:

– priestupok môže spáchať len fyzická osoba;
– iný správny delikt môže spáchať fyzická osoba, len ak má postavenie podnikateľa.

Zodpovednosť za iný správny delikt je oveľa prísnejšia, lebo má charakter objektívnej zodpovednosti, pri ktorej sa neskúma zavinenie, a pokuty ukladané za iné správne delikty sú oveľa vyššie. V Poľsku takéto rozlíšenie neexistuje.

Táto administratívnoprávna zodpovednosť (v Českej a v Slovenskej republi-

[29] Zákon z 3. 10. 2008 o sprístupňovaní informácií o životnom prostredí a jeho ochrane, účasti spoločnosti v ochrane životného prostredia a o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (DzU nr 199, poz. 1227).

ke) a trestnoprávna zodpovednosť za priestupky (v Poľsku) dominuje v ochrane prírody, lebo prakticky každé porušenie predpisov o ochrane prírody, najmä na úseku osobitnej ochrany prírody, ale čiastočne i v rámci všeobecnej ochrany prírody, je deliktom, za ktorý hrozí:

– v Poľsku väzba od piatich do 30 dní alebo peňažná pokuta do 5000 złotých (asi 1250 eur),
– v Českej republike a na Slovensku len pokuta;

s možnosťou uloženia iných opatrení (prepadnutie veci vo všetkých štátoch, v Poľsku aj osobitné odškodnenie pre záujmové združenia ochrany prírody).

Spôsob, akým zákonodarca zakotvuje skutkové podstaty priestupkov, je principiálne odlišný. V Poľsku vo vzťahu k osobitnej ochrane prírody použil maximálne všeobecný a zároveň blanketový spôsob typizácie priestupkov; každé úmyselné porušenie zákazov týkajúcich sa foriem osobitnej ochrany prírody napĺňa skutkovú podstatu priestupku (čl. 127 bod 1 a 2 zákona o ochrane prírody), len vo vzťahu k iným priestupkom jestvuje podrobnejšia úprava skutkových podstát (čl. 127 bod 3, 4 a 5, čl. 131 zákona o ochrane prírody). Český a slovenský zákonodarca zvolil kauzistickú koncepciu, výsledkom toho je existencia niekoľkých desiatok skutkových podstát priestupkov a iných správnych deliktov, ktorých znaky sú detailným spôsobom vymedzené zákonmi (§ 87 a § 88 českého zákona o ochrane prírody a krajiny, § 90 a § 92 slovenského zákona o ochrane prírody a krajiny).

V Poľsku nejestvuje žiadna diferenciácia priestupkov vzhľadom na výšku trestu, v Českej a v Slovenskej republike však možno pozorovať rozdiely medzi priestupkami a inými správnymi deliktami, keď pokuty sú oveľa vyššie v prípade iných správnych deliktov.

Najzávažnejšie porušenia predpisov o ochrane prírody sú vo všetkých štátoch právne kvalifikované ako trestné činy, ktorých skutkové podstaty sú v Českej a v Slovenskej republike zakotvené výhradne v osobitných hlavách trestných zákonov.[30] V porovnaní s týmito krajinami je právna úprava v Poľsku odlišná. Neriadi sa totiž princípom, že skutkové podstaty trestných činov môžu byť zakotvené len v Trestnom zákone. V dôsledku toho v poľskej právnej úprave nájdeme trestné činy proti prírode upravené v trestnom kódexe z roku 1997 (hlava XXII – „Trestné činy proti životnému prostrediu"). Ďalšie skutkové podstaty trestných činov proti územnej a druhovej ochrane rastlín a živočíchov (čl. 181), zničenie osobitne chránených území (čl. 187) a protiprávna stavba alebo škodlivá hospodárska činnosť v osobitne chránenom území (čl. 188), skutkové podstaty trestných činov v súvislosti s medzinárodným obchodom s chránenými druhmi však boli zakotvené v zákone o ochrane prírody (čl. 128).

[30] Ide o trestné činy proti životnému prostrediu (hlava VIII osobitnej časti českého trestného zákonníka z roku 2009, druhý diel šiestej hlavy osobitnej časti slovenského Trestného zákona z roku 2005).

Ďalšie formy právnej zodpovednosti majú o niečo menší význam, rovnako aj ich vedecký výskum je menej rozsiahly. Väčšia pozornosť sa venuje regulácii zodpovednosti podľa smernice Európskeho parlamentu a Rady 2004/35/ES o environmentálnej zodpovednosti pri prevencii a odstraňovaní environmentálnych škôd. Táto zodpovednosť bola implementovaná do vnútroštátnej právnej úpravy v nasledujúcom poradí: v Poľsku zákonom z 13. apríla 2007[31], na Slovensku zákonom z 21. júna 2007 o prevencii a náprave environmentálnych škôd,[32] v Českej republike zákonom č. 167/2008 Zb. z 22. apríla 2008 o predchádzaní ekologickej ujme a o jej náprave a o zmene niektorých zákonov.

V Poľsku tak zdôrazňovaný nástroj administratívnoprávnej zodpovednosti – zastavenie nebezpečnej činnosti nie je v Českej republike a na Slovensku paradoxne súčasťou administratívnoprávnej zodpovednosti, ale prostriedkom výkonu správneho dozoru orgánov štátnej správy. Právomoc orgánu obmedziť alebo zakázať činnosť, ktorá ohrozuje prírodu, je zakotvená v českom a v slovenskom zákone o ochrane prírody a krajiny. Poľský zákon o ochrane prírody predmetný inštitút neustanovuje a je potrebné vyvinúť nemalé úsilie, aby bolo možné dokázať, že tento zákonný nástroj zakotvený v zákone o úprave ochrany životného prostredia možno aplikovať aj v rámci ochrany prírody.

Osobitnou oblasťou právnej úpravy je zodpovednosť za škody spôsobené chránenými živočíchmi. Tento druh zodpovednosti je zakotvený vo všetkých troch štátoch, ale úprava je značne rozdielna nielen po formálnej stránke (v Poľsku sú tieto ustanovenia zakotvené výhradne v zákone o ochrane prírody, na Slovensku v zákone o ochrane prírody a krajiny a v jeho vykonávacej vyhláške, v Českej republike v osobitnom zákone), ale aj po vecnej stránke.

Odlišné sú zoznamy chránených živočíchov spôsobujúcich škodu, za ktoré štát zodpovedá. Najrozsiahlejší zoznam takýchto druhov má zakotvený Slovenská republika: bobor vodný, vydra riečna, kormorán veľký, los mokraďový, zubor hôrny, medveď hnedý, vlk dravý, rys ostrovid. V Českej republike je to rovnaké, ale samozrejme bez zubra, v Poľsku je takýmto živočíchom len zubor, vlk, rys, medveď, bobor.

Mimoriadne dôležité je to, že v Českej i v Slovenskej republike štát zodpovedá za škody spôsobené v rybochovných zariadeniach kormoránmi a vydrami. V Poľsku to nie je upravené, preto vznikajú v praxi problémy; možnosť náhrady vzniknutého nároku je potrebné hľadať v právnej úprave podľa Občianskeho zákonníka.

V Českej a v Slovenskej republike štát znáša zodpovednosť za škody spôsobené chránenými živočíchmi na osobe i na majetku, v Poľsku len za škody na majetku.

---

[31] Zákon z 13. 4. 2007 o predchádzaní škodám na životnom prostredí a ich náprave (DzU nr 75, poz. 493).

[32] Zákon č. 359/2007 Z. z.

Česká a slovenská úprava pritom obsahuje pomerne podrobné procesné pravidlá úpravy postupu pri uplatňovaní nároku na náhradu škody, poľská úprava je v tomto smere skromnejšia.

NIEKTORÉ PROCESNÉ ÚPRAVY

V rámci vykonanej komparácie platnej úpravy ochrany prírody v Poľsku, na Slovensku a v Českej republike možno pozorovať ešte jeden rozdiel generálnej povahy. Česká a slovenská úprava má podrobnejšiu procesnoprávnu úpravu. Obsahuje odkaz na prípady, keď je potrebné aplikovať správny poriadok, resp. kedy ho možno použiť len subsidiárne, a tiež prípady, keď použitie správneho poriadku je zákonom vylúčené. Poľský zákonodarca nedocenil dostatočne význam procesnoprávnej úpravy v zákone o ochrane prírody.

SUMMARY

The aim of this article is to present historical development of the provisions in the field of nature protection in three states as well as these provisions in force. The main points of this development state the following Nature Protection Acts: first Polish 1934, second Polish 1992, first Slovak 1955, first Czech 1956, third Polish 1991, second Czech 1992, second Slovak 1994, third Slovak 2002 and fourth Polish 2004.

The comparative review takes into account in particular: the conceptions of general protection of all nature and landscape and special (increased) protection of selected parts, organizational questions and problems of civil, administrative, penal and special responsibility in the field of nature and landscape protection in these three states of European Union.

Problematika výkladu pojmu „ozbrojený útok“ z hľadiska judikatúry Medzinárodného súdneho dvora

Marcel Vysocký

Synopsa: Príspevok sa zameriava na analýzu jedného z najdôležitejších pojmov oblasti *ius ad bellum* (práva použitia ozbrojenej sily) – analýzu pojmu ozbrojený útok, ktorý aj napriek viacerým pokusom zostáva naďalej v medzinárodnom práve verejnom nevyjasneným pojmom s množstvom nezodpovedaných otázok. Autor článku sa snaží o špecifický názor na túto problematiku. Prináša rozbor judikatúry Medzinárodného súdneho dvora, názory sudcov a konfrontuje ich s realitou a mienkou doktríny. Sústreďuje sa predovšetkým na dva kľúčové prípady zaoberajúce sa touto oblasťou – prípad Vojenské a polovojenské aktivity v Nikaragua a proti nej a prípad Ropných plošín.

Kľúčové slová: ozbrojený útok, Medzinárodný súdny dvor, prípad Vojenské a polovojenské aktivity v Nikaragua a proti nej, prípad ropných plošín.

ÚVOD

Pojem ozbrojený útok je v medzinárodnom práve verejnom dnes už neodmysliteľne spätý s právom individuálnej a kolektívnej sebaobrany. Na základe výkladu známeho čl. 51[1] Charty OSN prídeme k záveru, že jediným oprávneným dôvodom pre výkon práva na sebaobranu je existencia ozbrojeného útoku. Ozbrojený útok sa tak ako hlavný predpoklad legitímneho použitia sily v medzinárodných vzťahoch stáva kľúčovým pojmom, ktorý ale naďalej zostáva v medzinárodnom práve bez vymedzenia, čo vytvára jednak samostatnú problematiku, ale taktiež diskutabilné aspekty vzhľadom na vzťah termínu ozbrojeného útoku k zákazu použitia sily, resp. k agresii.

I. OZBROJENÝ ÚTOK V ZMYSLE ČL. 51 CHARTY OSN

Je nutné si uvedomiť, že v súčasnosti v žiadnom z medzinárodných dokumentov nenachádzame definíciu ozbrojeného útoku.[2] Dokonca ani Charta OSN

[1] *„Ak dôjde k ozbrojenému útoku proti členovi Organizácie spojených národov, nijaké ustanovenie tejto Charty neprekáža prirodzenému právu na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu“.*

[2] Väčšina dokumentov síce daný pojem používa, kvalitatívne ho však nešpecifikuje. Porovnaj napr. čl. 51 Charty OSN a čl. 5 Severoatlantickej zmluvy (1949).

priamo nestanovuje, čo možno pod týmto pojmom rozumieť. Ak nepripustíme možnosť, že sa tak stalo kvôli nepozornosti, resp. nedomyslenia všetkých konzekvencií, logicky dospievame k záveru, že sa tak stalo úmyselne v dôsledku vylúčenia subjektívneho výkladu zo strany štátov, čo už možno pokladať za ozbrojený útok a čo ešte nie. To vytvorilo priestor pre vznik rôznych interpretácií či už zo strany náuky medzinárodného práva alebo súdnych a kvázisúdnych orgánov.

Y. Dinstein tvrdí, že porovnaním článku 2, ods. 4 a článku 51 možno logicky skonštatovať, že ozbrojený útok zahŕňa protiprávne použitie sily, dôsledkom ktorého je buď narušenie územnej celistvosti, obete na ľudských životoch, alebo poškodenie, resp. zničenie majetku.[3] Pričom na základe rozhodnutia Medzinárodného súdneho dvora vo veci Legality hrozby alebo použitia jadrových zbraní sa čl. 51 nevzťahuje na žiadnu špecifickú zbraň, resp. jej použitie.[4] Otázne je, ako aplikovať výklad daného tvrdenia na súčasné podmienky. Máme na mysli, či je možné za ozbrojený útok pre účely daného článku označiť aj formu teroristického útoku realizovaného nevojenskými prostriedkami, napr. uneseným dopravným prostriedkom. To by však mohlo byť námetom pre rozpracovanie v ďalšom článku, a preto sa tým naďalej nebudeme zaoberať.

Iným nemenej dôležitým aspektom, ktorým môžeme bližšie špecifikovať ozbrojený útok, je miesto realizácie ozbrojeného útoku. Nepochybne je možné skonštatovať, že typickým príkladom ozbrojeného útoku je cezhraničný stret vojenských jednotiek. Ako však riešiť určité špecifické prípady? Je možné vnímať útok na zastupiteľský orgán v druhom štáte za ozbrojený útok, v zmysle uplatnenia inštitútu sebaobrany? Inak povedané, môže k ozbrojenému útoku proti štátu dôjsť aj na území samotného agresora? V roku 1979 došlo k incidentu v Teheráne, počas ktorého príslušníci študentského revolučného hnutia obsadili zastupiteľský úrad USA, pričom revolucionári zajali a zadržali zamestnancov a amerických štátnych príslušníkov ako rukojemníkov. Iránske úrady však nevykonali žiadne opatrenia na odstránenie ozbrojencov ani na oslobodenie rukojemníkov.[5] Incidentom sa zaoberal Medzinárodný súdny dvor – MSD (prípad Diplomatický a konzulárny personál USA v Teheráne) a hoci súd samotný pojem ozbrojený útok vo svojom rozsudku viackrát použil, nikdy sa ho nepokúsil definovať. Skonštatoval totiž, že neexistuje dostatok dôkazov, ktoré by jednoznačne potvrdili, že v čase útoku konalo revolučné hnutie v mene iránskej vlády.[6] Je len na škodu veci, že MSD nemal možnosť vyjadriť sa, či by bolo

---

[3] DINSTEIN, Y.: *War, Aggression and Self-Defense.* 4. vyd. Cambridge: Cambridge University Press 2005, s. 193.

[4] Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 8 July 1996, par. 244.

[5] LANTAJOVA, D. a kol.: *Prípadové štúdie z európskeho a medzinárodného práva*. Bratislava: IURA EDITION, 2008, s. 83.

[6] *„The information before the Court does not, however, suffice to establish with the requisite certainty*

možné takéto obsadenie (amerického) veľvyslanectva považované za ozbrojený útok, ktoré by umožnilo legálnu aplikáciu inštitútu sebaobrany.

Nevyhnutným predpokladom legálneho použitia sily v prípade sebaobrany je reakcia na aktuálny ozbrojený konflikt zo strany štátu, ktorý býva následne označovaný ako agresor. Tým sa jednak dostávame k otázke stanovenia prvotnosti útoku (časové hľadisko), a taktiež k vzájomnému vzťahu pojmov agresia a ozbrojený útok (pozri nižšie).

Je už takmer zaužívaným zvykom, že takmer vo všetkých prípadoch obe strany v spore tvrdia, že ozbrojený konflikt nevyprovokovali, ale použili ozbrojené sily v sebaobrane. Dôležitým faktorom teda ostáva zadefinovanie časovej postupnosti jednotlivých útokov. Inak povedané, určenie toho, kto sa dopustil agresie, a je ho možné následne označiť za agresora. Hoci vo väčšine prípadov sa považuje za agresora štát, ktorý tzv. vypálil prvý výstrel, resp. zahájil streľbu, Y. Dinstein upozorňuje na možnosti, v ktorých môže byť prvé použitie sily kvalifikované ako opatrenie uskutočnené v sebaobrane. Ako príklad uvádza tzv. šesťdňovú vojnu z roku 1967, kde bol najskôr Izrael vnímaný ako agresor a až po dôkladnej analýze vyšli najavo všetky kroky Egypta, ktoré síce (ako autor tvrdí) samy osebe nemohli byť kvalifikované ako ozbrojený útok, ale spolu jednoznačne viedli k ozbrojenému konfliktu až do tej miery, že otázka neznela, či dôjde k ozbrojeným zrážkam, ale kedy k ním dôjde.[7] Rýchly vývoj v oblasti zbraňových technológií nás presviedča o tom, že pokiaľ sa štát zjavne nezvratne rozhodol podniknúť ozbrojený útok, a hoci ešte nedošlo k zasiahnutiu cieľa, môžeme už hovoriť o existencii ozbrojeného útoku (a s tým spojeným právom na uplatnenie sebaobrany) a kvalifikovaní aktu agresie.

Aj vzhľadom na predchádzajúce riadky pokladáme za dôležité na tomto mieste objasnenie pojmu „ozbrojený útok", resp. poukázanie na rozdielnosti pojmov „ozbrojený útok" a „agresia", a to v chápaní judikatúry MSD. Pretože okruh oblastí, ktorými sa dané rozsudky zaoberajú, je široký, budeme na účely tejto práce používať iba priamo súvisiace aspekty oboch prípadov.

II. PRÍPAD VOJENSKÉ A POLOVOJENSKÉ AKTIVITY V NIKARAGUE A PROTI NEJ

V tejto veci vzniesla Nikaragua žalobu na MSD proti USA, lebo sa domnievala, že podporovanie povstaleckých skupín *Contras* Spojenými štátmi zasahuje do interných záležitostí Nikaraguy, a popritom sa dopúšťajú aj ďalšieho

the existence at that time of such a link between the militants and any competent organ of the State." United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran (United States of America v. Iran), I.C.J. Rep. 1980, par. 58.

[7] DINSTEIN, Y.: Ref. 3, s. 192

reprobovaného konania. Spojené štáty sa odvolávali na inštitút sebaobrany, pretože Nikaragua mala údajne útočiť na iné štáty Strednej Ameriky, v mene ktorých USA vystupovalo. Vzhľadom na podmienky uplatňovania práva kolektívnej sebaobrany musel MSD riešiť otázku, či došlo k základnému predpokladu uplatnenia tohto práva, teda či je možné dokázať existenciu ozbrojeného útoku.[8]

MSD v rozsudku viackrát potvrdil, že základným predpokladom oprávneného použitia sebaobrany v zmysle článku 51 Charty je existencia predchádzajúceho ozbrojeného útoku.[9] Avšak nikde v rozsudku priamo na otázku, čo rozumieť pod pojmom ozbrojený útok, neodpovedá. Uvádza len, že *„definícia ‚ozbrojeného útoku', ktorý, ak k nemu preukázateľne došlo, oprávňuje k výkonu prirodzeného práva na sebaobranu, nie je obsiahnutá v Charte a nie je súčasťou zmluvného práva"*.[10] Súd ani priamo neodpovedá na otázku, či definícia existuje ako súčasť obyčajového práva.

Detailne sa nezaoberal ani definíciou agresie.[11] Sústredil sa na vyjasnenie agresie vzhľadom na konkrétne aspekty prípadu, t. j. vzhľadom na článok 3 písm. g) rezolúcie o definícii agresie č. 3314. Ten označuje za agresiu konanie, ktoré spočíva vo *„vyslaní štátom alebo jeho menom ozbrojených bánd, skupín, nepravidelných ozbrojených síl alebo žoldnierov"*,[12] pričom ich účasť na tomto konaní musí prebiehať v „závažnej miere".[13] Závažnosť posudzuje štát, ktorý sa stal „obeťou" takéhoto útoku. Toto konanie potom môže byť označené za útočný čin, resp. ozbrojený útok. Súd vzhľadom na čl. 3, písm. g) uviedol, že *„pod pojmom ozbrojený útok sa nechápu iba cezhraničné výpady pravidelných ozbrojených síl, ale taktiež vyslanie ozbrojených bánd, skupín, nepravidelných ozbrojených síl alebo žoldnierov zo strany štátu, ktoré používajú ozbrojenú silu proti inému štátu v takej intenzite, že to zodpovedá (inter alia) skutočnému ozbrojenému útoku vykonaného pravidelnými silami alebo ich podstatnému zapojeniu do tejto veci"*.[14] Pričom je dôležité tiež podotknúť, že daný popis „odráža medzinárodné obyčajové právo". Na

---

8 LANTAJOVA, D. a kol.: Ref. 5, s. 66.

9 Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, para. 195, 232.

10 *„Moreover, a definition of the „armed attack" which, if found to exist, authorizes the exercise of the „inherent right" of self-defence, is not provided in the Charter, and is not part of treaty law"*. Tamže, par. 176.

11 Čo podľa nášho názoru ani nebolo nutné, pretože podľa čl. 39 Charty OSN, táto úloha pripadá iba Rade bezpečnosti, keďže MSD je k Rade bezpečnosti vo vzťahu komplementarity.

12 POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodního práva veřejného (Pokojné řešení sporů a právní úprava ozbrojených konfliktů), svazek* 5. Praha 1992. s. 63.

13 Tamže.

14 Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, par. 195.

druhej strane však *„súd neverí, že koncept ‚ozbrojeného útoku' zahŕňa nielen činy ozbrojených bánd, kde k takým činom dôjde vo významnej miere, ale aj pomoc povstalcom vo forme poskytovania zbraní alebo logistickej a inej podpory. Takú pomoc možno považovať za hrozbu silou alebo použitie sily, alebo zasahovanie do vnútorných alebo vonkajších záležitostí iných štátov"*.[15]

Ako bolo už citované vyššie, súd stanovil podmienku „vyššej" intenzity, aby daný akt mohol byť označený za ozbrojený útok. Inak povedané, aj v prípade pravidelných ozbrojených síl je nutné konštatovať určitú mieru intenzity, a preto iba cezhraničné rozbroje samy osebe nemajú dostatočnú závažnosť, aby mohli byť označené za ozbrojený útok.

Postoj MSD možno označiť za pokrokový v tom, že umožnil vysielanie nepravidelných jednotiek, ktoré za určitých podmienok možno považovať za ozbrojený útok. Naopak trochu opatrne sa postavil k otázke poskytovania zbraní, logistickej a inej podpory, ktoré za ozbrojený útok nepovažuje, hoci by to bolo v rozpore s medzinárodnou obyčajou. Zúžil tak výklad pojmu ozbrojeného útoku a v konečnom dôsledku potom aj koncepciu práva na sebaobranu. Súd tak priniesol nový postoj k otázke ozbrojeného útoku, ktorý sa stal predmetom značných diskusií odbornej verejnosti, hoci dané ponímanie bolo v súlade s praxou štátov a Rady bezpečnosti.[16] Avšak možno mu vytknúť, že ozbrojený útok nerozobral s väčšou starostlivosťou,[17] a to, že sa nepokúsil definovať ďalšie formy konania patriace pod ozbrojený útok.

Sudcovia Jennings a Schwebel pripojili k rozsudku nesúhlasné stanovisko, v ktorom sa nestotožňujú s reštriktívnym výkladom súdu o dodávke zbraní, logistickej a inej podpory, pretože ho vnímajú za príliš formálny. Sudca Schwebel označil uvedené druhy podpory štátu za druh agresie v zmysle článku 3 definície agresie (rezolúcia 3314).[18] Zároveň tvrdí, že angažovanosť štátu môže dosiahnuť intenzitu ozbrojeného útoku, predovšetkým v prípade, keď okrem logistickej podpory a dodania zbraní, kumulatívne zahŕňa taktiež ďalšie formy účasti na podvratnej činnosti.[19] Sudca Jennings sa taktiež prikláňa k danému ponímaniu a domnieva sa, že *„tvrdenie, že poskytovanie zbraní spojené s logistickou*

---

15 Tamže.

16 GRAY, Ch.: *International Law and the Use of Force*. 2. vyd. Oxford: Oxford university press, 2004, s. 109.

17 Dissenting Opinion of Judge Schwebel to Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, para. 160, 172. [online]. [cit. 2010-01-07]. Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6523.pdf

18 Tamže, par. 166, 167.

19 *„It does not follow that a State's involvement in the sending of armed bands is not to be construed as tantamount to armed attack when, cumulatively, it is so substantial as to embrace not only the provision of weapons and logistical support, but also participation in the re-organization of the rebellion"* Tamže, par. 171.

a inou podporou nie je ozbrojeným útokom, je zachádzaním príliš ďaleko".[20] Keďže *„samotná logistická podpora môže byť rozhodujúca"*,[21] je dôležitý aj samotný výklad termínu logistická podpora. Sudca Schwebel sa domnieva, že toto označenie *„je otvorené, môže tak zahŕňať transport, ubytovanie a zásobovanie vojska"*.[22]

Súd však doslovne nevylučuje kvalifikovať asistenciu ako ozbrojený útok, ak dosiahne za určitých okolností potrebnú intenzitu. V tomto konkrétnom prípade však súd nenašiel dostatok informácií o okolnostiach a motiváciu vpádov Nikaraguy do Hondurasu a Kostariky, a tak nemohol ani určiť intenzitu útoku.[23] Je na škodu veci, že súd sa nepokúsil stanoviť hranicu intenzity, resp. aký druh podpory, poprípade ich kombinácia, môže byť označený za ozbrojený útok. Zostáva tak nezodpovedaná aj otázka, či podpora povstalcov, ktorá ešte nepredstavuje ozbrojený útok, ale už je druhom zakázaného použitia sily, môže byť označená za agresiu.

Hoci súd tvrdí, že *„zdá sa, že existuje všeobecná zhoda o charaktere činov, ktoré môžeme považovať za ozbrojený útok"*,[24] nie je z rozsudku celkom jasné, čo možno za ozbrojený útok považovať.

Vo vzájomnom vzťahu ozbrojeného útoku a agresie sa súd na účel vymedzenia sebaobrany uchýlil k definícii nepriamej agresie (vyslanie ozbrojených bánd, skupín, nepravidelných ozbrojených síl alebo žoldnierov), čím v tomto prípade významne stiera hranicu medzi oboma inštitútmi. Avšak vzhľadom na nedostatok bližšieho objasnenia zo strany súdu, možno povedať, že vzťah týchto pojmov zostáva naďalej nevysvetlený a stále kontroverzný.[25]

---

[20] *„Accordingly, it seems to me that to say that the provision of arms, coupled with „logistical or other support" is not armed attack is going much too far."* Dissenting Opinion of Judge Sir Robert Jennings to Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, s. 543 (resp. 533). [online]. [cit. 2010-01-07]. Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6525.pdf

[21] *„Logistical support rnay itself be crucial."* Tamže.

[22] „the term „logistic support" is so open-ended, including, as it may, the transport, quartering and provisioning of armies"Dissenting Opinion of Judge Schwebel to Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, par. 171. [online]. [cit. 2010-01-07]. Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6523.pdf

[23] Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, par. 231.

[24] *"There appears now to be general agreement on the nature of the acts which can be treated as constituting armed attacks"*, Tamže, par. 195.

[25] GRAY, Ch.: Ref. 16, s. 150.

III. PRÍPAD ROPNÝCH PLOŠÍN

Konflikt medzi Irakom a Iránom v osemdesiatych rokoch 20. storočia ovplyvňoval aj lodnú dopravu a obchod s ropou v Perzskom zálive. Na základe týchto skutočností požiadal Kuvajt USA o ochranu jeho lodí, s tým, že budú plávať pod americkou vlajkou. Aj napriek tomu sa tieto lode stali terčom útokov pripisovaných Iránu. USA, odvolávajúc sa na právo sebaobrany, reagoval odvetnými útokmi na iránske ropné plošiny.[26]

Súd opäť skúmal, či bol splnený základný predpoklad legálneho uplatnenia inštitútu sebaobrany, t. j. či došlo k ozbrojenému útoku. Stanovil, že aby mohol byť americký útok na ropné plošiny *„legálnym konaním, ktorým sa vykonávalo právo na sebaobranu"*, musia USA *„preukázať, že boli voči nim tieto útoky spáchané"* a taktiež, že *„je za ne Irán zodpovedný"*. Taktiež musí byť splnená podmienka ich kvalifikácie ako ozbrojeného útoku „v zmysle článku 51 Charty a obyčajového práva v oblasti použitia sily".[27]

Súd tak v podstate určil podmienky, ktoré musia byť dodržané, aby určitý útok mohol byť označený za ozbrojený útok v zmysle čl. 51 Charty OSN.

Musí nielenže dôjsť k útoku, ale musí byť aj preukázané jeho spáchanie, resp. jeho existencia. Ťarcha dôkazného bremena zaťažuje štát, ktorý sa útoku dovoláva, v tomto prípade USA. V danom prípade musel súd doložiť, že *„Spojené štáty preukázali, že sa stali obeťou ‚ozbrojeného útoku' Iránu, kvôli ospravedlneniu použitia ozbrojenej sily v sebaobrane"*.[28]

Ďalšou podmienkou je pripísať taký útok určitému štátu (Irán), resp. dokázať zodpovednosť za daný útok. Inak povedané, aby mohol štát vykonať svoje právo na sebaobranu, musí v prípade, že táto sebaobrana nie je bezprostredná, dostatočne presne určiť pôvodcu ozbrojeného útoku.

To, že musí ísť o štát, zdôraznil MSD svojím posudkom vo veci Právne dôsledky stavby múru na obývanom palestínskom území (2004), keď jednoznačne odmietol právo na sebaobranu podľa článku 51, lebo ozbrojený útok nebol prisúdený štátu, ale inému subjektu.[29] Vzhľadom na teroristické útoky

---

[26] HARRIS, D., J.: *Cases and Materials on International law.* 6. vyd. London: Sweet an Maxwell Limited, 2004,. s. 925.

[27] *„/.../in order to establish that it was legally justified in attacking the Iranian platforms in exercise of the right of individual self-defence, the United States has to show that attacks had been made upon it for which Iran was responsible; and that those attacks were of such a nature as to be qualified as „armed attack" within the meaning of that expression in Article 51 of the UN Charter, and as understood in customary law on the use of force."* Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, par. 51

[28] Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, par. 57.

[29] *„Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inzerent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. However, Israel does not claim that the*

z 11. septembra 2001 je nutné si položiť otázku, či nie je potrebné prehodnotiť a zahrnúť do tejto problematiky aj iné subjekty. Túto potrebu potvrdila aj Rada bezpečnosti, keď deň po danom útoku uznala uplatnenie práva na sebaobranu.[30] To je však už skôr námetom na opätovné ďalšie rozpracovanie, ako som už spomínal.

V prvom prípade USA tvrdili, že došlo k útoku na tanker MV Sea Isle City, ktorý zasiahla raketová strela odpálená z územia Iraku. Avšak daná časť územia bola v tom čase pod kontrolou Iránu a na jeho území sa nachádzalo niekoľko odpaľovacích zariadení pre dané strely.[31] Irán namietal, že za týmito útokmi je Irak, ktorý sa tým snaží vyprovokovať protiopatrenia proti Iránu.[32]

V druhom prípade súd skúmal náraz americkej fregaty na mínu, ktorú podľa slov zástupcov USA uložili príslušníci ozbrojených síl Iránu.[33] Súd v oboch prípadoch konštatoval, že predložené dôkazy USA nie je možné považovať za dostačujúce v zmysle prisúdenia tohto aktu Iránu.[34] Nepodarilo sa tak určiť subjekty, ktoré boli pôvodcami oboch útokov. Stalo sa tak aj napriek tomu, že USA predložili také dôkazy, ako satelitné snímky alebo záznamy z lietadiel systému včasnej výstrahy monitorujúcich vzdušný priestor v tejto oblasti. Súd však takéto dôkazy označil za nepreukázateľné.[35] Je na zamyslenie, či súd zbytočne nestanovil prísne parametre na dokázanie požiadaviek prisúdenia. Inak povedané, nevylúčil tak súd v tomto prípade možnosť preukázania existencie ozbrojeného útoku? Nestanovil prísne podmienky technickej náročnosti dokazovania určenia pôvodcu ozbrojeného útoku? Jedna z odpovedí by nás mohla viesť k názoru, že v konečnom dôsledku zvýhodnil prípadného útočníka, ktorý by sa tak v súlade s medzinárodným právom mohol za určitých okolností uchyľovať k páchaniu protiprávnych aktov, ktoré by síce dosahovali úroveň ozbrojeného útoku, ale v konečnom dôsledku by mu to nebolo možné pričítať. Aj vzhľadom na predchádzajúce úvahy pôsobí prekvapivo vyjadrenie súdu, keď v prípade druhého incidentu uznal, že *„nevylučuje možnosť, že podmínovanie jedinej vojnovej lode môže byť dostatočným dôvodom na uplatnenie ‚inherentného práva na sebaobranu'"*.[36] Toto tvrdenie súdu v porovnaní s hodnotením predchádzajúcich incidentov by opäť mohlo vytvárať dojem, že súd kládol dôraz

attacks against it are imputable to a foreign State." Legal Consequences cf the Construction of a Wa11in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion of 9 July 2004, par. 139.

30 Rezolúcia 1368 (2001) z 12. septembra 2001.

31 Tamže, par. 53.

32 Tamže, par. 55 a 56.

33 Tamže, par. 69.

34 Tamže, par. 71.

35 Tamže, par. 57.

36 Tamže, par. 72.

na vojenský charakter napadnutého cieľa. K tejto problematike sa súd už ale nemal možnosť vyjadriť, keďže v tomto prípade nebola preukázané prisúdenie tohto útoku Iránu.

Podobne ako v prípade Nikaragua v. USA (pozri vyššie), v ktorom je ozbrojený útok prezentovaný ako najzávažnejšia forma použitia sily,[37] aj tu súd nepriamo vyžadoval dosiahnutie určitej intenzity ozbrojenej sily.[38]

Uvedené podmienky musia byť, samozrejme, dodržané kumulatívne. To znamená, že hoci by útoky bolo možné pričítať Iránu, ale USA by nepreukázali dosiahnutie určitej intenzity útokov, nebolo by možné uplatniť inštitút sebaobrany v zmysle Charty OSN.[39]

MSD musel taktiež zhodnotiť, či útok len na samotné americké plavidlá dosahuje významu útoku na štát. Súd dospel k názoru, že ani separátne, ani v súbehu s ostatnými incidentmi by tento útok nebolo možné kvalifikovať ako ozbrojený útok odôvodňujúci použitie sily v sebaobrane. Uviedol, že na základe posúdenia všetkých okolností nie je možné jednoznačne stanoviť, že Irán konal so zámerom zaútočiť na objekt pod ochranou USA, a nemožno tak hovoriť o ozbrojenom útoku v zmysle rozsudku v prípade Nikaragua.[40] Inak povedané, ozbrojeným útokom v tomto prípade nie je napadnutie strelou alebo mínou, pokiaľ nie je preukázateľné, že útok smeroval proti postihnutému štátu.[41] Otázne je, či tento záver súdu treba vykladať vzhľadom na konkrétny prípad alebo je možné ho vnímať všeobecne. Otázne ostáva taktiež i to, či požiadavka špecifického úmyslu zasiahnuť určitý cieľ má oporu v praxi štátov. Argumentom proti takejto požiadavke by mohlo byť logické tvrdenie niektorej časti doktríny, ktorá presadzuje názor, že pre vznik zodpovednosti štátu nie je podmienkou úmysel, ale postačuje samotné spôsobenie ujmy. [42]

Spojené štáty sa v prípade neodvolávali na jeden konkrétny útok, ale hovorili o sérii útokov, ku ktorým malo dôjsť.[43] USA však podľa súdu dostatočne

---

[37] Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, par. 191.

[38] GRAY, Ch.: Ref. 16, str. 119

[39] Tamže.

[40] *„Even taken cumulatively, and reserving, as already noted, the question of Iranian responsibility, these incidents do not seem to the Court to constitute an armed attack on the United States, of the kind that the Court, in the case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, qualified as a „most grave" form of the use of force."* Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, par. 64.

[41] GRAY, Ch.: Ref. 16, s. 119.

[42] OCHOA-RUIZ, N. – SALAMANCA-AGUADO, E.: Exploring the Limits of International Law relating to the Use of Force in Self-defence. In The European Journal of International Law, 2005, Vol. 16 no 3., s. 514.

[43] *„It asserted that that incident was „the latest in a series of such missile attacks against United States flag and other nonbelligerent vessels in Kuwaiti waters in pursuit of peaceful commerce" "*

nepreukázali existenciu daných útokov, v zmysle testu uvedeného vyššie, čo logicky znamenalo, že súd ani nemohol konštatovať, že došlo ku konkrétnemu útoku, resp. k sérii útokov. Je na škodu veci, že súd nemal priestor vyjadriť svoj názor na otázku, či môže niekoľko čiastkových útokov naplniť znaky ozbrojeného útoku. K tejto otázke sa súd nevyjadril ani vo všeobecnej rovine a zostáva tak naďalej nezodpovedaná.

ZÁVER

Stotožňujeme sa s postojom, ktorý predkladá vo svojom separátnom stanovisku sudca Simma (prípad Ropných plošín). Tvrdí, že existujú dve roviny, ktoré treba rozlišovať. Prvou je rovina *„ozbrojeného útoku v zmysle verzie textu článku 51“*, ktorá odôvodňuje použitie sebaobrany. Existuje ale aj *„nižšia úroveň neprateľského postupu, nedosahujúceho úroveň ‚ozbrojeného útoku' v zmysle čl. 51 Charty OSN“*. Aj tu Simma pripúšťa obranu zo strany štátu, ale iba vo forme *„odozvy obmedzenejšieho rozsahu a intenzity“*, pričom hlavným rozdielom je, *„že nevzniká možnosť kolektívnej obrany“* ako v prípade Nikaragua (pozri vyššie). Inak povedané, štát je v tomto prípade *„viazaný veľmi prísnymi požiadavkami účelnosti, proporcionality a naliehavosti“*.[44] Môžeme teda skôr hovoriť o určitých „protiopatreniach“, o ktorých sa zmieňuje MSD aj v prípade Nikaragua.[45]

Hoci by sa mohlo zdať, že toto stanovisko sa javí v zmysle postoja sudcu Jenningsa v prípade Nikaragua za zbytočne obmedzujúce, snaží sa, podľa nášho názoru, čo najcitlivejšie riešiť otázku použitia sebaobrany. Uvedomuje-

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, par. 62.

[44] *„To sum up my view on the use of force/self-defence aspects of the present case, there are two levels to be distinguished: there is, first, the level of „armed attacks“ in the substantial, massive sense of amounting to „une agression armée“, to quote the French authentic text of Article 51. Against such armed attacks, self-defence in its not infinite, but still considerable, variety would be justified. But we may encounter also a lower level of hostile military action, not reaching the threshold of an „armed attack“ within the meaning of Article 51 of the United Nations Charter. Against such hostile acts, a State may of course defend itself, but only within a more limited range and quality of responses (the main difference being that the possibility of collective self-defence does not arise, cf. Nicaragua) and bound to necessity, proportionality and immediacy in time in a particularly strict way."* Separation Opinion of Judge Simma to Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, par. 13 [online]. [cit. 2010-01-10]. Dostupné na internete: http://www.icj-cij.org/docket/files/90/9735.pdf

[45] „While an armed attack would give rise to an entitlement to collective self-defence, a use of force of a lesser degree of gravity cannot. as the Court has already observed (paragraph 21 1 above). produce any entitlement to take collective countermeasures involving the use of force.“ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment of 27 June 1986, par. 249.

me si však, že tak ako veľa iných pokusov definovania pojmov, aj tu sa dostávame v doktrinálnej rovine do bludného kruhu určenia presnej hranice, v tomto prípade hranice medzi týmito dvoma rovinami.

SUMMARY

The paper / contribution focuses on the analysing of one of the most important terms within the *ius ad bellum* area (right to use the armed force) – i.e. analysing of the term „armed attack" that is still unexplained and unclear term of public international law with a lot of unanswered questions despite a lot of attempts to explain it. Author tries to find an individual point of view on the issue. He analyses the case – law of International Court of Justice; the opinions of judges are confrontated with the facts and the teaching of most highly qualified publicists of public international law. He concentrates on 2 crucial cases relating to the above mentioned issue – i.e. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua and Oil Platform Case.

Author is inclined to the attitude presented by judge Simma in the case of Oil Platforms. In his dissenting opinion. Simma claims that 2 levels exist which should be distinguished. The first is represented by an armed attack under article 51 of the UN Charter, which gives a reason for a self-defence. But a lower level of enemy approach exists that do not fullfil the criterion of armed attack under the article 51 of the UN Charter that allow the defence of a State in the form of „response of lower extent / range and intensity" only. The main difference is that the possibility of collective defence does not come into being. In the other word, in a present case a State is obliged by an especially strict requirement of usesfullness, proporcionality and urgency. Some counter-measures mentioned in „Nicaragua Case" might be taken into consideration.

III. SÚKROMNÉ PRÁVO

Aktuálna judikatúra Súdneho dvora EÚ a zákaz diskriminácie podľa pohlavia

Helena Barancová

Synopsa: Dlhoročná rozhodovacia činnosť Súdneho dvora EÚ celkom jednoznačne ukazuje, že výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia Súdny dvor interpretuje relatívne reštriktívne. Osobitne pokiaľ ide o právnu rovinu prístupu k zamestnaniu, judikatúra Súdneho dvora EÚ posledných rokov ukazuje, že ako výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia v otázke prístupu k zamestnaniu sa nesmú chápať povolania ako celok, ale len určité činnosti v rámci povolaní a spôsob ich výkonu. Obdobne výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania pri materstve a tehotenstve žien sa majú vzťahovať len na tehotné ženy a ženy krátko po pôrode. Príslušný čas po pôrode si ustanoví príslušný členský štát. Výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania v prípade pozitívnych opatrení v prístupe k zamestnaniu v prospech žien majú svoje hranice a podľa aktuálnej judikatúry Súdneho dvora EÚ nemôžu platiť automaticky bez zohľadnenia okolností konkrétneho prípadu.

Kľúčové slová: pohlavie, zákaz diskriminácie podľa pohlavia, primárne právo EÚ, sekundárne právo EÚ, priama diskriminácia, nepriama diskriminácia, obťažovanie, sexuálne obťažovanie, pokyn na diskrimináciu, transsexualita, výnimky zo zákazu diskriminácie podľa pohlavia, pozitívne opatrenia, tehotenstvo, materstvo, podstatné a rozhodujúce požiadavky výkonu práce.

ÚVOD

Celé desaťročia bolo možné sledovať bohatú legislatívnu činnosť orgánov EÚ pri rozvíjaní zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia spolu s početnou judikatúrou Súdneho dvora EÚ, nadväzujúcu najmä na smernicu 1976/207/EHS v znení smernice 2002/73/ES o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v prístupe k zamestnaniu, odbornej príprave a postupe v zamestnaní a v pracovných podmienkach. Táto smernica bola v roku 2006 nahradená smernicou 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitosti a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania (ďalej len smernica 2006/54/ES), ktorá sa z hľadiska svojej vecnej pôsobnosti vzťahuje nielen na zákaz diskriminácie podľa pohlavia, ale aj na zákaz diskriminácie pri zmene pohlavia. Jej relatívne široký vecný rozsah zahrnuje aj zákaz diskriminácie pri odmeňovaní za prácu mužov a žien, rovnaký postup v odbornej príprave, pracovné podmienky vrátane odmeny za prácu a prepustenia zo zamestnania, ako aj podnikové systémy sociálneho zabezpečenia.

Pri posudzovaní prípadov súvisiacich s diskrimináciou podľa pohlavia sa vychádza z pojmu zamestnanec ako z pojmu práva EÚ a členským štátom nedovoľuje na účely rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia vymedziť vo svojom vnútornom zákonodarstve pojem zamestnanec inak. Samotná smernica 2006/54/ES nevymedzuje pojem zamestnanec a podľa aktuálnej judikatúry Súdneho dvora EÚ treba vychádzať z pojmu zamestnanec tak, ako ho zakotvuje primárne právo EÚ v článku 45 Zmluvy o fungovaní EÚ (ďalej len ZfEÚ).

Zákaz diskriminácie podľa pohlavia pri odmeňovaní mužov a žien bol popri primárnom práve, článku 119 ZES, upravený aj samostatnou smernicou 75/119/EHS. Početná judikatúra Súdneho dvora sa pri interpretácii zásady rovnakého odmeňovania mužov a žien pri odmeňovaní za prácu napriek existencii osobitnej smernice v prevažnej miere opierala o článok 119 ZES.

Súdny dvor v rozhodnutí C- 25/02 (Rinke) výslovne deklaroval, že zákaz diskriminácie je základným právom ES.

Zákaz diskriminácie podľa pohlavia sa viaže na pohlavie ako zakázaný diskriminačný dôvod (znak) podľa smernice 2006/54/ES. Pod ochranou smernice sú nielen ženy a muži, ale aj transsexuáli. Bod 3 smernice 2006/54/ES zakotvuje, že zásada rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia sa uplatňuje aj na zmenu pohlavia. Transsexualitu Súdny dvor považuje za diskrimináciu podľa pohlavia na rozdiel od sexuálnej orientácie, ktorá je popri pohlaví samostatným protidiskriminačným znakom.

Pohlavie ako biologická vlastnosť nie je podľa odbornej literatúry identické s pojmom rod ako sociálnou kategóriou. Diskriminácia z dôvodu tehotenstva, ako aj diskriminácia z dôvodu pohlavnej a rodovej identifikácie je podľa práva EÚ diskrimináciou podľa pohlavia. Doterajšia judikatúra Súdneho dvora EÚ sa zaoberala spornými problémami diskriminácie podľa pohlavia, predovšetkým v súvislosti s otázkami transsexuality a homosexuality. Napríklad prepustenie zamestnanca pre zmenu pohlavia hodnotila ako diskrimináciu podľa pohlavia. Aj diskrimináciu podľa pohlavia životného partnera Súdny dvor EÚ posúdil ako diskrimináciu podľa pohlavia. Na druhej strane nepriznanie nároku na vdovecký dôchodok po partnerovi rovnakého pohlavia Súdny dvor posúdil ako diskrimináciu pri odmeňovaní za prácu podľa pohlavia.

I. PRIAMA DISKRIMINÁCIA A NEPRIAMA DISKRIMINÁCIA PODĽA POHLAVIA

Za priamu diskrimináciu podľa pohlavia Súdny dvor EÚ považoval odmietnutie uchádzačky o zamestnanie na základe tehotenstva C- 177/ 88 (Dekker) alebo skončenie pracovného pomeru kvôli neprítomnosti v práci ženy kvôli tehotenstvu C- 421/ 92 (Habermann – Beltermann). V uvedenej právnej veci Súdny dvor EÚ výslovne stanovil, že výpoveď na základe tehotenstva za-

kladá priamu diskrimináciu. Podľa rozhodnutia Súdneho dvora EÚ v právnej veci Nikoloudi aj diskrimináciu skupiny, ktorá sa skladá výlučne zo žien (upratovačky) treba považovať za priamu diskrimináciu.

V právnej veci Brown Súdny dvor EÚ konštatoval priamu diskrimináciu podľa pohlavia, ak je zamestnankyňa prepustená v ktoromkoľvek časovom okamžiku svojho tehotenstva z dôvodu neprítomnosti v práci v dôsledku choroby spôsobenej tehotenstvom.

Na druhej strane v právnej veci Herz Súdny dvor EÚ neuznal danosť diskriminácie pri výpovedi pre chorobu, ktorá nesúvisí s tehotenstvom, resp. pre chorobu, ktorá je prisudzovaná tehotenstvu, ale sa prejaví až po skončení materskej dovolenky C-179/88 (Herz).

Rozhodnutie Súdneho dvora EÚ v právnej veci C-177/88 (Dekker) z 8. novembra 1990 sa v odbornej literatúre považuje za jedno z podstatných rozhodnutí o priamej diskriminácii. Súdny dvor EÚ v uvedenej právnej veci vyslovil názor, že *„existencia priamej diskriminácie v prístupe k zamestnaniu závisí od posúdenia otázky, či pri existencii podstatného dôvodu odmietnutia prijatia do zamestnania ide o taký dôvod, ktorý platí a vzťahuje sa na zamestnancov bez rozdielu pohlavia, alebo či sa takýto dôvod vzťahuje výlučne len na jedno z pohlaví“*. Podľa výroku Súdneho dvora EÚ v tejto veci zamestnávateľ priamo poruší zásadu rovnakého zaobchádzania, zakotvenú v článku 2 (1) a (3) smernice 76/207/EHS, pokiaľ odmieta uzavrieť pracovnú zmluvu s kandidátkou ženského pohlavia, ktorú považuje za vhodnú na dané pracovné miesto len preto, že toto odmietnutie je založené na možných nepriaznivých dôsledkoch pre zamestnávateľa kvôli zamestnaniu tehotnej ženy vzhľadom na právne predpisy o práceneschopnosti tehotnej ženy počas tehotenstva, ako aj práceneschopnosti pre chorobu. Skutočnosť, že na príslušné pracovné miesto sa nehlásili muži, nemá vplyv na danosť porušenia zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia. Odmietnutie prijatia do zamestnania kvôli tehotenstvu sa môže vzťahovať len na ženy, preto predstavuje priamu diskrimináciu na základe pohlavia.

Časť odbornej literatúry vyjadruje pochybnosť o tom, či tehotenstvo ako znak prislúcha do zákazu diskriminácie podľa pohlavia. V prípade tehotenstva nedochádza k nerovnakému zaobchádzaniu podľa pohlavia, ale kvôli tehotenstvu. Nie je znevýhodnená žena, ale tehotná žena. Že tehotné môžu byť len ženy, nespôsobuje žiadny rozdiel, pretože ani to nemení nič na tom, že je to len jedno kritérium úzko spojené s pohlavím, ale nie je ním samo pohlavie, podľa ktorého sa rozlišuje. Existuje len zákaz diferencovania kvôli pohlaviu, nie kvôli tehotenstvu. Preto niektorí autori vychádzajú z názoru, že rozlišovanie podľa tehotenstva by malo byť zaradené pod zákaz diskriminácie kvôli veku (napríklad preto, že staré ženy nerodia). Tretím riešením podľa názoru autorky by bolo, ak by tehotenstvo bolo samostatným znakom zákazu diskriminácie. Za priamu diskrimináciu podľa pohlavia Súdny dvor EÚ posúdil v posledných rokoch nielen kvôli tehotenstvu ženy, ale aj materstva.

Osobitnú skupinu priamej diskriminácie žien v porovnaní s mužmi tvorili prípady práceneschopnosti žien. Súdny dvor k týmto prípadom zaujal postoj, že musí ísť o práceneschopnosť ženy podmienenej tehotenstvom alebo materstvom, ktorá nemá nič spoločné s inými druhmi práceneschopnosti. Išlo o práceneschopnosť žien predovšetkým po pôrode. Za diskrimináciu Súdny dvor považuje akékoľvek znevýhodnenie žien–matiek z dôvodu ich neprítomnosti v práci kvôli tehotenstvu, pre pracovnú neschopnosť podmienenú tehotenstvom alebo materstvom. Materská dovolenka by sa podľa Súdneho dvora mala započítavať do odpracovaných rokov. Neprípustnou diskrimináciou je podľa Súdneho dvora aj prípad, ak zamestnankyňa nemohla mimo rámca čerpania svojej materskej (rodičovskej) dovolenky vyčerpať svoju ročnú dovolenku na zotavenie.

II. NEPRIAMA DISKRIMINÁCIA

K nepriamej diskriminácii podľa pohlavia dochádza často pri štatisticky podstatnom znevýhodňovaní žien v pracovnom pomere v porovnaní s mužmi. Ide predovšetkým o diskrimináciu žien pri uplatňovaní čiastočného pracovného úväzku.

Dannosť diskriminácie podľa pohlavia sa skúma nielen v prístupe k zamestnaniu, ale aj v pracovných podmienkach, odmeňovaní za prácu vrátane prepustenia zo zamestnania, pričom ako komparátor vo vzťahu k druhému pohlaviu vystupuje nielen tá istá práca u zamestnávateľa, ale aj práca rovnocenná. Porovnanie z hľadiska transparentnosti sa uskutočňuje vo vzťahu k pracovným podmienkam jednotlivo, nie vcelku.

1. Prístup k zamestnaniu

Pri probléme zásady rovnakého zaobchádzania medzi mužmi a ženami vzhľadom na prístup k zamestnaniu nemožno podľa aktuálnej judikatúry Súdneho dvora generálne vylúčiť ženy z výkonu práce pod zemou.

Súdny dvor EÚ konštatoval priamu diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu aj v právnej veci C- 207/98 (Mahlburg) z 3. februára 2000. Zamestnávateľ v zmysle tohto rozhodnutia nesmie odmietnuť prijať do zamestnania tehotnú ženu s odôvodnením, že nemožnosť plniť si pracovné úlohy v priebehu tehotenstva sú prekážkou, aby bola zaradená na pracovné miesto s perspektívou výkonu zamestnania na neurčitý čas.

2. Pracovné podmienky a skončenie pracovného pomeru

Pracovné podmienky spolu s podmienkami prepustenia podliehajú zákazu diskriminácie podľa pohlavia. Pojem pracovné podmienky v smernici je relatívne nejasný, čo obdobne platí aj pre pojem podmienky prepustenia. Do pojmu pracovné podmienky sa nemá podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ zahŕňať sexuálne obťažovanie, ale ide o prostredie, v ktorom sa vykonáva práca. V prípade pracovných podmienok ide podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ o právne podmienky výkonu práce, do vecného rozsahu ktorých patria aj dávky, ktoré predpokladajú pracovnoprávny vzťah C- 116/94 (Meyers)], ale aj nárok na ročné dividendy C- 136/95 (Thibault), ako aj skončenie pracovného pomeru C-19/81 (Burton).

Pod pojem pracovné podmienky podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ prislúcha aj výpoveď kvôli tehotenstvu C- 32/93 (Webb) alebo tehotenstvom podmienenú chorobu a s tým súvisiacu neprítomnosť v práci C- 349/96 (Brown), ako aj povinné penzionovanie pri dosiahnutí určitého veku C- 181/84 (Roberts), C- 152/84 (Marschall I.), C- 262/84 (Beets–Proper). Právo EÚ, ktoré zakotvuje zákaz nerovnakého zaobchádzania v zamestnaní v oblasti pracovných podmienok, sa vzťahuje aj na osobitnú ochranu proti výpovedi, ak právne predpisy členského štátu ochraňujú pred výpoveďou zo sociálnych dôvodov určité osobitné kategórie zamestnancov. Na základe právnej veci Burton pojem prepustenie treba vykladať široko ako ukončenie zamestnaneckého vzťahu medzi zamestnancom a jeho zamestnávateľom, dokonca i v rámci dobrovoľného odchodu zamestnanca zo zamestnania. Ide o zabezpečenie rovnakých podmienok pri skončení pracovného pomeru zo strany zamestnávateľa, aké platia pre mužov, najmä v nadväznosti na tehotenstvo, dočasnú práceneschopnosť a pri dosiahnutí určitého veku. Žena, ktorú by zamestnávateľ prepustil len z dôvodu vzniku nároku na starobný dôchodok, ktorý je podľa národných právnych úprav nižší pre ženy ako pre mužov, je diskrimináciou podľa pohlavia. V právnej veci Webb vo výroku Súdny dvor EÚ deklaroval, že článok 2 (1) smernice 76/207/EHS zakazuje prepustiť zamestnankyňu prijatú na zastupovanie počas materskej dovolenky inej zamestnankyne, pretože nemôže plniť pracovné povinnosti, lebo sama krátko po nástupe do zamestnania zistila, že je tehotná. V odôvodnení Súdny dvor EÚ vyjadril, že ochrana, ktorú európske právo poskytuje ženám počas tehotenstva a po pôrode, nemôže závisieť od toho, či prítomnosť takejto zamestnankyne je pre riadnu prevádzku podniku nevyhnutná. Akýkoľvek opačný výklad by spôsobil neúčinnosť príslušných ustanovení smernice.

3. Pojem rovnakej odmeny

Pojem rovnakej odmeny vymedzuje ZES v článku 157 ZfEÚ (predtým v článku 141 Zmluvy ES) relatívne široko. Odmenou za prácu treba rozumieť obvyklú základnú alebo minimálnu mzdu alebo plat a všetky dávky, ktoré zamestnávateľ vypláca priamo alebo nepriamo v hotovosti alebo v naturáliách zamestnancovi v pracovnom pomere.

Európsky súdny dvor vykladá pojem odmeny za vykonanú prácu relatívne extenzívne. Pod tento pojem zahrňuje nielen peňažnú, ale aj vecnú odmenu zamestnávateľa za výkon práce, ako aj dávky podnikového sociálneho poistenia, ktoré majú priamy alebo nepriamy súvis s pracovným pomerom.

Rovnosť odmeňovania bez rozdielu pohlavia znamená:

a) že odmena za rovnakú prácu pri úkolovej mzde sa vypočíta podľa rovnakej sadzby;
b) že odmena za prácu je pri časovej mzde za rovnakú prácu rovnaká.

Z hľadiska vecnej pôsobnosti právo na rovnaké zaobchádzanie medzi mužmi a ženami v oblasti odmeňovania za prácu znamená rovnakú odmenu za rovnakú prácu, ktorej na roveň je postavená aj rovnocenná práca. Preto rozhodujúcim kritériom rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami pri odmeňovaní za prácu nie je len identita práce, ale aj jej rovnocennosť.

Systém pracovného odstupňovania zamestnávateľa musí spočívať na spoločných kritériách pre zamestnancov mužského i ženského pohlavia a musí byť koncipovaný tak, aby vylučoval diskrimináciu. Zamestnávateľ má tak stanovovať mzdové kritériá za vykonávanú prácu, aby boli rovnaké pre mužov a ženy.

IV. VÝNIMKY ZO ZÁSADY ROVNAKÉHO ZAOBCHÁDZANIA PODĽA POHLAVIA

Súdny dvor EÚ pripúšťa výnimky zo zákazu diskriminácie.

Ešte pred prijatím smernice 2006/54/ES článok 2 ods. 1 smernice 1976/207/EHS zakotvil tri druhy výnimiek zo zásady rovnakého zaobchádzania. Smernica 2006/54/ES zovšeobecňuje tieto výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia. Podľa bodu 19 smernice 2006/54/ES *„každá výnimka zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia by mala byť obmedzená na tie pracovné činnosti, pre ktoré je potrebné zamestnanie osoby konkrétneho pohlavia z dôvodu ich povahy alebo súvislostí, v akých sa tieto činnosti vykonávajú, pod podmienkou, že cieľ je legitímny a v súlade so zásadou proporcionality“*.

K prvému okruhu výnimiek patria výnimky, ktoré umožňujú zamestnávateľovi vylúčiť ženy z určitých pracovných činnosti v rámci prístupu k zamestnaniu. Druhý a tretí okruh výnimiek sa vzťahuje na pozitívne opatrenia,

na ochranu žien z dôvodu tehotenstva a materstva a pozitívne opatrenia na rovnosť šancí (článok 157 ZfEÚ). Podľa aktuálneho právneho stavu judikatúry Súdneho dvora EÚ sa nepripúšťa, aby členské štáty ako výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia považovali celé povolania. Musí vždy ísť o určité pracovné činnosti z hľadiska povahy a spôsobu ich výkonu.

1. Odlišné zaobchádzanie v prístupe k zamestnaniu ako nevyhnutný predpoklad pracovnej činnosti

Podľa judikatúry Súdneho dvora EÚ rozsah týchto pracovných činností by mal členský štát zakotviť reštriktívnym spôsobom.

Ide o tri základné podmienky, ktoré musia byť splnené kumulatívnym spôsobom, t. j. musí ísť o:

- prirodzenú a rozhodujúcu požiadavku na povolanie a
- rozdielne zaobchádzanie je odôvodnené povahou určitej pracovnej činnosti alebo súvislostí, za ktorých sa povolanie vykonáva a
- cieľ rozdielneho zaobchádzania je legitímny a požiadavka primeraná.

Vyššie uvedené nevyhnutné predpoklady na oprávnené rozdielne zaobchádzanie podľa pohlavia nie sú správne implementované nielen do § 1 Zákonníka práce, ale ani do § 8 ods. 1 antidiskriminačného zákona. Na rozdiel od článku 14 bod 2 smernice 2006/54/ES ustanovenie § 1 Zákonníka práce zakotvuje, že fyzické osoby majú právo na prácu a slobodnú voľbu povolania bez akejkoľvek diskriminácie *„s výnimkou prípadu, ak to ustanovuje zákon"*. Takto formulovaná výnimka zo zásady rovnakého zaobchádzania nie je v súlade so smernicou, pretože v rozpore s ňou umožňuje už zo zákonného zakotvenia v zákone vyvodzovať, že výnimka je oprávnená bez ohľadu na povahu vykonávanej práce. Samotná výnimka ustanovená zákonom ešte neznamená, že správanie nemá diskriminačnú povahu vo vzťahu k právu EÚ. Článok 14 bod 2 smernice 2006/54/ES (predtým článok 2 ods. 6 smernice 1976/207/EHS v znení 2002/73/ES) nepovoľuje vyňatie celých kategórií zamestnaneckých činností v rozsahu pôsobnosti smernice a viaže výnimky na osobitnú povahu konkrétnej činnosti a k tomu pridáva navyše požiadavku legitímneho cieľa a súčasne vyžaduje primeranosť požiadavky na povolanie. Z uvedeného článku smernice vyplýva, že výnimka zo zákazu diskriminácie podľa pohlavia v prípade prirodzených a rozhodujúcich požiadaviek na povolanie by mala byť povolená iba za veľmi obmedzených okolností a mala by sa posudzovať podľa dvojakého testu: legitímnosti cieľa a primeranosti požiadavky.

Zásada rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia v prístupe k zamestnaniu zahrňuje podmienky pred založením pracovnoprávneho vzťahu, ako aj dávky v spojitosti s podporou zamestnávania. V tejto súvislosti boli v predchádzajúcich rokoch prijaté viaceré rozhodnutia Súdneho dvora EÚ, hlavne v právnych

veciach; C- 14/83 (Colson), C- 79/83 (Harz), C-180/95 (Draehmpaehl). Pojem prístupu k zamestnaniu podľa existujúcej judikatúry Súdneho dvora EÚ zahrnuje preto nielen oblasť pracovnoprávnych vzťahov pred založením pracovného pomeru, ale aj dávky, ktoré poskytuje štát z oblasti trhu práce a ponuky pracovných miest C- 116/94 (Meyers), C- 248/83 (Komisia SRN).

V právnej veci C- 318/86 (Komisia c/a Francúzsko) sa pred Súdnym dvorom EÚ riešila oprávnenosť výnimky v prístupe k zamestnaniu v dozorných orgánoch výkonu trestu odňatia slobody, ktoré podľa francúzskej legislatívy boli prístupné len pre mužov. Keďže činnosť zamestnancov pôsobiacich v dozorných orgánoch nevyžadoval žiaden pravidelný kontakt s odsúdenými, Súdny dvor EÚ vyslovil, že pohlavie zamestnanca nemôže byť pri výkone takejto pracovnej činnosti nevyhnutným predpokladom.

V právnej veci C-165/82 (Komisia c/a Spojené kráľovstvo) Súdny dvor EÚ vyslovil, že *„prijatie generálnej výnimky zo zákazu diskriminácie podľa pohlavia pre malých podnikateľov domácich firiem do päť zamestnancov nie je v zmysle článku 2 ods. 2 smernice 76/207/EHS oprávnené“*. Hoci tieto činnosti v domácich firmách vyžadujú tesný vzťah medzi zamestnancom a zamestnávateľom a pohlavie na určité pracovné činnosti v domácnosti môže mať rozhodujúci význam, ale to súčasne nemôže platiť pre všetky pracovné činnosti v súkromných domácich firmách, preto ani v malom podniku nemôže predstavovať pohlavie zamestnanca nevyhnutný predpoklad výkonu každej práce bez ohľadu na jej charakter.

Osobitný význam v tejto skupine výnimiek zo zásady rovnakého zaobchádzania majú pracovné činnosti, ktoré si vyžadujú službu so zbraňou.

V právnej veci C- 222/84 pani Johnstonová bola zamestnaná ako pomocná policajtka v Severnom Írsku. Kvôli nepokojom museli policajti, ktorí dovtedy chodili neozbrojení, mať k dispozícii zbraň. Ženy nemali byť vybavené strelnými zbraňami a ani sa nepočítalo s ich vyškolením. Z podobných jednotiek, v ktorých pracovala aj pani Johnstonová, v ktorých sa neskôr predpokladalo nosenie zbraní, mali byť ženy prepustené a nemali sa im predĺžiť pracovné zmluvy. Aj pani Johnstonovej zamestnávateľ odmietol poskytnúť školenie zamerané na zaobchádzanie so zbraňou a ani jej nepredĺžil pracovnú zmluvu, pretože bola žena. Európsky súdny dvor túto situáciu uznal za oprávnenú výnimku zo zásady rovnakého zaobchádzania, pretože vyplýva z takej vnútropolitickej situácie, ktorá je príznačná častými útokmi na policajtov, a preto vyžaduje, aby úlohy ozbrojenej polície vykonávali ozbrojení muži. V tejto súvislosti uznal Súdny dvor EÚ túto výnimku zo zásady rovnakého zaobchádzania nie kvôli zachovaniu štátnej bezpečnosti, pre ktoré nie je v smernici 76/207/EHS právny základ, ale preto, že skutočné podmienky výkonu práce policajta predstavuje neodmysliteľný predpoklad potrebný na vykonávanie tejto činnosti mužmi. V tomto rozhodnutí Súdny dvor EÚ súčasne vyslovil, že výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania z vyššie uvedeného dôvodu musia byť bezvýhradne zdôvodnené vnútropolitickou situáciou, ktorá je poznačená častými útokmi na policajtov.

V tejto skupine prípadov je aj právna vec C- 273/97 (Sirdar), týkajúca sa vylúčenia žien z prístupu k zamestnaniu v elitnej jednotke britskej armády (Royal Marines).

Naproti tomu generálne vylúčenie žien z prístupu do ozbrojených síl, v ktorých sa predpokladá služba so zbraňou v Spolkovej republike Nemecko (Bundeswehr), Súdny dvor EÚ v právnej veci C- 285/98 (Kreil) hodnotil za porušenie zásady rovnakého zaobchádzania v zmysle smernice 76/207/EHS. Ženy podľa nemeckej legislatívy boli vyňaté zo služby so zbraňou a mali prístup len k zdravotníckym a hudobným službám v armáde. Túto výnimku zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia Súdny dvor EÚ nepovažoval za oprávnenú v zmysle článku 2 ods. 2 smernice 76/207/EHS. V uvedenom rozhodnutí Súdny dvor EÚ tiež vyslovil, že povolania, ktoré môžu členské štáty vylúčiť z osobnej pôsobnosti smernice 76/207/EHS, by sa mali obmedziť na tie, ktoré si nutne vyžadujú zamestnanie osoby jedného pohlavia za predpokladu, že sledovaný cieľ je legitímny a zodpovedá zásade proporcionality. V právnej vete Súdny dvor EÚ výslovne vyhlásil, že *„právna úprava Spolkovej republiky Nemecko, podľa ktorej sú ženy úplne vylúčené z ozbrojených služieb v Bundeswehri a môžu tam poskytovať len zdravotnícke a vojensko-hudobné služby, je v rozpore s článkom 2 ods. 2 smernice 76/207/EHS“*.

2. Pozitívne opatrenia

A. Odlišné zaobchádzanie pri tehotenstve a materstve

Druhou skupinou výnimiek zo zásady rovnakého zaobchádzania sú právne predpisy na ochranu žien pri tehotenstve a materstve. Pretože o legitimite tejto výnimky zo zásady rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia neexistujú pochybnosti, nepodlieha povinnosti revízie Európskej komisie. Nejde však o preferenciu materstva ako takého, ale o zvýšenú ochranu žien pri tehotenstve a materstve krátko po pôrode. Druhou skupinou tejto povahy je zákaz nočnej práce žien. Na základe judikatúry Súdneho dvora EÚ bola rozvinutá všeobecná právna línia, podľa ktorej je generálny zákaz práce v noci pre ženy v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania (Stoeckel).

V súvislosti s výnimkami zo zásady rovnakého zaobchádzania je požiadavka objektívnych a oprávnených kritérií mimoriadne závažná.

Požiadavka objektívnych kritérií zo strany Súdneho dvora EÚ je zameraná hlavne na jednotnosť súdneho rozhodovania v jednotlivých členských štátoch EÚ.

Podľa právnej veci C- 222/84 Johnston *„pokiaľ dochádza k diskriminačnému správaniu, sú to národné súdy, ktoré by mali určiť, či je takáto prax objektívne oprávnená z ekonomických dôvodov (z dôvodov iných než je pohlavie)“*. Navyše zamestnávateľ musí preukázať, že

a) ním zvolené opatrenia zodpovedajú reálne existujúcej potrebe jeho podniku;
b) sú vhodné s cieľom dosiahnuť sledovaný cieľ a
c) sú nevyhnutné na dosiahnutie tohto cieľa.

B. Odlišné zaobchádzanie pri podpore rovnosti šancí (pozitívna diskriminácia)

Treťou skupinou výnimiek zo zásady rovnakého zaobchádzania v závislosti od pohlavia sú opatrenia smerujúce k podpore rovnosti šancí predovšetkým žien, prostredníctvom odstránenia existujúcich nerovností. Tieto pozitívne opatrenia majú povahu oprávneného dôvodu a súčasne majú zodpovedať zásade pomernosti a primeranosti.

Pozitívne opatrenia po prvýkrát zaviedla smernica 76/207/EHS (v súčasnosti nahradená smernicou č. 2006/54/ES). Samotný pojem *„pozitívne opatrenie"* bol prvý raz použitý v Odporúčaní 84/635/EHS o podporovaní pozitívnych akcií v prospech žien.

Smernica 2006/54/ES oprávnenosť členského štátu na pozitívne opatrenia vyjadruje v článku 3, podľa ktorého „členské štáty môžu zachovať alebo prijať opatrenia v zmysle článku 141 ods. 4 Zmluvy ES s cieľom zabezpečiť v praxi úplnú rovnosť medzi mužmi a ženami. Podľa súčasného znenia článok 157 ods. 4 Zmluvy o fungovaní EÚ umožňuje členským štátom (nie EÚ ani sociálnym partnerom) uľahčiť profesijnú činnosť podreprezentatívneho pohlavia, čo sa týka nielen žien, ale aj mužov".

Pozitívne opatrenia smerujú na zabezpečenie materiálnej rovnosti. Ide o rovnosť *de facto*. Ide o formálne nerovné zaobchádzanie s fakticky nerovnakými subjektmi, čím sa kompenzuje ich faktická nerovnosť. V tejto súvislosti sa používajú dva pojmy, medzi ktorými nie je rozdiel celkom zreteľný: rovnosť príležitostí a rovnosť výsledkov. Rovnosť príležitostí je snaha príslušníkov znevýhodnenej skupiny postaviť sa na rovnakú štartovaciu čiaru s väčšinou. Rovnosť výsledkov sa chápe ako poskytnutie určitého statku priamo príslušníkovi znevýhodnenej skupiny. S pozitívnymi opatreniami európsky zákonodarca počíta ako s určitou výhodou, ktorá je určitou kompenzáciou za znevýhodnenia určitej skupiny osôb, napr. osôb so zdravotným postihnutím), nie samotného jednotlivca.

Zavedenie pozitívnych opatrení je vecou príslušného členského štátu. Z článku 141 ZES ani z iného článku ZES (teraz článku 157 ZfEÚ) nevyplýva právna povinnosť členského štátu zavedenie pozitívnych opatrení. Zavedenie pozitívnych opatrení neprislúcha ani stranám pracovnej zmluvy alebo stranám kolektívnej zmluvy. Uprednostnenie ženy pri nábore do zamestnania je rovnosťou príležitostí aj rovnosťou výsledkov. S pojmom rovnosti príležitostí sú spojené aj ďalšie užšie pojmy, akými sú preferencia a kvóta. S pojmom prefe-

rencie sa stretávame vtedy, keď príslušnosť k určitej skupine znamená určité zvýhodnenie. Pojem kvóta označuje vyhradenie určitého počtu miest príslušníkom znevýhodnenej skupiny. Z doterajšej judikatúry Súdneho dvora ES vyplýva, že právo EÚ pripúšťa len tzv. „mäkké kvóty", a nie „tvrdé kvóty" pri uprednostňovaní žien v prístupe k zamestnaniu, ktoré uprednostňujú jedno pohlavie pri rovnakej spôsobilosti, ako má reprezentant druhého pohlavia.

Hoci v súčasnosti existuje veľmi významný právny rámec pre pozitívne opatrenia v samotnom primárnom práve, zo znenia článku 157 ZfEÚ celkom jednoznačne nevyplýva, do akej miery môžu byť v pracovnom živote napríklad ženy uprednostňované pred mužmi. Z aktuálnej judikatúry Súdneho dvora EÚ vyplýva, že pozitívne opatrenia ako prípady „pozitívnej diskriminácie" sa pripúšťajú v úzkom, nie širokom zmysle slova. Ich predpokladom je, aby išlo o garantovanie plnej a reálnej rovnosti tých osôb, ktoré sú znevýhodnené a smerovali k vyrovnaniu znevýhodnení, ktoré súvisia s niektorým z diskriminačných znakov. Uvedené opatrenia predpokladajú aktívne opatrenia zákonodarcu (odtiaľ termín „pozitívna diskriminácia") a musia zodpovedať zásade primeranosti. Prípustnosť pozitívnych opatrení právo EÚ pripúšťa preto, že aj v prípade pozitívnych opatrení ide o výnimku zo zásady rovnakého zaobchádzania, ktorú nemožno v praxi konštruovať extenzívnejšie, než je to nevyhnutné a primerané k dosiahnutiu a vyrovnaniu skutočných znevýhodnení. V doterajšej judikatúre Súdny dvor sa už viackrát zaoberal problémom pozitívnych opatrení, napríklad v právnej veci Kalanke, v ktorej konštatoval, že automatické priznanie prednosti v prístupe k zamestnaniu menej zastúpenému pohlaviu je v rozpore s právom Spoločenstva. Súčasne v tomto rozhodnutí deklaroval, že ustanovenie článku 2 ods. 4 smernice 1976/207/EHS (možnosť pozitívnych opatrení) treba vykladať reštriktívne. Podľa bodu 19 rozhodnutia v tejto veci sa pripúšťajú len také pozitívne opatrenia, ktoré zaručujú rovnosť príležitostí v najužšom zmysle. Podľa tohto rozhodnutia Súdneho dvora sú prípustné národné opatrenia v oblasti prístupu k zamestnaniu a kariérneho postupu, ktoré osobitne zvýhodňujú ženy a ich cieľom je zlepšiť konkurencieschopnosť žien na trhu práce a profesijne sa uplatniť za rovnakých podmienok ako muži. Tým, že nemecká právna úprava zaručovala ženám bezpodmienečnú prednosť, išla podľa názoru Súdneho dvora EÚ nad rámec podpory rovnakých príležitostí a tým aj nad rámec výnimky zakotvenej v článku 2 ods. 4 smernice 1976/207/EHS.

V právnej veci Marschall bol predmetom právneho posúdenia nemecký zákon o zamestnancoch vo verejnej službe, ktorý ustanovoval, že v oblasti, kde je menej žien ako mužov, osobitne vo vyšších triedach kariérneho rastu, sa bude poskytovať ženám prednosť, a to aj v prípade rovnakej spôsobilosti, schopnosti a profesionálneho výkonu, pokiaľ osobitné dôvody u mužského uchádzača o zamestnanie nezvrátia túto vyrovnanosť v jeho prospech. Súdny dvor považoval uvedený zákon za súladný s právom Spoločenstva, pretože vy-

lučuje automatickosť prednosti. Podľa výroku Súdneho dvora v právnej veci Marschall článok 2 ods. 4 smernice 1997/207/EHS nebráni ustanoveniam národného práva, ktoré pri rovnakej kvalifikácii, vhodnosti, schopnosti a výkonu, dal uchádzačom rozdielneho pohlavia v oblastiach, kde sú menej zastúpené ženy, vo funkčnom postupe prednosť ženám, pokiaľ osobitné dôvody u mužských uchádzačov neprevažujú v ich prospech. Pričom v každom jednotlivom prípade takéto zákonné pravidlo zaručuje mužskému kandidátovi, ktorý je rovnako kvalifikovaný, záruku, že jeho kandidatúra na príslušnú pozíciu bude predmetom objektívneho hodnotenia, do ktorého budú zahrnuté všetky kritériá špecifické pre kandidáta, a pokiaľ jedno alebo viac z nich preváži v jeho prospech, bude mu daná prednosť. Všeobecne sa uvedené rozhodnutie nestretlo s porozumením v zahraničnej právnej literatúre najmä preto, že týmto rozhodnutím Súdneho dvora EÚ došlo k zmene rozhodovacej praxe na základe otvorených klauzúl. Najmä pojem „osobitné dôvody" u mužského uchádzača vzbudzovali nejasnosti, či ide o subjektívnu situáciu kandidáta – muža alebo o objektívnu situáciu. Súdny dvor EÚ týmto rozhodnutím podľa niektorých autorov porušil princíp právnej istoty.

V právnej veci Badeck Súdny dvor EÚ vyslovil súlad nemeckého práva s právom EÚ, keď akceptoval kvótu 50 % miest na školeniach štátnej správy ženám v oblastiach, v ktorých sú výrazne menej zastúpené. Toto zákonné opatrenie považuje za opatrenie sledujúce zabezpečenie rovnosti šancí.

V právnej veci Abrahamsson Súdny dvor EÚ vyslovil nesúlad švédskeho zákona s právom Spoločenstva. Švédsky zákon umožňoval štátnym vzdelávacím inštitúciám prijať na pozície profesorov kandidátky s dostačujúcou kvalifikáciou aj v prípade, že nie sú najvhodnejším uchádzačom na toto miesto. Rozdiel medzi kandidátom mužského a ženského pohlavia nesmel podľa Súdneho dvora EÚ byť však taký veľký, aby porušoval požiadavku spravodlivosti pri prijímacom konaní pri rovnakej kvalifikácii kandidátov. Švédsky zákon garantoval priznanie prednosti menej zastúpenému pohlaviu aj vtedy, keď existuje rozdiel v kvalitách a kvalifikácii uchádzačov, čím by došlo k absolútnej a bezpodmienečnej preferencii fondu pracovných miest v prospech žien.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že Európsky súdny dvor považuje uprednostnenie žien v prístupe k zamestnaniu pri rovnakej kvalifikácii za prípustné, keď sa uskutočňuje so zohľadnením konkrétnych okolností prípadu.

ZÁVER

Hoci zásada rovnakého zaobchádzania podľa pohlavia je súčasťou primárneho práva EÚ a už celé desaťročia EÚ prostredníctvom početných smerníc venuje mimoriadnu pozornosť zákazu diskriminácie podľa pohlavia, v praxi stále

pretrvávajú neoprávnené rozdiely v právnom postavení žien a mužov v celej šírke pracovného života.

Prejavuje sa to nielen pri odmeňovaní za prácu, ale najmä v prístupe k zamestnaniu. Zamestnávatelia majú obavy hlavne zo zamestnávania žien–matiek maloletých detí a odmietnutie prístupu k zamestnaniu zakrývajú inými dôvodmi, nesúvisiacimi s diskrimináciou žien. Aj keď sa v aplikačnej praxi prejaví zjavný odklon od zásady rovnakého zaobchádzania mužov a žien v pracovnom živote, k súdnym sporom v týchto závažných právnych kauzách nedochádza, pretože niet žalobcu. Uvedený negatívny trend podporuje aj aktuálna relatívne vysoká miera nezamestnanosti, ktorá vytvára oprávnené obavy zo straty zamestnania a tým aj zníženú odvahu k súdnym sporom kvôli diskriminácii nielen podľa pohlavia, ale aj z iných diskriminačných dôvodov.

SUMMARY

The long-standing decision making process of the Court of justice of the EU shows quite clearly that the court reads exceptions to the principle of equal treatment based on gender relatively narrowly. In particular, as far as access to employment is regarded, case law of the Court of justice shows in recent years that as exceptions to the principle of equal treatment on grounds of sex regarding access to employment shall not be understood profession as a whole, but only certain activities within the profession and the way of their performance. Similarly, exceptions to the principle of non-discrimination based on pregnancy and maternity should apply only to pregnant women and women who have recently given birth. Individual Member States shall provide for respective time segment after giving birth. Exceptions to the principle of equal treatment in terms of positive measures in relation to access to employment for women have their limits and under recent case law of the Court of justice can not pay automatically, without taking into account circumstances of the case.

Modernizácia záväzkového práva v Nemecku z hľadiska ochrany spotrebiteľa

Ivana Klorusová

Synopsa: Článok sa venuje téme ochrany spotrebiteľov v Spolkovej republike Nemecko po modernizácii záväzkového práva kodifikovanom v nemeckom Občianskom zákonníku (BGB).[1] Reforma sa v tejto oblasti právnych vzťahov sústreďuje najmä na zabezpečenie takého stupňa ochrany spotrebiteľov, ktorý zabezpečuje Európska únia občanom jednotlivých členských štátov na základe komunitárneho práva. Hlavný dôraz sa kladie najmä na právne otázky týkajúce sa všeobecných zmluvných podmienok, ich aplikácie v spotrebiteľských zmluvách i sudcovskej kontroly obsahu zmlúv.

Kľúčové slová: ochrana spotrebiteľa, Spolková republika Nemecko, BGB, AGB, záväzkové právo, záväzkovo-právna reforma, všeobecné zmluvné podmienky, nekalé podmienky, spotrebiteľská zmluva

ÚVOD

S účinnosťou od 1. januára 2002 vstúpil v Spolkovej republike Nemecko do platnosti tzv. „zákon o modernizácii záväzkového práva“,[2] ktorý bol prijatý 26. novembra 2001. Tieto zmeny boli vyvolané dlhodobou potrebou a naliehaním tak vedecko-teoretickej časti právnickej obce, ako aj nevyhnutnosťou vychádzajúcou z praxe, ale aj rozhodovacej činnosti súdov na všetkých stupňoch. BGB, ktorý vznikol v roku 1900, bolo treba prispôsobiť požiadavkám dnešnej doby tak, aby spĺňal kritériá moderného civilného práva. Cieľom modernizátorov bolo zachovať osobitý ráz BGB, ale zároveň zapracovať novinky, ktoré by efektívne odrážali nové právne podmienky a dostatočne upravovali aj niektoré nové typy právnych vzťahov, ktoré bolo potrebné riešiť. Táto nevyhnutnosť sa odrazila aj v niektorých aktoch európskych spoločenstiev, ktoré svojimi nariadeniami, smernicami a ostatnými právnymi normami vydávanými poverenými inštitúciami smerovali aj vývoj nemeckého záväzkového práva k istému celoeurópskemu štandardu tak, aby bolo možné dosiahnuť harmonizáciu a rovnakú úroveň ochrany práva na celom území Európskej únie. K takýmto predpokladom môžeme zaradiť aj smernice o ochrane spotrebiteľa, ktoré boli veľkou výzvou pre tvorcov tzv. modernizačného zákona. Východiskové body

[1] Bürgerliches Gesetzbuch.

[2] Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts, ďalej aj „modernizačný zákon“.

reformy pochádzali jednak z dielne vtedajšieho ministra spravodlivosti Hans-Jochena Vogela, hoci myšlienky o rozsiahlej modernizácii ochabovali,[3] ako aj z europeizácie súkromného práva na pôde Európskych spoločenstiev, ktorá sa spustila v polovici osemdesiatych rokov 20. storočia.

Reformou, ktorá platí na celom území Spolkovej republiky Nemecko, bola prepracovaná podstatná časť BGB, medzi iným aj ustanovenia o premlčaní, zabezpečovacie práva z kúpnej zmluvy a zmluvy o dielo.

1. OBAVY O ODKLON OD DISPOZITÍVNOSTI ZÁVÄZKOVÉHO PRÁVA

Európske smernice, najmä smernica o kúpe spotrebného tovaru, poskytli právu ochrany spotrebiteľa nový rozmer. Okrem ochrany v tzv. okrajových oblastiach, ako sú povinnosti o poučení spotrebiteľa a právo na odvolanie kúpy, sa týkajú aj právnych inštitútov, ktoré tvoria základ právnych vzťahov vznikajúcich medzi spotrebiteľom a dodávateľom. Takéto konkrétne zasahovanie do právnych vzťahov, ktoré sa už nerieši iba odporúčaniami a ochranným charakterom smerníc, ktoré sú transponované členskými štátmi, ale priamo ustanoveniami, ktoré majú výlučne podľa niektorých až obmedzujúci charakter, je na úrovni právnej teórie v Nemecku považované za zasahovanie do jadra súkromného práva, ktorým sú zásada rovnosti účastníkov a zásada individuálnej autonómie (slobodnej vôle), ktoré majú v súkromnom práve kľúčové postavenie a význam.[4] Po modernizácii záväzkového práva sa vynára otázka, či je aj naďalej zmluvná sloboda a dispozičné právo hlavným pilierom nemeckého záväzkového práva. Podľa niektorých názorov je zmluvná sloboda, ktorá predstavuje zákonne typizovaný princíp dispozitívnosti, po prijatej reforme v takej kríze, že už viac nie je možné hovoriť o jej existencii.[5] Táto kritika sa stáva postupne a s narastajúcim množstvom skúseností ešte intenzívnejšou, ako odznievala pri pripravovaných návrhoch a neskôr pri odsúhlasovaní modernizačnej reformy BGB.

Pod obsah pojmu zmluvná sloboda sa subsumujú rozhodnutia jednotlivca uzavrieť zmluvu (právo na uzavretie zmluvy), sloboda vo výbere zmluvného partnera a sloboda podľa vlastného uváženia tvoriť obsah zmluvy. Dispozitívne zmluvné právo iba predkladá v tomto zmysle zákonné typizovanie rôznych právnych možností a najčastejších zmluvných dohôd, ktoré sú uzatvárané medzi zmluvnými stranami. Právnici, ktorí boli v 19. storočí zakladateľmi BGB,

---

[3] Contius, M.: *Abschied vom dispozitiven Gesetzrecht durch die Schuldrechtsreform*. Hamburg, 2004, s. 1.

[4] Lazar, J. et al.: *Občianske právo hmotné*. Tretie doplnené a prepracované vydanie, diel I. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 14.

[5] Contius, M.: Ref. 3, s. 2.

už vtedy vedeli, že neobmedzená súkromná autonómia nemôže byť zavedená do právneho poriadku práve preto, aby mohol fungovať na báze liberalizmu a individualizmu. Napriek tomu však pojem súkromná autonómia znamená, že každá zmluvná strana má mať možnosť vybrať si: či, s kým a akú zmluvu uzatvorí. Hlavným dôvodom, prečo sa jej ponúka možnosť zvoliť si uvedené je, že iba v prípade, ak sa stotožňuje s celým obsahom záväzku, zvyšuje sa pravdepodobnosť, že ho bude zmluvná strana dobrovoľne plniť. Určením obsahu právneho záväzku si zmluvná strana modeluje takpovediac „na mieru" okruh svojich práv a povinností, ktorými bude viazaná.

Teória zmluvnej slobody je všeobecne rozšírenou v právnej vede aj praxi v celom komplexe súkromných práv kontinentálneho práva. Článok 1134 francúzskeho *Code Civil* znie: *„Dohovory, zákonne uzatvorené, sa stávajú zákonom pre tých, ktorí ich uzatvorili. Môžu byť zrušené len vzájomným súhlasom strán alebo z dôvodov, z ktorých zákon dovoľuje zrušenie (záväzku). (Zmluvy) sa majú plniť dobromyseľne (s dobrou vierou).*"

Východiskovým princípom, na ktorom bol celý BGB zostavený už v roku 1900, je porozumenie zmyslu slobody. Ústredným subjektom bol tzv. „svojprávny občan",[6] ktorému prislúcha právo, aby sa slobodne rozhodol, čo je pre neho dobré a čo nie. Zmluvný partner má teda na základe oprávnení, ktoré mu BGB poskytuje (právo voľby uzavrieť zmluvu, vybrať si zmluvného partnera a určiť obsah zmluvy), aj povinnosti, medzi ktoré možno zaradiť aj bezpodmienečné akceptovanie následkov, ktoré takéto slobodné rozhodnutie uzavrieť zmluvu so sebou prináša. Je strojcom svojho právneho postavenia a musí niesť aj prípadné následky rizík, ktoré podstupuje uzavretím zmluvy. Veď platí zásada sformulovaná už v stredoveku *pacta sunt servanda*, ako jedno zo základných pravidiel prirodzeného práva, ktoré bolo prevzaté do právnych poriadkov po celom svete tak do verejnoprávnych, ako aj súkromnoprávnych odvetví.

Už začiatkom 20. storočia tradične patrili niektoré oblasti (aj záväzkového) práva k tým, kde bol aspoň do určitej miery nadradený cieľ ochrany účastníka zmluvného vzťahu princípu zmluvnej slobody. Patria sem ustanovenia o právnej spôsobilosti, ktoré vylučujú určité skupiny osôb z uzatvárania zmlúv (§§ 2, 104 a nasl. BGB), a na druhej strane sú špeciálne upravené aj niektoré zmluvné typy ako nájomná (§§ 544, 571 BGB) a pracovná zmluva (§§ 617 – 619 BGB).[7]

---

[6] mündige Bürger – §§ 2, 104 ff. BGB.

[7] Jednotlivé ustanovenia v tejto časti kapitoly sú uvádzané z pôvodného znenia BGB z roku 1900.

1.1. Vytvorenie sudcovskej kontroly obsahu zmlúv na príklade všeobecných obchodných podmienok (AGB)

Historicky sú AGB výdobytkom priemyselnej revolúcie 19. storočia. S rozvojom sériovej produkcie štandardizovaného tovaru išla ruku v ruke aj štandardizácia zmluvných podmienok, ktoré sa vzťahovali na tovar v obehu.[8] Záujem podnikateľov na vytvorení a používaní AGB vznikol na jednej strane z ich úsilia, aby sa nezvyšovali náklady pri uzatváraní zmlúv, ale aj z ich cieľa, ktorým bolo prenesenie rizika na druhú zmluvnú stranu. Toto nevyvážené riziko sa v praxi prejavovalo tým, že sa zákazník podrobil AGB podnikateľa, ktoré prijal bez akýchkoľvek zmien a námietok. Ludwig Raiser toto nazýva „odosobnením" zmluvy. Túto problematiku veľmi ostro sledoval aj nemecký Najvyšší súd, ktorý svojím rozhodnutím z 8. januára 1906 vylúčil z používania všetky AGB monopolov, ktoré sa previnili proti dobrým mravom.[9] V tom období ešte v popredí nestál záujem ochrany jednotlivca, ale ochrana všeobecného obchodného styku. Na základe tohto rozhodnutia, bolo ustanovenie § 138 I BGB zamietnuté z dôvodu priečenia sa dobrým mravom. Monopoly si totiž v dôsledku svojej sily a nerovnováhy postavenia medzi zmluvnými stranami, ktoré uzatvárali obchod, mohli dovoliť zahrnúť do ich AGB také ustanovenia, ktoré nadmieru zaťažovali druhú zmluvnú stranu, a tým ju dostávali do ešte nevýhodnejšieho postavenia, v akom sa už od začiatku nachádzala. Najvyšší súd odôvodnil zvýšenú kontrolu obsahu zmlúv jednostrannými vysokými nárokmi. Ten, kto uzatvára zmluvu na základe svojich AGB, používa dispozitívne právo až v takom rozsahu, že dovoľuje svojmu zmluvnému partnerovi iba buď prijať kompletne celé AGB, alebo neuzavrieť zmluvu, a teda si vytvára vlastné neprimerané podmienky.

Na základe vývoja právneho prostredia, ktoré sa kvôli nedostatočnosti právnej úpravy v tejto oblasti čoraz viac stávalo poľom pôsobnosti pre zneužívanie dominantného postavenia podnikateľov, ktorí si začali diktovať neprimerané AGB, a aj na základe Správy spolkovej vlády o spotrebiteľskej politike z 18. októbra 1971 bol vydaný zákon na úpravu práva AGB,[10] ktorý vstúpil do platnosti 1. apríla 1977. Podľa § 8 a nasl. AGBG bol kontrolovaný obsah zmlúv len v prípade, že predstavoval odchýlku od dispozitívnych noriem a bol neprimeraný.

Novela AGBG z 19. júla 1996 uzákonila, že obsahom zmluvy ani AGB nesmú byť ustanovenia, ktoré by boli zneužité ako nevýhoda proti druhej zmluvnej strane. Samozrejme, za touto novelou stála myšlienka chrániť

[8] Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 1, Einleitung AGBG.

[9] Contius, M.: Ref. 3, s. 8.

[10] Das Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen (ďalej aj „AGBG").

zmluvného partnera najmä z okruhu spotrebiteľov, ktorý nepripravoval AGB a je teda v pozícii slabšieho. V období po novele ešte zákonodarca nenarúšal ani podľa kritických hlasov rovnosť zmluvných strán, keďže použitie AGB bolo stále iba dispozitívnym ustanovením, ktorým mohla byť nahradená dikcia zákona. Novela zohľadnila aj smernicu 93/13 EHS z 5. apríla 1993 o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách.[11] Okrem nevyhnutnosti výkladu § 24a a nasl. AGBG konformného so smernicou sa ukázalo, že všeobecné a abstraktné kritériá v §§ 9–11 AGBG budú podľa pravidla v ustanovení § 24a AGBG zahŕňať aj konkrétne a individuálne elementy.[12] Tým sa zmenil okruh osôb a záujmov chránených zákonom. Vzhľadom na smernicu o nekalých podmienkach sa AGBG vzťahoval už na špeciálny účel, a to ochranu spotrebiteľa, zohľadňujúc možnosti a skúsenostné rozdiely medzi zmluvnými stranami, a to spotrebiteľom a dodávateľom. Tým sa podľa Drexlera a iných uznávaných nemeckých právnikov narušil princíp rovnosti subjektov v týchto právnych vzťahoch.

K základným znakom moderného práva na ochranu spotrebiteľa v Nemecku, ktoré bolo od svojho začiatku nerozlučne späté s civilisticky chápanou koncepciou dispozitívnosti právnych noriem v tejto oblasti, zároveň patrí, že informačné povinnosti, právo na vypovedanie zmluvy a kontrola obsahu zmluvy uzavretej podľa AGB nepredstavuje reakciu na znevýhodnené postavenie spotrebiteľa, ale obmedzenie zmluvnej slobody pri zákonom vyhradených spotrebiteľských zmluvách.

1.2. Obmedzenie dispozitívneho práva ústavne zaručenými slobodami

Ďalšiu vývinovú líniu dispozitívneho práva a jeho hraníc možno nájsť v úplne inej oblasti. Oporou je v tomto prípade rozhodnutie Spolkového ústavného súdu zo 7. októbra 1990, kde po prvý raz vytýčil hranice zmluvnej slobody,[13] najmä z obchodnoprávneho hľadiska. O krok ďalej sa posunul Spolkový ústavný súd v jeho závere z 19. októbra 1993. Hlavná právna veta, ktorá sa neskôr stala východiskom pre zakotvenie základného práva na hospodárske sebaurčenie, znie: *„Zmluva, ktorá neprimerane zaťažuje jednu zo zmluvných strán a je výsledkom štruktúrnej nerovnováhy pri rokovaní, je neplatná."* V tomto rozhodnutí Spolkový ústavný súd uviedol dve podmienky, ktorých kumulatívne splnenie má za následok neplatnosť zmluvy. Sama nerovnováha pri rokovaní a vyjednávaní podmienok teda nestačí, aby bola zmluva vyhlásená za neplatnú a zmluv-

[11] Ďalej len „smernica o nekalých podmienkach".
[12] Contius, M.: Ref. 3, s. 12.
[13] Contius, M.: Ref. 3, s. 15.

ne strany ňou neboli viazané. K tomuto dôvodu musí pristúpiť neprimerané zaťaženie jednej zo zmluvných strán, až potom bude môcť súd vyhlásiť takúto zmluvu za neplatnú a účastníkom, ktorí ju uzatvorili z nej nebudú vznikať práva a povinnosti.

1.3. Obmedzenie dispozitívneho práva zavedením kogentných ustanovení európskeho práva obsiahnutých v smerniciach

Európska komisia sa pokúša už tri desaťročia krok za krokom o komplexné spracovanie problematiky práva ochrany spotrebiteľa, ktorá sa stala dôležitou súčasťou právnych poriadkov členských štátov, ale aj jednou z priorít Európskeho spoločenstva v obchode s tretími štátmi. Vydala množstvo smerníc, ktoré upravujú túto problematiku a ktoré mali členské štáty povinnosť zapracovať do svojich právnych poriadkov.

Do roku 1993 chýbala všeobecná úprava práva ochrany spotrebiteľa. Až smernicou o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách sa Európske spoločenstvo pokúsilo vyplniť právnu medzeru, ktorá sa tu objavovala. Keď za ňou nasledovala smernica o predaji spotrebného tovaru, nikto už nepochyboval, že vývin európskej legislatívy, a tým nepriamo aj legislatív všetkých členských štátov, sa bude uberať cestou vyčlenenia práva ochrany spotrebiteľa ako zvlášť vyčlenenej časti záväzkového práva, ktorej hlavným znakom bude účastník takéhoto zmluvného vzťahu – spotrebiteľ. Ten už viac nie je považovaný za právne uvedomelého a schopného správne sa rozhodnúť na základe individuálne zhodnoteného rizika, ktoré je ochotný podstúpiť a uzavrieť tak výhodný obchod. Podľa kritikov takéhoto postupu sa všetci spotrebitelia zaškatuľkovali, ako neschopní rozhodovať o sebe a podstupovať riziko spojené s uzatváraním obchodu. Dochádzajú k záveru, že spotrebiteľ sa stáva neobjektívny na základe jeho konzumného spôsobu života a túžbe po hospodárskej spokojnosti, a keďže nie je spôsobilý adekvátne sa rozhodovať a rozmýšľať, treba ho chrániť za každých okolností, aj pred sebou samým.

S odkazom na uvedené sa však na druhej strane treba zastať hlavnej myšlienky práva na ochranu spotrebiteľa ako takej, ktorou je snaha zrovnoprávniť spotrebiteľa so silnými podnikateľmi a chrániť ho pred nanútenými podmienkami, ktoré by ho vohnali do neprimerane nevýhodnej situácie. O potrebe úpravy práv spotrebiteľ – dodávateľ nemajú ani kritici modernizačnej reformy v Nemecku žiadne pochybnosti. Ide však o spôsob, akým sa táto kontrola nad dodržiavaním rovnosti bude vykonávať. Či v mene princípu rovnosti, ktorého sa budeme dovolávať, práve princíp rovnosti a zmluvnej slobody nebude zúžený, a teda do istej miery obmedzený.

2. AGB

Aplikácia §§ 305 a nasl. BGB predpokladá, aby boli zmluvné právne vzťahy upravené AGB. Všeobecné zmluvné podmienky sú zmluvné podmienky formulované pre vopred neurčené množstvo[14] zmluvných vzťahov zmluvnej strany, ktorá ich predkladá druhej zmluvnej strane pred uzavretím zmluvy. Bližšie neurčeným množstvom sú minimálne tri zmluvy, v ktorých budú AGB použité, pričom sa nevyžaduje, aby boli tieto zmluvy uzavreté vždy s iným zmluvným partnerom.[15]

AGB môžu upravovať takmer celý obsah zmluvy alebo len konkrétnu časť. Do akej miery budú AGB záväzné pre zmluvné strany, závisí od rozhodnutia a zmluvnej slobody účastníkov zmluvy. Nehrá rolu, či AGB vypracoval sám účastník zmluvného vzťahu, alebo ich pre neho vypracoval niekto iný, či iba používa upravené AGB niekoho iného. Rovnako nie je podstatné, či tvoria súčasť zmluvy alebo sú naformulované zvlášť, aký majú rozsah ani v akej písomnej forme existujú (§ 305 ods. 1). Podľa judikátov Spolkového súdneho dvora je možné aj pri notárskych listinách aplikovať aj predtlačené alebo počítačom sprostredkované AGB, alebo môžu byť AGB zahrnuté aj do notárom spisovanej zmluvy.[16]

AGB musí predkladať jeden zmluvný účastník druhému. Túto podmienku § 305 ods. 1 nespĺňajú zmluvné podmienky vyjednané počas rokovania medzi zmluvnými stranami. Podľa Spolkového súdneho dvora ide o vyjednanie zmluvných podmienok aj v prípade, ak jedna zmluvná strana predloží druhej svoje AGB a tá na základe svojej zmluvnej slobody a svojich záujmov obmedzí alebo doplní zmluvné podmienky s reálnou možnosťou ovplyvniť ich obsah.[17]

2.1. Výhody a nevýhody AGB

AGB predstavujú výhody pre svojho predkladateľa a najmä nevýhody pre druhú zmluvnú stranu. Predkladateľovou výhodou je najmä ich možnosť použitia vo veľkom počte zmluvných vzťahov, teda najmä pri veľkopodnikateľských aktivitách, v bankovníctve a poisťovníctve, kde majú racionalizačný efekt. Rovnaké dodávateľské a platobné podmienky tak efektívne znižujú náklady na administratívne spracovávanie a sprehľadňujú obchodné prostredie. Predstavujú aj obmedzenie rizika tým, že vopred stanovujú napr. výhradu vlastníctva, vylúčenie niektorých nárokov na náhradu škody alebo obmedze-

[14] BGH NJW 2002, 138.
[15] BGH ZIP 2004, 315 a nasl.
[16] BGHZ 74, 210.
[17] BGH NJW 1992, 2760.

nie práv druhého účastníka z chybného plnenia. AGB sa často používajú aj na upravenie takých zmluvných typov, ktoré v zákone nie sú upravené, alebo nie sú upravené dostatočne podrobne (napr. leasingová zmluva).

Zmluvnou stranou, ktorej sa predkladá AGB, je často spotrebiteľ, ktorý sa dostáva do nerovnovážneho postavenia oproti predkladateľovi. Zmluvná sloboda zmluvnej strany, ktorá pristupuje k AGB, spočíva iba v tom, s kým a či zmluvu uzavrie. Môže sa na základe znenia AGB rozhodnúť, či u nej prevažuje záujem zmluvu uzavrieť, nemôže sa však zúčastniť na tvorbe jej obsahu (v rozsahu AGB). K uzavretiu takejto zmluvy je prakticky donútený v prípade, že ponúkaný tovar urýchlene potrebuje, poskytovateľ má na trhu monopol alebo všetci poskytovatelia zo sektoru majú podobné AGB (to sa týka najmä finančných inštitúcií), alebo preto, aby mali rovnaké postavenie na trhu ako konkurencia, alebo preto, že sú členom zväzu, ktorý príslušné AGB vydal alebo odporučil a zmluvný partner si ich prispôsobil. Nie je zriedkavosťou, že v praxi sa prostredníctvom AGB často znižuje úroveň ochrany druhého zmluvného partnera – napr. vylúčením nároku na náhradu škody. Často dochádza k prípadom, keď právne, skúsenosťou aj ekonomicky menej zdatný zmluvný partner si neprečíta malé, slabo vytlačené písmenká v zmluvných podmienkach alebo v prípade, že ich aj prečíta správne nepochopí ich význam. Ako je uvedené v predchádzajúcej kapitole, často ide iba o jednostranný diktát predkladateľa AGB. Pred menovanými úskaliami používania AGB majú účastníkov zmluvných vzťahov chrániť §§ 305 a nasl. BGB, ktoré obsahujú detailnú úpravu vzniku viazanosti AGB, ich výkladu a prípadne ich neúčinnosti vychádzajúcej z obsahu.

2.2. Zahrnutie AGB do zmluvy

AGB sa pre zmluvné strany stávajú záväznými až vtedy, ak boli dohodou zahrnuté do zmluvy alebo inou rámcovou formou s nimi zmluvné strany vyslovili súhlas. Zahrnutie AGB do zmluvy nepredstavuje žiadny nový právny úkon, ale je súčasťou zmluvy. Predkladateľ AGB musí výslovne na AGB podľa § 305 ods. 2 BGB zmluvného partnera upozorniť. To platí aj v prípade, že sa nadväzuje na predchádzajúci zmluvný vzťah, ktorého súčasťou boli aj AGB.[18] Toto upozornenie musí predchádzať uzavretiu zmluvy alebo sa musí uskutočniť najneskôr súčasne s ním. Na neskoršie upozornenie, napr. formou dodatku k zmluve alebo na faktúre, sa neprihliada. Iba vo výnimočných prípadoch, keď kvôli spôsobu uzatvárania zmluvy by bolo možné na AGB poukázať iba s neprimeranými ťažkosťami, postačí, ak sú AGB jasne a viditeľne vyvesené v mieste uzatvárania

[18] BGH DB 1986, 2074.

zmluvy. To platí najmä pre zmluvy, ktoré sa uzatvárajú denne a informovanie zmluvnej strany by síce bolo teoreticky možné, avšak v praxi to tak nie je (napr. všeobecné podmienky poskytovateľa služby na stráženom parkovisku).

Obsah AGB musí byť poznateľný primeraným spôsobom. Tu je nutné stanoviť obvyklú mieru poznateľnosti a schopnosti oboznámiť sa s AGB. Tie musia byť pre priemerného zákazníka bez problémov čitateľné (týka sa druhu aj veľkosti) a pochopiteľné bez neprimeraného časového zaťaženia. V prípade, že je zjavné telesné postihnutie zmluvnej strany, nebude postačujúce, aby boli AGB bez problémov prístupné pre priemerného zákazníka, ale predkladateľ AGB musí zohľadniť obmedzenie zmluvnej strany. Za zmienku stoja najmä zrakovo postihnutí ľudia, ktorí často využívajú sprostredkovanie AGB počítačom, v Braillovom písme alebo ich ekvivalent v akustickej forme. V prípade, že predkladateľ AGB rozpozná, že je druhá zmluvná strana cudzinec a mohol by mať ťažkosti s porozumením textu AGB, je povinná mu dať k dispozícii preklad AGB. Zmluvný partner musí súhlasiť s platnosťou AGB. Prejav vôle môže byť výslovný alebo konkludentný.

Dohodnúť si platnosť AGB je možné na základe § 305 ods. 3 BGB aj tzv. rámcovým dohovorom, ktorým zmluvné strany deklarujú svoju vôľu byť v budúcnosti pri konkrétnom type zmlúv viazaní AGB. Tým sú odbremenení od opätovného dohadovania platnosti AGB. Rámcové dohody o používaní AGB budú podľa § 305 ods. 3 platné iba v prípade, že spĺňajú uvedené podmienky menované už vyššie a zakotvené v § 305 ods. 2 BGB.

Účinné budú len také AGB, ktoré sú dostatočne určité, nie však AGB v ich bývalom znení. Na druhej strane však nemôže predkladateľ BGB svojvoľne, bez súhlasu druhej zmluvnej strany zmeniť jednostranne AGB vo svoj prospech. Aj v prípade, že sú splnené podmienky §§ 305 ods. 2 a 3 BGB neznamená to automaticky, že sa AGB stali súčasťou zmluvného vzťahu. Je tu ešte zákaz tzv. prekvapujúcich ustanovení, ktorý je vyjadrený v § 305c ods. 1 BGB, a podľa ktorého nie sú aplikovateľné AGB neprimerané okolnostiam, najmä dojmu, ktorý zmluva navonok vyvoláva a s ktorými zmluvný partner predkladateľa nemôže rátať. Toto ustanovenie chráni druhú zmluvnú stranu pred prekvapujúcimi ustanoveniami, ktorých prítomnosť nie je možné očakávať v podobnej zmluve a ani to nemožno vzhľadom na všetky okolnosti od zmluvnej strany očakávať.

2.3. Výklad AGB a prednosť individuálnych dohôd

Pri normatívnom výklade AGB je nutné zohľadniť skutočnosť, že AGB sú určené na masové použitie, a teda nevykladať ich vzhľadom na jeden zmluvný prípad a konkrétneho zmluvného partnera, ale na vopred neurčitý okruh subjektov.

Podľa § 305c ods. 2 BGB sa v prípade pochybností postupuje v prospech

druhej zmluvnej strany, a nie tej, ktorá AGB predkladá. Toto zákaznícky orientované pravidlo sa uplatní v prípadoch, keď nebude možné podať jasný a jednoznačný výklad AGB, čomu sa môže predkladateľ vyhnúť jasne formulovanými AGB.

Paragraf 305b BGB stanovuje, že individuálne dohody majú prednosť pre AGB. Toto ustanovenie má význam najmä ak sú AGB v rozpore s individuálnou dohodou.

2.4. Kontrola obsahu

Z §§ 307 až 309 BGB vyplýva, na základe akých podmienok budú z obsahových dôvodov za neúčinné považované AGB, ktoré boli platne a účinne zaradené do zmluvy. Obsahová kontrola sa vzťahuje len na tie ustanovenia AGB, ktoré obsahujú doplňujúce alebo pozmeňujúce ustanovenia k platným právnym predpisom (§ 307 ods. 3 BGB). V praxi tvoria takéto ustanovenia väčšinu obsahu AGB. Vyňaté budú iba tie časti AGB, ktoré deklaratórne opakujú zákonnú právnu úpravu alebo obsahujú zmluvne vyrokované konsenzuálne podmienky.

Paragraf 307 BGB tvorí generálnu klauzulu pre obsahovú kontrolu BGB. K jeho použitiu sa pristupuje až v prípade, keď je vylúčené použitie ustanovení §§ 308 a 309 BGB, a teda preskúmavané ustanovenie AGB nie je možné považovať za neúčinné už podľa týchto právnych noriem. Paragraf 308 BGB obsahuje taxatívny výpočet ustanovení v ôsmich odsekoch, ktoré síce nie sú priamo ex lege pri ich vzniku neúčinné, avšak môžu v konkrétnom prípade byť neúčinné, ak vedú v neprimeranému ukráteniu zmluvného partnera. Preto sú aj nazývané ako *„zakázané klauzuly s možnou účinnosťou“*.[19] Naproti tomu 13 odsekov § 309 BGB obsahuje *„zakázané klauzuly bez možnosti účinku“*,[20] pri ktorých sa nevyžaduje, aby pristúpil ohrozovací prvok neprimeraného ukrátenia zmluvnej strany, ale sú priamo ex lege vylúčené z účinnosti.

Z §§ 307 až 309 BGB vyplýva, že sa v prípade ich aplikácie bude postupovať v opačnom poradí. Najskôr sa preskúma, či je možné aplikovať § 309 BGB. V prípade, že skúmaná klauzula toto ustanovenie neobsahuje, budeme ho hľadať v § 308 BGB. Ak ho nebude možné subsumovať ani pod túto právnu normu (či už preto, že takú klauzulu neobsahuje, alebo že v konkrétnom prípade neprimerane neohrozuje druhú zmluvnú stranu), zisťujeme, či je možné použiť § 307 BGB. Keďže nie je možné taxatívne vymenovať všetky klauzuly, ktoré by potenciálne mohli ohroziť zmluvného partnera, predstavuje toto ustanovenie záchytnú klau-

[19] Die Klauselverbote mit Wertungsmöglichkeit.
[20] Die Klauselverbote ohne Wertungsmöglichkeit.

zulu, na základe ktorej je možné v prípade potreby zasiahnuť do obsahu AGB. Podľa § 307 ods. 1 sú ustanovenia AGB neúčinné, pokiaľ znevýhodňujú druhú zmluvnú stranu oproti predkladateľovi AGB v rozpore s dobrými mravmi.[21] V ods. 2 sú uvedené 2 prípady, kedy sa bude v prípade pochybností predpokladať, že došlo k znevýhodneniu druhej zmluvnej strany: pokiaľ ustanovenie AGB nie je v súlade so základnou myšlienkou zákonného pravidla, od ktorého sa odklonilo, a pokiaľ ustanovenie AGB v takej miere obmedzuje základné práva a povinnosti, ktoré by mali byť neoddeliteľnou súčasťou ducha zmluvy, že to ohrozuje naplnenie účelu zmluvy. Najmä by nemalo dochádzať k rozširovaniu obsahu povinností týkajúcich sa plnenia druhej zmluvnej strany.

Neprimerané znevýhodnenie môže podľa § 307 spočívať aj v nejasne a nezrozumiteľne formulovanom ustanovení AGB. Ide o tzv. príkaz transparentnosti.[22] Práva a povinnosti, ktoré sú upravené AGB, by mali byť zodpovedajúco vyjadrené a formulované tak, aby ich bolo možné pochopiť správne, určito a jasne.[23] Z formulácie ustanovenia „môže viesť" je zrejmé, že porušenie zákazu transparentnosti nevedie *ex lege* k neúčinnosti ustanovenia, ale za neúčinné sa bude ustanovenie AGB považovať až vtedy, keď bude viesť v konkrétnom prípade s prihliadnutím na všetky okolnosti k neprimeranému znevýhodneniu druhej zmluvnej strany.

2.5. Zákaz obchádzania AGB

Vynaliezaví obchodníci sa pokúšali v minulosti často obchádzať §§ 307 a nasl. BGB, ktoré im sťažovali zámer dostať zmluvného partnera do nevýhodnejšej pozície. Obchádzaniu noriem upravujúcich používanie AGB má zabrániť § 306a, podľa ktorého právne následky noriem upravujúcich AGB nastávajú už vznikom právneho stavu, ktorý je v nich predpokladaný a nevyžaduje sa úmysel zákon obísť.

2.6. Právne následky neúčinných alebo neplatných AGB

Paragraf 306 BGB rieši situáciu, aké nastávajú právne následky v prípade, že boli ustanovenia AGB do zmluvy zaradené neplatne alebo sú neúčinné kvôli kontrole ich obsahu. Podľa ods. 1 zostáva zásadne zmluva v platnosti a účinná aj napriek vylúčeniu účinnosti AGB. Ide o odklon od § 139 BGB, podľa ktorého vedie zásadne čiastočná neplatnosť k neplatnosti celého právneho úkonu.

[21] Treu und Glauben.
[22] Das Transparenzgebot.
[23] BGHZ 106, 42, 49.

Výnimku tvorí § 306 ods. 3 BGB, podľa ktorého nezostáva zmluva v platnosti, pokiaľ by vylúčením účinku AGB došlo k neúnosnej tvrdosti voči zmluvnej strane a bola by porušovaná rovnosť zmluvných strán. V takom prípade by bola zmluva neplatná ako celok. Zmluvné strany by sa mohli domáhať náhrady škody za porušenie predzmluvných povinností podľa §§ 280 ods. 1 a 311 ods. 2 BGB. Ak by v dôsledku vylúčenia účinnosti niektorých ustanovení AGB došlo k neúplnosti zmluvnej úpravy, nastupuje na základe § 306 ods. 2 príslušné zákonné pravidlo. Ak by bolo napríklad podľa § 308 vylúčené ustanovenie s neprimerane dlhým časom plnenia, nastupuje podľa zákona okolnostiam primeraný čas plnenia podľa § 271 BGB.

2.7. Súdne rozhodnutia o AGB

Každá zmluvná strana sa môže obrátiť na súd so žalobou o vyslovenie platnosti neúčinného ustanovenia AGB, prípadne sa brániť žalobou o vyslovenie neplatnosti AGB, pokiaľ druhá zmluvná strana vyžaduje plnenie na základe takéhoto ustanovenia. Súd je povinný na základe takýchto návrhov preskúmať spornú situáciu a rozhodnúť vo veci. Okrem toho sa môžu zmluvné strany na základe určovacej žaloby domáhať plnenia z AGB, ktoré sú podľa druhého zmluvného partnera neúčinné.

2.8. Použitie §§ 305 a nasl. BGB v špecifických prípadoch

Oblasť použitia §§ 305 a nasl. BGB je podľa § 310 obmedzená iba na špecifické prípady.

V prípade, že sú AGB používané v právnom styku s podnikateľom, právnickou osobou verejného práva alebo v súvislosti s verejnoprávnym majetkom nie je podľa § 310 ods. 1 BGB možné aplikovať ustanovenia o použití AGB (§ 305 ods. 1 a 2 BGB) ani zvláštne zakázané klauzuly (§§ 308 a 309 BGB). Naproti tomu sa vždy postupuje podľa generálnej klauzuly § 307 BGB.

Všeobecné dodávateľské podmienky, ktoré sú používané najmä v zmluvách o dodávke elektriny, plynu, vykurovania a vody, platné pre tzv. zvláštnych odberateľov, sa taktiež nespravujú §§ 308 a 309 BGB, pokiaľ to netvorí nevýhodu pre bežného odberateľa podľa zákazníckych tarif. Význam tohto ustanovenia tkvie v požiadavke, aby podmienky vytvorené pre zvláštnych odberateľov neboli nastavené neprimerane výhodnejšie ako pre bežných odberateľov.

V prípade, že je účastníkom zmluvného vzťahu, ktorého súčasťou sú aj AGB, spotrebiteľ, teda fyzická osoba pôsobiaca v privátnej sfére, má byť podľa

§ 310 ods. 3 BGB chránená pred zneužívajúcimi ustanoveniami aj v prípadoch, ak nie sú splnené všetky podmienky, ktoré sa na kontrolu AGB kladú.

Predpokladom použitia uvedeného ustanovenia je predloženie spotrebiteľskej zmluvy uzavretej medzi podnikateľom a spotrebiteľom. Nie je dôležité, o aký typ spotrebiteľskej zmluvy ide.

Právny následok použitia § 310 ods. 3 BGB pri spotrebiteľských zmluvách sa vyznačuje nasledujúcimi zvláštnosťami:

1) AGB platia aj v tom prípade, ak boli pripravené alebo predložené treťou osobou, napr. notárom alebo maklérom, architektom.
2) Výkladové pravidlo obsiahnuté v § 305c ods. 2 BGB a § 306 BGB o neuplatnení alebo neúčinnosti, ako aj §§ 307 až 309 BGB o kontrole obsahu AGB platia aj vtedy, ak nejde o AGB v pravom zmysle slova, pretože ide iba o jednorazovo použité zmluvné podmienky, na ktoré však spotrebiteľ nemá dosah a nemôže ich významným spôsobom ovplyvniť.
3) Či je konkrétne ustanovenie pre spotrebiteľa neprimerane znevýhodňujúce sa nebude posudzovať iba podľa generálnej klauzuly § 307 BGB, ale hlavne podľa konkrétnych okolností jednotlivého prípadu.

ZÁVER

Stupeň ochrany spotrebiteľa sa prijatím novely záväzkového práva podstatne zvýšil. Prax už zareagovala na tento posun veľmi pozitívne, čo sa odzrkadlilo aj vo zvýšenej miere spokojnosti zákazníkov – spotrebiteľov aj organizácií, ktoré chránia ich záujmy. Načrtnuté otázky a nedostatky vyrieši až zaužívaná právna prax a judikatúra. Európska komisia medzitým už pracuje na nových smerniciach a nariadeniach, ktorých cieľom je ochrana práv a oprávnených záujmov spotrebiteľov. Zostáva iba veriť, že takéto opatrenia skutočne spotrebiteľov ochránia pred negatívnymi vplyvmi ich slabšieho postavenia v nerovnom vzťahu a že stupeň ochrany nedosiahne hranicu, keď sa bude poskytovať spotrebiteľom ochrana aj pred nimi samými.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Schutzgrad der Verbraucher wurde nach der Schuldrechtsreform wesentlich erhöht. Die Praxis hat schon auf diese Entwicklung sehr positiv reagiert. Dies hat sich auch in der Zufriedenheit den Kunden, der Verbraucher und der Organisationen, die ihre Interessen schützen wiederspiegelt. Die entworfenen Fragen und Widersprüche wird erst die juristische Praxis und die Judikatur lösen. Die Europäische Kommission arbeitet schon auf den neuen Richtlinien und Verordnungen, die als das Ziel den Schutz der Rechte und berechtigten In-

teressen der Verbraucher haben. Es bleibt nur glauben, dass diese Maßnahmen tatsächlich die Verbraucher vor den negativen Einflussen ihrer schwächeren Position schützen und dass der Schutzgrad nicht die Grenze erreicht, wo den Verbraucher der Schutz vor ihnen selbst gewährleisten wird.

Kolízna úprava záväzkového vzťahu z bezdôvodného obohatenia v nariadení Rím II

Marianna Novotná

Synopsa: Predkladaný príspevok poukazuje na vybrané aspekty kolízno-právnej úpravy mimozmluvných záväzkových vzťahov vyplývajúcich z bezdôvodného obohatenia, ktorých úprava je v rámci európskeho právneho priestoru obsiahnutá v nariadení o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzkové vzťahy (Rím II). Jadro skúmanej problematiky sa sústreďuje predovšetkým na vymedzenie miesta bezdôvodného obohatenia v rámci štruktúry mimozmluvných záväzkových vzťahov v systéme kontinentálneho práva a v systéme *common law*, predstavenie širšieho náčrtu systému hraničných ukazovateľov uplatniteľných pre právne vzťahy bezdôvodného obohatenia s cudzím prvkom, pričom sa príspevok v rámci riešenia uvedenej problematiky nevyhýba ani kritickému stanovisku k formulačnej a koncepčnej výstavbe relevantných ustanovení nariadenia Rím II.

Kľúčové slová: medzinárodné právo súkromné, nariadenie Rím II, bezdôvodné obohatenie, mimozmluvný záväzkový vzťah, voľba práva, úniková doložka, kolízne pravidlá.

1. SYSTÉMOVÉ ZAČLENENIE INŠTITÚTU BEZDÔVODNÉHO OBOHATENIA V RÁMCI ZÁVÄZKOVÝCH VZŤAHOV

Z terminologického hľadiska možno pojem mimozmluvný záväzok z bezdôvodného obohatenia, ktorý je použitý v texte nariadenia Rím II vymedziť z viacerých hľadísk.[1] Z hľadiska systematického začlenenia bezdôvodného obohatenia medzi mimozmluvné záväzkové vzťahy možno usúdiť, že nariadenie vychádza z kontinentálno-právneho delenia[2] záväzkových vzťahov. Samotné nariadenie používa koncept mimozmluvných záväzkových vzťahov na zastrešenie úpravy civilných deliktov, bezdôvodného obohatenia, konania za iného *(negotiorum gestio)* a predzmluvnej zodpovednosti *(culpa in contrahendo)*, pričom vymedzenie pojmu mimozmluvný záväzkový vzťah (v rámci teoretických prístupov jeho chápania), ako aj vymedzenie charakteru jednotlivých

[1] Príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0665/10 *„Europeizácia slovenského súkromného práva na pozadí kreovania európskeho zmluvného a deliktného práva ako spoločného základu súkromného práva európskych právnych poriadkov“*.

[2] Takéto rozdelenie záväzkových vzťahov nie je typické v systéme *common law.*

podskupín mimozmluvných záväzkových vzťahov nariadenie neuvádza.

Otázka vymedzenia povahy a charakteru vyššie uvedených inštitútov je tak otázkou interpretácie, pričom platí pravidlo, že označenie uvedených inštitútov je potrebné chápať ako autonómne pojmy a ako také by sa mali vykladať vo všetkých členských štátoch rovnako. Aplikácia príslušných ustanovení nariadenia teda nie je závislá od právnej terminológie ani od teoretických prístupov a koncepcií týkajúcich sa bezdôvodného obohatenia v štáte fóra.[3]

Uvedený prístup má svoj význam nielen vzhľadom na rozdiely v chápaní povahy inštitútu bezdôvodného obohatenia v rámci kontinentálneho systému práva a systému *common law*, ale aj vzhľadom na nejednotnosť terminologických a koncepčných prístupov členských krajín, ktorých právo vychádza z rovnakých historických základov. Už z hľadiska tradičného rímsko-právneho členenia záväzkových vzťahov na zmluvné a mimozmluvné vzťahy, pričom mimozmluvné záväzkové vzťahy sa ďalej delia na záväzky z deliktov *(obligationes ex delicto)* a záväzky z iných dôvodov *(ex variis causarum figures)*, možno identifikovať zrejmé terminologické odchýlky. Kým v systéme *common law* je relatívne zaužívaným pojmom na označenie mimozmluvných záväzkov odlišných od *„torts“*,[4] a teda aj pre inštitút bezdôvodného obohatenia termín kvázikontrakt, kontinentálne právo tento pojem pre jeho zavádzajúci význam nepoužíva[5] a označuje bezdôvodné obohatenie pojmom kvázidelikt. Rovnako vo vnútri kontinentálneho systému práva možno vo vzťahu k inštitútu bezdôvodného obohatenia identifikovať výrazné rozdiely v systéme a význame práva bezdôvodného obohatenia, ktorý sa najvýraznejšie prejavuje pri porovnaní francúzskeho systému a právnych poriadkov ovplyvnených *Code Civil* na jednej strane a na druhej strane nemeckého systému a krajín, ktorých právne poriadky sú úzko prepojené s *Bürgerliches Gesetzbuch*.[6] Špecifický prístup k otázkam bezdôvodného obohatenia predstavuje aj nordický „zmiešaný“ systém práva Švédska, Dánska, Nórska a Fínska.[7]

---

[3] Obdobne Scott, A.: The Scope of „Non-Contractual Obligations“. In Ahern, J. – Binchy, W. (eds.): The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2009, s. 57.

[4] Ku koncepcii torts pozri: Van Gerven, W. et al.: *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe.* Oxfort and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000; Von Bar, Ch. – Drobnig, U.: *The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study.* München: Sellier, European Law Publishers, 2004.

[5] Zhang, M.: *Party Autonomy in Non-Contractual Obligations: Rome II and its Impacts on Choice of Law.* Seton Hall Law Review, 39, 2009, s. 5.

[6] Visser, D.: Unjustified Enrichment. In Smits, J. M. (edt.): Elgar *Encyclopedia of comparative law.* Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, 2006, s. 768.

[7] Schlechtriem, P.: *Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa. Eine rechtsvergleichende*

Rozdiely v prístupoch chápania inštitútu bezdôvodného obohatenia sťažujú rovnako ako v oblasti deliktného práva možnosti jeho hmotnoprávnej harmonizácie na komunitárnej úrovni. Táto skutočnosť je jedným z dôvodov, ktoré viedli k unifikácii systému kolíznych noriem členských štátov tak, aby bolo zabezpečené prostredníctvom predvídateľnosti aplikácie kolíznych noriem riadne fungovanie vnútorného trhu.

2. NARIADENIE EP A RADY (ES) č. 864/2007 O ROZHODNOM PRÁVE PRE MIMOZMLUVNÉ ZÁVÄZKOVÉ VZŤAHY (RÍM II)

Pokusy o zakotvenie európskeho systému kolíznych noriem pre mimozmluvné záväzky, medzi ktoré sa vzhľadom na svoju povahu zaraďujú aj záväzky z bezdôvodného obohatenia, siahajú až k prijatiu Rímskeho dohovoru,[8] ktorý mal pôvodne obsahovať kolíznu úpravu zmluvných, ako aj mimozmluvných záväzkových vzťahov. Koncept unifikácie kolíznej úpravy oboch skupín záväzkových vzťahov však bol neskôr opustený, pričom práce sa sústredili na unifikáciu zmluvných záväzkových vzťahov,[9] výsledkom ktorých bolo prijatie nariadenia č. 593/2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzkové vzťahy (Rím I).

K obnoveniu myšlienky unifikácie kolíznej úpravy mimozmluvných záväzkov formou dohovoru došlo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Novým impulzom bolo prijatie Amsterdamskej zmluvy, ktorá odsunula do úzadia zámer prijať takýto nástroj v podobe medzinárodného dohovoru, naopak prípravné práce začali smerovať k forme nariadenia. Predbežný návrh nariadenia bol predložený v roku 2002, pričom finálne znenie vyplynulo zo širokého pripomienkového konania, výsledkom ktorého boli početné zmeny pôvodného návrhu.

Nariadenie EP a Rady (ES) č. 864/2007 o rozhodujúcom práve pre mimozmluvné záväzkové vzťahy (Rím II) bolo formálne prijaté 11. júla 2007 s účinnosťou od 11. januára 2009. Primárnym dôvodom pre prijatie nariadenia unifikujúceho systém kolíznych noriem bola skutočnosť, že možnosti harmonizácie hmotného práva členských štátov v oblasti mimozmluvných záväzkov sú vzhľadom na výrazné odlišnosti jednotlivých právnych poriadkov v otázkach

Darstellung, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000, s. 49 a nasl. citované podľa Visser, D.: Unjustified Enrichment. In Smits, J. M. (edt.): *Elgar Encyclopedia of comparative law*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, 2006, s. 768.

[8] Commission of the European Communities: Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the Law Applicable to Non-contractual Obligations („Rome II"). Explanatory Memorandum, COM (2003) 427 final, s. 3.

[9] Porovnaj Pauknerová, M.: *Evropské mezinárodní právo soukromé*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 281.

mnohokrát podstatných východísk mimozmluvnej zodpovednosti značne sťažené.[10]

Podľa preambuly nariadenia vyžaduje riadne fungovanie vnútorného trhu v záujme predvídateľnosti výsledku sporov istoty, v rámci rozhodného práva a voľného pohybu súdnych rozhodnutí, aby kolízne normy v členských štátoch určovali použitie rovnakého vnútroštátneho právneho poriadku bez ohľadu na konanie súdu danej krajiny, ktorý vo veci koná. V súlade s uvedeným znením bodu 6 preambuly má teda nariadenie Rím II slúžiť na naplnenie cieľov smerujúcich k zvýšeniu právnej istoty a zachovaniu spravodlivosti pri riešení sporov s cudzím prvkom.

3. KOLÍZNE PRAVIDLÁ NARIADENIA RÍM II PRE MIMOZMLUVNÉ ZÁVÄZKOVÉ VZŤAHY VYPLÝVAJÚCE Z BEZDÔVODNÉHO OBOHATENIA

Záväzkové vzťahy bezdôvodného obohatenia boli v rámci úpravy nariadenia Rím II vyňaté spoločne s *negotiorum gestio* a *culpa in contrahendo* do osobitnej kapitoly, ktorej ustanovenia majú vo vzťahu k všeobecným náhradným kolíznym pravidlám, aplikovateľným pre delikty, povahu *legis specialis*. Z uvedeného jasne vyplýva , že na zodpovednostné vzťahy z bezdôvodného obohatenia sa nepoužijú všeobecné hraničné ukazovatele zakotvené v nariadení pre civilné delikty. Hoci použitie všeobecných pravidiel upravujúcich mimozmluvné záväzky vyplývajúce z deliktu, nie je pre mimozmluvné záväzkové vzťahy kvázideliktného, resp. kvázizmluvného charakteru prípustné, voľba práva, ako primárne aplikovateľné kolízne pravidlo, je použiteľným inštitútom aj pre mimozmluvné záväzky z bezdôvodného obohatenia.

3.1. Voľba práva

Jedným zo základných doktrinálnych prístupov, z ktorých nariadenie Rím II vychádza, je rešpektovanie autonómie vôle strán mimozmluvného záväzkového vzťahu. Tento prístup umožňuje daným stranám slobodne si vybrať právny poriadok, ktorým sa bude spravovať ich mimozmluvný záväzkový vzťah.

[10] Napriek relatívne zložitej situácii pri harmonizácii deliktného práva členských štátov a značne odlišným spôsobom právnej úpravy subjektívnej a objektívnej zodpovednosti, kompenzácie nepriamej ujmy, otázok náhrady nemajetkovej ujmy, problematiky premlčania atď., boli v tejto oblasti dosiahnuté viaceré čiastkové pokroky vo forme akademických projektov, ponúkajúcich modelovú hmotnoprávnu úpravu mimozmluvných záväzkov (DCFR, PETL).

Vyššia miera viazanosti mimozmluvných záväzkových vzťahov s princípom teritoriality, v porovnaní so záväzkovými vzťahmi založenými zmluvou, bolo dôvodom, prečo sa aj z historického hľadiska začala uplatňovať doktrína autonómie vôle primárne pre oblasť zmluvných záväzkových vzťahov, pričom pre rozhodujúce právo vzťahujúce sa na mimozmluvné záväzkové vzťahy zostávala charakteristickou črtou čisto teritoriálna povaha.[11] Koncept autonómie vôle strán aplikovateľný pre kolízno-právnu oblasť mimozmluvných záväzkov je teda v porovnaní s koncepciou zmluvnej voľby práva otázkou posledných desaťročí, ktoré priniesli oslabenie tradičného, teritoriálne orientovaného pravidla, v prospech akceptácie vôle strán mimozmluvného záväzkového vzťahu.

Tento nedávny trend vývoja v medzinárodnom práve súkromnom reflektuje aj koncepcia nariadenia Rím II, ktorá okrem výslovne stanovených výnimiek[12] umožňuje voľbu práva pre všetky mimozmluvné záväzkové vzťahy, na ktoré sa vzťahuje vecná pôsobnosť nariadenia, t. j. tak pre záväzky deliktného charakteru, ako aj pre záväzky kvázideliktného (kvázizmluvného) charakteru.

Primárnym kolíznym pravidlom použiteľným pre prípady z bezdôvodného obohatenia s cudzím prvkom je teda možnosť poškodeného subjektu a subjektu, ktorý sa obohatil, zvoliť právny poriadok, ktorým sa bude ich právny vzťah spravovať. Keďže nariadenie vychádza z neobmedzenej kolíznej voľby práva, strany si môžu zvoliť akýkoľvek právny poriadok bez ohľadu na právne alebo faktické väzby medzi týmto právnym poriadkom a mimozmluvným záväzkovým vzťahom alebo jeho prvkami. V tejto súvislosti je nevyhnutné uviesť, že voľba práva sa môže týkať iba právneho poriadku v zmysle pozitivistického prístupu k vymedzeniu práva ako systému pravidiel, ktoré majú formálne znaky právnej normy. Na rozdiel od nariadenia Rím I, ktoré zmluvným stranám nebráni v zahrnutí odkazu na právny poriadok neštátnej povahy, nariadenie Rím II voľbu tzv. *soft law* (t. j. systému pravidiel neštátnej povahy) nepripúšťa.

Voľba práva môže byť podľa nariadenia uskutočnená *ex post*, t. j. dohodou uzavretou po tom, ako došlo ku skutočnosti, ktorá spôsobila škodu chápanú v zmysle čl. 2 ods. 1 alebo hrozbu vzniku škody (dodatočná voľba práva) alebo môže byť naopak uskutočnená *ex ante*, t. j. dohodou osobitne dojednanou predtým, ako došlo ku skutočnosti, ktorá spôsobila škodu alebo hrozbu vzniku škody. Možnosť voľby práva *ex ante* je však limitovaná iba na prípady, ak všetky strany mimozmluvného záväzkového vzťahu vykonávajú podnikateľskú činnosť (čl. 14 ods. 1). Vzhľadom na obmedzenie okruhu subjektov,

---

[11] Porovnaj Zhang, M.: Party Autonomy in Non-Contractual Obligations: Rome II and its Impacts on Choice of Law. In *Seton Hall Law Review*, 39, 2009, s. 10.

[12] Voľba práva nie je podľa čl. 6 ods. 4 a čl. 8 ods. 3 nariadenia prípustná pri mimozmluvných záväzkoch vyplývajúcich z nekalej súťaže, z konania obmedzujúceho voľnú hospodársku súťaž a rovnako pri mimozmluvných záväzkoch, vyplývajúcich z porušenia práv duševného vlastníctva.

ako aj na povahu právneho vzťahu bezdôvodného obohatenia, možno konštatovať, že využiteľnosť voľby práva *ex ante* nemá pravdepodobne pre tento okruh vzťahov výraznejší praktický dosah. Logicky sa ako najvhodnejšie riešenie javí podriadiť vzťah z bezdôvodného obohatenia právu zmluvy, ktorá má určitý priamy alebo nepriamy vzťah k bezdôvodnému obohateniu, ktoré medzi stranami vzniklo. Tento hraničný ukazovateľ *lex causae* však nariadenie pre vzťahy bezdôvodného obohatenia výslovne upravuje ako prvé z prichádzajúcich náhradných kolíznych pravidiel aplikovateľných v prípade absencie voľby práva. Voľba práva *ex ante* by teoreticky prichádzala do úvahy v prípade bezdôvodného obohatenia, ktoré nemá vzťah k žiadnej skôr existujúcej zmluve medzi stranami (na tomto miesto sa vynára otázka, čo by dané podnikateľské subjekty vôbec k takejto voľbe práva viedlo), alebo v prípade, ak by sa strany rozhodli podriadiť svoj budúci vzťah z bezdôvodného obohatenia úplne inému právnemu poriadku ako tomu, ktorým sa spravuje ich vzťah založený zmluvou.

Pri formálnych požiadavkách voľby práva (či už *ex post* alebo *ex ante*) nariadenie vychádza zo zásady neformálnosti prejavu vôle. Voľba tak môže byť uskutočnená buď výslovne, alebo konkludentne. Konkludentná voľba práva však musí byť dostatočne spoľahlivo preukázateľná okolnosťami prípadu. Prípadná voľba práva strán sa nesmie týkať práv tretích osôb.

Autonómia vôle strán pri výbere právneho poriadku, ktorým sa bude spravovať ich záväzkový vzťah z bezdôvodného obohatenia, je do určitej miery obmedzená normami nariadenia, ktoré stanovujú limity voľby práva všeobecne pre všetky mimozmluvné záväzkové vzťahy patriace do vecnej pôsobnosti nariadenia.

Určité obmedzenie voľby práva (upravené v čl. 14 ods. 2) vyplýva zo situácií, ak sa v čase, keď došlo ku skutočnosti, ktorá spôsobila škodu,[13] nachádzajú všetky prvky podstatné pre situáciu v inej krajine než v krajine, ktorej právny poriadok si strany zvolili. V takomto prípade nie je ich voľbou práva dotknuté

[13] Pojem škoda označuje podľa čl. 2 ods. 1 na účely nariadenia Rím II každý následok civilného deliktu, bezdôvodného obohatenia, konania bez príkazu *(negotiorum gestio)* alebo predzmluvnej zodpovednosti *(culpa in contrahendo)*. V tejto súvislosti je nutné upozorniť na nedostatok slovenského prekladu tohto ustanovenia nariadenia, ktoré znie „Na účely tohto nariadenia pojem škoda označuje každý následok civilného deliktu z bezdôvodného obohatenia, z konania bez príkazu *(negotiorum gestio)* alebo z predzmluvnej zodpovednosti *(culpa in contrahendo)*". Z anglického znenia tohto ustanovenia *„For the purposes of this Regulation, damage shall cover any consequence arising out of tort/delict, unjust enrichment, negotiorum gestio or culpa in contrahendo"* je zrejmé, že slovenské znenie formuláciou *„následok civilného deliktu z bezdôvodného obohatenia, z negotiorum gestio alebo z culpa in contrahendo"* priznal týmto trom prípadom mimozmluvnej zodpovednosti deliktný charakter. Tieto inštitúty sú však naopak zo sústavy civilných deliktov vyňaté. Navyše takouto formuláciou vypadol zo slovenského znenia príslušného ustanovenia samotný civilný delikt.

uplatnenie tých ustanovení právneho poriadku krajiny, v ktorej sa nachádzajú všetky prvky podstatné pre situácie, od ktorých sa nemožno odchýliť dohodou (kogentné normy). Obmedzenie obdobnej povahy, týkajúce sa situácie, ak sa v čase, keď došlo ku skutočnosti, ktorá spôsobila škodu, všetky prvky podstatné pre situáciu nachádzajú v jednom alebo vo viacerých členských štátoch (tzv. intra-community prípady), možno nájsť v čl. 14 ods. 3. V takomto prípade, ak si strany zvolili pre svoj záväzkový vzťah iné rozhodujúce právo ako právo členského štátu, netýka sa takáto voľba práva uplatnenia tých ustanovení práva Spoločenstva, od ktorých sa nemožno odchýliť dohodou.

Autonómiu vôle strán obmedzuje do istej miery aj aplikácia imperatívnych noriem podľa čl. 16, aplikácia výhrady verejného poriadku podľa čl. 26, ako aj vylúčenie spätného a ďalšieho odkazu, ktorý podľa čl. 24 nariadenia nie je prípustný.

3.2. Náhradné kolízne pravidlá

Aplikácia náhradných kolíznych pravidiel prichádza do úvahy, ako vyplýva aj z názvu týchto noriem, v prípade, ak si strany záväzkového vzťahu z bezdôvodného obohatenia nezvolia v súlade so zásadou autonómie vôle rozhodujúce právo, ktorým sa má ich právny vzťah spravovať. V prípade absencie voľby práva sa teda na určenie rozhodujúceho práva uplatnia hraničné ukazovatele, upravené v čl. 10 nariadenia.

Konštrukcia ustanovení upravujúcich kolízne pravidlá pre bezdôvodné obohatenie je vystavaná na trojstupňovom, hierarchicky zoradenom systéme (čl. 10 ods. 1, 2, 3 nariadenia), ktorý je doplnený tzv. únikovou doložkou (čl. 10 ods. 4 nariadenia). Uvedenú hierarchickú štruktúru hraničných ukazovateľov možno znázorniť nasledujúcim spôsobom:

a) ak sú splnené podmienky čl. 10 ods. 1 nariadenia, použije sa *lex causae*;
b) ak rozhodné právo nemožno určiť podľa čl. 10 ods. 1 a sú splnené podmienky čl. 10 ods. 2, použije sa *lex communis*;
c) ak rozhodné právo nemožno určiť podľa čl. 10 ods. 1 ani ods. 2, použije sa právo krajiny, kde k bezdôvodnému obohateniu došlo;
d) ak je zo všetkých okolností veci zrejmé, že mimozmluvný záväzok vyplývajúci z bezdôvodného obohatenia má zjavne užšiu väzbu s inou krajinou než s krajinou uvedenou v bodoch a, b, c, uplatní sa právny poriadok tejto inej krajiny.

Výraz *„ak rozhodné právo nemožno určiť podľa ods.“* použitý v čl. 10 ods. 2 a 3, nie je možné vykladať v zmysle subjektívnej nemožnosti konkrétnych strán záväzkového vzťahu, ale je potrebné ho interpretovať v zmysle, že k určeniu rozhodného práva podľa predošlého odseku (odsekov) nedošlo v dôsledku toho, že objektívne neboli splnené podmienky tohto predošlého odseku (odse-

kov), pričom nie je relevantné, z akého dôvodu k splneniu týchto podmienok nedošlo.[14]

3.2.1. Hraničný ukazovateľ lex causae (čl. 10 ods. 1 nariadenia)

Prvotným hraničným ukazovateľom, z nariadenie ktorého v rámci kolíznej úpravy bezdôvodného obohatenia vychádza, je *lex causae*, t. j. právny poriadok, ktorým sa spravuje existujúci vzťah[15] medzi stranami. Podmienkou aplikácie tohto hraničného ukazovateľa je situácia, ak sa bezdôvodné obohatenie týka existujúceho vzťahu medzi stranami, pričom tento existujúci vzťah má úzku väzbu s predmetným bezdôvodným obohatením.

Znenie článku 10 ods. 1 odkazujúce na *„existujúci vzťah medzi stranami"* môže byť z hľadiska svojho výkladu problematické. Uvedenú tézu možno demonštrovať na príklade inštitútu odstúpenia od zmluvy, ako aj na príklade neplatnej zmluvy.

V súlade so slovenskou teóriou občianskeho práva, ak by došlo k odstúpeniu od zmluvy, okamihom dôjdenia prejavu vôle jednej zmluvnej strany o odstúpení druhej zmluvnej strane, zaniká celý záväzkový vzťah založený touto zmluvou s účinkami *ex tunc*. Strany sú si v tomto prípade povinné vrátiť plnenie poskytnuté na základe uvedenej zmluvy z titulu bezdôvodného obohatenia. Ak by v tomto prípade išlo o právny vzťah s cudzím prvkom, otázne zostáva, či možno na túto situáciu aplikovať čl. 10 ods. 1, keďže v čase aplikácie kolíznej normy už daný zmluvný vzťah neexistoval.

Obdobne zložitá je situácia v prípade neplatnej zmluvy. V rámci neplatnosti možno na jednej strane vymedziť relatívne neplatné zmluvy, ktoré sa až do dovolania sa neplatnosti považujú za platné, a na druhej strane absolútne neplatné zmluvy, ktoré síce vznikli, ale od začiatku sú neplatné. Možno považovať takéto neplatné zmluvy za vzťah existujúci medzi stranami? Zodpovedanie tejto otázky bude pravdepodobne, na rozdiel od odstúpenia od zmluvy jednoduchšie, keďže z pragmatického hľadiska možno usúdiť, že u neplatných zmlúv k vzniku daného dvojstranného právneho úkonu došlo (boli splnené pojmové znaky právneho úkonu) a právny vzťah trvá i v čase aplikácie kolíznej normy, avšak trpí určitou chybou, ktorá spôsobuje jeho neplatnosť.

---

[14] Obdobne Pitel, S. G. A.: Rome II and Choice of Law for Unjust Enrichment. In Ahern, J. – Binchy, W. (edts.): *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, s. 239.

[15] Presné znenie článku 10 ods. 1 *„If a non-contractual obligation arising out of unjust enrichment, including payment of amounts wrongly received, concerns a relationship existing between the parties, such as one arising out of a contract or a tort/delict, that is closely connected with that unjust enrichment, it shall be governed by the law that governs that relationship"* .

V prípade odstúpenia od zmluvy nie je riešenie také jednoznačné. Je zrejmé, že v čase aplikácie kolíznej normy predmetný zmluvný vzťah už neexistuje, čo by pri reštriktívnom výklade viedlo k vylúčeniu aplikácie čl. 10 ods. 1 nariadenia. Vzhľadom na proces vývoja formulácie uvedeného ustanovenia je však otázne, či takýto reštriktívny výklad bol úmyslom zákonodarcu. Pôvodný návrh nariadenia používal slovné spojenie *„relationship previously existing"*[16] (skôr existujúci vzťah), pričom slovo *previously* neskôr z návrhu vypadlo. Použitie extenzívneho výkladu v zmysle *„už skôr existujúceho vzťahu medzi stranami"* by elegantne vyriešilo tak situácie odstúpenia od zmluvy, zrušenia zmluvy, zániku zmluvy, ako aj prípady neplatných zmlúv.[17]

Medzi takéto do úvahy prichádzajúce skôr existujúce právne vzťahy, ktoré majú úzku väzbu na bezdôvodné obohatenie, nariadenie samo exemplifikatívne zaraďuje už vyššie uvádzanú zmluvu alebo civilný delikt.

Typickým prípadom zmluvného vzťahu, ktorý má úzku väzbu s bezdôvodným obohatením, sú prípady, keď bezdôvodné obohatenia vyplýva z neplatnej zmluvy alebo zo zrušenej zmluvy, príp. z obdobných inštitútov známych v zahraničných právnych poriadkoch, následkom ktorých dochádza k zániku zmluvy *ex tunc*. Dôvody neplatnosti alebo zrušenia zmluvy budú vo väčšine prípadov vyplývať z ustanovení regulujúcich zmluvné právo (príp. v niektorých štátoch systematicky zaradené vo všeobecnej časti v rámci problematiky právnych úkonov všeobecne). Táto oblasť práva však obvykle neupravuje právne následky neplatnosti alebo zrušenia zmluvy, ktoré sú naopak riešené ustanoveniami o bezdôvodnom obohatení. Uvedené prepojenie zmluvného práva vo vymedzení dôvodov s právom bezdôvodného obohatenia v stanovení následku viedlo k argumentu, podľa ktorého by fragmentácia určovania práva, na základe ktorého by sa jedným právnym poriadkom spravovali zmluvné skutočnosti a iným právom bezdôvodné obohatenie, ignorovala ich vzájomné prepojenie.[18] V odbornej literatúre sa objavujú aj ďalšie argumenty v prospech použitia práva relevantnej zmluvy na otázky bezdôvodného obohatenia. Ide predovšetkým o argument vylúčenia komplikovanej schémy aplikácie rôznych právnych poriadkov,[19] argument minimalizácie poskytovania náhrady tak z titulu zmluvného vzťahu,

16 Pozri znenie na http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0427:-FINEN:PDF.

17 Problematická z hľadiska výkladu ustanovenia čl. 10 ods. 1 je predovšetkým nejednotnosť povahy a predovšetkým právnych následkov uvádzaných inštitútov v právnych poriadkoch jednotlivých krajín.

18 Pitel, S. G. A.: ref. 14, s. 241.

19 Bird, J.: Choice of Law. In Rose, F. (ed.): *Restitution and the Conflict of Laws*. Oxford: Mansfield Press 1995, s. 122 – 123.

ako aj z titulu bezdôvodného obohatenia,[20] príp. argument primeraných očakávaní strán.[21]

Existujúci právny vzťah, ktorý má úzku väzbu na bezdôvodné obohatenie, môže byť založený nielen zmluvou, ale aj civilným deliktom, ktorý viedol k bezdôvodnému obohateniu.[22] Vzťah medzi civilným deliktom a bezdôvodným obohatením vyplýva z konania, ktoré má protiprávnu povahu, a následkom ktorého je neoprávnený presun majetkových hodnôt medzi subjektmi. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na rozdiel medzi civilným deliktom, následkom ktorého je vznik škody, a civilným deliktom, následkom ktorého je vznik bezdôvodného obohatenia. Relevantným pre aplikáciu *legis causae* je iba taký delikt, ktorý má úzku väzbu na bezdôvodné obohatenie.

3.2.2. Hraničný ukazovateľ legis communis (čl. 10 ods. 2 nariadenia)

V prípade, ak nie sú splnené podmienky pre aplikáciu hraničného ukazovateľa *legis causae*, rozhodným právom bude právny poriadok krajiny obvyklého spoločného pobytu strán *(lex communis)*. Podmienkou aplikácie tohto hraničného ukazovateľa je, aby strany predmetného vzťahu bezdôvodného obohatenia mali v čase, keď došlo ku skutočnosti zakladajúcej bezdôvodné obohatenie, svoj obvyklý pobyt v rovnakej krajine. Posúdenie miesta obvyklého pobytu strán záväzkového vzťahu bezdôvodného obohatenia bude závislé od *legis fori*. Za obvyklý pobyt spoločností alebo iných zapísaných alebo nezapísaných subjektov sa na účely nariadenia Rím II považuje miesto ich ústrednej správy (t. j. faktické sídlo subjektu). Za obvyklý pobyt fyzickej osoby, ktorá koná v rámci výkonu svojej podnikateľskej činnosti, sa považuje jej hlavné miesto podnikania.[23] Obvyklý pobyt fyzickej osoby, ktorá nekoná v rámci výkonu svojej podnikateľskej činnosti, nie je nariadením definovaný. Súd bude pri stanovení jej obvyklého pobytu vychádzať z faktických kritérií a do úvahy bude musieť vziať všetky okolnosti daného prípadu. Smerodajné bude predovšetkým, kde má daná fyzická osoba faktické a stálejšie centrum životných záujmov (rodinný život, pracovný život, zamýšľaný pobyt atď.).

Dôvodom výberu tohto hraničného ukazovateľa a zároveň jedným z dôležitých aspektov jeho zakotvenia bola skutočnosť, že toto pravidlo je schopné obsiahnuť všetky, výhradne vnútroštátne prípady, v ktorých neexistuje faktická

---

[20] Stevens, R.: The Choice of Law Rules of Restitutionary Obligations. In Rose, F. (ed.): *Restitution and the Conflict of Laws.* Oxford: Mansfield Press 1995, s. 194.

[21] Nygh, P. E.: *Autonomy in International Contracts*. Oxford: Clarendon Press 1999, s. 253 – 254.

[22] Anglická teória bezdôvodného obohatenia považuje za diskutabilné, či možno reštitúciu vyplývajúcu z protiprávneho aktu *(wrong)* považovať za bezdôvodné obohatenie.

[23] Čl. 23 nariadenia o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzkového vzťahy.

väzba na inú krajinu, a týmto spôsobom zaistiť, aby bolo aplikované relevantné domáce právo.[24]

3.2.3. Hraničný ukazovateľ práva štátu, kde došlo k bezdôvodnému obohateniu (čl. 10 ods. 3 nariadenia)

Ak rozhodné právo nemožno určiť podľa predchádzajúcich dvoch hraničných ukazovateľov, rozhodným právom je právny poriadok krajiny, na území ktorej došlo k bezdôvodnému obohateniu.

Uvedený hraničný ukazovateľ má viac-menej diskutabilný charakter, keďže v odbornej literatúre sa možno stretnúť s názormi podporujúcimi, ale aj kritizujúcimi použitie tohto pravidla pre prípady bezdôvodného obohatenia.

Dôvodová správa k nariadeniu Rím II[25] označuje tento hraničný ukazovateľ za tradičný a vžitý koncept, pričom takto formulovanú kolíznu normu obsahuje aj návrh GEDIP[26] a švajčiarsky právny poriadok, ktorými sa návrh nariadenia pravdepodobne inšpiroval.

Z historického hľadiska možno predovšetkým v rámci *common law* odôvodniť použitie pravidla *legis loci* odkazom na teóriu nadobudnutých práv[27] *(vested rights theory)*, ktorá predstavuje tzv. tradičný prístup klasického právneho myslenia. Základom tejto doktríny je, že súd aplikuje právo miesta, kde vznikli práva a povinnosti, t. j. miesto, kde došlo ku skutočnosti, ktorá založila právny vzťah *(lex loci delicti, resp. lex loci contractus)*.[28] Uvedenú doktrínu však podrobili značnej kritike, najmä tzv. realistická škola.[29]

3.2.4. Úniková doložka (čl. 10 ods. 4 nariadenia)

Tzv. úniková doložka je inštitútom, prostredníctvom ktorého sa vylúči aplikácia vyššie uvedených hraničných ukazovateľov *legis causae*, *legis commmu-*

---

[24] Pitel, S. G. A.: ref. 14,, s. 245.

[25] Commission of the European Communities: Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the Law Applicable to Non-contractual Obligations („Rome II"). Explanatory Memorandum, COM (2003) 427 final, s. 22.

[26] Groupe européen de droit international privé: Proposition pour une convention européenne sur la loi applicable aux obligations non contractuelles. (Projet), La Haye 1997. Pozri na stránke www.gedip-egpil.eu/documents.

[27] Pitel, S. G. A.: ref. 13,, s. 247.

[28] Bližšie pozri Beale, J.: A Selection of Cases on the Conflict of Laws, 3. zväzok. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1902; Dicey A. V.: A Digest of the Law of England with reference to the Conflict of Laws. London: Stevens and Sons, Limited and Sweet and Maxwell, Limited, 1896.

[29] Fruehwald, E. S.: Choice of law for American courts: a Multilateralist method. Westport: Greenwood Press 2001.

nis, ako aj práva štátu, kde došlo k bezdôvodnému obohateniu preto, že tieto hraničné ukazovatele v určitom konkrétnom prípade nedokázali identifikovať rozhodné právo s najužšou väzbou k danej krajine.

Podmienkou použitia únikovej doložky sú situácie, v ktorých je vzhľadom na všetky okolnosti prípadu zrejmé, že mimozmluvný záväzok vyplývajúci z bezdôvodného obohatenia má zjavne užšiu väzbu s inou krajinou, než s krajinou, na právny poriadok ktorej odkážu hraničné ukazovatele *legis causae*, *legis communis* a práva štátu, v ktorom došlo k bezdôvodnému obohateniu. V tomto prípade sa uplatní právny poriadok štátu so zjavne užšou väzbou, pričom zjavne užšiu väzbu s inou krajinou môže zakladať napr. už skôr existujúci zmluvný vzťah medzi stranami, ktorý súvisí s predmetným mimozmluvným záväzkom.

Úniková doložka, ktorá umožňuje súdu pri vymedzení rozhodného práva pre právne vzťahy z bezdôvodného obohatenia prihliadať na všetky okolnosti konkrétneho prípadu, môže na jednej strane oslabiť určitosť a jednotu, dosiahnutie ktorých je cieľom európskeho kolíznoprávneho režimu,[30] na druhej strane však do určitej miery prispieva k flexibilite kolízno-právnej úpravy.

Problematickým v súvislosti s aplikáciou únikovej doložky môže byť vymedzenie pojmu *„zjavne užšia väzba"*. Nariadenie Rím II neposkytuje v tejto otázke žiadne smerodajné výkladové pravidlo, ktorým by bolo možné určiť stupeň „zjavnosti" úzkosti väzby záväzkového vzťahu bezdôvodného obohatenia s určitou krajinou. Formulácia odkazujúca na zjavne užšiu väzbu vyvoláva otázku, či pre aplikáciu čl. 10 ods. 4 nepostačuje sama úzka väzba, alebo či naopak musí mať táto väzba vyšší štandard zjavnosti.

Ďalším z problematických aspektov je skutočnosť, že zjavne užšiu väzbu je potrebné hľadať vo vzťahu k celému záväzkovému vzťahu z bezdôvodného obohatenia, a nie iba vo vzťahu k jednotlivým záväzkom, ktoré z tohto vzťahu vyplývajú (napr. záväzku obohateného vrátiť to, o čo sa obohatil). Je zrejmé, že je zložitejšie identifikovať *„zjavne užšiu väzbu"* celého záväzkového vzťahu, ktorý sa skladá z viacerých samostatných, aj keď vzájomne prepojených záväzkov, ako väzbu niektorého z týchto záväzkov.

Vo vzťahu k ukazovateľom, ktorých prítomnosť v záväzkovom vzťahu z bezdôvodného obohatenia môže mať vplyv na aplikáciu únikovej doložky, možno zaradiť predovšetkým faktory vzťahujúce sa na strany záväzkového vzťahu, faktory vzťahujúce sa na bezdôvodné obohatenie a vonkajšie faktory.[31]

Z časového hľadiska je na stanovenie únikovej doložky, t. j. na zhodnotenie najužšej väzby medzi stranami relevantný okamih vzniku bezdôvodného obohatenia.

---

[30] Fentiman, R.: The Significance of Close Connection. In Ahern, J. – Binchy, W. (edts.): *The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2009, s. 85.

[31] Ibidem, s. 98 – 99.

4. ZÁVEREČNÉ ZHRNUTIE A NÁČRT MOŽNÉHO PRÍNOSU PRE SLOVENSKÉ MEDZINÁRODNÉ PRÁVO SÚKROMNÉ

Prijatie nariadenia Rím II malo v rovine medzinárodného a komunitárneho práva veľmi pozitívny vplyv na vývoj európskeho medzinárodného práva súkromného, ako aj na posilnenie riadneho fungovania vnútorného trhu.

Vecná pôsobnosť nariadenia sa vzťahuje na mimozmluvné záväzkové vzťahy v občianskych a obchodných veciach, vznikajúcich v situáciách, v ktorých dochádza k stretu rôznych právnych poriadkov. Túto formuláciu vecnej pôsobnosti možno zároveň považovať za vymedzenie základných podmienok aplikácie nariadenia.

Koncept mimozmluvných záväzkov nariadenia Rím II zahŕňa v rámci svojej vecnej pôsobnosti, okrem civilných deliktov, ktoré možno zjednodušene charakterizovať ako protiprávne konanie spojené so vznikom ujmy alebo s hrozbou vzniku ujmy, aj mimozmluvné záväzkové vzťahy, ktoré nemajú deliktný charakter (bezdôvodné obohatenie, *negotiorum gestio*, *culpa in contrahendo*) a ktorých kolízny režim je v nariadení riešený nezávisle od režimu kolíznych noriem, zakotvených pre civilné delikty.

Ustanovenia upravujúce systém kolíznych pravidiel pre mimozmluvné záväzkové vzťahy nedeliktného charakteru boli v procese prijímania nariadenia Rím II predmetom mnohých diskusií a protichodných názorov oscilujúcich od úplného vypustenia týchto ustanovení z nariadenia Rím II až po názor o zakotvení všeobecného pravidla pre mimozmluvné záväzky kvázideliktného (kvázizmluvného) charakteru spolu s osobitnou úpravou pre vybrané záväzkové vzťahy bezdôvodného obohatenia a *negotiorum gestio*.

Hoci finálne znenie ustanovení upravujúcich mimozmluvné záväzky nedeliktného charakteru predstavujú viac či menej očakávaný systém kolíznych pravidiel, ako vyplýva z textu príspevku, možno tak z hľadiska ich koncepčného zariadenia, ako aj z formulačného hľadiska identifikovať viacero problematických aspektov. Niektoré z nich budú čiastočne alebo v celom rozsahu odstránené prostredníctvom výkladu ESD, ktorý vzhľadom na krátke obdobie účinnosti nariadenia nie je ešte k dispozícii.

V rovine slovenského práva predstavuje nariadenie v oblasti mimozmluvných záväzkových vzťahov kvázideliktného charakteru, pre ktoré slovenský zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom neobsahuje osobitné ustanovenia, výrazný krok vpred. Pre mimozmluvné vzťahy kvázideliktného charakteru, ktoré patria do vecnej pôsobnosti nariadenia, sa na väčšinu do úvahy prichádzajúcich prípadov s cudzím prvkom budú aplikovať kolízne pravidlá nariadenia, v dôsledku čoho nebude naďalej potrebné vyvodzovať tieto pravidlá zložitou interpretáciou existujúcich ustanovení, ktorých použitie vo vzťahu ku kvázideliktom odôvodňuje iba nevyhnutná potreba dospieť k určitému hraničnému ukazovateľu. Jasné a konkrétne pravidlá stanovené naria-

dením Rím II tak prinášajú nielen v právnych vzťahoch z bezdôvodného obohatenia, ale aj v iných vzťahoch nedeliktného nezmluvného charakteru určitú mieru právnej istoty strán záväzkového vzťahu v dôsledku predvídateľnosti aplikácie rozhodného práva.

Z hľadiska vecnej a časovej pôsobnosti nariadenia Rím II je zrejmé, že na dva okruhy mimozmluvných záväzkov sa nariadenie neuplatní. Ide o tie vzťahy, ktoré vznikli pred dátumom aplikovateľnosti nariadenia Rím II, a tie, ktoré nariadenie vylučuje z rozsahu svojej pôsobnosti. Tieto okruhy vzťahov zostávajú naďalej predmetom úpravy zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom.

SUMMARY

This contribution aims to point to some aspects of conflict of laws regulation governing the non-contractual obligations arising out of unjust enrichment in Rome II regulation.

Rome II´s conflict of laws rules for unjust enrichment are organized into three hierarchical sub-rules supplemented with an escape clause. If a non-contractual obligation arising out of unjust enrichment, concerns a relationship existing between the parties, such as one arising out of a contract or a tort/delict, that is closely connected with that unjust enrichment, it shall be governed by the law that governs that relationship. 2. Where the law applicable cannot be determined on the basis lex causae and the parties have their habitual residence in the same country when the event giving rise to unjust enrichment occurs, the law of that country shall apply. Where the law applicable cannot be determined on the basis of lex causae or lex communis, the law of the country in which the unjust enrichment took place shall apply. Where it is clear from all the circumstances of the case that the non-contractual obligation arising out of unjust enrichment is manifestly more closely connected with a country other than that indicated below the law of that other country shall apply (escape clause).

This article examines the term of unjust enrichment as a concept which will be given an autonomous interpretation, weighs the pros and cons of the above mentioned conflict of laws rules to discuss the extent to which they correspond with the standard of predictability of the out-come of litigation and certainty as to the law applicable to non-contractual obligations arising out of unjust enrichment.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BEALE, J.: A Selection of Cases on the Conflict of Laws, 3. zväzok. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1902.

BIRD, J.: Choice of Law. In Rose, F. (ed.), Restitution and the Conflict of Laws. Oxford: Mansfield Press 1995.

Commission of the European Communities: Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the Law Applicable to Non-contractual Obligations („Rome II"). Explanatory Memorandum, COM (2003) 427 final.

DICEY, A. V.: A Digest of the Law of England with reference to the Conflict of Laws. London: Stevens and Sons, Limited and Sweet and Maxwell, Limited, 1896.

FENTIMAN, R.: The Significance of Close Connection. In Ahern, J. – Binchy, W. (eds.), The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2009.

FRUEHWALD, E. S.: Choice of law for American courts: a Multilateralist method. Westport: Greenwood Press 2001.

JANSEN, N.: The Concept of Non-Contractual Obligations: Rethinking the Division of Tort, Unjustified Enrichment, and Contract Law. Journal of European Tort Law, 1, 2010.

NYGH, P. E.: Autonomy in International Contracts. Oxford: Clarendon Press 1999.

PAUKNEROVÁ, M.: Evropské mezinárodní právo soukromé. 1. vydání. Praha: C. H. Beck 2008.

PITEL, S. G. A.: Rome II and Choice of Law for Unjust Enrichment. In Ahern, J. – Binchy, W. (edts.): The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2009.

SCOTT, A.: The Scope of „Non-Contractual Obligations". In Ahern, J. – Binchy, W. (edts.): The Rome II Regulation on the Law Applicable to Non-contractual Obligations. A New International Litigation Regime. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers 2009.

SCHLECHTRIEM, P.: Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa. Eine rechtsvergleichende Darstellung, Tübingen: Mohr Siebeck 2000.

STEVENS, R.: The Choice of Law Rules of Restitutionary Obligations. In Rose, F. (ed.): Restitution and the Conflict of Laws. Oxford: Mansfield Press 1995.

VAN GERVEN, W. et al.: Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law. Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe. Oxfort and Portland, Oregon: Hart Publishing 2000.

VISSER, D.: Unjustified Enrichment. In Smits, J. M. (edt.): Elgar Encyclopedia of comparative law. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing 2006.

VON BAR, Ch. – DROBNIG, U.: The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study. München: Sellier, European Law Publishers 2004.

ZHANG, M.: Party Autonomy in Non-Contractual Obligations: Rome II and its Impacts on Choice of Law. Seton Hall Law Review, 39, 2009.

Zásada podnikovej príslušnosti – odmena za lojalitu zamestnanca

Marek Švec

Synopsa: Autor sa v príspevku snaží širokej verejnosti predstaviť zásadu podnikovej príslušnosti, ktorá je už niekoľko desaťročí integrálnou súčasťou moderných pracovnoprávnych úprav viacerých európskych krajín. Poukazuje na možnosti jej zohľadnenia v jednotlivých právnych inštitútoch v zahraničí, ale i negatíva jej absencie v slovenskom Zákonníku práce. Súčasne autor, na potvrdenie svojich úvah, dopĺňa príspevok prostredníctvom empirických poznatkov získaných zo zahraničnej právnej úpravy. Zásada podnikovej príslušnosti by sa mohla stať jedným z pilierov nového európskeho modelu pracovného práva (flexiistoty).

Kľúčové slová: *Betriebszugehörigkeitsprinzip*, výpovedná doba, odstupné, odchodné, lojalita zamestnanca, trvanie pracovného pomeru, flexikurita, flexibilita pracovného práva.

ÚVOD

Neustále opakujúce sa snahy o dosiahnutie vyššej miery flexibility pracovného práva prostredníctvom rôznych novelizácií právnej úpravy prinášajú so sebou zákonite mnohé negatívne javy.[1] Tie sa následne významným spôsobom odrážajú na pracovnoprávnych vzťahoch. Jedným z nich je aj znížená právna a sociálna ochrana zamestnanca. Tá sa neprijateľným spôsobom prejavuje nielen na jeho pracovných podmienkach a celkovom stave bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ale aj pri vzniku a zániku pracovného pomeru zamestnanca a nárokmi s ním súvisiacimi.

Pri pohľade na súčasné znenie ustanovení Zákonníka práce, v ktorých sa najčastejšie objavuje požiadavka flexibility (skončenie pracovného pomeru, organizácia a výstavba pracovného času), je možné konštatovať, že zostáva zachovaná určitá miera vyváženosti medzi ochranou práv a záujmov zamestnanca a pružnosťou pracovnoprávnych vzťahov. Avšak už dnes je zrejmé, že sa v legislatívnom alebo v prípravnom procese nachádzajú viaceré právne predpisy, ktorých základnou úlohou je vyhovieť všeobecnej požiadavke flexibility. Prijatím uvedených právnych noriem príde k zásadnému vychýleniu rovno-

[1] Vedecký príspevok bol vypracovaný v rámci výskumného projektu APVV označeného LPP-0048-09 s názvom *„Flexibilita pracovného práva a nový systém sociálnej bezpečnosti“*.

váhy jedným smerom. A to nie v prospech záujmu zamestnanca, ale zamestnávateľa.

Pokiaľ by mala byť v praxi splnená európska snaha o praktickú realizáciu nového modelu pracovnoprávnych vzťahov (flexiistoty) na území Slovenskej republiky, je potrebné do slovenského právneho prostredia zapracovať novú zásadu – tzv. *zásadu podnikovej príslušnosti* (z nem. *Betriebszugehörigkeitsprinzip*).

Zásada podnikovej príslušnosti by mohla predstavovať želané riešenie zosúladenia dvoch protipólov pracovného práva, ktoré sa podľa mnohých právnych teoretikov vylučujú – zvýšenie flexibility pracovného práva a zlepšenie pracovnoprávnej ochrany zamestnanca.[2]

1. ZÁSADA PODNIKOVEJ PRÍSLUŠNOSTI

Zohľadnenie podnikovej príslušnosti zamestnanca, resp. doby trvania pracovnoprávneho vzťahu u konkrétneho zamestnávateľa, je dnes bežným štandardom pracovnoprávnych úprav mnohých európskych krajín. Často sa pokladá za určitú formu odmeny zamestnanca, ktorú nadobúda pri dovŕšení zákonom predpokladanej doby trvania pracovného pomeru (z praxe sú známe aj iné konotácie zásady). Jej praktická realizácia v jednotlivých právnych inštitútoch pracovného práva však závisí už od právnej tradície a charakteru konkrétnych európskych krajín.

Význam zásady podnikovej príslušnosti je možno chápať v štyroch základných rovinách:

– ako formu poďakovania zamestnancovi (môže plniť aj funkciu ekvivalentu slovenského odchodného, ktorý sa premietne do iných pracovnoprávnych inštitútov);
– ako odmenu zamestnanca za dodržanú lojalitu voči zamestnávateľovi (najčastejšie sa zohľadňuje v dĺžke výpovednej doby alebo vo výške odstupného pri skončení pracovného pomeru);
– ako jeden z nástrojov pracovnoprávnej ochrany zamestnanca pred skončením pracovného pomeru (napr. výpoveďou);
– ako formu motivácie zamestnanca pri dosahovaní kvalitnejších pracovných výkonov počas trvania pracovného pomeru.

Špecifikum zásady, ktoré sa prejavuje najmä pri jej aplikácii v právnej úprave odstupného alebo výpovednej doby, tvorí charakter samotného počítania. Uplatňuje sa všeobecný princíp, že do jej celkového rozsahu sa započítavajú aj obdobia, ktoré zamestnanec odpracoval u iných zamestnávateľov (avšak

[2] Bližšie k výsledkom v praxi pozri: II. Empirické skúsenosti so zásadou podnikovej príslušnosti v Nemecku.

musia byť súčasťou konkrétneho zamestnávateľského koncernu). V dnešnej globalizovanej ekonomike nie je ničím výnimočným, keď má zamestnávateľ (spravidla veľká nadnárodná spoločnosť) pobočky či dcéry vo viacerých krajinách. Dochádza preto k častej rotácii vedúcich predstaviteľov a stredného manažmentu po všetkých častiach koncernu kvôli získaniu skúseností a ďalšieho rozvoja kvalifikácie. To, samozrejme, pri posudzovaní jednotlivých nárokov zamestnanca v minulosti spôsobovalo značné ťažkosti a vcelku jednoducho a elegantne sa dosiahlo ich odstránenie.

1.1. Slovenská realita Zákonníka práce

Zohľadnenie trvania pracovného pomeru zamestnanca v právnych inštitútoch slovenského pracovného práva je veľmi slabé, lepšie povedané takmer žiadne. Základné črty zásady možno objaviť iba pri právnej úprave výpovednej doby podľa § 62, odstupného/odchodného podľa § 76 Zákonníka práce a právnej úpravy dovolenky podľa § 103 Zákonníka práce.[3] Takto koncipovanú právnu úpravu, ktorá dominantne nereflektuje trvanie podnikovej príslušnosti zamestnanca u konkrétneho zamestnávateľa a neposkytuje žiadne benefity pri dosiahnutí zákonne predpokladanej doby, možno hodnotiť ako zásadne demotivujúcu, nespravodlivú vzhľadom na jednotlivé skupiny zamestnancov.

Hoci sa na jednej strane zákonodarca úporne snaží zapracovať do právnej úpravy rôzne atypické formy zamestnávania či dosiahnuť okamžité zvýšenie flexibility súčasných ustanovení pracovného práva, výrazným spôsobom obchádza zlepšovanie postavenia ,,klasických" zamestnancov v pracovnoprávnych vzťahoch. Tí sa následkom vyššie uvedenej situácie môžu dostať veľmi ľahko do stavu trvalej frustrácie z výkonu práce. Spravidla potom nemajú veľký záujem na zlepšovaní svojej pracovnej pozície formou ďalšieho vzdelávania, čo by mohlo nielen prispieť k ich osobnostnému a profesijnému rastu, ale i k harmonizácii rodinného a pracovného života.

Ustanovenie § 62 Zákonníka práce, ktorý upravuje dĺžku výpovedných dôb, obsahuje určitú črtu zásady podnikovej príslušnosti v prvom odseku. Popri základnej výpovednej dobe v trvaní dvoch mesiacov, pozná aj jej dlhšiu formu troch mesiacov (pri trvaní pracovného pomeru zamestnanca najmenej päť rokov).

Zákonník práce tak stanovuje iba minimálnu hranicu výpovednej doby, pričom umožňuje jej predĺženie na základe dohody zmluvných partnerov. Je však potrebné objektívne uviesť, že v praxi sa máloktorý zamestnávateľ zaviaže na

[3] Ustanovenie § 103 ods. 2 predpokladá zvýšenie základnej výmery dovolenky zamestnanca o 1 týždeň, ak jeho pracovný pomer trval aspoň 15 rokov po dovŕšení 18. roku života.

dlhšie než zákonom požadované obdobie, a to nielen kvôli prebytku ponuky pracovných síl na trhu práce, ale aj pre nárast nákladov samotnej spoločnosti.

Súčasne musíme brať na zreteľ aj tú skutočnosť, že zamestnanec prakticky nemá žiaden donucovací prostriedok vo vzťahu k zamestnávateľovi, ktorým by ho primäl k dohode o dlhšej výpovednej dobe.

Nedostatočne sa javí aj právna úprava samotného výpočtu trvania pracovného pomeru u jedného zamestnávateľa. Iba v komentári k uvedenému ustanoveniu Zákonníka práce sa možno dočítať, že do doby trvania pracovného pomeru u jedného zamestnávateľa možno započítať všetky obdobia, ktoré zamestnanec u daného zamestnávateľa odpracoval aj po častiach (s prestávkami). Z výkladu možno teda odvodiť, že sa predpokladá iba ten istý zamestnávateľ.[4] [5]

Akým spôsobom sa ale bude postupovať pri výpočte dĺžky pracovného pomeru, ak zamestnanec bude pracovať počas jeho trvania v rôznych častiach a formách koncernového či holdingového zamestnávateľa? Môžu sa nachádzať napr. v iných krajinách EÚ, patriť do pôsobnosti iných pracovnoprávnych úprav, mať inú vlastnícku štruktúru alebo disponovať či nedisponovať právnou subjektivitou, vzhľadom na svoju matku alebo ostatné súčasti koncernu. Na rozdiel od iných európskych modelov pracovného práva, kde zásada podnikovej príslušnosti zakotvená je, touto skutočnosťou sa však už naša pracovnoprávna úprava nezaoberá.

Ešte o niečo výraznejšie sa nezohľadnenie zásady podnikovej príslušnosti prejavuje v právnej úprave odstupného a odchodného.

Zákonník práce obchádza sociálny rozmer skončenia pracovného pomeru a jeho možné vplyvy na bežný život zamestnanca. Zásadným spôsobom nerozlišuje medzi jednotlivými druhmi zamestnancov a všeobecne stanovuje iba konkrétnu výšku odstupného. Jediným ťažiskovým kritériom je v tomto prípade iba obdobie najmenej piatich rokov trvania pracovného pomeru. Zamestnávateľ je pri ňom zaviazaný poskytnúť najmenej trojnásobok priemerného mesačného zárobku a zdravotný stav zamestnanca (desaťnásobok).[6]

Nie je predsa možné, aby bol rovnakým spôsobom hodnotený zamestnanec, ktorý u zamestnávateľa pracoval dva mesiace, a ten, ktorý pracoval štyri

---

[4] Ide teda o konkrétneho zamestnávateľa, s určitým názvom, určitou právnou formou a rozsahom pôsobnosti (v záujme zjednodušenia výkladu sa autor nezaoberá možnými formami právneho nástupníctva zamestnávateľov, ktoré sú riešené v iných častiach Zákonníka práce).

[5] Barancová, H.: *Zákonník práce. Komentár*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck 2010, s. 281 – 344.

[6] Zhoršený zdravotný stav zamestnanca však nemožno pokladať za prejav zásady podnikovej príslušnosti. Hoci jeho dôsledkom je zvýšenie odstupného, no nie vzhľadom na trvanie pracovného pomeru, ale kvôli finančnému ekvivalentu negatívneho vplyvu práce na zdravie zamestnanca.

roky a jedenásť mesiacov. Takéto posudzovanie je zjavne neprimerané a neprijateľné. Ešte diskriminačnejšie pôsobí lehota najmenej piatich rokov. Prečo päť rokov? Prečo nie desať alebo dvadsať rokov? Význam ustanovenia by bol rovnaký.

Nemožno dôvodiť ani štatistickými ukazovateľmi, že priemerný pracovný pomer trvá päť rokov, pretože posledné zahraničné štatistické informácie ukázali, že toto obdobie je výrazne dlhšie.[7] Zákonodarcovi je teda úplne jedno, či zamestnanec pracoval päť rokov a jeden deň alebo tridsaťpäť rokov. V oboch prípadoch majú nárok na rovnakú výšku odstupného. Nezohľadňuje sa tak ani vek zamestnanca (často pracoval v spoločnosti celý produktívny život), ani jeho lojalita k zamestnávateľovi a ani miera vytvorených hodnôt pre samotnú spoločnosť.

Možno namietnuť, že tomuto účelu má slúžiť právny inštitút odchodného. Avšak pri pohľade na podmienky jeho získania je zreteľné, že takúto funkciu plniť nikdy nemôže.

Vyplatenie odchodného zamestnávateľom má byť určitou formou odmeny za celú profesijnú kariéru zamestnanca pri jeho odchode do dôchodku.[8] Zamestnancovi prislúcha len vtedy, pokiaľ ide o prvé skončenie pracovného pomeru po nadobudnutí nároku na dôchodok.

Aký bonus (odmena za vytvorené hodnoty) je však poskytnutý zamestnancovi, ktorý odpracuje v spoločnosti napr. štyridsať rokov a nevznikne mu nárok na formu dôchodkového zabezpečenia? Žiadny, iba trojmesačné odstupné.

Odstupné je treba preto nevyhnutné využívať adresnejšie, nielen pri jeho naviazaní na konkrétne výpovedné dôvody, ale aj samotné trvanie pracovného pomeru (tak ako je to napr. v pracovnoprávnych úpravách v Luxemburgu alebo v Slovinsku). A rovnako negatívne možno hodnotiť opäť snahu zákonodarcu preniesť celé bremeno získania výhodnejších podmienok na dohodu medzi subjektmi pracovného pomeru. Keďže sa zamestnanec vždy nachádza v ekonomicky i právne slabšej pozícii ako jeho zamestnávateľ, sú jeho možnosti značne obmedzené. To, samozrejme, platí aj v prípade pôsobenia formy zastúpenia zamestnancov na pracovisku. Činnosť zamestnaneckej rady je spravidla iba formálna a odborová organizácia si väčšinou vyberie ľahšiu cestu. To znamená, že sa podvolí nátlaku zamestnávateľa, ktorý požaduje *minimálne* zachovanie zákonnej úrovne nárokov zamestnancov, než by sa mala pustiť do otvoreného konfliktu so zamestnávateľom (napr. vo forme štrajku).

Riešením všetkých uvedených negatív slovenskej právnej úpravy by sa mohlo stať práve premietnutie trvania pracovného pomeru do jednotlivých právnych inštitútov.

---

[7] Na porovnanie pozri graf č. 1 – Prehľad priemerného trvania pracovného pomeru v Spolkovej republike Nemecko v rokoch 1998 – 2008 (stav máj 2009).

[8] Barancová, H.: *Zákonník práce. Komentár*. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck 2010, s. 343.

1.2. Premietnutie zásady podnikovej príslušnosti do jednotlivých právnych inštitútov

Podniková príslušnosť a odchodné

Právny inštitút odchodného nie je schopný účinne reagovať na zmenenú pracovnoprávnu úpravu, ktorá musí v dnešnej spoločnosti spĺňať požiadavku vyššej flexibility. Je preto potrebné ho zrušiť a funkciu, ktorú doteraz plnil, preniesť na iné právne inštitúty. Efektívnosť využitia odchodného v pracovnoprávnych vzťahoch bola najvyššia práve za minulého režimu, keď dominovali pracovné pomery na dobu neurčitú, ktoré sa vyznačovali dlhodobým charakterom. Zamestnanec bol schopný a ochotný vydržať na jednej pracovnej pozícii dokonca niekoľko desaťročí. Aj v dôsledku tohto stavu bolo možné zabezpečiť účinnú aplikáciu odchodného za stanovenej právnej úpravy.

Dnes, keď sa kladie dôraz najmä na pružnosť pracovného práva a u zamestnanca nie je výnimkou aj niekoľko relatívne krátkych pracovných pomerov u rôznych zamestnávateľov v rámci svojho produktívneho života, je možnosť zohľadnenia výnimočnosti zamestnanca a jeho lojality voči zamestnávateľovi komplikovaná, ak nie nemožná.

V mnohých európskych právnych úpravách právny inštitút odchodného ani nepoznajú. Celá váha zohľadnenia dĺžky pracovného pomeru i poďakovania za vytvorené hodnoty a profesijnú kariéru je integrovaná do iných právnych inštitútov (odstupné, dĺžka výpovednej doby). Samozrejme, s praktickou aplikáciou zásady podnikovej príslušnosti, ktorá sprístupňuje jeho aplikáciu širšiemu okruhu zamestnancov rôzneho veku a postavenia.

Pre zachovanie objektívnosti treba uviesť, že v zásade iba vo švajčiarskej právnej úprave je možné nájsť pracovnoprávny inštitút, ktorý by sa približoval funkčným zameraním nášmu odchodnému. Zamestnancovi, ktorý dovŕšil za trvania pracovného pomeru päťdesiat rokov a jeho podniková príslušnosť u zamestnávateľa dosiahla aspoň dvadsať rokov, vzniká nárok na odchodné. Jeho výška je spravidla stanovená na dva mesačné platy zamestnanca. Umožňuje sa však jeho zvýšenie prostredníctvom kolektívnej alebo individuálnej pracovnej zmluvy. Ustanovenia o odchodnom sú pravidelnou súčasťou takýchto zmlúv. Pokiaľ by takéto zmluvné dojednanie chýbalo a zamestnanec by mohol jeho neprítomnosť pociťovať ako ujmu na svojich právach, je súd oprávnený na jeho priznanie alebo zvýšenie až do výšky osemnásobku mesačnej mzdy zamestnanca.[9]

V budúcnosti preto už nestačí mať samostatný právny inštitút s väčšou

[9] Na jeho vyplatenie napríklad ale zamestnanec nemá nárok, ak podá výpoveď bez závažného dôvodu.

možnosťou jeho praktickej neaplikácie ako účinného využitia. Podporný argument na jeho odstránenie z našej pracovnoprávnej úpravy môže tvoriť aj samotná charakteristika pracovného výkonu zamestnanca. V súčasnosti je miera požadovaných výkonov a kvality práce výrazne vyššia, ako to bolo v minulosti. Zamestnanec musí pracovať rýchlejšie, kvalitnejšie a efektívnejšie ako jeho predchodcovia na porovnateľných pracovných pozíciách.

Aj v dôsledku tohto stavu by sa mohla stať práve zásada podnikovej príslušnosti želaným riešením, nielen v oblasti reálneho odmeňovania zamestnancov za prejavenú lojalitu v budúcnosti, ale aj možnosť adresnejšieho poskytovania zamestnaneckých benefitov konkrétnym skupinám zamestnancov a ich lepšej diferenciácie na základe doby trvania ich pracovného pomeru u zamestnávateľa.

Moderný prístup využitia podnikovej príslušnosti znamená, že príde k jasnej diferenciácii odstupného a výpovedných dôb na základe dĺžky trvania pracovného pomeru zamestnanca. Takýmto spôsobom bude poďakovanie zamestnávateľa vo forme odchodného (jeden mesačný plat zamestnanca) už priamo obsiahnuté tak vo zvýšenom odstupnom, ako aj v poskytnutom plate za obdobie predĺženej výpovednej doby. Na jednej strane sa tým dosiahne zvýšená ochrana zamestnanca prostredníctvom lepšej možnosti vyriešenia jeho životnej situácie po skončení pracovného pomeru (hypotéka, hľadanie nového pracovného miesta a pod.). Na druhej strane príde k zvýšenej akumulácii kapitálu, ktorý bude kompenzovať stratu príjmu a umožní adekvátnejšie sociálne zabezpečenie v nezamestnanosti či v dôchodku. To je skutočné sociálne opatrenie zákona a skutočná forma poďakovania zamestnancovi za prejavenú lojalitu voči zamestnávateľovi.

Podniková príslušnosť a výpovedná doba

Nezohľadnenie trvania pracovného pomeru zamestnanca pri stanovení dĺžky výpovednej doby sa javí ako najzásadnejší nedostatok našej pracovnoprávnej úpravy. Právna úprava výpovedných dôb vykazuje potenciálne najvyššiu možnosť zosúladenia a vzájomného prieniku vyššie spomínaných opozít pracovného práva. Predĺženie výpovednej doby na jednej strane (viacročné trvanie pracovného pomeru) a jej skrátenie na strane druhej (pracovný pomer v trvaní niekoľkých mesiacov), vcelku účinne kombinuje zvyšujúcu sa flexibilitu mladých ľudí, s posilnením právnej ochrany zamestnancov s dlhoročnými pracovnými pomermi pri strate zamestnania.

Vo väčšine európskych krajín sa používa odstupňovanie výpovedných dôb vzhľadom na trvanie pracovného pomeru najmä kvôli vyššej pracovnoprávnej ochrany zamestnanca. Súčasne ich však možno využívať aj ako významný kompenzačný prvok pri ich naviazaní na konkrétne výpovedné dôvody.

Spôsob zavedenia flexibility do skončenia pracovného pomeru formou výpovede sa najčastejšie objavuje v súvislosti so zásadnou zmenou a štruktúrou výpovedných dôvodov zamestnávateľa, keďže súčasná právna úprava výpovedných dôvodov zamestnávateľa podľa § 63 sa javí v praxi do značnej miery ako obmedzujúca. Zamestnávateľ nemá možnosť naplniť takto úzko vymedzené dôvody výpovede, ktoré často nezodpovedajú súčasnej situácii v spoločnosti, ani situácii za zmenených podmienok pracovného pomeru. Aj preto dochádza z jeho strany buď k uvedeniu iného dôvodu, ktorý pokladá za obsahovo najbližší skutočnej situácii, alebo k umelému upravovaniu a konštruovaniu situácie, ktorá by ho oprávňovala na uplatnenie výpovede. Nie je vôbec zriedkavosťou situácia, keď si zamestnávateľ vymýšľa fiktívne porušenia pracovnej disciplíny alebo jednoducho uplatní voči zamestnancovi výpoveď v rozpore so zákonom. Spolieha sa najmä na zamestnancovu neznalosť Zákonníka práce alebo jeho nechuť a neochotu viesť súdny spor.

Riešením by bolo určite zjednodušenie výpovedných dôvodov. Do úvahy by prichádzali napr. dôvody výpovede podmienené podnikovou situáciou (hospodárske, výrobné a pod.) a iné dôvody (správanie zamestnanca, nespĺňanie požadovaných kritérií na výkon práce a pod.). Nová právna úprava by však zásadne oslabila pracovnoprávnu ochranu zamestnanca, keďže zamestnávateľ by bol schopný subsumovať pod nové zákonné ustanovenia takmer každú situáciu. Je pravdou, že by skutočne nastalo zásadné zvýšenie pružnosti pracovného práva, čo by pozitívne ocenili najmä zamestnávatelia. Uvedeným krokom by sa dosiahla prvá časť modelu flexiistoty, a to flexibilita. Jej druhú časť (*security* = ochrana) by zabezpečila práve zásada podnikovej príslušnosti. Slúžila by ako adekvátny kompenzačný prvok na dosiahnutie opätovnej rovnováhy v pracovnoprávnom vzťahu.

Výpovedné doby by sa diferencovali na základe trvania pracovného pomeru zamestnanca u konkrétneho zamestnávateľa so zakotvením ustanovenia, ktoré by zavádzalo vyššie popísaný tzv. koncernový princíp sčítavania dôb zamestnania. To znamená, že by bol príslušný zamestnávateľ zaviazaný pri skončení pracovného pomeru zohľadniť aj dĺžku pracovných pomerov zamestnanca u iných zamestnávateľov. A to spravidla v prípade, že by medzi ním a predchádzajúcimi zamestnávateľmi existovalo majetkové prepojenie. Takýmto spôsobom by sa posilnila významne aj ochrana práv a záujmov zamestnanca.[10]

Praktická aplikácia zásady by znamenala revolúciu vo využívaní uvedenej formy skončenia pracovného pomeru. Zamestnávateľ by mal možnosť voľby, pričom by nebol ohrozený pracovnoprávny status zamestnanca. Čiastočne by bol tlačený k dosiahnutiu skončenia pracovného pomeru, najmä na základe

[10] Napr. v Luxemburgu (pozri: Henssler, M. – Braun, A.: *Arbeitsrecht in Europa*. Köln: Verlag Otto Schmidt KG 2007, s. 749 – 787).

dohody. Pokiaľ by sa rozhodol pre výpoveď, bola by poskytnutá jednoduchá možnosť jeho ukončenia. Samozrejme, za dodržania predĺženej výpovednej doby a vyplatenia zvýšeného odstupného.

Takéto právne prostredie by nepredstavovalo pre zamestnávateľov zvýšenú finančnú záťaž, pretože by zvýšené náklady u zamestnancov s dlhodobými pracovnými pomermi, dokázali kompenzovať na základe značných úspor pri zamestnancoch s pracovnými pomermi na kratšie obdobie (rádovo niekoľko mesiacov). Súčasne by sa tak uplatnila aj právna úprava pracovného pomeru na dobu určitú, ktorá by dokázala predchádzať prípadným negatívnym javom (najmä zo strany zamestnávateľov). Tí by sa mohli snažiť primárne uzatvárať so zamestnancami výlučne pracovné pomery na dobu určitú, v ktorých by videli možnosť vyhnúť sa ustanoveným zvýšeným výpovedným dobám a odstupnému.

V závislosti od dohody sociálnych partnerov a odbornej verejnosti je možné, samozrejme, diskutovať o samotnom rozmedzí a maximálnej dobe trvania výpovednej doby. V Európe existuje viacero zaujímavých modelov, ktoré sa navzájom líšia najmä podrobnosťou výpočtu jednotlivých pásiem výpovedných dôb.

Potenciálne najschodnejšou, pri zohľadnení slovenskej vlastnosti – nedôvere voči inšpiráciám prichádzajúcim zo zahraničia, sa javí použitie maďarskej cesty. Maďarska právna úprava stanovuje základnú výmeru výpovednej doby v trvaní tridsať dní (možnosť predĺženia na základe dohody – nie však viac ako jeden rok). Umožňuje však jej zákonný spôsob predĺženia pri zohľadnení podnikovej príslušnosti (po troch rokoch trvania pracovného pomeru o päť dní, po piatich rokoch o pätnásť dní, po ôsmich rokoch o dvadsať dní, po desiatich rokoch o dvadsaťpäť dní, po pätnástich rokoch o tridsať dní, po osemnástich rokoch o štyridsať dní, po dvadsiatich rokoch o šesťdesiat dní).[11]

Od viacerých právnych teoretikov však zaznievajú aj výrazne odlišné názory na zakotvenie zásady podnikovej príslušnosti do ustanovení o výpovednej dobe.[12] Sú presvedčení o tom, že by v prvom rade mala byť zachovaná flexibilita pracovnoprávneho vzťahu, a preto by sa nemala výpovedná doba viazať na trvanie pracovného pomeru. Dokonca uvažujú o jej skrátení či úplnom vylúčení pri niektorých výpovedných dôvodoch (napr. porušenie pracovnej disciplíny zamestnancom, zlé pracovné výsledky, strata predpokladov alebo požiadaviek na výkon práce) . K tomuto záveru ich vedú najmä dva argumenty :

- vzhľadom k osobnému charakteru pracovného pomeru prišlo jednostranným prejavom vôle k zásadnému narušeniu doterajšej hlbokej spolupráce

[11] Henssler, M. – Braun, A.: *Arbeitsrecht in Europa*. Köln: Verlag Otto Schmidt KG, 2007, s. 1573 – 1599.

[12] Porovnaj: Hůrka, P.: *Ochrana zaměstnance a flexibilita zaměstnávání – Princíp flexijistoty v českém pracovním právu*. Praha: Auditorium, s r.o., 2009, s. 101 – 103.

medzi subjektmi a ďalší priebeh pracovného pomeru už nebude prebiehať optimálne;
- dĺžka výpovednej doby by nemala slúžiť ako hlavný prvok ochrany zamestnanca, ale tomuto účelu by malo prednostne slúžiť finančné vyrovnanie.

Pri porovnaní oboch argumentov s navrhovaným zakotvením zohľadnenia trvania pracovného pomeru vo výmere výpovednej doby je nutné konštatovať, že prišlo evidentne k zanedbaniu sociálneho rozmeru zásady. Áno, určite by nastalo zásadné spružnenie skončenia pracovného pomeru pri skrátení alebo úplnom vylúčení výpovedných dôb. Do akej nevýhodnej pozície by sa dostali zamestnanci po takejto úprave pracovnej legislatívy?

V prvom rade sa ako zásadne nevhodná javí paušalizácia predpokladu zásadného narušenia pracovnoprávneho vzťahu. Vznik uvedenej situácie spravidla predpokladá okamžité skončenie pracovného pomeru (v zahraničných právnych predpisoch sa táto situácia popisuje ako *„vznik neprekonateľných rozporov medzi zamestnancom a zamestnávateľom, pri ktorej už nie je možné od subjektov naďalej požadovať pokračovanie pracovného pomeru“*). K uplatneniu výpovede voči zamestnancovi môže prísť aj z dôvodov, ktoré nezapríčinil zamestnanec ani zamestnávateľ. V takomto prípade by sa skrátenie alebo úplné vylúčenie výpovednej doby javilo ako neadekvátne zníženie pracovnoprávnej ochrany zamestnanca.

Závislosť výpovednej doby od trvania pracovného pomeru poskytuje zamestnancovi možnosť zosúladiť a zariadiť si svoj ďalší život pred samotnou stratou príjmu. Len s námahou bude schopný finančne zabezpečovať každodenné potreby, nehovoriac o strate pravidelných pracovných návykov. Či bude finančná kompenzácia v určitej výške schopná nahradiť plynutie predĺženej výpovednej doby (s implementáciou zásady) možno úspešne pochybovať. Ak by výška finančného vyrovnania zodpovedala napr. súčasnej dĺžke výpovednej doby, tak by v žiadnom prípade nepredstavovalo primeranú kompenzáciu aplikovanej zásady podnikovej príslušnosti. Tomuto účelu by slúžilo zvýšené odstupné. Zavedenie opatrenia „dodatočnej“ finančnej kompenzácie by iba zvýšilo náklady zamestnávateľov, ktorí by takúto situáciu mohli oprávnene považovať za duplicitné „potrestanie“ a cítiť sa nespravodlivo poškodení. Aj vzhľadom na súkromnoprávny charakter pracovnoprávnych vzťahov, kde by mala byť zachovávaná relatívna rovnováha oboch zmluvných partnerov. V tomto prípade by sa ako perspektívnejšie javilo zavedenie právneho inštitútu „vykúpenia sa“, ktoré by dokázalo zabezpečiť dostatočnú mieru flexibility pracovnoprávnych vzťahov.

„Vykúpenie sa“

V rámci novelizácie skončenia pracovného pomeru prostredníctvom výpovede sa súčasne diskutuje aj o zavedení akejsi formy „vykúpenia sa“ zamest-

návateľa zo zákonnej výpovednej doby. Vykúpenie sa je založené na možnosti zamestnávateľa rozhodnúť o vylúčení aplikácie zákonnej výpovednej doby pri skončení pracovného pomeru zamestnanca. Pričom sa zamestnávateľ zaväzuje poskytnúť zamestnancovi určité finančné vyrovnanie. Takýto právny prostriedok by znamenal opäť ďalší krok k zvýšenej pružnosti pracovného práva, pretože by umožnil zamestnávateľovi voľbu s cieľom rýchlej konsolidácie personálneho substrátu spoločnosti či zvýšenej reakcie na nepredvídané podnikové ťažkosti. Samozrejme za cenu jednorazového enormného nárastu výdavkov. Prvky vykúpenia sa je možné objaviť napr. v pracovnoprávnej úprave Veľkej Británie.

Právny inštitút „vykúpenia sa" z výpovednej doby však v sebe ukrýva nebezpečenstvo jej zneužitia zo strany zamestnávateľa. Výkupné by v každom ohľade nemalo predstavovať ekvivalent finančných prostriedkov poskytnutých zamestnávateľom zamestnancovi do uplynutia predpokladanej výpovednej doby. Vzhľadom na pomer dĺžky výpovednej doby a trvania pracovného pomeru by sa jeho výška mohla javiť ako *zjavne* neprimeraná. Aspoň kým nie je výpovedná doba modifikovaná v nadväznosti na reálne trvanie pracovného pomeru.

Hůrka vyčísľuje primeranú výšku „vykúpenia sa" na základe vzniknutej ujmy, ktorá vznikne jednostranným náhlym ukončením pracovného pomeru druhému účastníkovi.[13]

Nezodpovedanou otázkou však zostáva spôsob stanovovania a preukazovania vzniknutej ujmy, resp. potenciálne vzniknutej ujmy. Pri niektorých výpovedných dôvodoch by to nespôsobovalo výraznejšie ťažkosti (napr. porušenie pracovnej disciplíny zamestnancom, ktorý napr. nevykonal určitú činnosť, v dôsledku ktorej zamestnávateľ utrpel kvantifikovanú stratu – vyhotovenie faktúry). Ako sa bude ale postupovať pri zhoršenom zdravotnom stave zamestnanca alebo pri zamestnancovi, ktorému bol skončený pracovný pomer zo strany zamestnávateľa? Uvedený subjektívny prístup by teda nemusel byť najvhodnejší.

Zákon musí stanoviť paušálnu náhradu napr. vo výške predpokladaného trvania výpovednej doby s viazanosťou na dĺžku pracovného pomeru. V súčasnej právnej úprave by pri uvedenom spôsobe „vykúpenie sa" nedokázalo plniť súčasne úlohu flexibility pracovného práva a ochrany zamestnanca.

Ako súčasť zachovania pracovnoprávnej rovnováhy medzi zamestnancom a zamestnávateľom, ktorá je narušená možnosťou jednostranného rozhodnutia zamestnávateľa, by bolo nutné zaviesť spolupôsobenie zástupcov zamestnancov pri rozhodovaní zamestnávateľa. To, do akej miery by mali vplývať na rozhodovanie zamestnávateľa, je už otázkou pre sociálny dialóg.

---

[13] Porovnaj: Hůrka, P.: *Ochrana zaměstnance a flexibilita zaměstnávání – Princíp flexijistoty v českém pracovním právu*. Praha: Auditorium, s r.o., 2009, s. 101 – 103.

Taktiež sa možno zaoberať myšlienkou uplatnenia časového rozlíšenia výpovednej doby vzhľadom na osobu, ktorá uplatňuje výpoveď (podobne, ako sú už v našom Zákonníku práce rozlíšené aj dôvody výpovede u zamestnanca a zamestnávateľa, ale podobnosti možno nájsť aj napr. vo fínskej právnej úprave).

Podľa môjho názoru by sa spomenuté rozlíšenie malo uplatniť iba pri výpovedi zo strany zamestnávateľa, ktoré by viedlo k zásadnému sprużneniu právnej úpravy. Trvanie výpovednej doby by tak u zamestnanca sledovalo ten istý účel, aký predpokladal náš zákonodarca, keď umožnil zamestnancovi vypovedať pracovný pomer bez uvedenia dôvodu alebo z akéhokoľvek dôvodu.

Výpoveď zamestnanca je z dnešného stanoviska natoľko flexibilná, že nepotrebuje žiadne ďalšie zásahy do svojho znenia. U zamestnanca by mohla byť ponechaná súčasná doba dvoch a troch mesiacov, pretože ich „flexiistotu" dostatočným spôsobom zabezpečuje možnosť neexistencie žiadnych alebo akýchkoľvek výpovedných dôvodov.

Zaujímavé riešenie by predstavovalo aj naviazanie jednotlivých pásiem výpovedných dôb na konkrétne skupiny výpovedných dôvodov zo strany zamestnávateľa. Priaznivejšie (kratšie) výpovedné doby pre zamestnávateľa by sa uplatňovali v prípadoch vzniku výpovedného dôvodu na strane zamestnanca, dlhšie by sa aplikovali v prípade pochybenia zamestnávateľa alebo dôvodov zapríčinených hospodárskou situáciou.

Pri určovaní hraníc výpovedných dôb je však vždy potrebné zachovávať istú mieru rovnováhy a korelácie práv a povinností subjektov pracovného pomeru, aby sa dobrý úmysel zvýšenia pracovnoprávnej ochrany zamestnanca nestal nástrojom ďalšieho sprísňovania pracovnej legislatívy voči zamestnávateľom.

Podniková príslušnosť a odstupné

Aplikácia zásady podnikovej príslušnosti v prípade právnej úpravy by v zásade zodpovedala jej uplatneniu v ustanoveniach o výpovedných dobách. Zákonník práce by namiesto súčasného dvoj- a trojmesačného odstupného rozlišoval niekoľko úrovni odstupného, ktoré by sa navzájom diferencovali na základe trvania pracovného pomeru. Vzájomná previazanosť odstupného a výpovedných dôb by však bola omnoho silnejšia, ako je to v súčasnej právnej úprave. Odstupné by kopírovalo určené hranice výpovedných dôb alebo zákonné výpovedné dôvody. Ako názorný príklad možno uviesť právnu úpravu vo Francúzsku. Zákon o sociálnej modernizácii zaviedol pri prepustení zamestnanca z hospodárskych dôvodov dvojnásobné odstupné (teda namiesto všeobecného nároku zamestnanca na 1/10 mesačného zárobku pri trvaní pracovného pomeru presahujúceho dva roky, je zamestnávateľ zaviazaný poskytnúť

1/5 a namiesto 1/15 mesačnej mzdy pri trvaní pracovného pomeru nad desať rokov patria zamestnancovi 2/15).[14]

Čím kratšie trvanie pracovného pomeru, tým nižšia výška odstupného a naopak. Čím vernejší zamestnanec, tým kvalitnejšie zabezpečenie uspokojenia sociálnych potrieb po skončení pracovného pomeru.

Je však nutné uviesť, že by prišlo k zmene doterajšej filozofie uplatňovania odstupného ako pracovnoprávneho inštitútu aplikovaného pri skončení pracovného pomeru. Už by primárne neplnilo úlohu akéhosi odškodnenia za skončenie pracovného pomeru, ale vo zvýšenej miere by sa po integrácii zásady podnikovej príslušnosti zameriavalo na sociálne zabezpečenie zamestnanca a svojou výškou by zohľadňovalo jeho vernosť zamestnávateľovi. Samozrejme, pri plnej akceptácii funkcie odchodného, ktoré by už nebolo súčasťou právnej úpravy.

Pravidelnou súčasťou takejto právnej úpravy v zahraničí je však aj definovanie obdobia trvania pracovného pomeru, v rámci ktorého by zamestnancovi neprináležalo žiadne odstupné. Spravidla ide o obdobie niekoľkých mesiacov (Grécko dva mesiace, výnimkou je Francúzsko – dva roky) trvania pracovného pomeru zamestnanca.

Vzhľadom na našu pracovnoprávnu úpravu a určitú spoločenskú tradíciu sa domnievam, že by takýto postup nebol správny. Do úvahy by však prichádzalo stanovenie minimálnej hodnoty odstupného počas takéhoto obdobia (napr. polovica najnižšej sadzby odstupného).

Pre lepšiu možnosť zhodnotenia navrhovaných opatrení v slovenskom Zákonníku práce, uvádzam portugalský prípad, ktorý sa všeobecne pokladá za extrémny prípad zakotvenia zásady podnikovej príslušnosti. V Portugalsku sa uplatňuje tzv. *zlaté pravidlo*, pri aplikácii ktorého získava zamestnanec nárok na vyplatenie jednej mesačnej mzdy so všetkými príplatkami za každý rok trvania pracovného pomeru u daného zamestnávateľa.[15]

Zohľadnenie zásady podnikovej príslušnosti v rámci odstupného sa však objavuje aj v kontexte diskriminácie zamestnanca na základe veku. Naviazanie výšky odstupného na trvanie podnikovej príslušnosti pociťujú najmä mladší zamestnanci ako diskriminačné opatrenie, keďže starší spolupracovníci získavajú pri skončení pracovného pomeru spravidla aj vyššie finančné odškodnenie. Uvedená skutočnosť bola aj predmetom súdneho prieskumu na národnej i európskej úrovni. Viaceré súdne rozhodnutia z posledného obdobia však tento argument zmietli úplne zo stola. Takéto tvrdenie možno oprieť napr. o rozsudky Spolkového pracovného súdu Spolkovej republiky Nemecko (Bundesarbeitsgericht).

---

[14] Henssler, M. – Braun, A.: *Arbeitsrecht in Europa*. Köln: Verlag Otto Schmidt KG, 2007, s. 353 – 397.

[15] *Código de Trabalho*. Dostupné na internete: <http://www.cite.gov.pt/pt/legis/CodTrab_indice.html.

Pracovný súd uvádza, že „*s trvaním pracovného pomeru prichádza k zužovaniu kvalifikácie zamestnanca na špecifické požiadavky doterajšieho zamestnávateľa (podniku) a tým aj k znižovaniu možností takýchto zamestnancov uplatniť sa na pracovnom trhu do budúcna. Z uvedeného vecného dôvodu je potrebné brať ohľad na dosiahnutý vek a odpracované roky takejto kategórie zamestnancov, a preto sa zvýšené odstupné nepovažuje za porušenie zásady rovnakého zaobchádzania* “.[16]

Zohľadnenie zásady podnikovej príslušnosti a následné súdne preverenie prostredníctvom najvyšších súdnych inštancií na národnej či európskej úrovni sa však neobmedzuje iba na diferenciáciu výšky odstupného, ale i dĺžku výpovednej doby, resp. spôsob jej výpočtu či poskytnutie zamestnaneckých benefitov v závislosti od „vernosti“ k podniku. Významné rozhodnutia v uvedenej oblasti tvoria najmä rozsudky Európskeho súdneho dvora napr. vo veci Mangold, Palacios de la Villa, prípad pani Bartsch či Age Concern England.[17]

Vo všetkých uvedených rozsudkoch sa Súdny dvor zaoberal opakovane problematikou diskriminácie na základe veku spočívajúcou buď vo zvýhodňovaní, alebo znevýhodňovaní skupín zamestnancov, ktorí dosiahli určitý vek alebo odpracovali zákonom predpokladané obdobie. Z judikatúry vyplynulo, že nepôjde o diskrimináciu na základe veku, pokiaľ opatrenia členských krajín budú smerovať k dosiahnutiu objektívnych (legitímnych cieľov) a spĺňať princíp primeranosti. *Legitímnosť* je rešpektovaná v tom prípade, pokiaľ objektívny cieľ napĺňa požiadavky národnej politiky v oblasti pracovného práva, zamestnanosti, resp. trhu práce, vrátane dosahovania plnej zamestnanosti, regulácie prijatia do zamestnania, resp. snahy o odstraňovanie nezamestnanosti.[18]

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že zohľadnenie zásady podnikovej príslušnosti v právnych úpravách jednotlivých členských krajinách Európskej únie nebude predstavovať diskrimináciu na základe veku. Národný zákonodarca však musí dodržať spomenuté kritériá a ich správnu aplikáciu v zmysle smernice č. 2000/78/ES a spomínaných rozsudkov ESD.

Príklad modifikácie odstupného v Rakúsku:

– po 3 rokoch trvania pracovného pomeru – 2 mesačné platy;
– po 5 rokoch trvania pracovného pomeru – 3 mesačné platy;

---

[16] BAG, Urteil vom 26. 05. 2009, 1 AZR 198/08. Dostupné na internete: http://www.hensche.de/Rechtsanwalt_ Arbeitsrecht_Urteile_Sozialplan_Abfindunganspruch_BAG_1AZR198-08.html.

[17] Rozsudky ESD vo veci *Mangold* (z 22. 11. 2005, C - 144/04), *Palacios de la Villa* (z 15. 2. 2007, C - 411/05), *Birgit Bartsch* (z 23. 9. 2008, C - 427/06), *Age Concern England* (z 5. marca 2009, C – 388/07).

[18] Na porovnanie: Interpretácia po rozhodnutí Mangold v akademických kruhoch (opakovane spomínaná pri spore medzi Age Concern England vs. Secretary vo Veľkej Británii) – „*Právne predpisy využívajúce prostriedky vykazujúce diskriminačné znaky musia tieto oprávnené ciele výslovne uvádzať*“

– po 10 rokoch trvania pracovného pomeru – 4 mesačné platy;
– po 15 rokoch trvania pracovného pomeru – 6 mesačných platov;
– po 20 rokoch trvania pracovného pomeru – 9 mesačných platov;
– po 25 rokoch trvania pracovného pomeru – 12 mesačných platov[19].

1.3. Zásada podnikovej príslušnosti ako nástroj pracovnoprávnej ochrany zamestnanca

Zásada podnikovej príslušnosti predstavuje súčasne jeden z významných prostriedkov pracovnoprávnej ochrany zamestnanca pred skončením pracovného pomeru. Jej prejavy nie sú poznateľné výlučne pri výpovedi, ale napríklad aj pri hromadnom prepúšťaní.

Trvanie pracovného pomeru je v európskych právnych úpravách často viazané na konkrétny výpovedný dôvod. Spravidla ide o výpovedné dôvody zamestnanca. Právna úprava sa tak správa limitujúco nielen vo vzťahu k posúdeniu výpovedného dôvodu, ale zlepšuje aj právnu pozíciu zamestnanca pri vyjednávaní o jeho nárokoch pri skončení pracovného pomeru.

Dôkazom takéhoto tvrdenia je napríklad právna úprava vo Francúzsku. Vo všetkých prípadoch uplatnenia výpovede voči zamestnancovi z dôvodov nespočívajúcich v jeho osobe je trvanie podnikovej príslušnosti jedným zo základných kritérií, ktoré musí brať zamestnávateľ do úvahy pri svojom rozhodovaní. Okrem podnikovej príslušnosti ku kritériám patrí napr. aj počet rodinných príslušníkov finančne a materiálne závislých od osoby zamestnanca alebo schopnosti a kvalifikácia zamestnanca.

V Grécku zákon napríklad zaväzuje zamestnávateľa k tomu, aby pri rozhodovaní o uplatnení výpovede bral do úvahy trvanie pracovného pomeru zamestnanca. Zákonodarca očakáva posudzovanie jednotlivých výpovedných dôvodov vzhľadom na dĺžku podnikovej príslušnosti a požaduje zohľadnenie lojálnosti zamestnanca voči zamestnávateľovi (rovnako ako v Lotyšsku). Nemalo by byť preto žiadnym problémom doplniť do § 63 Zákonníka práce ustanovenie, ktorým by sa zamestnávateľ zaviazal zohľadňovať pri jednotlivých výpovedných dôvodoch aj trvanie podnikovej príslušnosti zamestnanca (závažnosť dôvodu kontra trvanie pracovného pomeru).

Podobne je zásada podnikovej príslušnosti premietnutá aj do právnej úpravy európskych krajín o hromadnom prepúšťaní, kde sa uvádza povinnosť zamestnávateľa uviesť kritériá sociálneho výberu prepustených zamestnancov. Aj slovenský Zákonník práce takúto povinnosť pre zamestnávateľa ustanovuje v § 73 ods. 2 písm. e. Bližšie však nešpecifikuje konkrétne oblasti, na ktoré by

[19] Henssler, M. – Braun, A.: *Arbeitsrecht in Europa*. Köln: Verlag Otto Schmidt KG 2007, s. 967 – 1011.

mal zamestnávateľ brať ohľad pri svojom rozhodovaní. V iných krajinách je podmienka trvania pracovného pomeru taxatívne uvedená. Čím prichádza súčasne aj k naplneniu sociálneho rozmeru zásady v dôsledku skutočnosti, že zamestnanci s najdlhšími pracovnými pomermi majú byť prepustení najneskôr. Takto sa zohľadňuje najmä ich vek, končiaci produktívny život a predpokladaná sťažená pozícia pri hľadaní nového pracovného miesta.

Špecifikom najmä severských krajín sú rôzne ochranné ustanovenia pred výpoveďou s využitím zásady podnikovej príslušnosti obsiahnuté v rôznych kolektívnych zmluvách. Zväčša ide o definovanie určitého trvania pracovného pomeru zamestnanca, pri dosiahnutí ktorého má zamestnanec nárok na zvýšenú pracovnoprávnu ochranu. Tá sa prejavuje vo výrazne zúžených výpovedných dôvodov, z ktorých je možné zamestnanca prepustiť alebo porušenie povinnosti zamestnávateľom zakladá pre zamestnanca nárok na vyplatenie paušalizovanej náhrady škody. Zamestnanec získava de facto právo na vyplatenie zmluvnej pokuty bez ohľadu na možnosť ďalšieho súdneho procesu (posúdenie porušenia povinnosti zamestnávateľom a výška prípadných nárokov zamestnanca).

Zásada podnikovej príslušnosti však môže slúžiť v pracovnoprávnej úprave aj opačnému účelu. A to vtedy, keď zákon stanovuje minimálnu hranicu trvania pracovného pomeru, aby mohol zamestnanec požívať ochranu pred skončením pracovného pomeru. Takýmto spôsobom je pracovná legislatíva upravená napr. v Turecku alebo v Nemecku.[20]

1.4. Zásada podnikovej príslušnosti ako forma motivácie zamestnanca pri dosahovaní kvalitnejších pracovných výkonov počas trvania pracovného pomeru

Menej známu, no významnú oblasť pôsobenia podnikovej príslušnosti, predstavuje aj motivácia zamestnanca k dosahovaniu požadovaných pracovných výkonov. Všeobecne možno konštatovať, že čím má zamestnanec lepšie pracovné podmienky počas trvania pracovného pomeru a kvalitnejšie zabezpečenie v prípade jeho skončenia, tým dokáže podať kvalitnejší pracovný výkon. Predpoklad vyplatenia „slušného" odstupného, výhodná dĺžka výpovednej doby pri výpovedi zamestnávateľa alebo možnosť získania ďalších benefitov, sú významným prvkom, ktorý ovplyvňuje motiváciu a psychologický stav zamestnanca na pracovisku.

[20] § 1 ods. 1 zákona o ochrane pred výpoveďou (KSchG) znie: *„Výpoveď z pracovného pomeru... zamestnanca, ktorého pracovný pomer trval v tom istom podniku bez prerušenia dlhšie ako 6 mesiacov... , je právne neúčinná, pokiaľ je sociálne neoprávnená."*

2. EMPIRICKÉ SKÚSENOSTI SO ZÁSADOU PODNIKOVEJ PRÍSLUŠNOSTI V NEMECKU

Význam zásady podnikovej príslušnosti pri snahe o dosiahnutie zvýšenej pracovnoprávnej ochrany zamestnanca je možné preukázať na posledných štatistických ukazovateľoch priemernej doby trvania pracovného pomeru v Nemecku. Za posledných desať rokov prišlo k priemernému predĺženiu „klasického" pracovného pomeru o takmer tri roky. I napriek skutočnosti, že nemecká pracovnoprávna úprava obsahuje už niekoľko desaťročí práve také flexibilné právne inštitúty, ktoré sa dnes snažíme zavádzať do našej právnej úpravy (či už ide o niekoľko druhov kont pracovného času, tzv. zanedbateľné zamestnania do 400 eur, práca na zavolanie a pod.).[21] Napriek širokej palete rôznych atypických foriem zamestnávania, ktoré sú dostupné na nemeckom pracovnom trhu, zostávajú zamestnanci v prevažnej miere verní klasickému pracovnému pomeru na dobu neurčitú. Súčasne sa však posilňuje aj ich lojalita voči zamestnávateľovi. Klasický pracovný pomer im stále dokáže zabezpečiť dostatočný štandard práv a dostatočnú harmonizáciu pracovného a súkromného života.

Najmä z bežných vyjadrení zamestnancov na internetových fórach možno zistiť, že vidina vysokého odstupného a predĺženej výpovednej doby je silnou motiváciou, ktorá ich výrazne ovplyvňuje pri rozhodnutí o forme pracovného pomeru či zotrvaní v nej. Zároveň je ale potrebné spomenúť ešte jeden významný fakt. Zamestnávatelia sami akceptujú pracovné pomery na dobu neurčitú ako základný model zamestnávania zamestnancov. Hoci majú k dispozíciu rôzne flexibilné alternatívy, radšej si v spoločnosti ponechajú skúseného a overeného zamestnanca, ako keby mali prijímať do zamestnania stále nových ľudí. Je síce možné pri nich aplikovať zvýšenú flexibilitu pracovného vzťahu, na druhej strane neustále investície na vzdelávanie a vysoká miera fluktuácie nepridávajú zamestnávateľovi na istote rozhodovania o stratégii spoločnosti či organizácii pracovného času v dlhodobom horizonte.[22]

Pri konfrontácii dnešných vyjadrení slovenských zamestnávateľov (s charakterom pracovného trhu v Nemecku), ktorí považujú flexibilitu pracovného práva za kľúčový faktor zlepšenia hospodárenia spoločností, možno považovať ich názory minimálne za prehnané.

Z uvedených štatistických údajov so zohľadnením charakteru nemeckého pracovného práva možno vyvodiť dva základné pozitívne javy do budúcna. Po prvé. Zásada podnikovej príslušnosti pri svojej praktickej aplikácii je skutočne schopná vyrovnať sa s negatívnymi javmi, ktoré prinášajú so sebou nové flexibilné právne inštitúty a zachovať rovnováhu medzi ochranou zamestnanca

---

21 AGV: *Durchschnittliche Betriebszugehörigkeit in Jahre*. 2010. Dostupné na internete: < http://www.agv-vers.de/personalstatistik/betriebszugehoerigkeit/index.html.

22 *Juraforum*. Dostupné na internete: <http://www.juraforum.de/warumarbeiteich.

a flexibilitou pracovného práva. Po druhé, nie je dôvod domnievať sa, že by prípadná novelizácia slovenskej právnej úpravy so zakotvením zásady podnikovej príslušnosti mala výrazne negatívny vplyv na stav pracovnoprávnych vzťahov.

ZÁVER

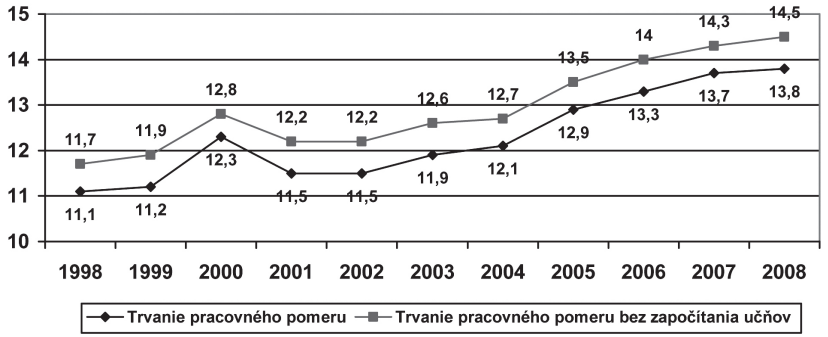
Príspevok poukazuje na výhody i úskalia zavádzania flexibility do vybraných právnych inštitútov a základnú možnosť riešenia prostredníctvom uplatnenia zásady podnikovej príslušnosti. Zdôrazňuje, že nie je možné jednostranne do pracovnoprávnej úpravy integrovať stále nové flexibilné prvky bez toho, aby sme zodpovedajúcim spôsobom posilňovali ochranu práv a záujmov konkrétnych zamestnancov.

Je preto potrebné neustále hľadať a skúmať tie právne inštitúty a princípy, ktoré by vyváženým spôsobom kombinovali oba antagonistické prístupy pracovného práva. Zásada podnikovej príslušnosti dokáže podľa môjho názoru takúto úlohu v celom rozsahu plniť. Súčasne je značnou výhodou aj skutočnosť, že jej integrálnou súčasťou je aj odmena zamestnanca za prejavenú lojalitu voči zamestnávateľovi počas trvania pracovného pomeru.

V dôsledku toho nie je preto potrebná existencia ďalšieho právneho inštitútu s limitujúcimi podmienkami pre vlastné použitie. Je preto iba na dobrej vôli zákonodarcu, či je schopný nechať sa inšpirovať trendom zahraničných právnych úprav a nájsť potrebnú odvahu na jeho integráciu do nášho Zákonníka práce alebo zostane naďalej iba pri všeobecných proklamáciách.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor will im Beitrag ein Betriebszugehörigkeitprinzip vorstellen. Das Prinzip ist ein Bestandteil der modernen arbeitsrechtlichen Regelungen in mehreren europäischen Ländern schon ein paar Jahrzenten. Der Autor deutet auf den Möglichkeiten seiner Berücksichtigung in den einzelnen Rechtsinstituten im Ausland. Gleichzeitig errinert er aber auch die Negativen der Absenz im slowakischen Arbeitsgesetzbuch. Das Betriebszugehörigkeitsprinzip ist eins von den Pfeilern im neuen europäischen Arbeitsrechtmodell (flexicurity). Der nationale Gesetzgeber sucht heutzutage die Mittels, um höhere Flexibilität mit dem bestehenden Schutz des Arbeitsnehmers zu integrieren. Das Ziel liegt in der Erreichung der Zufriedenheits beiden Subjekte des Arbeitsverhältnis auf dem Arbeitsmarkt.

Graf č. 1: Prehľad priemerného ročného trvania pracovného pomeru v Spolkovej republike Nemecko v rokoch 1998 – 2008 (stav máj 2009)

Zdroj: AGV: Durchschnittliche Betriebszugehörigkeit in Jahre. 2010.
Dostupné na internete: < http://www.agv-vers.de/personalstatistik/betriebszugehoerigkeit/index.html

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce. Komentár.* 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 281 – 344.
2. GREGOROVÁ, Z.: Skončení pracovního poměru v mezinárodních a evropských dokumentech a česká právní úprava. In *Právník,* Praha, 2007, 2, s. 173 – 189.
3. HENSSLER, M. – BRAUN, A.: *Arbeitsrecht in Europa.* Köln: Verlag Otto Schmidt KG 2007, 1675 s.
4. HŮRKA, P.: *Ochrana zaměstnance a flexibilita zaměstnávání – Princíp flexijistoty v českém pracovním právu*. Praha: Auditorium, s r.o., 2009, s. 81 – 103, 109 – 113.
5. KAMANABROU, S.: Europarechtskonformer Schutz von Benachteiligungen bei Kündigungen. *Recht der Arbeit*, München, 4, 2007, s. 199 – 207.
6. WEDEMEYER, P.: *Die Betriebszugehörigkeit im BetrVG*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde einer Hohen Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Köln. Köln 2007, s. 6 n.
7. HENSCHE, M.: Bundesarbeitsgericht BRD, Urteil vom 26. 05. 2009, 1 AZR 198/08 *Rechtsanwalt, Fachanwalt für Arbeitsrecht, Berlin. Dostupné na internete:* < http://www.hensche.de/Rechtsanwalt_Arbeitsrecht_Handbuch_Abfindung_Alg.html.
8. BORN, W.: Elternzeit und Betriebszugehörigkeit. In *Personalmagazin,* Freiburg, 2008, 10, s. 1 – 2.
9. VISSER, J.: Database on Institutional Characteristics of Trade Unions, Wage Setting, State Intervention and Social Pacts. In *Monthly Labor Review* [online]. Amsterdam: Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies AIAS University of Amsterdam 2009. Dostupné na internete: <http://www.worker- participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries.
10. AGV: *Durchschnittliche Betriebszugehörigkeit in Jahre.* 2010. Dostupné na internete: < http://www.agv-vers.de/personalstatistik/betriebszugehoerigkeit/index.html.

11. *Kündigungsschutzgesetz* (KSchG) – Zákon o ochrane pred výpoveďou, Spolková republika Nemecko. BGBl. I S. 1317. Dostupné na internete: < http://www.gesetze-im- internet.de/bundesrecht/kschg/gesamt.pdf.
13. *Juraforum*. Dostupné na internete: <http://www.juraforum.de/warumarbeiteich.
14. *Código de Trabalho*. Dostupné na internete: <http://www.cite.gov.pt/pt/legis/CodTrab_indice.html.

Zoznam autorov

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Blaho, CSc.
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva

prof. zw. dr. hab. Józef Ciągwa
Katedra Historii Prawa, Uniwersytet Śląski, Katowice

JUDr. Mgr. Marian Dzuroška
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva

Bc. Martin Gazdík
Spolupracovník Katedry rímskeho práva a cirkevného práva

JUDr. Jozef Horňáček, PhD.
Katedra dejín práva

Doc. Juraj Jankuv, PhD.
Katedra medzinárodného práva a európskeho práva

JUDr. Pavol Kádek
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

JUDr. Veronika Kleňová
Katedra rímskeho a cirkevného práva

JUDr. Ivana Klorusová, LL.M.
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Katedra propedeutiky právnických predmetov

doc. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD., mim prof.
Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva

JUDr. Mgr. Marián Kropaj
Ústav práva duševného vlastníctva

JUDr. Jozef Kušlita
Katedra medzinárodného práva a európskeho práva

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.
Katedra dejín práva

doc. JUDr. Matúš Nemec, PhD., mim. prof.
Katedra rímskeho a cirkevného práva

JUDr. Marianna Novotná, PhD.
Katedra občianskeho a obchodného práva

Mgr. Patrícia Pastrnáková
Spolupracovníčka Katedry politológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Mgr. Andrej Poruban
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

JUDr. Patrik Príbelský, PhD.
Katedra ústavného práva

prof. dr hab. Wojciech Radecki
Institut Nauk Prawnych PAN, Wroclaw

JUDr. Marek Švec
Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

JUDr. et Mgr. Adriana Švecová, PhD.
Katedra dejín práva

JUDr. Vojtech Vladár, PhD.
Katedra rímskeho a cirkevného práva

JUDr. Marcel Vysocký
Katedra medzinárodného práva a európskeho práva

Pokyny pre autorov

Ročenka vychádza jedenkrát do roka v tlačovej podobe. Cieľom ročenky je podporiť originálny výskum, skvalitniť formáciu právnickej fakulty a vedecko-kvalifikačný postup najmä mladých právnych vedcov. Pre zjednotenie formálnych požiadaviek rukopisu je nevyhnutné dodržať nasledujúce pokyny:

Požiadavky na formálnu úpravu

1. Príspevok písať v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku vo formáte **A4**, okraje dokumentu **2,5 cm** zo všetkých strán (štandardné nastavenie), typ písma **Times New Roman**, veľkosť písma **12 bodov**, riadkovanie **1,5**. Pri písaní používať všetky funkcie textového editora MS Word. Publikácia vo forme vedeckého zborníka bude v konečnej podobe jednotne upravená a odborne recenzovaná.

2. Rozsah príspevku nech je aspoň 10 – 12 rukopisných strán. Rukopis treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakoch – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10).

3. Nedeliť slová na konci riadku a nečíslovať strany.

4. Príspevok treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledujúcu štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

5. Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu MS Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1 – x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou:

Odkaz na monografiu:
MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206.

Odkaz na monografiu (viac ako traja autori):
HOLEC, R. et al.: *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva: Víťazstvá a prehry.* Bratislava: Družstevná únia SR, 1995, s. 201 – 202.

Odkaz na periodickú tlač:
OVEČKOVÁ, O.: Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. In *Právny obzor*, Bratislava, 91, 2008, s. 251 – 252.

Odkaz na zborník ako celok:
BYSTRICKÝ, V. (ed.): *Slovensko v politickom systéme Československa: Materiály z vedeckého sympózia, Častá 11. – 13. novembra 1991.* Bratislava: Historický ústav SAV 1992, 99 s. Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza priezvisko a skratka mena editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste. Pozn.: Osoby so sekundárnou zodpovednosťou (napríklad vedecký redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom. *Slovenská veda: zborník zo 14. medzinárodnej konferencie.* Ed. Nedorostová, E., Bratislava: Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:
MICHÁLEK, S.: Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKNÍK, M. (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik.* Bratislava: Veda, 2002, s. 301 – 317.

Odkaz na už uvedený prameň:
LUBY, Š.: ref. 1, s. 37. V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:
KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súbežnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136 – 139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zborník_2000_2001.pdf

Odkaz na archívny prameň: Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo informácií a osvety (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

6. Na zvýraznenie textu kurzívou píšte priamo *kurzívou*, tučné písmo píšte **tučne (bold)**, nepoužívajte VERZÁLKY.

7. Pred textom príspevku je nevyhnutné uviesť **synopsu** (asi 5 – 8 riadkov), ktorá má obsahovať stručnú charakteristiku obsahu príspevku, prípadné problémy, otázky, vedecké zameranie a **kľúčové slová**. Typ a veľkosť písma: Times New Roman, 10.

8. K príspevku treba na osobitnej strane pripojiť krátky súhrn v cudzom jazyku (10 – 15 riadkov).

9. Príspevky zasielajte v elektronickej podobe, uložené vo verzii textového editora MS Word 2003 alebo v jeho nižšej verzii (prípona súboru bude *.doc). V prípade, že používate verziu textového editora MS Word 2007 (prípona súboru *.docx), uložte dokument vo verzii 2003.

10. Príspevky zasielajte na adresu **asvecova@truni.sk**

V prípade, že príspevok nesplní kritériá odbornosti či tematické zameranie vedeckého zborníka, alebo nebude vypracovaný v stanovenej štruktúre alebo do termínu uzávierky, editor si vyhradzuje právo príspevok zamietnuť a nezaradiť do najbližšieho ročníka.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku:	názov, prípadne podnázov príspevku;
Autor príspevku:	tituly a hodnosti autora, pracovisko príslušnej katedry;
Synopsa:	abstrakt v pôvodnom jazyku, asi 10 riadkov;
Kľúčové slová:	kľúčové slová v pôvodnom jazyku, asi 10 výrazov;
Text príspevku:	úvod, jadro, záver; členenie na kapitoly, prípadne podkapitoly, číslované arabskými číslicami; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, ilustrácie a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň;
Cudzojazyčný súhrn:	napísať vo zvolenom cudzom jazyku vrátane názvu príspevku. Do nového riadku pod cudzojazyčný názov príspevku ešte výraz Summary alebo Zusammenfassung a lebo Resumé.
Literatúra:	uveďte zoznam použitej literatúry (fakultatívne).

Otázky v prípade nejasností alebo potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte na adresu **asvecova@truni.sk.**

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Blaho, CSc.
JUDr. et Mgr. Adriana Švecová, PhD. (eds.)

ACTA UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS –
IURIDICA VII

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Tibor Seman

Vydalo vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, v roku 2010 ako 80. publikáciu.
Prvé vydanie.

ISBN 978-80-8082-415-0